

ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม
DESIRABLE LEADERSHIP QUALITIES ACCORDING
TO BUDDHISM AND ISLAM

ทันตแพทย์ อับดุลฮามิ อิบราฮิม

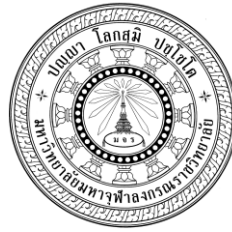
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๗

ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

ทันตแพทย์ อับดุลฮามิ อิบราฮิม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๗
(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

DESIRABLE LEADERSHIP QUALITIES ACCORDING
TO BUDDHISM AND ISLAM

Abdulhami Ibrahim D.D.S.

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the degree of
Master of Arts
Public Administration
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok Thailand
C.E. 2014

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม” เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา รัฐประศาสนศาสตร์

.....
(พระสุธีธรรมาวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบบัณฑิตวิทยาลัย ประธานกรรมการ

(พระราชวชิรเมธี, ดร.)

..... กรรมการ

(รศ.ดร.สมาน งามสนิท)

..... กรรมการ

(พระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร.)

..... กรรมการ

(พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา,ดร.)

..... กรรมการ

(ผศ.ดร.สุรพล สุธะพรหม)

คณะกรรมการควบคุมบัณฑิตวิทยาลัย พระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ

พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา,ดร. กรรมการ

ผศ.ดร.สุรพล สุธะพรหม

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

.....
(ทันตแพทย์ อับดุลฮามิ อิบราฮิม)

ชื่อวิทยานิพนธ์	: ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม
ผู้วิจัย	: ทนตแพทย์ อับดุลฮามิ อิบราฮิม
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	
	: พระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร., ป.ธ.๙, กศ.ม., พธ.ด.
	: พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญโญ ดร., พธ.บ., ศศ.ม., รป.ด.
	: ผศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม, พธ.บ., MA.Ph.D.(Pol.Sc.)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๗

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธ ๒) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาอิสลาม ๓) เพื่อศึกษาแนวทางการบูรณาการภาวะผู้นำตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม ระเบียบวิธีวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเป็นการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) ทำศึกษาภาวะผู้นำตามแนวคิดทฤษฎีตะวันตก แนวคิดตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม โดยศึกษาจากพระไตรปิฎกพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน อัลฮาดิซ (พระวจนะและ พระจริยวัตรของท่านศาสดามูฮัมหมัด(ซ.ล.)) หนังสือ ตำรา และเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และวิเคราะห์บทสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) จากผู้ทรงคุณวุฒิใน ๓ กลุ่มได้แก่ ๑. ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาจำนวน ๓ ท่าน ๒. ผู้ทรงคุณวุฒิด้านศาสนาอิสลามจำนวน ๓ ท่าน ๓. ผู้นำองค์กรจำนวน ๔ ท่าน โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Technique) ตามโครงสร้างของแบบสัมภาษณ์ ประกอบการสังเกตของผู้วิจัย

ผลการวิจัยพบว่า ศาสนา พุทธและศาสนาอิสลาม มีหลักความเชื่อพื้นฐานตรงกันคือ มนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน ถือหลักความจริง ความถูกต้อง ความดีงามและเหตุผลเป็นใหญ่ และความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัดและพิจารณาอย่างดีที่สุด ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ไม่ว่าเชื้อชาติ ผิวพรรณ ภาษาถิ่นกำเนิด แม้จะแตกต่างกันเพียงใดก็ตาม จะไม่ทำให้เกิดเอกสิทธิ์ ศักดิ์ศรี เหลื่อมล้ำแก่กัน สิทธิเสรีภาพเป็นสิ่งที่หอมหวานสำหรับมนุษย์ทุกคน และสิทธิขั้นพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนมีมาแต่กำเนิด ไม่มีผู้ใดสามารถพรากเอาสิทธินี้ไปจากมนุษย์ได้ ทั้งประเด็นต่อมาทั้งศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามให้ความสำคัญกับอำนาจการปกครองที่อยู่บนความถูกต้องตามหลักเหตุผล มีคุณธรรมจริยธรรมเป็นตัวตั้ง ผู้ปกครองและผู้ที่อยู่ใต้การปกครองถูกเชื่อมภายใต้การตรึงภาพเดียวกัน การใช้อำนาจของผู้นำของทั้งสองศาสนาเห็นพ้องต้องกันว่า จำเป็นต้องมีหลักธรรมกำกับเสมอ ผู้ปกครองที่ยึดหลักการเหล่านี้อย่อมส่งผลให้เกิดการปกครองที่ดี การจัดการที่ดี มีคุณธรรม มีธรรมาภิบาล (Good Governance) อันจะส่งผลให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข สมาชิกทุกคนมีความสมานฉันท์ ไม่เบียดเบียนกัน ด้วยเห็นว่ามีหลักธรรมเป็นใหญ่ การจะทำให้องค์กรประสบความสำเร็จได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่องค์กรนั้นจะต้องมีระบบบริหารที่ดี ผู้นำและสมาชิกต้องรู้จักรับผิดชอบหน้าที่ของตนเอง ตามหลักการบริหาร งานตามหลักลำดับชั้น เพื่อความสำเร็จและความยั่งยืนขององค์กร

คุณลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำทางศาสนาพุทธ ตามแบบฉบับของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงใช้ภาวะผู้นำในรูปแบบของพุทธวิธี ทรงนำพุทธสาวกและมวลมนุษย์สู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง โดยการปฏิบัติตนตามแนวทางที่ทรงตรัสรู้ด้วยศีล สมาธิ และปัญญา ไม่มีความสุขใดยิ่งใหญ่ไปกว่าการปล่อยวางและการสำรวมตนอยู่ในหลักธรรม การลดละซึ่งความโลภ ความโกรธและความหลง ไม่ตกอยู่ภายใต้การจองจำของสังขม ย่อมเป็นหนทางหนึ่งที่จะทำให้โลกนี้มีความน่าอยู่ขึ้น พระองค์ทรงวางแนวทางในการปกครองด้วยรูปแบบธรรมาธิปไตย เป็นการปกครองโดยถือธรรมเป็นใหญ่ ถือความถูกต้องเป็นหลัก เป็นกัลยาณมิตรของสรรพสัตว์ทั้งหลาย ต้องปฏิบัติต่อทุกคนด้วยบรรทัดฐานแห่งหลักธรรมด้วยความเท่าเทียมกัน สามารถนำพาองค์กรและสมาชิกไปในทางที่ถูกต้องโดยไร้อคติ และพระองค์ทรงได้มอบพระธรรมวินัยและบทบัญญัติต่างๆ เป็นมรดกเพื่อสืบทอดเป็นพระศาสนาแทนพระองค์สืบมา

คุณลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำทางศาสนาอิสลาม ตามแบบฉบับของท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) ผู้ซึ่งเป็นต้นแบบของผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาอิสลาม จะพบว่าท่านมีบุคลิกภาพแห่งการเป็นผู้นำอย่างครบถ้วน และดีเยี่ยมในฐานะทูตของพระเจ้า เป็นประชาชาติต้นแบบของบรรดามุสลิมทั้งหลาย เป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่เยี่ยมยอด ตลอดจนมีความสามารถเป็นเอกในการจัดการกับอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดทั้งของตนเองและของผู้คน มีคุณธรรมจริยาธรรมอันสูงส่ง มีจิตใจอันสะอาดบริสุทธิ์ ตลอดจนมารยาทที่งดงาม ชีวิตของท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) คือ ทางนำและกุญแจดอกสำคัญที่จะไขให้เห็นความจริง ความประเสริฐของท่าน คือตัวอย่างสำหรับมนุษยชาติที่จะทำให้ทุกคนปฏิบัติได้ทุกกาลเวลาและสถานที่ อิสลามเป็นทั้งระบบความเชื่อและแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ครอบคลุมพฤติกรรมของมนุษย์ในทุกๆ ด้านตั้งแต่เกิดจนตาย นับตั้งแต่เรื่องส่วนตัว ครอบครัว สังคมและประเทศชาติ โดยมีรากฐานจากสองสิ่งคือพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน และแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.)

Thesis Title : DESIRABLE LEDERSHIP QUALITIES ACCORDING
TO BUDDHISM AND ISLAM

Researcher : Abdulhami Ibrahim D.D.S.

Degree : Master of Arts (Public Administration)

Thesis Supervisory committee :
: Phrateppariyatmethi (Sarit Siridharo),
Asst.Prof. Dr. Pali Grade 9, M.Ed, Ph.D.
: Phrakrusangharak Kiattisak Kittipañño, B.A, M.A., D.P.A.
: Asst.Prof.Dr.Surapon Suyaprom, B.A.,M.A., Ph.D.(Pol.Sc.)

Date of Graduation : March 31, 2014

Abstract

The purposes of the present study aimed at examining 1) desired leadership qualities according to Buddhism; 2) desired leadership qualities according to Islam; and 3) integrated principles of leadership qualities according to Buddhism and Islam. Research Methodology; The documentary analysis was applied to investigate leadership qualities based on theory of Western ideology, Buddhism, and Islam, including Tripitaka, The Holy Quran, Al Hadith (a report of deeds and sayings of the prophet Muhammad S.W.) books, textbooks, documents and related research studies. In the mean while in-depth interview was also used to obtain the qualitative data from three groups of key informants consisting of 3 Buddhist scholars, 3 Islamic scholars and 4 organizational leaders. At this stage, the content analysis technique was used in line with the information structured in the interview and some obtained from observation.

The findings revealed that both Buddhism and Islam share basic principles in common that every human being is as such equal in relation to truth, justice, goodness and rationalism which includes widely-accepted opinions with prudential consideration. Everybody who was born in this world, regardless of their race, language and nationality is equal as human being. Liberty is literally desirable for everybody and basic human right should not be taken away from anybody. In addition, Buddhism and Islam put a great emphasis on governance and power built upon religiously-oriented justice and rationalism. Rulers and their followers are combined with the same brotherhood. In power exercising, the two religions view that it should always be driven by Dhamma principles, applying good governance which will eventually lead to a peaceful community. In order to succeed, an organization needs a good management. A leader and members of the organization

must be committed to individual responsibilities and obey the channel of command strictly so as to sustainably achieve their organizational goal together.

On the one hand, Buddhism leadership characteristics and qualities according to the Buddha, he led his followers and all mankind to be free of misery complying themselves with Buddha's enlighten guidelines with virtue, concentration and intellect. Buddhism is introduced to the practice and procedure in order to attain enlightenment. No happiness is equal letting oneself on and maintaining their composure in the whole body, speech and mind. The Buddha has introduced Dhamma-oriented democracy referring to the Dhamma-based governance which essentially accounts for righteousness, brotherhood and equality to lead to organizational success. He has conferred the Dhamma and the Vinaya as heritage to the world and all mankind.

On the other hand, Islam leadership characteristics and qualities according to the prophet Muhammad (S.W.), he has been a role model for desired leadership qualities to all Muslims. It was found that the prophet possessed perfect personalities as a leader to all mankind and a trustworthy messenger from his God. As a model for all Muslims, he was also a great social worker who was admired with sublime morality and his sincerity. He was always able to control himself and made other people happy. His life and practice is an important key which can reflect the truth about his high morality set as good example for all mankind to follow at all places and times. Therefore, Islam is regarded as belief and way of life in which it covers all aspects of human life starting from the first day one is born until the day he or she dies. Every preaching in Islam ranging from personal issues, family concerns, social to national matters is included in the Holy Quran and life, as a model, of the prophet Muhammad (S.W.).

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ตามที่ระบุในเชิงอรรถและอักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ดังต่อไปนี้

พระสุตตันตปิฎก

๑. อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕-๑๑๖.	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙/๓๐.	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๔-๑๑๖.	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕.	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/ ๗/ ๑๐.	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๔.	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕.	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๘๑/๒๕๗.	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒. ที.ปา.(ไทย)๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๙๖.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๐/๙๖.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๙๖-๙๗.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๗/๔๐๐.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๑/๒๑๕.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๑/๑๗๑.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.(ไทย) ๑๐/๒๘๗/๒๑๘.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.(ไทย) ๑๐/๓๒๙/๒๕๘.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑/๒๗๕.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๒๘๘.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๘๔/๖๒	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที. ปา (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๘.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๔/๖๒.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที. ปา (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๒๘๘.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที. ปา (ไทย) ๑๑/๑/๒๗๕.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.(ไทย) ๑๑ /๑๓๑ /๙๖-๙๗.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ต้องขอบคุณด้วยความเคารพ แต่พระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร., ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ที่เมตตาอนุเคราะห์เป็นประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์, ผศ.ดร.สุรพล สุธะพรหม อาจารย์มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นกรรมการที่ปรึกษาร่วม อีกทั้งเป็นคณะกรรมการสอบที่กรุณาเสียสละเวลาให้คำแนะนำ แนวคิด ข้อเสนอแนะ ติดตามสอบ ถามความก้าวหน้าของการทำวิทยานิพนธ์มาโดยตลอดและให้กำลังใจเสมอมา

ขอขอบคุณแต่พระราชวชิรเมธี, ดร. ประธานกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์, รศ.ดร.สมาน งามสนธิ กรรมการสอบ ที่ให้ข้อเสนอแนะอันทรงคุณค่าและเป็นประโยชน์สำหรับปรับปรุงวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้มีความสมบูรณ์ที่สุด การทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะสำเร็จลงไม่ได้ หากไม่ได้รับความช่วยเหลือจากพระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา, ดร. เป็นผู้ซึ่งมีความเสียสละทุ่มเทเอาใจใส่ และตรวจแก้ไขงานอย่างละเอียดเพื่อให้การทำวิทยานิพนธ์ดำเนินไปอย่างถูกต้องตรงตามหลักการและระเบียบวิธีการของการวิจัย ขอขอบคุณมา ณ ที่นี้ด้วยความเคารพ

ผู้วิจัยยังได้รับความอนุเคราะห์เมตตาจากผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้นำนองค์กร ทั้งศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม จำนวน ๑๐ ท่าน ดังนี้ พระราชปัญญาวุธ ดร., รองเจ้าคณะภาค ๔, พระราชสิริชัยมณี เจ้าอาวาสวัดบ้านใหม่ศิริวัฒนาราม อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท, พระอมรเมธี ดร., รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, พระโสภณวรารักษ์ ดร., เจ้าอาวาสวัดวรนาถบรรพต พระอารามหลวง, ดร.ภิญโญ นิโรจน์ นายกสมาคมมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, นายประเสริฐ มัสซารี นายกสมาคมโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามแห่งประเทศไทย, นายอุสมาน งามสมชาติ ประธานกรรมการอิสลาม ประจำจังหวัดนครสวรรค์, ดร.มนัส บุญชม ผู้อำนวยการโรงเรียนอิสลามสันติชน, นายกมล หนูรักชาติ อิหม่ามประจำมัสยิดปากีสถานนครสวรรค์, นายชาญวุฒิ บุญชม อิหม่ามประจำมัสยิดสันติชน นอกจากนี้ยังได้รับความเอื้อเฟื้อ และความสะดวกในการสืบค้นข้อมูลจากนายนิพนธ์ โอภาษี เจ้าหน้าที่ห้องสมุดวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ขอขอบคุณทุกท่านเป็นอย่างสูง

ขอขอบคุณ รศ. ทพญ. วัชรภรณ์ ทศพร อาจารย์ภาควิชา ทันตวิทยา-พยาธิวิทยา ช้องปาก คณะทันตแพทยศาสตรมหาบัณฑิตเชียงใหม่ ที่ช่วยส่งเสริมสนับสนุน ติดตามความก้าวหน้า และให้กำลังใจ อย่างดียิ่ง ขอขอบคุณสำหรับครอบครัวผู้วิจัย เอง ภรรยาสุดที่รัก คุณเกศวรรณ อิบราฮิม และลูกๆ ที่ได้ช่วยกันสืบค้นข้อมูล พิมพ์งาน ตรวจทาน และให้กำลังใจเสมอมา

การทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ผู้วิจัยได้จัดทำขึ้น เป็นการประมวลความรู้จากการศึกษามาตลอดหลักสูตร หากวิทยานิพนธ์เล่มนี้มีคุณความดีอันใดที่จะทำให้พระองค์อัลลอฮ์ (ช.บ.) พระผู้เป็นเจ้า ทรงรับคำวิงวอนของข้าพระองค์แล้ว ขอพระองค์ได้ทรงโปรดอภัยแก่ข้าพระองค์และแก่พ่อแม่ของข้าพระองค์ และขอได้ทรงโปรดปรานความเมตตาแก่ท่านทั้งสองดุจดั่งที่ท่านทั้งสอง ได้เลี้ยงดูข้าพระองค์เมื่อครั้งเยาว์วัยด้วยเทอญ-อามีน

ทันตแพทย์ อับดุลฮามิ อิบราฮิม

๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗

ที. ปา (ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๓๙.	=	สุดตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ก. ที.ม. (ไทย) ๙/๒๕๘/๘๙.	=	สุดตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย) ๙/๒๕๘/๙๐.	=	สุดตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย) ๑๑/๓๕/๑๗-๒๐.	=	สุดตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๔๓-๒๕๑/๑๘๓-๑๘๗.	=	สุดตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๔. อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๔.	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๕-๑๕๖.	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๕. ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๖๖๐/๖๕๔.	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
๖. ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๕/๓๓.	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๔๓๘-๒๔๔๕/๔๓๐-๕๔๓.	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๖/๑๑๒.	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๐๐-๑๐๒/๑๔๗.	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๕/๓๓.	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๔๐/๖๒.	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
๗. อง.ทุ. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓.	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุติยปาปณิกสูตร	(ภาษาไทย)
๘. ขุ.ชา.จตุตถาลีส. (ไทย) ๒๗/๑-๔๘/๕๙๕-๖๐๑.	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จัตตาลีส	(ภาษาไทย)
๙. ขุ.ชา.ติก. (ไทย) ๒๗/๕๘-๖๐/๑๓๓	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
๑๐. อง. ติก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓.	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
๑๑. อง. จตุก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕-๑๑๖.	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๑๒. ส. ส. (ไทย) ๑๕/๓๕/๑๑๐.	=	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)

๒. การระบุเลขหมายพระไตรปิฎก

ในงานวิจัยฉบับนี้ ใช้พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ หลักในการอ้างอิง นั้น ได้ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔. หมายความว่า ระบุถึง สุดตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ฉบับภาษาไทย เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๒๑๖ หน้าที ๑๖๔ เป็นต้น

๓. การระบุเลขหมายในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้อ้างอิงพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน ฉบับแปลภาษาไทย โดย สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ ประเทศไทย มีจำนวน ๓ เล่มคือ เล่ม ๑, เล่ม ๒, เล่ม ๓

หลักการอ้างอิงนั้นได้ระบุข้อบท บทที่ : โองการที่ / เล่ม / หน้า. ตัวอย่างเช่น พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัล-บะเกาะเราะฮ์ ๒ : 269 หน้า 83 หมายความว่า พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน , ข้อบท อัล-บะเกาะเราะฮ์ บทที่ 2 : โองการที่ 269 อยู่ในเล่มที่ 1 หน้าที 83. เป็นต้น แต่ในส่วน

สำนวนเนื้อหาจะเป็นไปตามเนื้อหาต้นฉบับที่ผู้วิจัยอ้างอิงแหล่งที่มา ทั้งนี้เพื่อเป็นไปตามเจตนาของผู้เขียนหนังสืออื่นๆ

๔. การระบุสายรายงานในอัลฮาดิษ (พระวจนะและพระจริยวัตรของท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.))

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้อ้างอิงอัลฮาดิษ ตามเนื้อหาที่ได้ค้นคว้ามาเป็นภาษาไทย ในบางแห่งอัลฮาดิษ จะมีสายรายงานบันทึกระบุ เป็นต้นว่า อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคคอรีย์ ส่วนในบทอัลฮาดิษ ที่ไม่ได้ระบุสายรายงาน การบันทึกไว้ ก็ มิได้หมายความว่าไม่มีสายรายงาน บันทึก เพียงแต่ผู้วิจัยได้อ้างอิงตามหนังสือ เอกสาร และงานวิจัยที่ค้นคว้ามา

๕. ตัวอย่างข้อเท็จจริงต่างๆ

ในวิจัยเล่มนี้ ผู้วิจัยระบุคำย่อต่อท้ายเป็นไปตามหลักสากลในศาสนาอิสลาม เพื่อเป็นการให้เกียรติ ยกย่อง สรรเสริญในพระนาม และนามที่อยู่เบื้องหน้าชื่อย่ออื่นๆภายในวงเล็บ เช่น (ช.บ.), (ช.ล.) เป็นต้น

ช.บ = ชุบฮานะฮฺวะตะอาลา แปลว่า มหาบริสุทธิ์ยิ่งแด่พระองค์ผู้ทรงสูงส่ง เป็นคำสรรเสริญพระองค์อัลลอฮฺ

ช.ล. = ซอลลัลลอฮฺอะลัยฮิอะ ซัลลัม แปลว่า ขออัลลอฮฺทรงประทานพรด้วยความสันติให้กับท่าน เป็นคำสรรเสริญท่านศาสดามุฮัมมัด

อ. = อะลัยฮิสลาม ขอความสันติสุขจงมีแด่ท่าน เป็นคำสรรเสริญ ศาสดาอื่นๆ

ร.ด. = รอฎียัลลอฮฺอันฮู แปลว่า ขออัลลอฮฺทรงยินดีกับท่าน เป็นคำสรรเสริญบรรดาสาวกที่มีชีวิตในสมัยท่านศาสดามุฮัมมัด ยังมีชีวิตอยู่

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฉ
สารบัญ	ณ
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญภาพ	ฐ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๒๕
๑.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย	๒๗
๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๒๗
บทที่ ๒ ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธ	
๒.๑ ภาวะผู้นำในทัศนะนักวิชาการทั่วไป	๒๘
๒.๑.๑ แนวคิดเรื่องผู้นำในทัศนะนักวิชาการทั่วไป	๒๘
๒.๑.๒ ความหมายผู้นำในทัศนะนักวิชาการทั่วไป	๒๙
๒.๑.๓ แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำ (Leadership) ในทัศนะนักวิชาการทั่วไป	๓๘
๒.๑.๔ ความหมายภาวะผู้นำในทัศนะนักวิชาการทั่วไป	๓๙
๒.๑.๕ แนวคิดคุณลักษณะผู้นำในทัศนะของนักวิชาการทั่วไป	๔๖
๒.๑.๖ คุณลักษณะของผู้นำในทัศนะของนักวิชาการทั่วไป	๔๗
๒.๑.๗ แนวคิดคุณสมบัติของผู้นำในทัศนะของนักวิชาการทั่วไป	๖๑
๒.๑.๘ คุณสมบัติของผู้นำในทัศนะของนักวิชาการทั่วไป	๖๓
๒.๒ แนวคิดเรื่องผู้นำตามหลักศาสนาพุทธ	๗๗
๒.๒.๑ ความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำ ตามหลักศาสนาพุทธ	๗๙
๒.๒.๒ แนวคิดคุณลักษณะของผู้นำ ตามหลักศาสนาพุทธ	๘๑
๒.๒.๓ ลักษณะของผู้นำตามหลักศาสนาพุทธ	๘๒

สารบัญ(ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๒.๒.๔ แนวคิดคุณสมบัติของผู้นำตามหลักศาสนาพุทธ	๙๙
๒.๒.๕ คุณสมบัติของผู้นำตามหลักศาสนาพุทธ	๙๙
๒.๒.๖ หลักธรรมสำหรับผู้นำตามหลักศาสนาพุทธ	๑๑๗
สรุปและวิเคราะห์หลักธรรมตามหลักศาสนาพุทธ	๑๓๕
 บทที่ ๓ ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาอิสลาม	
๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำ ตามหลักศาสนาอิสลาม	๑๓๘
๓.๒ ความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำ ตามหลักศาสนาอิสลาม	๑๔๖
๓.๓ คุณลักษณะ คุณสมบัติ และหลักธรรมของผู้นำตามหลักศาสนาอิสลาม	๑๕๕
๓.๔ สรุปและวิเคราะห์คุณลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำทางศาสนาอิสลาม	๑๘๔
๓.๕ บุคลิกภาพและคุณสมบัติของเคาะลีฟะฮ์อุมม์(รต.)	๑๘๕
๓.๖ ศาสดามูฮัมหมัด(ซ.ล.) มหาบุรุษแห่งผู้นำที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดในโลก	๑๙๐
๓.๗ เคล็ดลับของการเป็นผู้นำและอิทธิพล (Secret of Leadership and Influence)	๑๙๒
 บทที่ ๔ แนวทางการบูรณาการภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม	
๔.๑ แนวคิดและหลักการของศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม	๒๑๖
๔.๑.๑ แนวคิดและหลักการของศาสนาพุทธ	๒๑๖
๔.๑.๒ แนวคิดและหลักการของศาสนาอิสลาม	๒๑๙
๔.๑.๓ บูรณาการแนวคิดและหลักการทางศาสนาสำหรับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม	๒๒๕
๔.๒ ภาวะผู้นำกับที่มาของอำนาจในการบริหารและรูปแบบการบริหาร	๒๒๘
๔.๒.๑ ภาวะผู้นำกับที่มาของอำนาจในการบริหารและรูปแบบการบริหารตามหลักศาสนาพุทธ	๒๒๙
๔.๒.๒ ภาวะผู้นำกับที่มาของอำนาจในการบริหารและรูปแบบการบริหารตามหลักศาสนาอิสลาม	๒๓๑
๔.๒.๓ บูรณาการภาวะผู้นำกับที่มาของอำนาจในการบริหารและรูปแบบการบริหารที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม	๒๓๓
๔.๓ การบริหารโดยใช้หลักลำดับชั้น	๒๓๕
๔.๓.๑ การบริหารโดยใช้หลักลำดับชั้นทางศาสนาพุทธศาสนา	๒๓๖
๔.๓.๒ การบริหารโดยใช้หลักลำดับชั้นทางศาสนาอิสลาม	๒๓๖

สารบัญ(ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๔.๓.๓ บุรณาการการบริหารโดยใช้หลักลำดับชั้น ทางศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม	๒๓๗
๔.๔ การใช้หลัก POSDCORB ในการบริหาร	๒๓๙
๔.๔.๑ POSDCORB ทางศาสนาพุทธ	๒๔๐
๔.๔.๒ POSDCORB ทางศาสนาอิสลาม	๒๔๑
๔.๔.๓ บุรณาการใช้หลัก POSDCORB ในการบริหารทางศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม	๒๔๔
๔.๕ คุณลักษณะ คุณสมบัติและหลักธรรมของผู้นำที่ดี	๒๔๕
๔.๕.๑ คุณลักษณะ คุณสมบัติและหลักธรรมของ ผู้นำที่ดีตามหลักศาสนาพุทธ	๒๔๕
๔.๕.๒ คุณลักษณะ คุณสมบัติและหลักธรรมของ ผู้นำที่ดีตามหลักศาสนาอิสลาม	๒๔๘
๔.๕.๓ บุรณาการคุณลักษณะ คุณสมบัติ และหลักธรรม ที่ดีของผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม	๒๕๕
๔.๖ สรุปบทสัมภาษณ์ เกี่ยวกับแนวทางการบูรณาการภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตาม หลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม	๒๕๖
๔.๗ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย (Body of Knoeledge)	๒๖๐
บทที่ ๕ สรุปและข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุป	๒๖๔
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๒๖๙
บรรณานุกรม	๒๗๑
ภาคผนวก	๒๘๑
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	๒๘๒
ภาคผนวก ข รายนามและสำเนาหนังสือขอความอนุเคราะห์ต่าง ๆ	๒๘๗
ภาคผนวก ค รายนามและรูปผู้ให้สัมภาษณ์	๒๘๙
ประวัติผู้วิจัย	๓๐๙

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๒.๑ คุณสมบัติของผู้ปกครองหรือนักการเมืองฝ่ายธรรมะและอธรรม	๑๐๖
๒.๒ สรุปคุณสมบัติของผู้นำทางศาสนาพุทธ	๑๑๗
๒.๓ สรุปคุณลักษณะ คุณสมบัติและหลักธรรมของผู้นำทางศาสนาพุทธ	๑๓๗
๓.๑ สรุปคุณลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำทางศาสนาอิสลาม	๒๑๔

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
๑.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย	๒๗
๒.๑ คุณสมบัติของผู้นำที่ปรากฏในหุติยาปาณิกสูตร	๑๐๑
๒.๒ คุณสมบัติภายในของผู้นำตามพระสูตรในศาสนาพุทธ	๑๑๔
๔.๑ โครงสร้างของศาสนาอิสลาม	๒๒๐
๔.๒ สรุปองค์ความรู้หลักการของศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม	๒๒๘
๔.๓ ที่มาของอำนาจการบริหารของผู้นำตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม	๒๓๕
๔.๔ การบริหารโดยใช้หลักลำดับขั้นทางศาสนาพุทธ	๒๓๘
๔.๕ การบริหารโดยใช้หลักลำดับขั้นทางศาสนาอิสลาม	๒๓๙
๔.๖ การบริหารโดยใช้หลัก POSDCORB ในศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม	๒๔๔
๔.๗ ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะของผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม	๒๕๒
๔.๘ ความสัมพันธ์ระหว่าง หลักการของท่านอิมามอะลี กับหลักทศพิธราชธรรม	๒๕๓
๔.๙ ความสัมพันธ์ระหว่าง หลักการของศาสนาอิสลาม กับพุทธวิถีการสื่อสาร	๒๕๔
๔.๑๐ คุณลักษณะที่ดีของผู้นำตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม	๒๕๕
๔.๑๑ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย	๒๖๐

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในท่ามกลางสภาวะการแข่งขันและการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่นับวันจะทวีความรุนแรงอย่างต่อเนื่องและกระจายตัวอย่างรวดเร็วไปทุกส่วนของแผ่นเปลือกโลก ผู้คนส่วนใหญ่แสวงหาผู้นำที่สามารถจะนำพาองค์กรสู่ความสำเร็จ ผู้นำจะต้องรับรู้สาระสำคัญของการบริหารยุคใหม่ภายใต้ภูมิทัศน์ใหม่ หมายถึงการบริหารองค์การภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมใหม่ ผู้นำต้องทำหน้าที่ให้ครบถ้วนอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้นำต้องปรับตัวและจุดประกายความคิดสร้างสรรค์ให้สมาชิกในองค์การพร้อมรับมือการเปลี่ยนแปลงและตอบสนองต่อนโยบายกลยุทธ์ขององค์การ ตลอดจนต้องทำความเข้าใจและเตรียมพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคตของสภาพแวดล้อมที่จะมากระทบต่อองค์การ ผู้นำที่มีความมั่นใจในตนเอง สูงส่ง รอบรู้ในเชิงบริหาร เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ขาดคุณธรรมจริยธรรมอันดีงาม ผลดีที่ได้มักจะเกิดขึ้นเพียงระยะสั้นไม่ยั่งยืน

การเป็นผู้นำให้ประสบผลสำเร็จอย่างแท้จริงโดยเป็นยอดของผู้นำนั้น จะต้องใช้คุณธรรมจริยธรรมประกอบกับความรู้ความสามารถ เพราะการมีคุณธรรมจริยธรรมจะหล่อหลอมบุคคลให้เป็นผู้มีสุขภาพกายใจ และสติปัญญาที่ดี มีความสามารถ มีวิสัยทัศน์ที่ดีที่กว้างไกล บรรลุผลดีมีประสิทธิภาพสูง การศึกษาถึงการพัฒนากิจการคุณธรรมของผู้บริหาร จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจและนำไปสู่แนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งศาสตร์ทางจริยธรรมและภาวะผู้นำทางจริยธรรมนี้ได้รับความสนใจจากนักปราชญ์และนักวิชาการตั้งแต่สมัยโบราณ เช่น อริสโตเติล (Aristotle) นักปราชญ์ชาวกรีก กล่าวว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม” ทั้งนี้เขาเชื่อว่ามนุษย์โดยสภาพธรรมชาติจะต้องมีชีวิตอยู่ร่วมกันกับบุคคลอื่น ๆ ติดต่อกันสัมพันธ์ซึ่งกันและกันไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างอิสระตามลำพังแต่ผู้เดียวได้ สังคมจึงเกิดขึ้น

ภาวะผู้นำหรือความเป็นผู้นำ (leadership) นั้นเป็นกระบวนการที่ผู้บริหารจะให้ มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้อื่น ปัจจัยที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งแห่งความสำเร็จของการทำหน้าที่ผู้นำคือการเป็นผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติที่เหมาะสม มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนความต้องการของคน ซึ่งความต้องการเป็นตัวกำหนดเป้าหมายและทิศทางในการตัดสินใจ ถ้าเปลี่ยนความต้องการของคนได้ ก็เปลี่ยนตัวของคนนั้นได้ ผู้นำที่ดีจะช่วยให้คนพัฒนาความต้องการของตน ทั้งในการปรับเปลี่ยนทัศนคติของบุคคลให้มีความต้องการที่ถูกต้องดีงามและให้หมู่ชนมีการประสานความร่วมมือเป็น

อันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะการพัฒนาความต้องการเป็นการพัฒนาความสุขของคน เพราะความสุขเกิดจากการสนองความต้องการ ถ้าหากเปลี่ยนความต้องการได้ ก็เปลี่ยนวิธีการหาความสุขของเขาได้ด้วย เมื่อทำอะไรตรงกับความต้องการก็ทำให้เขาสนใจและมีความสุข คนก็จะร่วมมือทำอย่างเป็นไปเองโดยประสานกลมกลืนและเต็มใจจะหาทางทำให้สำเร็จ จึงพร้อมที่จะทำและทำได้ง่าย แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าผู้นำกระทำการที่ฝืนความต้องการของคน ทั้งสองฝ่ายก็จะไม่มีความสุขและสิ่งที่ทำก็ยากจะสำเร็จ^๒

ด้วยเหตุที่มนุษย์จะต้องอยู่ร่วมกันกับบุคคลอื่นจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กันและกัน แม้จะต่างชาติต่างศาสนา โลกในทางสังคมนั้นไม่เหมือนกับโลกทางกายภาพ สังคม โลกเต็มไปด้วยความผันผวนไม่เป็นระบบ ไม่มีความแน่นอนและทำนายได้ยากเพราะไม่ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ใดๆ สังคม มนุษย์นั้นยากที่จะอธิบาย หรือคาดเดาได้ว่าสิ่งใดจะเกิดขึ้นและเป็นไป เรามักจะรู้ความเป็นผู้นำนั้นจำเป็นอย่างไรดีต่อเมื่อระบบสังคมส่วนนั้นต้องประสบวิกฤติการณ์ทางความเป็นผู้นำ เช่นการได้ผู้นำที่ไม่เหมาะสม ไม่มีคุณธรรมจริยธรรม ไม่มีความสามารถ ไม่กล้าตัดสินใจ สิ่งที่เป็นปัญหาก็จะกลายเป็นวิกฤติสิ่งที่เป็นวิกฤติก็จะกลายเป็นความหายนะและความแตกดับ แต่ในอีกด้านหนึ่งเราจะรู้ความหมายของผู้นำก็ต่อเมื่อสังคมนั้นได้ผู้นำที่เหมาะสม และสามารถกอบกู้สถานการณ์ได้จากเรื่องร้ายกลายเป็นดี

พระพุทธเจ้าทรงได้รับเฉลิมพระนามว่า เป็น “สัตถา” (ศาสดา) ซึ่งแปลว่าผู้นำทางจิตวิญญาณ หรือ “โลกนายก” ซึ่งแปลว่า ทรงเป็นผู้นำโลก คำทั้งสองคำดังกล่าวนี้ ยืนยันว่าคำว่า “ผู้นำ” (Leader) นั้นเป็นคำที่ทรงให้ความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งยังเป็นคำที่มีใช้อยู่แล้วในพุทธศาสนา มาแต่เดิมพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงคุณสมบัติของ “ผู้นำ” ดังมีคาถาพุทธศาสนสุภาษิตแสดงความได้ว่า

“เมื่อฝูงโคว่ายข้ามน้ำ ถ้าโคจำฝูงไปคด โคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปคดตามกัน เพราะมีผู้นำ ที่ไปคด ฉันทโค ในหมู่มนุษย์ก็ฉันทันนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่หากบุคคลผู้นั้นมีความประพฤติไม่เป็นธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็ประพฤตชั่วเสียหาย แวันแคว้นทั้งหมดก็จะยากเย็น หากผู้ปกครองเป็นผู้ไร้ศีลธรรม เมื่อฝูงโคว่ายข้ามน้ำ ถ้าโคจำฝูงไปตรง โคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปตรงตามกัน เพราะมีผู้นำที่ไปตรง ฉันทโค ในหมู่มนุษย์ก็ฉันทันนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นประพฤติชอบธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็พลอยดำเนินตาม ทั้งวันแคว้นก็จะอยู่เป็นสุขหากผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม”^๓

ในอิสลามภาวะผู้นำเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุกกิจการ ศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) ได้กล่าวว่า “เมื่อมีจำนวนสมาชิก ๓ คน ในการเดินทางให้แต่งตั้งบุคคลหนึ่งในหมู่ของพวกเขาเป็นผู้นำ”^๔ ผู้นำที่มีคุณภาพมักจะมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติงานในองค์กร ดังนั้นผู้นำนอกจากต้องรับผิดชอบต่อการโดยรวมแล้วยังต้องเป็นผู้ให้บริการทั้งต่อองค์กรและสมาชิก ซึ่งศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) ได้กล่าวว่า

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ, <www.dhammadownload.com/board/viewtopic.php?t=1497-95k>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๕๖.

^๓ อ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕-๑๑๖.

^๔ อัลฮาดิษ

“ผู้นำคือผู้รับใช้ประชาชน”^๕ ภาวะผู้นำในศาสนาอิสลาม คือความเชื่อใจเป็นการเสนอข้อผูกมัดทางกายภาพ ระหว่างผู้นำและผู้ตามของเขา ซึ่งเขาจะต้องปฏิบัติอย่างดีที่สุดในการชี้นำพวกเขา ปกป้องพวกเขาและไปสู่เป้าหมายที่เฉพาะเจาะจงในวิถีทางที่เชื่อฟัง เชื่อมั่นและเคารพต่อกัน ในศาสนาอิสลามถือว่าแบบอย่างของผู้นำที่ดีที่สุด มาจากท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) ผู้นำต้องเป็นต้นแบบบทบาทของเขาแสดงให้เห็นประจักษ์มากกว่าคำพูดมีความรับผิดชอบในการสร้างและบำรุงวัฒนธรรมองค์กร หากคำพูดผู้นำขัดแย้งกับการกระทำในไม่ช้าเขาจะสูญเสียศักยภาพที่จะใช้ในการนำของเขา คำสอนของศาสนาอิสลามได้ตำหนิผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามคำพูด ในอัลกุรอานที่พระองค์อัลลอฮ์ (ซ.บ.) ตรัสไว้ว่า “โอผู้ศรัทธาเอ๋ยทำไมพวกเจ้ากล่าวพูดในสิ่งที่พวกเจ้าไม่ปฏิบัติ เป็นที่น่าเกลียดยิ่ง ณ ที่อัลลอฮ์ การที่พวกเจ้าพูดในสิ่งที่พวกเจ้าไม่ปฏิบัติ”^๖ ความสามารถในการจูงใจคนของพระพุทธรเจ้าตรงกับพระสมัญญาว่า คณาต หมายถึง คนที่พูดอย่างไรแล้วทำอย่างนั้น พระพุทธรเจ้าทรงมีภาวะผู้นำสูงมาก เพราะทรงสอนให้รู้ (ยถาวาที) ทำให้ดู (ตถาการิ) และอยู่ให้เห็น (ยถาวาที ตถาการิ)^๗

ความสามารถในการจัดการและควบคุมแ่งมสำคัญๆของชีวิตในรูปแบบเสมือนจริง (Virtual World) จะส่งผลกระทบต่อทุกแ่งมทางด้านเศรษฐกิจและสังคม และการเปลี่ยนแปลงแนวทางการดำเนินชีวิตในแต่ละวันของคนเราแค่ปลายนิ้วสัมผัส ก็สามารถเปิดโลกทัศน์แห่งความดี ความชั่ว “สื่ออย่างใหม่” ชนิดที่ไม่เพียงแต่สร้างคุณอนันต์ หากยังคงสร้างโทษมหันต์ให้กับมนุษย์อีกด้วย “ปัญหาอาชญากรรม” ในรูปแบบต่างๆที่ทวีความรุนแรง กลายเป็นปัญหาซับซ้อนและเกิดขึ้นอย่างเรื้อรังที่อยู่คู่กับสังคมชาวโลก ไม่ว่าจะทางบกหรือลบกก็ตาม เราต้องไม่ปล่อย ปล่อยเลยเพราะการศึกษาในโลกเสมือนจริง (Virtual World) เราจะไปเรียกร้องหรือคาดหวังการพิจารณาในเรื่องกรอบความสัมพันธ์ทางคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรมและความรับผิดชอบ โดยปราศจากผู้นำที่ปลูกจิตสำนึกที่ดี เข้าใจและเข้าถึง ย่อมเป็นไปได้ยาก หรือการไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงเลยนั้นอาจจะขัดกับธรรมชาติของโลกที่เป็นไป ขัดกับเสรีภาพทางความคิดของชาวโลกส่วนใหญ่

ในปี พ.ศ.๒๕๕๘ เปิดประตูสู่อาเซียนอันประกอบด้วยประเทศสมาชิกทั้งหมด ๑๐ ประเทศ และประเทศไทยในฐานะที่เป็นผู้นำในการก่อตั้งประชาคมอาเซียน มีศักยภาพในการเป็นแกนนำในการสร้างประชาคมให้เข้มแข็ง โดยจะมุ่งเน้นเรื่องการศึกษา ซึ่งจัดอยู่ในประชาคมสังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากการศึกษาเป็นรากฐานของการพัฒนาในทุกๆด้าน และจะมีการส่งเสริมให้ประเทศไทยเป็นผู้ปกครองด้านอาเซียนศึกษาเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ด้านศาสนาและวัฒนธรรม เพื่อขับเคลื่อนประชาคมอาเซียนด้วยการศึกษา ต้องการสร้างความเข้าใจในเรื่องที่เกี่ยวกับเพื่อนบ้านในกลุ่มประเทศอาเซียน ความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์ และหนึ่งวัตถุประสงค์หลักที่กำหนดไว้ในปฏิญญาอาเซียน (The Asian Declaration) ส่งเสริมความร่วมมือซึ่งกันและกันในการฝึกอบรมและการวิจัย

^๕อัลฮาดิษ

^๖พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัลค็อฟ 61 : 2 – 3 / เล่ม 3 / หน้า 1310.

^๗พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) , พุทธวิธีบริหาร , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗.

ผู้วิจัยเล็งเห็นถึงความสำคัญในการสร้างความเข้าใจเข้าถึงปัญหา และเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์การส่งเสริมความร่วมมือซึ่งกันและกันในการฝึกอบรมและการวิจัย ซึ่งประกอบด้วยประชากรรวมของทุกประเทศอาเซียนประมาณ ๖๐๐ ล้านคน และประมาณ ๕๐๐ ล้านคนที่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม ในอัตราส่วนครึ่งต่อครึ่ง สังคมไทยเป็นสังคมที่ประกอบด้วยวัฒนธรรมอันหลากหลายและพลเมืองแห่งประเทศประกอบด้วยเชื้อชาติอันมากมาย เป็นสังคมที่อุดมไปด้วยความงดงามทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม มีลักษณะเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม เพราะฉะนั้นการให้ได้มาซึ่งผู้นำที่ดีจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยทุนองค์ความรู้ ทุนสติปัญญา ทุนทางความเป็นมนุษย์และทุนทางจริยธรรมและคุณธรรมเป็นมาตรฐานแห่งสังคมพหุวัฒนธรรม

ผู้วิจัยเห็นว่าแนวทางการบูรณาการภาวะผู้นำตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม น่าจะเกิดประโยชน์ต่อตัวผู้วิจัยและส่วนรวมเป็นอย่างมาก อีกทั้งการศึกษาในมิติคู่ขนานทั้งสองศาสนาไปพร้อมๆกัน เช่นนี้ ยังมีน้อยมากและยังเป็นช่องว่างทางวิชาการที่ต้องการคำตอบเป็นเป็นรูปธรรมมากขึ้น เพื่อง่ายต่อการนำมาปฏิบัติ และให้เกิดประโยชน์สูงสุดในภายภาคหน้า

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธ
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาอิสลาม
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาแนวทางการบูรณาการภาวะผู้นำตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาอิสลามเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ แนวทางการบูรณาการภาวะผู้นำตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามมีอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเนื้อหา โดยศึกษาภาวะผู้นำตามแนวคิดทฤษฎีตะวันตก แนวคิด ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม โดยศึกษาจากพระไตรปิฎกพระมหา คัมภีร์อัลกุรอาน อัลฮาดิษ (พระวจนะและพระจริยวัตรของท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.)) หนังสือ ตำรา เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และศึกษาวิเคราะห์บทสัมภาษณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิใน ๓ กลุ่ม คือ ๑. ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านศาสนา พุทธ ๒. ผู้ทรงคุณวุฒิ ทางด้านศาสนาอิสลาม ๓. ผู้นำองค์กร เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ(Key Informant)

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มประชากรจากการตอบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูล (Key Informant) จำนวน ๑๐ ท่าน ประกอบด้วยผู้ทรงวุฒิใน ๓ กลุ่มคือ

๑. ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านศาสนาพุทธ จำนวน ๓ ท่าน
๒. ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านศาสนาอิสลาม จำนวน ๓ ท่าน
๓. ผู้นำองค์กร จำนวน ๔ ท่าน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ดำเนินการวิจัยตั้งแต่เดือน กรกฎาคม ๒๕๕๖ ถึงเดือน ธันวาคม ๒๕๕๖ รวมระยะเวลา ๖ เดือน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม ” ผู้วิจัยได้นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัยดังนี้

๑.๕.๑ ภาวะผู้นำ หมายถึง ความสามารถในการนำของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล พยายามใช้พลังในตนเอง กระตุ้น ชี้แนะ ผลักดันหรืออุทิศ ห้ามนปราชญ์ ให้บุคคลอื่นหรือกลุ่ม ปฏิบัติในสิ่งที่ตนต้องการด้วยความยินดีและเต็มใจ โดยใช้หลักธรรมในการนำ เพื่อกำกับให้เกิดความสันติสุขและความสำเร็จขององค์กร เป็นเป้าหมายที่พึงประสงค์แบบยั่งยืน

๑.๕.๒ พึงประสงค์ หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงออกถึงการเป็นผู้นำที่ดี มีความศรัทธายึดมั่น และปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนาที่ตนนับถือ

๑.๕.๓ ศาสนาพุทธ หมายถึง ศาสนาเอกเทวนิยม คือเชื่อว่าไม่มีพระเจ้าแต่เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ว่า สามารถพัฒนาจิตใจไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ด้วยความเพียรแห่งตน สอนให้มนุษย์บันดลชีวิตของตนเองด้วยผลแห่งการกระทำของตนตามกฎแห่งกรรม จุดมุ่งหมายคือ สอนให้มนุษย์หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงในโลก ด้วยวิธีการใช้สติปัญญา วัตถุประสงค์สูงสุดของศาสนา คือ การหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงหลุดพ้นจากวัฏจักรการเวียนว่ายตายเกิดโดยมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นบรมศาสดา เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ทรงตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง ด้วยหลักธรรมต่างๆซึ่งภายหลังพระองค์ปรินิพพานพระธรรมและพระวินัยที่พระองค์ทรงสั่งสอน ได้ถูกรวบรวมไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในภาษาบาลีเป็นคัมภีร์ เรียกว่า “พระไตรปิฎก” ซึ่งชาวพุทธถือว่าเป็นเสมือนตัวแทนพระศาสดา คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ สำหรับเป็นแหล่งอ้างอิงในเรื่องของหลักธรรมสำหรับภาวะผู้นำในศาสนาพุทธ

๑.๕.๔ ศาสนาอิสลาม หมายถึง ศาสนาเอกเทวนิยม นับถือพระเจ้าองค์เดียวคืออัลลอฮ์ (ช.บ.) โดยมีท่านนบีมุฮัมมัด (ช.ล.) เป็นศาสดาคนสุดท้ายเป็นผู้ประกาศศาสนา และเป็นผู้นำและต้นแบบของการดำรงชีวิตของมุสลิม ศาสนาอิสลามไม่มีพระหรือนักบวชเพื่อทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรม อิหม่ามมิได้เป็นเพียงผู้นำในการนบสการพระเจ้าเท่านั้น แต่ยังหมายถึงเป็นผู้ปกครองกิจการ

ทั้งมวล ทั้งเรื่องทางโลกและทางศาสนา คัมภีร์ทางศาสนาอิสลามเรียกว่าคัมภีร์อัลกุรอาน ซึ่งเป็นพระวจนะของพระเจ้าคืออัลลอฮ์ (ช.บ.) ได้ประทานแก่มวลมนุษยย์ผ่านทางท่านศาสดานบีมุฮัมมัด (ช.ล.) ซึ่งเป็นบุคคลที่อัลลอฮ์ (ช.บ.) ทรงเลือกให้ทำหน้าที่เป็นผู้ประกาศศาสนา และเป็นผู้ดำเนินการปฏิบัติศาสนกิจตามคำสอนของพระองค์ ทำให้เกิดเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ ความดีงามทุกอย่างเป็นไปเพื่ออัลลอฮ์ (ช.บ.) โดยยึดรูปแบบต่างๆจากพระศาสดา มีเป้าหมายสูงสุดเพื่อความสำเร็จของชีวิตในโลกหน้า ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ยึดคัมภีร์อัลกุรอานและอัลฮาดิษ (พระวจนะและพระจริยวัตรของท่านศาสดา) เป็นข้อมูลปฐมภูมิเป็นแหล่งอ้างอิงในเรื่องหลักธรรมสำหรับผู้หน้าที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาอิสลาม

๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำ
แนวคิดที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำทางศาสนาพุทธ
แนวคิดที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำทางศาสนาอิสลาม

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำ
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำตามหลักศาสนาพุทธ
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำตามหลักศาสนาอิสลาม

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำ

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสาร หนังสือ ตำราและวารสารต่างๆที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำ นักวิชาการทั้งหลายได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

กิติ ตยัคคานันท์ กล่าวว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง ศิลปะ หรือ ความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จูงใจ หรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นไม่ว่าจะเป็นผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ในสถานการณ์ต่างๆเพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวก โดยการใช้กระบวนการสื่อความหมายหรือติดต่อกันและกันให้ร่วมใจกันกับตน ดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ การดำเนินจะเป็นไปในทางที่ดีหรือชั่วก็ได้

สมคิด จาตุศรีพิทักษ์ กล่าวว่า ภาวะผู้นำ มีความหมายครอบคลุมในมิติที่กว้างขวาง และหลากหลายกว่าเรื่องความกล้าหาญ และการตัดสินใจ การเป็นผู้นำต้องมีความสามารถในการนำ

ผลักดัน และสั่งการให้กิจกรรมทุกอย่างดำเนินไปตามเป้าหมาย และครองที่ถูกต้อง ซึ่งต้องประกอบไปด้วย ความกล้าหาญ ความสามารถในการโน้มน้าวใจ และจังหวะเวลาในการตัดสินใจ^๙

เถาว์ลย์ นันทาภิวัฒน์ ได้ให้ความหมายว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง ความสัมพันธ์ซึ่งบุคคลหนึ่งหรือผู้มีอิทธิพลให้ผู้อื่นทำงานร่วมกันด้วยความเต็มใจ เพื่อบรรลุเป้าหมายอันเป็นที่ต้องการของผู้นำ ผู้นำจึงไม่ใช่ผู้ที่คอยผลักดันด้านเดียว หากแต่ผู้นำยังทำหน้าที่เป็นผู้ที่คอยจุดดิ่งด้วย โดยแจ้งให้ผู้ตามทราบแนวทาง ประารถนาให้ปฏิบัติตามด้วยการปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดี^{๑๐}

สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ภาวะผู้นำ : ทฤษฎีและปฏิบัติ” ว่าภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการที่ผู้นำช่วยสร้างความชัดเจนแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาให้รับรู้ว่าจะอะไรคือความสำคัญ ให้ภาพความเป็นจริงขององค์การแก่ผู้อื่นช่วยให้มองเห็นทิศทาง และจุดมุ่งหมายอย่างชัดเจนภายใต้ภาวะการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว^{๑๑}

วิเชียร วิทย์อุดม ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ภาวะผู้นำ” ว่าผู้นำเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการบริหารงานในองค์การ องค์การจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวในการดำเนินงานนั้น ปัจจัยที่สำคัญที่สุดคือ ถ้าองค์การใดได้ผู้นำที่มีประสิทธิภาพก็จะสามารถสั่งการและใช้อิทธิพลต่อผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติงาน ตลอดจนการทำการกิจกรรมต่างๆในองค์การให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าองค์การใดได้ผู้นำที่ไม่มีประสิทธิภาพ ก็ไม่สามารถที่จะสั่งการและใช้อิทธิพลต่อผู้ใต้บังคับบัญชาให้เชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งได้ ซ้ำร้ายยังเป็นการทำลายขวัญของผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีต่อผู้นำ ซึ่งจะส่งผลทำให้การปฏิบัติงานด้านต่างๆในองค์การประสบความล้มเหลว^{๑๒}

ซามูเอล ซี.เซอร์ต (Samuel C. Certo) ได้กล่าวถึง “ภาวะผู้นำ” ว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบการจัดการที่มุ่งเน้นไปที่การขึ้นเพื่อให้สมาชิกในองค์การมีความกระตือรือร้นและเต็มใจที่จะให้ความร่วมมือในการปฏิบัติงาน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ระบบการจัดการนี้มีความหมายกว้างกว่าภาวะผู้นำ เพราะระบบการจัดการนั้นรวมเอาทั้งในส่วนของโครงสร้างและในส่วนของพฤติกรรมเข้าไว้ด้วยกัน ส่วนภาวะผู้นำนั้นจะมุ่งเน้นในส่วนของพฤติกรรม ซึ่งผู้บริหารที่ดีมีคุณสมบัติทั้งความสามารถในการเป็นผู้บริหารจัดการและมีภาวะเหมาะสมในการเป็นผู้นำ^{๑๓}

^๙ สมคิด จาตุศรีพิทักษ์, **วิสัยทัศน์ขุนคลัง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ผู้จัดการ , ๒๕๔๔), หน้า ๗๗.

^{๑๐} เถาว์ลย์ นันทาภิวัฒน์, **หลักการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , ๒๕๒๑), หน้า ๒๐๓.

^{๑๑} สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, **ภาวะผู้นำ : ทฤษฎีและการปฏิบัติ**, (สถาบันราชภัฏเชียงราย , ๒๕๔๔), หน้า ๕.

^{๑๒} วิเชียร วิทย์อุดม, **ภาวะผู้นำ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธีระฟิล์มไซเท็กซ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

^{๑๓} ซามูเอล ซี.เซอร์ต (Samuel C. Certo), **การจัดการสมัยใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : เพียร์สันเอดิเคชัน อินโดไชน่า, ๒๕๔๙), หน้า ๒๒๖.

เรย์มอนด์ เจ. เบอร์ดี (Raymond J. Burdy) ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำคือบุคคลที่จะสามารถชักจูงให้คนอื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นในตนเองและสามารถคลี่คลายความตึงเครียดต่างๆลงได้ และสามารถนำกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้^{๑๔}

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำ สรุปได้ว่า ผู้นำจะต้องมีทั้งศาสตร์และศิลป์ ในการชักนำบุคคลอื่นให้ปฏิบัติงานในทิศทางที่ตนต้องการ มีความกล้าหาญในการตัดสินใจที่จะผลักดันหรืออุทิศสมาธิให้งานนั้นให้ประสบความสำเร็จสู่เป้าหมายที่วางไว้ แม้ว่าจะตกอยู่ในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงเช่นใดก็ตาม

แนวคิดที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำทางศาสนาพุทธ

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสาร หนังสือ ตำราและวารสารต่างๆที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำทางศาสนาพุทธ นักวิชาการทั้งหลายได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกัน โดยที่ว่าจะเป็นการอยู่รวมกันก็ตาม หรือทำการร่วมกันก็ตาม ให้พากันไปด้วยดี สู่จุดหมายที่ตั้งงาม ที่ว่าพากันไป ก็ให้พากันไปด้วยดีนั้น หมายความว่าไปโดยสวัสดิ์ หรือโดยสวัสดิภาพ ผ่านพ้นภัยอันตรายอย่างเรียบร้อยและเป็นสุขเป็นต้น แล้วก็บรรลุถึงจุดหมายที่ดีงามโดยถูกต้องตามธรรม หมายความว่า เป็นความจริงความแท้ ความถูกต้อง และได้มาโดยธรรม^{๑๕}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ผู้นำ คือ ผู้ชักพาให้คนอื่นเคลื่อนไหวก้าวหรือกระทำการในทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้ มีศิลปะ มีอิทธิพลต่อกลุ่มชน เพื่อให้พวกเขามีความตั้งใจที่จะปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายตามต้องการ หลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำกันแล้ว เช่น เป็นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคม ผู้นำวัดและแม้กระทั่งเป็นหัวหน้าครอบครัวก็จัดว่าเป็นผู้นำ^{๑๖}

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคลโธ) ได้กล่าวถึงความเป็นผู้นำในหนังสือ “หลักธรรมมาภิบาลและประมุขศิลป์” ว่า นายสารถิที่ดี คือ ผู้ที่สามารถขับเคลื่อนให้สามารถบรรลุทุกสิ่งของได้มากไปถึงจุดหมายปลายทางได้รวดเร็วและปลอดภัย เพราะมีคุณสมบัติของนายสารถิที่ดี ที่สามารถ หรือ นายวงดนตรีที่ดีคือ สามารถควบคุมวงดนตรีซึ่งมีผู้เล่นดนตรีหลายชิ้นหลายคน เป็นวงใหญ่ให้บรรเลงเพลงได้ไพเราะเพราะพริ้ง สะกดใจผู้ฟังให้เคลิบเคลิ้มเป็นสุขหรือให้บรรเลงเพลงได้เร้า

^{๑๔} Raymond J. Burdy, *Fundermental of Leadership Reading*, (Massachusetts Addison : Wesley Publishing Co., 1967), p.8.

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ , (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕.

^{๑๖} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) , *พุทธวิธีบริหาร* , พิมพ์พิเศษ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๙ , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๖.

ใจถูกใจผู้ฟังให้สนุกสนาน เพราะเป็นนายวงดนตรีที่มีความสามารถ กล่าวคือมีสถานะความเป็นผู้นำสูง ก็ถือเป็นผู้นำที่ดี คือ มีประมุขศิลป์สูง^{๑๗}

พระครูสิริจันทวิฐ (บุญจันทร์ เขมกาโม) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ภาวะผู้นำเชิงพุทธ” ว่าเป็นบุคคลซึ่งถูกแต่งตั้งขึ้นหรือได้รับการยกย่องให้ขึ้นเป็นหัวหน้า มีความสามารถในการบังคับบัญชา และอาจชักนำผู้ใต้บังคับบัญชา หรือ หมู่ชนไปในทางที่ดีหรือชั่วได้ ซึ่งถ้าหากนำไปในทางที่ถูกที่ควรก็จะเป็นผู้นำในทางที่ดี แต่ถ้าหากนำไปในทางที่ไม่ถูกต้อง หรือปฏิบัติการณ์อันเป็นปฏิปักษ์ต่อระเบียบแบบแผนของสังคมก็เรียกว่าผู้นำไปในทางที่ไม่ดี^{๑๘}

พระณัด วฑฒโน (บุตรสวัสดิ์) ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ ผู้มีบุคลิกลักษณะมีคุณสมบัติเด่นกว่าผู้อื่นในกลุ่มและมีอิทธิพลมากกว่าบุคคลอื่นในหน่วยงาน ทั้งสามารถ สร้าง ประสิทธิภาพและประสิทธิผลให้เกิดขึ้นแก่หน่วยงานได้ นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงบุคคลใดบุคคลหนึ่งซึ่งรับบทบาทเป็นผู้บริหารประสานผลประโยชน์ในกลุ่มเสมือนเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม มีอิทธิพลและอำนาจ สามารถบังคับบัญชาบุคคลในกลุ่มให้ปฏิบัติงานบรรลุผลตามเป้าหมายที่องค์กรกำหนดไว้^{๑๙}

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำทางศาสนาพุทธ สรุปได้ว่า ผู้นำเป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถอย่างโดดเด่นโดยใช้ศิลปะในการประสานผู้อื่นมาอยู่ร่วมกัน นำพาสมาชิกสู่เป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในทางที่ดีปลอดภัยและเป็นธรรม

แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำทางศาสนาอิสลาม

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสาร หนังสือ ตำราและวารสารต่างๆที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำทางศาสนาอิสลาม นักวิชาการทั้งหลายได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

วินัย (มรรวาน) สะมะฮุน ได้ให้ความหมายว่า แต่ละประชาคมมีความจำเป็นต้องมีผู้นำเพื่อปกครอง และบริหารจัดการ ให้ประชาคมอยู่กันอย่างสงบมั่นคงและมีความสุขกันอย่างทั่วถึง ความเป็นผู้นำในแต่ละประชาคมนั้นสามารถจัดให้มีผู้นำลดหลั่นกันอีกได้หลายระดับ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์จริงที่มีการจัดตั้งโดยประชากรอันเป็นที่ยอมรับในแต่ละประชาคมด้วยกติกาที่กำหนดกันไว้ ในบรรดาเหล่าประชาคม มีความจำเป็นต้องจัดตั้งองค์กรได้อีกหลากหลายองค์กร และมีผู้นำบริหารองค์กรอีกหลายระดับที่ได้รับการเลือกสรรมาจากประชากรที่เกี่ยวข้อง ศาสนาอิสลามมีผู้นำที่ระบุชัดเจนในบทบัญญัติซึ่งแบ่งได้เป็น ๒ ระดับ

^{๑๗} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคลโล), **หลักธรรมมาภิบาลและประมุขศิลป์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มงคลชัยพริ้นติ้ง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๒.

^{๑๘} พระครูสิริจันทวิฐ(บุญจันทร์ เขมกาโม) **ภาวะผู้นำเชิงพุทธ** (กรุงเทพมหานคร นิติธรรมการพิมพ์ ๒๕๔๙) หน้า ๑๔.

^{๑๙} พระณัด วฑฒโน (บุตรสวัสดิ์) **การวิเคราะห์คุณสมบัติของผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม** **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๑).

ระดับที่ ๑ คือบรรดานปีทั้งหลายซึ่งพระเจ้าทรงแต่งตั้ง

ระดับที่ ๒ คือบรรดาเคสียะฮ์ (ผู้แทน) ที่ประชากรจัดตั้งกันขึ้นมาด้วยเสียงส่วนใหญ่^{๒๐}

ดังปรากฏในคำสอนของ ฮาดีษหนึ่ง คือ “.....ทุกครั้งที่ปีผู้หนึ่งเสียชีวิตจะมีปีอื่นมาแทน และจะไม่มีปีคนใดอีกแล้วหลังจากนั้น แต่จะมีเคสียะฮ์มาแทนฉัน แล้วจะมีอีกมากมาย...”^{๒๑}

ผู้นำที่พระเจ้าแต่งตั้งเป็นคนสุดท้ายคือท่านนบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) ตามฮาดีษบัญญัติคงมีเพียงตำแหน่งเคสียะฮ์ที่มนุษย์จัดตั้งขึ้น และมีชื่อตำแหน่งที่เปลี่ยนแปลงกันไปตามสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมการเมือง^{๒๒}

อูบัยกร(ร.ด.) “ฉันได้ถูกเลือกให้เป็นผู้นำของพวกท่านโดยที่ฉันเองก็ไม่ดีกว่าใครในหมู่พวกท่านดังนั้น ถ้าฉันทำดี พวกท่านก็มีหน้าที่ต้องให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนฉัน ถ้าหากฉันทำผิด พวกท่านก็มีหน้าที่ต้องทำให้ฉันอยู่บนทางที่ถูกต้อง สัจธรรมและความดีงามเป็นความไว้วางใจและการไม่รักษาสัจธรรมก็คือการทำลายความไว้วางใจ คนอ่อนแอในหมู่พวกท่านคือคนเข้มแข็งสำหรับฉัน ตราบใดที่ฉันยังให้ความยุติธรรมแก่พวกเขาอย่างครบถ้วน และคนที่เข้มแข็งในหมู่พวกท่านคือคนอ่อนแอสำหรับฉัน เว้นเสียแต่ว่าฉันจะได้รับสิ่งที่ควรจะได้รับจากเขา จงอย่าทิ้งการญิฮาด เมื่อผู้คนถอยห่างจากการญิฮาด พวกเขาก็จะได้รับความอับยศ จงเชื่อฟังฉันตราบใดที่ฉันยังเชื่อฟังอัลลอฮ์ (ซ.บ.) และรอซูล (ซ.ล.) ของพระองค์ จงละทิ้งฉันเมื่อฉันไม่เชื่อฟังอัลลอฮ์ (ซ.บ.) และรอซูล (ซ.ล.) ของพระองค์ เพราะพวกท่านไม่มีหน้าที่ที่ต้องเชื่อฟังฉันอีกแล้ว”^{๒๓}

อัลมาวัรดี ได้ให้ทัศนะว่า ผู้นำ หมายถึง ตำแหน่งที่สืบทอดจากท่านศาสนทูต เพื่อพิทักษ์ศาสนาและบริหารปกครองโลก

อิบนิคอลดูน ได้ให้ทัศนะว่า ผู้นำ หมายถึง ความรับผิดชอบในการประยุกต์ทฤษฎีในหลักศาสนาเพื่อบริหารกิจการศาสนาและประโยชน์สาธารณะ ดังนั้นกิจการทางโลกก็เพื่อในอาคีเราะฮ์ คือการเป็นผู้แทนของพระเจ้าเป็นเจ้าในการปกป้องศาสนา และปกครองโลกด้วยอิสลาม

นักนิติศาสตร์อิสลาม ได้ให้ความหมายของผู้นำว่า เป็นผู้ปกครองกิจการทั้งมวลทั้งเรื่องทางโลกและศาสนา ผู้นำคือตัวแทนของท่านศาสนทูตในการธำรงศาสนาให้เป็นศูนย์กลางของประชาชาติ และทำให้ปวงประชาราษฎร์ปฏิบัติตามผู้นำหรือเคสียะฮ์

^{๒๐}วินัย (มรวาน) สมะฮ์ฮุน “การเลือกผู้นำ”, <<http://www.oknation.net/blog/kt/2010/05/10#entry-1>>, เข้าถึงวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๒๑}อัลฮาดีษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรีและอิหม่ามมุสลิม

^{๒๒}วินัย (มรวาน) สมะฮ์ฮุน “การเลือกผู้นำ”, <<http://www.oknation.net/blog/kt/2010/05/10#entry-1>>, เข้าถึงวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๒๓}อับบ์รฮำห์ นะญิบอบะบาดี, **ประวัติศาสตร์อิสลาม เล่ม ๑**, แปลโดยบรรจง บินกาซัน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทออฟเซ็ทจำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๒๙๒.

อัลบัยดอวี นักอรรถาธิบายอัลกุรอานท่านหนึ่งได้กล่าวว่า ผู้นำหรือเคาะลีฟะฮ์ หมายถึงผู้สืบทอดหน้าที่แทนท่านนบี เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของอิสลามประชาชาติมุสลิมทุกคนต้องยอมรับคำสั่งและอำนาจของเคาะลีฟะฮ์

อะบู อะลา เมาดูดี ได้กล่าวว่า ผู้นำรัฐหรือเคาะลีฟะฮ์ หมายถึงตัวแทนแห่งคุณธรรม ซึ่งมีสิทธิ์ใช้อำนาจหน้าที่บนแผ่นดินนี้ภายใต้ขอบเขตที่ได้บัญญัติไว้ ผู้นำจึงไม่ใช่มรดกทาง การเมืองของตระกูล หรือชนชั้นใดเป็นการเฉพาะ แต่เป็นหน้าที่ของประชาคมที่มีคุณสมบัติเป็นผู้ศรัทธา ในหลักแนวคิดด้านเตาฮีดและริสาละฮ์ที่ได้กล่าวข้างต้น^{๒๔}

ชัยคฺ ดร.ยูซุฟ อัล-เกาะเราะฆอวีย ได้กล่าวไว้ว่า สำหรับภาวะผู้นำนั้น ข้าพเจ้ามิได้หมายถึงบุคคลที่อยู่ในระดับบนสุดของการปกครองโดยลำดับชั้น แต่หมายถึงกลุ่มคณะที่วางแผนปฏิบัติงานลงมือทำงาน อำนาจการและควบคุมงาน ตลอดจนทำให้การทำงานเหล่านั้นออกมาดีที่สุดภายใต้การบังคับบัญชาของกลุ่มคณะดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อแปรเปลี่ยนสิ่งเหล่านั้นจาก “ภาวะที่ถูกทำลาย” ไปสู่ “การสร้างสรรค์” จาก “การโต้เถียงขัดแย้ง” ไปสู่ “การปฏิบัติงาน” และจาก “ความเกียจคร้าน” ไปสู่ “การดิ้นรนต่อสู้อย่างจริงจัง”^{๒๕}

ท่านศาสตตามฮัม มัด (ช.ล.) ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของคุณลักษณะข้อนี้ที่จะต้อง มีในตัวผู้นำ โดยที่ท่านได้กล่าวว่าตำแหน่งผู้นำจะไม่คู่ควร เว้นแต่สำหรับบุคคลที่มีคุณลักษณะ ประการคือ ๓

๑. ความเคร่งครัดในศาสนา ซึ่งจะยับยั้งเขาจากการละเมิดฝ่าฝืนต่อพระผู้เป็นเจ้า
๒. ความอดทนอดกลั้น ซึ่งจะทำให้เขาควบคุมความโกรธกริ้วของตนเองได้
๓. การทำหน้าที่ปกครองที่ดีเหนือบุคคลที่อยู่ในการปกครองของตน กระทั่งว่าการปฏิบัติต่อพวกเขาเหล่านั้นประหนึ่งดังบิดาที่มีความเมตตา^{๒๖}

การมอบหมายหน้าที่การปกครองและการเป็นผู้นำของประชาชาติ ให้กับบุคคลที่ขาดความรู้และความสามารถในการบริหารประเทศ อีกทั้งขาดความสามารถในการวิเคราะห์แยกแยะปัญหาต่างๆทางสังคม ก็เหมือนกับการมอบหมายหน้าที่การบริหารประเทศให้กับบุคคลที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะเป็นสิ่งที่ชัดเจนยิ่ง ว่าจะมีผลต่างๆอันเลวร้ายติดตามมาอย่างไร ? ดังเช่นที่ท่านอิหม่ามซอดิก ได้กล่าวว่า “ยุคสมัยหนึ่งจะมาถึงยังมวลมนุษย์ซึ่งจะไม่มีผู้ใดได้ใกล้ชิด (ต่อเหล่าผู้ปกครอง) นอกเสียจากผู้ที่ใช้เล่ห์กลอุบายหลอกลวงด้วยการให้ร้ายผู้อื่น และจะไม่นับว่าเป็นคนยอดเยี่ยมนอกเสียจากคนชั่ว และจะไม่นับว่าเป็นคนอ่อนแอนอกเสียจากบุคคลที่มีความเที่ยงธรรม ในเวลานั้นการให้ความช่วยเหลือแก่บุคคลที่ยากไร้ จะนับว่าเป็นความเสียหายและก่อให้เกิดอันตราย และการเชื่อม

^{๒๔} มัสลัน มาหะมะ “อิสลามกับระบบการเมืองการปกครอง” www.wisammore.com/main/content.php?page=sub&category=44, เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๔ เมษายน ๒๕๕๖.

^{๒๕} ชัยคฺ ดร.ยูซุฟ อัล-เกาะเราะฆอวีย, “แนวความคิดศะลาฟีย์”, www.Fityah.com/index.php?option=com_content&task=view&id=324, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๒๖} อัลฮาดิษ

สัมพันธ์กับเครือญาติถือเป็นบุญคุณ และการเคารพภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า (อิบาดะฮ์) คือสื่อในการแสวงหาความเหนือกว่าในหมู่ประชาชน”^{๒๗}

ท่านศาสตัมฮัมมัด (ช.ล.) ถือว่าความยำเกรงต่อพระผู้เจ้า และความเคร่งครัดต่อศาสนา คือเงื่อนไขที่เป็นหลักสำคัญของมัน โดยที่ท่านกล่าวว่า “ความเคร่งครัดต่อศาสนาจะยับยั้งเขา (ผู้นำ) จากการละเมิดฝ่าฝืนต่อพระผู้เป็นเจ้า”^{๒๘}

ท่านอิหม่ามอะลี ยังได้กล่าวอีกว่า “ผู้ใดก็ตามที่ดำรงตนเป็นผู้นำของประชาชน ดังนั้นเขาจะต้องเริ่มต้นด้วยการสอนตัวเองก่อนที่จะสอนบุคคลอื่น และจงอบรมขัดเกลาด้วยการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างก่อนการอบรมขัดเกลาด้วยวาจา และผู้สั่งสอนและอบรมขัดเกลาตัวเองนั้นคู่ควรต่อการยกย่องให้เกียรติมากกว่าผู้ที่สั่งสอนและอบรมขัดเกลาเพื่อนมนุษย์”^{๒๙}

ท่านศาสตัมฮัมมัด (ช.ล.) ได้เตือนสำคัญอย่างเข้มงวดต่อบรรดาผู้ปกครอง ผู้นำ และบรรดาผู้บังคับบัญชาทั้งหมด โดยกล่าวว่า “ผู้ปกครองคนใดก็ตามที่ทำหน้าที่ปกครองภายหลังจากฉันทน์ในวันกียามะฮ์ (ปรโลก) เขาจะถูกนำตัวมาขึ้นเคียงข้างสะพาน (ซิรอญ) และบรรดาเทวทูต (มะลาอิกะฮ์) จะเปิดบันทึกแห่งการงานของเขาออก ดังนั้น หากเขาเป็นผู้มีความยุติธรรม พระผู้เป็นเจ้าจะทรงทำให้เขาปลอดภัย เนื่องจากความยุติธรรมของเขา แต่หากเขาเป็นผู้อธรรม สะพาน (ซิรอญ) จะบีบเขาจนกระทั่งทำให้ข้อกระดูกต่างๆ ของเขาแยกออกจากกัน และหลังจากนั้นพวกเขาจะพลัดตกลงสู่ไฟนรก”^{๓๐}

ท่านอิหม่ามอะลี ได้กล่าวว่า “ท่านทั้งหลายจงยำเกรงพระผู้เป็นเจ้า และจงเชื่อฟังปฏิบัติตามผู้นำของพวกเขา แท้จริงผู้ที่อยู่ใต้การปกครองที่เป็นคนดีจะได้รับความปลอดภัยจากผู้นำที่มีความยุติธรรม และพึงรู้ไว้เถิดว่า ผู้ที่อยู่ใต้การปกครองของคนชั่วร้าย ก็จะได้รับอันตรายจากการปกครองที่ชั่วร้ายนั้น”^{๓๑}

^{๒๗} อะยาตุลลอฮ์ ญะอ์ฟร์ ซุบฮานี , “พื้นฐานการปกครองแบบอิสลาม ”, <http://www.sahibzaman.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1932011-04-12-03-57-10&catid=302011-03-11-19-3428&Itemid=60>, เข้าถึงเมื่อ ๑๙กราคม๒๕๕๖.

^{๒๘} อัลฮาดิษ

^{๒๙} อะยาตุลลอฮ์ ญะอ์ฟร์ ซุบฮานี , “พื้นฐานการปกครองแบบอิสลาม ”, <http://www.sahibzaman.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1932011-04-12-03-57-10&catid=302011-03-11-19-3428&Itemid=60>, เข้าถึงเมื่อ ๑๙กราคม๒๕๕๖.

^{๓๐} อัลฮาดิษ

^{๓๑} อะยาตุลลอฮ์ ญะอ์ฟร์ ซุบฮานี , “พื้นฐานการปกครองแบบอิสลาม ”, <http://www.sahibzaman.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1932011-04-12-03-57-10&catid=302011-03-11-19-3428&Itemid=60>, เข้าถึงเมื่อ ๑๙กราคม๒๕๕๖.

ท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) ได้กล่าวว่า “บุคคลที่เป็นที่รักยิ่งที่สุดและเป็นผู้ใกล้ชิดกับพระผู้เป็นเจ้ามากที่สุดในวันกิยามะฮฺ (ปรโลก) คือผู้นำที่มีความยุติธรรม ในทำนองเดียวกัน บุคคลที่ถูกชิงชังและเป็นผู้ที่ห่างไกลจากพระผู้เป็นเจ้ามากที่สุด คือผู้นำที่อธรรม”^{๓๒}

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำทางศาสนาอิสลาม สรุปได้ว่า ผู้นำเป็นตัวแทนของศาสดาซึ่งได้รับความไว้วางใจ มีความศรัทธาต่ออัลลอฮฺ (ช.บ .) และรอซูล(ช.ล.) มีความนอบน้อมถ่อมตน เป็นธรรมและมีความยำเกรงต่อพระผู้เป็นเจ้า ตั้งอยู่ในแนวทางที่ถูกต้องแห่งบทบัญญัติ เพื่อเป็นผู้นำปกครองปวงชนและพิทักษ์รักษาศาสนาและโลก โดยมุ่งหวังผลตอบแทนแห่งปรโลก ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุด

ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

จากความหมายของคำว่า ผู้นำ (Leader) และภาวะผู้นำ (Leadership) ดังที่ได้กล่าวมานักวิชาการยังได้เสนอแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ โดยพิจารณาจากปัจจัยสำคัญและจุดเน้นที่แตกต่างกัน การศึกษาภาวะผู้นำจากทฤษฎีต่างๆ ซึ่งมีอยู่มากมาย ผู้วิจัยจะขอนำเสนอทฤษฎีจากนักวิชาการที่ได้รับรวบรวมไว้และคิดว่าจะจะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

ดิน ปรัชญาพทธี ได้กล่าวถึง ทฤษฎีภาวะผู้นำที่เป็นหลักใหญ่ๆ และน่าสนใจไว้ ดังนี้

๑. ทฤษฎีผู้ยิ่งใหญ่ (Greatman Theories) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ผู้นำมีลักษณะพิเศษ บางประการที่ผู้ตามไม่มี คือ มีพลังกาย มีพลังสมอง และมีพลังศีลธรรม ที่สืบเนื่องมาจากพันธุกรรม และสภาพแวดล้อมแต่ละยุคแต่ละสมัย เช่น เลนิน เซอร์ชิลล์ ฮิตเลอร์ และมุสโสลินี เป็นต้น

๒. ทฤษฎีสภาพแวดล้อม (Environmental Theories) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ผู้ที่จะก้าวขึ้นสู่ความเป็นผู้นำได้นั้นขึ้นอยู่กับความสามารถในหน้าที่และความชำนาญ (Abilities and Skills) ของเขา ในขณะนั้น ว่ามีความสามารถแก้ไขสถานการณ์ต่างๆ ในยามวิกฤตได้ เช่น สงคราม เป็นต้น ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ภาวะผู้นำจะสืบเนื่องมาจากภาวะทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมือง ลักษณะผู้นำในกลุ่มทฤษฎีนี้ เช่น มหาตมะคานธี และมาร์ติน ลูเธอร์คิง เป็นต้น

๓. ทฤษฎีบุคคลสถานการณ์ (Personal Situational Theories) ทฤษฎีนี้ได้นำเอาทฤษฎี สองทฤษฎีข้างต้นมารวมกันคือ ภาวะผู้นำจะสืบเนื่องมาจากลักษณะพิเศษของผู้นำเองและสถานการณ์ที่อยู่รอบตัวของผู้นำ ปัจจัยสำคัญที่นักทฤษฎีกลุ่มนี้ให้ความสนใจเป็นพิเศษคือ สถานภาพ ปฏิกริยาโต้ตอบ การรับรู้ และพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มของผู้นำและผู้ตาม

๔. ทฤษฎีปฏิกริยาโต้ตอบความคาดหวัง (Interaction Expectation Theories) ทฤษฎีนี้เชื่อว่าภาวะผู้นำเกิดจากปฏิกริยาโต้ตอบและความคาดหวังระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ฉะนั้นผู้ที่

^{๓๒} สถาบันอัล-บะลาฆ, **สภาวะการเป็นนบี**, แปลโดยอาจารย์อัยยูบ ยอมใหญ่, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์โดยศูนย์วัฒนธรรมอิสลาม สถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน ประจำกรุงเทพฯ , ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๙ - ๑๓๐.

จะก้าวเข้าสู่ตำแหน่งผู้นำได้ต้องมีความคิดริเริ่ม และสามารถดูแลโครงสร้างของปฏิกริยาโต้ตอบของสมาชิกในกลุ่ม เพราะจะต้องสามารถตอบสนองความคาดหวังของสมาชิกในกลุ่มตลอดเวลา

๕. ทฤษฎีมนุษยนิยม (Humanistic Theories) ทฤษฎีนี้มุ่งที่จะพัฒนาสถาบันให้มีประสิทธิผลและมีความเป็นปึกแผ่น โดยเน้นความสำคัญที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ พยายามทำให้บุคคลในสถาบันมีความเป็นอิสระ เสรี สามารถสนองความต้องการของตนเอง และของสถาบันได้ เป้าหมายของภาวะผู้นำตามทฤษฎีนี้ก็คือ การปฏิบัติการเพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งผลงาน และน้ำใจจากผู้ร่วมงานในเวลาเดียวกัน

๖. ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theories) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า การที่ผู้ตามยินยอมหรือยอมรับผู้นำก็เพราะทั้งสองฝ่ายมีสัญญาที่จะแลกเปลี่ยนประโยชน์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือการมีสมาชิกคนใดคนหนึ่งภายในกลุ่ม ได้รับการยกย่องหรือแต่งตั้งให้เป็นผู้นำนั้น นอกจากจะทำให้ผู้นั้นมีความรู้สึว่าตนได้รับรางวัลและผลประโยชน์แล้ว ยังทำให้สมาชิกคนอื่นๆ มีความพึงพอใจยอมรับผู้นำคนนั้นด้วย อย่างไรก็ตามหากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสียผลประโยชน์ หรือฝ่ายหนึ่งละเมิดสัญญา ทั้งสองฝ่ายไม่สามารถอดทนต่อไปได้ภาวะผู้นำก็จะหมดความสำคัญลง^{๓๓}

ทองใบ สุดชาติ ได้ให้แนวคิด ทฤษฎีผู้นำเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้นำมี ๒ มิติ คือด้านกิจสัมพันธ์ และด้านมิตรสัมพันธ์ โดยได้อธิบาย ดังนี้

๑. ด้านกิจสัมพันธ์ หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงถึงความเป็นผู้นำกับสมาชิกของกลุ่มและเน้นดำเนินงานให้เป็นระเบียบ ช่องทางการติดต่อสัมพันธ์ให้เป็นไปตามสายงาม

๒. ด้านมิตรสัมพันธ์ หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงความสัมพันธ์การเป็นผู้นำกับสมาชิกของกลุ่ม ในลักษณะการเป็นมิตร เคารพนับถือซึ่งกันและกัน

จากการที่นักวิชาการได้เสนอแนวคิดทฤษฎี ภาวะผู้นำต่างๆ ไม่ว่าจะเกิดขึ้นโดยคุณลักษณะส่วนตัวหรือสถานการณ์ใดๆก็ตาม จุดมุ่งหมายคือ ต้องการให้เกิดการยอมรับของผู้ตามเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จของความต้องการของผู้นำ ฉะนั้นผู้นำจึงสรุปได้ว่ามี ๒ ประเภท ดังนี้

๑. พฤติกรรมที่มุ่งงาน เป็นพฤติกรรมที่มุ่งให้ความสนใจว่าผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานได้ดี

๒. พฤติกรรมที่ให้ความสนใจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา เป็นพฤติกรรมที่เน้นให้ความร่วมมือและทำงานกันเป็นทีม^{๓๔}

แนวคิดทฤษฎีนี้ เป็นทฤษฎีของนักวิชาการจากต่างประเทศ ซึ่งได้เสนอแนวคิดในเรื่องนี้ไว้มากมาย ซึ่งผู้วิจัยได้นำมารวบรวมเพื่อเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย มีดังต่อไปนี้

^{๓๓}ติน ปรัชญพฤทธิ, “ภาวะผู้นำและการมีส่วนร่วม”, เอกสารการสอนชุดวิชาพฤติกรรมมนุษย์ในองค์กร หน่วยที่ ๑๑ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช , (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช , ๒๕๒๗), หน้า ๖๓๕ - ๖๓๗.

^{๓๔}ทองใบ สุดชาติ, อ่างโนวสนา สุขประเสริฐ, “ภาวะผู้นำของผู้บริหารสตรีโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดยโสธร ”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๗), หน้า ๒๙.

ฮอดจ์ และ จอห์นสัน (Hodg & Johnson) ได้เสนอทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ โดยมีพื้นฐานตั้งอยู่บนสมมติฐานต่างๆดังนี้

๑. ทฤษฎีเกี่ยวกับคุณลักษณะผู้นำ (Traitist Theory) โดยมีสมมติฐานว่า ผู้นำที่ประสบผลสำเร็จจะมีลักษณะของบุคลิกภาพที่ดี

๒. ทฤษฎีทางสถานการณ์ (Situatist Theory) โดยมีสมมติฐานว่า บุคคลที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้นำที่เหมาะสมที่สุดในสถานการณ์ใด สถานการณ์หนึ่ง ทั้งนี้ก็เพราะว่าเกิดจากลักษณะของกลุ่มที่เขาเป็นผู้นำ

๓. ทฤษฎีการเป็นผู้ตาม (Followship Theory) โดยมีสมมติฐานว่า เครื่องบ่งชี้คุณภาพของผู้นำก็คือคุณภาพของผู้ตาม ซึ่งเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการประเมินคุณค่าของผู้นำคือการวิเคราะห์ผู้ตามนั่นเอง

๔. ทฤษฎีของผลรวม (Electic Theory) ทฤษฎีนี้เกิดจากการนำเอาคำอธิบายของทฤษฎีทั้ง ๓ ข้างต้นมารวมกันเพื่อจะทำการอธิบายเกี่ยวกับภาวะผู้นำ^{๓๕}

บาร์บารา เคลแมน (Barbara Kelleman) ได้สรุปความหมายเกี่ยวกับทฤษฎีภาวะผู้นำแบบต่างๆเอาไว้ ๑๐ หมวด ประกอบด้วย

ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นจุดศูนย์กลางของกระบวนการกลุ่ม ภาวะผู้นำจากหมวดนี้จึงเป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงและกิจกรรมของกลุ่ม

ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นบุคลิกภาพและผลกระทบ ภาวะผู้นำจากหมวดนี้ถือเป็นการเชื่อมโยงภาพพจน์อันทำให้ปัจเจกบุคคลสามารถที่จะกระทำการจูงใจบุคคลอื่นๆ ให้ทำหน้าที่สอดคล้องกับภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นศิลปะที่ใช้ในการชี้แนะภาวะผู้นำจากหมวดนี้ถือเป็นการแสดงออกในบริบทของอำนาจและอิทธิพล ดังนั้นจึงมีความพยายามที่จะให้กลุ่มนั้นดำเนินการเป็นไปตามแนวทางหรือเจตนารมณ์ของตัวบุคคลที่เป็นผู้นำ

ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นการใช้อิทธิพล การเป็นผู้นำในลักษณะนี้นั้นได้ก่อให้เกิดผลกระทบกับพฤติกรรมของสมาชิกภายในกลุ่ม ที่ตอบสนองแนวนโยบายของผู้นำในลักษณะด้วยความสมัครใจ

ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นพฤติกรรมเด่นอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลที่แสดงออกในโอกาสที่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่ม

ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นรูปแบบของการชักชวน ภาวะผู้นำจากหมวดนี้ถือเป็นการบริหารคนด้วยวิธีการจูงใจและมีการสร้างจุดมุ่งหมายร่วมกัน โดยไม่ใช้วิธีการบีบบังคับ

^{๓๕} Hodge Billey J. & Herbert J. Johnson. (1970), **Management and Organization Behavior**, (New York : John Willey & Sons), pp. 255 - 259.

ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นการใช้ความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจระหว่างบุคคล ภาวะผู้นำจากหมวดนี้เกิดจากการยอมรับในอำนาจของกันและกัน ซึ่งบุคคลหนึ่งสามารถใช้อำนาจมาบังคับอีกบุคคลหนึ่งให้ลดการต่อต้านเท่าที่จะลดลงได้มากที่สุด ซึ่งบุคคลหลังนี้สามารถจะทำให้เกิดขึ้นได้

ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่ง ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะให้บรรลุจุดมุ่งหมายโดยที่ภาวะผู้นำจะเป็นการกระทำเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของกลุ่ม

ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นการจำแนกบทบาท ทั้งนี้โดยที่ภาวะผู้นำนั้นต้องการรวบรวมบทบาทต่างๆ ในกลุ่มเข้าไว้ด้วยกัน ทั้งนี้ก็ด้วยการอำนวยความสะดวกการใช้ความพยายามเพื่อที่จะให้บรรลุความสำเร็จที่ตั้งเป้าหมายเอาไว้

ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นคนที่มีความคิดริเริ่ม โดยบางครั้งภาวะผู้นำก็เกิดขึ้นมาจากผลพวงของความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ภายใต้ปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่ม

ภาวะผู้นำในฐานะของการมีความคิดริเริ่ม ภาวะผู้นำเป็นผลลัพธ์จากการที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ภายใต้ปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่ม (Group Interaction)^{๓๖}

เรนนี่ ดับบลิว เนปีแอร์ (Renney W.Napier) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการเกิดภาวะผู้นำไว้ ๔ ประการคือ

๑. ความเป็นผู้นำตามลักษณะพันธุกรรมเป็นสิ่งที่ติดตัวตามกำเนิด
๒. ความเป็นผู้นำเกิดจากตำแหน่งโดยมีลักษณะความเป็นผู้นำตามหน้าที่การงาน
๓. ความเป็นผู้นำที่เกิดจากสถานการณ์ หากผู้ใดมีคุณสมบัติตามสถานการณ์นั้นพร้อมอยู่แล้วก็จะกลายเป็นผู้นำ
๔. พฤติกรรมทำให้เกิดผู้นำ วัตถุประสงค์ที่จะทำให้เกิดผู้นำแบบนั้นขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของกลุ่มนั้นๆ^{๓๗}

สตอดิล (Stogdill) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการเกิดภาวะผู้นำไว้ ๖ ประการ ดังนี้

๑. ทฤษฎีเหมือนทฤษฎีที่ว่าด้วยลักษณะผู้นำที่มีมาแต่เกิด
๒. เชื่อว่าลักษณะผู้นำเกิดจากสภาพแวดล้อม เวลา สถานที่ และโอกาส
๓. มีความเชื่อว่าผู้นำนั้นเกิดจากความสามารถเฉพาะตัว และเพื่อนร่วมงาน
๔. ทฤษฎีให้ความสำคัญกับองค์ประกอบ ๓ ประการคือการกระทำการปฏิสัมพันธ์ และเจตสิก โดยเชื่อว่าการที่จะเป็นผู้นำได้นั้นจะต้องมีความสามารถในการกระทำ มีมนุษยสัมพันธ์ และมีการควบคุมทางจิตใจที่ดี
๕. เชื่อว่าผู้นำนั้นต้องมีความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์มีความต้องการอะไรหากเป็นผู้นำที่มีความเข้าใจ และตอบสนองความต้องการเหล่านั้นก็จะกลายเป็นผู้นำในกลุ่มได้

^{๓๖}Barbara Kelleman (ed).,(1984), **Leadership as a Political Act in Leadership : Multidisciplinary Perspective** , (New Jersey : Prentice Hall), p. 70.

^{๓๗}Renney W.Napier, อ้างใน สุวิน สุขสมกิจ , “พุทธปรัชญากับการส่งเสริมภาวะผู้นำ : กรณีศึกษากำนันผู้ใหญ่บ้านจังหวัดกาญจนบุรี” , หน้า ๑๑๘ - ๑๑๙.

๖. เชื่อว่าลักษณะทางธรรมชาติของมนุษย์ จะคิดอยู่เสมอว่า ถ้าตนให้ความร่วมมือกับผู้นำแล้ว ผู้นำย่อมเป็นที่ยอมรับของกลุ่มด้วย^{๓๘}

ฮอดจ์ และ จอห์นสัน (Hodge และ Johnson) ได้เสนอแนวทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ และการประเมินผู้นำไว้ดังต่อไปนี้

๑. ทฤษฎีเกี่ยวกับคุณลักษณะผู้นำที่ประสบความสำเร็จจะมีบุคลิกภาพที่เกื้อกูลให้ประสบความสำเร็จ

๒. ทฤษฎีทางสถานการณ์บุคคลที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้นำที่เหมาะสมในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง ก็เพราะเกิดจากลักษณะที่กลุ่มเขาเป็นผู้นำ

๓. ทฤษฎีการเป็นผู้ตาม คือเครื่องบ่งชี้ของผู้ตามวิธีที่ดีที่สุดของผู้นำคือการวิเคราะห์ผู้ตาม

๔. ทฤษฎีการรวมผลทฤษฎีนี้เกิดจากการนำเอาทฤษฎีต่างๆ มารวมกันเพื่อที่จะอธิบายการเป็นผู้นำ^{๓๙}

โรเบิร์ต คาทส์ และ เดเนียล คาห์น (Robert Kath & Deniel Kahn) ได้ศึกษาและสร้างทฤษฎีแบบของผู้นำไว้ ๓ ประการ คือ ผู้นำระดับสูง กลาง ต่ำ โดยวิเคราะห์ถึงความแตกต่างของผู้นำแต่ละระดับจากผู้นำ ๒ ประเภท คือ ประชาชน และคุณลักษณะชมชอบแบบผู้นำ การปฏิบัติงานของกลุ่มจะมีประสิทธิผลนั้นส่วนใหญ่มุ่งขึ้นอยู่กับความนิยมชมชอบของสมาชิกในกลุ่มของผู้นำ และสภาพแวดล้อม ตัวแบบที่ยึดเอาสิ่งต่างๆ เป็นศูนย์กลาง มีหลักว่าผู้นำสามารถอำนวยความสะดวกให้แก่องค์กรได้ดีจะต้องมีความเข้าใจสิ่งต่างๆ ได้ดี และเหมาะสม ตัวแบบผู้นำต้องเป็นผู้ที่สร้างบรรยากาศในการทำงาน โดยปลูกฝังให้สมาชิกรู้จักพัฒนาตนเอง^{๔๐}

ไฟเดอร์ (Fiedler) ได้ศึกษาถึงความนิยมของผู้นำโดยการสร้างแบบสอบถามเรียกว่าแบบสอบถามเพื่อวัดระดับความพอใจที่มีต่อบุคคลร่วมงานน้อยที่สุด เพื่อจำแนกผู้นำออกเป็น ๒ ลักษณะคือ

๑. พฤติกรรมที่มุ่งงาน หมายถึง ผู้ที่ปฏิบัติงาน ได้ดีที่สุด แต่แสดงออกไม่ดี

๒. พฤติกรรมที่มุ่งมนุษยสัมพันธ์ หมายถึง ผู้ที่พยายามสร้างความพอใจให้กับกลุ่มและยกย่องเกียรติของกันและกัน เห็นใจ ปราศจากการขู่บังคับ^{๔๑}

จากการทบทวนเอกสาร/ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำจะเกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ใดๆก็ตาม ต้องเป็นผู้ที่มีความโดดเด่น มีความรู้ ความสามารถ มีพลังภายในที่ผลักดัน

^{๓๘} Stogdill, Ibid., pp. 120 - 121.

^{๓๙} Hodge Billy J. & Herbert J. Johnson. (1970), **Management and Organization Behavior**, (New York : John Willey & Sons), p. 17.

^{๔๐} Robert Kath and Deniel Kahn, Ibid., pp. 122 - 123.

^{๔๑} Fiedler, อ้างใน วาสนา สุขประเสริฐ , “ภาวะผู้นำของบริหารสตรีโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดยโสธร” , **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๓๐.

ตนเอง ด้วยบุคลิกที่ดี น่าเชื่อถือ มีศิลปะในการชักนำบุคคลอื่นให้กระทำใดๆที่ตนต้องการเพื่อรักษาซึ่งผลประโยชน์อันเป็นธรรม เป็นที่พอใจของสมาชิก

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำ

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำ ได้มีผู้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำไว้ดังนี้

นันทวรรณ อิศรานูวัฒน์ (Empowerment) เป็นการมอบหมายอำนาจ ความรับผิดชอบให้แก่บุคคลที่เหมาะสม เพื่อให้การทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ๔ แบบอย่างการเป็นผู้นำ (Modelling) สำหรับภาวะผู้นำที่ดีตามหลักพุทธธรรม ผู้นำที่ดีต้องยึดหลัก “ธรรม” เช่น พรหมวิหาร ๔ ธรรมาธิปไตย พลละ ๔ และสัพบุรีสมธรรม ๗ เป็นต้น รูปแบบผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ที่เกิดจากการประยุกต์ของภาวะผู้นำตามแนวคิดตะวันตกและหลักพุทธธรรม ย่อมประกอบด้วยหลักการ ๓ ประการ คือ หลักการครองตน ครองคน และครองงาน โดยมุ่งเน้นให้ผู้นำเกิดการพัฒนาดตน การพัฒนาคน และการพัฒนาระบบงานให้มีคุณภาพที่สมบูรณ์แบบ ทั้ง ๒ ด้าน คือ

๑. คุณภาพด้านความสามารถ เพื่อทำให้ผู้นำเกิดการพัฒนาดตน พัฒนาคนและพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ปรับปรุงคุณภาพความเป็นผู้นำ คุณภาพบุคลากรในองค์กรและคุณภาพขององค์กรให้มีความเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์อยู่เสมอ

๒. คุณภาพด้านจิตใจ เพื่อทำให้เกิดการยกระดับจิตใจของผู้นำให้มีคุณธรรมจริยธรรมเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก เพื่อให้สามารถนำพาหมู่คณะ องค์กร และสังคมไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ที่ยั่งยืนและมั่นคงตลอดไป^{๔๒}

มนตรี อีธรรมพิพัฒน์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “จริยธรรมกับภาวะผู้นำ : ศึกษาทัศนะของนักวิชาการรัฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง” ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะผู้นำที่พึงประสงค์ คือ ผู้นำแบบประชาธิปไตย วิธีการให้ได้ว่าซึ่งผู้นำที่มีความชอบธรรม คือ วิธีการแบบประชาธิปไตย และจริยธรรมของผู้นำจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยโครงสร้าง ระบบกลไกวิธีการปกครองที่ถูกต้องชอบธรรม จริยธรรมเป็นหลักควบคุมพฤติกรรมของผู้นำในการบริหารงาน ดังนั้น จริยธรรมกับภาวะผู้นำจึงเป็นการรวมหลักด้านคุณภาพทางด้านจิตใจและศักยภาพในการบริหาร^{๔๓}

^{๔๒} นันทวรรณ อิศรานูวัฒน์, “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

^{๔๓} มนตรี อีธรรมพิพัฒน์, “จริยธรรมกับภาวะผู้นำ : ศึกษาทัศนะของนักวิชาการรัฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง”, **ปริญญาานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (มหาวิทยาลัยมหิดล : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์).

วณิชชา อนุกุลประเสริฐ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แบบภาวะผู้นำของอธิการบดีมหาวิทยาลัยฟาร์อีสเทอร์น” ผลการวิจัยพบว่า การที่มนุษย์อยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นหมู่คณะในสังคม โดยเฉพาะการอยู่รวมกลุ่มในสถานที่ทำงาน ซึ่งถือเป็นองค์การที่ประกอบด้วยบุคคล จนกลายเป็นกลุ่มคนขึ้นจำนวนหนึ่งที่มีเป้าหมายร่วมกัน เพื่อมุ่งบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การที่บุคคลและกลุ่มบุคคลปฏิบัติงานอยู่ จึงจำเป็นต้องมีผู้นำคอยชักจูงกลุ่มบุคคลในองค์การ ให้ร่วมกันพาองค์การสู่ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ด้วยความร่วมมือร่วมใจ ร่วมคิดและร่วมทำ ทุกองค์การไม่ว่าจะเป็นองค์การภาครัฐหรือภาคเอกชน ล้วนจำเป็นต้องดำเนินการ^{๔๔}

สุชาติ โจมเสนาะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำที่ประกอบด้วยจริยธรรม : การศึกษาชีวิตและผลงานของศาสตราจารย์ ดร. ป่วย อึ้งอาภรณ์” ผลการวิจัยพบว่า ศาสตราจารย์ ป่วย อึ้งอาภรณ์ เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับว่า มีลักษณะผู้นำที่พึงประสงค์สำคัญ ๓ ประการ คือเป็นผู้มีสติปัญญาเป็นเลิศ เป็นผู้ที่สามารถควบคุมอารมณ์ได้เป็นเยี่ยมเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับว่ามีคุณธรรมสูง^{๔๕}

สุวิน สุขสมกิจ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “พุทธปรัชญากับการสร้างเสริมภาวะผู้นำ” ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธปรัชญามีส่วนในการสร้างเสริมความเป็นผู้นำ ทั้งนี้ เพราะหลักพุทธปรัชญามีหลักธรรมในการปกครองตนเองและผู้อื่น หลักในการสร้างสัมพันธภาพอันดี สร้างความสามัคคีของหมู่คณะและความดีงามของสังคม นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้นำที่ปฏิบัติตามหลักพุทธปรัชญา ย่อมก่อให้เกิดอำนาจทางจิตใจที่จะทำให้ผู้อื่นศรัทธาและเชื่อถือ จึงเรียกอำนาจชนิดพิเศษนี้ว่าอำนาจแห่งธรรม เป็นอำนาจอันเกิดการปฏิบัติโดยยึดหลักแห่งความดีความจริงอันถูกต้อง ตามหลักแห่งเหตุผลที่เกิดจากปัญญา ซึ่งผู้นำประเภทนี้จะมีอำนาจแห่งธรรมในด้านจิตใจ โดยใช้อำนาจในการปกครองใจผู้อื่นทำให้เกิดความศรัทธาและเชื่อถือ สามารถโน้มน้าวจิตใจผู้อื่นให้คล้อยไปในทางที่ถูกต้อง โดยไม่ต้องใช้อำนาจในการบังคับ ดังนั้นหลักพุทธปรัชญาจึงมีความสำคัญต่อการสร้างเสริมภาวะผู้นำ^{๔๖}

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำ สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำเกิดจากบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ มีศิลปะและปรัชญาในการครองตน ครองคน และครองงาน ควบคุมอารมณ์ได้ดี มีคุณธรรมสูง มีความเป็นประชาธิปไตย สามารถประยุกต์แนวคิดทฤษฎีภาวะผู้นำต่างๆ ไปเข้ากับหลักธรรมเพื่อพัฒนานำพาองค์กรให้เจริญก้าวหน้ายั่งยืนและมั่นคงอันเป็นเป้าหมายสูงสุด

^{๔๔}วณิชชา อนุกุลประเสริฐ, “แบบภาวะผู้นำของอธิการบดีมหาวิทยาลัยฟาร์อีสเทอร์น”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๕๑.

^{๔๕}สุชาติ โจมเสนาะ, “การศึกษาภาวะผู้นำที่ประกอบด้วยจริยธรรม กรณีศึกษาชีวิตและผลงานของศาสตราจารย์ ดร.ป่วย อึ้งอาภรณ์”, **ปริญญาานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (มหาวิทยาลัยมหิดล : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์), ๒๕๔๐.

^{๔๖}สุวิน สุขสมกิจ, “พุทธปรัชญากับการสร้างเสริมภาวะผู้นำ : กรณีศึกษากำนันผู้ใหญ่บ้านจังหวัดกาญจนบุรี”, **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๓.

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำตามหลักศาสนาพุทธ

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำทางพุทธศาสนา ได้มีผู้ศึกษางานวิจัยไว้ดังนี้

พระณัด วฑฒโน (บุตรสวัสดิ์) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์คุณสมบัติของผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม ๗” ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้นำที่ดีย่อมประกอบด้วยหลัก ๓ ประการ คือ หลักการครองตน ครองคน และครองงาน โดยมุ่งเน้นให้ผู้กำเนิดการพัฒนานตน พัฒนาคคน และพัฒนาระบบการทำงาน ให้มีคุณภาพที่สมบูรณ์แบบทั้งสองด้าน คือ คุณภาพด้านจิตใจ และคุณภาพด้านความสามารถ

นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้นำที่ดีตามหลักสัปปุริสธรรม ๗ ในพุทธศาสนา จะต้องยึดหลักธรรมเป็นคุณธรรมสำคัญการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อให้สามารถดำเนินกิจการทุกอย่างให้บรรลุสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้”^{๔๗}

พระบุญเรือง ฐิตธมโม (สุทธิชัย) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ผู้นำในพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะวิธีแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้า” ผลการวิจัยพบว่าภาวะผู้นำคือผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการตัดสินใจในการนำพาตนเองและคณะให้ดำเนินไปได้ในสถานการณ์หนึ่งๆ ภาวะผู้นำนั้นยังขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพเป็นต่งส่งเสริม ในพุทธศาสนาแสดงหลักธรรมไว้สำหรับผู้นำคือหลักพรหมวิหาร ๔ , อธิปไตย ๔ , สังคหวัตถุ ๔ , ขรรยาวาสธรรม ๔ , ทศศีปราชธรรม ๑๐ และจักรวรรดิวัตร ๑๒ รวมลักษณะของหลักธรรมทั้งหมดแล้วต้องเกื้อหนุนให้นักปกครองประสบความสำเร็จ ๘ ในการปกครองทั้งสิ้น^{๔๘}

พระมหารุ่งโรจน์ ธมมภูมเมธี (ศิริพันธ์) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำ เป็นคุณลักษณะที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้นำและผู้บริหารทุกระดับ และเป็นกลไกให้การบริหารงานบรรลุวัตถุประสงค์ และความหมายของภาวะผู้นำยังมีมากมายแล้วแต่จะมีผู้นิยามตามทัศนะของพระพุทธศาสนา การที่จะเป็นผู้นำที่ดีมีความสามารถก็ต้องสร้างภาวะผู้นำให้แก่ตัวเองโดยเริ่มพัฒนาที่จิตใจของตน และยึดหลักธรรมในการบริหารงาน ส่วนหลักธรรมสำหรับผู้นำในพระไตรปิฎก ได้แก่ หลักราชสังคหวัตถุ หลักจักรวรรดิสูตร หลักอภิธานิยมธรรม หลักทศศีปราชธรรม หลักออคติธรรม หลักพรหมวิหารธรรม หลักสารณียธรรม หลักอธิปไตยและหลักสัปปุริสธรรม นอกจากนี้ผู้นำต้องรู้จักใช้หลักธรรมในการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง ในผลการศึกษาพบว่า ผู้นำที่มีปัญหาในการบริหารงานกับ

^{๔๗} พระณัด วฑฒโน (บุตรสวัสดิ์), "การวิเคราะห์คุณสมบัติของผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม ๗" , วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิตวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{๔๘} พระบุญเรือง ฐิตธมโม (สุทธิชัย), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะวิธีการแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้า”วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๙.

ผู้ร่วมงานและผู้ได้บังคับบัญชาส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากขาดภาวะผู้นำที่ประกอบด้วยหลักธรรมดังกล่าวเป็นสำคัญ^{๔๙}

พระสุรเชษฐ์ ฐิริปญโญ (หว่งมัน) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำของพระสารีบุตรเถระ” ผลการวิจัยพบว่า ธรรมชาติของมนุษย์การอยู่ร่วมกันเป็นสังคมตั้งแต่ระดับครอบครัวไปจนถึงระดับชาติหรือระดับโลก และแต่ละสังคมยังประกอบด้วย ศาสนา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี กฎ กติกา กฎหมาย ทำให้จำเป็นที่สังคมจะต้องมีคนใดคนหนึ่งเป็นผู้ปกครอง และผู้ถูกปกครอง ซึ่งชนกลุ่มผู้ปกครองนั้นมีความจำเป็นและเป็นตัวจักรสำคัญที่จะทำหน้าที่ดำเนินกิจกรรมการบริหารปกครอง ตามรัฐประศาสนนโยบายที่กำหนดไว้ ทั้งแก้ปัญหาของรัฐทั้งภายในและภายนอก เพื่อความมั่นคงของชาติและประโยชน์สุขของผู้ใต้ปกครอง^{๕๐}

สุรศักดิ์ ม่วงทอง ได้ทำการวิจัยเรื่อง “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ : ศึกษาเฉพาะกรณีกำนันผู้ใหญ่บ้าน จังหวัดนครศรีธรรมราช ” ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับ “ผู้นำ” ปรากฏในพระสูตรต่างๆ เช่น อคคัญสูตร ส่วนหลักพุทธธรรมที่แสดงถึง “ภาวะผู้นำ” ปรากฏในพระสูตร คือ ลักษณะสูตร สัปปริสสูตร ซึ่งเป็นคุณลักษณะของผู้นำตามหลักพุทธธรรมที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ ได้สอดคล้องกับแนวความคิดของนักคิดตะวันตกและตะวันออกต่าง ๆ ที่ได้กำหนดคุณสมบัติ บทบาทและหน้าที่ของผู้นำที่พึงประสงค์ในสังคมไว้^{๕๑}

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำทางพุทธศาสนา สรุปได้ว่า เนื่องจากมนุษย์ต้องอยู่ในสังคม จำเป็นต้องมีกฎกติกาหรือกฎหมาย ต้องมีผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถในการแก้ปัญหาต่างๆ ทั้งมิติของปัญหาทั่วไปและมิติด้านจิตใจ โดยยึดหลักธรรมจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นแบบอย่าง โดยเริ่มการพัฒนาจากตนเองก่อนแล้วมาพัฒนางานสู่สังคม เป็นแบบอย่างของผู้นำอันทรงธรรม แต่ยังคงสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีภาวะผู้นำทั้งทางตะวันตกและตะวันออก เพื่อสู่เป้าหมายที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผล และด้วยความสันติสุข

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำตามหลักศาสนาอิสลาม

อัสไรน์ แจมซารี และคณะ (Azraai Jamsari et. Al) ได้เขียนบทความวิเคราะห์คุณลักษณะพื้นฐานของความเป็นผู้นำในทัศนะของอิสลาม ที่มีหลักยึดถือที่เป็นแบบอย่างมาจากท่านศาสดามูฮัมหมัด (ซ.ล.) การปฏิบัติใช้หลักการดังกล่าวในการประกอบกิจการต่างๆ ให้สอดคล้องตามหลักคำสอนในอิสลาม ทั้งนี้เพื่อสะท้อนภาพคุณลักษณะความเป็นผู้นำตามแบบฉบับอิสลาม ที่

^{๔๙} พระมหารุ่งโรจน์ ธมมภูมเมธี (ศิริพันธ์), “การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธานุชาตนาเถระวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑.

^{๕๐} พระสุรเชษฐ์ ฐิริปญโญ(หว่งมัน) “ภาวะผู้นำของพระสารีบุตรเถระ” *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ๒๕๕๑

^{๕๑} สุรศักดิ์ ม่วงทอง, “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ : ศึกษาเฉพาะกำนันผู้ใหญ่บ้านจังหวัดนครศรีธรรมราช”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๓.

ปรากฏอยู่ในยุคปัจจุบัน หากย้อนประวัติศาสตร์อิสลามการก่อร่างของลักษณะผู้นำที่ดีที่สุดในทัศนะอิสลามนั้นเริ่มต้นในยุคของศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) ณ นครเมกกะ มุสลิมทุกคนจำเป็นต้องยึดถือเป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิตอย่างเคร่งครัด รวมทั้งการประกอบกิจการงานทุกอย่าง ให้อยู่สอดคล้องกับหลักคำสอนที่ระบุไว้ในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน และตามแบบฉบับของท่านรอซูล (ซ.ล.) ให้มากที่สุด เป้าหมายของการเป็นผู้นำในอิสลามประกอบด้วย การดำเนินกิจการงานต่างๆ ให้ตรงตามบทบัญญัติแห่งอิสลาม การมอบหมายตนต่อพระผู้เป็นเจ้า การ ปกครอง และ ดูแลผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างยุติธรรม ตลอดจนสร้างสรรค์สังคมแห่งสันติภาพ อย่างไรก็ตาม อัซไรน์ แจมซารี และคณะ (Azraai Jamsari et. Al) (๒๐๑๒) ได้สรุปลักษณะผู้นำมุสลิมที่สำคัญ ที่สอดคล้องตามบทบัญญัติในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน อันประกอบด้วยคุณลักษณะที่สำคัญดังนี้ คือ การมอบหมายตนต่ออัลลอฮ์ (ซ.บ.) การได้รับเลือกมาจากระบบการคัดเลือก แต่งตั้งเป็นผู้ที่มีจรรยาบรรณที่งดงาม ปฏิบัติตนตามคำสอนของอัลกุรอานและ แบบอย่างของท่านศาสดา และเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ผลการวิเคราะห์ ระบุว่า การสร้างลักษณะความเป็นผู้นำที่ดีในทัศนะอิสลามนั้น ผู้นำจำเป็นต้องมีคุณลักษณะพื้นฐานที่สำคัญ ได้แก่ การรักษาสุขภาพกายที่ดี การสร้างสุขภาพจิตที่ดี ที่เติมเต็มด้วยหลักศรัทธาในอัลลอฮ์ (ซ.บ.) ที่มั่นคง การปฏิบัติตนตามหลักคำสอนของอิสลาม ที่ยึดศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) เป็นแบบฉบับในการนำประชาชาติ การมีจรรยาบรรณที่งดงาม เป็นผู้ที่มีความรู้ ฉลาดหลักแหลม ยึดมั่นในศีลธรรม เพื่อเป้าหมายในการสร้างสังคมแห่งอิสลามที่งดงามเป็นสรณะ^{๕๒}

ยาacob และ अबดุล กานี อัสมิ (Yaacob and Abdul Ghani Azmi) ศึกษา ลักษณะบุคลิกภาพในมุมมองของอิสลาม ซึ่งเป็นกรณีศึกษาจากเจ้าของกิจการที่เป็นมุสลิมที่ประสบความสำเร็จในประเทศมาเลเซีย ความสำเร็จด้านอาชีพของศาสดามุฮัมมัด(ซ.ล.) และเหล่าอัครสาวกของท่าน เป็นผลสืบเนื่องจากการมีลักษณะบุคลิกภาพที่ดี ที่น่าเชื่อถือ รวมทั้งการมีความยำเกรงต่อพระผู้เป็นเจ้า และการมีทักษะความเป็นผู้นำตามคำสอนแห่งอิสลาม สิ่งนี้ส่งผลให้ลูกค้า หรือผู้ที่ร่วมทำธุรกิจมีความเชื่อมั่น ต่อการดำเนินการค้าขาย และทำธุรกิจร่วมกัน ดังนั้นการวิจัยในครั้งนี้จึงศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะบุคลิกภาพ แบบอิสลามของเจ้าของธุรกิจ ที่มีผลต่อความสำเร็จ โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ๑๘๓ คน ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา วิเคราะห์ด้วยแบบทดสอบความสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's Correlation Test) ผลการศึกษาระบุถึงความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะบุคลิกภาพแบบอิสลาม และความสำเร็จในการประกอบอาชีพด้านธุรกิจอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะความเป็นผู้นำอิสลามเรียกร้อย ึ่งให้เจ้าของกิจการทั้งหลาย ทำตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับ ผู้ใต้บังคับบัญชา พนักงาน หรือผู้ที่ทำงานภายใต้การดูแลของตนเอง การนำโดยผู้นำที่มีลักษณะดังกล่าวอันประกอบด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต สามารถสร้างความเชื่อมั่น

^{๕๒} Azraai Jamsari et. al. 2012. "The Basis of Leadership in Islam", <<http://www.aensiweb.com/anas/2012/1399-1404.pdf>>, Research Report, (Selangor : Universiti Kebangsaan Malaysia, 2012).

ให้กับบุคคลอื่น จึงมีความสำคัญ ตามนัยคำสอนในพระมหาคัมภีร์อัลกรุอัน และคำสอนของ ศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.)^{๕๓}

โมเต็น (Moten) (๒๐๑๑) ศึกษาเปรียบเทียบ ระหว่างความเป็นผู้นำในโลกตะวันตก กับ ความเป็นผู้นำในโลกของอิสลาม ความเป็นผู้นำโดยความเข้าใจที่ศึกษาโดยนักปราชญ์ทั่วไป ใน หลายๆ ศตวรรษ ประกอบด้วยคุณลักษณะหลายประการเป็นสหวิทยาการ อาทิ การผสมผสาน ลักษณะคุณธรรม และจริยธรรมที่ดี เป็นต้น ในขณะที่ลักษณะความเป็นผู้นำในโลกตะวันตก และโลก ตะวันออกนั้น อาจจะรับรู้ในทางที่แตกต่างกันไป ความแตกต่างดังกล่าวเป็นผลมาจาก ลักษณะทาง วัฒนธรรม และมุมมองด้านโลกที่แตกต่างกันนั่นเอง การรับรู้ถึงลักษณะความเป็นผู้นำแบบโลก ตะวันตกนี้เองที่มีอิทธิพลต่อ การเรียนรู้ในโลกนี้ บางครั้งละเลยลักษณะความเป็นผู้นำในมุมมองโลก ตะวันออก ทั้งนี้โดยการวิเคราะห์ลักษณะความเป็นผู้นำในทัศนะของอิสลามที่สรุปโดยผู้นำจาก ประเทศมุสลิมทั่วโลก ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ลักษณะความเป็นผู้นำในทัศนะโลกตะวันตกนั้น มี พื้นฐานที่มาจากหลักทฤษฎี เท่านั้น ส่วนใหญ่มีพื้นฐานจากวัฒนธรรมที่มาจากอเมริกา และวัฒนธรรม จากยุโรป และไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับรูปแบบ หรือหลักการที่นำมาจากคำสอนด้านศาสนา มีพื้นฐาน หลักการที่กว้างๆ ที่เน้นคุณภาพ และความสามารถของบุคคล ในด้านความเป็นผู้นำ ซึ่งประกอบด้วย การมีสติปัญญาที่หลักแหลม ความฉลาด รอบคอบ มีความมั่นใจในตนเอง และมีความมุ่งมั่น รวมทั้ง บุคลิกความสามารถด้านการบูรณาการทักษะต่างๆ ให้เข้ากับสังคมได้เป็นอย่างดี ในขณะที่ลักษณะ ผู้นำในทัศนะอิสลาม นอกจากคุณลักษณะข้างต้น บุคคลที่เป็นผู้นำ จำเป็นต้องมีข้อผูกมัดตามนัย หลักการแห่งอิสลาม มีความรู้ ความสามารถที่เข้าใจหลักคำสอนของอิสลามได้เป็นอย่างดี มีความ ยุติธรรม และสามารถปฏิบัติการงานทุกอย่างให้สอดคล้องกับหลักการที่กล่าวมาทั้งหมด ที่สำคัญ ความเป็นผู้นำในทัศนะอิสลาม ต้องประกอบด้วย ความซื่อสัตย์ (อามานะ ฮฺ) ที่มีพื้นฐานหลักคำสอน ที่มาจากพระมหาคัมภีร์อัลกรุอัน และคำสอนของศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) ซึ่งเป็นคุณลักษณะความ เป็นผู้นำอัน เป็นที่พึงปรารถนาของชาวมุสลิมทั่วโลก อย่างไรก็ตามลักษณะผู้นำดังกล่าวตามทัศนะ อิสลามมักได้รับ การปฏิเสธในสังคมโลก เนื่องจากการครอบงำของลักษณะผู้นำแบบโลกตะวันตก อีกอย่างวิกฤติความเป็นผู้นำในโลกผู้มุสลิมที่ปรากฏ คือ ลักษณะผู้นำที่ผสมผสานกันระหว่างสอง ทัศนะหรือหลายทัศนะอื่นๆ หาใช่เป็นผู้นำแบบอิสลามที่บริสุทธิ์ไม่^{๕๔}

อัง, คิม เซ็ง โล และ อับดุลซัตตา อัลฮารัน (Ang, Kim Cheng Low and Abd Sattar AlHarran) ศึกษาเปรียบเทียบความเป็นผู้นำอิสลามในศตวรรษที่ ๙ จากงานเขียนที่มีชื่อเสียงชื่อ

^{๕๓}Yaacob, Yazilmiwati and Abdul Ghani Azmi, Ilhaamie. Entrepreneurs' Personality from Islamic Perspective : A Study of Successful Muslim Entrepreneurs in Malaysia, < <http://www.ipedr.com/vol46/016-ICBER2012-N10014.pdf>>, **Research Report**, (Malaysia : University of Malaya, 2012).

^{๕๔}Moten, Abdul Rasid, Leadership in the West and the Islamic World : A Comparative Analysis, <[http://www.idosi.org/wasj/wasj15\(3\)11/qpdf](http://www.idosi.org/wasj/wasj15(3)11/qpdf)>, **Research Report**, (Malaysia : International Islamic University Malaysia, 2011).

ว่า มูคอตติมะฮ์ (Muqaddimah) ของนักปราชญ์อิสลามนามว่า อิบน์ คอลดูน (Ibnu Khaldun) ซึ่งเขามีชีวิตอยู่ในช่วง ฮ.ศ ๑๓๓๒ - ๑๓๙๕ เป็นนักปราชญ์ และนักคิดมุสลิม ที่มีชื่อเสียงในงานเขียน มูคอตติมะฮ์ ถือได้ว่าเป็นผลงานชิ้นเอกของเขา ที่ประกอบด้วยแนวความคิดเชิงปรัชญาทั้งทางด้านสังคมศาสตร์ และประวัติศาสตร์ ดังนั้นบทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการสังเคราะห์บทเรียน คุณค่าความเป็นผู้นำในอิสลามในศตวรรษที่ ๑๔ และเปรียบเทียบกับสถานการณ์ในปัจจุบัน ผลการวิเคราะห์พบว่า คุณลักษณะผู้นำที่สำคัญในอิสลาม ประกอบด้วย ความศรัทธาต่ออัลลอฮ์ (ช.บ.) การบูรณาการความมีวินัย ความมีศักดิ์ศรี การให้ทาน ความเป็นกลาง หรือความยุติธรรม การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ใฝ่เรียนรู้ มีการปรึกษาหารือกัน มีวิสัยทัศน์ เข้าใจถึงบาปต่างๆ และมีความเกรงกลัวต่อบาป เป็นต้น ส่วนคุณลักษณะทางด้านจริยธรรม ผู้นำจะต้องประกอบด้วย หลักการทำงานเพื่อโลกหน้า มีความเชื่อมั่นต่อผู้ตาม แยกแยะเรื่องส่วนตัวกับหน้าที่การงาน ใช้อำนาจที่ได้รับมอบหมายในทางที่ถูก ใช้หลักการลงโทษที่ยุติธรรม รักษาความสัตย์สุจริตด้วยสัจจะ สื่อสารกับผู้ใต้บังคับบัญชา ใช้เวลาในการนำและอบรมสั่งสอน และปฏิบัติต่อผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างยุติธรรม สรุปได้ว่า ผู้นำในทัศนะอิสลาม จำเป็นต้องมีความศรัทธาต่ออัลลอฮ์ (ช.บ.) มีความอดทน มีวินัย มีความรัก ความเมตตา นอกจากนี้ผู้นำจำเป็นต้องปราศจากการกระทำที่เป็นบาป และใช้ชีวิตแบบสมถะ ดังนั้นในโลกปัจจุบัน หากทุกคนยอมรับ และปฏิบัติตามคำสอนของอิสลาม สันติภาพ ความผาสุกในชีวิตจะเกิดขึ้นทั้งโลกนี้ และโลกหน้าเป็นแน่แท้^{๕๕}

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาอิสลาม สรุปได้ว่าผู้นำที่ดีในทัศนะของศาสนาอิสลามนั้น จะตั้งอยู่บนพื้นฐาน ๒ ประการคือ ภายใต้อบัพัญญัติของพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานและแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด(ช.ล.) โดยผ่านกระบวนการปรึกษาหารือ (ชูรอ) หรือการประชุม การยอมรับฟังความคิดเห็นให้ความเป็นธรรมทุกฝ่าย การตัดสินปัญหาทุกอย่างต้องอาศัยหลักธรรมประกอบเสมอ ทุกกิจการงาน ซึ่งรวมถึงธุรกิจการค้าต้องเป็นไปตามหลักธรรม

ผู้นำจะต้องเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีสุขภาพจิตและกายที่แข็งแรง สมบูรณ์ด้วยภูมิรู้ ภูมิธรรมและภูมิปัญญา มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความศรัทธาอย่างแรงกล้าทุกการกระทำมีเป้าหมายที่ชัดเจนว่า จะต้องกระทำด้วยความละอายต่อบาป มีความยำเกรงต่อพระผู้เป็นเจ้า ผู้ทรงสร้างทุกสรรพสิ่ง และวันหนึ่งข้างหน้าตนจะต้องตายไปและจะต้องรับผิดชอบของตนเองในวันปรโลกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

^{๕๕} Ang, Sik-Liong, Kim Cheng Low, Patrick and Abd Sattar Al-Harran, Saad. 2012. , Islamic Leadership from the 9th Century Based on Ibn Khaldun's Muqaddimah. , <<http://www.interestjournals.org/ER/pdf/2012/March/Ang%20et%20al.pdf>>, Research Report, Brunei : University Brunei Darussalam, 2013).

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม ” ผู้วิจัยจะศึกษาความสำคัญขั้นตอนดังนี้

๑.๗.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “เรื่องภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม ” ในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเป็นการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) โดยเป็นการวิเคราะห์เอกสารจากพระไตรปิฎก พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน อัลฮาดิษ (พระวจนะและพระจริยวัตรของท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.)) รวบรวมจากหนังสือ เอกสารที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ประกอบด้วย ๓ กลุ่ม ได้แก่ ๑. ผู้ทรงคุณวุฒิ ทางด้านศาสนา พุทธจำนวน ๓ ท่าน ๒. ผู้ทรงคุณวุฒิ ทางด้านศาสนาอิสลามจำนวน ๓ ท่าน ๓. ผู้นำองค์กรจำนวน ๔ ท่าน

๑.๗.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มประชากรจากการตอบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูล (Key Informant) จำนวน ๑๐ ท่าน ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิใน ๓ กลุ่มคือ

๑. ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านศาสนาพุทธ จำนวน ๓ ท่าน ได้แก่
 - พระราชปัญญาเวที,ดร. -เจ้าอาวาสวัดตากฟ้า พระอารามหลวง
 - รองเจ้าคณะภาค ๔
 - พระราชสิริชัยมณี -เจ้าอาวาสวัดบ้านใหม่สิริวัฒนาราม อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท
 - พระอมรเมธี, ดร. -รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์
 - ผู้อำนวยการโรงเรียนพระปริยัติธรรม
 - ศรีนภเขตวิทยา อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์
๒. ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านศาสนาอิสลาม จำนวน ๓ ท่าน ได้แก่
 - นายประเสริฐ มัสซารี -ประธานกรรมการสถานศึกษาโรงเรียนอิสลามสันติชน
 - นายกสมาคมโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม แห่งประเทศไทย
 - ประธานมูลนิธิสันติชน
 - นายชาญวุฒิ บุญชม -ผู้จัดการสมาคมโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม แห่งประเทศไทย
 - อิหม่ามประจำมัสยิดสันติชน
 - กรรมการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียน บดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)
 - นายกมล หนูมรักชาติ -อิหม่ามประจำมัสยิดปากีสถานนครสวรรค์
 - รองประธานกรรมการอิสลามประจำ

จังหวัดนครสวรรค์

๓. ผู้นำองค์กรทางด้านศาสนาพุทธ จำนวน ๒ ท่าน ได้แก่

- พระโสภณวรารักษ์, ดร. -เจ้าอาวาสวัดวรนาถบรรพต พระอารามหลวง
- ดร.ภิญโญ นิโรจน์ -นายกสมาคมมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
- นายกสมาคมกีฬาจังหวัดนครสวรรค์
- นายกสมาคมส่งเสริมการศึกษา

ผู้นำองค์กรทางด้านศาสนาอิสลาม จำนวน ๒ ท่าน ได้แก่

- ดร.มนัส บุญชม -ผู้อำนวยการโรงเรียนอิสลามสันติชน
- กรรมการบริหารสถานศึกษาโรงเรียนอิสลามสันติชน
- นายอุสมาน งามสมชาติ -ประธานกรรมการอิสลาม ประจำจังหวัดนครสวรรค์
- อิหม่ามประจำมัสยิดนุรูลอิสลาม อำเภอตากลี
- จังหวัดนครสวรรค์

๑.๗.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการออกแบบและสร้างเครื่องมือ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ (Interview Form) โดยแบ่งแบบสัมภาษณ์ออกเป็น ๓ กลุ่ม ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ภาวะผู้นำทางด้านศาสนาพุทธ ภาวะผู้นำทางด้านศาสนาอิสลาม และภาวะผู้นำองค์กร โดยการศึกษาเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎก พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน และ(พระวจนะและพระจริยวัตรของท่าน ศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.)) และจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ เอกสารวิชาการ แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

๑.๗.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

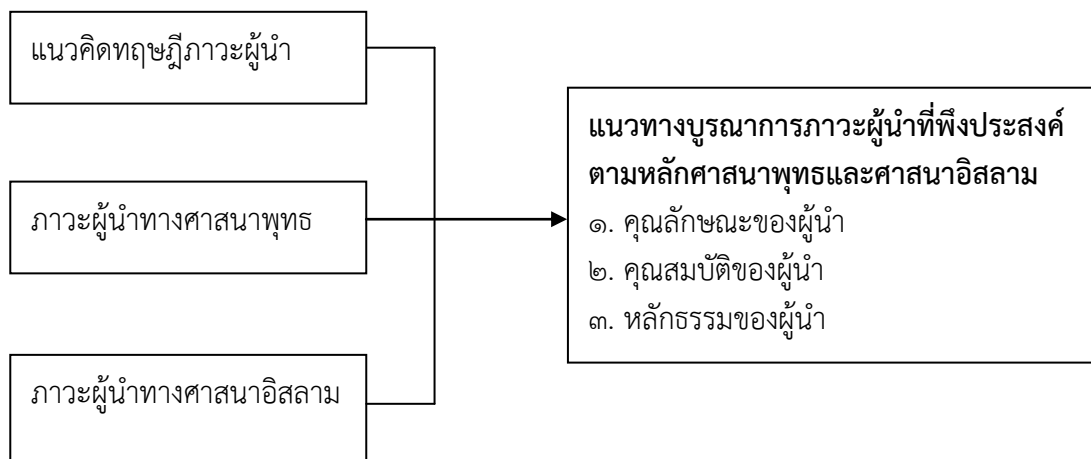
ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วยการจดบันทึกและการบันทึกเสียงจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญแล้วนำมาจัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ เพื่อนำผลที่ได้ไปวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยต่อไป

๑.๗.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยการเรียบเรียงเนื้อหาที่ได้จากการสัมภาษณ์โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท “ Content Analysis Technique” ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย แล้วนำมาวิเคราะห์ ตีความและแสดงเหตุผล เชื่อมโยงและตรวจสอบความถูกต้องเพื่อความชัดเจน พร้อมทั้งจับความประเด็นที่สำคัญและถูกกล่าวซ้ำมากที่สุดตามคำถามในแบบสัมภาษณ์ที่ได้ออกแบบไว้

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดการวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม” ผู้วิจัยได้เสนอกรอบแนวคิดการวิจัยดังแผนภาพที่ ๑.๑

แผนภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๙ ประโยชน์ที่รับจากการวิจัย

- ๑.๙.๑ ทำให้ทราบภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธ
- ๑.๙.๒ ทำให้ทราบภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาอิสลาม
- ๑.๙.๓ ทำให้ทราบแนวทางการบูรณาการภาวะผู้นำตามหลักศาสนาพุทธ

และศาสนาอิสลาม

๑.๙.๔ ผลที่ได้จากการวิจัยจะเป็นข้อมูลสำหรับการนำไปประยุกต์ใช้ เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม เพื่อก่อให้เกิดผู้นำที่มีคุณวุฒิ คุณภาพและคุณธรรม สำหรับสร้างสรรค์สังคมและประเทศชาติต่อไป

บทที่ ๒

ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธ

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวน แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับผู้นำและภาวะผู้นำ ในทัศนะนักวิชาการทั่วไป ซึ่งได้ให้แนวคิดและความหมายของคำว่า ผู้นำและภาวะผู้นำเอาไว้หลาย ทัศนะด้วยกัน ทั้งนักวิชาการต่างประเทศและภายในประเทศ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นในการศึกษา ครั้งนี้ ผู้วิจัยซึ่งได้รวบรวมและนำเสนอแต่ละหัวข้อตามลำดับดังนี้

๒.๑ ภาวะผู้นำในทัศนะนักวิชาการทั่วไป

๒.๑.๑ แนวคิดเรื่องผู้นำในทัศนะนักวิชาการทั่วไป

บ่อยครั้งในชีวิตของคนเราที่ได้เป็นผู้นำ และในบางครั้งก็เป็นทั้งผู้นำและผู้ตามในเวลา เดียวกัน ปัจจุบันสังคมไทยเราขาดผู้นำ เพราะค่านิยม ประเพณีและวัฒนธรรมไทย เน้นและปลูกฝังให้ เชื่อฟังผู้หลักผู้ใหญ่ ไม่ให้โต้เถียงหรือโต้แย้ง เมื่ออยู่ในกลุ่มผู้ใหญ่คนหนุ่มรุ่นใหม่ที่กำลังคิด กล้าทำ กล้าทำ กล้าตัดสินใจ กล้านำเสนอความคิดใหม่ ๆ ก็จะถูกมองว่าเป็นคนก้าวร้าว หัวรุนแรง นิสัยไม่ดี ก็จะถูกกดดันและปิดกั้นทางความคิด พร้อมกับไม่ได้รับการสนับสนุนให้มีความก้าวหน้าในการทำงาน ผู้นำต้องมีศาสตร์และศิลป์ในการบริหารงาน และบริหารคน ผู้นำต้องใจกว้าง และกล้าพอที่จะให้อภัย คนที่ทำงานผิดพลาด ผู้นำส่วนมากจะคิดถึงแต่ความก้าวหน้าและความสำเร็จของตนเอง โดยลืม หรือไม่ได้เฉลียวใจไปว่าทีมงานก็ต้องความสำเร็จเหมือนกัน และความสำเร็จของทีมงานแต่ละคน ก็เป็นกำแพงหรือเป็นกำลังที่ยั่งยืนให้กับผู้นำ การเป็นผู้นำไม่ได้หมายความว่าความจะมีหน้าที่คอยแก้ปัญหา เท่านั้น แต่ต้องพยายามวางแผน และป้องกันปัญหาไม่ให้เกิดขึ้นอีกด้วย การมีทีมงานที่มีความรู้ ความสามารถ มีศักยภาพที่หลากหลายคอยให้คำปรึกษาจึงมีคุณค่าและมีความหมายต่อผู้นำเป็นอย่างยิ่ง ผู้นำบางคนแก้ปัญหาไปวันๆ แก้ววันนี้ผ่านไป แต่ไปโดนกับดักในวันรุ่งขึ้นต้องแก้ใหม่อีก จนไม่มีเวลาที่จะคิด วางแผน บริหารจัดการองค์กรในอนาคต

ผู้นำและภาวะผู้นำ (Leader and Leadership) นักวิชาการศึกษา และนักบริหารได้ พยายามทำการศึกษาเกี่ยวกับผู้นำที่สามารถทำให้เกิดประสิทธิผลแก่องค์กรมานานหลายทศวรรษ ในแต่ละยุคแต่ละสมัยแนวคิดผู้นำจะไม่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง จะมีส่วนที่เหมือนกันและส่งเสริมซึ่งกัน และกันเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามในยุคเริ่มต้นของศตวรรษที่ ๒๑ จนถึงยุคปัจจุบัน โลกมีการ เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เทคโนโลยีสารสนเทศและกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงเข้ามามีอิทธิพล อย่างมากต่อการบริหารจัดการองค์กรสมัยใหม่ สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น การแก้ปัญหาแบบเดิมๆ มักจะใช้ไม่ได้ผล ผู้นำที่ขาดภาวะผู้นำจะส่งผลถึง ประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารการจัดการองค์กรในอนาคต

ผู้นำ (Leader) ความสำเร็จของการบริหาร จัดการในหน่วยงานไม่ว่าจะเป็นองค์กรเล็ก หรือใหญ่ ก็สามารถสำเร็จได้ทั้งนั้น ขอเพียงมีปัจจัยที่จะนำไปสู่ความสำเร็จและความสำเร็จก็รออยู่ไม่

ไกล ปัจจัยที่สำคัญที่สุดคือ ผู้นำ ถ้ามีผู้นำที่ดี มีความรู้ ความสามารถ มีทิศทางและเป้าหมายที่ชัดเจน ลูกน้องก็ไม่หลงทาง องค์กรก็ไม่ล้มเหลว การทำงานก็เต็มเปี่ยมไปด้วยประสิทธิภาพ การเป็นผู้นำที่ดีได้ต้องอาศัยพรแสวง หาใช่พรสวรรค์ไม่ ต้องอาศัยการแสวงหาความรู้เชิงทฤษฎีและปฏิบัติ พร้อมทั้งประสบการณ์จากผู้ที่ประสบความสำเร็จ เพื่อความยั่งยืนและเป็นเลิศขององค์กรการพัฒนาผู้นำรุ่นสู่รุ่น จึงเป็นความท้าทายและเป็นหน้าที่หลักของผู้นำในการสร้างผู้นำรุ่นใหม่เพื่อให้สามารถสืบสานส่งเสริมองค์กรให้มุ่งสู่ความยั่งยืน^๑

๒.๑.๒ ความหมายผู้นำในทัศนะนักวิชาการทั่วไป

ความหมายผู้นำนั้นซึ่งตามความคิดเห็นของบุคคลโดยทั่วไปมักจะหมายถึงบุคคลที่ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าหน่วยงานหรือเป็นผู้บริหาร อย่างไรก็ตามนักการศึกษา นักบริหาร นักวิชาการ และผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้งชาวไทยและต่างประเทศได้ให้คำจำกัดความหรือความหมายของผู้นำไว้ในหลายลักษณะ ทั้งลักษณะของการเกิดผู้นำ ผู้นำในแง่ของการมีบทบาท ผู้นำในทางปฏิบัติ หรือผู้นำในการใช้อำนาจอิทธิพล ผู้นำในด้านความรับผิดชอบ ซึ่งได้รวบรวมและสรุปแนวความคิดอันเกี่ยวกับผู้นำคือ บุคคลที่มีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๕ อย่างดังต่อไปนี้

๑. มีบทบาทหรืออิทธิพลต่อคนในหน่วยงานมากกว่าผู้อื่น
๒. มีบทบาทเหนือบุคคลอื่น ๆ
๓. มีบทบาทสำคัญที่สุดที่ทำให้หน่วยงานบรรลุเป้าหมาย
๔. ได้รับเลือกจากผู้อื่นให้เป็นผู้นำ
๕. เป็นหัวหน้าของกลุ่ม^๒

คำว่า ผู้นำ เป็นการมองเห็นที่ตัวบุคคล มักจะได้ยินคำพูดที่ใช้เรียกแทนผู้นำไปในทิศทางที่ต่างกันและมีขอบเขตที่กว้างขวางตามทัศนะของผู้พบเห็น เพื่อความเข้าใจความหมายเกี่ยวกับผู้นำให้ชัดเจน ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมความหมายของผู้นำจากนักวิชาการและนักบริหารที่ได้ให้นิยามความหมายไว้หลายท่านเป็นลำดับดังนี้

ภิญโญ สาร ได้ให้ความหมายผู้นำไว้ ๓ ประการได้แก่

๑. ผู้นำ คือบุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่มหลายๆคนที่มีอำนาจอิทธิพล หรือความสามารถในการจูงใจคนให้ปฏิบัติตามความคิดเห็น ความต้องการหรือคำสั่งของเขาได้ ผู้มีอิทธิพลเหนือการปฏิบัติงาน หรือพฤติกรรมของผู้อื่น ภาวะผู้นำเกี่ยวกับความเป็นผู้นำมากหรือน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความมากน้อยของอำนาจอิทธิพล หรือความสามารถในการจูงใจคน
๒. ผู้นำ คือ บุคคลที่มีอำนาจเหนือในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

^๑ดรกิตติกาญจน์ ปฏิพัทธ์ และภาวะผู้นำ http://kitkvcacth/2013journal/A5_Unit2_LeaderAndLeadership.pdf, เข้าถึงเมื่อ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๖

^๒เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ , ภาวะผู้นำ : ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๕๐.

๓. ผู้นำแตกต่างจากหัวหน้า หรือผู้บริหาร คนสองคนนี้อาจเป็นคนเดียวกันก็ได้ แต่ไม่จำเป็นต้องเสมอไป หัวหน้าหรือผู้บริหารหลายคนมีอำนาจหน้าที่โดยตำแหน่ง แต่อาจไม่ใช่ผู้นำที่แท้จริงของกลุ่ม ผู้นำที่แท้จริงอาจเป็นคนอื่นที่ไม่ใช่หัวหน้า หรือผู้บริหาร แต่มีอำนาจ มีอิทธิพล และมีความสามารถจูงใจคนให้ประพฤติปฏิบัติตาม ความคิดเห็นความต้องการ หรือคำสั่งของตนได้ทั้งๆ ที่ไม่มีอำนาจหน้าที่โดยตำแหน่งใดๆ^๓

กวี วงศ์พุ่ม ได้ให้ความหมายของผู้นำพอสรุปได้ ดังนี้

ผู้นำ คือ บุคคลที่มีอำนาจในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมีอิทธิพลเหนือผู้ตาม

ผู้นำ คือ ผู้ที่ใช้อิทธิพลหรืออำนาจหน้าที่ในความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อการปฏิบัติการและอำนวยการโดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกัน เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

ผู้นำ คือ ผู้สร้างอิทธิพลต่อผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อจะก่อให้เกิดความพยายามในการดำเนินงานให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ร่วมกัน

ผู้นำ คือ บุคคลใดบุคคลหนึ่งที่มีอำนาจ อิทธิพลเหนือความสามารถจูงใจคนให้ปฏิบัติตามความคิดเห็น ความต้องการหรือคำสั่งของเขาได้ ผู้นำมีอิทธิพลเหนือการปฏิบัติการหรือพฤติกรรมของผู้อื่น

ผู้นำ คือ ผู้ที่มีหน้าที่ควบคุม ตรวจสอบ ประสานงาน วินิจฉัย สั่งการ โน้มน้าวใจผู้ใต้บังคับบัญชาให้ทำหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุดและมีประสิทธิภาพสูงสุด

ผู้นำ คือ ผู้ที่ทำงานร่วมกับผู้อื่นโดยเป็นผู้ชักจูงให้ผู้อื่นที่เกี่ยวข้องร่วมแรงร่วมใจทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ด้วยความสมัครใจมีความกระตือรือร้นมุ่งให้ได้ผลงานดียิ่ง^๔

ศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี ผู้นำคือผู้ที่สามารถก่อให้เกิดสังคม มีจุดหมายร่วมกัน และร่วมพลังกันปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จตามจุดหมาย โดยให้ทัศนะไว้ว่า ต้องฉลาดเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม และสามารถประสานงานกับทุกคน

ศาสตราจารย์ นายแพทย์กระแส ชนะวงศ์ ผู้นำที่ดีจะต้องมีหน้าที่ในการสร้างผู้นำ และสร้างภาวะผู้นำให้กับคนอื่น ๆ ผู้นำต้องเป็นผู้สร้างนาฬิกา ไม่ใช่แค่เพียงคอยบอกเวลาอย่างเดียว

ศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับ ผู้นำไว้ว่าผู้ที่สามารถนำทิศทางผู้อื่นให้ก้าวไปข้างหน้าสูงจุดมุ่งหมายตามที่ตั้งใจไว้ได้ โดยใช้ศักยภาพของความเป็นผู้นำที่มีอยู่ เพื่อส่งผลให้สามารถกำหนดทิศทางของผู้ติดตามให้ไปสู่เป้าหมายเดียวกัน

ศาสตราจารย์ ดร. วอร์เรน เบนนิส (Warren Bennis) ได้ให้ทัศนะไว้ว่าผู้นำคือผู้ที่มีศิลปะในการนำและกระตุ้นผู้อื่น เป็นผู้ยึดมั่นในความถูกต้องมีความซื่อสัตย์ มีคุณธรรม ชอบเรียนรู้

^๓ ภิญโญ สาร, **หลักการบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : ศุภสภา, ๒๕๒๖), หน้า ๒๕๙.

^๔ กวี วงศ์พุ่ม, **ภาวะผู้นำ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี, ๒๕๓๙) ,

ตลอดเวลา มีความรู้ความสามารถ มีความสามารถในการสื่อสารเป็นเยี่ยม มีวิสัยทัศน์ และมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด^๕

นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์ ได้ให้ความหมาย ผู้นำไว้ ๕ ประการ ดังนี้

๑. ผู้นำ คือ ผู้ที่มีอิทธิพลในทางที่ถูกต้องต่อการกระทำของผู้อื่น
๒. ผู้นำ คือ ผู้ที่มีอิทธิพลในทางที่ถูกต้องต่อการกระทำของผู้อื่นมากกว่าคนอื่นในกลุ่มที่ปฏิบัติงานอยู่

๓. ผู้นำ คือ ผู้ที่ได้รับการเลือกตั้งจากกลุ่มเพื่อเป็นหัวหน้า

๔. ผู้นำ คือ ผู้ที่ใช้อิทธิพลในการกำหนดเป้าหมายให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม

๕. ผู้นำ คือ ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งในสำนักงานและมีอิทธิพลในตัวสูง^๖

พงษ์ศักดิ์ อังสิทธิ์ ได้กล่าวถึงความหมายผู้นำไว้หลายประเด็น ได้แก่

ผู้นำ คือ บุคคลที่มีบทบาทหรืออิทธิพลในหน่วยงานมากกว่าบุคคลอื่น ผู้นำคือ บุคคลที่มีบทบาทเหนือกว่าคนอื่น

ผู้นำ คือ บุคคลที่มีความสำคัญที่สุดในงานเพื่อให้หน่วยงานดำเนินไปสู่จุดมุ่งหมายและบรรลุจุดมุ่งหมายที่วางไว้

ผู้นำ คือ บุคคลที่ได้รับการคัดเลือกจากบุคคลอื่นให้เป็นผู้นำ

ผู้นำ คือ บุคคลที่ดำรงตำแหน่งหัวหน้าหน่วยงาน

ผู้นำ คือ บุคคลในกลุ่มที่ซึ่งได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ควบคุมหรือประสานงานกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการกิจของกลุ่ม^๗

ผู้นำ คือ บุคคลที่ถูกเลือกหรือได้รับการแต่งตั้งให้นำกลุ่มและมีอิทธิพลต่อกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มเพื่อการบรรลุเป้าหมายของกลุ่มและเพื่อทำหน้าที่หัวหน้าของกลุ่ม^๘

สมพงษ์ เกษมสิน กล่าวว่า “ผู้นำ คือ หัวหน้างานหรือผู้บังคับบัญชาสูงสุดในหน่วยงานแล้วจะประจักษ์ชัดว่า ผู้นำ ของหน่วยงาน คือ ผู้บริหารของกลุ่มโดยทำหน้าที่เกี่ยวกับอำนาจการ การจูงใจ การริเริ่ม การประนีประนอมและการประสานงาน”^๙

^๕ดร.กิตติกาญจน์ ปฏิพันธ์และภาวะผู้นำ<http://kitkvcacth/2013journal/A5_Unit2_LeaderAndLeadership.pdf>, เข้าถึงเมื่อ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๖

^๖นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์, **หลักการบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๙๕.

^๗วชิระ โอสรส, “บทบาทกำนันผู้ใหญ่บ้านในการป้องกันยาเสพติด ”, **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๔๘), หน้า ๓๖.

^๘Dejnoska, **Education administration glossary**, (Westport, CT : Greenwood, 1983), p. 199.

^๙สมพงษ์ เกษมสิน, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๒๒๐.

ยงยุทธ เกษสาคร กล่าวว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่มีบุคลิกลักษณะคุณสมบัติเด่นกว่าผู้อื่น ในกลุ่ม และมีอิทธิพลมากกว่าบุคคลอื่นๆ ในหน่วยงาน ทั้งสามารถสร้างควมมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล ให้เกิดขึ้นแก่หน่วยงานนั้นๆ ได้ ดังนั้น ผู้นำจึงหมายถึง บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งได้รับบทบาทเป็นผู้บริหาร ประสานประโยชน์ในกลุ่ม เสมือนเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มซึ่ง มีอิทธิพลและอำนาจ สามารถบังคับบัญชาบุคคลในกลุ่มให้ปฏิบัติงานจนบรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้^{๑๐}

เสนอ ตีเยาว์ กล่าวว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่สามารถทำให้ผู้อื่นไปสู่จุดหมายปลายทางได้ ประสพผลสำเร็จตามเป้าหมาย โดยเสียค่าใช้จ่ายต่ำสุด โดยใช้วิธีการจูงใจและอาศัยบุคลิกภาพของ ตัวเอง ที่ทำงานให้สำเร็จด้วยลักษณะต่างๆ คือ การใช้อำนาจ การกำหนดเป้าหมาย ทศนะต่อองค์การ การทำหน้าที่ผู้นำ โดยอาศัยความร่วมมือของผู้อื่น ความสัมพันธ์กับผู้อื่นและการวางตัวที่เหมาะสม^{๑๑}

มัลลิกา ต้นสอน ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ อาจจะเป็นบุคคลที่มีตำแหน่งอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ ซึ่งเรามักจะรับรู้เกี่ยวกับผู้นำที่ไม่เป็นทางการอยู่เสมอ เนื่องจาก บุคคลนั้นมีลักษณะเด่นเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในกลุ่ม ทำให้สมาชิกแสดงพฤติกรรมที่มีน้ำหนักรวม และเป็นเอกภาพ โดยเขาจะใช้ภาวะผู้นำในการปฏิบัติการและอำนวยความสะดวกโดยใช้กระบวนการติดต่อสัมพันธ์กัน เพื่อมุ่งบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม^{๑๒}

สุพานี สฤษฏ์วานิช ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือผู้ที่มีความสามารถที่จะมีอิทธิพลเหนือกลุ่ม หรือผู้ที่มีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำคือ มีลักษณะเด่น มีวิสัยทัศน์ มีค่านิยมที่เหมาะสมและมีอิทธิพลเหนือคนอื่น ตลอดจนมีความสามารถในการตัดสินใจที่เป็นการตัดสินใจที่ยาก และซับซ้อนได้อย่างเหมาะสม^{๑๓}

บุญตัน ดอกโรสง ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำไว้ว่า ผู้นำ (Leader) หมายถึง

๑. ผู้มีอิทธิพล มีศิลปะ มีอิทธิพลต่อกลุ่มชน เพื่อให้พวกเขามีความตั้งใจที่จะปฏิบัติงาน ให้บรรลุเป้าหมายตามต้องการ
๒. เป็นผู้นำและแนะนำ เพราะผู้นำ ต้องคอยช่วยเหลือกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดตาม ความสามารถ

^{๑๐} ยงยุทธ เกษสาคร, ภาวะผู้นำและการจูงใจ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป. สัมพันธ์พานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๓๖.

^{๑๑} เสนอ ตีเยาว์, หลักการบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๖ - ๘.

^{๑๒} มัลลิกา ต้นสอน, พฤติกรรมองค์การ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ด้านสหวิชาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๔๗.

^{๑๓} สุพานี สฤษฏ์วานิช, พฤติกรรมองค์การสมัยใหม่ : แนวคิดและทฤษฎี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๙๖-๓๓๐.

๓. ผู้นำไม่เพียงแต่ยืนอยู่เบื้องหลังกลุ่มที่คอยแต่วางแผนและผลักดัน แต่ผู้นำจะต้องยืนอยู่ข้างหน้ากลุ่มและนำกลุ่มปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย^{๑๔}

สุรศักดิ์ ม่วงทอง ได้ให้ความหมายว่า “ผู้นำ คือ บุคคลใดก็ตามที่มีอิทธิพลเหนือคนอื่นในกลุ่ม หรือมีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายในการทำงานผู้นำอาจเป็น คนๆเดียวกับผู้บริหารก็ได้ ดังนั้นในกลุ่มหรือองค์กรหนึ่งๆอาจมีผู้นำหลายคน นอกเหนือไปจากผู้บริหารหรือหัวหน้าซึ่งเป็นผู้นำโดยตำแหน่ง เป็นต้น”^{๑๕}

เนตร์พัฒนา ยาวีราข ให้คำจำกัดความว่า “ผู้นำ (Leader) หมายถึง บุคคลที่ได้รับการยอมรับและยกย่องจากบุคคลอื่นหมายถึงบุคคลซึ่งได้รับการแต่งตั้งหรือได้รับการยกย่องให้เป็นหัวหน้าในการดำเนินงานต่างๆในองค์กรต่างๆต้องอาศัยบุคคลที่เป็นผู้นำและมีความเป็นผู้นำจึงจะให้ องค์กรดำเนินไปอย่างบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และนำพาหน่วยงานไปสู่ความสำเร็จก้าวหน้า”^{๑๖}

บรรยงค์ โตจินดา กล่าวว่า ผู้นำ หมายถึง ผู้ที่จะต้องมอำนาจ (Power) หรือเป็นผู้มีอิทธิพลเหนือผู้อื่น หรือเป็นผู้มีอำนาจการบังคับบัญชาตามกฎหมายระเบียบภายในองค์กร เมื่อพูดสิ่งใดผู้อื่นจะเชื่อถือและทำตาม โดยมีอำนาจนั้นจะต้องตั้งอยู่บนฐานแห่งความชอบธรรมทางด้านกฎหมาย ตำแหน่งหน้าที่ ทางสังคม และฐานบารมี ซึ่งในสังคมไทย บารมีเกิดจากการให้เป็นกระบวนการสะสมกุศลบารมี ทั้งด้านทรัพยากรวัตถุ การช่วยเหลือด้านร่างกายและแรงใจ^{๑๗}

นายอานันท์ ปันยารชุน อดีตนายกรัฐมนตรี ให้ความจำกัดความว่า “ผู้นำไม่ใช่ผู้ที่จะนำคนอื่น แต่ผู้นำที่ดี คือ ผู้ที่นำคนอื่นอยากเดินตาม”^{๑๘}

ประชุม รอดประเสริฐ กล่าวว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่มีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่นๆภายในกลุ่ม และเป็นผู้ใช้อิทธิพลนั้นทำให้บุคคลอื่นๆภายในกลุ่มปฏิบัติงานให้ตนอย่างมีความพึงพอใจและ

^{๑๔}บุญทัน ดอกไธสงสารจัดการองค์กัมพูครั้งที่ ๘,(กรุงเทพมหานครรังพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕)หน้า๒๖๖.

^{๑๕}สุรศักดิ์ ม่วงทอง, “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๕๙.

^{๑๖}เนตร์พัฒนา ยาวีราข , ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์ , (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเซ็นทรัลเอดิเพอร์จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑.

^{๑๗}บรรยงค์ โตจินดา, การบริหารงานบุคคล การจัดการทรัพยากรมนุษย์ , (กรุงเทพมหานคร : รวมสาสน์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๖๒.

^{๑๘}อานันท์ ปันยารชุน, “ผู้นำ คือผู้ที่คนอื่นอยากเดินตาม,” ในผู้นำ, สงวน นิตยารัมภ์พงศ์และสุทธิลักษณ์ สติตะสิริ บรรณาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๑), หน้า ๒๔.

บรรลุปาหมายดังที่ผู้นำปราถนา การใช้อิทธิพลของผู้นำที่ดีนั้น จะต้องอยู่ในลักษณะของการนำมิใช่เป็นการบังคับผลักดัน^{๑๙}

ธรรมรส โชติบุญขร ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำคือ บุคคลซึ่งถูกแต่งตั้งขึ้นมาได้รับการยกย่องขึ้นมาให้เป็นหัวหน้า มีความสามารถในการปกครอง บังคับบัญชาและอาจชักพาผู้ใต้บังคับบัญชาหรือหมู่ชนไปในทางดีหรือชั่วได้^{๒๐}

ถวิล ธาราโภชน ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำคือ ลักษณะที่แสดงถึงความสามารถในการนำพา การดำเนินกิจการ การแก้ไขปรับปรุงและการรักษาขวัญและกำลังใจของกลุ่มทำให้กลุ่มบรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการให้มากที่สุด^{๒๑}

ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ ได้ให้ทัศนะไว้ว่า ผู้นำคือบุคคลที่มีอิทธิพลต่อกลุ่มสามารถนำกลุ่มปฏิบัติงานต่างๆ เพื่อบรรลุปาหมายขององค์การ มีความสามารถในการชักจูงบุคคลในองค์การให้ทำงานด้วยความเต็มใจ แต่ผู้นำทุกคนไม่ได้เป็นผู้บริหารและความเป็นจริง ผู้บริหารโดยตำแหน่งอาจจะไม่ใช่ผู้นำก็ได้^{๒๒}

สมพิศ วิชญวิเชียร ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า ผู้นำคือบุคคลที่มีความสามารถแท้จริงหรือสมาชิกในกลุ่มเชื่อว่ามีความสามารถแก้ปัญหาเป็น ผู้นำกลุ่มมีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่ม มีเป้าหมายที่ชัดเจน สามารถเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ได้มีการจัดการและพัฒนาบุคลากรตัดสินใจอย่างเป็นระบบ พัฒนาทีมงาน มีการสื่อสารที่ดี^{๒๓}

เดโช สนวนานนท์ กล่าวว่า ผู้นำ เป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลในหมู่คณะชะตากรรมของหมู่คณะว่า จะเป็นเช่นไรต่อไปนั้น ขึ้นอยู่กับตัวผู้นำเป็นส่วนสำคัญผู้นำมีหลายประเภทหลายลักษณะด้วยกัน การเลือกและสร้างผู้นำที่ดีได้เท่านั้น จึงจะพอมีช่องทาง พอมีโอกาสควบคุมสังคมได้บ้าง^{๒๔}

ศิริพร พงศ์ศรีโรจน์ ให้ความหมายผู้นำไว้ว่า เป็นผู้ที่มีความสามารถเป็นพิเศษเหนือกว่าบุคคลอื่นในกลุ่มชนขององค์การนั้น เป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ (ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือรอบรู้งานในหน้าที่) และสามารถใช้ศาสตร์ และศิลปะในการจูงใจให้คนอื่นคล้อยตาม ทำตาม และ

^{๑๙} ประชุม รอดประเสริฐ , ผู้นำและพฤติกรรมการบริหารงาน เอกสารประกอบการสอนภาควิชาการบริหารงาน เอกสารประกอบการสอนภาควิชาการบริหารการศึกษาคณะศึกษาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสารมิตร, ๒๕๒๕), หน้า ๔.

^{๒๐} ธรรมรส โชติบุญขร, มนุษย์สัมพันธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนต, ๒๕๑๙), หน้า ๑๓๑.

^{๒๑} ถวิล ธาราโภชน, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๗.

^{๒๒} ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ, พฤติกรรมองค์การ, (กรุงเทพมหานคร : วีระฟิล์มและโซเท็กซ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙๗.

^{๒๓} สมพิศ วิชญวิเชียร, เป็นหัวไม่ใช้หาง, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑ – ๘๓.

^{๒๔} เดโช สนวนานนท์, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๘), หน้า ๑๙๖.

ร่วมมืออย่างศรัทธา นับถือ ตามแนวทางที่ให้กระทำ ด้วยความเต็มใจอย่างประสานสัมพันธ์กันจนงานสำเร็จบรรลุเป้าหมายของกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง^{๒๕}

เสถียร เหลืองอร่าม ให้ความหมายผู้นำ หมายถึง ผู้ที่มีลักษณะเด่นเป็นพิเศษ ประกอบด้วยความสามารถเป็นพิเศษในกลุ่มชนขององค์กรนั้น เพราะบุคคลแต่ละกลุ่มขององค์กรจะประกอบด้วยบุคคลที่มีบุคลิกภาพ ความรู้ความสามารถ หรือทักษะแตกต่างกันออกไป ในขณะที่ทุกคนมีความผูกพันซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มจะต้องยอมรับนับถือความคิดเห็นของกันและกัน ด้วยเหตุนี้เองสถานการณ์ที่บีบตัวขึ้นจึงผลักดันให้สมาชิกของกลุ่มบางคนกลายเป็นผู้นำ^{๒๖}

วิเชียร วิทยาอุดม ให้ความหมายว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่ได้รับการยอมรับหรือยกย่องให้เป็นผู้นำ และต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถอันเกิดจากตัวของเขาเอง จนเป็นที่ยอมรับหรือยกย่องของกลุ่มให้เป็นผู้นำและนำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย^{๒๗}

ลีปนันท เกตุทัต กล่าวว่า “ผู้นำจะต้องมีวิสัยทัศน์ จะต้องวิเคราะห์ตัดสินใจโดยมองอย่างนก มองภาพรวมทั้งหมด และปฏิบัติตนอย่างนอน เอากายใจและสมองเข้าสัมผัสสามารถวางแผนที่ชัดเจน จัดแผนงาน แผนคนและแผนเงินให้เข้ากัน กระจายและมอบให้เป็น”^{๒๘}

ประพันธ์ สุริหาร กล่าวว่า “ผู้นำ คือ บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งหรือได้รับการยอมรับว่าให้เป็นผู้นำ ผู้ตัดสินใจ เพราะมีความสามารถในการปกครอง บังคับบัญชา หรือกลุ่มเป็นไปในทางที่ดีหรือในทางที่ชั่วได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าบุคคลที่มีอิทธิพลเหนือคนอื่น”^{๒๙}

หวน พินธุพันธ์ ให้ความหมายของคำว่า “ผู้นำ” ดังต่อไปนี้

๑. ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งได้รับการแต่งตั้งหรือได้รับการยกย่องขึ้นให้เป็นหัวหน้าผู้ตัดสินใจ (Decision maker) เพราะมีความสามารถในการปกครองบังคับบัญชาและจะพาผู้ใต้บังคับบัญชาหรือหมู่ชนไปในทางที่ดีหรือชั่วได้

๒. ผู้นำ หมายถึง บุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่มหลายๆคนที่มีอำนาจอิทธิพลหรือสามารถในการจูงใจคนให้ปฏิบัติตามความเห็น ความต้องการหรือคำสั่งของเขาได้

^{๒๕} ศิริพร พงศ์ศรีโรจน์, องค์กรและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : เทคนิค ๑๙, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙๕.

^{๒๖} เสถียร เหลืองอร่าม, หลักมนุษยสัมพันธ์ต่อการบริหารงานในองค์กร, (กรุงเทพมหานคร : แพรวพิทยา, ๒๕๑๙), หน้า ๙๗.

^{๒๗} วิเชียร วิทยาอุดม, ภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : อีระฟิล์มและไซเท็กซ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒.

^{๒๘} ลีปนันท เกตุทัต, วิสัยทัศน์กว้างไกลปฏิบัติได้ผลจริงใน ผู้นำ, สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และสุทธิลักษณ์ สดิตะสิริ บรรณาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๑), หน้า ๓๒.

^{๒๙} ประพันธ์ สุริหาร, การบริหารการศึกษา, (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒๕.

๓. ผู้นำ หมายถึง ผู้ที่มีอิทธิพลในทางที่ถูกต้องการกระทำของผู้อื่นมากกว่าคนอื่นๆ ในกลุ่มหรือในองค์การที่เขาปฏิบัติงานอยู่

๔. ผู้นำ หมายถึง ผู้ที่ได้รับการเลือกตั้งจากกลุ่มเพื่อให้เป็นหัวหน้า^{๓๐}

บัญชา ชื่นชม ให้ความหมายว่า ผู้นำมีความสามารถในการสร้างสรรค์หรือปลูกฝัง ศรัทธา ความกลมเกลียว ความร่วมมือให้เกิดขึ้นในระหว่างผู้ร่วมงานหรือผู้ตาม ทั้งนี้เพื่อให้งานหรือภารกิจสำเร็จตามเป้าหมาย^{๓๑}

ปริญญา ตันสกุล ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่มีความสามารถแสดงบทบาทการ เป็นผู้นำบุคคลอื่นได้โดยไม่ต้องบังคับหรือจูงใจใดๆ แต่สามารถทำให้บุคคลอื่นๆ ยอมรับและศรัทธา จนพร้อมที่จะเชื่อตาม ทำตามอย่างจริงใจและพอใจเสมอ^{๓๒}

พรนพ พุกกะพันธุ์ ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือผู้ตัดสินใจเพราะมีความสามารถในการปกครองบังคับบัญชาและจะนำ ผู้ตามหรือผู้ใต้บังคับบัญชาหรือหมู่ชนไปในทางที่ดีหรือชั่วได้ โดยใช้ อิทธิพลในความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนาจการ โดยใช้ กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกันในอนาคตที่จะบรรลุเป้าหมาย และความสามารถที่จะชักจูงผู้อื่นให้ความ ร่วมมือร่วมใจกับตนดำเนินการไปสู่จุดหมายหมายของตนได้^{๓๓}

เรเดอร์ริค เบลล์ (Rederick Bell) ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือผู้ที่อยู่ในอำนาจ หรือตำแหน่งที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำ มีอิทธิพลในการจัดสรรและจัดการต่อสิ่งที่มีคุณค่าต่างๆ มากกว่าคนอื่น ๆ เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมายของตนเองและสมาชิกของชุมชนนั้น^{๓๔}

เดวิด เจ.แคมป์เบลล์ (David J.campbell) ได้ให้คำจำกัดความว่า ผู้นำคือ บุคคลผู้มีความสามารถในการบังคับบัญชาผู้อื่น และประสานงานให้ผู้อื่นทำกิจการให้บรรลุผลสำเร็จตาม วัตถุประสงค์ด้วยความเต็มใจ^{๓๕}

^{๓๐} หวน พินธุพันธ์, การบริหารโรงเรียน, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๑๕-๑๑๖.

^{๓๑} บัญชา ชื่นชม, “บทบาททางการเมืองของนายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ : ศึกษากรณีบทบาทการ ดำรงตำแหน่งประมุขรัฐสภาในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๙), หน้า ๑๑๙.

^{๓๒} ปริญญา ตันสกุล, ศาสตร์แห่งผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จิตจักรวาล, ๒๕๔๓), หน้า ๓๔.

^{๓๓} พรนพ พุกกะพันธุ์, ภาวะผู้นำ และการจูงใจ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จามจุรี โปรดักท์ ๒๕๔๔), หน้า ๑๙.

^{๓๔} Rederick Bell, David V. Edwards & R. Harrison Wagner, Political Power : A Rederin Theory and Research, (New York : The free Press, 1969), p.112.

^{๓๕} David J.campbell, Organizations and the Business Environment, (Oxford : Butterworth Heineman, 1997), p. 169.

ยุกส์ (Yukl) ได้ให้ความเห็นของผู้นำหมายถึง บุคคลที่มีอิทธิพลสูงสุดในกลุ่มและเป็นผู้ที่ต้องปฏิบัติภาระหน้าที่ของตำแหน่งผู้นำ ที่ได้รับมอบหมายบุคคลอื่นในกลุ่มที่เหลือก็คือผู้ตาม แม้จะเป็นหัวหน้ากลุ่มย่อยหรือผู้ช่วยในการปฏิบัติหน้าที่ต่างๆก็ตาม^{๓๖}

แฟรงคลิน โควี (Franklin Covey) ได้ให้คำจำกัดความว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่ได้รับความเชื่อถือจากผู้อื่นทั้งภายในและภายนอกองค์กร และเป็นผู้กำหนดทิศทางขององค์กร ประสานความร่วมมือกันของบุคคลในองค์กร เพื่อให้องค์กรดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพตรงตามเป้าหมายของวิสัยทัศน์ที่วางไว้^{๓๗}

นอร์แมน แอล ฟรายกอน (Normand L. Frigon) ได้ให้คำจำกัดความว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่มีความสามารถในการบังคับบัญชาผู้อื่นและประสานงานให้ผู้อื่น ช่วยทำกิจการงานต่างๆ ของตนให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ด้วยความเต็มใจ^{๓๘}

เอิร์ล เจ. เฟรียริช (Earl J. Frierich) กล่าวว่า ผู้นำ เป็นกลุ่มของประชาชน ซึ่งเป็นผู้มีความแตกต่างจากประชาชนคนอื่นๆ โดยมีข้อยกเว้นพิเศษในการแสดงออกใดๆ ในทางการเมืองและเป็นผู้ซึ่งผูกขาดการปกครองเอาไว้ในมืออย่างมีประสิทธิภาพ และมีความผูกพันในกลุ่มอย่างสูง^{๓๙}

พลาโต (Plato) ให้ความหมายว่า ผู้นำ เป็นบุคคลซึ่งใช้อิทธิพลได้มากในการควบคุมและกระทำการที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจทางการเมืองเศรษฐกิจและสังคมผู้ได้รับอำนาจจากความมั่นคง สถานภาพด้านครอบครัว ชั้นวรรณะ ระบบหรือความมีสติปัญญา^{๔๐}

โรเบิร์ต เทนนาเบิลส์ (Robert Tannenbaum) ได้กล่าวว่า ผู้นำคือบุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่มผู้มีอำนาจอิทธิพล หรือผู้มีความสามารถในการจูงใจคนให้ปฏิบัติตามความคิดเห็นตามความต้องการ หรือตามคำสั่งของเขาได้ผู้นำที่มีอิทธิพลเหนือการทำงานหรือเหนือพฤติกรรมของผู้ตาม^{๔๑}

^{๓๖}Yukl, Gary A. *Leadership in Organization*, 3n.d. ed.(Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice-Hill, Inc,1994), pp.3-4.

^{๓๗}Franklin Covey, *The Four Roles Leadership*, (USA : Franklin Covey Co.,Ltd., 1999), pp. 8-11.

^{๓๘}Normand L. Frigon, Sr.& Harry K. Jackson, Jr., *The Leader : Developing the Skills & Personal Qualities You Need to Lead Effectively*, (New York : American Management Association, 1996), p.8.

^{๓๙}Earl J. Frierich, *An Introduction to Political Theory*, (New York : Harper & Row Publishers,1976), p. 96.

^{๔๐}Plato, *The Republic*.tr.Paul Shorey, (New Jersey : Princeto University Press, 1973), p.134.

^{๔๑}Robert Tannenbaum and Others, *Leadership and Organization*, (New York : McGraw Hill Book, 1961), p. 24.

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งหมดกับความหมายของผู้นำสรุปได้ว่า ผู้นำหมายถึง บุคคลที่ได้รับการคัดเลือกโดยการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งหรือได้รับการยกย่องขึ้นให้เป็นหัวหน้าในการตัดสินใจต่อการปฏิบัติงานและมีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มคนโดยความสมัครใจไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ โดยผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีการสื่อสารปฏิสัมพันธ์ที่ดี ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น มีวิสัยทัศน์ มองการณ์ไกล สามารถวิเคราะห์แยกแยะข้อมูล ข้อดี ข้อด้อย แล้วนำไปสู่การตัดสินใจเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตนเองและกลุ่ม ทั้งนี้ผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่ใช้ทั้ง ศาสตร์และศิลป์ในการทำและกระตุ้นผู้อื่น เป็นผู้ที่ยึดมั่นในความถูกต้องมากกว่าถูกใจ มีอุดมการณ์ชัดเจนต่อเป้าหมายที่จะทำ มีความซื่อสัตย์ และมีคุณธรรมจริยธรรมที่ดีงาม รักการเรียนรู้ตลอดเวลา และสติปัญญาเฉลียวฉลาดสามารถแก้ปัญหาได้ในทุกสถานการณ์

๒.๑.๓ แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำ (Leadership) ในทัศนะนักวิชาการทั่วไป

การเป็นผู้นำนั้นย่อมมีความสำคัญมากกว่า การได้อยู่ในตำแหน่งสูงๆ หรือเป็นผู้ที่มีอำนาจ วาสนา ร่ำรวยทั้งเงินทองและการได้เกิดมาจากวงศ์ตระกูลใหญ่โต ผู้นำที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์ มีความดี ความเก่ง มีคุณธรรม และสามารถประสานงานกับคนอื่นได้เป็นอย่างดี มีความฉลาดหลักแหลม สำรวม รู้จักกาลเทศะ ที่สำคัญคือต้องมีภาวะผู้นำ ผู้นำต้องกล้าพอที่จะให้โอกาสคนที่มีความคิดเห็นไม่ตรงกัน ได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น แสดงความรู้ความสามารถ เพราะการให้โอกาสทุกคนเท่าเทียมกันจะทำให้ทีมงานมองเห็นความใจกว้างของผู้นำและมองว่าผู้นำมองประโยชน์ขององค์กรเป็นหลักไม่ได้มองประโยชน์ส่วนตัวเป็นที่ตั้ง ในมุมตรงกันข้ามถ้าผู้นำให้โอกาสและให้งานเฉพาะพวกพ้องที่คอยประจบสอพลอคอยเอาอกเอาใจอย่างเดียว การขาดความร่วมมือและเสริมศรัทธาที่จะเกิดขึ้นในองค์กร อันจะส่งผลให้การบริหารงานขาดประสิทธิภาพ ผู้นำที่ดีจะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับการบริหารงาน บริหารคน และบริหารตนเองตลอดเวลา เรียนรู้ที่จะมีจิตใจที่เข้มแข็งและมีความมั่นใจ เนื่องจากคนที่เป็นผู้นำที่ชอบทำงานนั้น ย่อมมีทั้งคนชอบและคนชัง ดังนั้นการฝึกจิตใจให้เข้มแข็ง ไม่ยึดมั่นถือมั่น มีความยืดหยุ่น จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น และถ้าจะเรียนรู้ได้ดีที่สุดก็คือการเรียนรู้ตน ไม่หลงตนว่าเป็นผู้ที่มีอำนาจ วาสนา แล้วนำไปใช้ในทางที่ผิดๆนั่นเอง

ความเจริญของสังคมเกิดจากผู้นำที่มีภาวะผู้นำ คนส่วนใหญ่เชื่อกันว่า ภาวะผู้นำจะมีเฉพาะผู้นำเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงภาวะผู้นำเกิดขึ้นได้กับทุกคน สามารถเรียนรู้และพัฒนาได้ ขอเพียงเป็นใจที่จะเรียนรู้ รับรู้ สิ่งใหม่ๆ เทคโนโลยีใหม่ๆ และพัฒนาตนเองอยู่เสมอ การเป็นผู้นำที่มีภาวะผู้นำต้องหาเวลาและโอกาสยื่นในที่เด่นชัด ให้ทุกคนสามารถมองเห็น คำว่ายืนในที่เด่นชัดไม่ใช่ยืนสูงกว่าคนอื่นฯ แต่เป็นการนำเสนอการกระทำที่ได้รับการยอมรับแห่งความสำเร็จ ให้ผู้อื่นรับรู้ ผู้นำที่มีภาวะผู้นำต้องเก่งงาน เก่งคน เก่งจัดการเวลา และรู้จักครองตน ครองคน และครองงาน ซึ่งจะทำให้เกิดการยอมรับนับถือจากทีมงาน นำไปสู่การเชื่อมั่น ศรัทธา และถวายชีวิตในการทำงาน ผู้นำที่มีความสร้างสรรค์มีภาวะผู้นำล้วนเป็นที่ต้องการของทีมงานแต่ในความเป็นจริงทีมงานไม่สามารถเลือกผู้นำที่ตัวเองต้องการได้ ในมุมตรงกันข้ามผู้นำสามารถเลือกทีมงานตามที่ตัวเองต้องการได้ และคนที่ถูกเลือกก็มักจะเป็นคนที่คอยประจบสอพลอ ประเภท “ถูกครับพี่ ดีครับนาย ใต้ครับท่าน ” และส่วนมากก็ทำให้ผู้นำทั้งหลายประสบความล้มเหลวในการบริหารมากมายทีมงานหรือบุคคลที่มี

ความรู้ ความสามารถ ส่วนมากจะมีความคิดใหม่ๆ และมีความคิดเป็นตัวของตัวเอง มีความคิดที่ไม่ตรงกับผู้นำ จึงหมดโอกาสที่จะได้แสดงความคิดและความสามารถของตนเองอย่างสิ้นเชิง

องค์กรไม่ว่าจะเป็นองค์กรเล็กหรือองค์กรใหญ่ ไม่ว่าจะดำเนินธุรกิจที่หวังผลกำไรหรือเป็นหน่วยงานของราชการที่ไม่หวังผลกำไร แทบทั้งสิ้นทุกองค์กรล้วนแสวงหาผู้นำที่มีภาวะผู้นำแทบทั้งสิ้น แต่ส่วนมากผู้นำที่มีในหน่วยงานโดยเฉพาะในหน่วยงานของราชการเป็นผู้นำที่ปรับเปลี่ยนตัวเองไปเรื่อยๆ ตามรัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศเพียงเพื่อความอยู่รอดของตำแหน่งที่ดำรงอยู่โดยไม่ได้มีจุดยืนหรือความมุ่งมั่นและอุดมการณ์ใดๆ ที่จะพัฒนาองค์กรอย่างแน่วแน่ การแสวงหาผู้นำที่พร้อมจะเป็นส่วนหนึ่งและพร้อมจะจัดการกับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นด้วยความกล้า ซบซน ในอนาคต การค้นหาผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถ มีความเฉลียวฉลาด มีไหวพริบ สติปัญญาเป็นเลิศ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ กล้ารับผิดชอบในสิ่งที่ตัดสินใจและกล้าเสี่ยงกับสถานการณ์ที่กดดันท้าทาย มีภาวะผู้นำเป็นสิ่งที่ใฝ่ฝัน และแสวงหาเพื่อให้เป็นผู้นำในอุดมคติ เป็นผู้นำสำหรับคนรุ่นใหม่^{๔๒}

๒.๑.๔ ความหมายภาวะผู้นำในทัศนะนักวิชาการทั่วไป

ภาวะผู้นำ หมายถึง คุณลักษณะส่วนบุคคลที่จะแสดงออกมาเมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มในระหว่างการทำงาน หรือกับผู้ร่วมในสถานการณ์เดียวกัน ในอันที่จะทำให้กิจกรรมของกลุ่มดำเนินไปสู่เป้าหมายและความสำเร็จ

คำว่า ภาวะผู้นำ (Leadership) ในภาษาไทยมีการใช้ถ้อยคำอื่นที่แตกต่างกันไป เช่น ประมุขศิลป์ ศิลปะการเป็นผู้นำ ความเป็นผู้นำ เป็นต้น เป็นเรื่องที่นักวิชาการและผู้ที่เกี่ยวข้องได้ให้ความสนใจศึกษามาเป็นเวลานาน ซึ่งเป็นการศึกษาถึงความมีอำนาจและความสามารถของบุคคลที่สามารถสั่งการในการบริหาร ใ้งานที่รับผิดชอบประสบความสำเร็จ ย่อมเป็นที่ประจักษ์กันแล้วว่า ภาวะผู้นำ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งในการบริหารและการจัดการ

คำว่า “ภาวะผู้นำหรือความเป็นผู้นำ” (Leadership) นั้นอธิบายอยู่ในคำศัพท์ภาษาอังกฤษเป็นครั้งแรกเมื่อประมาณ ปี ค.ศ.๑๘๐๐ จากนั้นอีก ๑๐๐ ปีต่อมา นักสังคมศาสตร์จึงได้เริ่มศึกษาเรื่อง “ภาวะผู้นำ” อย่างจริงจัง นักวิจัยจำนวนมากได้ให้ความสนใจศึกษาเรื่องนี้เป็นอย่างมากพิเศษ โดยมีการศึกษาว่า

- ปัจเจกบุคคลเป็นผู้อื่นได้อย่างไร
- ผู้นำรักษาสถานภาพการเป็นผู้นำของตนได้อย่างไร
- ผู้นำทำอะไรจึงมีผู้ตาม
- ผู้นำมีอิทธิพลต่อผลการปฏิบัติงานกลุ่มได้อย่างไร
- ปัจจัยอะไรที่มีผลต่อการเป็นผู้นำที่มีประสิทธิผล

^{๔๒} ตรีเกียรติกาญจน์ ปฏิพันธ์ผู้นำและภาวะผู้นำ http://kitkcacth/2013journal/A5_Unit2_LeaderAndLeadership.pdf , เข้าถึงเมื่อ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๕๖

ภาวะผู้นำ คือ ความสัมพันธ์ (Relationship) ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้นำกับผู้ตาม โดยให้ความสนใจที่กระบวนการมีพฤติกรรมของผู้นำในการใช้วิธีการต่างๆ ในการทำหน้าที่ตามบทบาทของตนให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการในบริบทหนึ่งๆ (โดยใช้ปัจจัยต่างๆ เช่น คุณลักษณะความสามารถ สติปัญญา ความฉลาดทางอารมณ์ ในการมีพฤติกรรมภายในสภาพการณ์ต่างๆ) เมื่อพิจารณาเทียบกับเรื่องการจูงใจ (Motivation) แล้วเปรียบได้กับเหรียญหนึ่งที่มีสองด้าน ด้านหนึ่งคือภาวะผู้นำ อีกด้านหนึ่งคือการจูงใจ เมื่อพูดถึงการจูงใจจะเน้นที่ความต้องการของผู้ตาม เมื่อพูดถึงภาวะผู้นำจะเน้นที่พฤติกรรมของผู้นำ ในอดีตนั้นสนใจที่การเลือกผู้นำจากคุณลักษณะของผู้นำซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้ตามมีประสบการณ์ส่วนบุคคล ต่อมาสนใจที่สไตล์การเป็นเป็นผู้นำ โดยสนใจที่พฤติกรรมของผู้นำ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้ตามมีประสบการณ์สัมผัสได้โดยตรง และเชื่อกันว่าสามารถฝึกฝนบุคคลให้เป็นผู้นำที่ดีได้

รองศาสตราจารย์ ดร.วิโรจน์ สารัตนะ ได้ให้ความหมายภาวะผู้นำไว้ว่า เป็นกระบวนการที่ผู้บริหารจะให้มโนทัศน์ต่อพฤติกรรมของคนอื่นๆ เพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ”

ศาสตราจารย์ ดร.จิระ หงส์ถาวร ได้ให้ความหมาย เกี่ยวกับภาวะผู้นำไว้ว่า เป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อกลุ่ม สามารถนำกลุ่ม ให้ปฏิบัติงานต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร สามารถสร้างความเชื่อมั่น ศรัทธา และให้การสนับสนุน ผลักดันบุคคลหรือองค์ให้บรรลุเป้าหมาย

ศาสตราจารย์ ดร.ไพฑูรย์ สิ้นลารัตน์ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับภาวะผู้นำไว้ว่าเป็นผู้ที่มีความทันสมัยต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก พร้อมผลักดันให้ผู้อื่นเห็นพร้อมและสามารถทำไปพร้อมๆ กันได้อย่างซื่อสัตย์ และมีความรับผิดชอบเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน เป็นผู้นำทางความคิด คิดไตร่ตรองอย่างละเอียด รอบคอบ คิดอย่างเป็นระบบ และคิดเชิงสร้างสรรค์

ศาสตราจารย์ ดร. ปีเตอร์ นอร์ธเฮาส์ (Peter Northouse) คำนยามภาวะผู้นำ ไว้ว่า “ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการของบุคคลที่มีอิทธิพลต่อกลุ่มบุคคลเพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ”

จอห์น ซี แมกซ์เวลล์ (John C. Maxwell) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับ ภาวะผู้นำไว้ว่า การมีความกล้าเสี่ยง การมองเห็นโอกาสในขณะที่ผู้อื่นมองเห็นวิกฤต สร้างแรงบันดาลใจ สร้างจินตนาการ ปลุกความกล้ามุ่งสู่ความสำเร็จ การใช้หัวใจประสานงานกับคนรอบข้างและยังให้แง่คิดด้วยว่า "ภาวะผู้นำไม่สามารถพัฒนาขึ้นมาในชั่วพริบตา แต่ภาวะผู้นำสามารถพัฒนาไปตลอดชีวิต"

ศาสตราจารย์ ดร.จอห์น พี คอทเตอร์ (John P. Kotter) ภาวะผู้นำ หมายถึง ผู้นำจำเป็นต้องมีความสามารถในการกระตุ้น ให้กำลังใจและจูงใจคน แนวคิดที่สำคัญของคอตเตอร์เกี่ยวกับผู้นำที่สำคัญคือ ผู้นำจำเป็นต้องมีภาวะผู้นำ และมีอิทธิพลต่อกลุ่มเพื่อนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงในการบริหารจัดการองค์การ

^{๔๐} รัชจันันต์ ธรรมจินดา และจิตติพร เครือเนตร , ฝึกให้เป็นยอดผู้นำ , (กรุงเทพมหานคร : บริษัทซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๒๑.

ศาสตราจารย์ ปีเตอร์ เอฟ ดรักเกอร์ (Peter F. Drucker) ภาวะผู้นำ หมายถึง ภาวะผู้นำไม่ใช่การมีบุคลิกภาพที่มีเสน่ห์ดึงดูดใจ แต่เป็นความรู้ ความสามารถ วิสัยทัศน์ ที่สูงกว่าคนอื่น หากต้องการสร้างผู้นำให้มีภาวะผู้นำ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องส่งผ่านวิสัยทัศน์จากผู้นำไปสู่ทีมงาน^{๔๔}

เถาว์ลีย์ นันทาภิวัฒน์ ได้ให้ความหมายว่า ภาวะผู้นำ คือ ความสัมพันธ์ ซึ่งบุคคลหนึ่ง หรือผู้มีอิทธิพล ให้ผู้อื่นทำงานร่วมกันอย่างเต็มใจเพื่อบรรลุเป้าหมายอันเป็นที่ต้องการของผู้นำ ผู้นำมิใช่เป็นผู้ผลักดันแต่เป็นผู้ดึงโดยแรงให้ผู้ตามทราบแนวทางปรารถนา ให้ปฏิบัติตามด้วยการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง^{๔๕}

อุทัย หิรัญโต ได้ให้ความหมายของ “ภาวะผู้นำ” พอสรุปได้ดังนี้

๑. ภาวะผู้นำ คือ การที่บุคคลในความสัมพันธ์ซึ่งมีต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวกโดยกระบวนการติดต่อสื่อสาร ติดตามซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

๒. ภาวะผู้นำในทางปฏิบัติ คือ การบริหารของกลุ่ม ทำหน้าที่เกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกใจ ริเริ่ม ประนีประนอมและประสานงาน โดยอาศัยอำนาจหน้าที่และอำนาจบาตรมีเป็นเครื่องมือในการบริหารเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้^{๔๖}

สมพงษ์ เกษมสิน ได้ให้ความหมายว่า “ภาวะผู้นำ” คือ การใช้อิทธิพลหรืออำนาจหน้าที่ในความสัมพันธ์ซึ่งมีผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวกโดยกระบวนการติดต่อซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุผลตามที่กำหนดไว้^{๔๗}

กิติ ตยัคคานนท์ ได้ให้ความหมายว่า ภาวะผู้นำ คือ ศิลปะหรือความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่น โดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกันให้ร่วมมือร่วมใจกับตน ดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ การดำเนินการจะเป็นไปในทางดีหรือชั่วก็ได้^{๔๘}

^{๔๔} ดร.กิตติกาญจน์ ปฏิพัทธ์ และภาวะผู้นำ <http://kitkacach/2013journal/A5_Unit2_LeaderAndLeadership.pdf>, เข้าถึงเมื่อ ๒ มิถุนายน ๒๕๕๖

^{๔๕} เถาว์ลีย์ นันทาภิวัฒน์, **หลักการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๒๐๓.

^{๔๖} อุทัย หิรัญโต, **หลักการบริหารบุคคล**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๓), หน้า ๘.

^{๔๗} สมพงษ์ เกษมสิน, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๒๒๐.

^{๔๘} กิติ ตยัคคานนท์ **เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ** พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: บัดเตอร์ฟลายการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๒๐.

กวี วงศ์พุด ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือ การที่ผู้นำใช้อิทธิพลในความสัมพันธ์ซึ่งมีต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวกโดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้^{๔๙}

รังสรรค์ ประเสริฐศรี ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภาวะผู้นำ คือ พฤติกรรมส่วนตัวของบุคคลคนหนึ่งที่จะชักนำพากิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน (Shared Goal) เป็นความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลระหว่างผู้นำ (Leaders) และผู้ตาม (Followers) ซึ่งมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน เป็นความสามารถที่จะสร้างความเชื่อมั่นและให้การสนับสนุนบุคคลเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายขององค์กร^{๕๐}

สมคิด จาตุศรีพิทักษ์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภาวะผู้นำ คือ ความครอบคลุมในมิติที่มีอย่างกว้างขวางและหลากหลายกว่าเรื่องความกล้าหาญ การตัดสินใจ การเป็นผู้นำต้องมีความสามารถในการนำ ผลักดันและสั่งการให้กิจกรรมทุกอย่าง ดำเนินไปตามเป้าหมายซึ่งต้องประกอบไปด้วยความกล้าหาญ ความสามารถในการโน้มน้าวใจและจูงใจในเวลาใน การตัดสินใจ^{๕๑}

อรุณ รักรธรรม กล่าวว่า ภาวะผู้นำ นั้นคือ การที่ผู้นำใช้อิทธิพลในความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวกโดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกัน ในอันที่จะให้บรรลุผลตามเป้าหมาย หรือก็คือความสามารถของบุคคลจะชักจูงผู้อื่นให้ร่วมมือร่วมใจกับตนดำเนินการไปสู่จุดหมายของตนได้^{๕๒}

นงลักษณ์ สิทธิวัฒนพันธ์ กล่าวว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง กระบวนการ มิใช่บุคคล เป็นกระบวนการของการมีอิทธิพลเหนือกลุ่มเพื่อกำหนดเป้าหมายและการบรรลุเป้าหมาย ของกลุ่ม ผู้นำ ไม่เพียงแต่ยืนอยู่เบื้องหลังกลุ่มที่คอยแต่วางแผนและผลักดันแต่ผู้นำจะต้องยืนอยู่ข้างหน้ากลุ่มและนำกลุ่มปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย^{๕๓}

ทองอินทร์ วงศ์โสธร ได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำ ไว้ ๔ ประการ คือ

๑. ภาวะผู้นำ คือ ความสามารถในการชักชวนหรือชักนำคนอื่นโดยปราศจากการใช้อำนาจตามตำแหน่งหรือเหตุการณ์ภายนอก

^{๔๙} กวี วงศ์พุด, ภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓.

^{๕๐} รังสรรค์ ประเสริฐศรี, ภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : ธนัชาการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑.

^{๕๑} สมคิด จาตุศรีพิทักษ์, วิสัยทัศน์ขุนคลัง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ผู้จัดการ, ๒๕๔๔), หน้า ๗๗.

^{๕๒} อรุณ รักรธรรม มนุษย์สัมพันธ์กับนักบริหาร (กรุงเทพมหานคร ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖๖.

^{๕๓} นงลักษณ์ สิทธิวัฒนพันธ์, พัฒนาบุคลิกผู้นำและนักบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพ, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

๒. ภาวะผู้นำ คือ กระบวนการในการใช้อิทธิพลต่อกิจกรรมของกลุ่ม เพื่อกำหนดวัตถุประสงค์ของกลุ่มและทำกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์

๓. ภาวะผู้นำ คือ เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ซับซ้อนและสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง

๔. ภาวะผู้นำ หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ผลแห่งความสัมพันธ์ก็คือ บุคคลหนึ่งในช่วงเวลาหนึ่ง ต้องรับผิดชอบต่อกิจกรรมและสวัสดิการของกลุ่ม^{๕๔}

วิฑูล แจ่มกลิ้ง ได้กล่าวว่าภาวะผู้นำนั้นเป็นการใช้ศาสตร์และศิลป์ด้านภาวะผู้นำ ที่มีคุณลักษณะเด่นของผู้นำ มีวิสัยทัศน์ ความรู้ ทักษะ ค่านิยมที่เหมาะสม สามารถปกครองบังคับบัญชาจูงใจคนให้ปฏิบัติตาม คำสั่ง ตามความต้องการของผู้นำได้ สามารถตัดสินใจที่ยากและซับซ้อนได้อย่างเหมาะสม ตั้งแต่จุดเริ่มต้นถึงจุดจบขององค์กร และการใช้ชีวิตองค์กรด้วยภาวะผู้นำในทางที่ดีด้วยกระบวนการตั้งภาวะแห่งการเป็นผู้นำที่มองเห็นในความสำเร็จของภาวะผู้นำ (Leadership) ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญต่อความสำเร็จขององค์กร ความล้มเหลวขององค์กรต่าง ๆ เป็นผลสืบเนื่องมาจากการขาดผู้นำที่มีประสิทธิภาพแทบทั้งสิ้น^{๕๕}

สมัย จิตต์หมวด ให้ความหมายภาวะผู้นำว่า หมายถึง การที่บุคคลหนึ่งหรือผู้นำพยายามใช้กำลังสมอง กำลังกาย และกำลังใจ เพื่อจูงใจ หรือคลอใจให้ผู้ตาม หรือกลุ่มกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้เป็นไปตามความประสงค์ของตน และเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และการจูงใจหรือคลอใจนั้นจะต้องไม่เป็นการบังคับ ตลอดจนต้องได้รับความยินยอมจากผู้ตามหรือกลุ่มด้วย^{๕๖}

สุรศักดิ์ ม่วงทอง ได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำ คือ การที่ผู้นำใช้อิทธิพลในความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวกให้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกัน ในอันที่จะบรรลุผลตามเป้าหมายหรือภาวะผู้นำคือ ความสามารถของบุคคลที่จะชักจูงผู้อื่นให้ร่วมมือร่วมใจกับตนดำเนินการไปสู่จุดหมายของตนเองได้^{๕๗}

^{๕๔}ทองอินทร์วงศ์โสธร, **หลักและระบบบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕,(นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖๕-๑๖๖.

^{๕๕}วิฑูล แจ่มกลิ้ง, “พฤติกรรมผู้นำที่ควรจะเป็นของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนอาชีวศึกษา”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต การบริหารอาชีวศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๔๗), หน้า ๑๖.

^{๕๖}สมัย จิตต์หมวด, **พฤติกรรมผู้นำ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒.

^{๕๗}สุรศักดิ์ ม่วงทอง, “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ : ศึกษาเฉพาะกรณีก่านันและผู้ใหญ่บ้าน จังหวัดนครศรีธรรมราช ”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๘.

วาสนา สุขประเสริฐ กล่าวว่า “ภาวะผู้นำ หมายถึง มารยาทหรือ พฤติกรรม ของ การใช้อิทธิพลต่อผู้อื่นให้ปฏิบัติงานด้วยความเต็มใจ เพื่อดำเนินกิจกรรมให้สำเร็จโดยใช้กระบวนการ ติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกัน”^{๕๘}

เกรน อาร์ เทอร์รี่ (George R. Terry) ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือ การสร้างอิทธิพล หรืออำนาจต่อผู้ตามในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายที่กำหนดไว้^{๕๙}

ริชาร์ดสัน และ เบล์ดวิน (Richardson & Sidney Baldwin) ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการซึ่งบุคคลหนึ่งบุคคลใด มีอิทธิพลต่อทัศนคติ ความเชื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อ

สติเฟ้น พี.ร็อบบินส์ (Stephen P. Robbins) ได้ให้ความหมาย ภาวะผู้นำ หมายถึง ความสามารถที่มีอิทธิพลต่อกลุ่มเพื่อให้ความสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้^{๖๐}

ออร์ดเวย์ ทีด (Ordway Tead) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ เป็นการประกอบกันของลักษณะ ที่บุคคลชี้แนะให้บุคคลอื่นกระทำการ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่ตนต้องการได้^{๖๑}

เรนซิส ไลเคอร์ท (Rensis Likert) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือกระบวนการซึ่งผู้นำจะต้อง เข้าไปเกี่ยวข้องกับความคิด ความเชื่อและความสามารถในการติดต่อพบปะเจรจากันของบุคคล

ที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ดังนั้น เพื่อจะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน ผู้นำต้องแสดงออกซึ่ง พฤติกรรมที่จะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเห็นว่าควรสนับสนุนในความสามารถของเขา^{๖๒}

บาส (Bass) ได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำ คือ กระบวนการเปลี่ยนแปลง ผู้นำ ต้อง เป็นผู้เปลี่ยนแปลงการปฏิบัติงานของผู้ตามต้องได้รับผลเกินเป้าหมายที่กำหนด เจตคติ ความเชื่อ ความเชื่อมั่น และความต้องการของผู้ตามต้องได้รับการเปลี่ยนแปลงจากระดับต่ำไปในระดับที่สูง กว่า^{๖๓}

^{๕๘} วาสนา สุขประเสริฐ, “ภาวะผู้นำของผู้บริหารสตรีโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงาน การประถมศึกษาจังหวัดยโสธร”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาบริหารการศึกษา (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี), ๒๕๔๗, หน้า ๑๒.

^{๕๙} George R. Terry, *Principles of management*, (Illinois : Richard D. Irwin, 1977), p. 410.

^{๖๐} พรชัย ลิขิตธรรมโรจน์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์., *พฤติกรรมองค์กร*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเดียน สโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๖.

^{๖๑} Ordway Tead, *The Art of Leadership*, (New York : McGraw Hill Book Company Inc., 1956), p. 19.

^{๖๒} Rensis Likert, *The Human Organization*, (New York : McGraw Hill, 1967), p. 172.

^{๖๓} Bass, Bernard M. *Leadership and Performance Beyond Expectation*. (New York : The Free Press, 1985), p. 545.

เซอร์จิโอวานนี และมัวร์(Sergiovanni and Moore) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการ เคลี้ยกล่อม จูงใจของผู้นำที่จะให้ผู้ตามประพฤติปฏิบัติ ซึ่งส่งเสริมจุดประสงค์ของผู้นำ หรือจุดประสงค์ร่วมกัน ของผู้นำกับผู้ตาม^{๖๔}

อีมอร์ เอส. โบการ์ดัส (Emory S. Bogardus) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือ บุคลิกภาพในการกระทำการภายใต้เงื่อนไขของกลุ่ม สถานการณ์ของกลุ่ม ซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับบุคคลทั้งในเชิงผล เพื่อให้มีภาวะผู้นำครอบงำบุคคลอื่นได้^{๖๕}

โซโลมอล เบน (Solomal Ben) ได้กล่าวถึง ภาวะผู้นำว่า เป็นคุณสมบัติของการที่บุคคลใช้อิทธิพลกับบุคคลอื่น และสามารถทำให้บุคคลอื่นรับฟังและเห็นด้วยกับวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ยอมทำตามคำแนะนำของเขา ทั้งนี้เพื่อให้กลุ่มดำเนินการตามวัตถุประสงค์^{๖๖}

กิบสัน อีวาน และ ดอนเนลลี (Gibson, Ivancevich & Donnelly) มองภาวะผู้นำ ในเชิงปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม โดยมีผู้นำเป็นตัวแทนในการเปลี่ยนแปลง เป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อบุคคลอื่นๆ ในกลุ่มภาวะผู้นำจึงเกี่ยวข้องกับการใช้อิทธิพล และปฏิสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล เป็นตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อพฤติกรรมและการปฏิบัติงานของสมาชิกคนอื่นในกลุ่ม ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงนั้นต้องมุ่งไปสู่การบรรลุเป้าหมายของกลุ่มด้วย^{๖๗}

เนลสัน และ ควิก (Nelson & Quick) ให้ความหมายของภาวะผู้นำ ว่า หมายถึง กระบวนการในการแนะแนวและนำทางพฤติกรรมของคนในสภาพของการทำงาน^{๖๘}

ซามูเอล ซี.เซอร์โต (Samuel C.Certo) ได้กล่าวถึง “ภาวะผู้นำ” ว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบการจัดการ ที่มุ่งเน้นไปที่การชี้แนะ เพื่อให้สมาชิกในองค์การมีความกระตือรือร้นและ เต็มใจที่จะให้ความร่วมมือในการปฏิบัติงาน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ระบบการจัดการนี้มีความหมายกว้างกว่าภาวะผู้นำ เพราะระบบการจัดการนั้นรวมเอาทั้งในส่วนของโครงสร้างและในส่วนของพฤติกรรมเข้าไว้ด้วยกัน ส่วนภาวะผู้นำนั้นจะมุ่งเน้นในส่วนของพฤติกรรม ซึ่งผู้บริหารที่ดีควรมีคุณสมบัติทั้งความสามารถในการเป็นผู้บริหารจัดการ และมีภาวะที่เหมาะสมในการเป็นผู้นำ^{๖๙}

^{๖๔}Sergiovanni, Thomas J. and Moore, John H. **Schooling for Tomorrow**. (Boston : Allyn and Bacon, 1989), p. 213.

^{๖๕}Emory S. Bogardus, **Leaders and Leadership**, (New York : Appleton – century Crofts, Inc., 1934), p. 313.

^{๖๖}Solomal Ben, **Leadership of Youth**, New York : Youth Service T.N. Whitehead, (1963), **Leadership in Free Society**, (Cambridge : Harvard University Press, 1950), pp. 4 - 5.

^{๖๗}Gibson, J.L., Ivancevich, J.M., & Donnelly, J.H., **Organization Behavior Structure Process**. (9th ed), (New York : McGraw-Hill, 1997), p. 272.

^{๖๘}Nelson, D.L., & Quick, J.C., **Organizational Behavior : Foundations Realities, and Challenges**, (New York : West Publishing Company, 1997), p. 346.

^{๖๙}ซามูเอล ซี. เซอร์โต (Samuel C. Certo), **การจัดการสมัยใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๙ , แปลโดย ผศ.พัชนี นนทศักดิ์และคณะ, (กรุงเทพมหานคร : เพียร์สันเอ็ดดูเคชั่น อินโดไชน่า, ๒๕๔๙), หน้า ๒๒๖.

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง ความหมายของภาวะผู้นำ สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง ปรากฏการณ์ทางสังคมที่ซับซ้อนและสัมพันธ์กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นโดยการที่บุคคลใด บุคคลหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งใช้อิทธิพลหรือการชักจูง บันดาลใจให้บุคคลอื่นหรือกลุ่มกระทำการ อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือไม่ให้กระทำบางอย่าง ให้ดำเนินการไปในทิศทางและวิถีทางที่กำหนดหรือ ความต้องการของตนหรือองค์กร โดยอาศัยความรู้ความสามารถทั้งทางด้านศาสตร์และศิลป์ ประกอบ กับความกล้าหาญในการตัดสินใจ ในการผลักดันและสั่งการทุกอย่าง เพื่อโน้มน้าวจูงใจผู้คนในจังหวะ เวลาหรือสถานการณ์ที่เหมาะสม

๒.๑.๕ แนวคิดคุณลักษณะผู้นำในทัศนะของนักวิชาการทั่วไป

การศึกษาภาวะผู้นำจากคุณลักษณะของผู้นำ (Leader Traits) เป็นวิธีการศึกษาวิธีแรก สุด แต่เนื่องจากการศึกษาไม่สามารถยืนยันได้ว่าคุณลักษณะ (Trait) แต่ละคุณลักษณะของ ผู้นำ ส่งผลต่อประสิทธิภาพของภาวะผู้นำได้ จึงได้เปลี่ยนแนวทางการศึกษาไปที่พฤติกรรมหรือแบบของ ผู้นำในเวลาต่อมา

คุณลักษณะของผู้นำที่ประสบความสำเร็จ ในระยะเริ่มแรกของการศึกษาคุณลักษณะ ของผู้นำ เหล่านักจิตวิทยาและนักวิจัยได้พยายามแยกแยะคุณลักษณะส่วนตัวของผู้เป็นผู้นำ ซึ่งเป็น คุณลักษณะที่ติดตัวผู้นำมาตั้งแต่เกิด มิใช่สิ่งที่ได้รับการพัฒนาให้เกิดขึ้นภายหลัง โดยมีพื้นฐานความ เชื่อที่ว่าผู้นำย่อมมีคุณลักษณะบางประการที่แตกต่างไปจากผู้ตาม การศึกษาได้เน้นไปใน ๒ ประเด็น คือการศึกษาเปรียบเทียบคุณลักษณะของผู้นำกับผู้ที่ไม่ใช่ผู้นำและการศึกษาเปรียบเทียบคุณลักษณะ ของผู้นำที่มีประสิทธิภาพหรือประสบความสำเร็จกับผู้นำที่ไร้ประสิทธิภาพ หรือไม่ประสบความสำเร็จ การศึกษาเปรียบเทียบใน ๒ ประเด็นข้างต้นนี้ ได้พิจารณาคุณลักษณะใน ๓ ด้าน คือ

- คุณลักษณะด้านกายภาพ
- ด้านสติปัญญา
- ด้านบุคลิกภาพของผู้นำ

สต็อกคิล (Stogdill, ๑๙๔๘) ได้ทบทวนการศึกษาคุณลักษณะของผู้นำที่ทำระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๐๔ - ๑๙๔๘ จำนวน ๑๒๔ เรื่อง และสรุปคุณลักษณะของผู้นำที่ช่วยให้กลุ่มสามารถประสบ ความสำเร็จตามเป้าหมายได้ดังนี้คือ

๑. ความเฉลียวฉลาด (Intelligence)
๒. ความพร้อม (Alertness to the need of others)
๓. ความเข้าใจในงาน (Understanding of the task)
๔. ความริเริ่มและมุ่งมั่นในการแก้ปัญหา (Initiative and persistence in dealing with problems)
๕. ความเชื่อมั่นในตนเอง (Self-confidence)
๖. ความต้องการที่จะรับผิดชอบ (Desire to accept responsibility)
๗. ความเหนือกว่าและสามารถควบคุม (Occupy a position of dominance and control)

อย่างไรก็ตาม การที่ผู้นำจะมีคุณลักษณะอย่างไรรั้นขึ้นอยู่กับสถานการณ์ด้วย ดังที่ สโตกคิล (Stogdill, ๑๙๔๘ : ๔๖) สรุปไว้ดังนี้

“ผู้ที่จะเป็นผู้นำคนอื่นมิใช่สามารถจะเป็นได้โดยการอาศัยแต่เพียงการมีคุณลักษณะทาง ภายนอกและบุคลิกภาพของผู้นำนั้น เพราะว่าคุณลักษณะของผู้นำจะมีความสัมพันธ์หรือเข้ากันได้กับ ลักษณะ กิจกรรมและเป้าหมายของผู้ตามด้วย ” การศึกษาคุณลักษณะในช่วงนี้ ไม่ได้มุ่งเน้นให้ความ สนใจว่า ผู้นำที่ประสบความสำเร็จมีคุณลักษณะเฉพาะใดบ้าง หากแต่ศึกษาอย่างกว้าง ๆ หา คุณลักษณะของผู้นำที่แตกต่างจากบุคคลอื่นๆ ในองค์กรต่าง ๆ ซึ่งคุณลักษณะเหล่านี้เมื่อศึกษา เฉพาะแต่ละคุณลักษณะ ก็ไม่สามารถยืนยันได้ว่ามีความสัมพันธ์ หรือเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้นำประสบ ความสำเร็จ

การศึกษาในระยะนี้พบว่าผู้นำที่มีคุณลักษณะเฉพาะบางอย่างอาจจะประสบ ความสำเร็จในสถานการณ์หนึ่ง แต่ไม่ประสบความสำเร็จในสถานการณ์อื่น ผู้นำที่มีคุณลักษณะ แตกต่างกันก็สามารถประสบความสำเร็จในสถานการณ์เดียวกันได้ ในปี ค.ศ. ๑๙๗๔ สโตกคิล (Stogdill) ได้เขียนหนังสือ Handbook of Leadership เสนอการศึกษาคุณลักษณะของผู้นำจาก งานวิจัย จำนวน ๑๖๓ ฉบับ ที่ทำขึ้นระหว่าง ค.ศ. ๑๙๔๙ - ๑๙๗๐ การศึกษาทั้ง ๑๖๓ ฉบับนี้ มี ความแตกต่างกันทั้งวิธีการและขอบเขตของความสนใจของงานวิจัย นอกจากจะศึกษาคุณลักษณะ ของผู้นำที่จะทำให้ประสบความสำเร็จได้ ยังศึกษาถึงทักษะด้านเทคนิคด้านการจัดการ รวมทั้ง แรงจูงใจในการจัดการด้วย ความแตกต่างในวิธีการและความสนใจ แต่ผลของการศึกษายังได้ คุณลักษณะเหมือนเดิม ยิ่งส่งผลให้คุณลักษณะที่พบเป็นที่ยอมรับมากขึ้นว่ามีส่วนสนับสนุนหรือ เสริมสร้างประสิทธิภาพของผู้นำ แม้จะไม่มีการรับประกันก็ตาม^{๗๐}

ผู้นำที่ดีควรมีคุณลักษณะเป็นเอกลักษณ์พิเศษบางอย่าง ซึ่งต่างจากบุคคลอื่น ๆ อย่าง เด่นชัด ที่จะส่งผลให้ผู้ตามเกิดความรู้สึก อยากตาม ความเคารพนับถือ เชื่อมั่น และให้ความร่วมมือ อย่างดีด้วยความสมัครใจ ซึ่งลักษณะดังกล่าวผู้นำจะส่งผลต่อความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ ดังนั้น ผู้วิจัยได้นำเสนอคุณลักษณะของผู้นำตามทัศนะของนักวิชาการทั้งหลายเป็นสำคัญดังนี้

๒.๑.๖ คุณลักษณะของผู้นำในทัศนะของนักวิชาการทั่วไป

ยงยุทธ เกษสาคร ได้กล่าวถึงลักษณะผู้นำที่ดี ประกอบด้วยคุณสมบัติส่วนตัวของผู้นำ ได้แก่ มุ่งแสวงหาวิธีการที่จะนำผู้ร่วมงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ของหน่วยงานตามที่กำหนดไว้ การ แสดงออกในรูปของพฤติกรรม ได้แก่ ความสัมพันธ์กับผู้ร่วมงาน ความสามารถในการตัดสินใจ ความ รับผิดชอบและวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล ความเป็นผู้นำสูงสามารถแสดงบทบาทในการนำด้วยบารมี ความ

^{๗๐} บริษัททาวเวอร์ส วัตสันคุณลักษณะของผู้นำที่พึงประสงค์ http://gunapree.com/good_leader.html, เข้าถึง วันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

จงรักภักดีให้เกิดในจิตสำนึกของบุคลากรต่อหน่วยงานสร้างความพึงพอใจด้วยการใช้ศักยภาพอย่างเต็มที่กับผู้ร่วมงานจนสามารถสร้างทีมงานได้^{๗๑}

ธงชัย สันติวงษ์และชัยยศ สันติวงษ์ กล่าวว่าว่าคุณลักษณะของผู้นำที่มีประสิทธิภาพสูง มักจะต้องมีความเฉลียวฉลาด มีความยุติธรรม มีความเข้าใจ มีความรอบรู้ทั่วไปและความรอบรู้เฉพาะอย่าง มีการรับรู้ได้อย่างถูกต้องและต้องเป็นผู้มีความซื่อสัตย์สูง^{๗๒}

ศาสตราจารย์ นายแพทย์กระแส ชนะวงศ์ ได้กำหนดคุณลักษณะของผู้นำที่มีภาวะผู้นำว่าจะต้องประกอบไปด้วย ๕ F คือ

๑. มีเป้าหมาย (Focus) ที่ชัดเจน มีความมุ่งมั่น ศรัทธา เชื่อมมั่นในสิ่งที่ตั้งใจทำอย่างเด็ดเดี่ยวแน่วแน่

๒. มีความยืดหยุ่น (Flexibility) มีความคิดและการกระทำที่ยืดหยุ่นตามสถานการณ์และความเป็นจริงที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคมโลก

๓. มีความรวดเร็ว (Fast) มีความรวดเร็วในการคิดและตัดสินใจ แม้จะอยู่ในสถานการณ์ที่กดดันและคับขัน ต้องมีความสามารถ มีความคล่องแคล่ว ว่องไว

๔. ความเป็นกัลยาณมิตร (Friendly) ความเป็นกัลยาณมิตรกับทุกคน รู้จักประสานงานคนที่มีความคิดเห็นที่ตรงกันและไม่ตรงกันให้สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุข มีความจริงใจ ไว้วางใจทีมงาน

๕. มีความสนุกสนาน (Fun) สร้างบรรยากาศในการทำงานที่สนุกสนานไม่ตึงเครียด ยิ้มแย้ม แจ่มใส มองปัญหาและคนรอบข้างในแง่บวก ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับผู้นำ ว่าเป็นบุคคลที่สามารถทำให้ผู้อื่นยอมรับ และสามารถจูงใจ ชักนำ ชื่นนำ มีบทบาทเหนือบุคคลอื่น สามารถจัดปัญหาข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้น ทำให้การปฏิบัติงานของกลุ่มให้สามารถบรรลุเป้าหมายได้เป็นอย่างดี

ศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ ได้ให้ทัศนะลักษณะพื้นฐานของผู้นำที่ดีจะประกอบไปด้วยความซื่อสัตย์ ความยุติธรรม การรักษาคำพูด มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ มีความกล้าหาญ กล้าตัดสินใจ เอาจริงเอาจัง มีความอดทน เสียสละ มีคุณธรรมจริยธรรม และได้กล่าวไว้ว่าภาระหน้าที่ของผู้นำคือการสร้างคน สร้างให้เขาเติบโตอย่างมีศักยภาพ มีประสิทธิภาพ สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้

ศาสตราจารย์ ดร. วอร์เรน เบนนิส (Warren Bennis) คุณลักษณะผู้นำ คือ ภาวะที่ สำคัญในการสร้างทักษะความเป็นผู้นำคือ การมีความไว้วางใจทีมงาน การเป็นผู้นำที่ดีได้นั้นจะต้องรักษาภาพพจน์เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี ไม่ใช่การสร้างภาพลักษณ์ที่หลอกลวง

^{๗๑} ยงยุทธ เกษสาคร, ภาวะผู้นำและการจูงใจ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสมารธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๖๙.

^{๗๒} ธงชัย สันติวงษ์และชัยยศ สันติวงษ์ , พฤติกรรมของบุคคลในองค์กร , (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๑๒๔.

ศาสตราจารย์ จอห์น เอแดร์ (John Adair) ได้ให้ทัศนะคุณลักษณะผู้นำไว้ว่า ผู้นำที่จะประสบความสำเร็จได้นั้นไม่ได้มีความสามารถ แต่การจูงใจทีมงานเท่านั้น แต่ต้องมีความสามารถในการจูงใจ การกระตุ้นให้มีความกระตือรือร้น การให้กำลังใจตนเองด้วย และได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับลักษณะของภาวะผู้นำที่สำคัญประกอบไปด้วย มีความเพียร พยายาม มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ มีความมั่นใจในตนเอง และมีพลังกำลังใจอันแข็งแกร่ง^{๗๓}

กวี วงศ์พุ่ม สรุปลักษณะที่ดีของผู้นำดังนี้คือ มีการศึกษาดี เฉลียวฉลาด เชื่อมมั่นในตนเอง มีส่วนร่วมในกิจกรรมขององค์กรและสังคม มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความรับผิดชอบ ความสามารถในการปรับตัวปรับอารมณ์ สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมดี มุ่งมั่นที่จะสร้างผลงาน และมาตรฐานในการทำงาน มีความสามารถในการตัดสินใจ มีเหตุผลฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ส่งเสริมให้ผู้ใต้บังคับบัญชาก้าวหน้า มีความยุติธรรม มีความสามารถในการจูงใจผู้อื่นได้ดี มีความสามารถในการคัดเลือกและพัฒนาผู้ใต้บังคับบัญชา สร้างความสามัคคีมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีความซื่อสัตย์ สุจริตใจ ได้แบ่งลักษณะผู้นำออกเป็น ๓ ลักษณะคือ

๑. ผู้นำแบบใช้พระเดช (legal leaders) ผู้นำลักษณะนี้มักถืออำนาจที่ได้รับตามกฎหมายเป็นข้ออ้าง มักใช้อำนาจที่ตนมีอยู่ ทำทุกอย่างที่ตนพอใจ โดยไม่มีการยัดเยียด

๒. ผู้นำแบบพระคุณ (charismatic leaders) ผู้นำลักษณะนี้มิได้ใช้อำนาจที่ตนมีอยู่เป็นเครื่องมือในการบริหาร แต่กลับใช้อำนาจและศิลปะของการเป็นผู้นำที่ตนมีอยู่ก่อให้เกิดความศรัทธาจากผู้ใต้บังคับบัญชาที่ช่วยให้เกิดความเห็นอกเห็นใจตามมา และมุ่งสร้างมนุษยสัมพันธ์ในหมู่ผู้ร่วมงาน ก่อให้เกิดความเคารพนับถือ และมีผลผลักดันให้ผู้ปฏิบัติงานทำงานด้วยความเต็มใจ

๓. ผู้นำแบบพ่อพระ (symbolic leaders) ผู้นำลักษณะนี้เป็นผู้นำที่พยายามทำตนให้ควรแก่การเคารพนับถือตามตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ที่ได้รับ โดยให้ความเห็นอกเห็นใจและความเป็นธรรมแก่ทุกคน^{๗๔}

กิติ ตยัคคานนท์ ได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีของผู้นำ พอสรุปได้ดังนี้คือ มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงดี ความรู้ดี ผู้นำที่ดีจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับงานในหน้าที่และความรู้ทั่วไป ทักษะและบุคลิกดี มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และความกระตือรือร้น การตัดสินใจกับการใช้ดุลยพินิจที่ดีและถูกต้อง ความกล้าหาญ เด็ดขาดและไม่โลเล ผู้นำหรือผู้บริหารที่ดีและต้องมีศิลปะในการทำงาน มีความอดทน มีสมาธิในการทำงาน มีความสามารถในการสื่อสารที่ดี ยกย่องให้ความไว้วางใจผู้ใต้บังคับบัญชา มีความจงรักภักดีต่อหน่วยงาน^{๗๕}

^{๗๓} ดร.กิตติกาญจน์ ปฏิพันธุ์ [ผู้นำและภาวะผู้นำ](http://kitkacach/2013journal/A5_Unit2_LeaderAndLeadership.pdf) http://kitkacach/2013journal/A5_Unit2_LeaderAndLeadership.pdf, เข้าถึงเมื่อ ๒ มิถุนายน ๒๕๕๖

^{๗๔} กวี วงศ์พุ่ม, ภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี, ๒๕๓๖), หน้า ๒๖.

^{๗๕} กิติ ตยัคคานนท์, เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เชษฐ์การพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๘-๒๔.

มนตรี ธีรธรรมพิพัฒน์ ได้ศึกษากำหนดลักษณะของผู้นำออกเป็น ๓ แบบ คือ

๑. ผู้นำแบบอัตตาธิปไตย โดยพิจารณาจากพฤติกรรมของผู้นำและการกำหนดนโยบายของผู้นำ ซึ่งผู้นำประเภทนี้ จะตัดสินใจเอง ไม่ให้กลุ่มตัดสินใจ มีลักษณะถือตัวและมีความภูมิใจในตัวเอง

๒. ผู้นำแบบประชาธิปไตย เป็นผู้นำที่ให้สมาชิกของกลุ่มมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ จะกำหนดนโยบายและลงมือกระทำโดยใช้ความคิดเห็นจากกลุ่ม มีการแบ่งงานกันทำและผู้นำแบบนี้จะมีการเน้นที่การสร้าง ความเข้าใจอันดีต่อกัน

๓. ผู้นำแบบเสรีนิยม เป็นผู้นำที่ให้เสรีภาพเต็มที่ ปราศจากการมีส่วนร่วมของตัวผู้นำ เว้นแต่จะมีการร้องขอให้ผู้นำเข้ามามีส่วนร่วม ผู้นำจะเป็นผู้ให้ข้อเสนอแนะกิจกรรมของสมาชิกโดยพยายามจะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องในการปฏิบัติการและได้แบ่งลักษณะผู้นำออกเป็น ๔ ลักษณะ คือ

๑. สถานภาพลักษณะเป็นผู้นำเหมือนกับความสำคัญของตำแหน่งของคนที่นั้น

๒. การยกย่องนับถือ คือ เป็นลักษณะผู้นำที่เป็นที่รวมของความสนใจของผู้ที่ได้รับการยกย่องนับถือ มักจะได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้นำด้วย

๓. ลักษณะด้านพฤติกรรม คือ ผู้ที่แสดงพฤติกรรมในการนำ เนื่องจากการที่มี ตำแหน่งต่างกัน พฤติกรรมในการนำจึงต่างกันออกไปด้วย

๔. อิทธิพล คือ ผู้นำ มีอิทธิพลเหนือคนอื่นและมีการชักนำคนอื่นให้ปฏิบัติตาม ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมาย^{๗๖}

ณรงค์ ลินสวัสดิ์ ได้กล่าวถึง คุณสมบัติของผู้นำที่สำคัญๆที่ผู้นำต้องมีลักษณะดังนี้

๑. พลังกายและพลังประสาท ผู้นำต้องมีพลังกายและพลังประสาทที่เข้มแข็ง มีกำลังใจกล้าแกร่ง มีความอดทนกว่าคนธรรมดา เมื่อเกิดวิกฤติการณ์ทางการเมืองหรือสังคมขึ้นต้องมีความมั่นคงและวางเฉย ไม่แสดงอาการหรือความรู้สึกอยากได้ออกมาผู้ที่จะทำเช่นนี้ได้ จะต้องมีพลังกายและพลังประสาทเข้มแข็งจริงๆ และยิ่งไปกว่านั้น การเป็นผู้นำ จะต้องทำงานหนักกว่าคนธรรมดาหมายความว่า ผู้นำ ต้องฉลาดรอบรู้ในการบริหารที่ควรหรือไม่ควรแก่หน้าที่ไม่ปล่อยงานให้เป็นหน้าที่ของผู้ใต้บังคับบัญชาเพียงอย่างเดียว ผู้นำต้องทำงานมากตรากตรำงาน เป็นเวลาหลายชั่วโมง มีเวลาพักผ่อนน้อย ถ้าหากพลังกายและพลังประสาทไม่แข็งแรงจริงๆ อาจเกิดความเจ็บป่วยหรือคุณภาพในตนเองบกพร่องไป

๒. รู้จุดมุ่งหมายและแนวทางที่จะพัฒนา คุณสมบัติอีกประการหนึ่งที่ผู้นำจะต้องมี คือ การมีนโยบายหรือแผนปฏิบัติงานที่จะก่อให้เกิดความสำเร็จ ผู้นำจะต้องรู้ว่าเป้าหมายในการพัฒนา นั้น มุ่งหมายไปในแนวทางใด ตนควรจะแสดงบทบาทอย่างไรที่จะทำให้เป้าหมายเหล่านั้นบรรลุผล เป้าหมายเหล่านี้จะเป็นจริงได้ถ้าหาก

^{๗๖}มนตรี ธีรธรรมพิพัฒน์, “จริยธรรมกับภาวะผู้นำ : ศึกษาทัศนะของนักวิชาการรัฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑.

๒.๑. มีวิธีการที่แน่นอน ชัดเจน เพื่อการบรรลุเป้าหมายนั้น

๒.๒. คนอื่นสามารถเข้าใจหรืออธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจเป้าหมายและวิธีการนั้นๆได้

๒.๓. คนอื่นๆ มีความเห็นด้วยและเข้าใจวิธีการนั้นๆ

๒.๔. ผู้นำต้องมั่นคงและจริงจังและพยายามทำเป้าหมายนั้นให้เป็นจริงขึ้นมา

๓. ความกระตือรือร้น ผู้นำต้องมีความกระตือรือร้นกับงานที่จะทำเป้าหมายของตนให้สัมฤทธิ์ผลให้ได้ ความกระตือรือร้น จะทำให้เขายึดมั่นอยู่กับเป้าหมายและแผนงานนั้น อันจะช่วยให้ผู้ใต้บังคับบัญชาพลอยกระตือรือร้นในการทำงานไปด้วย ซึ่งจะช่วยให้การดำเนินการตามแผนงานนั้นราบรื่นขึ้น

๔. ความเป็นมิตร ผู้นำต้องมีความรักและความเป็นมิตรต่อผู้ใต้บังคับบัญชา มีความโอ้อ้อมอารีเอื้ออาทรต่อความเป็นอยู่ของผู้ร่วมงานและประชาชน เมื่อมีโอกาสก็แสดงความห่วงใยให้ปรากฏ การรู้จักครอบครัวของบริวารและการไต่ถามสารทุกข์สุกดิบของบริวารและของคนในครอบครัวของเขา จะเป็นพลังเสริมให้ยึดเหนี่ยวจิตใจและสร้างศรัทธาในตัวผู้นำให้แนบแน่นต่อไป

๕. ความน่าเชื่อถือ ผู้นำ จะต้องทำตนให้เป็นคนที่น่าเชื่อถือได้ โดยการพูดจริง ทำจริง ตามสัญญาประชาคม ไม่เป็นคนหละหละเลเลหรือท้อแท้ใจจืด บริวารและคนใกล้ชิด จะได้มีความมั่นใจว่า พวกเขาสามารถ ฝ่ากอนาคตและผลประโยชน์ของพวกเขาไว้กับผู้นำได้ ผู้นำ จะต้องระมัดระวังพฤติกรรมบางอย่างที่ไม่เหมาะสมต่อคุณค่า (Values) หรือมาตรฐานทางศีลธรรมของสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

๖. ความกล้าในการตัดสินใจ เป็นคุณสมบัติที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผู้นำ ปัญหาที่เผชิญหน้าผู้นำอยู่นั้น เป็นปัญหาสำคัญ เกี่ยวกับความเสื่อมถอยหรือความรุ่งเรืองของประเทศชาติ และองค์กรต่างๆ ปัญหาแต่ละปัญหาอาจมีทางออกหลายทางจะเป็นทางใดนั้น ตัวผู้นำจะต้องกล้าตัดสินใจ ในสถานการณ์บางสถานการณ์นั้น ตัวผู้นำอาจจะไม่มีเวลาในการทบทวนครุ่นคิดมากนัก ผู้นำอาจจะต้องตัดสินใจทบทวนเลือกทางออกทางใดทางหนึ่งที่แน่นอน

๗. สถิติปัญญาความรอบรู้ ผู้นำควรจะเป็นผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด รอบรู้เรื่องต่างๆ ได้ดีกว่าคนสามัญทั่วไป แต่ในบางโอกาสบางสถานการณ์ ผู้ที่ได้รับมติให้เป็นผู้นำอาจมีสติปัญญาไม่เฉลียวฉลาดเหมือนบุคคลธรรมดา แต่การเฉลียวฉลาดรู้ทันปัญหาและอุปสรรคเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ผู้นำจึงควรหาความรู้จากการอ่าน จากการสังเกตการณ์และการศึกษา เปรียบเทียบสถานการณ์ให้มากๆ ความเฉลียวฉลาด หมายถึง ความสามารถที่จะมองเห็นและเข้าใจถึงสาเหตุและวิธีการแก้ปัญหา นั่นคือ มีความสามารถที่จะนำเอาประสบการณ์ในอดีตมาเป็นบรรทัดฐานในการช่วยตัดสินใจจนกระทั่งทำให้สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างถูกต้อง เขาวินิจฉัยของผู้นำ เป็นสิ่งสำคัญซึ่งมีส่วนช่วยให้ผู้นำ ดำรงอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบคนอื่นในหลายๆด้าน คือ รู้ทันคน มีความคล่องแคล่วและมีความเจนจัดหรือมีความชำนาญ สามารถตัดสินใจปัญหาได้อย่างแยบคายคุณสมบัติที่ผู้นำควรมีพร้อมกับสติปัญญาความรอบรู้ ได้แก่ การมีจินตนาการ (Imagination) และการมีอารมณ์ดี จินตนาการ คือ มีวิสัยทัศน์ในการวางแผนหรือมีแนวทาง ในการปฏิบัติไว้ล่วงหน้า เพื่อช่วยเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาอุปสรรคข้อขัดข้องต่างๆ ที่สำคัญ คือ จินตนาการของผู้นำ นั้นต้องไม่เป็นความเพ้อฝัน ส่วนอารมณ์ดีนั้นเปรียบเหมือนน้ำมันหล่อลื่นในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น ช่วยไม่ให้เกิดความตึงเครียดเนื่องจากความตั้งใจในการทำงานมากเกินไป การมีอารมณ์ดีหรือมีอารมณ์ขันใน

บางครั้ง จะทำให้ลูกน้องบริวาร เกิดความเป็นกันเอง ไม่ระแวงภัยจนเกินไป อาจทำให้เกิดความรู้สึก
ร่วม กลมเกลียวสมัครสมานสามัคคีในการบริหารงานขึ้น

๘. ครูที่ดี ผู้นำที่ดีต้องเป็นครูที่ดี เพราะในฐานะผู้นำนั้นต้องสามารถชี้แนวทาง เหตุผล
ในการปฏิบัติที่ถูกต้องและความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขปัญหาดังกล่าว เมื่อมีปัญหาก็สามารถชี้แจงให้
ผู้ร่วมงานหรือคนใกล้ชิดเข้าใจได้ด้วยคำพูดธรรมดาๆ ถ้าหากลูกน้องทำผิดพลาดแต่เป็นความ
ผิดพลาดที่ไม่รุนแรงนัก หากให้อภัยได้ก็สมควรให้อภัย ถ้าให้อภัยไม่ได้ก็สมควรลงโทษตามสมควรแก่
เหตุและจะต้องให้ผู้ที่ถูกลงโทษเข้าใจและรับรู้ความผิดของตน

๙. ศรัทธาและความเชื่อมั่น การทำงานในหน้าที่ของผู้บริหารนั้น จะให้ผลสำเร็จได้ ก็
ต่อเมื่อเหล่าผู้นำ มีความกระตือรือร้นและกระฉับกระเฉงในการทำงานไม่รู้สึกเหนื่อยหน่าย เฉื่อยชา
การที่จะเป็นเช่นนี้ได้ ผู้นำต้องรู้สึก ว่า งานที่ตนกำลังดำเนินการอยู่นั้นมีหนทางสำเร็จ และมี
เป้าหมายที่เด่นชัด มีอุดมการณ์ที่มั่นคง มีศรัทธาและความเชื่อมั่นในความสำเร็จสูง ผู้นำ จะต้องสร้าง
ความเชื่อมั่นและศรัทธาในความสำเร็จของงานให้เกิดขึ้นกับลูกน้องหรือประชาชนเหนือสิ่งอื่นใด
ผู้นำ จะต้องทำให้ลูกน้องมีความเข้าใจว่า ความศรัทธาและความเชื่อมั่นในตนเองเป็นบ่อเกิดแห่ง
ความสำเร็จของเขา^{๗๗}

ทวิช เปล่งวิทยา ได้รวบรวมคุณสมบัติของผู้นำ โดยแยกออกเป็น ๔ ลักษณะ คือ

๑. คุณลักษณะทางสติปัญญา ประกอบด้วยข้อพิจารณา ๕ ประการ คือ

- ๑.๑ มีความตื่นตัว (Alertness) มีความว่องไวเตรียมพร้อมระวังระไวเตรียมตัวอยู่
เสมอและมีสมองคิดได้ว่องไว มีไหวพริบในการแก้ปัญหาได้อย่างฉับพลัน
- ๑.๒ มีความคิดอย่างมีเหตุมีผล (Logical Thought) คือ มีความคิดในการบริหารและ
มีการแสดงออกทางกายและวาจา ที่ประกอบด้วยเหตุผลที่ถูกต้องน่าเชื่อถือหรือมีการพิจารณาก่อน
ทำว่าดีหรือไม่
- ๑.๓ มีสามัญสำนึก (Common Sense) คือ มีความรู้สึกผิดชอบ ชั่ว ดี
- ๑.๔ มีดุลยพินิจ (Judgment) คือมีการพิจารณาใคร่ครวญก่อนตัดสินใจทำงานเสมอ
และใช้ประสบการณ์การเรียนรู้ให้เกิดดุลยพินิจในการแก้ปัญหา
- ๑.๕ มีการเล็งเห็นการณ์ไกล (Foresight) เมื่อกระทำการสิ่งใดแล้วย่อมจะรู้ผลที่จะเกิด
ขึ้นในอนาคตรู้จักประเมินสถานการณ์วางแผนการปฏิบัติงาน อย่างมีเหตุและผล โดยตั้งสมมติฐาน
รวบรวมข้อมูลและใช้ประสบการณ์ที่ผ่านมา เป็นแนววิเคราะห์ พิจารณา ใคร่ครวญ ถึงวิธีปฏิบัติ ที่จะ
ให้เกิดผลดีมากกว่าผลเสีย

๒. คุณลักษณะทางร่างกาย ประกอบด้วยข้อพิจารณา ๔ ประการ คือ

- ๒.๑ สุขภาพ (Health) ผู้นำจะต้องมีความสมบูรณ์ทางร่างกาย เพื่อให้มีความพร้อม
ทางร่างกายอยู่เสมอ การมีสุขภาพดีก็จะอำนวยความสะดวกในการทำงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

^{๗๗} ฌอน คี ลินส์วู้ด, สังคมกับการปกครอง , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แพรววิทยา, ๒๕๒๑),

๒.๒ กำลังกาย (Energy) ผู้นำ จะต้องมีกำลังกายเข้มแข็งเพราะบางโอกาสหรือบางสถานการณ์ ผู้นำ ต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยการใช้กำลังทางกายด้วย

๒.๓ ความทรหดอดทน (Endurance) ผู้นำควรมีร่างกายที่แข็งแรง มีความอดทนต่อความยากลำบาก ความหิวกระหายและความเลวร้ายจากดินฟ้าอากาศ สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ในทุกสถานการณ์และทุกสถานที่

๒.๔ รูปร่างท่าทางดี (Pleasing Appearance) ผู้นำควรมีทรวดทรง บุคลิกท่าทาง เป็นผู้นำที่มีความสง่าผ่าเผย เป็นที่เกรงขามและดึงดูดความเลื่อมใสผู้ใต้บังคับบัญชา

๓.คุณลักษณะทางอารมณ์ ประกอบด้วยข้อพิจารณา ๑๑ ประการ คือ

๓.๑ มองในแง่ดี (Optimism) คือ มองคนอื่นในฐานะเป็นมิตร มีความเข้าใจคนอื่น

๓.๒ การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม (Adaptability) คือ ผู้นำสามารถปรับตัวเข้ากันได้ดีกับทั้งผู้ใหญ่กว่าและผู้ใต้บังคับบัญชา สามารถปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ทัศนคติของสังคมและภูมิศาสตร์ ดิน ฟ้าอากาศได้

๓.๓ ความมีใจเยือกเย็น (Even Temper) ผู้นำ ควรมีความอดกลั้นอารมณ์ไว้ได้ มีใจที่หนักแน่น ไม่หือถอย ไม่โกรธง่าย ไม่แสดงอาการสูงต่ำ

๓.๔ การบังคับตนเอง (Self-Control) ผู้นำ สามารถรู้จักหรือรู้วิธีการบังคับตนเอง และสำรวมตนเองได้ดี ไม่ให้ตกไปในอำนาจฝ่ายต่ำหรือสิ่งยั่วยุให้เกิดการย่ำใจอันก่อให้เกิดการละเมิดมาตรฐานทางจริยธรรมและวัฒนธรรมของสังคม

๓.๕ ความกระตือรือร้น (Enthusiasm) ผู้นำ จะต้องมีความตั้งใจจริง มีความกระฉับกระเฉงในการทำงาน ไม่พ่ลัดวันประกันพรุ่งและมีการเตรียมแผนงานไว้อย่างดี ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผลและประหยัด

๓.๖ การสังคมดี (Sociability) ผู้นำ ควรมีอัธยาศัยไมตรี มีสัมพันธภาพเข้ากันได้ดีกับคนทุกชั้นวรรณะ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ไม่ถือตัวไม่วางท่าทางยกตนข่มท่าน

๓.๗ ความแนบเนียน (Tact) ผู้นำ เมื่อจะทำพูดคิด ควรรู้จักกาลเทศะและมีความแนบเนียนไม่เก้งก้างในการแก้ปัญหา ข้อนี้อาศัยความมีศิลปะ ประสบการณ์และการฝึกฝน อยู่เสมอ

๓.๘ อารมณ์ขัน (Sense of Humor) ผู้นำ จะต้องทำงานด้วยความรู้สึกตัวอยู่เสมอ ไม่ให้เกิดอารมณ์เครียด มองโลกในแง่ดี อารมณ์ขันนี้ จะทำให้ไม่เหนื่อย ทำให้มีการบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ผู้นำไม่ควรแสดงอารมณ์ขันต่อผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างพร่ำเพรื่อ จนก่อให้เกิดความนับถือยำเกรงจากผู้ใต้บังคับบัญชาลดน้อยลง

๓.๙ ความเชื่อมั่นในตนเอง (Self-Confidence) ผู้นำ ควรมีความมั่นใจ มีความมั่นคงทางจิตใจ ไม่อ่อนไหวตามคำพูดของคนอื่น สามารถตัดสินใจแก้ไขปัญหาต่างๆ ด้วยเหตุผลและความเชื่อมั่นของตนเอง ที่สำคัญคือ ต้องมีประสบการณ์มากๆ ดังประโยคที่ว่า“การที่จะเป็นผู้บังคับบัญชาที่ดีได้ จะต้องเป็นฝ่ายอำนวยการที่ดีก่อน”

๓.๑๐ ความสนใจกว้างขวาง (Bread of Interest) ผู้นำ จะต้องมีความอยากรู้อยากเห็นและเรียนรู้สิ่งต่างๆ อยู่เสมอ ไม่สำคัญตนว่าเป็นผู้รู้ดีแล้ว มีความกล้าที่จะปรึกษาหารือหรือ หาความรู้จากผู้อื่นที่มีความรู้ดีกว่า

๓.๑๑ การเข้าใจคน (Human Understanding) ผู้นำ ควรมีวิจารณ์ญาณสังเกตและเข้าใจพฤติกรรมของผู้ใต้บังคับบัญชาได้ดี ทั้งนี้เพื่อที่จะได้มอบงานให้เหมาะกับจริตของผู้นั้นและงานที่มอบหมายให้ นั้นจะสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ

๔. คุณลักษณะทางอุปนิสัย ประกอบด้วยข้อพิจารณา ๘ ประการ คือ

๔.๑ ความตรงไปตรงมา (Truthfulness) ผู้นำ ควรเป็นคนพูดจริงทำจริง พูดอย่างไร ทำอย่างนั้น มีสัจจะต่อคำสัญญา ไม่ผิดนัด

๔.๒ ความจงรักภักดี (Royalty) ผู้นำ จะต้องมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ผู้นำ จะต้องสร้างความจับใจในการบัญชาของตนเองแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชา เกิดความจงรักภักดีต่อตัวผู้นำตามมาเช่นเดียวกัน

๔.๓ ความสำนึกในหน้าที่ (Sense of Duty) ผู้นำ จะต้องมีความสำนึกในการปฏิบัติงานตามนโยบายที่ได้วางไว้ด้วยความรับผิดชอบ ไม่ก้าวก่ายแทรกแซงหน้าที่ของผู้อื่น

๔.๔ ไว้วางใจได้ (Dependability) ผู้นำ ควรดำรงตนอยู่ในจริยธรรม ไม่เป็นคนหน้าไวหลังหลอก ควรเป็นผู้ที่ไว้วางใจของคนอื่น

๔.๕ ความกล้าหาญ (Courage) ผู้นำ ควรมีความกล้าหาญทางจริยธรรม กล้าทำในสิ่งที่ถูกต้อง ทำงานด้วยเหตุผลและกล้ารับผิดชอบ

๔.๖ ความเข้มแข็ง (Force) ผู้นำจะต้องไม่มีความท้อถอยต่ออุปสรรคต่างๆ สามารถแก้ไขอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างมีเหตุผล มีความถูกต้องและเหมาะสม

๔.๗ ความยุติธรรม (Fairness) ผู้นำ ไม่มีความลำเอียงควรวางตัวเป็นกลาง บริหารงานโดยยึดหลักความถูกต้องและผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก

๔.๘ ความไม่เห็นแก่ตัว (Selflessness) ผู้นำ จะต้องเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม รู้จักการเสียสละบางอย่างแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา รู้จักละความสุขส่วนตน รู้จักการบำเพ็ญประโยชน์เป็นแบบอย่างแก่ลูกน้อง^{๗๘}

กิตติมา ปรีดีติลล กล่าวว่า “คุณลักษณะของผู้นำที่ดี ๓ ประการ ที่เรียกว่าไตรภูมิ คือมีภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิฐาน และนอกจากนี้ ผู้นำควรเป็นผู้เฉลียวฉลาด มีไหวพริบ มีความสามารถรอบด้าน มีความเชื่อมั่นในตนเอง กระตือรือร้นที่จะก้าวหน้า มีความจริงใจต่อคนทั่วไป มีศีลสัตย์ และศรัทธาต่อผู้ร่วมงาน”^{๗๙}

อาร์โนลด์ เวมโฮเนอร์ (Arnold Wehmhoener) ได้จำแนกคุณลักษณะผู้นำออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ผู้นำประเพณี (Traditional elite) เป็นแบบซึ่งมีอำนาจและมีความสำคัญในยุคก่อนอาณานิคม และได้มีการต่อเนื่องในการใช้อำนาจต่อประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนในระดับท้องถิ่น

^{๗๘} ทวีช ปลั่งวิทยา, **จิตวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๘๔.

^{๗๙} กิตติมา ปรีดีติลล, **การบริหารและเทคนิคการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรวิพัฒน์, ๒๕๒๙), หน้า ๒๖๘.

๒. ผู้นำแบบอุดมการณ์ (Elite united by ideology) ตัวอย่างก็ เช่น ผู้นำในสาธารณรัฐประชาชนจีน

๓. ผู้นำแบบหลากหลาย (Pluralistic elites) ผู้นำซึ่งประกอบด้วยลักษณะของกลุ่มต่างๆ แต่มีความสามารถในการจัดการต่างๆ^{๘๐}

Robert Tannenbaum and H. Schmidt อ้างใน กวี วงศ์พุด ได้แบ่งลักษณะของผู้นำออกตามรูปแบบของพฤติกรรมในการปฏิบัติงาน ๗ ลักษณะคือ

๑. ผู้นำตัดสินใจเองแล้วแจ้งให้ทราบ ผู้นำจะเป็นผู้บริหารเองหรือพิจารณาปัญหาเอง โดยการเป็นผู้หาทางแก้ไขปัญหาหลายๆ ทางแล้วเลือกการตัดสินใจทางที่เห็นว่าดีที่สุด จากนั้นก็แจ้งให้ลูกน้องหรือผู้ใต้บังคับบัญชาทราบเพื่อดำเนินการต่อไป ผู้นำประเภทนี้ไม่เปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชาร่วมแสดงความคิดเห็นหรือมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ จึงมีลักษณะการใช้อำนาจบังคับ

๒. ผู้นำพยายามกระตุ้นเกลี้ยกล่อมให้ยอมรับผลการตัดสินใจของตนเอง กระบวนการตัดสินใจเป็นไปตามแบบที่ ๑ แต่ที่แตกต่างออกไปตรงแทนที่จะประกาศหรือแจ้งการตัดสินใจของหัวหน้าก็เปลี่ยนเป็นการใช้ศิลปะในการเกลี้ยกล่อมผู้ใต้บังคับบัญชาเสียก่อน เหตุที่เกลี้ยกล่อมเพราะสำนึกว่า อาจจะมีการต่อต้านเกิดขึ้นและพยายามลดการต่อต้านโดยชี้ให้เห็นว่า ถ้ากระทำตามที่เขาตัดสินใจแล้ว จะเกิดเป็นประโยชน์แก่ผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างไร

๓. ผู้นำเสนอข้อตัดสินใจของตนเองและขอความคิดเห็นจากผู้ใต้บังคับบัญชาหัวหน้าแบบนี้เมื่อตัดสินใจแล้วพยายามที่จะให้ผู้ใต้บังคับบัญชายอมรับ โดยให้โอกาสผู้ใต้บังคับบัญชาได้ฟังความเห็นของตนว่า คิดอย่างไร มีความตั้งใจอย่างไร หลังจากที่ได้อธิบายให้ผู้ใต้บังคับบัญชาฟังแล้ว จึงให้สอบถามถึงปัญหาที่ยังสงสัย ซึ่งจะช่วยให้ผู้ใต้บังคับบัญชาได้เข้าใจมากขึ้นกว่าหัวหน้าจะทำอย่างไร จึงจะสำเร็จผลได้

๔. ผู้นำเสนอข้อตัดสินใจซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงได้ ผู้นำแบบนี้ให้โอกาสผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในการที่จะให้ผู้ผู้นำเปลี่ยนแปลงการตัดสินใจบ้าง แต่ความริเริ่มและการพิจารณาตัดสินใจยังคงอยู่กับผู้นำ ก่อนที่จะประชุมหรือพบปะกับลูกน้อง เขาได้พิจารณามาก่อนแล้ว แต่ยังคิดว่าอาจเปลี่ยนแปลงได้ เพราะฉะนั้น จึงได้นำเสนอต่อผู้ใต้บังคับบัญชาก่อนเพื่อดูปฏิกิริยาที่จะเกิดขึ้นว่าการตัดสินใจจะกระทบกับผู้ใต้บังคับบัญชาคนใด อย่างไรบ้าง เขาจะให้ผู้ใต้บังคับบัญชาพิจารณาให้ความเห็น แต่บอกไว้ก่อนว่าการตัดสินใจขั้นสุดท้ายเป็นของเขา

๕. ผู้นำเสนอปัญหาและขอคำแนะนำ ผู้นำเป็นผู้ตัดสินใจเอง แบบนี้ไม่ใช่ผู้นำตัดสินใจมาก่อนแล้วจึงมาเสนอต่อที่ประชุม เป็นโอกาสที่ผู้ใต้บังคับบัญชาจะมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นเพื่อแก้ปัญหา ผู้นำจะเริ่มต้นอธิบายถึงตัวปัญหาว่าเป็นอย่างไร แล้วถามความเห็นจากผู้ใต้บังคับบัญชาว่า มีความเห็นต่อปัญหาอย่างไร ผู้ใต้บังคับบัญชาจึงมีหน้าที่ให้ความคิดเห็นเพราะมี

^{๘๐} Arnold Wehmhoener, *Elite and Development*, (Bangkok : Work Shop – Series – Report VI, 1975), p. 83.

ความรู้ตลอดจนประสบการณ์ของผู้ที่เกี่ยวข้องจะทำให้เกิดประโยชน์ในการแก้ปัญหาเมื่อมีข้อเสนอแนะหลายๆทางแล้ว ผู้นำจะเป็นคนตัดสินใจเลือกทางที่เห็นว่าดีที่สุด

๖. ผู้นำชี้ข้อจำกัดแล้วคัดสรรใจภายในขอบเขตนั้น ผู้นำตามแบบนี้จะนำปัญหาให้ผู้ใต้บังคับบัญชานำไปตัดสินใจโดยตนเอง อาจเป็นสมาชิกหรือกลุ่มสมาชิก อย่างไรก็ตามเขาจะเป็นผู้อธิบายปัญหาและกำหนดขอบเขตการตัดสินใจ

๗. ผู้นำอนุญาตให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทำภายในขอบเขตที่กำหนด ผู้นำแบบนี้ให้อิสระมากขึ้น โดยกลุ่มผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นผู้คิดหา ทางแก้ปัญหาหลายๆทางเอง แต่ผู้เป็นหัวหน้ากำหนดว่าการแก้ปัญหานั้นมีใครบ้างเป็นผู้ร่วมตัดสินใจ เมื่อกลุ่มผู้ใต้บังคับบัญชาตัดสินใจแล้วผู้นำจะต้องปฏิบัติตามด้วย^{๘๑}

รัศมี ภิบาลแทน ได้เสนอคุณสมบัติของผู้นำไว้ โดยพิจารณาความหมายจากคำว่า LEADERSHIP ดังนี้

๑. L = Love คือมีความรักในหน้าที่ รักผู้ใต้บังคับบัญชา รักความยุติธรรม รักความก้าวหน้า

๒. E = Education and Experience คือ มีการศึกษาดี มีประสบการณ์เป็นแบบอย่างได้ หรือเป็นได้ทั้งในฐานะผู้นำ และเป็นครูคนอื่น

๓. A = Adaptability คือ มีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์สิ่งแวดล้อมได้ รู้จักแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

๔. D = Decisiveness คือ มีความสามารถในการพิจารณาตัดสินใจได้อย่างรวดเร็วและถูกต้อง

๕. E = Enthusiasm คือ มีความกระตือรือร้นตั้งใจทำงานอย่างจริงจังและสามารถชักนำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานอย่างจริงจังได้ด้วย

๖. R = Responsibility คือ มีความรับผิดชอบในส่วนของตนและผู้อื่นที่ได้ทำลงไป ไม่ปิดความรับผิดชอบและรวมถึงความรับผิดชอบที่เกิดจากการสั่งงานที่มีความเสี่ยง (risk) หรือตัดสินใจอย่างรีบด่วน

๗. S = Sacrifice and Sincerity คือ มีความเสียสละและอุทิศผลประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวมด้วยความจริงใจ

๘. H = Harmony คือ มีความนุ่มนวลอ่อนอ่อนผ่อนปรน ก่อให้เกิดความรักความสามัคคี และ อาจหมายถึง การถ่อมตัว (Humble) ตามกาลเทศะด้วย

๙. I = Intellectual Capacity คือ มีความเฉลียวฉลาดมีไหวพริบทันคน ทันเกม และทันเหตุการณ์

๑๐. P = Persuasiveness คือ มีความสามารถในการจูงใจคน^{๘๒}

^{๘๑} กวี วงศ์พุ่ม, ภาวะผู้นำ, หน้า ๓๐.

^{๘๒} รัศมี ภิบาลแทน, “คุณลักษณะความเป็นผู้นำ”, วารสารรามคำแหง, (๒๕๓๗), หน้า ๔๐ - ๔๗.

มิทเชล และ ลาร์สัน จูเนียร์ (Michell and Larson, Jr., 1987 : 435-436) ได้ชี้ให้เห็นองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ ในการพิจารณาว่าผู้นำใดมีภาวะผู้นำหรือไม่ ได้แก่

๑. ผู้นำเป็นกระบวนการ

ภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการของการใช้อิทธิพล ที่ผู้นำพยายามจะมีอิทธิพลเหนือผู้ตาม เพื่อให้มีพฤติกรรมการทำงานตามต้องการโดยมีจุดมุ่งหมายขององค์การเป็นเป้าหมาย ไม่ใช่เรื่องของบุคคลที่จะพึงมีภาวะผู้นำได้โดยที่ไม่ได้มีการกระทำใดๆเป็นกระบวนการ (process) ให้เกิดอิทธิพลต่อผู้อื่น ดังนั้น ผู้นำทางจากการแต่งตั้ง เช่น ผู้อำนวยการ ผู้บัญชาการ อาจจะมีภาวะหรือไม่ก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะทั้ง ๓ ประการหรือเปล่า ในทางตรงข้าม ผู้ที่แสดงภาวะผู้นำอาจจะไม่เป็นผู้นำที่แบบทางการ แต่มีองค์ประกอบ ๓ ประการนั้น

๒. มีระดับความถูกต้องของการใช้อิทธิพล

ภาวะผู้นำ นอกจากเป็นกระบวนการแล้ว ภาวะผู้นำจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้ตามยอมให้ผู้นำใช้อิทธิพลต่อตัวเขา ซึ่งโดยทั่วไปก็ต้องพิจารณาถึงระดับความถูกต้องของอิทธิพลที่ใช้ด้วยว่า ไม่ใช่เป็นการใช้อำนาจเข้าขู่เข็ญ หรือบีบบังคับให้ทำตาม เพราะถ้าเป็นการเช่นนั้นก็ไม่ถือว่าผู้นำมีภาวะผู้นำได้

๓. มีความสำเร็จของจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้

ภาวะผู้นำ จะถูกอ้างถึงเมื่อจุดมุ่งหมายของกลุ่ม หรือองค์การประสบความสำเร็จ ดังนั้น ถ้าหากผู้นำไม่สามารถนำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จดังกล่าวได้ ก็ย่อมหมายถึงว่าผู้นำไม่ได้แสดงภาวะผู้นำ หรือไม่มีความสามารถในการนำนั่นเอง^{๔๓}

ลักษณะผู้นำ ๑๐ ประการ

ในหนังสือ Performance Without Compromise เขียนโดย Charles F. Knight ซึ่งถือเป็นผู้บริหารสูงสุดที่ประสบความสำเร็จที่บริษัท Emerson electric ได้ระบุถึงคุณลักษณะสำคัญของผู้นำที่ดีไว้ว่า ไม่มีวิธีการที่ดีที่สุดในการเป็นผู้นำ เนื่องจากผู้นำที่ประสบความสำเร็จจำนวนมากมีลักษณะหรือวิธีการเป็นผู้นำแตกต่างกันออกไปบรรดาผู้นำต่างมีคุณลักษณะที่เหมือนๆ กัน 10 ประการที่พอจะบอกได้ว่า เป็นคุณสมบัติที่ผู้นำที่ดีควรจะมี

๑. ความมุ่งมั่นต่อความสำเร็จ (Committed to success Knight) ระบุไว้ว่า ผู้นำที่ดีต้องเริ่มต้นจากจุดนี้ คนเหล่านี้เมื่อมีความมุ่งมั่นต่อความสำเร็จ ก็จะทุ่มเทพลังงานเข้าทำงานเต็มที่ อีกทั้งยังเกาะติดกับงานที่ทำงานประสบความสำเร็จ ไม่ทำแบบจับจดหรือเลิกทำงานๆ

๒. การกำหนดลำดับความสำคัญที่เหมาะสม (Set proper priorities) ดูเหมือนว่าทุกคน จะให้ความสำคัญกับการจัดลำดับความสำคัญของสิ่งที่ จะ ทำ แต่เมื่อถึงคราวปฏิบัติแล้วหลายครั้ง ที่ผู้นำจะไม่สามารถจัดลำดับความสำคัญได้ ปัญหาหลักที่เกี่ยวข้องมีสามประการ ได้แก่

หนึ่ง ความยากลำบากในการมุ่งเน้นไปที่สิ่งที่มีความสำคัญเพียงไม่กี่อย่าง รวมทั้งการต้องสื่อสาร และทำความเข้าใจในสิ่งที่สำคัญให้ทราบทั่วทั้งองค์กร

^{๔๓} Bangkhae Church Forum, ลักษณะผู้นำ <<http://www.bangkhae.org/forum/index.php?topic=198.0>>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๖ .

สอง ผู้นำอาจมุ่งเน้นสิ่งสำคัญผิดเรื่อง หรืออาจจะไม่มั่นใจว่าเรื่องใดควรจะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญจริงๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว

สาม ผู้นำมักจะมีปัญหาว่าเมื่อเลือกความสำคัญแล้ว จะเกิดอาการรักพี่เสียดายน้อง เนื่องจากการกำหนดความสำคัญ จะทำให้มีเรื่องบางเรื่องที่ถูกกลบเกล็นหรือความสำคัญลงจากการที่ผู้บริหารของ Emerson เห็นความสำคัญของการจัดลำดับความสำคัญ ทำให้บริษัทนี้ต้องมีการวางแผนกลยุทธ์อย่างละเอียด สำหรับทุกๆ หน่วยงานทุกปี เนื่องจาก Knight มองว่ากระบวนการวางแผนเป็นกระบวนการที่ช่วยในการถามคำถามว่าสิ่งใดมีความสำคัญ และช่วยทำให้ผู้บริหารได้เห็นในสิ่งที่สำคัญในสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงเป็นประจำ นอกจากนี้ ผู้บริหารจะต้องสามารถสื่อสารเรื่องที่มีความสำคัญให้กับผู้บริหารและพนักงานได้ทราบ และกระบวนการวางแผน ก็เป็นกระบวนการสำคัญ ที่ช่วยในการสื่อสาร และถ่ายทอดสิ่งที่มีความสำคัญ ให้ผู้บริหารระดับล่างได้รับทราบ

๓. การตั้งและคาดหวังในมาตรฐานที่สูง (Set and demand high standards) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของความซื่อสัตย์ ความเป็นเลิศในด้านต่างๆ และในด้านของผลการทำงาน ถ้าผู้นำไม่มีการตั้งมาตรฐานที่สูงและคอยดูแลการทำงาน เพื่อให้บรรลุมาตรฐานเหล่านี้อย่างใกล้ชิด ทั้งองค์กรก็ยากที่จะบรรลุมาตรฐาน ผู้นำที่ดีจะต้องสร้างระดับความกดดันที่เหมาะสมในองค์กร แต่ก็ได้ไม่ได้หมายความว่าต้องก่อให้เกิดบรรยากาศของความหวาดกลัว แต่เป็นความกดดันที่จะ ผลักดันให้ทุกคนสามารถทำงานที่ท้าทายได้สำเร็จ

๔. การเข้มงวดและยุติธรรม (Be tough but fair in dealing with people) โดยเฉพาะเมื่อเกี่ยวข้องกับคน เนื่องจากคนมักโดยทั่วไปต้องการที่จะถูกวัด ถูกประเมิน และพัฒนา ดังนั้น สิ่งที่ผู้นำจะช่วยในส่วนนี้ได้ก็คือเข้มงวดแต่ยุติธรรม โดยคำว่าเข้มงวดในที่นี้คือความเข้มงวดต่อการบรรลุผลงานที่ตั้งไว้ ในขณะที่เดียวกันความยุติธรรมนั้นก็ครอบคลุมโอกาสที่พนักงานจะได้แสดงออกถึงความสามารถ ถึงแม้จะล้มเหลวแต่ก็ต้องเปิดโอกาสให้ผิดพลาด แต่ก็ไม่ควรที่จะผิดพลาดซ้ำ

๕. การให้ความสำคัญกับโอกาสและสิ่งที่เป็นไปได้ (Concentrate on positives and possibilities) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการกำหนดความสำคัญของสิ่งที่จะทำนั้นควรที่จะมุ่งเน้นในสิ่งที่ผู้นำสามารถก่อให้เกิดความแตกต่าง ไม่ใช่ไปมุ่งเน้นปัญหาที่ยากจะแก้ไข หรือไม่มีวันเปลี่ยนแปลงได้

๖. พัฒนาและรักษาระดับเร่งด่วน (Develop and maintain a strong sense of urgency) เนื่องจากปัญหาต่างๆ ถ้าไม่รีบดำเนินการแก้ไขก็จะไม่ดีขึ้นจนกว่าจะได้รับการแก้ไข ดังนั้น จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องให้ความสำคัญต่อปัญหาในเรื่องของการดำเนินงานและเรื่องคนโดยเร็ว ผู้นำที่ดีจะมีทัศนคติเสมอว่าทำในบางสิ่งบางอย่างดีกว่าไม่ทำอะไรเลย ถึงแม้จะไม่ถูกต้องในตอนแรกแต่ก็จะหาทางแก้ไขจนถูกต้อง ดีกว่าไม่เริ่มทำอะไรเลย (แล้วเอาแต่พูด)

๗. การให้ความสนใจในรายละเอียด (Pay attention to detail) เป็นเรื่องเกี่ยวกับการให้ความสำคัญกับข้อมูลเพื่อใช้ในการตัดสินใจ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญมากครับ และไม่มีสิ่งใดที่จะทดแทนข้อมูลได้ ในการเอาใจใส่และให้ความสนใจต่อข้อมูลอย่างละเอียด จะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการตัดสินใจ

๘. การยอมรับต่อความผิดพลาด (Provide for the possibility of failure) เนื่องจากไม่ได้หมายความว่าทุกอย่างจะเป็นไปตามแผนดังนั้น จึงจำต้องวางแผนทุกปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ

ผลักดันให้คนสร้างสรรค์และคิดในสิ่งใหม่ๆ ย่อมจะนำไปสู่โอกาสของความล้มเหลวได้ง่าย การยอมรับความเสี่ยงจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้บริหารทุกคน

๙. การเข้าไปเกี่ยวข้องในเรื่องสำคัญ (Be personally involved) ถ้าผู้บริหารได้ลงมาเกี่ยวข้องใกล้ชิด ย่อมจะทำให้โอกาสในการที่จะประสบความสำเร็จเป็นไปได้มาก อีกทั้งยังจะช่วยในเรื่องของการลดปัญหาการเมืองภายในองค์กรอีกด้วย เนื่องจากเมื่อผู้นำสูงส่งมาเกี่ยวข้องแล้ว ย่อมจะเป็นการส่งสัญญาณให้ทุกคนเห็นถึงความสำคัญของงานและความมุ่งมั่นของผู้นำ

๑๐. สนุกกับงาน (Have fun) เรื่องนี้ง่ายมากครับ ถ้าเราไม่รู้สึกรู้สากับงาน ก็จะส่งผลให้ลูกน้องไม่สนุกกับงานไปด้วย ความสนุกนั้นเกิดขึ้นได้จากการที่ได้มีโอกาสทำงานร่วมกับเพื่อนร่วมงานที่ดีและมุ่งมั่น^{๘๔}

ลักษณะของความเป็นผู้นำ โดย ดร.สุทธิชัย ปัญญโรจน์ (ดร.โทนี่)

เมื่อพูดถึงเรื่องของคุณลักษณะของความเป็นผู้นำ หลายคนท่านคงคิดถึงลักษณะของความเป็นผู้นำที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นผู้นำจะต้องมีคุณธรรม เป็นผู้นำจะต้องมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นผู้นำจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ ฯลฯ ในบทความฉบับนี้เราจะมาเรียนรู้แลกเปลี่ยนกันเพิ่มเติมสำหรับลักษณะของความเป็นผู้นำ ซึ่งมีดังนี้

๑. ผู้นำต้องมีวิสัยทัศน์ วิสัยทัศน์มีความจำเป็นต่อความเป็นผู้นำ อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่ผู้นำขาดมิได้ เพราะผู้นำที่มีวิสัยทัศน์จะมองเห็นภาพของเป้าหมายที่วางไว้ แต่ในทางตรงกันข้าม หากผู้นำไม่มีวิสัยทัศน์ ผู้นำคนนั้นจะไม่มีเป้าหมายในการนำและจะมองไม่เห็นภาพเป้าหมายในอนาคต ฉะนั้น หากท่านได้มีโอกาสเป็นผู้นำ ขอให้ท่านอย่าได้ขาดวิสัยทัศน์

๒. ผู้นำต้องมีความทุ่มเท ความทุ่มเทจะเป็นสิ่งที่แยกนักปฏิบัติออกจากนักฝัน ผู้นำหลายคนมักมีวิสัยทัศน์ แต่ขาดการลงมือทำ การทุ่มเท ลงมือทำจึงมีความสำคัญต่อความสำเร็จของผู้นำ หากไม่มีการลงมือทำ ผลงานก็มักจะไม่มีเกิด ความทุ่มเท จึงเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ตามเกิดความศรัทธาในตัวของผู้ผู้นำ เพราะคนมักจะไม่ตามผู้นำที่ปราศจากความมุ่งมั่นทุ่มเท

๓. ผู้นำต้องมีการสื่อสารที่ดี หากว่าผู้นำมีความรู้และความคิดดี แต่ไม่สามารถสื่อสารหรือถ่ายทอดได้ ผู้นำอาจจะต้องทำงานคนเดียว การสื่อสารที่ดีควรทำเรื่องยากๆ ให้เข้าใจง่ายๆ ซึ่งแตกต่างจากนักวิชาการหรือผู้นำบางท่าน มักจะทำเรื่องง่ายๆ ให้สลับซับซ้อนเพื่อให้เกิดความเข้าใจยาก ถ้าหากท่านเป็นคนหนึ่งที่ต้องการเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพจงพัฒนาการสื่อสารของท่าน

๔. ผู้นำต้องมีความมีมนุษยสัมพันธ์ ผู้นำต้องทำงานกับคน หากว่าผู้นำขาดซึ่งความมีมนุษยสัมพันธ์เสียแล้ว ผู้ตามหรือคนมักจะไม่ได้ความร่วมมือ จงเอาใจใส่ผู้คนที่ท่านทำงานด้วย จงมีน้ำใจต่อผู้อื่น จงเข้าใจผู้อื่น และจงช่วยเหลือผู้อื่น แล้วความมีมนุษยสัมพันธ์ของท่านก็จะมีพัฒนาขึ้น

๕. ผู้นำต้องมีการควบคุมตนเองได้ หากท่านมีความปรารถนาที่จะเป็นผู้นำที่ดี คนแรกที่ท่านจะต้องนำก็คือตัวของท่านเอง พระพุทธองค์ยังได้ตรัสไว้ว่า “ ชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ก็คือการชนะใจ

^{๘๔} สายลมพเนจรspace, ลักษณะผู้นำ ๑๐ ประการ <http://abwind.wordpress.com/2009/06/04/>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

ตนเอง ” จงควบคุมตนเอง อย่าได้มีนิสัยปล่อยเนื้อปล่อยตัวไปตามยถากรรม จงควบคุมอารมณ์ รัก โลก โกรธ หลง และจงควบคุม กาย วาจา ใจ ถ้าหากว่าท่านต้องการเป็นผู้นำที่ดี

๖. ผู้นำต้องเรียนรู้ จงให้ความสำคัญใน การฟัง การอ่าน และการเรียนรู้อยู่เสมอ ไม่ว่า คุณจะทำอะไรใหม่ๆ หรือ มีประสบการณ์ในด้านนั้นมาบ้างแล้วก็ตาม แต่หากว่าคุณต้องการเป็นสุดยอดในวงการ คุณจะต้องเริ่มเรียนรู้ตั้งแต่บัดนี้ จงเริ่มเรียนรู้ทุกวัน โดยเริ่มเรียนรู้ให้เพิ่มขึ้นวันละ ๒ เปอร์เซ็นต์ แล้วภายในหนึ่งปีท่านจะเห็นความเปลี่ยนแปลงในตัวของท่าน

๗. ผู้นำต้องมองโลกในแง่ดีหรือมีทัศนคติที่ดี โทมัส เอ็ดดิสัน เขาสามารถยืนหยัดต่อความล้มเหลวในการทดลอง หลอดไฟฟ้า , ผู้พันแซนเดอร์ส เจ้าของสูตรไก่ทอด KFC อดทนต่อการถูกปฏิเสธในการเดินเร่ขายสูตรไก่ทอดนับพันครั้ง หากบุคคลทั้งสองขาดการมองโลกในแง่ดีหรือขาดทัศนคติที่ดี เราก็คงไม่มีโอกาสได้ใช้หลอดไฟฟ้าหรือรับประทานไก่ทอด KFC ได้ เหมือนในปัจจุบันนี้

๘. ผู้นำต้องกล้าตัดสินใจ เมื่อเกิดปัญหาขึ้น ไม่ว่าจะเล็กหรือใหญ่ มากหรือน้อย ผู้ที่เป็นผู้นำต้องกล้าที่จะต้องตัดสินใจถึงแม้ว่าการตัดสินใจนั้น จะถูกหรือผิด ก็ตาม แต่หากท่านไม่กล้าตัดสินใจ ความศรัทธาของผู้ตามในตัวผู้นำก็จะลดน้อยลง แต่การตัดสินใจของผู้นำที่ดีต้องมีการตัดสินใจที่ถูกมากกว่าผิด เพราะถ้าหากการตัดสินใจผิดพลาดในเรื่องใหญ่ๆเพียงแค่ครั้งเดียวอาจทำให้องค์กรนั้นๆล่มสลายได้

ฉะนั้น การมีวิสัยทัศน์ ความทุ่มเท การสื่อสารที่ดี การมีมนุษยสัมพันธ์ การควบคุมตนเอง การเรียนรู้ การมองโลกในแง่ดีและการกล้าตัดสินใจ จึงเป็นลักษณะของความเป็นผู้นำ จงเรียนรู้และพัฒนาตนเองอยู่เสมอ แล้วท่านก็จะเป็นผู้นำที่ผู้คนปรารถนาอยากที่จะติดตาม^{๘๕}

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของผู้นำ ในทัศนะของนักวิชาการทั่วไปสรุปได้ว่า ลักษณะของผู้นำจะเป็นแบบใดนั้นขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของสังคมต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบรวม เนื่องจากผู้นำมักจะปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และความแตกต่างของลักษณะทางสังคมจะเป็นเครื่องกำหนดความแตกต่างของลักษณะผู้นำแต่ละประเภท แต่จะมีคุณลักษณะพื้นฐานที่ผู้นำทุกประเภทจะต้องมี ได้แก่

- คุณลักษณะทางสติปัญญา มีความรู้ความสามารถ ฉลาดหลักแหลม มีไหวพริบ และไหวพริบ แก้ปัญหาได้ทุกสถานการณ์

- คุณลักษณะทางอุปนิสัย มีพฤติกรรมทางจริยธรรม คุณธรรมความดี มีความซื่อสัตย์ อ่อนโยน มีสัจจะ มีความรับผิดชอบ ต่อการกระทำของตนเอง

- คุณลักษณะทางอารมณ์ สามารถบังคับหรือควบคุมอารมณ์และบทบาทของตนเองได้ เป็นอย่างดี มีความสุขุม เยือกเย็น รับทุกสถานการณ์ จะต้องมองว่าปัญหาคืองานของผู้นำ

- คุณลักษณะทางร่างกาย มีบุคลิกภาพทางร่างกายดี สุขภาพแข็งแรง สามารถปฏิบัติงานได้ทุกขณะ

^{๘๕} ดร.สุทธิชัยปัญญโรจโร. โทนี่ลักษณะของความเป็นผู้นำ http://drsuthichai1.blogspot.com/2012/04/blog-post_5827.html, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๖

- ภาวะของร่างกายที่ดีย่อมแสดงออกซึ่งบุคลิกภาพของการเป็นผู้นำ ยิ่งไปกว่านั้นจิตใจที่ดีย่อมอยู่ในร่างกายที่แข็งแรงเท่านั้น สุขภาพอันแข็งแรงย่อมเป็นพื้นฐานเบื้องต้นในการนำไปสู่คุณลักษณะอื่นๆ ที่ผู้นำพึงมี และร่างกายที่แข็งแรงย่อมแสดงออกมาเป็นภาษากายที่ดี

๒.๑.๗ แนวคิดคุณสมบัติของผู้นำในทัศนะของนักวิชาการทั่วไป

การหล่อหลอมบุคคลให้โดดเด่นจนกลายเป็นผู้นำที่เปี่ยมด้วยคุณสมบัตินั้น จำเป็นจะต้องมีความอยากที่จะเป็น โดยอาศัยแนวคิดหรือวิธีการที่จะหล่อหลอมความเป็นผู้นำได้ดังนี้ แนวความคิดวิธีการหล่อหลอมความเป็นผู้นำให้เกิดขึ้นดังนี้....

๑. เรียนรู้ตนเองต้องฝึกฝนความอดทน อดกลั้น สร้างนิสัยอ่อนน้อมถ่อมตน พัฒนามนุษยสัมพันธ์ของตนเองให้ดี สามารถเข้าได้กับคนทุกระดับชั้น ปรับปรุงลักษณะนิสัยของตนเองอยู่เสมอให้เข้ากับคนอื่น ๆ ให้ได้ สิ่งเหล่านี้ ต้องใช้ความสังเกตในพฤติกรรมของตนเอง และ ความมุ่งมั่นที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองให้ดีขึ้น ถ้าตัวเองยังไม่ศึกษาตัวเองว่าเป็นคนอย่างไร ก็เป็นอันว่าจบ ไม่ต้องไปทำเรื่องอื่นเลย

๒. เรียนรู้คนรอบข้างทุกคน เข้าใจธรรมชาติของคนรอบข้างของเรา เป็น ฐานความรู้เพื่อทำให้เราเข้าใจคนอื่น ๆ ได้มากขึ้น คนส่วนใหญ่มุ่งมองผลประโยชน์เพื่อตนเอง จนลืมไปว่า จริงๆ แล้วการใช้ชีวิตในโลกนี้ เราต้องใช้ชีวิตร่วมกับบุคคลอื่น ต้องมีการติดต่อสื่อสาร คนที่เข้าใจธรรมชาติของคนอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นสูงต่ำดำขาว หรือ คนรวย คนจน ขอบทาน ก็ตาม การที่เข้าใจความคิดของคนอื่น เข้าใจพฤติกรรมของคนอื่นจะเป็นคนที่สามารถมองเห็นความเป็นจริงของคนอื่นว่า เขาเป็นเช่นใด เมื่อฝึกทักษะการมองนิสัยของคนรอบข้างจนสามารถคุย ๒-๓ คำถาม หรือ ใช้เวลาอยู่กับเขาสัก ๑๐-๒๐ นาที แล้วสามารถบอกได้ว่า คนๆ นั้นมีลักษณะนิสัยคร่าวๆ เป็นอย่างไรได้ นั้นแหละคุณจะสามารถเข้าใจธรรมชาติของคนอื่น ๆ ได้ดี เมื่อเข้าใจคนอื่น ๆ ได้ดี เราจะเอาความสามารถเหล่านี้ มาประยุกต์ใช้กับการเข้ากับเพื่อนร่วมงาน เข้ากับเจ้านาย หรือแม้แต่เข้ากับศัตรูได้ดีเช่นกัน การที่เรา รู้จักเขาได้เร็วทำให้เราได้เปรียบ และสามารถนำคนอื่น ๆ ได้ง่าย

๓. จริงใจและหวังดีกับทุกคนความจริงใจเป็นสิ่งที่สื่อสารทางจิตใจ จากความรู้สึกที่ผ่านจากการแสดงออก น้อยคนนักที่อยากจะให้คนอื่นได้ดี และ ยังมีน้อยคนที่มีความจริงใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะให้คนอื่นประสบความสำเร็จ การสร้างให้ตนเองมีความจริงใจ แสดงความจริงใจ ไม่เสแสร้งแกล้งทำว่า นี่เป็นคำแนะนำจากใจจริง แต่แฝงไว้ซึ่งผลประโยชน์ คนกลุ่มนี้สามารถสัมผัสได้จากความรู้สึกถึงการให้ว่าเขาให้จากใจจริงหรือไม่ ส่วนคนจริงใจ ก็จะสามารถรับรู้ได้ว่า เขาหวังดีกับเราได้มากแค่ไหน คนทุกคนต้องการความจริงใจจากคนอื่น ดังนั้นผู้นำหากมีความจริงใจเป็นที่ตั้งคนอื่น ๆ ก็จะมองเห็นและจะเชื่อใจในการตัดสินใจของผู้นำ

๔. สื่อสารได้อย่างดีไม่ว่าเรื่องยากแค่ไหนก็ต้องสามารถสื่อสารให้ทั้งคนฉลาด และ ไม่ฉลาดเข้าใจได้ครบถ้วน ต้องฝึกทักษะทั้งการพูด เขียน รวมถึงการตีความหมายของคำที่ผู้อื่นสื่อสารมาให้ได้ตรงประเด็น คนโง่ฟังคำอธิบายแล้วเข้าใจ คนฉลาดพูดนิดหน่อยถึงเข้าใจ ต้องรู้จักว่าคนที่เราสื่อสารด้วยนั้น มีความสามารถเช่นใด จะสื่อสารอย่างไรเพื่อให้คนหมู่มากเข้าใจได้อย่างพร้อมกัน และ ตรงกับสิ่งที่เราต้องการ ทักษะการสื่อสารเป็นหัวใจของผู้นำ เพราะ ผู้ตามจะทำตามได้อย่างถูกต้องตามความต้องการหรือไม่ ขึ้นกับการสื่อสารของผู้นำเป็นสำคัญ

๕. สร้างจุดยืนของตนเองโดยปกติผู้นำจะมีจุดยืนของตนเอง แต่ไม่ใช่หัวแข็งจนไม่รับฟัง จุดยืนเปลี่ยนแปลงได้ถ้าหากจุดที่กำลังยืนอยู่นั้นมันจะทำให้เกิดอันตราย ผู้นำต้องเก่งในเรื่องความคิด และ ความมุ่งมั่นในตนเอง และ เก่งในการรวบรวมความคิดที่เป็นประโยชน์ แล้วถ่วงกรองความคิด ต่างๆของคนอื่น รวบรวมความคิดเหล่านั้นที่เป็นข้อดี จุดดี มารวมไว้ที่ตัวตนของตนเอง เป็นการ พัฒนาจากความคิดของคนอื่น เลี่ยงจุดตาย สร้างจุดเป็น อยู่เสมอ ไม่ใช่แข็งทื่อ ไม่เปลี่ยนแปลง

๖. พัฒนาความคิดให้เป็นระบบ ระเบียบ จนสามารถแก้ปัญหาต่างๆได้ในทันทีความคิด ของคนเราโดยปกติ จะคิดโน้นคิดนี้ คิดไปทั่วไม่เป็นระเบียบ การฝึกให้คิดให้เป็นระบบ ระเบียบนั้น จะทำให้เรามองเห็นความเป็นจริงได้เร็วขึ้น เข้าใจในสิ่งต่างๆได้เร็วขึ้น เมื่อเข้าใจ และ รู้ว่าสิ่งต่างๆ เป็นไปเช่นใด จะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่างๆได้รวดเร็วขึ้นเป็นลำดับ การฝึกคิด ฝึกเรียบเรียงความ คิด จึงเป็นสิ่งที่จะสนับสนุนให้ผู้นำ ได้เห็นมุมมองต่างๆได้อย่างรวดเร็ว และถูกต้องแม่นยำ

๗. เสนอความคิดเห็นที่คิดว่าดี บ่อยๆกับกลุ่ม หรือ ที่ประชุมผู้นำมักเริ่มจากการเสนอ ความคิดเห็น ที่ถูกวิเคราะห์ในสมองแล้วว่าเป็นสิ่งที่ดี ถึงออกความคิดเห็น การฝึกออกความคิดเห็น เป็นตัวกระตุ้นให้สมองเกิดการวิเคราะห์และแจกแจงสิ่ง ต่างๆได้รวดเร็วมากขึ้น ผู้นำส่วนใหญ่จึงชอบ สอน ชอบแนะ ชอบให้ความคิดเห็นของตนกับคนอื่นๆเสมอๆ ทั้งในที่ประชุม การคุยกัน หรือแม้แต่ การพักผ่อน พวกเขาจะอยู่สนทนากับการคิด และ ประยุกต์สิ่งต่างๆให้สามารถเป็นจริงขึ้นมา

๘. สร้างแนวความคิดที่แตกต่าง แต่เป็นความจริง และสามารถใช้ได้จริง และ สื่อสารให้ คนอื่นได้รับรู้ผู้นำมักมีแนวความคิดที่แตกต่างจากความคิดของคนสามัญ แต่สามารถทำให้ได้ผลจริง ขึ้น แนวความคิดเหล่านี้มักเกิดจากประสบการณ์ และ ความเก่งกาจในการแยกแยะ วิเคราะห์ เหตุการณ์ต่างๆอยู่เป็นประจำ เมื่อแยกแยะได้ก็จะต้องสามารถกระจายความคิดที่รวบยอดออกมาเป็น ความคิดโดย ละเอียดได้ และ ความคิดจะเป็นรูปเป็นร่างได้ก็ต่อเมื่อ ต้องสื่อสารความคิดเหล่านั้น ให้กับคนรอบข้างได้รับรู้อย่างดี ซึ่งต้องพึ่งการสื่อสารนั่นเอง

๙. ศึกษาหาความรู้ใหม่ๆ และ ความรู้กับสิ่งที่เกี่ยวข้องกับงานให้มากที่สุดผู้นำมักมี วิสัยทัศน์ และมุมมองใหม่ๆมาประยุกต์ให้เข้ากับการทำงานอยู่เสมอ นิสัยหนึ่งที่ทำให้เกิดลักษณะนี้ได้ คือนิสัยที่ชอบเรียนรู้และทดลอง สามารถเอาสิ่งที่รู้ที่เห็นมาประยุกต์ใช้กับงาน การเข้าใจและจดจำสิ่ง ต่างๆจึงมีผลกับความคิด โดยเฉพาะ ความรู้ใหม่ๆ สิ่งของใหม่ๆ ทฤษฎีใหม่ๆ จะเป็นอาหารสมองอัน โอชะของผู้นำเกือบทุกคน

๑๐. หัดนำทีมงาน ตั้งแต่เล็กๆ ไปจนใหญ่ขึ้นเรื่อยๆการเริ่มเป็นผู้นำมันเริ่มจากความ มั่นใจเล็กๆ ที่สามารถนำเพื่อนให้พ้นภัย แก้ปัญหาให้กับเพื่อนๆ เป็นคนกลางไกลเกลี่ยความบาดหมาง ของเพื่อนๆ เป็นหัวหน้าทีมเล็กๆ ไปจนถึงหัวหน้าชั้น หัวหน้าชั้นปี เจ้าของกิจการ ผู้นำประเทศ ผู้นำ จะไต่เต้าหาสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่า เพื่อจะลองใช้ความสามารถนำพาให้ไปถึงจุดมุ่งหมาย และจะโยยหาการ นำที่ใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ นี่เป็นธรรมชาติของผู้พิชิต ดังนั้น การจะเริ่มเป็นผู้นำ ก็ต้องหัดนำพาคนตั้งแต่กลุ่ม เล็กๆ ให้ประสบความสำเร็จเพื่อสร้างความมั่นใจขึ้นพื้นฐานก่อนจะไปนำกลุ่มที่ใหญ่ขึ้นๆเรื่อยๆ

๑๑. สะสมประสบการณ์ และ หาข้อดีและข้อเสียของการนำทีม แล้วเอามาปรับปรุง ตนเองให้ดีขึ้นคนที่ทำงาน ย่อมมีผิดพลาด การเป็นผู้นำก็เช่นกัน บางครั้งก็ต้องผิดพลาด หากมัวแต่ กังวลกับข้อผิดพลาดเล็กๆ ที่ไม่สามารถแก้ไขได้แล้ว ก็จะเป็นการทำลายขวัญและกำลังใจตนเอง แต่ หากมองในมุมว่า หากเกิดเหตุการณ์อย่างนี้อีก เราจะทำอะไรที่จะทำให้ดีขึ้น ต้องสรุป และ หาข้อดี

ข้อเสียของการทำงานในแต่ละขั้นอย่างเป็นกลางมากที่สุดแล้วปรับปรุงตน เองให้มีนิสัยเหล่านี้ ก็จะทำให้ภาวะผู้นำในตนเกิดความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น... เล็กๆน้อยๆสำหรับคนที่อยากเป็นผู้นำ..ถ้าฝึกหัดเรื่องเหล่านี้ให้เกิดความชำนาญ จะสามารถทำให้ภาวะผู้นำในตัวเองได้ถูกพัฒนาขึ้นเป็นลำดับ มันอาจจะต้องใช้เวลาค่อนข้างนานกว่าจะปรับนิสัยทางด้านต่างๆให้เหมาะสมกับการเป็นผู้นำอย่างถาวร คนที่มีประสบการณ์เหล่านี้มาแล้ว จะสามารถปรับเปลี่ยนตัวเองให้มีภาวะผู้นำได้ดีขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่คนที่ไม่มีประสบการณ์ หรือ ยังไม่ได้ศึกษาหาข้อมูลกับเรื่องเหล่านี้ อาจจะต้องใช้เวลาอย่างมาก ต้องเปลี่ยนแปลงตัวเองอย่างมาก ซึ่งน้อยคนนักที่เป็นคนไม่ชอบเปลี่ยนแปลงตนเอง จะสามารถเปลี่ยนแปลงไปเป็นผู้นำได้ แต่ถ้าเริ่มและมุ่งมั่น ไม่ว่าจะเป็นคนลักษณะใด ก็สามารถทำให้มีศักยภาพการเป็นผู้นำได้...^{๔๖}

ผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากกลุ่มจำสามารถทำหน้าที่ผู้นำได้ดีเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของผู้นำว่ามีความเหมาะสมกับกรณีใด ในสถานการณ์เช่นใด ซึ่งโดยภาพรวมแล้วเราจะมองว่าคุณสมบัติที่ดีของผู้นำจะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติพื้นฐานอย่างไร ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมคุณสมบัติที่ดีของผู้นำในทัศนะของนักวิชาการเป็นลำดับ ดังนี้

๒.๑.๔ คุณสมบัติของผู้นำในทัศนะของนักวิชาการทั่วไป

กวี วงศ์พุด ได้กล่าวถึง คุณสมบัติของผู้นำที่ดีควรมีดังนี้

๑. เป็นคนมีความคิดกว้างไกลและลึก เพราะปัจจุบันโลกก้าวหน้าไปมากเราจะติดแค่วันนี้ พรุ่งนี้ไม่เพียงพอ ต้องมองไกล เหตุที่ต้องมองลึกเพราะสิ่งต่าง ๆ สามารถแยกแยะไปได้หลายทางหลายแขนง การวิเคราะห์จึงต้องให้ความสำคัญอย่างเพียงพอ
๒. มีความสามารถในการใช้ภาษา การใช้ภาษาถือเป็นเรื่องสำคัญ เพราะสามารถติดต่อประสานงานกันด้วยความเข้าใจ
๓. มีความคิดริเริ่ม เพราะการทำงานต้องใช้สมอง การคิดต่าง ๆ ต้องสามารถเป็นไปได้ เป็นความคิดที่สร้างสรรค์
๔. เป็นคนที่ฉลาด ความฉลาดอาจได้มาจากการฝึกฝนการทำงานอย่างมีความคิด การทำงานต้องมีระบบ มีการตรวจทานและทดสอบงานไปด้วยในตัว
๕. มีความสำเร็จในด้านวิชาการหรือด้านบริหาร ไม่เพียงแต่จะทำอย่างเดียว ผู้บริการจึงต้องพยายามหาเวลาทำการสอนในระดับมหาวิทยาลัย เพื่อชื่อเสียง เพื่อการรู้จักเยาวชนเพื่อความสำเร็จทางด้านวิชาการ ตลอดจนทำให้เราไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่
๖. มีความรับผิดชอบ ความสำเร็จนี้ ทุกคนสามารถทำให้มี ทำให้เกิดกับตนเอง เพราะเราจะเป็นผู้ที่รู้ดีที่สุด การรับผิดชอบต่ออย่างเดียวย่อมไม่สามารถที่จะทำให้เป็นผู้นำได้ การกล้าเสี่ยงที่จะยอมรับผิดในบางครั้งจึงจำเป็นต้องทำ เช่น เมื่อสั่งผู้ใต้บังคับบัญชาไปแล้วเกิดความเสียหาย เพราะเราไม่ได้ควบคุมใกล้ชิด บางครั้งต้องทำใจรับผิดชอบด้วยเช่นกัน

^{๔๖} คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ผู้บริหารคณะ ศวท., มารูจักหลักแนวคิดของภาวะความเป็นผู้นำ, <<http://www.flas.kps.ku.ac.th/forum/index.php?topic=40.0>>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

๗. ความอดทน ถือเป็นคุณสมบัติที่สำคัญ เพราะการเป็นผู้นำต้องมีการวิพากษ์วิจารณ์ไปในทำนองที่ไม่ดีเสียส่วนใหญ่ ต้องมีความอดทน ต่อสู้กับอุปสรรคนานาประการในด้านการงาน การร่วมมือ การปกครอง ตลอดจนการครองเรือน

๘. ความสามารถปรับตัวเข้ากับสังคม คนเราไม่สามารถอยู่ได้ด้วยตัวคนเดียว การพบปะสังสรรค์ รู้จักเพื่อนฝูง เข้าสังคมระดับบริหารด้วยกัน จึงจำเป็นและสำคัญอย่างหนึ่งของสังคมไทยที่เราต้องยอมรับ บางครั้งภาษีสังคมจะตามมาอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

๙. มีฐานะดีทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม บางครั้งการเสียสละเงินเพียงเล็กน้อย เพื่อจะได้งานสำเร็จหรือเพื่อจะทำงานให้สะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น โดยใช้ทุนส่วนตัว เพราะเป็นการจ่ายที่ไม่สามารถหาหลักฐานได้ก็ต้องยอม ผู้นำจึงต้องมีเศรษฐกิจที่ดีพอ

๑๐. มีระดับจิตใจสูง การที่ทำให้คนมีจิตใจสูงมองโลกในแง่ดี จำเป็นต้องปลูกฝังมาจากครอบครัว การไม่ยกตนข่มท่าน การเป็นผู้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ บางครั้งให้ความช่วยเหลือคนอื่นโดยไม่ได้หวังอะไรเป็นการตอบแทน^{๘๗}

กัลยาณี สุธสมบัติ ได้กล่าวไว้ว่า “ผู้นำ” จึงควรมีคุณสมบัติให้สอดคล้องกับคำว่า “Leadership” ดังนี้

๑. L-Learner ผู้รู้ นักปราชญ์ ผู้นำควรเป็นผู้รอบรู้ ทันโลก ทันสมัย ทันเหตุการณ์ ผู้นำจึงต้องเป็นผู้ใฝ่รู้ ศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ จากการอ่าน มีความรู้ดี รู้กว้าง รู้ลึก รู้ในเรื่องงาน และรู้เรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ผู้นำจึงความเป็นผู้ฟัง และแลกเปลี่ยนความเห็นกับผู้อื่น และใช้สื่อมวลชนทั้งหนังสือ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และอินเทอร์เน็ต ในการค้นหา และเข้าถึงความรู้ให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่ง

๒. E-Endurance and Example ความมานะอดทน อดกลั้น และเป็นตัวอย่างที่ดี ผู้นำต้องมีความมานะ อดทนต่อความยากลำบากในการงาน การปรับตัวเข้ากับคน ลูกน้อง เข้ากับเพื่อนร่วมงาน และลูกค้าที่มารับบริการ เพื่อจะประคับประคองและนำกิจการของตนให้ดำเนินไปด้วยดี ความอดทนจึงเปรียบได้กับคำกล่าวที่ว่า “ฝนทั้งเป็นเข็ม” ผู้นำจึงต้องสามารถทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีในทุกด้านแก่ลูกน้อง เพื่อนร่วมงาน การทำตนเป็นตัวอย่าง ย่อมสร้างศรัทธาและความเต็มใจในการให้ความร่วมมือ ดังนั้น ผู้นำจึงไม่เพียงแต่สอนงาน อธิบายงาน สาธิตให้ดู แต่จะต้องมีชีวิตเป็นอยู่ให้เห็นอีกต่างหาก ดังคำที่ว่า Action speaks louder than words. “การกระทำสำคัญยิ่งกว่าการพร่ำสอน”

๓. A-Attempt ความพยายาม ผู้นำต้องมีความพยายามอย่างยิ่งในการดำเนินงาน บ่อยครั้งอาจประสบอุปสรรค ปัญหา แต่ผู้มีความพยายามก็จะไม่ย่อท้อ และมองปัญหา อุปสรรค เป็นโอกาส ดังคำที่ว่า “มารไม่มี บารมีไม่เกิด” ยังคงเพียรพยายามต่อไป จนบรรลุความสำเร็จ ดังคำที่ว่า “Where there’s a will, there’s a way” “มีความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จอยู่ที่นั่น” “ทุกอย่างสำเร็จได้ด้วยความเพียร”

^{๘๗} กวี วงศ์พุม, ภาวะผู้นำ, หน้า ๑๑๔ - ๑๑๕.

๔. D-Drivers and Determination แรงจูงใจและความมุ่งมั่น ผู้นำจะต้องเป็นผู้มีแรงจูงใจไม่หยุดนิ่ง และมีไฟแห่งความทะเยอทะยานต้องการที่จะก้าวหน้า ทำวันนี้ให้ดีกว่าวันวาน มีความมุ่งมั่น ขยันหมั่นเพียร นำพาตนเองและองค์กรสู่ความสำเร็จให้จงได้ บุคคลที่มีแรงจูงใจ จะมีพฤติกรรมที่มีพลัง มีทิศทางและมุ่งสู่เป้าหมายชัดเจน และขยันทำงานจนมีความสำเร็จให้จงได้ผู้นำมีแรงจูงใจเพียงอย่างเดียวยังไม่พอ จะต้องมีความขยันขันแข็ง กล้าคิด คิดใหม่ คิดรอบคอบ และนำความคิดทดลองสู่การปฏิบัติให้จงได้ ผู้นำจึงเชื่อว่าพรสวรรค์ก็มีความสำคัญ แต่พรแสวงย่อมเป็นคุณสมบัติของบุคคลผู้ประสบความสำเร็จอย่างแน่นอนกว่า

๕. E-Enthusiasm and Expert ความกระตือรือร้นและความชำนาญ ผู้นำต้องมีความกระตือรือร้น ตื่นตัว ตื่นตา ตลอดเวลา มีความคล่องแคล่ว ว่องไว กระฉับกระเฉง และมีชีวิตชีวา และทำงานอย่างต่อเนื่อง ผู้นำที่ดีจะมีจิตสำนึกเร่งด่วนที่จะเรียนรู้แก้ปัญหา และจัดการทุกอย่างให้รวดเร็ว ฉับไว เห็นเวลามีค่า ใช้เวลาอย่างมีประสิทธิภาพ ความชำนาญหรือทักษะก็เป็นคุณสมบัติของผู้นำ ผู้มีประสบการณ์เรียนรู้อย่างชาญฉลาด ก็จะสั่งสมความรู้ประสบการณ์ และนำประสบการณ์มาใช้ได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม ทันกาล เพราะสืบทอดคำ ไม่เท่าชำนาญ และผู้นำจึงไม่เพียงแต่เรียนรู้จากประสบการณ์ตรงเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ความชำนาญยังเกิดการเรียนรู้ที่จะหลีกเลี่ยงความผิดพลาด และล้มเหลวของบุคคลอื่นและใช้เวลาอย่างมีประสิทธิภาพ ฝึกหัดในสิ่งที่ถูกต้องแม่นยำ ในการสะสมประสบการณ์และสร้างความชำนาญให้เกิดขึ้น

๖. R-Responsibility and Risk ความรับผิดชอบและความกล้าเสี่ยง ผู้นำต้องมีความรับผิดชอบต่องานอย่างเต็มที่ บางครั้งความรับผิดชอบอาจต้องรวมถึงเวลาที่นอกเหนือไปจากเวลาทำงานปกติ ดังนั้นความรอบคอบถี่ถ้วนและมองการณ์ไกล จึงจำเป็นต้องมีด้วย และผู้นำย่อมเต็มใจที่จะรับผิดชอบและรับชอบด้วย ความกล้าเสี่ยงก็เป็นคุณสมบัติของผู้นำที่สำคัญทีเดียว ผู้นำจะไม่เป็นคนกลัวๆ กลัวๆ เบื่อๆ อายากๆ แต่จะพิจารณาตัดสินใจ กล้าได้ กล้าเสี่ยง ด้วยความรอบคอบ จากการประเมินข้อมูลที่มีจึงจะแก้ปัญหาได้ทันกาลและขณะเดียวกันก็พร้อมจะยอมรับความสำเร็จ และความล้มเหลวที่อาจเกิดขึ้นด้วยความเต็มใจ และแก้ไขใหม่ให้ดีขึ้น

๗. S-Self-confident, Sincerity and Sex ความมั่นใจในตนเอง ความจริงใจและความสุข ผู้นำต้องมีความมั่นใจในตนเอง เพราะความมั่นใจทำให้บุคคลประสบความสำเร็จ ผู้นำต้องเชื่อว่า “ท่านทำได้” ถ้าท่านเชื่อว่าท่านทำได้ “You are what you think” ผู้นำจึงไม่เป็นคนลังเล เปลี่ยนไปเปลี่ยนมาโดยปราศจากจุดยืน นับตั้งแต่เชื่อมั่นในตนเอง ศรัทธาต่อตนเอง ต่องาน ต่อหน้าที่ องค์กร และลูกค้าที่มาใช้บริการความจริงใจในการปฏิบัติงานต่อลูกน้อง เพื่อนร่วมงาน สมาชิกหรือลูกน้อง ต้องตรงไปตรงมา โปร่งใส ความจริงใจจะเรียกศรัทธาจากผู้มาใช้บริการและเพื่อนร่วมงาน และได้รับความร่วมมือเต็มที่ ความสุขจากครอบครัว ก็เป็นแรงผลักดันที่สำคัญที่ทำให้ผู้นำปฏิบัติหน้าที่เต็มศักยภาพ โดยไม่สูญเสียพลังงานกับปัญหาหรือเรื่องต่าง ๆ จากครอบครัวหรือส่วนตัว ผู้นำที่มีครอบครัว ลูก ภรรยา คนรัก บิดามารดา และบุคคลที่แวดล้อมที่เข้าใจและสนับสนุน รู้สึกอบอุ่น มั่นคง มั่นใจ เป็นกำลังใจเป็นแรงหนุนอีกทางหนึ่งสู่ความสำเร็จ

๘. H-Honesty, Human-Relations and Health ความซื่อสัตย์ มนุษย์สัมพันธ์และสุขภาพอนามัยที่ดี ผู้นำต้องมีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง หน้าที่และผู้มาใช้บริการ ดังคำที่ว่า “ซื่อกินไม่หมด คดกินไม่นาน” ความซื่อสัตย์ทำให้ได้รับความไว้วางใจจากผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งลูกน้อง ลูกค้า เพื่อน

ฝูง จะไว้วางใจให้ความร่วมมือและเต็มใจมาใช้บริการ กิจกรรมก็เจริญก้าวหน้ามนุษย์สัมพันธ์เป็นคุณสมบัติที่สำคัญยิ่งของผู้นำ ผู้นำย่อมต้องโอภาปราศรัย ยิ้มแย้ม ทักทาย ต้องรู้จักคน เข้าใจคน ครองใจคน ยอมรับคน ดังคำที่ว่า “คนเห็นคนไม่ใช่คน ใช้คนไม่ ” คนอยู่ร่วมกับคนได้อย่างดีต้องรู้จักให้รู้จักรับ รู้จักให้อภัย ไม่ร้อรับแต่ฝ่ายเดียว ความสัมพันธ์กับบุคคลแน่นอนถาวรบริบูรณ์ งานก้าวหน้าแน่นอน เพราะผู้นำทำงานกับคน ถ้าสามารถชักจูง โน้มน้าว สร้างความรัก ประทับใจบุคคลที่แวดล้อมได้ก็จะได้รับความรัก ความศรัทธาและเต็มใจร่วมมือช่วยกันฝ่าฟัน แม้ปัญหาที่ยากก็สามารถสำเร็จได้ง่าย และได้รับความเจริญก้าวหน้าดังคำที่ว่า “แต่เก้าอี้ที่หวังจะนั่งนานคือการนั่งอยู่ในหัวใจคน” สุขภาพอนามัย ทั้งสุขภาพกาย สุขภาพจิต ผู้นำต้องใส่ใจ ดูแลรักษาสุขภาพอนามัยให้แข็งแรงอยู่เสมอ เพราะผู้นำย่อมต้องทำงานหนักกว่าผู้ตาม ต้องใช้สมอง ไตร่ตรอง ขบคิด แก้ปัญหา ถ้าวางกายไม่อยู่ในสภาพที่แข็งแรงพอ ก็ไม่อาจสู้งานที่ยากได้ สภาพจิตใจก็เป็นเรื่องสำคัญและเกี่ยวพัน ส่งผลต่อกัน ดังที่ว่า “A sound mind is a sound body” จิตใจที่ดีอยู่ในร่างกายที่แข็งแรง

๙. I-Intelligence, Ideologist and Initiative ความเฉลียวฉลาด อุดมคติ และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ผู้นำต้องมีสติปัญญาเฉียบแหลม สามารถคาดคะเนมองการณ์ไกล ประเมินสถานการณ์ได้ใกล้เคียงกับความจริง และมีอุดมคติที่จะพัฒนาหาสิ่งที่สมบูรณ์กว่า และความคิดริเริ่มในการคิดเปลี่ยนแปลง พัฒนาไปสู่สิ่งที่มีคุณค่าเพื่อความพอใจของผู้ใช้บริการและความก้าวหน้าขององค์กร ผู้นำมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ย่อมก้าวหน้าเดินไปข้างหน้าผู้อื่น 1 ก้าวเสมอ ผู้นำที่เฉลียวฉลาดย่อมต้องตัดสินใจได้ถูกต้อง ไม่ผิดพลาด เหมาะสมกับเวลา สถานการณ์และทันที่ และยึดประโยชน์ของทุกฝ่ายเป็นหลัก โดยมองการณ์ไกลและปฏิบัติตนและยึดหลักเป็นผู้ชนะ – ชนะ (Win-Win) ทั้งสองฝ่าย ดังที่ว่า We can't spell SUCCESS Without U เราสะกดคำว่าสำเร็จไม่ได้ หากขาดคุณ

๑๐. P-Personality บุคลิกภาพ ผู้นำต้องเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพที่ดี ทั้งบุคลิกภาพทางกาย อารมณ์ จิตใจ สมอง และการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลแวดล้อม ผู้นำจำเป็นต้องมีรสนิยมดีในการแต่งกาย ให้เหมาะสมกับเพศ วัย กาลเทศะ ให้เรียบร้อย สุภาพ สะอาดหมดจด สง่างาม ตามสมัย ผู้นำควรมีการสื่อสารที่ดีด้วย ภาษา ถ้อยคำ สำเนียงที่ถูกต้อง การสื่อสารให้ตรงกัน ฟังหลักเลี่ยงการพูดจាក้าวร้าว ดูหมิ่นเหยียดหยามผู้อื่น เพราะคำพูดทำให้ได้รับความรัก ความศรัทธา นับถือและความร่วมมือ หรือชิงชัง โกรธ ไม่ร่วมมือ และอาจสร้างมิตรหรือศัตรูได้ ผู้นำควรมีท่าทางการยืน เดิน นั่ง และการแสดงออกที่สำรวม งดงาม สง่า มีการเคลื่อนไหวที่คล่องแคล่ว ว่องไวในการทำงาน มีความเข้มแข็ง รวดเร็ว ทำงานเป็น มีทักษะในการจัดการ และทำงานให้สำเร็จด้วยทีม ดังที่ว่า “Management is getting work done through others”^{๘๘}

ฉัตรวรรณ ตันนะรัตน์ ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้นำได้สรุปแต่หัวข้อที่สำคัญๆไว้ดังนี้

๑. เฉลียวฉลาด ผู้นำที่ดีจะต้องมีความสามารถทางด้านสติปัญญาและคุณภาพทางสมองซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้นำ คนที่มีความเฉลียวฉลาดย่อมโน้มน้าวให้ผู้อื่นปฏิบัติตามได้ง่าย

^{๘๘} กลยาณีสูงสมบัติ, บทบาทผู้บริหาร ผู้นำในยุคโลกาภิวัตน์, <http://uhost.mutpacth/kanlayanee.so/L4/4-1-5.htm>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๕๖.

๒. มีการศึกษาอบรมดี การศึกษาก่อให้เกิดความเฉลียวฉลาดการศึกษานี้เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของการเป็นผู้นำ ความรู้ย่อมทำให้คนนับหน้าถือตาจะพูดอะไรคนอื่นเขาก็เชื่อฟังและให้ความเคารพนับถือด้วย

๓. มีความเชื่อมั่นในตนเอง ต้องมีกำลังใจเข้มแข็งเมื่อตัดสินใจจะทำกิจการใดๆไป ก็จะต้องมีความเชื่อมั่นว่างานนั้นต้องสำเร็จ โดยไม่หวั่นไหวต่อเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นซึ่งจะเป็นอุปสรรคในการดำเนินงานนั้น

๔. เป็นคนมีเหตุผล คือความสามารถด้านเปรียบเทียบและการแปลความหมายอย่างมีเหตุผล มีความสามารถที่จะตีความหมายทางภาษาเป็นตัวเลข และจากตัวเลขเป็นถ้อยคำได้ ทำให้นักบริหารสามารถที่จะหาเหตุต่างๆได้และสามารถแปลความหมายของสิ่งที่เป็สัญลักษณ์ให้เป็นภาษาเขียนได้ ความสามารถทางด้านเหตุผลนี้พัฒนาได้ยากเพราะเป็นต้องมีความสามารถทางภาษาทักษะและความรู้ทางด้านวิชาการประกอบด้วย

๕. มีประสบการณ์ในการปกครองบังคับบัญชาเป็นอย่างดีในการปฏิบัติงานจะทำให้ผู้นำสามารถคาดการณ์เกี่ยวกับงานได้ ฉะนั้น ในระยะเริ่มแรกย่อมต้องการผู้นำที่มีประสบการณ์ในทางปฏิบัติงานอย่างกว้างขวาง ผู้นำที่ดีจะต้องมีคุณสมบัติในด้านการตัดสินใจในวินิจัยสังการ และวางแผนพร้อมไปด้วย เพื่อจะได้เลือกทางที่ถูกต้องที่สุดในการดำเนินงานต่อไป

๖. มีชื่อเสียงเกียรติคุณดี ข้อนี้เกี่ยวกับชื่อเสียงวงศ์ตระกูล ชาติกำเนิดเพราะถ้ามีชื่อเสียงดี เกียรติคุณดี ย่อมเป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป

๗. สามารถเข้ากับคนได้ทุกชั้นและวรรณะได้เป็นอย่างดี

๘. มีสุขภาพอนามัยดี

๙. มีความสามารถเหนือระดับความสามารถของบุคคลธรรมดา

๑๐. มีความรู้เกี่ยวกับงานทั่วไปขององค์การหรือหน่วยงานที่ตนปฏิบัติอยู่

๑๑. มีความสามารถเผชิญปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นในขณะปฏิบัติให้ได้ทัน่วงที

๑๒. มีความสามารถคาดการณ์หรือทำนายเหตุการณ์หรือปัญหาที่จะเกิดขึ้นล่วงหน้า และหาทางป้องกันมิให้เหตุการณ์หรือปัญหานั้นเกิดขึ้นได้^{๔๔}

วิริยบุต จินสาค ได้กล่าวถึงการที่จะเป็นผู้นำที่ดีได้นั้นต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

๑. ความรู้ (Knowledge) การเป็นผู้นำนั้น ความรู้เป็นสิ่งจำเป็นที่สุด ความรู้ในที่นี้มีได้หมายถึงเฉพาะความรู้เกี่ยวกับงานในหน้าที่เท่านั้น หากแต่รวมถึงการเฝ้าหาความรู้เพิ่มเติมในด้านอื่นๆ ด้วย การจะเป็นผู้นำที่ดี หัวหน้างานจึงต้องเป็นผู้รอบรู้ ยิ่งรอบรู้มากเพียงใด ฐานะแห่งความเป็นผู้นำก็จะยิ่งมั่นคงมากขึ้นเพียงนั้น

๒. ความริเริ่ม (Initiative) ความริเริ่ม คือ ความสามารถที่จะปฏิบัติสิ่งหนึ่งสิ่งใดในขอบเขตอำนาจหน้าที่ได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องคอยคำสั่ง หรือความสามารถแสดงความคิดเห็นที่จะแก้ไขสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้ดีขึ้น หรือเจริญขึ้นได้ด้วยตนเองความริเริ่มจะเจริญงอกงามได้ หัวหน้างานจะต้อง

^{๔๔} ฉัตรวรรณ ตันนระรัตน์, การพูดสำหรับผู้นำ , พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุง เทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑ - ๑๒.

มีความกระตือรือร้น คือมีใจจดจ่องานดี มีความเอาใจใส่ต่อหน้าที่ มีพลังใจที่ต้องการความสำเร็จอยู่เบื้องหน้า

๓. มีความกล้าหาญและความเด็ดขาด (Courage and firmness) ผู้นำที่ดีจะต้องไม่กลัวต่ออันตรายความยากลำบาก หรือความเจ็บปวดใดๆ ทั้งทางกาย วาจา และใจ ผู้นำที่มีความกล้าหาญ จะช่วยให้สามารถผจญต่องานต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ นอกจากความกล้าหาญแล้ว ความเด็ดขาดก็เป็นลักษณะอันหนึ่งที่จะต้องทำให้เกิดมีขึ้นในตัวของผู้นำเองต้องอยู่ในลักษณะของการ “กล้าได้กล้าเสีย” ด้วย

๔. การมีมนุษยสัมพันธ์ (Human relations) ผู้นำที่ดีจะต้องรู้จักประสานความคิด ประสานประโยชน์สามารถทำงานร่วมกับคนทุกเพศทุกวัย ทุกระดับการศึกษาได้ ผู้นำที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีจะช่วยให้ปัญหาใหญ่เป็นปัญหาเล็กได้

๕. มีความยุติธรรมและซื่อสัตย์สุจริต (Fairness and Honesty) ผู้นำที่ดีจะต้องอาศัยหลักของความถูกต้อง หลักแห่งเหตุผลและความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเองและผู้อื่น เป็นเครื่องมือในการวินิจฉัยสั่งการ หรือปฏิบัติงานด้วยจิตที่ปราศจากอคติ ปราศจากความลำเอียง ไม่เล่นพรรคเล่นพวก

๖. มีความอดทน (Patience) ความอดทน จะเป็นพลังอันหนึ่งที่จะผลักดันงานให้ไปสู่จุดหมายปลายทางได้ อย่างแท้จริง

๗. มีความตื่นตัวแต่ไม่ตื่นตูม (Alertness) ความตื่นตัว หมายถึง ความระมัดระวัง ความสุขุมรอบคอบ ความไม่ประมาท ไม่ยีย่ยขาดความกระฉับกระเฉง มีความฉับไวในการปฏิบัติงานทันต่อเหตุการณ์ ความตื่นตัวเป็นลักษณะที่แสดงออกทางกาย แต่การไม่ตื่นตูม เป็นพลังทางจิตที่จะหยุดคิดไตร่ตรองต่อเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น รู้จักใช้ดุลยพินิจที่จะพิจารณาสิ่งต่างๆ หรือเหตุต่างๆ ได้อย่างถูกต้องพูดง่าย ๆ ผู้นำที่ดีจะต้องรู้จักควบคุมตัวเองนั่นเอง (Self control)

๘. มีความภักดี (Loyalty) การเป็นผู้นำหรือหัวหน้าที่ดีนั้น จำเป็นต้องมีความจงรักภักดีต่อหมู่คณะ ต่อส่วนรวมและต่อองค์การ ความภักดีนี้ จะช่วยให้หัวหน้าได้รับความไว้วางใจ และปกป้องภัยอันตรายในทุกทิศได้เป็นอย่างดี

๙. มีความสงบเสงี่ยมไม่ถือตัว (Modesty) ผู้นำที่ดีจะต้องไม่หยิ่งโส ไม่จองหอง ไม่วางอำนาจ และไม่ภูมิใจในสิ่งที่ไร้เหตุผลความสงบเสงี่ยมนี้ ถ้ามีอยู่ในหัวหน้างานคนใดแล้ว ก็จะทำให้ลูกน้องมีความนับถือ และให้ความร่วมมือเสมอ^{๙๐}

จ่านงค์ ทองประเสริฐกล่าวถึง คุณสมบัติที่จำเป็นสำหรับผู้นำยุคใหม่ไว้ว่า

๑. ความไวใจได้
๒. ความยุติธรรม
๓. พฤติกรรมที่ไม่วางมาดถือตัว
๔. ต้องฟังมากกว่าบงการ
๕. ต้องเปิดใจกว้างในการฟังและต้องเป็นผู้มีจิตใจกว้างขวาง

^{๙๐}วีรยุทธ จินสาคูลักษณะของการเป็นผู้นำ <<http://sites.google.com/site/prachidtinabutr/weerayut49>>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๖.

๖. ความรู้สึกไวกับผู้คน
๗. ความรู้สึกไวต่อสถานการณ์ต่างๆ
๘. ความรู้สึกริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ทันสมัยและเหมาะสม
๙. การวินิจฉัยที่ดี
๑๐. ความสามารถในการตัดสินใจและยืดหยุ่นปรับตัวได้อย่างรวดเร็วและเหมาะสม
๑๑. ความสามารถการสร้างแรงจูงใจและผลักดันให้ตื่นตัว เร่งรีบอยู่เสมอ
๑๒. ความสามารถในการบริหารงานและบริหารคุณภาพ
๑๓. ความเชื่อมั่นในตนเองสูงและความกล้า
๑๔. ความสามารถในการควบคุมอารมณ์และมีวุฒิภาวะสูง^{๙๑}

ผู้นำเป็นผู้ที่สามารถชักจูงใจให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลปฏิบัติงานด้วยความเต็มใจเพื่อทำให้เป้าหมายบรรลุผล นอกจากผู้นำจะต้องมีเทคนิคการเป็นผู้นำที่ดีแล้ว ยังจะต้องมีคุณสมบัติของการเป็นผู้นำที่ดีอีกด้วย ซึ่งคุณสมบัติของการเป็นผู้นำที่ดี มีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. มีความรู้เชี่ยวชาญในเรื่องเทคนิคหรือวิชาการเกี่ยวกับงานที่รับผิดชอบ คือการเป็นผู้นำความรู้ ความเชี่ยวชาญเป็นเรื่องจำเป็น สิ่งที่ต้องรู้ เช่น วิธีการทำงาน รู้ว่าอะไรควรทำก่อนทำหลัง รู้จักแผนงาน รู้เครื่องมือที่ใช้ รู้คุณภาพของสิ่งของที่ต้องการ รู้วิธีการแก้ปัญหาเกี่ยวกับงาน เป็นต้น ยิ่งผู้นำมีความรอบรู้ ก็ยังสามารถสร้างความเชื่อถือให้กับผู้ใต้บังคับบัญชายิ่งขึ้นเท่านั้น

๒. มีความคิดสร้างสรรค์ คือ มีแรงจูงใจสูง อยากรู้ อยากเห็น ละเอียดย้อนต่อปัญหา มีความคิดคล่องแคล่วยืดหยุ่นเข้าใจในสิ่งที่เป็นนามธรรม มีความสามารถในการตีความและเตรียมการต่างๆ มีอารมณ์ขัน ใช้ถ้อยคำได้คล่องแคล่ว นับถือตนเอง ขยัน รู้จักตนเอง เป็นต้น เพราะจะเป็นวิธีการกระตุ้นเร้าใจให้ผู้ปฏิบัติงานอยากปฏิบัติงาน

๓. มีการตัดสินใจที่ดี หมายถึงการตัดสินใจปัญหาต่างๆ ในทางที่ถูกต้องตรงกับข้อเท็จจริง โดยมีข้อผิดพลาดน้อย นั่นหมายความว่าในการตัดสินใจแต่ละครั้ง จะต้องได้มีการศึกษาปัญหาต่างๆ ก่อน มีเหตุผลที่ดี และทำลงไปด้วยความระมัดระวัง คำนึงถึงปัญหา ที่เกิดจากความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นข้างหน้า และเมื่อตัดสินใจหนึ่งสิ่งใดหลังจากได้ศึกษาปัญหาอย่างดีแล้วจะต้องกระทำลงไปด้วยความเด็ดเดี่ยว

๔. มีความสนใจเอาใจใส่และคอยปกป้องคุ้มครองผลประโยชน์ของผู้ใต้บังคับบัญชา เป็นหลักธรรมด่าที่ผู้ใต้บังคับบัญชาต้องการให้ผู้นำหรือผู้บังคับบัญชารู้ถึงงานที่ตนได้ทำ ยิ่งถ้าผลงานนั้นดียิ่งอยากให้ผู้บังคับบัญชาได้รู้ ฉะนั้นผู้นำควรสนใจ เอาใจใส่งาน ที่ผู้ใต้บังคับบัญชาทำ ขณะเดียวกันก็อยากให้ผู้นำปกป้องผลประโยชน์ที่ตนควรมีหรือควรได้ ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ในรูปของตัวเงิน เบี้ยเลี้ยง ค่าล่วงเวลา เป็นต้น

๕. มีความเชื่อมั่นในตนเอง ผู้นำต้องมีความเชื่อมั่นในตนเอง เช่น เมื่อตัดสินใจกระทำกิจกรรมใดๆ ไปแล้ว ต้องเชื่อมั่นว่าจะสำเร็จ ไม่หวั่นไหว ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่ง

^{๙๑} จ้างนค์ ทองประเสริฐ, นิทานวนจนะ, พุทธจักร, ปีที่ ๖๓ ฉบับที่ ๖ (มิถุนายน ๒๕๕๒) : ๓.

นอกจากนี้จะต้องมีอารมณ์ที่คงที่ คือมีความหนักแน่นไม่ใช้อารมณ์ส่วนตัวในการแก้ไขปัญหา เมื่อมีวิกฤติการณ์เกิดขึ้นสามารถควบคุมได้ นั่นก็หมายความว่าผู้นำจะต้องเป็นผู้บรรลุวุฒิภาวะทางอารมณ์

๖. มีร่างกายเข้มแข็งสุขภาพสมบูรณ์ เพราะผู้นำที่มีร่างกายเข้มแข็ง สุขภาพสมบูรณ์ จะมีจิตใจดี เป็นที่ยอมรับนับถือจากผู้ปฏิบัติงานที่ดึงดูดใจผู้อื่น เป็นลักษณะที่จะให้ผู้อื่นเชื่อตามได้ เพราะความเชื่อถือของบุคคลบางคนดูที่ลักษณะท่าทาง นอกจากนี้จะช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดในการปฏิบัติงานได้มาก

๗. มีความกระตือรือร้น อยากรู้ อยากเห็น หมายถึงการมีใจที่จดจ่อและมีความเอาใจใส่ ต่อหน้าที่หรือกิจการที่ต้องปฏิบัติอยู่เสมอ ผู้นำที่มีคุณสมบัตินี้จะรู้ว่าทำไมบางสิ่งบางอย่างเกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นอย่างไร จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขอย่างไรเพื่อจะทำให้ผลงานดีขึ้น นอกจากนี้จะทำให้ติดต่อกับผู้อื่นได้ง่าย ช่วยให้กิจการต่างๆ ของหน่วยงานหรือองค์กรสำเร็จไปได้ด้วยดี

๘. มีลักษณะเหนือกว่าผู้ใต้บังคับบัญชาหรือผู้ปฏิบัติงาน หมายถึงการเหนือกว่าทางด้านความคิด ผลงาน สถานะในองค์กรและในบางกรณีอาจหมายถึงความเหนือกว่าในสถานะส่วนตัวด้วย เช่น มีบุคลิกภาพที่ดีกว่า มีความกล้าหาญกว่า ที่ว่ากล้าคือไม่กลัวอันตรายความลำบาก หรือความเจ็บปวดใดๆ โดยสามารถควบคุมไว้ได้ และ ความกล้าหาญนี้จะต้องมีทั้งกาย วาจาและจิตใจ นอกจากนี้ยังมั่นใจในสิ่งที่กระทำลงไปและมีความมั่นคงในความคิดของตนเอง

๙. มีลักษณะเป็นนักกลยุทธ์ ผู้นำที่ก้าวหน้าจะต้องเป็นผู้มีกลยุทธ์ความเป็นนักกลยุทธ์ จะช่วยให้ปฏิบัติการใดๆ อย่างคล่องตัวและเคลื่อนไหวอยู่เสมอไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ ผู้นำ ที่ขาดกลยุทธ์ต่อผู้นำที่ปฏิบัติการไปตามรูปแบบและระเบียบที่เปื้อนบกพร่องกำหนดมิได้มีความคิดที่จะพลิกแพลงหรือไม่ มีชั้นเชิงใดๆนั่นเอง กลยุทธ์อาจถูกกำหนดโดยวัตถุประสงค์นโยบายระเบียบแบบแผน วิธีการงบประมาณ หรือแม้แต่กฎเกณฑ์ใดๆ ก็ตาม

๑๐. มีความอดทนทำงานที่หนักอยู่เสมอ มีความอดทนทำงานที่หนักอยู่เสมอ ความอดทนคือความสามารถของร่างกายและความคิด จิตใจที่จะทนต่อการปฏิบัติถึงหรือหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งที่สมเหตุสมผลให้ต่อเนื่องและบรรลุผลสำเร็จได้ ความอดทนนี้เป็นพลังอันหนึ่งที่จะผลักดันงานให้บรรลุจุดหมายปลายทางได้ สำหรับการทำงานหนักก็ได้หมายถึงทางกาย แต่อย่างเดียว อาจหมายถึงการทำงานหนักทางปัญญา ผู้นำที่ดีต้องไม่หยุดนิ่งทำงานหนักกว่าผู้ใต้บังคับบัญชาเสมอ

๑๑. มีความยุติธรรม เห็นอกเห็นใจผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้ร่วมงาน ความยุติธรรม คือการปฏิบัติตนเป็นกลาง ไม่เอนเอียงในการที่จะก่อให้เกิดประโยชน์หรือเป็นโทษต่อผู้หนึ่งผู้ใด ความยุติธรรมในที่นี้ก็คือความเที่ยงธรรมนั่นเอง ไม่เกี่ยวกับความยุติธรรมทางกฎหมายเพราะความยุติธรรมในแง่กฎหมายพลิกแพลงได้ สำหรับความเห็นอกเห็นใจนั้น ประกอบไปด้วยความเมตตากรุณาปรานี สงสารเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ในลักษณะนี้ไม่เสียประโยชน์กับส่วนรวม ผู้นำที่คอยเอาใจใส่ในเรื่องทุกข์เรื่องสุขของผู้ใต้บังคับบัญชามากจะเป็นเครื่องช่วยผูกมัดจิตใจกันและกัน ผลที่ได้คือจะได้รับความร่วมมือร่วมใจจากผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ดี

๑๒. มีมนุษยสัมพันธ์ดี ผู้นำที่ดีจะต้องเข้ากับหมู่คณะได้ ทำตัวสนิทสนมกับทุกคนโดยสามารถวางตัวเป็นกันเองและเป็นที่พักพิงของผู้ใต้บังคับบัญชา วิธีการสร้างมนุษยสัมพันธ์นั้น ผู้นำต้องรู้เรื่องความต้องการต่างๆ อาทิ ทางด้านร่างกาย ความปลอดภัย การยอมรับในสังคม ของผู้ใต้บังคับบัญชาและสิ่งสำคัญที่ผู้นำต้องสนองตอบให้ได้ เพราะเป็นการเอาชนะจิตใจของ

ผู้ใต้บังคับบัญชาทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นไปด้วยดี จูงใจให้ร่วมมือการทำงาน^{๙๒}

คุณสมบัติของผู้นำที่ดีมีอยู่หลายประการ トラบใดที่เป็นผู้นำ ผู้บริหาร เขาจำเป็นต้องใช้คุณสมบัติเหล่านี้อยู่ตลอดเวลา ดังเช่น

๑. ผิดัดการเป็นผู้นำที่ดี
๒. ใส่ใจพนักงาน
๓. รู้จักรับฟังปัญหาของลูกน้อง
๔. ผู้นำคือสมาชิกคนหนึ่งของทีมงาน
๕. การสร้างสรรค์สร้างสัมพันธ์กับผู้ร่วมงาน
๖. สร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรให้กับพนักงาน
๗. ผู้นำที่ดีต้องตระหนักถึงความสำคัญของการสื่อสาร
๘. ผู้นำที่ดีต้องหาวิธีให้งานเป็นที่น่าสนใจ^{๙๓}

ชะลอ ธรรมศิริ ได้กำหนดคุณสมบัติของผู้นำไว้ว่า ผู้นำที่ดีควรมีคุณสมบัติทั่วไป ดังนี้

๑. มีความรู้ ความสามารถหลายด้าน
๒. มีความเฉลียวฉลาด
๓. เป็นที่รักใคร่เชื่อถือ
๔. มีจิตใจเข้มแข็ง อดทน
๕. มีความตั้งใจจริง กระตือรือร้น
๖. มีมารยาทในสังคมดี
๗. มีความรับผิดชอบสูง และสามารถปรับตนเองได้
๘. เสียสละ ใจกว้างขวาง
๙. ชอบทำงานร่วมกับผู้อื่น
๑๐. รักษาระเบียบวินัย และยุติธรรม^{๙๔}

ดร. พรนพ พุกกะพันธุ์ ได้สรุปคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นผู้นำที่ดีไว้ดังนี้ คือ

๑. มีความเฉลียวฉลาด ผู้นำที่ดีจะต้องมีความสามารถทางด้านสติปัญญาและคุณภาพทางสมองซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้นำ คนที่มีความเฉลียวฉลาดย่อมโน้มน้าวให้ผู้อื่นปฏิบัติตามได้ง่าย

^{๙๒} จุมพล หนิมพานิช, ผู้นำ อำนาจ และการเมืองในองค์กรชุมชนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ๒๕๔๗) หน้า ๖๓- ๖๕.

^{๙๓} นงลักษณ์ สุทธิวัฒนพันธ์, คิดอย่างผู้นำ, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์ สนุกอ่าน, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐ - ๒๕.

^{๙๔} ชะลอ ธรรมศิริ, “การพัฒนาตนเองและลักษณะผู้นำ ”, (บทความทางวิชาการกองวิชาการ กรมการปกครอง เล่ม ๑๔, ๒๕๑๖), หน้า ๑๓.

๒. มีการศึกษาอบรมดี การศึกษาก่อให้เกิดความคิดริเริ่ม ความคิดสร้างสรรค์ เป็นส่วนประกอบสำคัญของการเป็นผู้นำ ความรู้ย่อมทำให้คนนับหน้าถือตาจะพูดอะไรคนอื่นเขาก็เชื่อฟัง และให้ความเคารพนับถือด้วย

๓. มีความเชื่อมั่นในตนเอง ต้องมีกำลังใจเข้มแข็งเมื่อตัดสินใจจะทำกิจการใดๆ ไปก็ต้องมีความเชื่อมั่นว่างานนั้นจะต้องสำเร็จ โดยไม่หวั่นไหวต่อเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้น ซึ่งจะเป็นอุปสรรคในการดำเนินงานนั้น

๔. เป็นคนมีเหตุผลดี คือ มีความสามารถทางด้านเปรียบเทียบและการแปลความหมายอย่างมีเหตุผล มีความสามารถที่จะตีความหมายทางภาษาเป็นตัวเลข และจากตัวเลขเป็นถ้อยคำได้ทำให้นักบริหารสามารถที่จะหาเหตุผลต่างๆ จากสาเหตุต่างๆ ได้ และสามารถแปลความหมายของสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ให้เป็นภาษาเขียนได้ ความสามารถด้านเหตุผลนี้พัฒนาได้ยากเพราะจำต้องมีความสามารถทางภาษา ทักษะ และความรู้ทางด้านวิชาการประกอบด้วย

๕. มีประสบการณ์ในการปกครองบังคับบัญชาเป็นอย่างดี ในการปฏิบัติงานจะทำให้ผู้นำสามารถคาดการณ์เกี่ยวกับงานได้ ฉะนั้น ในระยะเริ่มแรกย่อมต้องการผู้นำ ที่มีประสบการณ์ในทางปฏิบัติงานอย่างกว้างขวาง ผู้นำที่ดีจะต้องมีคุณสมบัติในด้านการตัดสินใจวินิจฉัยสั่งการและการวางแผนพร้อมไปด้วย เพื่อจะได้เลือกทางที่ถูกต้องที่สุดในการดำเนินงานต่อไป

๖. มีชื่อเสียงเกียรติคุณดี ข้อนี้เกี่ยวกับชื่อเสียงวงศ์ตระกูล ชชาติกำเนิด เพราะ ถ้ามีชื่อเสียงดี มีเกียรติคุณดี ย่อมเป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป

๗. สามารถเข้ากับคนได้ทุกชั้นวรรณะเป็นอย่างดี

๘. มีสุขภาพอนามัยดี

๙. มีความสามารถเหนือระดับความสามารถของบุคคลธรรมดา

๑๐. มีความรู้เกี่ยวกับงานทั่วไป ขององค์การ หรือหน่วยงานที่ตนปฏิบัติอยู่โดยเฉพาะ

๑๑. มีความสามารถเผชิญปัญหา เฉพาะหน้าที่จะเกิดขึ้น ในขณะที่ปฏิบัติให้ได้ทันทั่วทั้งที่

๑๒. มีความสามารถคาดการณ์ หรือทำนายเหตุการณ์หรือปัญหาที่จะเกิดขึ้นล่วงหน้า และหาทางป้องกันมิให้เหตุการณ์หรือปัญหานั้นเกิดขึ้นได้^{๙๕}

เดสเลอร์ (Dessler) กล่าวถึงคุณสมบัติที่ดีของผู้นำว่ามี ๖ ประการ ดังนี้

๑. เป็นผู้นำที่มีแรงจูงใจ หมายถึง เป็นผู้ที่มีความสามารถอย่างแรงกล้าที่จะประสบความสำเร็จมีพลังอย่างมาก และมีความมุ่งมั่นที่จะเอาชนะอุปสรรคต่างๆ

๒. มีความต้องการที่จะเป็นผู้นำ ชอบที่จะเป็นผู้นำมากกว่าผู้ตาม และจะเป็นผู้ที่มีอิทธิพลเหนือผู้อื่น

๓. ความซื่อสัตย์และมีคุณธรรม

๔. เป็นผู้มีความมั่นใจ ซึ่งความมั่นใจจะมีบทบาทสำคัญต่อการตัดสินใจและทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีความเชื่อมั่นในผู้นำ

^{๙๕}พรนพ พุกกะพันธุ์ ดร., ภาวะความเป็นผู้นำ LEADERSHIP, (กรุงเทพมหานคร : จามจุรีโรดเกท, ๒๕๔๒), หน้า ๒๒ – ๒๓.

๕. มีความสามารถในการรับรู้และมีความฉลาด

๖. ต้องเป็นผู้ที่รู้จักองค์การเป็นอย่างดี เพราะจะเป็นข้อมูลที่จะช่วยในการตัดสินใจที่ถูกต้องและเหมาะสม^{๙๖}

โกเมซ-มีเจีย และบัลคิน (Gomez-Mejia and Balkin) กล่าวถึงคุณสมบัติทักษะสำหรับผู้นำที่ดี ได้แก่

๑. เป็นผู้ที่มีทักษะของการใช้อิทธิพล (Influence skills) โดยสามารถใช้ความเป็นผู้นำในการทำให้ผู้ปฏิบัติงานเต็มใจที่จะทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ

๒. เป็นผู้ที่มีทักษะในการมอบหมายงาน (Delegation skills) พร้อมทั้งสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมายนั้นด้วย

๓. เป็นผู้ที่มีความยืดหยุ่น (Flexibility skills) และสามารถแก้ไขปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่

๔. เป็นผู้ที่มีทักษะในการจูงใจ (Motivational skills) โดยเป็นผู้สนับสนุนและจัดสร้างสภาพแวดล้อมเพื่อให้ปฏิบัติงานทุ่มเทและอุทิศตนเองให้กับงาน^{๙๗}

ทิมมและปีเตอร์สัน (Timm and Peterson) กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้นำที่ดีในมุมมองของผู้ปฏิบัติงาน โดย Franklin Covey Center for Research ได้ทำการสำรวจความคิดเห็นของผู้ปฏิบัติงานในประเทศสหรัฐอเมริกาจำนวน ๓๗,๐๐๐ คน ในปี ค.ศ.๑๙๙๗-๑๙๙๘ ผลการศึกษาพบว่าคุณสมบัติของผู้นำที่ดีที่ผู้ปฏิบัติงานต้องมี ๑๑ ประการเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่

๑. เป็นผู้ที่มีความสามารถในการสื่อสาร (Effectively communicate) รวมถึงความสามารถในการรับฟังด้วย

๒. เป็นผู้ที่มีคุณธรรม (Exhibit Integrity) มีความซื่อสัตย์ (Honesty) และน่าไว้วางใจ (Trustworthy)

๓. เป็นผู้ที่มีความสนุกสนานกับการทำงานเป็นทีม (Enjoy Team Work) ผู้ปฏิบัติงานต้องการผู้นำที่เป็นส่วนหนึ่งของพวกเขาและสามารถทำงานร่วมกับพวกเขาได้เป็นอย่างดี

๔. เป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ (Be Visionary) และบอกกล่าววิสัยทัศน์นั้นต่อผู้ปฏิบัติงาน มีความคิดสร้างสรรค์ และทำงานกับผู้ปฏิบัติงานเพื่อจะนำทีมไปสู่วิสัยทัศน์นั้น

๕. เป็นผู้ที่กำลังตัดสินใจ (Make Decision) มีความสามารถในการแก้ปัญหา เป็นนักวางแผน และเป็นผู้มีความสามารถในการจัดระบบการทำงานที่ดี

๖. เป็นผู้ใส่ใจต่อความรู้สึกของผู้ปฏิบัติงาน (Demonstrate Caring) รวมทั้งมีความห่วงใย เห็นอกเห็นใจ และให้การสนับสนุนผู้ปฏิบัติงานด้วย

^{๙๖}Gary Dessler, **Management : Principles and Practies for Tomorrow's Leaders**, 3thed, (New Jersey : Pearson Education, Inc, 2000) , pp. 256 - 258.

^{๙๗}Luis R.Gomez-Meja and David B.Balkin, **Management**, (New York : McGraw-Hill Book Company, 2002), p. 287.

๗. เป็นแบบอย่างที่ดีได้ (Be a Model) ซึ่งมีความสำคัญคือจะส่งผลต่อพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติงาน

๘. เป็นผู้อุทิศตนเองให้กับงาน (Be Dedicated) และทำงานหนักเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

๙. เป็นผู้ที่สามารถจูงใจผู้อื่นได้ (Be a Motivator)

๑๐. เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ (Be Expert) มีความรู้ มีความสามารถ และมีความเฉลียวฉลาด

๑๑. เป็นผู้ที่มีความกล้าหาญ (Be Courageous) และกล้าที่จะยืนหยัดในสิ่งที่ถูกต้อง^{๙๘}

เฮลรีเกิล และคณะ (Hellriegel) กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้นำที่จะทำให้ประสบความสำเร็จว่ามี ๔ ประการ คือ

๑. เป็นผู้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล (Creating a Vision) มีวิสัยทัศน์ใหม่ๆ และมีการรวมกำหนดเป้าหมายกับผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งจะทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีความผูกพันกับเป้าหมายนั้น และจะพยายามดำเนินการเพื่อให้เป้าหมายนั้นบรรลุผล

๒. เป็นผู้ที่มีความสามารถในการสื่อสาร (Meaning through Communication)

๓. เป็นผู้ที่มอบอำนาจให้กับผู้ปฏิบัติงาน (Empowerment) โดยให้ผู้ปฏิบัติงานมีส่วนร่วมในการพัฒนาเป้าหมายและนโยบาย ซึ่งเมื่อเป้าหมายนั้นบรรลุผู้ปฏิบัติงานก็จะเกิดความพึงพอใจ รวมทั้งผู้นำให้การสนับสนุนเพื่อพัฒนาผู้ปฏิบัติงาน และช่วยเหลือให้ผู้ปฏิบัติงานบรรลุเป้าหมายส่วนบุคคลด้วย

๔. เป็นผู้ที่เข้าใจตนเอง (Self-understanding) โดยรู้จักจุดอ่อนและจุดแข็งของตนเอง และเป็นผู้ที่ต้องการการข้อมูลย้อนกลับของผลการปฏิบัติงาน เพื่อปรับปรุงตนเองให้ดียิ่งขึ้นโดยคุณสมบัติต่างๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่เรียนรู้และสามารถพัฒนาได้^{๙๙}

ออร์ดเวย์ ทีด (Ordway Tead) อ้างถึงใน ณรงค์ สีนสวัสดิ์ ได้ศึกษาและรวบรวมคุณสมบัติของผู้นำที่สำคัญๆ ที่ผู้นำจะต้องมี ดังนี้

๑. **พลังกายและพลังประสาท** ผู้นำต้องมีพลังกายและพลังประสาทที่เข้มแข็ง มีกำลังใจ กล้าแกร่ง มีความอดทนกว่าคนธรรมดา ในเมื่อเกิดวิกฤติการณ์ทางการเมืองหรือสังคมขึ้น ต้องมีความมั่นคงและวางเฉยไม่แสดงอาการหรือความรู้สึกลอยๆ ได้ออกมา ผู้ที่จะทำเช่นนี้ได้จะต้องมีพลังกายและพลังประสาทเข้มแข็งจริงๆ การเป็นผู้นำจะต้องทำงานหนักกว่าคนธรรมดา ผู้นำต้องฉลาดรอบรู้ในการบริหารที่ควรหรือไม่ควรแก่หน้าที่ ไม่ปล่อยงานให้เป็นหน้าที่ของผู้อื่นได้บังคับบัญชาเพียงอย่างเดียว

๒. **รู้จักมุ่งหมายและแนวทางที่จะพัฒนา** คุณสมบัติอีกประการหนึ่งที่ผู้นำจะต้องมี คือ การมีนโยบายหรือแผนปฏิบัติงานที่จะก่อให้เกิดความสำเร็จ ผู้นำจะต้องรู้ว่า เป้าหมายในการพัฒนา

^{๙๘} Paul R. Timm and Brent D. Peterson, **People at Work : Human Behavior in Organizations**, 5th ed, (New York : South-Western Publishing, 2000), pp. 147 - 150.

^{๙๙} Don Hellriegel, John W. Slocum and Richard W. Woodman, **Organizational Behavior**, 8th ed, (Ohio : South-Western College Publishing, 1998), pp. 303 - 304.

นั้นมุ่งหมายไปในแนวทางใดตนควรจะแสดงบทบาทอย่างไรที่จะทำให้เป้าหมายเหล่านี้บรรลุผล เป้าหมายเหล่านี้จะเป็นจริงได้ถ้าหาก

๑. มีวิธีการที่แน่นอน ชัดเจน เพื่อการบรรลุเป้าหมายนั้น
๒. คนอื่นสามารถเข้าใจหรืออธิบายให้คนอื่นเข้าใจเป้าหมายและวิธีการได้
๓. คนอื่นมีความเห็นด้วยและเข้าใจวิธีการนั้น
๔. ผู้นำต้องมั่นคงและจริงจัง และพยายามทำเป้าหมายนั้นให้เป็นจริงขึ้นมา

๓. ความกระตือรือร้น ผู้นำต้องมีความกระตือรือร้น บากบั่นขวนขวายที่จะทำเป้าหมายของตนให้สัมฤทธิ์ผลให้ได้ ความกระตือรือร้นจะทำให้เขายึดมั่นอยู่กับเป้าหมายและแผนงานนั้น อันจะช่วยให้ผู้ใต้บังคับบัญชาพลอยกระตือรือร้นในการทำงานไปด้วย ซึ่งจะช่วยให้การดำเนินการตามแผนงานนั้นราบรื่นขึ้น

๔. ความเป็นมิตรและความรัก ผู้นำจะต้องแสดงความรักและความเป็นมิตรต่อผู้ใต้บังคับบัญชา มีความโอบอ้อมอารี เอื้ออาทร ต่อความเป็นอยู่ของผู้ร่วมงานและประชาชนเมื่อมีโอกาสก็แสดงความห่วงใยให้ปรากฏ รวมทั้งการเข้าไปรู้จักครอบครัวของบริวารและการไต่ถามสารทุกข์สุกดิบของบริวารและของคนในครอบครัวของเขา จะเป็นพลังเสริมที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและสร้างศรัทธาในตัวผู้นำให้แนบแน่นต่อไป

๕. ความน่าเชื่อถือ ผู้นำจะต้องทำตนให้เป็นคนที่น่าเชื่อถือได้ โดยการพูดจริงทำจริง ตามสัญญาประชาคม ไม่เป็นคนเหลวไหลเล่ห์หรือท้อแท้จับจด ซึ่งบริวารและคนใกล้ชิดจะได้มีความมั่นใจว่า พวกเขาจะสามารถฝากอนาคตและผลประโยชน์ของพวกเขาไว้กับผู้นำได้ ผู้นำจะต้องระมัดระวังพฤติกรรมบางอย่างที่ไม่เหมาะสมต่อคุณค่า (Values) หรือมาตรฐานทางศีลธรรมของสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

๖. ความกล้าในการตัดสินใจ ความกล้าในการตัดสินใจนั้นเป็นคุณสมบัติที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผู้นำปัญหาที่เผชิญหน้าผู้นำอยู่นั้นเป็นปัญหาสำคัญๆ เกี่ยวกับความเสื่อมถอยหรือความรุ่งเรืองของประเทศชาติและองค์กรต่างๆ ปัญหาแต่ละปัญหาอาจมีทางออกหลายทาง จะเป็นทางใดที่ผู้นำจะต้องกล้าตัดสินใจ ในสถานการณ์บางสถานการณ์นั้นตัวผู้นำอาจจะไม่มีเวลาในการทบทวนครุ่นคิดมากนัก ผู้นำอาจจะต้องตัดสินใจทบทวนเลือกทางออกทางใดทางหนึ่งที่แน่นอน

๗. สถิติปัญญาความรอบรู้ ผู้นำควรจะเป็นผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด รอบรู้เรื่องราวต่างๆ ได้ดีกว่าคนสามัญทั่วไป แต่ในบางโอกาสบางสถานการณ์ ผู้ที่ได้รับมติให้เป็นผู้นำอาจมีสติปัญญาไม่เลอเลิศเหมือนบุคคลธรรมดา แต่การเฉลียวฉลาดรู้ทันปัญหาและอุปสรรคเป็นเรื่องที่สำคัญมาก

๘. ครูที่ดี ผู้นำที่ดีต้องเป็นครูที่ดี เพราะในฐานะผู้นำนั้นต้องสามารถชี้แนวทางเหตุผลในการปฏิบัติที่ถูกต้องและความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขปัญหาต่างๆ เมื่อมีปัญหาที่สามารถชี้แจงให้ผู้ร่วมงานหรือคนใกล้ชิดเข้าใจได้ด้วยคำพูดธรรมดาๆ ถ้าหากลูกน้องทำผิดพลาดแต่เป็นความผิดพลาดที่ไม่รุนแรงนักหากให้อภัยได้ก็สมควรให้อภัย ถ้าหากให้อภัยไม่ได้ก็สมควรลงโทษ ตามสมควรแก่เหตุและจะต้องให้ผู้ที่ถูกลงโทษเข้าใจและรับรู้ความผิดของตน

๙. ศรัทธาและความเชื่อมั่น การทำงานในหน้าที่ของผู้บริหารนั้น จะให้ผลสำเร็จได้ ก็ต่อเมื่อเหล่าผู้นำมีความกระตือรือร้น และกระฉับกระเฉงในการทำงานไม่รู้สีกเหน็ดเหนื่อยเฉื่อยชา การที่จะเป็นเช่นนี้ได้ผู้นำต้องรู้สึกได้ว่า งานที่ตนกำลังดำเนินการอยู่นั้นมีหนทางสำเร็จและมีเป้าหมายที่

เด่นชัด มีอุดมการณ์ที่มั่นคง มีศรัทธาและความเชื่อมั่นในความสำเร็จสูง ผู้นำจะต้องสร้างความเชื่อมั่นและศรัทธาในความสำเร็จของงานให้เกิดขึ้นกับลูกน้องหรือประชาชนเหนือสิ่งอื่นใด ผู้นำจะต้องทำให้ลูกน้องมีความเข้าใจว่า ความศรัทธาและความเชื่อมั่นในตนเองเป็นบ่อเกิดแห่งความสำเร็จของเขา^{๑๐๐}

สมิท และ ปัคคีย์ (Smith & Puckey) อ้างถึงใน พรหมทิพย์ ศิริวรรณบุคย์ได้สรุปคุณสมบัติที่ดีของผู้นำไว้ดังนี้

๑. มีความเฉลียวฉลาด มีไหวพริบทันคน (Intelligence) ผู้นำสามารถควบคุมการทำงานให้เกิดผลได้อย่างมีประสิทธิภาพและใช้ทรัพยากรบุคคลให้เกิดอรรถประโยชน์

๒. มีความเชื่อมั่นในตนเอง (Self-Confidence) ผู้นำควรมีความมั่นใจเมื่อสั่งงานไม่เกิดความโลเลและรับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่นใคร่ครวญในการตัดสินใจอย่างถี่ถ้วน

๓. มีความเด็ดขาดในการตัดสินใจ (Good Decision Making) ผู้นำควรกล้าตัดสินใจปัญหาต่างๆได้อย่างเด็ดขาด และกล้าผจญผลดีและผลเสียที่อาจเกิดขึ้นจากการตัดสินใจ

๔. มีกำลังใจเข้มแข็ง (Strong will Power) ผู้นำควรมีจิตใจที่เข้มแข็งต่องานที่ตั้งใจทำไม่ท้อถอย เมื่อล้มแล้วสามารถลุกขึ้นยืนหยัดใหม่ได้ด้วยตนเอง

๕. มีปฏิภาณไหวพริบ (Impulsive) ผู้นำสามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ฉับไว รู้วิธีโต้ตอบสถานการณ์ต่างๆ อย่างทันท่วงทีและถูกต้อง

๖. มีความรอบรู้ (Well Rounded) ผู้นำควรมีความสนใจในสถานการณ์รอบด้านและมีวิญญานใฝ่รู้สิ่งรอบตัวอยู่เสมอและต้องมีใจกว้าง

๗. มีความรับผิดชอบและตื่นตัวอยู่เสมอ (Responsibility and Well Alert) ผู้นำควรมีความรับผิดชอบต่องานในหน้าที่และตื่นตัวต่อสภาพการณ์รอบด้านเสมอ

๘. มีความสุภาพ เมตตา กรุณาและเห็นใจต่อผู้ใต้บังคับบัญชา (Generous Kind and Sympathy) ผู้นำควรมีความสุภาพทางกาย วาจา และใจ เอาใจเขามาใส่ใจเรา ให้ความรักความเมตตาต่อผู้ใต้บังคับบัญชาและครอบครัวของเขา

๙. มีความซื่อสัตย์และความยุติธรรม (Royalty and Justice) ผู้นำต้องให้ความยุติธรรม ความเสมอภาค ความถูกต้องและความผิดกับผู้ปฏิบัติงานเท่าเทียมกัน ไม่ลำเอียงเห็นแก่หน้าเฉพาะฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

๑๐. มีความสามารถที่จะสอนคนอื่นได้ (Good Instructor) ผู้นำควรรู้วิธีมอบงานให้คนอื่นทำและมีความสามารถอธิบายวิธีการทำงานให้คนอื่นทำได้ด้วย

๑๑. มีศรัทธาต่องานและผู้ร่วมงาน (Fiath) ผู้นำควรให้ความไว้วางใจและศรัทธาต่อผู้ร่วมงาน และผู้นำต้องรักและศรัทธาในหน้าที่ของตนก่อนจึงจะนำผู้ใต้บังคับบัญชาได้

^{๑๐๐}Ordway Tead อ้างใน, ณรงค์ สีนสวัสดิ์, สังคมกับการปกครอง, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๔๘ – ๖๒.

๑๒. มีอารมณ์ขัน (Sense of Humor) ผู้นำนั้นไม่ควรใช้เฉพาะพระเดชแต่เพียงอย่างเดียวต้องมีอารมณ์ขันสอดแทรกพอเหมาะ เพื่อการสร้างมนุษยสัมพันธ์และไม่ทำให้เกิดความเครียดในการทำงาน^{๑๐๑}

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติของผู้นำของนักวิชาการทั้งหลาย สรุปได้ว่าคุณสมบัติของความเป็นผู้นำ เป็น สิ่งจำเป็น และมีคุณค่าอย่างยิ่ง และเป็นปัจจัยสำคัญในการปฏิบัติหน้าที่ เพื่อให้ผู้ตามมีความเคารพเชื่อถือ เชื่อมั่น และเชื่อฟัง พร้อมทั้งจะปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ คุณสมบัติของความเป็นผู้นำจึงเป็นพื้นฐานสำคัญของผู้นำที่จะต้องอาศัยความรู้ความสามารถ ความคิดริเริ่มในการสร้างงาน และมอบหมายกับบุคคลที่เหมาะสม ทำงานเป็นทีม ซึ่งจะต้องอาศัยมนุษยสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน มีความซื่อสัตย์สุจริตและให้ความเป็นธรรมกับทุกฝ่าย ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ขยันหมั่นเพียร มีความอดทนต่อปัญหาและแรงกดดัน กล้ารับผิดชอบต่อผลของการกระทำ มีความเด็ดขาด พุดอย่างใดทำอย่างนั้น เป็นที่ไว้วางใจต่อผู้ตาม มี ชีวิตเรียบง่ายไม่วางมาดถือตัว รับฟังทุกความเห็นได้ มีจิตใจกล้าหาญ ประเมินสถานการณ์ได้ไว และแม่นยำ วินิจฉัยปัญหาได้เฉียบขาด มีความเชื่อมั่นในตนเอง ตลอดจนสามารถควบคุมอารมณ์ได้ทุกสถานการณ์

๒.๒ แนวคิดเรื่องผู้นำตามหลักศาสนาพุทธ

พระพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นอีกศาสนาหนึ่งที่ให้ความสำคัญกับแนวความคิดเรื่องภาวะผู้นำเอาไว้โดยเห็นว่าในสังคมทุกสังคมนั้นจะต้องมีบุคคลที่เกิดมาเพื่อทำประโยชน์แก่ผู้อื่นหรือมาเป็นผู้นำผู้อื่นอยู่เสมอ ซึ่งบุคคลที่มีภาวะผู้นำและเป็นผู้เข้ามาแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในทางพระพุทธศาสนานั้นหากพิจารณาจากหลักฐานเชิงคัมภีร์ เราจะพบว่าในอัครคัมภีร์สูตรซึ่งเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยกำเนิดและการพัฒนาการของโลกและสังคมมนุษย์ได้ระบุว่าเมื่อโลกมนุษย์และสังคมมนุษย์เกิดขึ้นมาแล้วในระยะแรกมนุษย์มีกิเลสและไม่มีศีลธรรมอันเป็นกฎจริยธรรมพื้นฐานของสังคมก็ทำให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบกันต่อมามนุษย์ก็ได้เริ่มพิจารณาหาบุคคลผู้ที่มีความเหมาะสมเข้ามาเป็นผู้นำเพื่อการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งดังกล่าว^{๑๐๒} ซึ่งก็ถือว่าเป็นกรณีที่เกิดขึ้นให้เห็นว่าภาวะผู้นำนั้นเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาพระพุทธศาสนา

ศาสนาพุทธมีแนวคิดเรื่องเกี่ยวกับผู้นำ^{๑๐๓} นั้น ซึ่งแนวคิดของการนำและภาวะผู้นำของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นอาจพิจารณาได้ว่า ในทางศาสนาพุทธ พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้นำองค์การ คือ เหล่าสาวกไปสู่แนวทางแห่งการหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง อันเป็นเป้าหมายสุดท้ายในทางศาสนาพุทธได้อย่างยอดเยี่ยม โดยที่พระพุทธองค์ในฐานะผู้นำ ได้ทรงเลือกใช้หลักในการนำและภาวะผู้นำของพระพุทธองค์ในเรื่องราวต่างๆตามโอกาส บุคคล สถานที่และสถานการณ์ที่หลากหลาย ลักษณะ ยกตัวอย่างเช่น การเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน การมีส่วนร่วมในการ

^{๑๐๑} พรหมทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, “ภาวะการเป็นผู้นำ”, วารสารเสนาสนเทศ. ปีที่ ๒๗ (๒๕๓๑) :

๑๗ – ๑๘.

^{๑๐๒} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒.

^{๑๐๓} พระครูสิริจันทนิวิฐ ภาวะผู้นำเชิงพุทธ(กรุงเทพมหานครนิติธรรมการพิมพ์ ๒๕๔๙) หน้า ๒๒.

ตัดสินใจ การให้ความสำคัญระหว่างคนและงานอย่างเท่าเทียมกัน การสร้างแรงจูงใจ การกระตุ้นสมาชิกให้ดำเนินกิจกรรมในการปฏิบัติอย่างเต็มกำลังความรู้ความสามารถรวมถึงวิธีการในการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกภายในองค์การกับสมาชิกภายนอกองค์การ^{๑๐๔}

แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำในทางศาสนาพุทธนั้น มีรากฐานมาจากแนวทางในการสร้างสรรค์บุคลากรในองค์การให้มีบุคลิกลักษณะของความเป็นผู้นำ ด้วยการใช้เทคนิควิธีการซึ่งคาดหวังถึงผลที่สามารถนำมาใช้ในการจูงใจ ให้บุคคลอื่นประพฤติปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ของตนที่ต้องการ โดยพิจารณาถึงระดับขั้นความต้องการภายในของมนุษย์ พุทธวิธีในการนำและภาวะผู้นำขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงใช้พุทธวิธีในการนำมวลหมู่สมาชิกขององค์การพุทธ ด้วยการใช้หลักธรรมและการปฏิบัติของพระองค์ นำพาสมาชิกขององค์การไปสู่ทางแห่งความสงบสุขร่มเย็นและมีรากฐานที่มั่นคง ทรงเป็นผู้นำที่เน้นการเปิดโอกาสให้แก่สมาชิกได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการกับกิจการของหมู่สงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการตัดสินใจ สมาชิกสามารถแสดงความคิดเห็นหรือคัดค้านได้โดยอิสระเมื่อตนมีความคิดเห็นอื่นๆ หรือแม้แต่การมีความคิดเห็นที่ไม่ตรงกันก็ตาม จะเห็นว่าพระพุทธรองค์นั้น ทรงเป็นผู้นำที่ดี มีบุคลิกลักษณะที่ดี มีศีลจารวัตรที่งดงาม มีความรู้ความสามารถเป็นเลิศ มีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำและเป็นแบบอย่างทางจิตใจให้แก่เหล่าสาวก อีกทั้งยังเป็นผู้ดำเนินการปฏิบัติที่ถูกต้องที่ชอบ ซึ่งพระองค์เองได้ทรงประพฤติปฏิบัติให้เห็นได้จริงมาแล้วเพื่อให้พระสงฆ์สาวกได้ยึดเป็นแนวทางในการดำเนินรอยตามได้อย่างไม่มีข้อสงสัยและเคลือบแคลงใจ พระพุทธรองค์ได้ทรงชี้แจงสื่อสารในลักษณะของการตรัสสอนธรรมเหล่าพระสงฆ์สาวก ในเรื่องของการตรัสสอนธรรมแก่เหล่าสาวก ทรงมีฐานคติในการมองมนุษย์ว่ามีพื้นฐานที่แตกต่างกันทั้งในด้านกว้างและด้านลึก ความแตกต่างในด้านกว้าง หมายถึงความแตกต่างในเรื่องของทักษะความเชี่ยวชาญและความรู้ความสามารถที่แตกต่างกัน ส่วนความแตกต่างทางด้านลึก หมายถึงความแตกต่างทางด้านของภูมิธรรม ภูมิปัญญาและกุศลธรรมที่แตกต่างของแต่ละบุคคล ดังนั้นพระองค์จึงได้ตัดสินใจพระทัยที่จะตรัสสอนธรรม และเน้นย้ำให้เหล่าพระสาวกมุ่งมั่นในการฝึกพัฒนาตนเองอย่างเต็มกำลังความสามารถ^{๑๐๕}

หลังจากพระองค์ตรัสรู้แล้ว พระองค์ได้ทรงแสดงปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ซึ่งเป็นผู้อุปัฏฐาก ในการบำเพ็ญเพียรทุกรกิริยาตั้งแต่แรกของพระองค์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน (เมืองสารนาถ) ใกล้เมืองพาราณสี นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาเป็นเวลา ๔๕ พรรษา พระองค์ได้ทรงสั่งสอนมนุษย์ชาย-หญิงทุกชนชั้นวรรณะมีทั้งกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ตลอดจนพวกนอกรวรรณะให้เลื่อมใสศรัทธา เข้ามาขออุปสมบทเป็นพุทธสาวก หรือบางพวกก็ประกาศตนเป็นพุทธมามกะโดยขอถึงรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งที่เคารพหลากหลายเหมาะสมกับฐานะและอุปนิสัยของแต่ละบุคคลไม่เลือก

^{๑๐๔} พูนลาภ แก้วแจ่มศรี “การจัดการเชิงพุทธการสำรวจปรัชญาและแนวคิดสำหรับการจัดการสมัยใหม่” วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ๒๕๔๖) หน้า ๑๖๙- ๑๗๐.

^{๑๐๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๘ - ๑๖๙.

แบ่งแยกไม่เลือกแบ่งแยกกลุ่มชนในสังคมเลย เมื่อพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานที่เมืองกุสินารา (รัฐอุตตรประเทศอินเดียปัจจุบัน)^{๑๐๖}

๒.๒.๑ ความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำตามหลักศาสนาพุทธ

การนำเป็นเรื่องของการจัดการกับบุคคลขององค์กรซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำเนินการให้ปัจเจกบุคคล (Individuals) และกลุ่มบุคคล (Groups) ซึ่งเป็นบุคลากรขององค์กรนำแผนงานและการตัดสินใจแก้ปัญหาไปปฏิบัติให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย การนำ หมายถึงกระบวนการในการชักจูง หรือโน้มน้าวความคิดเห็นและพฤติกรรมของบุคคลอื่นให้คล้อยตามและกระตือรือร้นที่จะหาทางบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายปฏิบัติการขององค์กรในสถานการณ์สถานการณ์หนึ่งความสามารถในการนำ เรียกว่า ภาวะผู้นำ ซึ่งมีนักวิชาการทางศาสนา พุทธได้ให้ความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำไว้ดังนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ให้ความหมายไว้ว่า ผู้นำ คือผู้ชักพาให้คนอื่นเคลื่อนไหวก้าวหรือกระทำการในทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้ หลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำกันอยู่แล้ว เช่นเป็นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคม ผู้นำวัด และแม้กระทั่งหัวหน้าครอบครัวก็จัดว่าเป็นผู้นำ^{๑๐๗}

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต) ให้ความหมายผู้นำ ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Leadership” ซึ่งมีความหมายในทำนองเดียวกันว่า “Being a leader ; power of leadering, the qualities of a leader” หมายถึง ผู้นำไปสู่สิ่งที่ตั้งงามและเป็นประโยชน์แก่มหาชน การนำไปในทางชั่ว ต่ำ เสียหาย เช่น เป็นหัวหน้าโจรพาลูกน้องไปปล้นหรือลักขโมย หรือการตั้งตนเป็นหัวหน้าไปพาคนค้ายาเสพติด ก็คงไม่นับว่าเป็นผู้นำหรือมีภาวะผู้นำ เพราะไม่สัมพันธ์กับเป้าหมายที่ตั้งงาม และมีได้ตั้งอยู่บนฐานแห่งศีลธรรม คุณธรรม และสติปัญญา^{๑๐๘}

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า ผู้นำคือ คำว่า ประมุข มาจากคำว่า ปะ แปลว่า ทั้งหมดทั้งสิ้น และมุขะ แปลว่า หน้า รวมเป็น ปมุขะ มีความหมายว่า หน่วยออกหน้าทั้งหมดทั้งสิ้น คือลักษณะแห่งผู้นำนั่นเอง เป็นการนำอย่างสัตบุรุษ อย่างผู้มีคุณธรรมเป็นผู้นำ ซึ่งเป็นความหมายกับผู้นำแห่งพุทธราชระบอบประชาธิปไตยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แต่ถึงกระนั้นก็ไม่สูญเสียการเป็นผู้นำ เพราะมีการนำได้หลายทาง แม้จะไม่มีอำนาจทางการเมืองโดยสมบูรณ์ แต่ก็เมื่อมีโอกาสที่จะนำในทางเศรษฐกิจ การพัฒนา วัฒนธรรม การศึกษา ซึ่งดีไปกว่าการเมือง เรียกว่า ผู้นำทางวิญญาณ คือ การทำให้เกิดความถูกต้องในทางจิตใจ ในการดำเนินชีวิต^{๑๐๙}

^{๑๐๖} พรนพ พุกกะพันธ์, ภาวะความเป็นผู้นำ, หน้า ๒๕ - ๒๖.

^{๑๐๗} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, พิมพ์พิเศษ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๖.

^{๑๐๘} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต), ชุตพุทธศาสนาประยุกต์สังฆผู้นำสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๓.

^{๑๐๙} ออมร รักษาสัตย์, “สองนักวิชาการพันธุ์ชู้รัฐบาลชวน, ๕๖ชั้นสุดสัปดาห์ ปีที่ ๓, (สิงหาคม ๒๕๓๗) : หน้า ๑๒ - ๑๓.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ บุคคล ที่จะมาประสาน ช่วยให้คนทั้งหลายรวมกันโดยที่ว่าจะเป็นการอยู่รวมกันก็ตาม หรือทำการร่วมกันก็ตามให้พากันไปด้วยดีที่สุดหมายที่ติงาม^{๑๑๐}

พระครูสิริจันทวิฐ (บุญจันทร์ เขมกาโม) ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ บุคคลซึ่งถูกแต่งตั้งขึ้นหรือได้รับการยกย่องขึ้นให้เป็นหัวหน้ามีความสามารถในการปกครองบังคับบัญชา และอาจชักนำพาผู้ใต้บังคับบัญชาหรือหมู่ชนไปในทางดีหรือชั่วได้ซึ่งเรียกผู้นำตามลักษณะนี้ว่า ผู้นำแบบพลวัต (Dynamic Leader) ซึ่งถ้าหากนำไปในทางที่ถูกที่ควรก็เรียกว่า เป็นผู้นำในทางที่ดี ถ้านำไปในทางไม่ถูกต้อง ปฏิบัติการอันเป็นปฏิปักษ์ต่อระเบียบแบบแผนของสังคมก็เรียกว่า เป็นผู้นำในทางไม่ดี^{๑๑๑}

สุเทพ วงศ์ศรีวัฒน์ ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งอาจโดยการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกให้มีอิทธิพลและบทบาทเหนือกลุ่มสามารถชักนำ ชี้แนะให้สมาชิกของกลุ่มรวมพลังเพื่อปฏิบัติการกิจต่างๆ ของกลุ่มให้ประสบความสำเร็จ^{๑๑๒}

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความหมายของผู้นำทางศาสนา พุทธ สรุปได้ว่า ผู้นำหมายถึง บุคคลซึ่งถูกแต่งตั้งขึ้นหรือได้รับการยกย่องให้เป็นหัวหน้าในการปกครองหรือบังคับบัญชาผู้อื่นบนพื้นฐานแห่งศีลธรรม คุณธรรม และสติปัญญา

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภาวะผู้นำ คือ คุณสมบัติ เช่น สติ ปัญญา ความดีงาม ความรู้ ความสามารถ ของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันไปสู่จุดหมายที่ติงาม พุทธองค์ตรัสไว้ในโคปาลสูตร โดยการเปรียบเทียบ ผุ่งโค และโคจำผุ่งเกี่ยวกับ ผู้นำ และผู้ตาม ไว้ว่า

“เหมือนโคหัวหน้าผุ่งว้ายน้ำไปสู่ฝั่งตรงกันข้าม หากโคหัวหน้าผุ่งว้ายไปตรง เมื่อผุ่งโคทั้งหลาย ก็ไปตรงตามกัน และ ประสพกับความปลอดภัย หากโคหัวหน้าผุ่งว้ายไปคดโคทั้งผุ่งที่ติดตามย่อมจะดำเนินไปคด และประสพกับความลำบาก ฉะนั้นในหมู่มนุษย์ก็ฉนั้น บุคคลผู้ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ หรือ เป็นผู้นำหากมีคุณธรรมในการดำเนินชีวิตหรือในการปกครองแล้วผู้ตามย่อมจะเดินตามแบบ ของผู้นำด้วยดี และประสพกับความปลอดภัยหากว่าผู้นำ หรือหัวหน้าไม่

^{๑๑๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๖), หน้า ๒ - ๔.

^{๑๑๑}พระครูสิริจันทวิฐ (บุญจันทร์ เขมกาโม)ภาวะผู้นำเชิงพุทธ (กรุงเทพมหานคร นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๔.

^{๑๑๒}สุเทพ วงศ์ศรีวัฒน์, ภาวะผู้นำ : ทฤษฎีปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท วิรัตน์ เอ็ดดุกะสัน จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๓.

ประกอบ ด้วยคุณธรรมในการดำเนินชีวิตหรือในการปกครองแล้ว ผู้ตามย่อมจะดำเนินไปตาม และ
 ประสบกับความลำบาก ฉะนั้น”^{๑๑๓}

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นความสำคัญของภาวะผู้นำ ที่มีต่อความอยู่รอดมีสวัสดิภาพ และ
 สันติสุข ของผู้ตามหรือสังคมและประเทศชาติทั้งหมดโดยเปรียบเสมือนจ่าโคและฝูงโค

พระครูสิริจันทนิวิฐ ได้ให้ความหมายว่า ภาวะผู้นำคือ การที่ผู้นำใช้อิทธิพลหรืออำนาจ
 หน้าที่ในความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวก
 โดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกันเพื่อมุ่งให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ ภาวะผู้นำ
 หมายถึง คุณลักษณะส่วนบุคคลที่จะแสดงออกมาเมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มในระหว่างการทำงานหรือ
 กับผู้ร่วมในสถานการณ์เดียวกัน ในอันที่จะทำให้กิจกรรมของกลุ่มดำเนินไปสู่เป้าหมายและ
 ความสำเร็จ^{๑๑๔}

พระสามารถ อานนโท (เนตรแสง) ได้ให้ความหมายว่า ภาวะผู้นำ คือ การที่ผู้นำนั้นใช้
 ความรู้ ความสามารถ ใช้สติปัญญา หรืออำนาจอิทธิพลต่างๆ ของผู้นำในการจูงใจโน้มน้าวจิตใจผู้อื่น
 หรือ ชักนำพาผู้อื่น ให้ร่วมปฏิบัติงานหรือร่วมกิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ หรือ
 เป้าหมายที่ตั้งไว้^{๑๑๕}

โดยสรุป ภาวะผู้นำ หมายถึง การที่ผู้นำนั้นใช้ความรู้ ความสามารถ ใช้สติปัญญา
 หรือ อำนาจอิทธิพลต่างๆ ของผู้นำในการจูงใจผู้อื่นหรือชักนำพาผู้อื่นให้ร่วมปฏิบัติงานหรือร่วม
 กิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ตั้งไว้

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความหมายของภาวะผู้นำทาง พระพุทธศาสนา
 สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำหมายถึง คุณลักษณะส่วนบุคคลที่แสดงออกมาเพื่อปฏิสัมพันธ์กับกลุ่ม โดยใช้
 ความรู้ความสามารถ สติปัญญา หรืออิทธิพลใดๆ โดยโน้มน้าวจิตใจผู้อื่นให้ปฏิบัติตามสู่เป้าหมายที่ดี
 งาม โดยสวัสดิภาพและสันติสุข

๒.๒.๒ แนวคิดคุณลักษณะของผู้นำตามหลักศาสนาพุทธ

แนวคิดคุณลักษณะการเป็นผู้นำที่ดี (Good Leadership) อันเป็นคุณสมบัติที่ดีที่สำคัญ
 ของหัวหน้าฝ่ายบริหาร ตลอดมาจนถึงหัวหน้างานทุกระดับให้สามารถปกครอง และบริหารองค์กรที่ตน
 รับผิดชอบ ให้ดำเนินไปถึงความสำเร็จอย่างได้ผลดีมีประสิทธิภาพสูง และให้ถึงความเจริญและสันติ
 สุขอย่างมั่นคงในกาลทุกเมื่อไม่กลับกลายเป็นความทุกข์เดือดร้อนอีกได้ในภายหลัง เป็นเสมือนนาย
 สารถีผู้ขับรถเทียมม้า หรือเป็นเสมือนนายวงดนตรี ผู้ควบคุมวงดนตรีที่มีความสามารถฉันท

^{๑๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ,
 ๒๕๔๖), หน้า ๒-๔.

^{๑๑๔} พระครูสิริจันทนิวิฐ ภาวะผู้นำเชิงพุทธ (กรุงเทพมหานคร นิติธรรมการพิมพ์ ๒๕๔๙) หน้า ๑๔.

^{๑๑๕} พระสามารถ อานนโท (เนตรแสง), “ภาวะผู้นำตามหลักสัพริธรรม”, **วิทยานิพนธ์
 ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗),
 หน้า ๑๒.

ฉันทันนายสารสิทธิ์ที่ดี คือ ผู้ที่สามารถขบถเทียมมาให้สามารถบรรทุกสิ่งของได้มากไปถึงจุดหมายปลายทาง ได้รวดเร็วและปลอดภัย เพราะมีคุณสมบัติของนายสารสิทธิ์ที่ดี ที่สามารถ หรือนายวงดนตรีที่ดี คือ ที่สามารถควบคุมวงดนตรี ซึ่งมีผู้เล่นดนตรีหลายชิ้นหลายคนเป็นวงใหญ่ ให้บรรเลงเพลงได้ไพเราะเพราะพริ้ง สะกดใจผู้ฟังให้เคลิบเคลิ้มเป็นสุข หรือให้บรรเลงเพลงได้เร้าใจ ถูกใจผู้ฟังให้สนุกสนานเพราะเป็นนายวงดนตรีที่มีความสามารถกล่าวคือ มีสถานะความเป็นผู้นำสูงฉันทันหัวหน้าฝ่ายบริหาร ตลอดจนมาถึงหัวหน้างานทุกระดับขององค์กร ที่จะสามารถปกครองบังคับบัญชาผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา และสามารถบริหารจัดการกิจกรรม และ/หรือ โครงการต่างๆขององค์กรให้บรรลุผลดี มีประสิทธิภาพสูงก็จะเป็นผู้มีคุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดีคือ มีประมุขศิลป์สูง ฉันทันประมุขศิลป์ (Leadership) คือคุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดีนั้น เป็นทั้งศาสตร์ (Science) และศิลป์ (Arts) กล่าวคือ สามารถวิเคราะห์วิจัยข้อมูลอย่างมีระบบ (Systematic Study) จากพฤติกรรมและวิธีการปกครองการบริหารองค์กรให้สำเร็จด้วยดี มีประสิทธิภาพสูงมาแล้ว ประมวลขึ้นเป็นหลักหรือทฤษฎี (Theory) ตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) สำหรับใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติงานของหัวหน้าฝ่ายบริหาร (CEO) ให้เกิดประโยชน์แก่การปกครองการบริหารที่ดี (Good Governance) กล่าวคือ ให้บรรลุผลสำเร็จด้วยดีมีประสิทธิภาพสูงได้ เพราะเหตุฉันทัน ประมุขศิลป์ คือคุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี จึงเชื่อว่า เป็นศาสตร์ (Science)

นอกจากนี้ คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดีนั้น ยังเกิดจากการที่บุคคลได้เคยศึกษาหาความรู้ ฝึกฝนอบรมบ่มนิสัย และเคยปฏิบัติพัฒนาสถานะความเป็นผู้นำที่ดี มาแต่ปางก่อน คือ แต่อดีตกาล จนหล่อหลอม บุคลิกภาพและสถานะความเป็นผู้นำที่ดี ปลุกฝัง เพิ่มพูน อยู่ในจิตสันดาน ยิ่งขึ้นต่อๆมาจนถึงปัจจุบัน ประมุขศิลป์ คือ คุณลักษณะของความเป็นผู้นำที่ดีเช่นนี้ ชื่อว่า เป็นศิลป์ (Arts) ซึ่งก็คือ “บุญบารมี” นั้นเอง^{๑๑๖}

๒.๒.๓ ลักษณะของผู้นำตามหลักศาสนาพุทธ

คำว่า “ผู้นำ” ในทางพระพุทธศาสนานั้น ผู้นำสูงสุดในสมัยพุทธกาลก็คือ พระศาสดาเมื่ออธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงนำหมู่ชื่อว่าพระศาสดาเหมือนผู้นำหมู่เกวียนย่อมนำหมู่เกวียนข้ามที่กัณดารข้ามคือ ข้ามขึ้น ข้ามออก ข้ามพ้นกัณดาร เพราะโจรที่กัณดารเพราะสัตว์ร้ายที่กัณดารเพราะอดอยากที่กัณดาร เพราะขาดน้ำ ได้แก่ ให้ถึงที่ปลอดภัย ฉันทันใด พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงนำหมู่ย่อมทรงนำหมู่ข้ามที่กัณดาร ข้ามคือ ข้ามขึ้น ข้ามออก ข้ามพ้นที่กัณดารเพราะความเกิดความแก่ ความเจ็บ และความตาย ได้แก่ ให้ถึงอมตะนิพพานอันเป็นแดนเกษม ฉันทันนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุฉันทัน พระศาสดาจึงชื่อว่าผู้ทรงนำหมู่ อย่างนี้บ้าง อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นผู้นำโดยวิเศษ เป็นผู้ตามแนะนำ ทรงให้รู้จักประโยชน์ให้พิจารณา ให้เพ่งประโยชน์ ทรงทำให้เลื่อมใสได้เพราะเหตุฉันทัน พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงชื่อว่า ผู้ทรงนำหมู่ เพราะว่าพระพุทธเจ้านั้นทรงมีพระนามว่า “นายก” และ “วินายก” ไวพจน์อย่างหนึ่งที่เรียกพระพุทธเจ้าก็คือ “นายก” แปลว่า

^{๑๑๖} พระราชญาณวิสิฐ(เสริมชัย ขยมงคล)หลักธรรมาภิบาล และประมุขศิลป์ คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี, พิมพ์ครั้งที่ ๗ (ราชบุรี : มูลนิธิพุทธภาวานาวิชชาธรรมกถุ๕๕๓) หน้า ๑๐๓๑๐๔.

“ผู้นำ” ในฐานะที่ทรงเป็นผู้นำหรือนายกนั้น พระองค์ทรงมีลักษณะที่เด่น ๆ ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้^{๑๑๗} ดังนี้

ประการที่ ๑ ในที่แห่งหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสว่า “เราเป็นกัลยาณมิตรของสัตว์ทั้งหลาย อาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร สัตว์ทั้งหลายก็พ้นไปได้จากทุกข์ทั้งปวง” พุทธพจน์นี้เป็นข้อที่แสดงความเป็นผู้นำ แต่ไม่มีคำว่า “ผู้นำ” อยู่ในคำตรัสนี้ พึงเข้าใจว่าความเป็นกัลยาณมิตรคือลักษณะสำคัญที่เด่นของความเป็นผู้นำ

จุดเด่นหรือสาระสำคัญของพุทธพจน์นี้ก็คือ ผู้นำนั้นเป็นผู้ทำเพื่อประโยชน์แก่เขา โดยเฉพาะสำหรับพระพุทธเจ้าก็คือ เพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์หรือมนุษยชาติทั้งปวง ถ้ามองในวงแคบเข้ามาก็คือ ผู้นำนั้นเป็นผู้ที่ตั้งใจทำเพื่อประโยชน์แก่หมู่ชน แก่ญาติมิตร เพื่อนร่วมชุมชน เพื่อนร่วมชาติ เพื่อนร่วมสังคมหรือแก่งค์กรนั้นๆ (แต่องค์กรต่างๆ ที่มีขึ้นก็เพื่อประโยชน์แก่มนุษยชาติ แก่เพื่อนมนุษย์ แก่สังคมนั่นเอง) เพราะฉะนั้นหลักสำคัญก็คือ เป็นกัลยาณมิตรในสาระว่า “ทำเพื่อประโยชน์แก่เขา”

ประการที่ ๒ ความเป็นผู้นำของพระพุทธเจ้านั้น แสดงออกในลักษณะอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นผู้ค้นพบมรรคาหรือพบทาง ทรงเป็นผู้รู้ทางและทรงบอกทางให้ ทางนั้นเพื่ออะไร ก็เพื่อจุดหมาย หมายความว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้สามารถที่จะช่วยให้คนไปถึงจุดหมายได้ เพราะว่าคนทั้งหลายต้องการไปถึงจุดหมายนั้น แต่เขาไม่รู้ทาง ไม่มีวิธี พระพุทธเจ้าทรงค้นพบมรรคา คือทางที่จะไปสู่จุดหมาย แล้วก็มาช่วยบอกกล่าวชี้แนะหรือบอกทางให้ เป็นเหมือนมัคคุเทศก์ ทำให้คนอื่นสามารถร่วมเดินทางหรือโดยสารไป ท่านใช้คำว่า “มาร่วมสมทบ ” หรือ “ตามมาสมทบ ” เดินทางไปสู่จุดหมายทั้งนี้ หมายความว่า ผู้นำจะต้องรู้จุดหมายชัดเจน และรู้ทางที่จะดำเนินไปสู่จุดหมายนั้น ข้อนี้ก็เป็นลักษณะใหญ่ที่สำคัญ

ประการที่ ๓ พระพุทธเจ้าทรงมีลักษณะอีกประการหนึ่งแห่งความเป็นผู้นำ ซึ่งแสดงออกในคำตรัสเป็นบางครั้งคือ พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ช่วยให้คนทั้งหลายได้ศึกษาเรียนรู้หรือฝึกตนเอง จนกระทั่งเขาสามารถที่จะข้ามพ้นความทุกข์หรือปัญหาไปถึงจุดหมายได้ ข้อนี้หมายความว่า ผู้นำไม่ได้หยิบบ่นอะไรให้แก่ผู้อื่นโดยตรง แต่มาช่วยให้คนอื่นได้ฝึกตน ได้เรียนรู้จนสามารถพึ่งตนเองได้ และช่วยเหลือตนเองให้พ้นปัญหา หรือทำได้สำเร็จบรรลุจุดหมาย^{๑๑๘}

เมื่อมีรัฐ ประเทศ องค์กร หรือหมู่คณะ เป็นต้นเกิดขึ้น ย่อมต้องมีผู้นำเกิดขึ้นด้วย การมีผู้นำต้องพิจารณาถึงลักษณะหน้าที่ และธรรมของผู้นำ ถ้าผู้นำดี มีคุณธรรม ประเทศ องค์กร

^{๑๑๗} พระมหาสุบัตติ สุปนฺติโต (จันทร์สว่าง), “ศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของพระมหาปชาบดีโคตมี, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓.

^{๑๑๘} สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานครบริษัท พิมพ์เศ พรินต์ติ้งเซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๔-๕.

หรือหมู่คณะ ก็ดีตามไปด้วย เพราะมีผู้นำที่ดีเป็นผู้ปกครอง ผู้บริหาร ปกป้องเขตแดน และรักษาประชาชน ผู้ได้บังคับบัญชาหรือหมู่คณะ^{๑๑๙}

ศาสนาพุทธมีแนวคิดเรื่องเกี่ยวกับผู้นำซึ่งได้แบ่งประเภทของผู้นำไว้ ๒ ลักษณะคือ

๑ ลักษณะของผู้นำแบบธรรมราชา

ตามหลักของศาสนา พุทธ ผู้นำที่ได้ชื่อว่า ราชา คือผู้นำที่ยังชนทั้งหลายให้ยินดีด้วย ทศพิธราชธรรม ดังนั้นผู้นำที่เป็นธรรมราชา หมายความว่า ผู้นำที่ทรงไว้ซึ่งความรู้ในธรรมของศาสนา พุทธ ทศณะทางศาสนา พุทธนั้นเห็นว่ากษัตริย์ (ผู้นำ) มิใช่เป็นเทวราช ๑ แต่เป็นเพียงมนุษย์ที่มีคุณสมบัติพิเศษบางประการ ที่ได้รับมอบอำนาจให้เป็นผู้นำการปกครองลักษณะ ธรรมราชามีกล่าวไว้ในจักรวตติสูตรอย่างชัดเจน คือทรงตั้งอยู่ในธรรม ยึดถือธรรมเป็นหลักในการปกครอง ไม่ใช่ใช้อารมณ์หรืออคติ ทรงสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อประชาชนยึดมั่นในธรรมแล้วก็จะไม่กระทำความผิดความชั่วต่างๆ ทำให้อยู่รวมกันอย่างสงบสุข ทรงเผยแผ่ธรรมแก่พระราชาราชอื่นแทนที่จะขยายอำนาจ เพื่อนำเอาอาณาเขตของพระราชาราชอื่นเข้ามารวมไว้ กลับทรงรวมอาณาเขตโดยการขยายอาณาเขตแห่งธรรมออกไป

เมื่อพระราชาราชทั้งหมดทรงตั้งอยู่ในธรรมก็จะไม่เบียดเบียนรุกรานกันและประชาชนทุกรัฐทุกประเทศก็อยู่กันอย่างสงบสุข และทรงดูแลให้คนยากจนมีความเป็นอยู่ที่ดีไม่อดอยาก ซึ่งจะทำให้ผู้คนไม่ต้องทำการทุจริตต่างๆ ความเป็นธรรมราชาเช่นนี้เกิดขึ้นโดยต้องมีการอบรมให้เกิดขึ้นภายในองค์พระราชาราชเท่านั้น^{๑๒๐}

ลักษณะสำคัญ ที่แสดงถึงความเป็นธรรมราชา ตามแนวศาสนา พุทธมีความหมายตามศัพท์ประกอบคำอธิบาย ดังนี้

๑. คำว่า “ธรรม” หมายถึง ความถูกต้อง ดีงาม ยุติธรรม

๒. คำว่า “ราชา” หมายถึง กษัตริย์ที่ปวงชนนิยมชมชอบ เพราะปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายด้วยความยุติธรรม^{๑๒๑}

พุทธพจน์ที่ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของผู้นำที่มีต่อสวัสดิภาพ ความอยู่รอด และสันติสุขของครอบครัว ชุมชน สังคม องค์การต่างๆ และประเทศชาติ ได้มีปรากฏอยู่ในอัมมิกสูตรว่า

^{๑๑๙} สุรศักดิ์ ม่วงทอง, พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ ศึกษาเฉพาะกรณีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จังหวัดนครศรีธรรมราช, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑.

^{๑๒๐} ปรีชา ช่างขวัญยืน , *ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๙๒.

^{๑๒๑} พระมหารุ่งโรจน์ ธมมภูมเมธี (ศิริพันธ์), การศึกษาวิเคราะห์ หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนา เถรวาท, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๔๓.

เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจำฝูงไปคดเคี้ยว โคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกัน ในหมู่บ้านนุชย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย หากพระราชกษัตริย์ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นทุกข์

เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจำฝูงไปตรง โคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกัน ในหมู่บ้านนุชย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย หากพระราชกษัตริย์ตั้งอยู่ในธรรม ชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นสุข^{๑๒๒}

วัชร ทรงแพรหม ได้ให้ความหมายที่บอกถึงลักษณะของธรรมราชา ดังนี้^{๑๒๓}

๑. ธรรมราชา หมายถึง พระราชาผู้ทรงอำนาจโดยธรรม ไม่ใช่ชนะด้วยสงคราม ดังจะเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงที่มาของคำว่า “กษัตริย์” และ “ราชา” ดังที่ปรากฏในอัครัญญสูตร^{๑๒๔} ตอนหนึ่งว่า

พวกเราจักสมมติสัตว์ผู้หนึ่ง ให้เป็นผู้ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียนได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ขับไล่ ผู้ที่ควรขับไล่ได้โดยชอบ ส่วนพวกเราจักแบ่งส่วนข้าวสาละให้แก่ผู้นั้น ดังนี้

ครั้นแล้ว สัตว์เหล่านั้นพากันเข้าไปหาท่านที่มีรูปงดงามกว่า น่าดูกว่า น่าเลื่อมใสกว่า น่าเกรงขามกว่าแล้วจึงได้กล่าวดังนี้ว่า “มาเถิด ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวจงตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียน จงขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้โดยชอบเถิดและพวกเราจักแบ่งปันข้าวสาละให้แก่ท่าน”

สัตว์ผู้นั้นรับคำแล้ว ได้ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียน ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้โดยชอบและสัตว์เหล่านั้นก็แบ่งปันข้าวสาละให้แก่สัตว์ผู้นั้น^{๑๒๕}

วาสุฤทธและภราทวาชะ เพราะเหตุที่สัตว์นั้นอันมหาชนสมมติ (แต่งตั้ง) ฉะนั้นคำแรกว่า มหาสมมติ มหาสมมติ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นเป็นใหญ่แห่งที่นาทั้งหลาย ฉะนั้น คำที่ ๒ ว่า กษัตริย์ กษัตริย์ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นให้ชนเหล่าอื่นยินดีได้โดยชอบธรรม ฉะนั้น คำที่ ๓ ว่า ราชา ราชา จึงเกิดขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงได้เกิดมีแวตวง กษัตริย์นั้นขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้นเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์เหล่าอื่น มีแก่สัตว์พวกเดียวกันเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์ที่มีเชื้อพวกเดียวกัน มีโดยธรรมเท่านั้น ไม่ใช่โดยอธรรม ตามคำโบราณที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดโลก ก็ธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่ชนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า^{๑๒๖}

๒. ธรรมราชา มีเชื้ออันอ่อนแอที่ไม่ยอมทำสงคราม แต่เป็นผู้ที่มีความกล้าหาญ เข้มแข็ง มีกำลังอำนาจหรือแสนยานุภาพทรงชนะศึกมาแล้ว ดังปรากฏในมหาปทานสูตร^{๑๒๗} ว่าขอเดชะ พระ

^{๑๒๒} อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕-๑๑๖.

^{๑๒๓} วัชร ทรงแพรหม, **ความคิดทางการเมืองในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗), หน้า ๖๓.

^{๑๒๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๙๖.

^{๑๒๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๐/๙๖.

^{๑๒๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๙๖-๙๗.

^{๑๒๗} ที.ม. (ไทย) ๙/๒๕๘/๘๙.

ราชกุมารนี้สมบุรณ์ด้วยลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ ที่เป็นเหตุให้มหาบุรุษมีคติ ๒ อย่าง ไม่เป็นอย่างอื่น คือ

๑. ถ้าอยู่ครองเรือนจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม ครองราชย์โดยธรรม ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทรทั้งสี่เป็นขอบเขต ทรงได้รับชัยชนะ มีพระราชอาณาจักรมั่นคง สมบุรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ คือ (๑) จักรแก้ว (๒) ช้างแก้ว (๓) ม้าแก้ว (๔) มณีแก้ว (๕) นางแก้ว (๖) คหบดีแก้ว (๗) ปริณายกแก้ว มีพระราชโอรสมากกว่า ๑,๐๐๐ องค์ ซึ่งล้วนแต่กล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวีรกษัตริย์ สามารถย่ำยีราชศัตรูได้ พระองค์ทรงชนะโดยธรรม ไม่ต้องใช้อาญา ไม่ต้องใช้ศัสตรา ครอบครองแผ่นดินนี้มีสาครเป็นขอบเขต

๒. ถ้าเสด็จออกจากพระราชวังผนวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ไม่มีกิเลสในโลก^{๑๒๘}

๓. ธรรมราชา มีธรรมเป็นที่พึ่ง เป็นที่ยึดเหนี่ยว และเป็นเครื่องขึ้นในการปกครอง และดำเนินชีวิต ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าธรรมะเป็นตัวบ่งชี้ ไม่ใช่การเป็นราชา เพราะแม้แต่พระพุทธองค์ก็ยังมีหลายครั้งที่กล่าวว่าเป็นธรรมราชา ดังปรากฏในจักรวัตติสูตร อังคตตรนิกาย เอกก ทุก ดิกนิบาต^{๑๒๙} ว่าด้วยความเป็นพระราชาของพระเจ้าจักรพรรดิและพระพุทธเจ้า ว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นพระธรรมราชา ย่อมไม่ทรงให้จักรที่มีไชของพระราชาหมุนไป”

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรเป็นราชาของพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรมเป็นธรรมราชา”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ธรรม” เป็นราชาของพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรมเป็นธรรมราชา” แล้วตรัสต่อไปว่า

พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชาในโลกนี้ ทรงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองชนภายในโดยธรรม

พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองพวกกษัตริย์ผู้ตามเสด็จ กำลังพล พราหมณ์ คหบดี ชาวนิคม ชาวชนบท สมณพราหมณ์โดยธรรม

พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองสัตว์จำพวกเนื้อและนกโดยธรรม

พระเจ้าจักรพรรดินั้นแลผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษา

^{๑๒๘} ที.ม. (ไทย) ๙/๒๕๘/๙๐.

^{๑๒๙} อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๔.

ป้องกัน และคุ้มครองชนภายใน พวกกษัตริย์ ผู้ตามเสด็จ กำลังพล พราหมณ์ คหบดี ขวานินคม ชาวชนบท สมณพราหมณ์ สัตว์จำพวกเนื้อ และนกโดยธรรม แล้วจึงให้จักรหมุนไปโดยธรรมเท่านั้น จักรนั้นใครๆ ที่เป็นมนุษย์ เป็นข้าศึก และเป็นสัตว์มีชีวิต ให้หมุนกลับไม่ได้ ในทำนองเดียวกัน

พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองกายกรรมโดยว่า “กายกรรมเช่นนี้ควรเสพกายกรรมเช่นนี้ไม่ควรเสพ”

พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองวจีกรรมโดยว่า “วจีกรรมเช่นนี้ควรเสพวจีกรรมเช่นนี้ไม่ควรเสพ”

พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองมโนกรรมโดยว่า “มโนกรรมเช่นนี้ควรเสพมโนกรรมเช่นนี้ไม่ควรเสพ”

อีกประการหนึ่ง พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแลผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชาทรงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม โดยธรรมแล้วจึงทรงให้ธรรมจักรที่ยอดเยี่ยมหมุนไปโดยธรรมเท่านั้น จักรนั้นอันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆในโลกนี้ให้หมุนกลับไม่ได้^{๑๓๐}

ฉะนั้นกษัตริย์องค์ใดไม่ประพฤติตามทำนองคลองธรรม นำความเดือดร้อนมาสู่ประชาชน กษัตริย์องค์นั้นก็จะไม่ได้รับการขนานนามว่า ราชา ในขณะที่ธรรมตามหลักพุทธธรรม แสดงความเป็นสากลที่ทุกคนพึงปฏิบัติธรรมอย่างเดียวกัน ใครปฏิบัติได้มากก็อยู่ในฐานะสูงยิ่งอยู่ในฐานะสูงก็ยิ่งเป็นที่หวังว่าจะต้องประพฤติให้สูงตามไปด้วย หากประพฤติตนไม่อยู่ในธรรมก็จะถูกโลกตำหนิยิ่งกว่าเมื่อคนวรรณะต่ำประพฤติผิด กษัตริย์จึงต้องประพฤติธรรมและเผยแพร่ธรรมซึ่งก็ต้องรวมหน้าที่เป็นพระอัครศาสนูปถัมภกไปด้วยโดยปริยาย กษัตริย์ในความหมายเช่นนี้จึงได้ชื่อว่าเป็นธรรมราชา ศาสนาพราหมณ์ผนวกความเชื่อเรื่องเทพเจ้าเข้ากับลักษณะของกษัตริย์ และโยจวรรณะกษัตริย์เข้ากับพระผู้เป็นเจ้า จึงเกิดความคิดแบบเทวราชาดังกล่าวมาแล้ว

ส่วนศาสนา พุทธไม่ยอมรับความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท จึงไม่ยอมรับการเกิดวรรณะจากพระผู้เป็นเจ้า และมีได้ให้ฐานะอันสำคัญแก่เทพเจ้าทั้งหลาย หากแต่กำหนดว่าความเป็นเทพก็เกิดจากบุญอันบุคคลได้กระทำ คนธรรมดาที่อาจสูงส่งเท่าเทพและพรหมได้หากประพฤติธรรมสูงพอ ดังนั้น พระเจ้าแผ่นดินที่ดีจึงเป็นสมมติเทพ คือเทียบได้กับเทพในแง่การปฏิบัติธรรม และมี

^{๑๓๐} อก.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๕-๑๕๖.

สิทธิในการปกครองเพราะคุณธรรมดังกล่าว หากปราศจากคุณธรรมเมื่อใด ผู้อื่นก็มีสิทธิโค่นล้มเสียได้ ดังนั้น ธรรมราชาจึงปกครองโดยเน้นการปฏิบัติตามธรรมและสอนผู้อื่นให้ประพฤติธรรม มากกว่าปล่อยให้ประชาชนเดือดร้อนแล้วใช้อำนาจปราบปรามเมื่อประชาชนทำผิดยิ่งกว่านั้น นอกจากธรรมราชาไม่ถืออำนาจเป็นเครื่องมือปกครองแล้วยังทรงควบคุมพระองค์มิให้ลุแก่อำนาจหรือให้ความสำคัญแก่ฐานะอันสูงของพระองค์ยิ่งกว่าความสุขของประชาชน ดังจะเห็นได้จากพรหมวิหารธรรม และธรรมหลายข้อในทศพิธราชธรรม คือ ความอ่อนโยน ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความหนักแน่นในธรรม เมื่อกษัตริย์ปฏิบัติพระองค์ตามธรรมดังกล่าวนี้แล้วย่อมใช้อำนาจในทางที่ไม่เป็นธรรม แม้จะทรงพระราชอำนาจอยู่สักเพียงใดก็ตาม การเน้นลักษณะของผู้หน้าที่ดีนี้อาจเป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าเพียงพอแล้วสำหรับการปกครองแคว้นแคว้นต่างๆ^{๑๓๑}

๒. ลักษณะของผู้ผู้นำแบบสมมติเทวราชา

ศาสนาพุทธ ยอมรับความสำคัญของกษัตริย์ในแง่ที่เป็นเทพเจ้าโดยสมมติ คือ โดยการยอมรับของประชาชน ซึ่งไม่ใช่เทพเจ้าบนสวรรค์ตามความเข้าใจของลัทธิพราหมณ์อันเนื่องมาจากการที่ศาสนา พุทธเกิดขึ้นท่ามกลางประเพณีนิยมอินเดียโบราณ ถูกครอบงำด้วยลัทธิพราหมณ์แต่ไม่ทั้งหมด โดยศาสนาพุทธยังคงมีจุดยืนความเป็นตัวของตัวเอง โดยให้เหตุผลอธิบายการเป็นสมมติเทพของกษัตริย์ ดังที่มีปรากฏตามหลักพุทธธรรมนั้นก็ได้แสดงถึงความเป็นเทพเจ้าเอาไว้ ๓ ประการ ดังนี้

๑. สมมติเทพ (god by convention) เทพเจ้าโดยสมมติ คือ การยอมรับของมวลมนุษยโลกซึ่งหมายถึงกษัตริย์ทรงเป็นเทพที่อยู่เหนือมนุษย์ด้วยธรรม

๒. อุปติเทพ (god by rebirth) เทพเจ้าโดยกำเนิด คือสถิตอยู่บนสวรรค์ วิสุทธิเทพ (god by purification) เทพเจ้าโดยความบริสุทธิ์ซึ่งเกิดจากการกระทำของตนเองอันได้แก่ พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย

๓. วิสุทธิเทพ เทพเจ้าโดยความบริสุทธิ์ ซึ่งเกิดจากการกระทำของตนเองอันได้แก่ พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย

ลักษณะสำคัญของผู้ผู้นำในฐานะเทวราชา คือการยกอำนาจสิทธิ์ขาดให้เป็นผู้ยิ่งใหญ่ เป็นผู้ดูแลรักษาความสงบ ปราบปรามเหตุการณ์ให้อยู่ในความสงบ ดำเนินการบริหารกิจการต่างๆ เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม พระองค์ผู้เป็นเทวราชาจะมีภาวะหรือคุณธรรมที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญ คือมีความกล้าหาญเฉพาะในสิ่งที่เป็ธรรมตามทศพิธราชธรรม สิ่งที่เหมือนกันในเทวราชาและธรรมราชา มิใช่เพียงสถานะสูงสุดของสังคม แต่ขึ้นกับเงื่อนไขที่เท่าเทียมกันกับทุกคน ในฐานะสมาชิกร่วมอยู่กันเ็นสังคม คือการประพฤติธรรมในฐานะผู้นำ คือมีพันธะกรณีในการดูแลทุกข์สุขของ ประชาชน ดังนั้น ประชาชนคนธรรมดา ถ้ากระทำความดีก็อาจได้รับการยกย่องยอมรับนับถือเป็นสมมติเทพ

^{๑๓๑} พระมหารุ่งโรจน์ ธรรมภฏฺฐเมธี (ศิริพันธ์), “การศึกษาวิเคราะห์ หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๔๓ - ๔๔.

ได้แก่กษัตริย์ในยุคนั้นนั่นเอง เป็นการปฏิรูปความคิดของลัทธิพราหมณ์ในแง่ที่ว่าคนธรรมดา ก็อาจเป็นเทพเจ้าได้ ถ้าเขาปฏิบัติตนเป็นคนดีจนเป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั่วไป ^{๑๓๒}

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการด้านศาสนาพุทธได้เสนอแนวความคิดของการเป็นผู้นำที่ดีต้องมีองค์ประกอบอื่นๆในตัวบุคคลที่เป็นผู้นำทั้งสภาพของร่างกายและจิตใจ ด้านการคุณธรรมจริยธรรม การประพฤติตนทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

วิช ธีรพันธุ์เมธี ได้กล่าวถึงผู้นำในรูปแบบการปกครอง ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้น ชมพูทวีปแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนกลางหรือเขตชั้นในเรียกว่า “มัชฌิมประเทศ” และส่วนรอบนอกหรือหัวเมืองชายแดน เรียกว่า “ปัจฉิมประเทศ” ในมัชฌิมประเทศแบ่งเป็นแคว้นหรือรัฐใหญ่ได้ ๑๖ แคว้นและแคว้นขนาดเล็กอีก ๕ แคว้น รวมเป็น ๒๑ แคว้น ในแต่ละแคว้นหรือรัฐมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง บางรัฐก็เป็นระบบกษัตริย์ บางรัฐก็เป็นระบบสาธารณรัฐ ดังนั้นจึงได้สรุปผู้นำในรูปแบบการปกครองรัฐต่างๆในชมพูทวีปนั้นได้ ๓ ประเภทคือ

๑. ผู้นำแบบจักรวรรดินิยมได้แก่ ผู้นำรัฐที่มีแสนยานุภาพมาก มีอำนาจเหนือรัฐอื่น กล่าวคือ ใช้อำนาจยึดครองรัฐอื่นมาเป็นเมืองขึ้นของตน ประมุขรัฐแบบนี้เรียกว่า “มหाराชา” หรือ “พระจักรพรรดิ”

๒. ผู้นำแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ได้แก่ ผู้นำรัฐที่มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองบ้านเมืองโดยตรงแต่อาจทรงมอบอำนาจนั้นให้พระบรมวงศานุวงศ์หรือบุโรหิต ข้าราชการบริหารไป ปฏิบัติแทนได้ประมุขของรัฐที่ปกครองแบบนี้เรียกว่า “ราชา”

๓. ผู้นำแบบประชาธิปไตย ได้แก่ ผู้นำรัฐที่มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองมิได้ขึ้นอยู่กับประมุขแห่งรัฐแต่เพียงผู้เดียว จะมี “สภา” หรือ “สังฆะ” เป็นผู้กำหนดนโยบาย และมีอำนาจตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง สังฆะจะทำหน้าที่เลือกสมาชิกขึ้นมาคนหนึ่งทำหน้าที่เป็นหัวหน้าฝ่ายบริหารเรียกว่า “ราชา” ในสมัยนั้น เรียกการปกครองแบบนี้ว่า สามัคคีธรรม ^{๑๓๓}

ศาสนาพุทธเป็นประชาธิปไตย การถือหลักประชาธิปไตยศาสนา พุทธถือว่าเหตุผลต้องมาก่อนความภักดีหรือศรัทธา จึงไม่บังคับให้ผู้ใดนับถือโดยปราศจากความเต็มใจ ใครเข้าใจเพียงไหน ศรัทธาเพียงใด จะปฏิบัติตามอย่างไรมีเสรีภาพในการนับถืออย่างเต็มที่ ไม่ผูกขาดให้ทุกคนเชื่อฟังหมด ใครเห็นดีเห็นงามก็เข้าไปปฏิบัติเพื่อให้ประจักษ์ผลนั้นด้วยตนเองนับได้ว่าศาสนา พุทธ เป็นศาสนาของชนทุกชั้นวรรณะ มีธรรมตั้งแต่ชั้นต่ำจนถึงชั้นสูงทุกคนสามารถน้อมรับไปปฏิบัติได้ตามสมควรแก่สภาพของตน ในการอุปสมถ์ไม่มีการการกีดกันชาติใดผิวใดก็บวชได้ทั้งสิ้น การปกครองคณะสงฆ์และการบำเพ็ญกรณียกิจของคณะสงฆ์นั้นก็มีลักษณะเป็นแบบประชาธิปไตย ทั้งในด้านของหลักการและในด้านของวิธีการ พระวินัยให้สิทธิแก่พระสงฆ์มีอำนาจในการบริหารหมู่คณะมีสิทธิคัดค้านในเมื่อไม่เห็นด้วย โดยไม่มีข้อจำกัดว่า จะเป็นผู้เกิดในสกุลสูงหรือสกุลต่ำ จะเกิดในสกุลมั่งมีหรือยากจน ทุกคนเมื่อเข้ามาบวชแล้วก็มีสิทธิเท่าเทียมกันและ จะต้องเคารพกันตามลำดับก่อนหลัง

^{๑๓๒} พระครูสิริจันทวิสุทธิ, ภาวะผู้นำเชิงพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๓๙ - ๔๑.

^{๑๓๓} วิช ธีรพันธุ์เมธี, พุทธปรัชญาการปกครอง, (กรุงเทพมหานคร : ดวงแก้ว, ๒๕๔๖), หน้า ๖-๘.

บุคคลทุกคนไม่ว่าวรรณะใด ย่อมมีสิทธิเท่าเทียมกันหมดเพราะถือว่าบุคคลใดจะดีหรือชั่วอยู่ที่การกระทำ คนทุกชั้นวรรณะจึงมีสิทธิทำความดีเท่าเทียมกันหมดดังพุทธพจน์ที่ว่า “กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร จัณฑาล และคนงานชั้นต่ำ ประพฤติธรรมในโลกนี้ย่อมเสมอกันในสวรรค์ชั้นไตรทิพย์” สิ่งนี้แสดงให้เห็นลักษณะของการยอมรับนับถือในความเท่าเทียมกันตามหลักประชาธิปไตย

การดำเนินกิจการของคณะสงฆ์ก็ถือตามเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ การวินิจฉัยหรือตัดสินปัญหาทั้งปวงเกี่ยวกับพระสงฆ์จะต้องเป็นไปตามธรรมนูญการปกครองของพระสงฆ์หรือพระวินัย ทุกคนจะมีสิทธิออกเสียงได้เท่ากัน ยิ่งกว่านั้นในระหว่างการประชุม พระพุทธองค์ยังเคยทรงปวารณาให้ภิกษุทั่วทั้งการกระทำทางกายและทางวาจาของพระองค์ได้

หลักธรรมที่กล่าวไว้ในหลักอริยปทัสส ๓ ย่อมแสดงให้เห็นถึงการยึดถือความสำคัญ ในการทำความดีของบุคคลกับการยึดถือหลักเกณฑ์และการยึดถือสังคมเป็นหลัก สำหรับหลักธรรมในหลักฉิลฉวิปริหานิยธรรมนั้นคือ การหมั่นประชุมกันเนื่องนิยต์ ย่อมแสดงให้เห็นความสำคัญของการทำงานของหมู่คณะ ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งจำเป็นต่อการวางหลักเกณฑ์ ต่อการแก้ปัญหาและต่อการตัดสินใจเป็นอย่างมาก ความพร้อมเพรียงกันในกลุ่มในการประชุมและความพร้อมเพรียงกันกระทำกิจการของส่วนรวม ย่อมเป็นสิ่งที่เน้นให้เห็นความสำคัญของสามัคคีธรรมในการทำงาน

ดังนั้นการเคารพเชื่อฟังในบทบัญญัติที่วางไว้ การเชื่อฟังผู้เป็นประธาน(ผู้นำ) ในที่ประชุมและการไม่ลุแก่อำนาจ ความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นเรื่องของการเคารพหลักเกณฑ์ และไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น ส่วนการเคารพนับถือสิ่งที่ประชาชนเลื่อมใสศรัทธาแสดงถึงลักษณะของผู้นำในการปกครองที่พึงเสียงหรือความต้องการและชนบประเพณีของสังคมเป็นใหญ่ สำหรับการเชิญชวนให้ผู้มีศีลเข้ามาสู่ประเทศและการให้อनुเคราะห์นับเป็นการส่งเสริมให้คนมีความรู้ความสามารถเข้ามาทำความเจริญให้แก่บ้านเมือง หลักธรรมเหล่านี้ย่อมเข้ากันได้กับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ที่จะต้องอาศัยสามัคคีธรรมของหมู่คณะเป็นหลัก^{๑๓๔}

พระราชวิจิตรปิกภาน ได้กล่าวถึงคุณลักษณะผู้นำที่ดีว่า ผู้นำที่ดีพึงดูตัวอย่างจากพระพุทธปฎิมา ที่มีคุณลักษณะที่ควรนำมาเป็นแบบอย่างแก่ผู้นำ ซึ่งลักษณะของพระปฎิมาที่ควรดูเป็นแบบอย่างนั้น มีอยู่ด้วยกัน ๗ ประการ คือ

๑. เกศแหลม
๒. ตาดู
๓. หูยาน
๔. นังนาน
๕. ไม่ขานตอบ
๖. ยิ้มพลอบประโลมใจ และ
๗. ตัดสินให้ความยุติธรรม

^{๑๓๔} ปรีชา ช่างขวัญยืน, ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๙ - ๑๑๐.

คุณลักษณะทั้ง ๗ ประการนี้ ผู้นำควรนำมาเป็นแบบอย่างในการบริหารงาน ซึ่งแต่ลักษณะนั้น มีความหมายโดยรวม ดังนี้

๑. เกศแหลม หมายถึง ให้มีสติปัญญา อย่าโง่เขลา จะสังเกตว่าเกศพระพุทธรูปจะเป็นลักษณะเป็นเปลวเพลิง นั้นหมายถึงมีปัญหาหรือพระปัญญาธิคุณนั่นเอง

๒. ตาคุ หมายถึง ความเป็นผู้นำต้องรู้จักสอดส่อง ดูแล ตรวจสอบความเรียบร้อย หรือสังเกตจิตของผู้ใต้บังคับบัญชา แต่ละคนเป็นคนแบบไหน สมควรจะปฏิบัติต่อเขา และป้องกันตัวเองอย่างไร ในองค์กรมีพรรคพวกใดบ้าง เวลาจะเซ็นหรืออนุมัติอะไรลงไป ต้องอ่านให้ละเอียดถี่ถ้วน เพราะอาจจะยังผลให้เกิดความเสียหายในองค์กรหรือหน่วยงานตามมาได้

๓. หูยาน หมายถึง ให้หูหนวกอย่าหูเบา มิใช่มีอายุยืน เพราะพระพุทธรูปองค์มีอายุชัย ๘๐ พรรษา ก็ถือว่าไม่ยืนยาวมากนัก แต่ที่ควรนำมาใช้คือ ให้หูหนัก เวลาใครมาพูดอะไร หรือได้ยินอะไรมาอย่าเพิ่งเชื่อในทันทีทันใด ให้หนักแน่นเอาไว้ เพราะบางทีอาจจะมีคนในองค์กรมายุแยง ตะแครงรื้อให้แตกความสามัคคีกันก็เป็นได้ ผู้นำจึงควรไม่เชื่อคนง่ายอย่างไร้เหตุผล

๔. นั่งนาน หมายถึง อย่าย่อหย่อนหน้าที่ของตนเอง ให้ยืนดีในหน้าที่ของตนเองจะสังเกตว่าพระพุทธรูปไม่เคยลุกไปไหน ฉะนั้นผู้นำก็ไม่ควรเบื่องานที่หน้าที่ของตนเองโดยง่าย

๕. ไม่ขานตอบ หมายถึง บางทีมีสิ่งที่มากระทบกระทั่งจิตใจ เป็นเหตุให้ขาดสติสัมปชัญญะ ผู้นำก็ควรจะเลี่ยงหรืออย่าได้ตอบ ถ้าคิดว่าจะเกิดผลเสียมากกว่าผลดี ดังพระพุทธรูปไม่พูดกับใครนั่งอยู่เฉย ๆ ก็ยังมีคนไปพูดกับท่าน หรือขอให้ท่านช่วยเหลือ

๖. ยืมปลอบประโลมใจ หมายถึง เวลาที่ผู้ใต้บังคับบัญชามีความเดือดเนื้อร้อนใจ มาขอความช่วยเหลือ ผู้นำต้องมีเมตตากับลูกน้อง ต้องช่วยปลอบให้เขาดีขึ้น และช่วยเขาในสิ่งที่เห็นว่าสมควร และถูกต้อง ดังพระพุทธรูปเวลาใครไปหาหรือขอความช่วยเหลือท่านก็จะยิ้มให้เห็นว่าสมควร และถูกต้อง ดังพระพุทธรูปเวลาใครไปหาหรือขอความช่วยเหลือท่านก็จะยิ้มให้เห็นว่าสมควร และถูกต้อง

๗. ตัดสินให้ความยุติธรรม หมายถึง ความเป็นผู้นำต้องเที่ยงธรรม อย่าลำเอียงด้วยอำนาจของอคติ ให้ยึดหลักความถูกต้องมากกว่าความถูกใจ เวลามีปัญหาต้องตัดสินใจต้องยึดหลักธรรมาธิปไตย คือ ถือธรรมหรือความถูกต้องเป็นใหญ่ จึงจะเป็นผู้นำที่ดีและจะได้ทั้งใจของคนและผลของงาน เป็นต้น^{๑๓๕}

พระราชญาณวิสิฐ(เสริมชัย ชยมงคล) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของผู้นำที่ดีไว้ว่าต้องประกอบด้วยคุณลักษณะดังต่อไปนี้

๑. **มีบุคลิกภาพที่ดี (Good Personality)** คือ เป็นผู้มีสุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ดีมีสุขภาพที่ดี คือ เป็นผู้มีสุขภาพอนามัยที่ดีมีท่วงท่ากริยา รวมทั้งการแต่งกาย ที่สุขภาพเรียบร้อยดีงาม สะอาด และดูสง่างามสมฐานะ ส่วนมีสุขภาพจิตที่ดี คือ เป็นผู้มีอัธยาศัยใจคอที่งาม เป็นคนดีมีศีลธรรม ได้แก่ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา กับทั้งมีกัลยาณมิตร คือ มีคุณธรรมของคนดี

^{๑๓๕} พระราชวิจิตรปฏิภาณ (สุนทร ญาณสุนทรโร), ยอดแห่งผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕ - ๑๗.

๒. ประกอบด้วย “หลักธรรมาภิบาล” คือคุณธรรมของนักปกครองนักบริหารที่ดี (Good Governance) คือ

๑. หลักความถูกต้อง คือ มีการพิจารณาวินิจฉัยปัญหาการทำการตัดสินใจ (Decision Making) และสั่งการ (Command) ด้วยความถูกต้องตามกฎหมายบ้านเมือง และกฎระเบียบ ข้อบังคับขององค์กรที่ออกตามกฎหมายถูกต้องด้วยพระธรรมวินัยกล่าวคือ ถูกต้องตามหลักศีลธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีของสังคมถูกต้องตามนโยบายของผู้บังคับบัญชาหน่วยเหนือและถูกต้อง ตรงประเด็นตามหลักวิชา และได้รับความพึงพอใจจากคนที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

๒. หลักความเหมาะสม คือ รู้จักคิด พุด ทำกิจการงานและปฏิบัติตน ให้เหมาะสมถูก กาลเทศะ บุคคล สังคม และสถานการณ์

๓. หลักความบริสุทธิ์ คือ มีการวินิจฉัย สั่งการ กระทำกิจการงานด้วยความบริสุทธิ์ ใจ คือด้วยความคิดอ่านที่บริสุทธิ์

๔. หลักความยุติธรรม คือ มีการวินิจฉัย สั่งการ และปฏิบัติต่อผู้อยู่ใต้ปกครอง และ บุคคลที่เกี่ยวข้อง ด้วยความชอบธรรม บนพื้นฐานแห่งหลักธรรม หลักการเหตุผล และข้อมูลที่ถูกต้อง เชื่อถือได้ และตรงประเด็น และด้วยความเที่ยงธรรม คือ ไม่อคติ หรือลำเอียงด้วยความหลงรัก หลง ชัง ด้วยความกลัวเกรง และด้วยความหลง ไม่รู้จริง คือ ขาดข้อมูลที่ เชื่อถือได้ และสมบูรณ์เป็นเครื่อง ประกอบการวินิจฉัย ตัดสินใจ ให้ความเที่ยงธรรม

๓. ผู้ประกอบด้วย สัมปริสธรรม คือ คุณธรรมของสัตบุรุษคือ คนดีมี ให้รู้จักเหตุ รู้จัก ผล ให้รู้เขารู้เรา แล้วให้รู้จักวางตัวให้เหมาะสมกับกาลเทศะ บุคคล สังคม และสถานการณ์^{๑๓๖}

๔. รู้จักหลักปฏิบัติต่อกันด้วยดี ระหว่างผู้บังคับบัญชากับลูกน้อง ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้าชื่อ “เหตุภูมิเทศ” ๑ ในเทศ ๖ มีเนื้อความว่า “เหตุภูมิเทศ” คือเทศเบื้องต้น เจ้านาย หรือผู้บังคับบัญชา คือ ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาด้วยสถาน ๕ คือ^{๑๓๗}

๑. จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง กล่าวคือ มอบหมายหน้าที่การงานให้ตาม กำลังความรู้ สติปัญญา ความสามารถ (Put the right man on the right job) รู้จักใช้คนให้ถูกกับ งาน

๒. ให้อาหารและ ค่าจ้าง กล่าวคือ เมื่อทำดี ก็รู้จักยกย่องชมเชย และหรือสนับสนุน อุดหนุนให้ได้รับบำเหน็จรางวัล เลื่อนยศ เลื่อนตำแหน่งตามสมควรแก่ฐาน เมื่อทำไม่ได้ ก็ให้คำ ตักเตือน แนะนำสั่งสอน ให้พัฒนาสมรรถภาพให้ดีขึ้น ถ้าไม่ยอมแก้ไขพัฒนาตนให้ดีขึ้น ก็ต้องตำหนิ และมีโทษตามกฎหมาย โดยชอบธรรม

๓. ดูแลรักษายามเจ็บป่วย กล่าวคือ ต้องรู้จักดูแลสารทุกข์สุกดิบของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ไม่เป็นผู้แล้งน้ำใจ คือ ไม่ปฏิบัติกับลูกน้อง หรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา อย่างทำนอง “ยามดีก็เรียกใช้ ยาม ไข้กลับไม่รักษา”

^{๑๓๖} ธี. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๗/๔๐๐.

^{๑๓๗} ธี. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๑/๒๑๕.

๔. ให้อาหารมีรสแปลก หมายถึงให้รู้จักน้ำใจแบ่งปันของกินของใช้ดีให้ลูกน้อง เพื่อเป็นกำลังใจแก่ลูกน้องที่รับใช้รับสนองงานแก่ตนบ้าง ไม่เอาแต่รับจากลูกน้อง แต่ตนเองกลับมีจิตใจคับแคบเห็นแก่ตัว ไม่รู้จักให้เป็นสินน้ำใจแก่ลูกน้อง

๕. ให้หยุดงานตามโอกาส คือ รู้จักให้ลูกน้อง หรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาได้ลาพักผ่อนบ้าง ไม่ใช่คอยแต่จะใช้ให้ทำงานโดยไม่เห็นใจให้ได้รับการพักผ่อนบ้าง

๕. มินมนุษย์สัมพันธ์ที่ดี (Human Relation) ด้วยคุณธรรม คือ พรหมวิหารธรรม และสังคหวัตถุ เป็นต้นพรหมวิหารธรรม คุณธรรมเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ ๔ ประการคือ

๑. เมตตา คือ ความรัก ปราบปรามที่จะให้ผู้อยู่ใต้อยู่ดีมีสุข

๒. กรุณา คือ ความสงสาร ปราบปรามให้ผู้มีทุกข์เดือดร้อนให้พ้นทุกข์

๓. มุติตา คือ ความพลอยยินดีที่ผู้อื่นได้ดี ไม่คิดอิจฉาริษยากัน

๔. อุเบกขา คือ ความวางเฉย ไม่ยินดียินร้ายเมื่อผู้อื่นถึงซึ่งความวิบัติโดยที่เราเองก็ช่วยอะไรไม่ได้ ก็ต้องปล่อยวางใจของเราเองด้วยปัญญา ตามพุทธพจน์ว่า “สัตว์โลกเป็นไปตามกรรม”^{๑๓๘}

พรหมวิหาร ๔ ประการนี้ เป็นคุณธรรมเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้เป็นหัวหน้าผู้นำคนให้เป็นคนเที่ยงธรรม รู้จักเห็นอกเห็นใจผู้อื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งให้รู้จักเห็นใจรู้จักเข้าใจเอ็นดูผู้น้อย หรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาให้ “รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา” ก็ยังความน่าเคารพนับถือเลื่อมใสศรัทธา ให้เกิดแก่หมู่ชนทุกฝ่ายได้ นอกจากนี้ยังต้องมีสังคหธรรม^{๑๓๙}

๖. รู้จักปกครองดูแลผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ด้วยหลัก “อ่อนนอก แข็งใน” คือหลัก ๙ป. ดังต่อไปนี้

ป.ที่ ๑ ปลุก คือ รู้จักปลุกใจผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาให้มีใจเบิกบานแจ่มใส กระปรี้กระเปร่า ยินดีในการทำกิจการงานด้วยความเข้มแข็งจริงจังและอดทน

ป.ที่ ๒ ปลอบ คือ รู้จักปลอบขวัญ ปลอบใจ ให้กำลังใจ เวลาที่ลูกน้องหรือผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา ต้องประสบกับความผิดหวัง เศร้าโศกหรือมีใจหดหู่ ท้อถอยให้กลับมีใจเข้มแข็งในการทำงาน และดำเนินชีวิตไปด้วยดี มีความสันติสุข

ป.ที่ ๓ ปั้น คือ ให้มีคุณภาพ คุณวุฒิ และคุณธรรม ที่ดีที่สูงยิ่งขึ้นไป และประการสำคัญคือ มอบหมายอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ ให้ตามความเหมาะสม แก่สมรรถภาพ คุณภาพ คุณวุฒิและคุณธรรม

ป.ที่ ๔ ปก คือ รู้จักปกป้องลูกน้อง หรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา โดยวิธีการที่เป็นธรรมมิให้ถูกระทบกระเทือน เสียหาย โดยไม่เป็นธรรม

ป.ที่ ๕ ป้อง คือ รู้จักป้องกันลูกน้อง หรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชามีให้พละติผิผดฎหมายหรือประพละติผิผดฎทำนองคลองธรรม

^{๑๓๘} พ. ส. (ไทย) ๒๕/๖๖๐/๖๕๔.

^{๑๓๙} พ. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๑/๑๗๑.

ป. ที่ ๖ ปรับ คือ ช่วยให้เขาพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น รวมทั้งการปรับหน้าที่ความรับผิดชอบให้เหมาะสมกับความรู้ความชำนาญ สติ ปัญญา ความสามารถและวิสัยทัศน์ของเขาด้วย

ป. ที่ ๗ ปรับ คือ แนะนำสังคม และ/หรือ สนับสนุนให้ลูกน้อง ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาให้ศึกษาหาความรู้ความชำนาญ ด้วยการให้ศึกษาอบรมวิชาชีพ ทั้งก่อนที่จะมอบตำแหน่งหน้าที่กิจการงานให้ทำ (Pre-service Training) และภายหลังที่ได้ปฏิบัติหน้าที่รับผิดชอบแล้ว (In-service Training) และให้เจริญคุณธรรม โดยสนับสนุนส่งเสริมให้การศึกษาอบรมธรรมปฏิบัติโดยการปฏิบัติ ศิล-สมาธิ-ปัญญา อันมีรายละเอียดอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นต้นให้เขาเจริญด้วยความรู้คู่คุณธรรม

ป. ที่ ๘ ปราบ คือ ถ้าทำงานบกพร่องหรือผิดพลาด หรือ ประพฤติผิดกฎหมาย ผิดระเบียบ ข้อบังคับขององค์กรและ/หรือประพฤติดังกล่าวผิดศีลธรรมก็ว่ากล่าวตักเตือน ห้ามปราม แนะนำสั่งสอน ให้ปรับปรุงตัว ให้รู้จักปรับตัวปรับใจมาประพฤติปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ

ป. ที่ ๙ ปราบ คือ ถ้าห้ามปรามและว่ากล่าวตักเตือนหลายครั้งแล้ว ยังไม่ดีขึ้นก็ต้องปราบ คือ พิจารณาโทษทัณฑ์ตามกฎหมายขององค์กร ตามกฎหมายบ้านเมืองและ/หรือตามหลักศีลธรรม คือธรรมวินัย (กรณีเป็นนักบวช)

๗. รู้จักวิธีการพัฒนาบุคลากร โดยการ แนะนำ สั่ง สอน อบรม บ่มนิสัย ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาให้เป็นคนดี มีคุณภาพ มีคุณธรรมอยู่เสมอคือ

๑. แนะนำ ให้ทำดี ให้ถูกต้องตามหลักวิชา ตามหลักกฎหมาย และศีลธรรม
๒. นำ โดยทำดีให้ดู เป็นแบบอย่างที่ดี
๓. สั่ง ให้ปฏิบัติหน้าที่ความรับผิดชอบด้วยวิธีการที่ถูกต้อง เหมาะสมและเป็นธรรม
๔. สอน ให้เรียนรู้ และปฏิบัติงานให้ได้ผลดี มีประสิทธิภาพ
๕. อบรม ให้หอม คือ ให้เพิ่มพูนวิชาความรู้ คู่คุณธรรม
๖. รม ให้แห้ง คือ ให้อย่าง หรือเผากิเลส โดยให้ศึกษาอบรมกาย วาจา และใจ โดยการปฏิบัติธรรม ได้แก่ ทาน กุศล ศีลกุศล ภาวนากุศล และ/หรือ ศีล สติ ปัญญา อันมีรายละเอียดอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อให้มีมานะ ละภิกขุ และเพื่อกำจัดกิเลส ตัณหา อุปาทาน ให้เบาบางลง ให้เจริญอยู่แต่คุณความดี มีศีล มีธรรม

๗. บ่มนิสัย ให้ตั้งอยู่ในคุณความดีหลักหนี่ความชั่ว คือ ไม่ให้มีจิตสันดานโน้มเอียงไปข้างความชั่วที่มักชอบประพฤติดังศีล ผิดชอบ และติดอยู่ในอบายมุข ๖^{๑๔๐}

๘. มีความคิดริเริ่ม (Initiatives) ด้วยความคิดสร้างสรรค์ (Creative) โครงการใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์สุขแก่หมู่คณะสังคม และประเทศชาติและวิธีการทำงานใหม่ๆ ให้การปกครองการบริหาร กิจการงานได้บังเกิดผลดี มีประสิทธิภาพสูงขึ้น

^{๑๔๐} ๖ ได้แก่ ๑) เสพและติดสิ่งเสพให้โทษติดและของมีนเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๒) หมกมุ่นในกาม สำนอนในกาม ไม่สำรวมในกาม ๓) ติดเที่ยวกลางคืน ติดดูการละเล่น ๔) เล่นและติดการพนัน ๕) คบคนชั่วเป็นมิตร คือ คนไม่ดีที่มักผิดศีล ผิดธรรม และ/หรือ คนที่ติดอยู่ในอบายมุข และ ๖) เกียจคร้านในการทำงานทั้งหลาย ดูรายละเอียดใน ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒.

๙. มีความคิดพัฒนา (Development) คือ เป็นนักพัฒนาปรับปรุงแก้ไขสิ่งที่ล้าหลัง หรือข้อบกพร่องในการทำงานให้ดีขึ้นอยู่เสมอ

๑๐. มีสำนึกในภาระหน้าที่ความรับผิดชอบ (Sense of Responsibilities)สูง คือมีสำนึกในความรับผิดชอบต่อตนเอง โดยการศึกษาหาความรู้ เพิ่มพูนศักยภาพ และสำนึกในการสร้างบ้านของตน และมีสำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม คือ ต่อครอบครัว ต่อองค์กร และ หมู่คณะที่ตนรับผิดชอบอยู่ และต่อสังคมประเทศชาติ ให้เจริญสันติสุขและมั่นคงโดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำนึกในหน้าที่รับผิดชอบต่อสถาบันหลักทั้ง ๓ ของประเทศไทยเรา คือ สถาบันชาติ สถาบันพระพุทธรูปศาสนา ๑ และสถาบันพระมหากษัตริย์ ๑ เพราะสถาบันหลักทั้ง ๓ นี้หากสถาบันใดคลอนแคลน ไม่นั่นคง ไม่ว่าจะเป็นเพราะถูกศัตรูภายใน และ/หรือศัตรูจากภายนอกกรุกราม ย่อมกระทบกระเทือนถึงสถาบันหลักอื่นๆ ของชาติไทยเราให้พลอยคลอนแคลนอ่อนแอไปด้วย

ผู้นำที่ดี จึงต้องยอมสำเหนียก และจักต้องมีความสำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบต่อสถาบันหลักทั้ง ๓ นี้อย่างจริงจังและต้องรับช่วยกันดำเนินการ ให้ความคุ้มครองป้องกันแก้ไข บำรุงรักษา อย่างเข้มแข็ง จริงจัง และต่อเนื่อง ให้เกิดความเจริญ และความสันติสุขอย่างมั่นคงให้ได้

๑๑. เป็นนักเสียสละ ความสุขส่วนตน อีกทั้งกำลังกาย สติ ปัญญา ความสามารถ ให้แก่งาน เพื่อบรรลุความสำเร็จ และให้ได้ผลดีมีประสิทธิภาพสูง เสียสละกำลังทรัพย์ เพื่อช่วยเหลืออนุเคราะห์ สงเคราะห์ ผู้อื่น ที่มีทุกข์ให้พ้นทุกข์ ที่มีสุข ก็ให้เจริญยิ่งขึ้นไป และมีสำนึกในความเสียสละอย่างสูง เมื่อยามจำเป็น แม้จะต้องเสียสละชีวิตเลือดเนื้อ เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และเพื่อรักษาสถาบันหลักทั้ง ๓ ของไทยเราคือ สถาบันชาติ สถาบันพระพุทธรูปศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ ก็จะต้องทำ

๑๒. มีความมั่นใจตนเองสูง (Self Confidence) นี้หมายถึง มีความมั่นใจในธรรม คือ มีความมั่นใจในความรู้ ความสามารถ สติปัญญาและวิสัยทัศน์ และทั้งคุณธรรมคือ ความเป็นผู้มีศีลมีธรรม อันตนได้ศึกษาอบรมมาดีแล้ว มิใช่มีความมั่นใจอย่างผิดๆ ลอยๆ ย่ำแย่หลงตัวเองที่แท้จริงตนเองหาได้มีคุณสมบัติและคุณธรรมดีสมจริงไม่ และรู้จักต้องรู้จักแสดงความมั่นใจในเวลาขีดสุด ทำให้เหมาะสมกับกาลเทศะ บุคคล สถานที่และประชุมชนด้วย^{๑๔๑}

ทินพันธุ์ นาคะตะ ได้เปรียบเทียบกับลักษณะของผู้นำในทางวิชาการกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ไว้ดังนี้

๑. ความไม่เห็นแก่ตัว (Unselfishness) คือ การไม่ฉวยโอกาสเอาเปรียบเพื่อความสุขผลประโยชน์ หรือความปลอดภัยเฉพาะส่วนตัว ซึ่งตรงกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา คือ ทานะ คือ การให้ บริจาคะ คือการเสียสละเพื่อส่วนรวม

๒. ลักษณะท่าทาง (Bearing) คือ การวางตัวเหมาะสม ทั้งในด้านการปกครองและในด้านความประพฤติ ตลอดจนมีความสงบเสถียร (Humility) คือการไม่โอวดดี ไม่หยิ่งหรือภูมิใจโดยไร้

^{๑๔๑} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมังโล), **หลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มงคลชัยพริ้นติ้ง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๔ - ๑๔๙.

เหตุผลอันควร ตรงกับหลัก มัทท คือความสุภาพอ่อนโยนทั้งทางใจและวาจาไม่แข็งกระด้าง อวิโรธนะ คือ ความสงบเสงี่ยม และการมีสติควบคุมรักษามารยาทไม่ให้ระเบียบประเพณี กฎหมาย และศีลธรรม ให้มีความสุภาพเมื่อจะเสียขันติ ลีละ คือความมีศีลธรรม สำรวมควบคุมความประพฤติทางกาย วาจา ใจ ให้เรียบร้อย

๓. ความซื่อสัตย์สุจริต (Integrity) คือ การซื่อตรงมั่นคงอยู่ในศีลธรรม รักษาสัจจะและเกียรติยศ ตลอดจนเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจได้ (Dependability) คือ ในเรื่องการทำงานและมีความภักดี (Loyalty) ต่อผู้ใหญ่มากกว่าผู้ร่วมงานตลอดจนผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งตรงกับหลักอาชชะ คือ ความซื่อตรงต่อตนเอง ต่อการงาน ต่อบุคคลอื่น และมีความภักดีตั้งอยู่ในสุจริตธรรม

๔. ความอดทน (Endurance) ทนต่อความเคร่งเครียดต่างๆทั้งทางกายและใจเช่น อดทนต่อความเจ็บปวดเหนื่อยอ่อนทนต่อความทุกข์ และความยากลำบาก ไม่ยอมแพ้ รวมทั้งความกล้าหาญ (Courage) ทั้งทางกายและทางใจคือ ตระหนักถึงความกลัวแต่ยังสามารถเผชิญกับอันตรายได้ด้วยความสงบ มั่นคง ควบคุมตนเองได้ ทั้งยังสำนึกในความรับผิดชอบที่ต้องทำการในเหตุการณ์นั้นด้วย ซึ่งตรงกับหลัก ขันติ คือความอดทนอดกลั้น รู้จักข่มใจและห้ามใจตนเอง ทนทานต่อกิเลสและความทุกข์ มีสติควบคุมจิตใจให้อยู่คงที่ตามปกติ ไม่ให้กำเร็บอ่อนไหวในเมื่อเผชิญกับความยุ่งยาก ความลำบากหรือภัยอันตราย เป็นธรรมที่จะฟันฝ่าอุปสรรคไปจนถึงจุดหมายปลายทางได้ แสดงถึงความเข้มแข็งและกล้าหาญ

๕. ความเด็ดขาด (Decisiveness) คือ มีความสามารถในการตัดสินใจอย่างมั่นคงและรวดเร็วไม่ลังเล และมีอำนาจในตัว (Force) คือ ความสามารถที่จะบังคับผู้อื่นปฏิบัติตามความตั้งใจของตน ซึ่งตรงกับหลักตปะ คือการมีอำนาจ หรืออำนาจที่ทำลายหรือขจัดความชั่วเป็นอำนาจที่ทำให้เกิดความเคารพยำเกรง

๖. ความเห็นอกเห็นใจ (Sympathy) คือรู้จักแบ่งเบาความรู้สึกของผู้อื่นที่อยู่ร่วมกัน รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ซึ่งตรงกับหลัก อักโกธะ คือ ความไม่โกรธโกรธโดยใช้นิสัย มีความเมตตารักและปรารถนาดีต่อผู้อื่น และหลักอวิหิงสา คือความไม่เบียดเบียน มีความกรุณาช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์

๗. ความยุติธรรม (Justice) คือมีความเสมอภาค ไม่ลำเอียงปฏิบัติต่อผู้อื่นได้บังคับบัญชา เช่น การให้รางวัลหรือการลงโทษ ซึ่งตรงกับหลักปกครองโดยยุติธรรมได้แก่เว้นจากอคติ ๔ คือเว้นจากการลำเอียงอันเป็นเหตุให้เกิดความเป็นธรรม อันเนื่องมาจากความรักใคร่กัน ไม่ชอบกัน เนื่องจากความเลอาหรือความกลัว ดังมีพระพุทธภาษิตว่า “บุคคลใดไม่ละเมิดความชอบธรรมเพราะฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ ยศของบุคคลนั้นย่อมบริบูรณ์ ดุจดวงจันทร์ข้างขึ้นฉะนั้น” ๑๔๒ นอกจากนั้นในพรหมวิหาร ๔ ยังกล่าวถึงการถือหลักยุติธรรมของผู้ใหญ่ไว้อีกด้วย

๘. ความรู้ (Knowledge) คือมีความรู้ในวิชาชีพและความรู้ทั่วไป รู้จักงานของคน มีความรู้ความเข้าใจบุคคลอื่น รวมทั้งมีความฉลาด (Intelligence) มีสติปัญญาจัดการกับปัญหาต่างๆ และมีความแนบเนียน มีกาลเทศะ (Tact) คือมีปฏิภาณไหวพริบ สามารถปฏิบัติต่อบุคคลโดย

วิธีอันเหมาะสม ปราศจากข้อขุ่นเคืองหรือขัดขึ้น ซึ่งตรงกับหลักสัปปริสธรรมคือเป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักประมาณ รู้จักกาลเวลาอันสมควร รู้จักประชุมชน รู้จักเลือกบุคคล มีพุทธภาษิตในขุททกนิกาย ขาดกว่า “ผู้มีปัญญาถึงพร้อมด้วยความรู้ ฉลาดในวิธีจัดการงาน รู้จักกาล รู้สมัย เขาพึงอยู่ในราชการได้”^{๑๔๓}

๙. ความกระตือรือร้น (Enthusiasm) คือมีความเอาใจใส่ จดจ่อ หรือสนใจอย่างจริงจังต่องานที่ทำและการปฏิบัติต่างๆตลอดเวลา รวมทั้งมีความคิดริเริ่ม (Initiative) คือคุณลักษณะที่เล็งเห็นว่า สิ่งใดควรทำหรือต้องทำแล้วทำในสิ่งนั้น ซึ่งตรงกับหลักอิทธิบาท ๔^{๑๔๔} คือ คุณธรรมที่ทำให้สำเร็จความประสงค์มี ๔ อย่างได้แก่ ความพอใจ รักใครในสิ่งนั้น เพียรประกอบสิ่งนั้น เอาใจใส่ฝึกฝนในสิ่งนั้นไม่วางธุระ หมั่นตรិตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น พร้อมทั้งมีความกระตือรือร้นและหลักอริยมรรค ๘^{๑๔๕} คือ มีปัญญาเห็นชอบ ดำริชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ ทำการชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจไว้ชอบ ดังที่มีภาษิตอยู่ว่า “ผู้หมั่นในการทำงาน ไม่ประมาท มีปัญญาเห็นประจักษ์ จัดการงานได้เรียบร้อย เขาพึงอยู่ในราชการได้ ” และ “ยศยอมเจริญแก่ผู้มีความขยัน มีสติ มีการงานสะอาด มีปกติใคร่ครวญแล้วจึงทำสำรวมระวังดี เลี้ยวชีพโดยชอบ และไม่ประมาท”^{๑๔๖}

หากจะประมวลคุณลักษณะของผู้นำตามหลักของพระพุทธศาสนาจากคัมภีร์ต่างๆเราสามารถสรุปลักษณะที่สำคัญๆ ของผู้นำได้ดังต่อไปนี้

๑. ผู้นำต้องเป็นผู้ทรงธรรม การที่ผู้นำจะเป็นผู้ทรงธรรมได้นั้น การปฏิบัติตนที่ดีย่อมจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง ดังข้อความที่ปรากฏในอัมมิกสูตร ว่า

“ในเวลาที่เราจะราชาตั้งอยู่ในธรรม แม้พวกข้าราชการก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อข้าราชการตั้งอยู่ในธรรม แม้พวกพราหมณ์ก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกพราหมณ์ตั้งอยู่ในธรรม แม้ขวานนิคมและชาวชนบทก็ตั้งอยู่ในธรรม” ตรงกันข้าม ถ้าผู้นำไม่ตั้งอยู่ในธรรม ประชาชนก็จะไม่ตั้งอยู่ในธรรมด้วย ^{๑๔๗} ดังข้อความที่ว่า “เมื่อฝูงโคข้ามแม่น้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยวโคทั้งฝูงก็คดเคี้ยวตามกัน ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับการแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนชาวเมืองก็ประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย”^{๑๔๘}

ธรรมที่กล่าวมาข้างต้น หมายถึงส่วนที่เป็นธรรมสำหรับปฏิบัติตนในฐานะปัจเจก และธรรมที่เป็นหลักในการปกครอง ซึ่งประการหลังนี้พระพุทธเจ้าทรงตรัสหลักธรรม เช่น ทศพิธราชธรรม อปรีหานิยธรรม จักรวรรดิธรรม สังคหวัตถุ พรหมวิหารธรรม เป็นต้น

^{๑๔๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธศาสนสุภาษิต ฉบับรวมเล่ม , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๗.

^{๑๔๔} ที.ปา.(ไทย) ๑๐/๒๘๗/๒๑๘.

^{๑๔๕} ที.ปา.(ไทย) ๑๐/๓๒๔/๒๕๘.

^{๑๔๖} คณะอนุกรรมการศึกษาและกำหนดหลักวิชาการรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ , รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กราฟิการ์ต, ๒๕๒๖), หน้า ๑๑๘.

^{๑๔๗} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๔-๑๑๖.

^{๑๔๘} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕.

๒. ผู้นำต้องทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ความยุติธรรมของสังคมเป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะหากจะพิจารณาจากอัครคัมภีร์จะเห็นว่าจุดมุ่งหมายของรัฐ ก็เพื่อจัดสรรแบ่งปันทรัพยากรให้เกิดความเป็นธรรมนั่นเอง เมื่อเกิดความขัดแย้งในสังคมผู้นำหรือผู้ปกครองต้องให้

ความเป็นธรรม ไม่เอนเอียงไปในด้านใดด้านหนึ่ง ถ้าผู้ปกครองไม่มีความยุติธรรม บ้านเมืองจะระส่ำระสายไม่สามารถดำเนินไปตามปกติได้ ในคัมภีร์ชาดกได้แสดงหลักดังกล่าวไว้ว่าถ้าผู้นำบริหารบ้านเมืองโดยชอบธรรม ย่อมไม่ทำให้ประเทศล่มจม อีกทั้งยังทำให้ประเทศชาติมีความสุข^{๑๔๙}

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะของผู้นำทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย

๑. ลักษณะภายนอก กล่าวคือมีบุคลิกรักของความเป็นผู้นำ รูปร่างสง่างาม น่าเคารพ มีสุขภาพดี และมีความเพียร

๒. ลักษณะภายใน อันได้แก่ มีความรู้ สติปัญญา มีปฏิภาณ เกลียวฉลาด วิสัยทัศน์ กว้างไกล สัมพันธดี ที่สำคัญคือมีคุณธรรม นอกจากนี้ คุณลักษณะของผู้นำที่ดี จะประกอบด้วย

- ความรู้ ความสามารถ
- มีบุคลิกภาพที่ดี
- วางตัวเหมาะสม
- มีหลักธรรมาภิบาล
- มีสัจจริยธรรม
- รู้จักหลักปฏิบัติต่อกันด้วยดี
- มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี
- รู้จักปกครองดูแลผู้ใต้บังคับบัญชา
- รู้จักวิธีการพัฒนาบุคลากร
- มีความคิดริเริ่ม
- มีความคิดพัฒนา
- มีสำนึกในภาระหน้าที่ความรับผิดชอบ
- รู้จักเสียสละความสุขส่วนตน
- ไม่เห็นแก่ตัว
- มีความเป็นตัวเองสูง
- ซื่อสัตย์สุจริต
- มีความอดทน อดกลั้น
- มีความเด็ดขาด
- เห็นอกเห็นใจผู้อื่น
- มีความกระตือรือร้น

^{๑๔๙} พ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๗๕/๓๓.

๒.๒.๔ แนวคิดคุณสมบัติของผู้นำตามหลักศาสนาพุทธ

ภาวะผู้นำ ก็คือคุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลาย มาประสานกัน และพากันไปสู่จุดหมายที่ตั้งงาม ดังที่กล่าวข้างต้นนั้น เมื่อพูดถึงผู้นำอย่างนี้ จะเห็นว่ามียอดประกอบหลายอย่างในความเป็นผู้นำ หมายความว่า คุณสมบัติของผู้นำมีหลายอย่างหลายด้าน แยกไปตามสิ่งที่ผู้นำจะต้องเกี่ยวข้อง คือ ผู้นำจะต้องมีความสามารถในการที่จะไปเกี่ยวข้องหรือปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นทุกอย่างให้ถูกต้องและได้ผลดี องค์ประกอบเหล่านั้นคือ

๑. ตัวผู้นำ จะต้องมีความสมบูรณ์ภายในของตนเอง เป็นจุดเริ่มและเป็นแกนกลางไว้
๒. ผู้ตาม โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับผู้ตาม หรือเราอาจจะไม่เรียกว่า “ผู้ตาม” ในพุทธศาสนาก็ไม่ได้นิยมใช้คำว่า ผู้ตาม เราอาจจะใช้คำว่า “ผู้ร่วมไปได้ด้วย”
๓. จุดหมาย โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กันกับจุดหมายเช่นจะต้องมีความชัดเจน เข้าใจถ่องแท้ และแน่วแน่ในจุดหมายเป็นต้น
๔. หลักการและวิธีการโยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับหลักการ และวิธีการที่จะทำให้สำเร็จผลบรรลุจุดหมาย
๕. สิ่งที่จะทำโยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสิ่งที่จะทำ
๖. สถานการณ์ โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม หรือสิ่งที่จะประสบ ซึ่งอยู่ภายนอก ว่าทำอย่างไรจะผ่านไปได้ด้วยดี ในท่ามกลางสังคม สิ่งแวดล้อม หรือสิ่งที่จะประสบ เช่น ปัญหา เป็นต้น นี่คือ องค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสำหรับผู้นำที่จะต้องพัฒนาตนเองให้มีคุณสมบัติที่จะทำให้เป็นผู้พร้อมที่จะปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นได้อย่างถูกต้องบังเกิดผลดี แต่ข้อสำคัญจะเห็นได้ว่าเมื่อเป็นผู้นำ ก็มีผู้ร่วมไปด้วยหรือว่าเพราะมีผู้ร่วมไปด้วยจึงเป็นผู้นำได้ ฉะนั้น คุณสมบัติที่สำคัญมาก ก็คือ คุณสมบัติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างตัวผู้นำเองกับผู้ร่วมไปด้วยนั้น ซึ่งต้องถือเป็นหลักใหญ่ เราอาจจะพูดเน้นที่ข้อนี้ ส่วนคุณสมบัติข้ออื่นจะพูดประกอบไปได้

ผู้นำสูงสุดนาเพื่อสันติสุขสู่มวลมนุษย์ ที่นี้ก่อนจะไปดูคุณสมบัติต่างๆ ลองไปดูที่พระพุทธเจ้าก่อนเพราะว่าพระพุทธเจ้านั้นทรงมีพระนามว่าเป็น “นายโก” หรือ วินายก **ไวพจน์อย่างหนึ่งที่เรียกพระพุทธเจ้าก็คือ นายก ซึ่งแปลว่า “ผู้นำ”** บัดนี้เรานำคำนี้มาใช้เรียกผู้นำ เช่น นายกรัฐมนตรี ตรงกับกับคำศัพท์ ที่นิยมเรียกพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าเป็นนายก และเป็นวินายก พระพุทธเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นผู้นำหรือนายกนั้น ทรงมีคุณสมบัติอย่างไร^{๑๕๐}

๒.๒.๕ คุณสมบัติของผู้นำตามหลักศาสนาพุทธ

คุณสมบัติของผู้นำในทางพระพุทธศาสนานั้น ถือว่าเป็นประเด็นที่มีผู้ศึกษากันเป็นอย่างมากเนื่องจากว่ามีหลักฐานอ้างอิงที่ได้ถูกระบุไว้ในพระไตรปิฎกและเอกสารอื่นๆอยู่เป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามเมื่อศึกษาหลักฐานดังกล่าวมาทั้งหมดเราก็จะพบว่า

^{๑๕๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผู้นำ, <<http://www.dhammadownload.com/boad/viewtopic.php?t=1497>>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๖ .

ผู้นำที่ดีในทางพระพุทธศาสนานั้นมีลักษณะและคุณสมบัติที่สำคัญอยู่ ๒ ประการคือ

๑. ลักษณะและคุณสมบัติภายใน

๒. คุณสมบัติภายนอก โดยลักษณะและคุณสมบัติดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเพราะเป็นกรอบในการกำหนดอัตลักษณ์ของผู้นำว่าผู้นำที่ดีนั้นควรจะมีลักษณะและคุณสมบัติอย่างไร โดยทั้ง ๒ ประการนั้นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. ลักษณะคุณสมบัติภายในของผู้นำ

สำหรับคุณสมบัติของผู้นำที่อยู่ภายในนั้น หมายถึง สภาพจิตใจ คุณธรรมหรือหลักการในด้านมโนธรรมที่ผู้นำโดยมากจะพึงมีเป็นเจตคติและความคิดรวมถึงอารมณ์ที่เป็นไปในฝ่ายดี และสามารถนำมาปรับใช้เพื่อการบริหารงานได้ โดยหลักคุณธรรมที่เป็นตัวกำหนดลักษณะและคุณสมบัติดังกล่าวที่จัดเป็นมโนธรรมนั้นมีดังต่อไปนี้

ก. พิจารณาจากคุณสมบัติของผู้นำที่ปรากฏอยู่ในทศุติยาปณิกสูตร ซึ่งในพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้นำไว้ดังนี้

พระพุทธศาสนา ให้ความสำคัญเกี่ยวกับตัวผู้บริหารหรือผู้นำในการบริหารนี้มากโดยมีคำสอนที่พูดถึงเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำ ดังที่ปรากฏอยู่ในทศุติยาปณิกสูตรว่าผู้นำจะต้องประกอบด้วยลักษณะ ดังนี้คือ

๑. จักขุมา คือ เป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มองสภาพเหตุการณ์ออกและจะวางแผนเตรียมรับหรือรุกได้อย่างไร

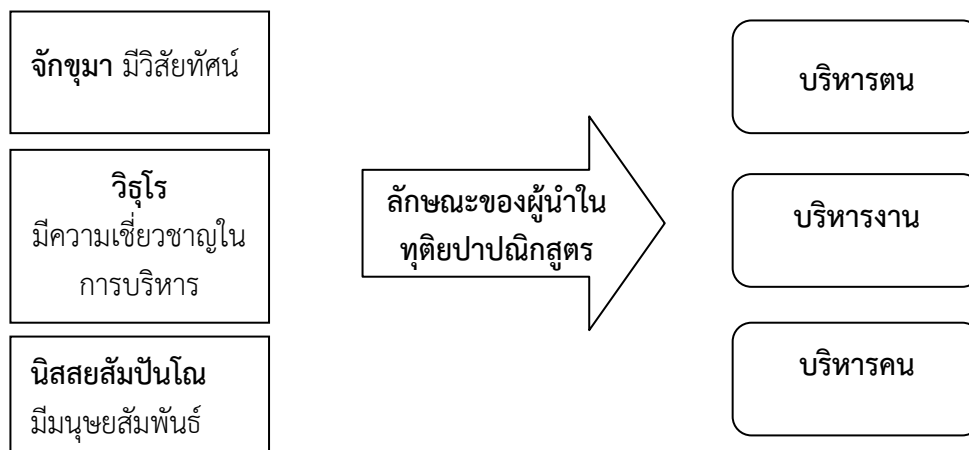
๒. วิรุโธ คือ เป็นผู้ชำนาญในงาน รู้จักวิธีการ ไม่บกพร่องในหน้าที่ที่ตนได้รับผิดชอบ

๓. นิสสยสัมปันโน คือ เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีและได้รับความเชื่อถือจากผู้อื่น^{๑๕๑}

ในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่า การเป็นผู้นำนั้น จะต้องเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา คือมีหูตาไวและกว้างไกล สามารถจำแนกบุคคลและเหตุการณ์ออกกว่าเป็นอย่างไร ซึ่งจะทำให้ผู้นำมีประสบการณ์มีความชำนาญในการปกครอง เข้าใจบุคคลหรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะทำให้มีผู้สนับสนุนมากขึ้น แต่คุณสมบัติทั้ง ๓ ประการนี้ มีระดับความสำคัญมากน้อยต่างกันไปตามระดับตำแหน่งหน้าที่ขององค์กรหรือหน่วยงานว่าเล็กหรือใหญ่ขนาดไหน หรือมีความสำคัญเพียงใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้ว ผู้ปกครองรัฐหรือผู้นำประเทศแล้วนับว่าเป็นองค์กรที่ใหญ่ ผู้นำหรือผู้บริหารจึงต้องมีคุณสมบัติครบถ้วน จึงจะสามารถยึดศรัทธาของผู้ใต้บังคับบัญชาไว้ได้

ซึ่งจากการอธิบายมานั้นในกรอบของคุณสมบัติของผู้นำที่ปรากฏในทศุติยาปณิกสูตรนั้นผู้วิจัยได้สรุปไว้ให้พิจารณาได้จากแผนภาพที่ ๒.๑

^{๑๕๑} อด. พ. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓.

แผนภาพที่ ๒.๑ คุณสมบัติของผู้นำที่ปรากฏในทุตียปาปณิกสูตร

ข. พิจารณาจากคุณสมบัติของผู้นำที่ปรากฏในสังฆโสภณสูตร ในพระสูตรนี้พระพุทธองค์ได้กำหนดแสดงถึงลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำว่ามีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้คือ

๑. วิยัตโต เป็นผู้แก้ปัญหา
๒. วินีโต เป็นผู้ระเบียบวินัยดี
๓. วิสารโท เป็นผู้แก้วัก
๔. พหุสสุโต เป็นผู้มีความรู้
๕. อัมมานุสสัมปณินโน เป็นผู้ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรม รักษาความถูกต้องในสิ่งที่

ควร^{๑๕๒}

ผู้นำจะต้องประกอบด้วยคุณธรรม จะต้องวางตัวอยู่ในกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด

ในคาถาตรัสคุณแต่ละอย่าง แต่ละบุคคลไว้ก็จริง ถึงอย่างนั้น คุณธรรมทั้งปวงก็ย่อมควรแก่ท่านเหล่านั้นแมทั้งหมด^{๑๕๓}

ในสังฆโสภณสูตรคุณธรรม ๕ ประการดังกล่าวนี้ย่อมประสบความสำเร็จและได้รับการยกย่องนับถือ

ค. พิจารณาจากคุณสมบัติของผู้นำที่ปรากฏในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ที่พระพุทธองค์ได้แสดงลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำไว้ ๖ ประการคือ

๑. ขมา คือ มีความอดทนต่อการปฏิบัติงาน มีใจหนักแน่น ไม่ยอมตกในความชั่วไม่เกรงกลัวหรือมีอคติ ๔ เมื่อจะต้องตัดสินใจและไม่หวั่นไหวในเพราะโลกธรรม

^{๑๕๒} วจตุกก. (ไทย) ๒๑/ ๗/ ๑๐.

^{๑๕๓} ดูรายละเอียดใน พระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร., “ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย”, รายงานการวิจัย, (นครสวรรค์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ , ๒๕๕๓), หน้า ๓๗.

๒. ซาครียะ คือ มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา มีความระมัดระวังไม่ประมาทในการปกครองชีวิตหน้าที่แลการทำงาน

๓. อุฏฐานะ คือ มีความขยันหมั่นเพียรต่อหน้าที่การทำงาน

๔. สังวิภาสะ คือ มีอหิยาศัยดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจต่อผู้ร่วมงาน

๕. ทยา คือ มีจิตใจที่เอนดูรักใคร่ห่วงใยเข้าใจใส่ดูแลผู้ร่วมงาน

๖. อิขณาคือ เอาใจใส่ตรวจตรางานและหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบ^{๑๕๔}

ง. พิจารณาจากคุณสมบัติของผู้นำที่ปรากฏในเตสกุณชาดก ที่พระพุทธองค์ได้แสดงถึงคุณสมบัติผู้นำและผู้ปกครองทั้งหลายซึ่งสามารถสรุปย่อลงได้ดังนี้

๑. ไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์ ไม่ใช้อารมณ์ในการตัดสินใจปัญหา มีใจดี ไม่ทอดทิ้งงาน มีความเพียรอุตสาหะในการทำงาน

๒. ฉลาดวางบุคคลให้เหมาะสมกับงาน รู้ประโยชน์และโทษ รักษาความลับ ไม่ดำเนินชีวิตในทางที่ผิด รักษาเกียรติประวัติ รักษาประโยชน์ส่วนรวมและต้องรอบรู้ในกิจการคลัง บริหารการคลังด้วยตนเอง ไม่ควรไว้วางใจให้คนอื่นจัดการ รู้รายรับรายจ่ายของแผ่นดินหรือในกิจการงานนั้นๆ ที่รับผิดชอบ

๓. บำรุงขวัญกำลังใจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ยกย่องบุคคลผู้ควรแก่การยกย่อง ชม ผู้ควรชม รู้ในสิ่งที่ควรทำก่อนทำหลังออกรับฟังปัญหาหรือพบปะราษฎรอยู่เสมอเพื่อรับฟังปัญหาและทางแก้ไขหรือชี้แนะแนวทาง

๔. ออกติดตามผลงานตรวจตราดูแลความประพฤติของเจ้าหน้าที่ไม่พึงมอมการกิจที่สำคัญๆ แก่ผู้อื่นและใช้วิจารณ์ญาณในการบริหาร

๕. ไม่พึงละการบำเพ็ญประกอบตนในศีลธรรมที่งดงาม เพื่อเป็นแบบอย่างและ ยึดมั่นเป็นข้อปฏิบัติไม่สำคัญตนผิดว่ายิ่งในอำนาจ

๖. ไม่ลุ่มหลงในกามคุณและโลกธรรมและมีปัญญามีกำลังแห่งสติเพราะจะเป็นเครื่องช่วยให้ผู้นำหรือผู้ปกครอง สามารถฟันฝ่าอุปสรรคแก้ไขปัญหาไปได้แม้ถึงคราวอัปจน^{๑๕๕}

จ. พิจารณาจากคุณสมบัติของผู้นำที่ปรากฏในปิชาดก สัตตกนิบาต ขุททกนิกาย ที่พระพุทธองค์ได้แสดงถึงคุณสมบัติของผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีกว่า อันคนพาลถึงจะมีกำลังปกครองหมู่คณะไม่ดีเลย เพราะไม่เป็นประโยชน์แก่ญาติทั้งหลาย เหมือนนกกระหาตัวผู้ ไม่เป็นประโยชน์ต่อพวกนกปกครองหมู่คณะทั้งหลายเหล่านั้น ส่วนนักปราชญ์ มีกำลังปกครองหมู่คณะดีมาก เพราะว่า เป็นประโยชน์แก่ญาติทั้งหลายเหมือนท้าววาสวะผู้เป็นประโยชน์แก่เทวดาชั้นดาวดึงส์ทั้งหลายฉันนั้น ผู้ใดพิจารณาเห็นศีล ปัญญาและสุตะในตน ผู้นั้นย่อมประพฤติประโยชน์ได้ทั้งสองฝ่าย คือ ทั้งตนและผู้อื่น^{๑๕๖}

^{๑๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗-๓๘.

^{๑๕๕} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗ / ๒๔๓๘-๒๔๔๕/๔๓๐-๔๔๓.

^{๑๕๖} ดูรายละเอียดใน พระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร., “ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย”, หน้า ๓๘.

ฉ. พิจารณาจากคุณสมบัติของผู้ผู้นำที่ปรากฏ ในกฎทนต์สูตร ที่ฉกษณวรรค
ที่พระพุทธองค์ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของพระเจ้ามหาวิชิระ ในฐานะที่เป็นผู้นำที่ดีว่าจะต้องมีลักษณะ
และคุณสมบัติ ๘ ประการดังนี้คือ

๑. ทรงเป็นอุกโตสุชาติ ทั้งฝ่ายพระมารดาและพระบิดา มีพระกรรมเป็นที่ปฏิสนธิหมด
จดดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนด้วยอ้างถึงพระชาติกำเนิดได้
๒. ทรงมีพระรูปร่าง น่าดู น่าเลื่อมใสประกอบด้วยพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก
มีพระฉวีวรรณคล้ายพรหม มีพระรูปคล้ายพรหม น่าดู น่าชมไม่น้อย
๓. ทรงมีกำลัง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก มีทองและเงินมาก มีเครื่องใช้สอยอันน่า
ปลื้มใจมาก มีทรัพย์และธัญญาหารมาก มีพระคลังและนางเต็มบริบูรณ์
๔. ทรงมีกำลัง ทรงสมบูรณ์ ด้วยเสนาเมือง ๔ ซึ่งอยู่ในวินัยคอยปฏิบัติตาม พระ
ราชบัญชา มีพระบรมเดชาภาพดังจะเผาผลาญราชศัตรูได้ด้วยพระราโชสิริยศ
๕. ทรงพระราชศรัทธา เป็นทนาย เป็นทนายบดี มิได้ปิดประตูเป็นดุจโรงงานของ
สมณพราหมณ์ คนกำพรว้า คนเดินทางวิณิกและยาจก ทรงบำเพ็ญพระราษกุศล
๖. ได้ทรงศึกษา ทรงสดับเรื่องนั้นๆ มาก
๗. ทรงทราบอรรถแห่งข้อที่ทรงศึกษาและภาษิตนั้นๆ ว่า นี้อรรถแห่งภาษิตนี้
๘. ทรงเป็นบัณฑิตเฉียบแหลมทรงพระปรีชาสามารถ ทรงพระราชดำริอรรถอันเป็นอดีต
อนาคตและปัจจุบัน ^{๑๕๗}

ช. พิจารณาจากคุณสมบัติของผู้ผู้นำที่ปรากฏในหลักธรรมข้อต่างๆ เป็นการพิจารณา
ในแง่ของคุณธรรมที่เป็นหลักการที่พระพุทธองค์ได้ทรงวางไว้เป็นกรอบในการดำเนินชีวิตหรือการทำ
หน้าที่ในการบริหารของผู้ที่เป็นผู้นำ โดยหลักธรรมสำคัญที่บ่งถึงความเป็นผู้นำนั้นมีดังต่อไปนี้

ก. พรหมวิหาร ๔ คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจ
พรหม คือ

๑. เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดี มิมีตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบ
ประโยชน์และความสุข
๒. กรุณา คือ ความสงสาร อยากช่วยเหลือผู้อื่น ให้พ้นจากความทุกข์ไข้ใจที่จะปลด
เปลื้องบำบัดความทุกข์ยาก เดือดร้อน ของตนและสัตว์ทั้งหลาย
๓. มุทิตา คือ ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีความสุขก็มีใจชื่นชมขึ้นเบิก
บานเมื่อเห็นเขาประสบความสำเร็จองงามยิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย
๔. อุเบกขา คือ ความมีใจเป็นกลางคือ มองตามความเป็นจริงโดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ
มั่นคงเที่ยงตรงดุจตราขึง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุที่ตนประกอบพร้อมที่
จะวินิจฉัยวางตนและปฏิบัติไปตามความเที่ยงธรรม ^{๑๕๘}

^{๑๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙.

^{๑๕๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑/๒๗๕.

ข. หลักอคติ ๔ เมื่อมีคุณธรรมสมบูรณ์ การทำงานจะถูกต้องเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น ก็ต้องด้วยละอคติ ๔ ความลำเอียงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความวุ่นวายในสังคมเพราะสร้างความแตกแยกจนเกิดไร้ความสามัคคีกัน ได้โดยง่าย ผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบต่อสังคมจะต้องไม่เป็นผู้มีความลำเอียงโดยเด็ดขาด ในปุราณทศตนิทเทส อัฐกวรรค ชุททกนิกายว่าด้วยผู้ไม่มีความลำเอียง ว่าคำว่า “ละ” ไม่ถึงความลำเอียงในธรรมทั้งหลาย คือไม่ถึงฉันทาคติ ไม่ถึงโทสาคติ ไม่ถึงโมหาคติ ไม่ถึงภยาคติ ไม่ลำเอียงด้วยอำนาจแห่งราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฐิ อุทธัจจะ วิจิกิจฉา อนุสย ไม่ไปออกไป พาไป นำไปด้วยธรรมทั้งหลายอันทำให้เป็นพรรคพวก เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่าไม่ถึงความลำเอียงในธรรมทั้งหลาย อคติ มี ๔ ประการ ที่นักปกครองที่ดีเมื่อปฏิบัติหน้าที่แล้วพึงละเว้นคือ

๑. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ

๒. โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง

๓. โมหาคติ ลำเอียงหลงหรือเขลา

๔. ภยาคติ ลำเอียงเพราะขาดกลัว

๑๕๙

ค. หลักสัปปุริสธรรม ๗ ส่วนการดำเนินกิจการต่างๆ จะมีความเหมาะสมเพียงใด หลักพุทธธรรมอีกส่วน คือสัปปุริสธรรม ในสัปปุริสสูตร อุปปริณณาสก มัชฌิมนิกาย ปรากกพุทธโอวาท เรื่องธรรมของคณดี(สัตบุรุษ) คนที่สมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นสมาชิกที่ดี มีคุณค่า ที่แท้จริงของมนุษยชาติ มีธรรมะ หรือคุณสมบัติที่เรียกว่า สัปปุริสธรรม ๗ ประการ คือ

๑. ัมมมัญญตา รู้หลักและรู้จักเหตุผล คือ รู้หลักการและรู้กฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต การปฏิบัติกิจหน้าที่และการดำเนินกิจการต่างๆ รู้เข้าใจในสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล เช่น รู้ว่าตำแหน่งฐานะ อาชีพการงานของตนมีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการจะต้องทำอะไรอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปได้ตามหน้าที่และความรับผิดชอบนั้นๆ ตลอดจนถึงสูงสุดคือรู้เท่าทันกฎธรรมหรือหลักความจริงของธรรมชาติ เพื่อปฏิบัติต่อชีวิตอย่างถูกต้อง มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตนั้น

๒. อัตถัญญตา รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือ รู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าหลักการนั้นๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร รู้ว่าที่ตนทำอย่างนั้นๆ ดำเนินชีวิตอย่างนั้นๆ เพื่อประสงค์อะไรหรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไร ที่มีหน้าที่ตำแหน่งฐานะ การงานอย่างนั้นๆ เขากำหนดวางกันไว้เพื่อความมุ่งหมายอะไรกิจการที่ตนทำอยู่ขณะนี้ เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง เป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไร เป็นต้นตลอดจนถึงขั้นสูงสุดคือรู้ความหมายของคตินิยมและประโยชน์ที่เป็นสาระของชีวิต

๓. อัตตัญญตา รู้จักตน คือ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค รู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดีในการพูด การปฏิบัติกิจและทำการต่างๆตลอดจนการพักผ่อนหลับนอนและการสนุกสนานรื่นเริงต่างๆ

๔. มัตตัญญูตา รู้จักประมาณ คือ ความพอดี หรือการรู้จักประมาณ เป็นลักษณะของคนดี เพราะคนดีจะต้องรู้จักประมาณ ในการใช้จ่ายและคุณประโยชน์ที่มีต่อสังคมบุคคลบางคนได้รับความลำบากในปัจจุบันนี้ ส่วนหนึ่งสาเหตุมาจากความไม่รู้จักประมาณ

๕. กาลัญญูตา รู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสมและระยะเวลา ที่พึงใช้ ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงานปฏิบัติงานปฏิบัติกรต่างๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่าเวลาไหนควรทำอะไร และทำให้ตรงเวลาให้เป็นเวลา ให้เหมาะสมเวลา ให้ถูกเวลาเป็นต้น

๖. ปริสัณญูตา รู้จักชุมชน คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชนและชุมชน รู้กาลอันควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นชุมชน และต่อชุมชนนี้ เมื่อเข้าไปหา ควรต้องทำกริยาอย่างนี้ ควรต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการอย่างนี้ ควรเกี่ยวข้องกับควรต้องสงเคราะห์ ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้อย่างนั้น ๆ เป็นต้น

๗. ปุคคลัญญูตา รู้จักบุคคล คือ รู้จัก และเข้าใจ ความแตกต่างแห่งบุคคล โดยอาศัยความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่นด้วยดีว่า ควรจะคบหรือไม่คบได้คติดะไรจะสัมพันธ์เกี่ยวข้อง จะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไรจึงจะได้ผลดี เป็นต้น^{๑๖๐}

มีข้อธรรมจากสัปปริสสูตร จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย กล่าวถึงการแสดงออก หรือพฤติกรรมของสัตบุรุษ (ผู้มีคุณธรรม) ไว้ดังนี้คือแม้ถูกถาม ก็ไม่เปิดเผยความเสียหายของผู้อื่นจะกล่าวอะไรถึงไม่ถูกถามเล่า แต่เมื่อถูกถามเข้าก็ไม่แก้ปัญหาโดยตรง อ้อมค้อมห่วงเหนียว กล่าวความเสียหายของผู้อื่นโดยย่อไม่เต็มที แม้ไม่ถูกถามก็ไม่เปิดเผยความดีของผู้อื่นจะกล่าวอะไรถึงถูกถามเล่า เมื่อถูกถามเข้าก็แก้ปัญหาโดยตรงไม่อ้อมค้อม ไม่ห่วงเหนียวกล่าว ความดีของผู้อื่นเต็มทีอย่างกว้างขวาง

แม้ไม่ถูกถามก็ไม่เปิดเผยความเสียหายของตน จะกล่าวอะไรถึงถูกถามเล่า แต่เมื่อถูกถามเข้าก็แก้ปัญหาโดยตรง ไม่อ้อมค้อมไม่ห่วงเหนียวแล้วกล่าวความเสียหายของตนเต็มทีอย่างกว้างขวาง แม้ถูกถามก็ไม่เปิดเผยความดีของตนจะกล่าวอะไรไม่ถึงถูกถามเล่าแต่เมื่อถูกถามเข้าก็ไม่แก้ปัญหาโดยตรง อ้อมค้อม ห่วงเหนียว แล้วกล่าวความดีของตนโดยย่อ^{๑๖๑}

ในข้อนี้หมายความว่าพฤติกรรมของสัตบุรุษนั้น มีลักษณะอุปนิสัยไม่ชอบกล่าวให้ผู้อื่นเสียหาย แม้บุคคลนั้นจะเป็นคนไม่ดีก็ตาม แม้ถึงที่สุดคือ เมื่อมีใครมาถามก็ไม่เปิดเผยในเรื่องที่ไม่ดีของเขา กล่าวแต่เรื่องดี ยิ่งไม่ต้องพูดว่า จะกล่าวออกมาเอง หากว่าจำเป็นจะต้องชี้แจง ก็กล่าวแต่เพียงอ้อมๆ แต่ถ้าหากเป็นเรื่องที่ดีแล้วควรขยายความให้ผู้อื่นทราบ ในทางตรงกันข้าม ถ้าหากเป็นเรื่องของตนถ้าเป็นเรื่องเสียหาย ก็กล่าวอย่างเต็มที่ไม่ว่าปกปิด ไม่อ้อมค้อม พอเป็นเรื่องความดีของตนไม่ควรสรรเสริญเยินยอตนเองนี่คือ คุณสมบัติของคนดี

^{๑๖๐}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓.

^{๑๖๑}ดูรายละเอียดใน พระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร., “ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย”, หน้า ๔๑.

ในปฐิสรรรค ทุกนิบาต อังคุดตรนิกาย แบ่งกลุ่มบุคคล ในสังคม ออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายธรรมะและฝ่ายอธรรมโดยแต่ละฝ่ายมีคุณสมบัติที่ตรงกันข้าม ซึ่งสามารถนำมาเป็นหลักในการพิจารณาเลือกสรรผู้ปกครองหรือนักการเมืองได้เป็นอย่างดีโดยจำแนกได้ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๑ คุณสมบัติของผู้ปกครองหรือนักการเมืองฝ่ายธรรมะและอธรรม

ฝ่ายธรรมะ	ฝ่ายอธรรม
๑. มีความคิดลึกซึ้งเพราะมีธรรมะ	๑. เป็นคนคิดตื้นเพราะขาดธรรม
๒. มีความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน	๒. ขาดความสามัคคีกันในหมู่คณะ
๓. มีความเป็นเลิศขยันหมั่นเพียร	๓. ทอดทิ้งธุระไม่ขยันหมั่นเพียร
๔. รู้หลักอริยสัจ ๔	๔. ไม่สนใจไม่รู้อริยสัจ ๔
๕. เป็นคนมีแก่นสาร	๕. คนไร้สาระ
๖. มีความเป็นธรรม	๖. มีความลำเอียง
๗. เป็นคนที่แนะนำตักเตือนง่าย	๗. เป็นคนแนะนำตักเตือนยากไม่
ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น	รับฟังความคิดเห็นของคนอื่น
๘. ไม่เห็นแก่ลาภยศ	๘. เห็นแก่ลาภยศ
๙. มีความเสมอต้นเสมอปลาย	๙. ขาดความเสมอต้นเสมอปลาย
๑๐. มีวินัย	๑๐. ขาดวินัย
๑๑. ประพฤติธรรมเป็นนิตย	๑๑. ขาดความประพฤติธรรม

ในอัสสัสูตร อังคุดตรนิกาย ดิกนิบาต ได้ให้ข้อคิดในเรื่องของตัวบุคคลที่จะสามารถกระทำหรือก่อความประโยชน์ให้กับสังคมได้มากน้อยเพียงใดนั้น โดยในพระสูตรนี้ได้แบ่งบุคคลออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ผู้ไม่มีความหวัง คือผู้ตกต่ำ ผู้ทุศีล
๒. ผู้มีความหวัง คือราชบุตรผู้ร่อการอภิเชก เป็นผู้มีศีล
๓. ผู้ปราศจากความหวัง คือพระราชา ผู้ได้อภิเชกแล้ว รู้แจ้งในสิ่งทั้งปวงแล้ว

ปราศจากการเสาะแสวงหาใด ๆ เป็นธรรมราชาอาศัยธรรมให้การปกป้องรักษา มีความสำรวมในการกระทำทางกาย วาจาและใจ^{๑๖๒}

ง. ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ ในสุวณณหังสชาดก อัมมปทานวรรค ขุททกนิกาย ได้กล่าวถึงคุณธรรมของผู้ปกครองหรือธรรมของพระราชา ๑๐ ประการ คือ

๑. ทาน (ให้ปันประชา) คือบำเพ็ญตนให้เป็นผู้ให้โดยมุ่งปกครองหรือทำงานเพื่อให้เขาได้ มิใช่เพื่อจะเอาจากเขา เอาใจใส่อำนวยความสะดวกสงเคราะห์ อนุเคราะห์ให้ประชาราษฎร์ได้รับประโยชน์สุข มีความสะอาดปลอดภย ตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อน ประสบทุกข์ และให้ความสนับสนุนแก่คนที่ทำความดี

^{๑๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒-๔๓.

๒. คีล (รักษาความสุจริต) คือ ประพฤติดีงามสำรวมกายและจิตวาการประกอบการสุจริต รักษาจิตดีคุณ ประพฤติให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ผู้ใดจะดูแคลน

๓. ปริจจาคะ (บำเพ็ญกิจด้วยความเสียสละ) คือสามารถเสียสละความสุขสำราญส่วนตน ตลอดจนชีวิตของตนได้ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๔. อาชชวะ (ปฏิบัติภาระโดยซื่อตรง) คือซื่อตรงทรงสัตย์ไรรำรยาปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

๕. มัททวะ (ทรงความอ่อนโยนเข้าถึงคน) คือมีอัธยาศัยไม้อยู่หยิ่งหยาบคาย กระด้างถือตน มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ควรได้รับความรักภักดี แต่มีขาดยาเก

๖. ตปะ (พ้นมัวเมาด้วยเผากิเลส) คือแผดเผากิเลส ตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำจิตระงับยับยั้งข่มใจ ไม่หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญ และการปรนเปรอมีความเป็นอยู่สม่ำเสมอ หรือเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ สามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจในหน้าที่ให้สมบูรณ์

๗. อักโกธะ (เหตุผลไม่โกรธา) คือ ไม่กราดเกรี้ยวไม่วินิจฉัยความ และกระทำการด้วยอำนาจความโกรธ มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองขุ่น วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันสุขุมราบเรียบตามธรรม

๘. อวิหิงสา (มือหิงสาน่าร่มเย็น) คือ ไม่หลงระเห็จอำนาจ ไม่บีบคั้นกดขี่มีความกรุณา ไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใด ด้วยอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๙. ขันติ (ชนะด้วยขันติ) คืออดทนต่องานที่ตรากตรำ อดทนต่อความเหนื่อยยากถึงจะลำบากกายเหนื่อยหน่ายเพียรไรก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกยั่ว ถูกยุบด้วยถ้อยคำเสียดสี ถากถางอย่างไรก็ไม่หมกมุ่นใจ ไม่ยอมละทิ้งกิจกรณีย์ที่บำเพ็ญโดยธรรม

๑๐. อวิโรธนะ (มิปฏิบัติคลาดจากธรรม) คือ ประพฤติมิให้ผิดจากประศาสนธรรม อันเป็นประโยชน์สุขความดีความงาม ของรัฐและราษฎรเป็นที่ตั้ง อันใดประชาราษฎร์ปรารถนา โดยชอบธรรมก็ไม่ขัดขืน การใดจะเป็นไปโดยชอบธรรมเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนก็ไม่ขัดขวางวางตนเป็นเป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำดีร้าย ลาภสักการะ หรืออิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ใด ๆ ตั้งมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือความเที่ยงธรรมก็ดี นิติธรรมคือระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็มิประพฤติกให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป^{๑๖๓}

จ. **หลักจักรวรรดิวัตร ๑๒** ในการบำเพ็ญกรณียะกิจของจักรพรรดิ คือ การปฏิบัติหน้าที่ของผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่เรียกว่า “จักรวรรดิวัตร” ๒๙ เป็นหลักธรรมที่ช่วยให้ผู้ปกครองดำเนินกุศโลบายในทางการเมืองวัตถุประสงค์ของหลักจักรวรรดินั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริงของสังคมโดยส่วนรวมโดยมุ่งสอนให้ผู้นำใช้อำนาจให้สร้างสรรค์ความสงบสุขและระบบเศรษฐกิจที่ดีของ

^{๑๖๓} พ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๗๖/๑๑๒.

ราษฎร โดยเข้าไปปรึกษาสมณะพราหมณ์ผู้ประพฤดีปฏิบัติชอบ นักปราชญ์นักวิชาการผู้ทรงคุณธรรม เพื่อที่จะปกครองหรือบริหารบ้านเมืองให้มีความเจริญก้าวหน้า มีอยู่ ๑๒ ประการ คือ

๑. ให้ยึดถือธรรมเป็นหลัก เป็นธงชัยในการปกครองประเทศ เคารพยำเกรงธรรม
๒. ให้ความคุ้มครองรักษาอันเป็นธรรมแก่ชนภายใน เช่น พระมเหสี พระโอรส ธิดา ตลอดถึงผู้ปฏิบัติราชการทั้งหมด โดยการอบรมสั่งสอนให้อยู่ในความสงบเรียบร้อยดีงามเป็นต้น
๓. ให้ความคุ้มครองรักษาแก่กำลังพล เช่น ทหาร ข้าราชการ ตำรวจโดยเป็นธรรม
๔. ให้ความคุ้มครองแก่กษัตริย์ ที่เป็นเมืองขึ้นผู้ปกครอง และนักบริหารชั้นผู้ใหญ่ทั้งหลาย

๕. ให้ความคุ้มครองแก่อนุชน หรือข้าราชการบริพารผู้ตามเสด็จ ในสมัยปัจจุบันก็คือ ข้าราชการพลเรือน

๖. ให้ความคุ้มครองแก่ชนเจ้าพิธี ผู้ประกอบอาชีพวิชาการ พ่อค้า เกษตรกรด้วยวิธีการจัดหาทุนทรัพย์และอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพให้เป็นต้น

๗. ให้ความคุ้มครองแก่ราษฎรทั้งปวงทั้งในเมือง ชนบทและชายแดน โดยเป็นธรรมเสมอเหมือนกัน

๘. ให้ความคุ้มครองแก่พระสงฆ์ บรรพชิต นักบวช สมณชีพรามณ์

๙. ให้ความคุ้มครองแก่ นกและเนื้อสัตว์ที่ควรสงวนทั้งหลาย

๑๐. ห้ามป้องกันมิให้เกิดการอันธพาลทุกชนิดเกิดขึ้นในราชอาณาจักรปราบปรามผู้มีอิทธิพลต่างๆ มิให้มีการกระทำทุจริตผิดกฎหมายบ้านเมืองอันจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนอยู่ในรัฐโดยเด็ดขาด

๑๑. ชนานุปทาน แบ่งเป็นทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ประชาชนผู้ยากไร้มิให้ผู้ขัดสนขาดแคลนอยู่ในแคว้นแคว้นโดยไม่ได้รับการเหลียวแลช่วยเหลือตามสมควรหรือการกระจายรายได้ให้แก่ประชาชนสม่าเสมอกันมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ไม่ปล่อยให้ความเจริญกระจุกอยู่เฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งของประเทศเท่านั้น

๑๒. สมณพราหมณ์ปรีจญา มีความสนใจศาสนาและศีลธรรมหมั่นปรึกษาไต่ถามสมณพราหมณ์ผู้ประพฤดีปฏิบัติชอบ นักวิชาการผู้มีความรู้ความสามารถดี ต้องแสวงหาปัญญาความรู้และคุณธรรมอยู่เสมอ มีที่ปรึกษาที่ดี บริสุทธิ์ มีคุณธรรม เพื่อให้รู้ชัดในสิ่งที่ควรกระทำและในสิ่งที่ควรเว้น^{๑๖๔}

ในเตตสกุณชาดก ได้แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติผู้บริหารและผู้ปกครอง ดังนี้

๑. ไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์ ไม่ใช้อารมณ์ในการตัดสินใจปัญหา มีใจดีไม่ทอดทิ้งงาน มีความเพียรอดสาหัสในการทำงาน

๒. ฉลาดวางบุคคลให้เหมาะสมกับงาน รู้ประโยชน์และโทษ รักษาความลับ ไม่ดำเนินชีวิตในทางที่ผิด รักษาเกียรติประวัติ รักษาประโยชน์ส่วนรวม และต้องรอบรู้ในกิจการคลัง บริหาร

^{๑๖๔} ฐ.ป. (ไทย) ๑๑/๘๔/๖๒

การคลังด้วยตนเอง ไม่ควรไว้วางใจให้คนอื่นจัดการ รู้รายรับรายจ่ายของแผ่นดินหรือในกิจการงานนั้น ๆ ที่รับผิดชอบ

๓. บำรุงขวัญกำลังใจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ยกย่องบุคคลผู้ควรแก่การยกย่อง ชมผู้ควรชม รู้ในสิ่งที่ควรทำก่อนทำหลัง ออกรับฟังปัญหาหรือพบปะราษฎรอยู่เสมอเพื่อรับฟังปัญหาและทางแก้ไขหรือชี้แนะแนวทาง

๔. ออกติดตามผลงาน ตรวจตราดูแลความประพฤติของเจ้าหน้าที่ ไม่พึงมอบภารกิจที่สำคัญๆ แก่ผู้อื่นและใช้วิจารณ์ญาณในการบริหาร

๕. ไม่พึงละการบำเพ็ญประกอบตนในศีลธรรมที่งดงาม เพื่อเป็นแบบอย่างและยึดมั่นเป็นข้อปฏิบัติ ไม่สำคัญตนผิดว่ายิ่งในอำนาจ

๖. ไม่ลุ่มหลงในกามคุณ และโลกธรรม และมีปัญญา มีกำลังแห่งสติเพราะจะเป็นเครื่องช่วยให้ผู้นำหรือผู้ปกครองสามารถฟันฝ่าอุปสรรคแก้ไขปัญหาไปได้แม้ถึงคราวอัปมงคล^{๑๖๕}

พระธรรมปิฎก กล่าวว่า คุณสมบัติของผู้นำที่ดี มีอยู่ ๒ ด้านคือ

๑. คุณสมบัตินภายในตัวของผู้นำ ได้แก่

๑.๑ รู้หลักของสัปปุริสธรรม มีการรู้หลักการเหตุผล เป็นต้น

๑.๒ มีสติปัญญา ไม่ประมาท

๑.๓ ตื่นตัว ทนต่อเหตุการณ์

๑.๔ มีวิสัยทัศน์ก้าวไกล

๑.๕ เป็นคนเข้มแข็ง

๒. คุณสมบัตินอก ในการที่จะประสานคนและงานเข้าด้วยกัน ได้แก่

๒.๑ มีความรู้ ความสามารถ

๒.๒ มีพรหมวิหารธรรม

๒.๓ ห่วงประโยชน์สุขแก่ส่วนรวม

๒.๔ น่ารัก น่าเคารพ

๒.๕ เป็นธรรมาธิปไตย

๒.๖ ฉลาดในการพูด

๒.๗ ไม่ลำเอียง^{๑๖๖}

กิจกรรมที่ผู้นำต้องดำเนินการนั้น มีความเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของประชาชน คือ การกินดี และอยู่เย็นเป็นสุข ถ้าผู้นำดีนั้น หมายถึง ต้องสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆ เพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุขของอาณาประชาราษฎร์ได้ นับเป็นการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารประเทศและสะท้อนให้เห็นถึงภาวะความเป็นผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ปกครองโดยธรรมอย่างสม่ำเสมอ ย่อมสั่งสมบารมีอันยากแก่คนพาลทั่วไปจักทำลายล้าง

^{๑๖๕} ชุ.ชา.จตุตถาสี. (ไทย) ๒๗/๑-๔๘/๕๙๕-๖๐๑.

^{๑๖๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐-๓๐.

ได้ ทรงแสดงให้เห็นว่า หลักธรรมเป็นเกราะคุ้มครองผู้ประพฤติปฏิบัติและนำประโยชน์สุขมาสู่ผู้ที่อยู่ใต้การปกครองโดยธรรม

๒. คุณสมบัติภายนอกของมหาบุรุษ

การเป็นผู้ปกครองนั้นถ้าลักษณะภายนอกไม่ดี เช่น การเดิน การนั่ง และการวางตัวไม่สม่ำเสมอแล้วหรือตรงข้ามกับคนชั่วร้ายชั่วเหี้ยและเป็นคนพินาศ ก็ไม่อาจเป็นผู้ปกครองที่ดีได้ ในอุลุกชาดก ปทุมวรรค ขุททกนิกาย กล่าวไว้ว่า หน้าตาไม่ดีไม่ควรให้เป็นใหญ่ โดยนำไปเปรียบกับนกเค้าว่า “จงมองดูหน้าตาของนกเค้า ผู้ไม่โกรธเกิด นกเค้าโกรธแล้ว จักทำหน้าตาเป็นอย่างไร”^{๑๖๗}

หากพิจารณาข้อความนี้ ชี้ให้เราเห็นว่า การเป็นผู้ปกครองนั้นจะต้องมีลักษณะทางกายงดงามสง่าอาจกล่าวหาญมาก ในลักษณะสูตร ปาฏิกวรรค ที่ขนิณายได้กล่าวถึงมหาบุรุษ ลักษณะ ๓๒ ประการ ซึ่งถือว่าบุคคลใดที่มีอวัยวะทั้ง ๓๒ ประการ ย่อมเป็นผู้ที่มีบุญญาธิการมากและมีความรู้ความสามารถในการปกครองบ้านเมืองด้วยคุณธรรมและสามารถนำมาซึ่งความเจริญและความสงบสุขมาสู่บ้านเมือง ซึ่งลักษณะมหาบุรุษลักษณะดังกล่าวมีดังต่อไปนี้คือ

๑. พื้นฝ่าเท้าเรียบเสมอกัน
๒. ฝ่าเท้ามีลายจักร มีซี่ก้างช้างละพัน พร้อมทั้งกงและกระดุม
๓. สันเท้ายาวสมส่วน
๔. นิ้วมือและนิ้วเท้าเรียวยาวสมส่วน
๕. ฝ่ามือและฝ่าเท้าอ่อนนุ่ม
๖. ลายฝ่ามือฝ่าเท้าดุจดาวฉาย
๗. รูปเท้าดุจสังข์คว่ำ
๘. แข้งดุจแข้งเนื้อทราย
๙. แม้นยืนไม่ย่อตัวลงก็สามารถแตะเขาได้ด้วยมือทั้งสอง
๑๐. องคชาติตั้งอยู่ในฝัก
๑๑. สีผิวกายดุจทอง
๑๒. ผิวหนังละเอียด ฐูละเอียดจึงไม่เกาะติดกาย
๑๓. ขนชุมละเอียด
๑๔. ปลายขนซ้อนขึ้น มีสีดุจดอกอัญชันขึ้นเวียนขวา
๑๕. กายตรงเหมือนกายพรหม
๑๖. เนื้อเต็มในที่ ๗ แห่งได้แก่ ที่หลังมือ ๒, หลังเท้า ๒, บ่า ๒, และคอ ๑
๑๗. กิ่งกายท่อนบนเหมือนกิ่งกายท่อนหน้าสีหะ
๑๘. หลังเต็มบริบูรณ์ไม่เป็นร่อง
๑๙. ทรวดทรงดุจตันไทร คือ กายกับวาเท่ากัน
๒๐. คอกลมกลึง
๒๑. ประสาทรับรสอันเลิศ

^{๑๖๗} พุ.ชา.ติ.ก. (ไทย) ๒๗/๕๘-๖๐/๑๓๓

๒๒. คางคกคางราชสีห์
๒๓. ฟัน ๔๐ ซี่บริบูรณ์
๒๔. ฟันเรียบเสมอกัน
๒๕. ฟันไม่ห่าง
๒๖. เขี้ยวสีขาวงาม
๒๗. ลิ้นใหญ่ (สามารถแผ่ออกได้)
๒๘. เสียงดุจเสียงพรหม สำเนียงดังกการเวก
๒๙. นัยน์ตาดำสนิท(ดำคม)
๓๐. ขนหางอนดูลงขนตาโค
๓๑. อุณาโลมระหว่างคิ้วขาวอ่อนเปรียบดังปุยนุ่น
๓๒. ศีรษะดุจประดับด้วยกรอบหน้า (สดใสมีประกาย)^{๑๖๘}

สมบัติคู่บุญญาบารมี เรื่องสมบัติคู่บารมีนี้ ในพระไตรปิฎก กล่าวว่าย่อมเกิดขึ้น ได้แก่ ผู้มีบุญดังในสิริชาดก อัมภันตวรรค ขุททกนิกาย กล่าว “โภคะเป็นอันเป็นอันมากย่อมล่วงเลยสัตว์ เหล่าอื่นไปเสียและย่อมเกิดขึ้นในที่ทั้งปวงเทียว สำหรับผู้มีบุญอันอันกระทำไว้ ไซ้แต่เท่านั้น รัตนะทั้งหลายก็บังเกิดขึ้นแม้มิใช่บ่อเกิด ไก่แก้ว แก้วคือแก้วมณี ไม่เท่าแก้วและหญิงชื่อว่า บุญญลักขณา เทวี ย่อมเกิดขึ้นแก่นางาภินทิกเศรษฐีผู้ไม่มีบาป มีบุญอันกระทำไว้แล้ว ”^{๑๖๙} และในมหาสุทสสนสูตร มหาวรรค ทีฆนิกาย กล่าวถึง สิ่งอันเลิศเป็นของคู่บารมีแก่ธรรมราชา ๗ อย่าง คือ

๑. จักรรัตนะ คือ จักรแก้ว อาวุธคู่กายของพระราชา
๒. หัตถิรัตนะ คือ ข้างแก้ว ข้างเผือกคู่บารมี
๓. อัสนรัตนะ คือ ม้าแก้ว ม้าทรงคู่บารมี
๔. มณีรัตนะ คือ แก้วมณี อภรณ์คู่บารมี
๕. อิตถิรัตนะ คือ นางแก้ว นางงามคู่บารมี
๖. คฤหบดีรัตนะ คือ ขุนคลังแก้ว ขุนคลังคู่บารมี
๗. ปรินายกรัตนะ คือ เสนาบดีแก้ว เสนาบดีคู่บารมี^{๑๗๐}

หากจะมองในรูปของเปรียบเทียบ คำว่า“รัตนะ”หรือ“แก้ว” นี้ก็น่าจะหมายถึงสิ่งที่ดีผู้ที่คอยสนับสนุนในทางที่ดีแก่ผู้ปกครอง ซึ่งเป็นกำลังสนับสนุนส่งเสริมให้การปกครองมีประสิทธิภาพ คือ คู่ครองที่ดี ขุนคลังที่ดีและเสนาบดีที่ดีอันเป็นบุคคลชั้นเลิศที่จะเป็นผู้คอยประคับประคองให้ข้อเสนอแนะในทางที่ถูกที่ควร รวมเป็นพลังกายพลังใจในการบริหารบ้านเมือง

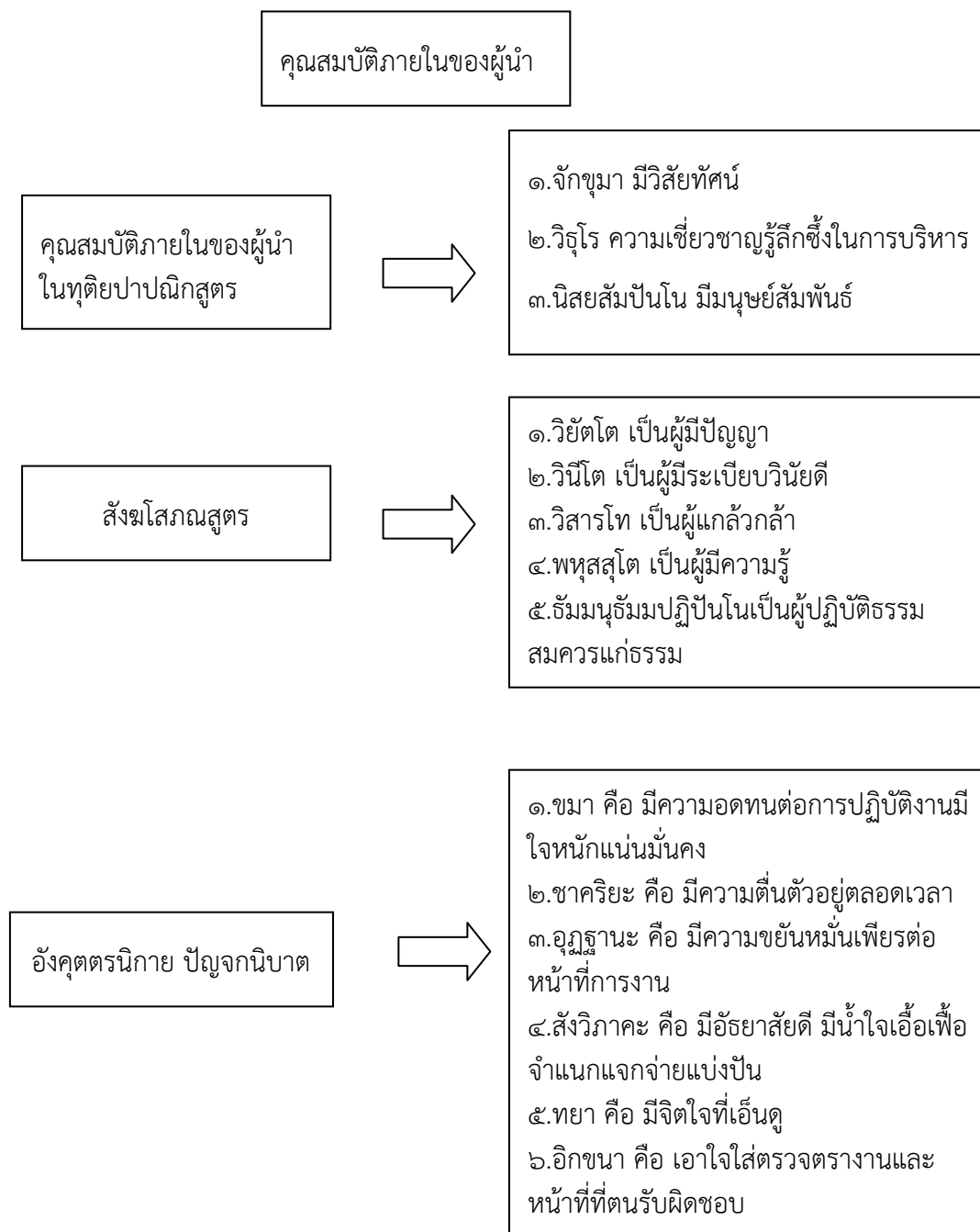
จากข้อธรรมเรื่องคุณสมบัติของผู้ปกครองนี้ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนานั้นมีความสำคัญต่อระบบการปกครองที่ดี และให้กล่าวไว้อย่างละเอียด โดยนอกจากจะมองที่พฤติกรรม การแสดงออกในลักษณะต่างๆแล้วยังมองที่ลักษณะรูปร่างของบุคคลมาประกอบด้วยเพราะถือว่าสิ่งที่

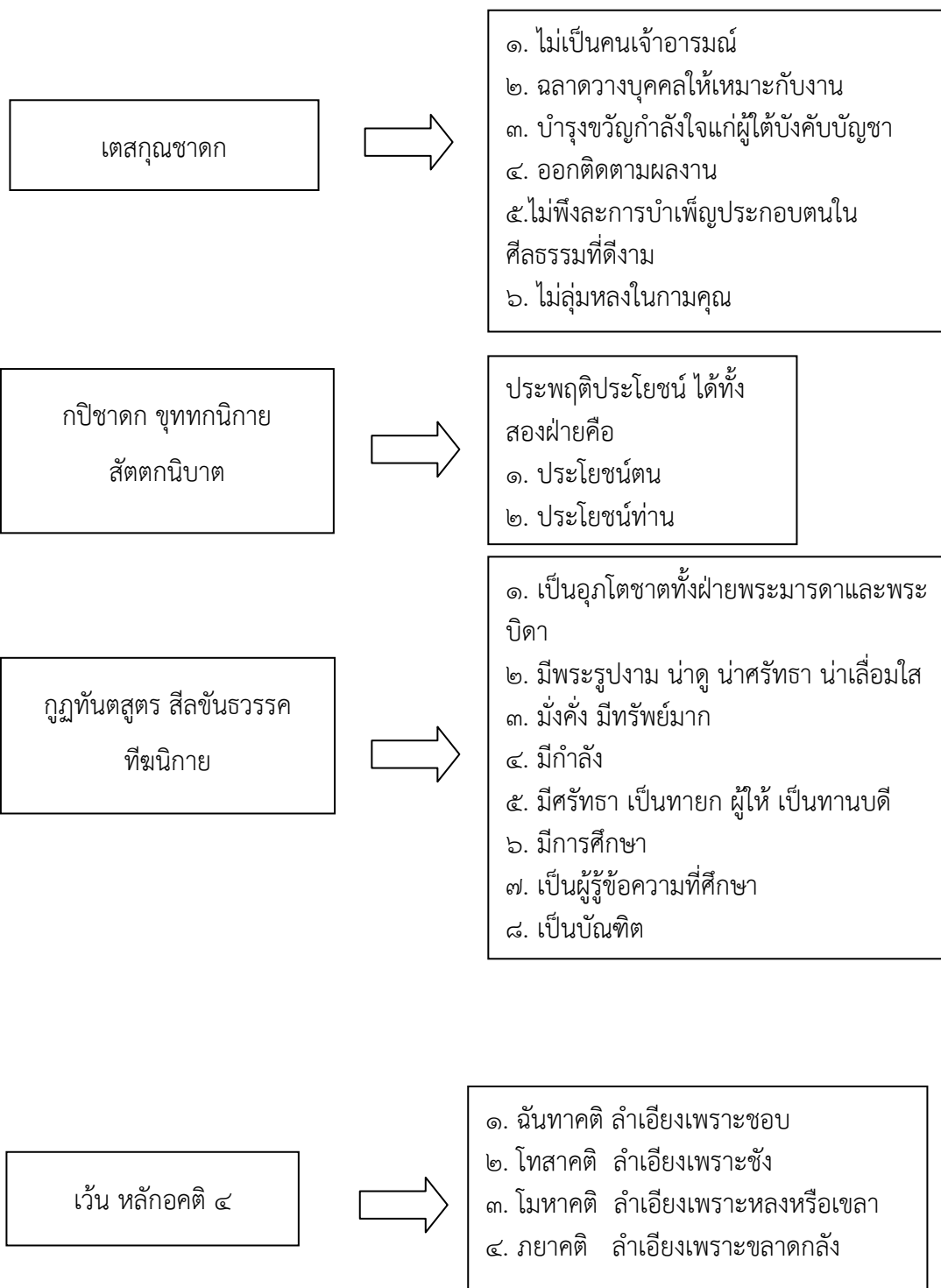
^{๑๖๘}ที.ม. (ไทย) ๑๑/๓๕/๑๗-๒๐.

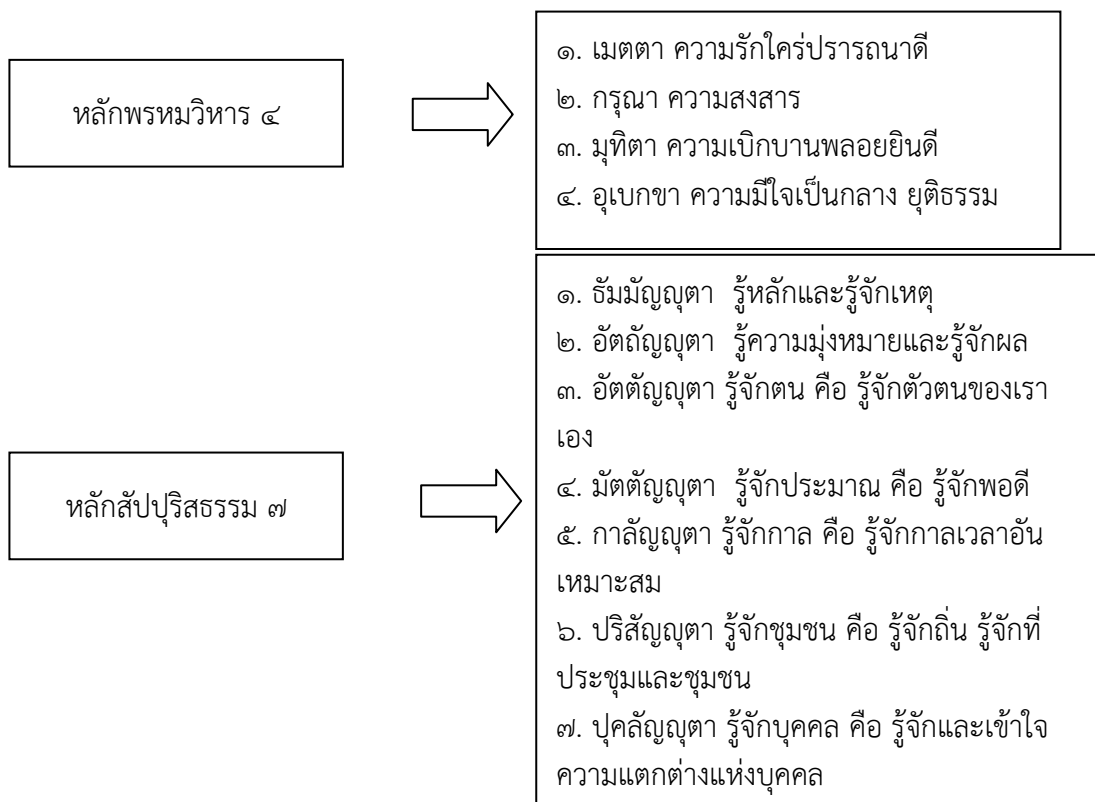
^{๑๖๙}ช.ช. (ไทย) ๒๗/๑๐๐-๑๐๒/๑๔๗.

^{๑๗๐}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๔๓-๒๕๑/๑๘๓-๑๘๗.

ปรากฏในปัจจุบันก็คือผลจากการกระทำจากอคตินั่นเอง ฉะนั้นพื้นฐานของบุคคลจากอคติย่อมบ่งบอกถึงอนาคตได้เป็นอย่างดีด้วยเหตุนี้ ผู้ที่อยู่ในฐานะผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีตามแนวพระพุทธศาสนาจะต้องมีคุณสมบัติที่ครบถ้วนคือจะต้องเป็นคนดีทั้งภายในและภายนอก ซึ่งความเป็นคนดีภายในและภายนอกของผู้นำ ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพที่ ๒.๒

แผนภาพที่ ๒.๒ คุณสมบัติภายในของผู้นำตามพระสูตรในศาสนาพุทธ

เราจะพบว่าคนที่มนุษย์เราจะเป็นผู้นำได้นั้นจะต้องประกอบไปด้วยคุณลักษณะ ๒ ประการคือ ๑. คุณลักษณะภายใน ได้แก่คุณธรรมจริยธรรมระบบคิดและศักยภาพในการใช้สติปัญญา เพื่อแก้ไขปัญหาหรือใช้สติปัญญาเพื่อการพัฒนาสร้างสรรค์สิ่งที่ดีที่เกิดกับตนเองและสังคม ๒. คุณลักษณะภายนอก คือบุคลิกลักษณะที่ดีพร้อมที่สามารถที่จะมีอิทธิพลต่อผู้อื่น เช่นหน้าตาดี พูดดี เสียงดี ทำทางดี เป็นต้น

๑. ผู้นำต้องเป็นผู้ทรงธรรม การที่ผู้นำจะเป็นที่ทรงธรรมได้นั้น การปฏิบัติตนที่ดีงาม จึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง ดังข้อความที่ปรากฏในอัมมมิกสูตรว่า

“ในเวลาที่เราเราตั้งอยู่ในธรรม แม้พวกข้าราชการที่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อข้าราชการ ตั้งอยู่ในธรรม แม้พวกพราหมณ์ที่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกพราหมณ์ตั้งอยู่ในธรรม แม้ชาวนิกมและ ชาวนนบทที่ตั้งอยู่ในธรรม ” ตรงข้าม ถ้าผู้นำไม่ตั้งอยู่ในธรรม ประชาชนก็จะไม่ตั้งอยู่ในธรรม ด้วย^{๑๗๑} ดังข้อความที่ว่า “เมื่อฝูงโคข้ามแม่น้ำไป ถ้าโคจาดูฝูงโคค้ำคอโคทั้งฝูงก็ไปค้ำคอโคตามกัน ...ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้นำ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชน ชาวเมืองก็ประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย”^{๑๗๒}

^{๑๗๑} ๑. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๔.

^{๑๗๒} ๑. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕.

อนึ่งธรรมที่กล่าวถึงข้างต้น เพ่งเอาทั้งส่วนที่เป็นธรรมสำหรับการปฏิบัติตนในฐานะปัจเจก และธรรมที่เป็นหลักในการปกครอง ซึ่งประกอบหลังนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้หลายหลักด้วยกัน เช่น หลักทศพิธราชธรรม หลักปรีหานิยธรรม หลักจักรวรรดิธรรม สังคหวัตถุพรหมวิหาร ฯลฯ เป็นต้น

๒. ผู้นำต้องทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ความยุติธรรมของสังคมเป็นสิ่งจำเป็น เพราะหากจะพิจารณาจากอัครัญสูตร จะเห็น จุดมุ่งหมายของรัฐก็เพื่อจัดสรร แบ่งปันทรัพยากรให้เกิดความเป็นธรรมนั่นเอง เมื่อเกิดความขัดแย้งในสังคมผู้นำหรือผู้ปกครองต้องให้ความเป็นธรรมไม่เอียงไปในด้านใดด้านหนึ่ง ถ้าผู้ปกครองไม่มีความยุติธรรม บ้านเมืองจะระส่ำระสาย ไม่สามารถดำเนินไปตามปกติได้ ในคัมภีร์ชาดกได้แสดงหลักดังกล่าวไว้ว่า ถ้าผู้นำบริหารบ้านเมืองโดยชอบธรรม ย่อมไม่ทำให้ประเทศล่มจม อีกทั้งยังทำให้ประเทศชาติมีความสุข^{๑๗๓}

๓. หลักธรรม ที่ผู้ปกครองต้องนำมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมก็คือหลักอคติ ๔^{๑๗๔} อคติ ๔ หมายถึง ความลำเอียง เอนเอียง ผู้ที่มีอคติในใจ จะมีความเอนเอียง ไม่สามารถให้ความเป็นธรรมแก่สังคมได้ ความเอนเอียงนี้พระพุทธ ธิเจ้าตรัสว่ามีสาเหตุมาจาก ๔ เรื่อง คือ ๑) ความรัก ๒) ความโกรธ ไม่พอใจ ๓) ความไม่รู้ ไม่เข้าใจ ๔) ความกลัว

ผู้นำต้องมีความรอบรู้ รอบรู้ทั้งเรื่องการบริหารงาน และรอบรู้เรื่องการบริหารคน อย่างน้อยที่สุด ผู้ที่เป็นผู้ปกครองหรือผู้นำต้องมีคุณลักษณะที่เป็นองค์คุณแห่งความรู้ ๓ ประการ^{๑๗๕} คือ

ก. มีสายตายาวไกล สามารถมองเห็นทะลุปัญหาที่เกิดขึ้นได้ รู้จักเลือกคนเข้ามาช่วยบริหารราชการแผ่นดินให้เหมาะสมกับหน้าที่และความสามารถ ในโยธาสูตร^{๑๗๖} ได้กล่าวถึงความรอบรู้ไว้ ๔ ประเด็น คือ

- ๑) ฉลาดในหน้าที่ของตนเอง
- ๒) เข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้น
- ๓) สามารถแก้ปัญหานั้นให้ลุล่วงได้ด้วยดี
- ๔) สามารถฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ ได้ด้วยความเชื่อมั่น

ข. จัดแรงแ้งงานได้ดี คือเป็นผู้มีความสามารถในการบริหารงานบ้านเมืองให้เป็นไปตามเป้าประสงค์ ทั้งเป็นผู้ที่เอาใจใส่ในหน้าที่การงานตน ค้นหาวิธีที่จะทำให้การบริหารเป็นไปด้วยดี

ค. มีหลักมนุษยสัมพันธ์ดี ผู้ปกครองที่ดีจะต้องเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ เข้าได้กับคนทุกระดับ ทุกเพศ ทุกวัย

^{๑๗๓} บุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๕/๓๓.

^{๑๗๔} ที.ปา (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๘.

^{๑๗๕} อัง.ติกก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓.

^{๑๗๖} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๘๑/๒๕๗.

๔. มีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่ที่ดี ผู้เป็นใหญ่ มีหน้าที่บริหารบ้านเมืองจะต้องมีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่พื้นฐานอย่างน้อย ๔ ประการ ได้แก่ พรหมวิหาร ๔ คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพรหม คือ

๔.๑ เมตตา (ความรัก) คือ ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

๔.๒ กรุณา (ความสงสาร) คืออยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์โศกใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยาก เดือดร้อน ของคน และสัตว์ทั้งปวง

๔.๓ มุทิตา (ความเบิกบานพลอยยินดี) เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีความสุขก็มีใจแช่มชื่นเบิกบานเมื่อเห็นเขาประสบความสำเร็จองกมยิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย

๔.๔ อุเบกขา (ความมีใจเป็นกลาง) คือ มองตามความเป็นจริงโดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคงเที่ยงตรงดุจตราขึง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามความเที่ยงธรรม^{๑๗๗}

ผู้นำตามหลักพุทธธรรมได้อาศัย “ธรรม” เป็นหลักการสำคัญในการบริหารจัดการกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย โดยมุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่หมู่คณะ มวลชน สังคมและประเทศชาติอย่างมั่นคง ยั่งยืนตลอดไป

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติของผู้นำทางศาสนาพุทธ สรุปได้ดังนี้ คุณสมบัติของผู้นำทางศาสนาพุทธมีความสำคัญอย่างยิ่ง นอกจากสภาวะจิตใจที่ดี บริสุทธิ์แล้ว พฤติกรรมที่ออกมาภายนอกจะต้องสอดคล้องกัน นั่นคือภายในจิตใจดี มีคุณธรรม ภายนอกมีความรู้ความสามารถและพฤติกรรมที่เปี่ยมด้วยจริยามารยาทที่ดีงาม ผู้วิจัยได้สรุปคุณสมบัติของผู้นำทางศาสนาพุทธ ดังตารางที่ ๒.๒

^{๑๗๗}ดูรายละเอียด ใน พระบุญเรือง จิตธมโม (สุทธิชัย) , “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีวิธีแก้ปัญหของพระพุทธเจ้า ”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๒.

ตารางที่ ๒.๒ สรุปคุณสมบัติของผู้นำทางศาสนาพุทธ

จักขุมา =	มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล	บำรุงขวัญและกำลังใจ
วิธโร =	ผู้ชำนาญงาน	ติดตามผลงาน
นิสสยสัมปันโน =	มีมนุษยสัมพันธ์ดี	บำเพ็ญตน มีศีลธรรม
เป็นผู้มีปัญญาดี		ไม่ลุ่มหลงในกาม
มีระเบียบวินัยดี		กำเนิดดี ตระกูลดี
แก้แค้น		รูปร่าง
มีความรู้ความชำนาญดี		มั่งคั่งด้วยทรัพย์
เป็นผู้ปฏิบัติธรรม		กำลังกายที่สมบูรณ์
มีความอดทนต่อการทำงาน		มีความศรัทธามั่นคง
ตื่นตัวตลอดเวลา ไม่ประมาท		เป็นบัณฑิต
ขยันหมั่นเพียร		มีสุขภาพจิตดี
อภัยภัยดี		มีพรหมวิหารธรรม
จิตใจดี		เว้นหลักกอคติ ๔
เอางานเอาการ รับผิดชอบ		มีหลักสัปปุริสธรรม ๗
ไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์		มีหลักทศพิธราชธรรม ๑๐
ฉลาด ทันคน ให้เหมาะสมกับสถานการณ์		มีหลักจักรวรรดิวัตร ๑๒

๒.๒.๖ หลักธรรมสำหรับผู้นำตามหลักศาสนาพุทธ

หลักธรรมของผู้นำเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถนำมาแก้ปัญหาจริยธรรมของผู้นำ เนื่องจากเป็นหลักที่ทำให้เกิดการพัฒนาด้านผู้นำผู้ปกครองและผู้บริหารบ้านเมืองระดับต่างๆ ซึ่งผู้นำที่จะประสบความสำเร็จได้นั้นต้องมีหลักธรรมในการเป็นผู้นำและคุณสมบัติของผู้นำที่ดี นั้นหมายถึง ความเป็นผู้มีศักยภาพในตัวเองทั้งทางร่างกาย จิตใจ ความรู้ และความสามารถ พร้อมทั้งจะปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างชาญฉลาดและประสบความสำเร็จ

ผู้นำไม่จำเป็นต้องรู้ทุกอย่าง ทำทุกอย่าง เพราะสามารถหาคนอื่นที่ชำนาญด้านนั้นๆ มาช่วยงานได้ จากภาวะความเป็นผู้นำดังกล่าว สะท้อนถึงภาพลักษณ์ความเป็นผู้นำทุกระดับนั้นว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะเป็นเรื่องความอยู่รอดและเสถียรภาพขององค์กรและประเทศชาติโดยรวมด้วย ดังจะเห็นได้จากกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

“บ้านเมืองนั้นมีทั้งคนดีและไม่ดี ไม่มีใครจะทำให้ทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมด การทำให้บ้านเมืองมีความปกติสุขเรียบร้อย จึงไม่ใช่ทำให้ทุกคนเป็นคนดี หากแต่อยู่ที่การส่งเสริมคนดีให้คนดี

ได้ปกครองบ้านเมือง และควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ ไม่มีความเดือดร้อนวุ่นวายได้”^{๑๗๘} จากพระบรมราโชวาทข้างต้นจะเห็นคุณสมบัติของผู้นำในการบริหารประเทศ ที่สำคัญคือบุคคลนั้นต้องเป็นคนดี ซึ่งคนดีในที่นี้สามารถศึกษาได้จากคุณสมบัติของผู้นำต้องได้รับการพัฒนาตามกระบวนการของการพัฒนามนุษย์ จนมีความสามารถและยอมรับหลักการปฏิบัติตามคุณธรรมของผู้นำได้ และจะเน้นในเรื่องการปกครองตนเองเป็นอันดับแรก เนื่องจากการจะเป็นผู้นำได้นั้นต้องปกครองตนเองให้ได้เสียก่อน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลพึงยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมอันสมควรก่อน แล้วพึงพร่ำสอนผู้อื่นในภายหลัง บัณฑิตประพฤตินายอย่างนี้แล้ว พึงไม่เศร้าหมอง”^{๑๗๙} เมื่อผู้ใดวางใจขำขัน ถ้าโคจำฝูงไปตรง โคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปตามกัน เพราะมีผู้นำไปตรงฉันใด ในหมู่มนุษย์ก็ฉันนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นประพฤติชอบธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็ดำเนินตามทั้งแว่นแคว้นก็จะอยู่เป็นสุข หากผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม”^{๑๘๐}

จะเห็นได้ว่า การจะเป็นผู้นำ ให้บุคคลอื่นทำตามหรือมีความเชื่อมั่น ผู้นำต้องสามารถนำการกระทำได้ จะไม่ถูกตำหนิในภายหลัง หลักการดังกล่าวจึงเป็นการสอนให้คนมีภาวะผู้นำในตนเองหรือพัฒนาตนเองให้ก้าวขึ้นสู่ความเป็นผู้นำ และการพัฒนาตนเองนั้น ต้องพัฒนาทั้งกาย วาจา และใจ คือ ไม่คิดชั่ว พูดชั่ว และทำชั่วที่เป็นเหตุแห่งความเดือดร้อนแก่ตนเองและสังคม ต้องทำในสิ่งที่ถูกและเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ตนและส่วนรวมด้วย และการจะพัฒนาตนเองตามกระบวนการดังกล่าวได้ ต้องมุ่งเน้นที่การพัฒนาจิตใจ ปลูกฝังคุณธรรมให้มีจิตสำนึก ควบคุมตนเองได้ ศาสนาพุทธถือว่าผู้นำต้องเอาชนะใจของตนเองเสียก่อน เมื่อสามารถชนะใจของตนได้ ก็เชื่อว่าเอาชนะสิ่งอื่นได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลชนะหมู่มนุษย์ตั้งล้านคน ในสมรภูมิ ยังไม่ได้ชื่อว่า เป็นผู้ชนะสงครามอย่างเด็ดขาด คนที่ชนะตนเองได้เพียงคนเดียวนี้สิ จึงชื่อว่าเป็นผู้ชนะสงครามได้อย่างเด็ดขาด”^{๑๘๑}

การที่ศาสนาพุทธเน้นคุณธรรมเป็นสำคัญเพราะถือว่าเมื่อผู้นำมีคุณธรรมแล้วประชาชนย่อมอยู่เป็นสุข คุณธรรมของการเป็นผู้นำนั้นเป็นหลักของการบริการที่ดีเรียกว่า ธรรมาธิปไตย หมายถึงการบริหารโดยถึงธรรมเป็นใหญ่ กล่าวคือยึดหลักบรรทัดฐาน(norm)หลักการ

^{๑๗๘} พระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระบรมราโชวาทในพิธีเปิดงานชุมนุมลูกเสือแห่งชาติ ณ ค่ายลูกเสือวชิราวุธ จังหวัดชลบุรี ๑๑ ธันวาคม ๒๕๑๒ , <<http://siveb.dss.go.th/scb๐/team๑๐๐/artid/article๔.htm>>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๖ .

^{๑๗๙} พระปลัดวรเมศวร์ นาควโร (ยิ้มกรัง) , “ภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระราชสุทธิโสภณ (ประพนธ์ ปากาโร) เจ้าคณะจังหวัดชัยนาท ” , วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓๖.

^{๑๘๐} งาม.จตุก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕-๑๑๖.

^{๑๘๑} พระปลัดวรเมศวร์ นาควโร (ยิ้มกรัง) , “ภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระราชสุทธิโสภณ (ประพนธ์ ปากาโร) เจ้าคณะจังหวัดชัยนาท”, หน้า ๑๓๖.

(principle) และคุณธรรม (virtue) เป็นแนวทางในการบริหาร และการบริหารนั้นต้องใช้ทั้งพระเดช และพระคุณหรือใช้อำนาจและคุณธรรมซึ่งจะทำให้ได้ทั้งน้ำใจและผลของงาน^{๑๘๒}

การปกครองของผู้นำ ที่จะนับว่าเป็นการปกครองที่ดีนั้น จะต้องปกครองด้วยธรรม เพราะจะสร้างความยุติธรรมและความถูกต้องให้แก่ผู้นำและผู้ใต้บังคับบัญชาหรือผู้ร่วมงาน อันจะก่อให้เกิดความสุขในการทำงาน ฉลอง มาปรีดา ได้กล่าวถึง **คุณธรรมสำหรับผู้นำ** ว่า

หลักความจริงที่ว่า ก่อนที่จะไปบริหารผู้อื่นให้เป็นคนดีนั้น ผู้บริหารจะต้องปฏิบัติตนเอง ให้ได้ดีก่อน ไม่ใช่ดีแต่พูด ถ้าเรากระทำการที่ต้องการให้คนอื่นทำยังไม่ได้ แม้จะมีหลักเพียงใด ก็ยากที่จะให้คนอื่นเชื่อ และทำตามได้ ดังนั้น ผู้บริหารจึงต้องสร้างคุณธรรมให้เกิดขึ้น และจงพยายาม ขจัดสิ่งที่ไม่ดีไม่งามในตนให้ค่อยๆ หดไป เพื่อให้เป็นขึ้นชอบของผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างจริงจัง^{๑๘๓}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า “**คุณธรรมของผู้นำ** หมายถึง คุณสมบัติ ภายในของผู้นำ อันได้แก่ สัปปุริสธรรมทั้ง ๗ ประการ เป็นคุณสมบัติภายในของผู้นำ หากว่าผู้นำมี คุณธรรมทั้ง ๗ ประการเหล่านี้แล้วแม้จะไม่มีคุณสมบัติครบทั้ง ๗ ประการ ก็สามารถที่จะเป็นผู้นำได้ เพราะว่า รื่องค์ประกอบและปัจจัยต่างๆ”^{๑๘๔}

จ.เปริยญ กล่าวถึง “**ธรรมสำหรับผู้นำ** ได้แก่ หลักสัปปุริสธรรม ซึ่งหมายถึง ธรรม ของสัตบุรุษ ธรรมของคนดี บุคคลผู้ที่มีคุณธรรมประจำใจ โดยยึดเอาหลักสัปปุริสธรรมเป็นหลักในการ ดำเนินชีวิต บุคคลที่ยึดเอาหลักสัปปุริสธรรมเป็นธรรมประจำใจยังได้ชื่อว่าเป็นผู้ดี เพราะเป็นผู้มีเหตุ มีผลในการปฏิบัติตน เมื่อบุคคลรู้จักเหตุผลแล้ว การปฏิบัติตนก็เพียบพร้อมด้วยความดี”^{๑๘๕}

กถิน อรรถโยธิน กล่าวถึง “**ธรรมสำหรับผู้นำ** ได้แก่ สัปปุริสธรรม คือ คุณสมบัติของ ผู้ดีนั่นเองถ้าบุคคลใด ประกอบด้วย คุณธรรม ๗ ประการ คือ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน รู้จักบุคคลแล้วบุคคลนั้นเป็นคนดีคือ สัตบุรุษในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นดี เพราะเป็นผู้รักสงบ รักความเที่ยงธรรม รู้จักหน้าที่ของตน รู้จักกาลเทศะ มีเหตุมีผลในการทำงาน โดยเฉพาะผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองคนอื่น จะสามารถบริหารงานได้อย่างราบรื่น”^{๑๘๖}

ทองย้อย แสงสินชัย กล่าวถึง “**หลักสัปปุริสธรรม** ว่าเป็นธรรมของสัตตบุรุษ คือ ธรรมของคนดี หรือ สมบัติผู้ดีของผู้นำ และได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้ดีนั้นว่าไม่ได้ดีเพราะเป็น ผู้ที่

^{๑๘๒} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และเสฐียรพงษ์ วรรณปก , **มณีแห่งปัญญา** , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สภา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๗-๑๘.

^{๑๘๓} ฉลอง มาปรีดา, **คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร**, หน้า ๑๓.

^{๑๘๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ภาวะผู้นำ**, หน้า ๒๔-๒๖.

^{๑๘๕} จ.เปริยญ, **พุทธพิธีเทศนาสอนประชาชน ๓ เดือน**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมบรรณาการ, ๒๕๑๕), หน้า ๑๓๓.

^{๑๘๖} หลวงกถิน อรรถโยธิน, **อธิบายธรรมวิภาค น.ธ. ตรี**, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๐๒), หน้า ๑๔๖.

เกิดในตระกูลสูงผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีผู้มีอำนาจทางการเมืองผู้มีอำนาจทางการทหารและผู้มีการศึกษา”^{๑๘๗}

ฐะปะนีย์ นาครทรรพ กล่าวว่า “**สัปปุริสธรรม** คือ ธรรมอีกหมวดหนึ่งซึ่งเป็นประโยชน์มากต่อการดำเนินชีวิตในสังคม ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และ อนาคต เมื่อศึกษาให้เข้าใจและปฏิบัติตามอย่างถูกต้อง ย่อมเชื่อว่าเป็นสัตตบุรุษหรือ เป็นคนดี”^{๑๘๘}

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน กล่าวว่า “**ผู้นำต้องมีคุณธรรม** หรือหลักดำเนินการบริหาร เพื่อความสุข และ ความเจริญก้าวหน้า ในการทำหรือดำเนินงาน หลักธรรมนั้นได้ แก่ สัปปุริสธรรม คือ ธรรมของคนดี คนที่สมบูรณ์ มีคุณสมบัติ ๗ ประการ”^{๑๘๙}

ปิ่น มุทุกันต์ กล่าวว่า “**สัปปุริสธรรม** คือ คุณสมบัติของสัตตบุรุษ หรือ พลเมืองดี เป็นเครื่องหมายว่าผู้นั้นเป็นสัตตบุรุษ ใครก็ตามไม่ว่าจะมีฐานะอย่างไรถ้ามีคุณสมบัติ ๗ ประการนี้ผู้นั้นเป็นสัตตบุรุษ แต่ถ้าขาดคุณสมบัตินี้แล้ว แม้ว่าจะเป็นคนมีชาติสกุลมีวิทยฐานะสูง มียศศักดิ์อัครฐาน มั่งมีเงินทองสักปานใดก็ไม่เรียกว่า สัตตบุรุษธรรม”^{๑๙๐}

เสฐียรพงษ์ วรรณปก กล่าวว่า “**สัปปุริสธรรม** เป็น ธรรมของคนดี ธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดีมีอยู่ ๗ ประการคือรู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน และรู้บุคคล สรุปลงสั้นๆว่า การรู้กาลเทศะเพราะว่า คนที่รู้กาลเทศะเป็นคนดี เป็นสุภาพบุรุษเป็นสุภาพชน ”^{๑๙๑} สุวิน สุขสมกิจ ได้กล่าวถึง การใช้อำนาจและธรรมที่เป็นอำนาจของผู้ปกครองไว้ว่า

การเป็นผู้นำปกครองบังคับบัญชาผู้อื่นนั้นสิ่งที่เป็นเครื่องสำคัญประการหนึ่งก็คืออำนาจของผู้บังคับบัญชาให้คนอื่นเชื่อฟัง และปฏิบัติเรื่องอำนาจและที่มาของอำนาจในทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงเรื่องอำนาจไว้ว่า อำนาจย่อมเป็นใหญ่ในโลก อำนาจเกิดขึ้นในตนอย่างหนึ่ง และอำนาจเกิดขึ้นโดยตำแหน่งหน้าที่อย่างหนึ่ง อำนาจนี้ย่อมเป็นใหญ่ในการสั่งงานทั้งปวง บุคคลต่างๆย่อมเกรงกลัวต่ออำนาจ

คุณธรรมนับว่า เป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญยิ่งสำหรับผู้นำ ผู้ที่มีคุณธรรม ส่วนใหญ่เชื่อกันว่าเป็นผู้ดี ควรแก่การเคารพนับถือในสังคมใด หากมีบุคคลที่เพียบพร้อมด้วยคุณงามความดี มีเมตตา กรุณาต่อกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด หวังประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน

^{๑๘๗}ทองย้อย แสงสินชัย, สัปปุริสธรรม ๗ ประการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๑-๕.

^{๑๘๘}ฐะปะนีย์ นาครทรรพ, สัปปุริสธรรม, (กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ, กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ร., ๒๕๒๙), หน้า ๓.

^{๑๘๙}ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, หลักการดำรงชีวิตในสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘), หน้า ๑๗๙.

^{๑๙๐}ปิ่น มุทุกันต์, แนวสอนหลักธรรมหลักสูตรนักเรียนชั้นตรี, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๑๔), หน้า ๓๐๐-๓๐๓.

^{๑๙๑}เสฐียรพงษ์ วรรณปก, มัชฌิมปฎิปปทา : สายกลางสองมิติ สัปปุริสธรรม ๗ นัยที่ สอง, (กรุงเทพมหานคร : พี อาร์ คัลเลอร์ พรินท์, ๒๕๔๗), หน้า ๓๗.

แม้บางครั้งอาจจะต้องเสียประโยชน์ส่วนตนบ้างก็ต้องยอมดังคติพจน์สำหรับผู้หน้าที่ดีว่าในการตัดสินใจนั้นหากยังอยู่ในกรณีสงสัยว่าจะเลือกทางใด ก็ให้เอียงเข้าข้างประชาชนเอาไว้ก่อน แต่จะต้องยึดหลักการที่ต้องไว้ก่อน ข้อสำคัญในการที่จะบริหารคนที่ร่วมงาน เรื่องนี้ในทางพระพุทธศาสนา เน้นถึงความเป็นพิเศษ ซึ่งตรงกับ ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงภาวะผู้นำมีลักษณะใช้ทั้งพระเดช และพระคุณ ติเตียน หรือชี้ผิดถูกที่ควรติหรือชี้ข้อผิดข้อถูกซึ่งหลักธรรมต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ผู้นำสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดี โดยใช้ควบคู่กับกฎหมายรัฐธรรมนูญ และระเบียบข้อบังคับของแต่ละสังคม องค์กรหรือหน่วยงานนั้นๆ เพื่อให้งานบริหารลุล่วงไปด้วยดีและมีประสิทธิภาพดังนี้

๑. หลักทศพิธราชธรรม คือ ธรรมของพระราชาที่จักรวาลที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง ธรรมของนักปกครองมี ๑๐ ประการ คือ

๑.๑ รู้จักให้ (ทาน)

หมายถึงสละทรัพย์สินของบำรุงเลี้ยงดูช่วยเหลือเกื้อกูล และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ แก่บุคคลอื่นๆ การที่ผู้นำ หรือผู้ปกครองจะสร้างการยอมรับนับถือแก่บุคคลอื่นๆ เพื่อให้การบริหารเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลนั้น สิ่งแรกที่ผู้นำจะต้องกระทำ คือ “การสร้าง ความเชื่อมั่น”(Trust) ซึ่งความเชื่อ มั่นจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ดี (Relationship) ระหว่างผู้นำและผู้ตาม จนทำให้ผู้ตามเกิดความกล้าในการที่จะแสดงศักยภาพของตนเองออกมาโดยไม่หวั่นเกรงอำนาจของผู้นำ คำถามคือ “อะไรคือตัวแปรเบื้องต้นของการสร้างความเชื่อมั่น” คำตอบคือ “การให้” ด้วยเหตุนี้ กฎข้อแรกของการเป็นผู้นำคือ “ผู้นำที่ดีจะต้องรู้จักการให้” เพราะการให้จะเป็นใบเบิกทางให้ผู้ตาม หรือคนอื่นๆ เกิดความเชื่อมั่นมากยิ่งขึ้นว่า การมาของผู้นำนั้นไม่ได้มาเพื่อที่จะเอา (Take) แต่มาเพื่อที่จะให้ (Give) การให้ในบริบทนี้จึงเป็นการให้โดยธรรม ซึ่งหมายถึงอยู่บนทำนองคลองธรรม

การให้จึงเป็น “ประตูบานแรก” ที่จะเปิดพื้นที่ให้กลุ่มคนต่างๆ ได้เห็นพฤติกรรมของ ผู้นำ หรือผู้ปกครองที่แสดงออกต่อคนอื่นๆ ดังที่ศาสนาพุทธได้เน้นว่า “ผู้ให้ย่อมเป็นที่รักของบุคคลอื่น”

การให้ประการที่สองนั้น คือ การให้ความรู้ หรือธรรมทาน การเป็นผู้นำนั้น จำเป็น จะต้องพัฒนา หรือยกระดับการให้วัตถุมหาสู่องค์ความรู้แก่กลุ่มคนที่ทำงานร่วมกัน โดยการอธิบายสิ่งที่ ยุ่งยาก ลึกซึ้ง และสับสนให้แก่บุคคลอื่นได้เข้าใจ และปฏิบัติตาม ผู้นำที่ดีจึงต้องสามารถที่จะโน้มน้าวใจผู้อื่นให้เข้าใจด้วยคำพูดที่ง่าย และนำเสนอข้อมูลที่ชัดเจน ครอบคลุม และรอบด้านแก่คนอื่นๆ มิฉะนั้น จะนำไปสู่ความหวาดระแวงสงสัยต่อข้อมูลที่ได้รับการนำเสนอจากตัวผู้นำตามมา

ส่วนการให้ประการที่สามนั้นเป็นการให้ที่สำคัญและสูงสุดในบรรดาการให้ทั้งหมด คือ “การให้อภัย” การให้อภัยมีความหมายทั้งในเชิงรุก และเชิงรับ การให้อภัย ในเชิงรับหมายถึงการให้ ความไม่กล่าว การให้เช่นนี้จะทำให้การอยู่ร่วมกันนั้น ไม่ก่อให้เกิดความหวาดระแวง และสงสัยซึ่งกัน และกัน การให้ในเชิงรุกหมายถึง การยกโทษให้แก่คนอื่นๆ ที่กระทำผิดพลาดบกพร่อง เพื่อจะได้เปิด พื้นที่ความสัมพันธ์ให้สามารถเดินทางต่อไปได้ และสร้างสิ่งใหม่ๆ ร่วมกัน การให้อภัยนั้นเป็นการให้ที่ สำคัญต่อภาวะการนำของตัวผู้นำเอง เพราะจะทำให้ผู้ตามกล้าที่จะทำ และตัดสินใจ อันเป็นการสร้างความมั่นใจต่อการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง และหากเกิดความผิดพลาดอันเนื่องมาจากการขาด

ความเข้าใจ และขาดทักษะ ย่อมจะนำไปสู่การเรียนรู้ และพัฒนาตนเองให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ดังนั้น การให้อภัยจึงเป็นคุณลักษณะสำคัญของผู้นำในขั้นที่สาม

๑.๒ รู้จักควบคุมพฤติกรรม (ศีล)

หมายถึง การสำรวมพฤติกรรมทางกาย และการระมัดระวังในการใช้คำพูดต่อสาธารณะ เพราะพฤติกรรมทั้งทางกายและวาจาจะมีผลต่อการเป็นแบบอย่าง (Role Model) ในการนำต่อกลุ่มคนต่างๆ ในชุมชน และสังคม อีกทั้งจะนำมาซึ่งการเคารพนับถือ และเชื่อมั่นจากผู้อื่น เพิ่มมากยิ่งขึ้นคำว่า “ศีล” ของผู้นำนั้น เป็นการสะท้อนแง่มุมส่วนตัวของผู้นำเอง (Personality) และสะท้อนแง่มุมของผู้นำที่จะต้องฉายภาพความเป็นตัวตนต่อการควบคุมพฤติกรรมทั้งการแสดงออก และการพูดต่อสาธารณะ ในขณะเดียวกันหากมองในอีกมุมหนึ่ง ศีลเป็นหลักปฏิบัติที่สามารถยืนยันคุณค่าของตัวผู้นำเองว่า มีคุณลักษณะที่ทำให้สังคมเกิดความไว้วางใจได้

ด้วยเหตุนี้ ศีล ๕ จึงเป็นเครื่องหมายเบื้องต้นในการยืนยันคุณสมบัติของการเป็นผู้นำ ทั้งในแง่ของการเคารพ และให้เกียรติในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์การไม่ทุจริตคอร์รัปชัน การไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนจนเป็นที่มาของการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมการยึดมั่นในคุณค่าครอบครัวในฐานะเป็นรากฐานของการพัฒนาชุมชนและสังคม การสื่อสารระหว่างกันและกันบนฐานของความจริง และการไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับอบายมุข

๑.๓ รู้จักเสียสละ (ปริจาคะ)

หมายถึง การที่จะเป็นผู้นำ หรือผู้ปกครองที่สมบูรณ์นั้น ผู้นำจำเป็นต้องเสียสละความสุข สำราญ หรือ ผลประโยชน์ และความต้องการส่วนตน หรือกลุ่มของตน โดยผู้นำที่แท้จริงนั้นสามารถเสียสละได้แม้กระทั่งชีวิตตามหลักของพระพุทธศาสนาที่ว่า “จงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ จงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต และจงสละชีวิตเพื่อรักษาธรรม” ซึ่งการดำรงตนให้เหมาะสมแก่ความเป็น “ธรรมราชา” นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเสียสละความสุข และผลประโยชน์ส่วนตน เพื่ออุทิศตัวอุทิศตนเพื่อประโยชน์ของมหาชน ดังปฐมบรมราชโองการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงตรัสว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”^{๑๙๒}

ในบางครั้งผู้นำอาจจะมีความสนใจ และต้องการส่วนตน อีกทั้งผู้นำบางท่านอาจจะมีศักยภาพในการที่จะซื้อหาสิ่งต่างๆ มาตอบสนองความต้องการตนได้ แต่ถึงกระนั้น หากการดำเนินการดังกล่าวไม่สอดคล้องความเป็นไปในชุมชนหรือสังคมที่กำลังทุกข์ยากลำบากในด้านความจำเป็นขั้นพื้นฐานก็อาจจะทำให้ผู้นำไม่ได้รับการยอมรับในการดำรงตนในฐานะเป็นบุคคลที่จะต้องเสียสละประโยชน์สุขเพื่อกลุ่มคนอื่นๆ ในชุมชนและสังคมได้

สรุปแล้ว การเป็นผู้นำ หรือผู้ปกครองที่ดีนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเริ่มต้นด้วยการเตือนตัวให้พร้อมที่จะเป็นทั้ง “ผู้เสีย” และ “ผู้สละ” ความสุขส่วนตน และยินยอมพร้อมใจที่จะอุทิศตนเพื่อจะทำหน้าที่อันจะก่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่มหาชนทั่วไป

^{๑๙๒} พระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานในพิธีเปิดงานชุมนุมลูกเสือแห่งชาติ ณ ค่ายลูกเสือวชิราวุธ จังหวัดชลบุรี 11 ธันวาคม 2511 <http://siweb.dss.go.th/sci60/team100/artid/article4.htm>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๖ .

๑.๔ รู้จักซื่อตรง (อาชชนะ)

หมายถึง ซื่อตรงทรงสัตย์ไว้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน คำว่า “ซื่อตรง” ในบริบทนี้หมายถึง “ความซื่อตรงต่อธรรม” ไม่ได้หมายถึงการซื่อตรงต่อคน ซึ่งลักษณะการซื่อตรงนั้นเหมือนกับกระสวยของการทอดผ้าด้วยหูก เมื่อใดก็ตามที่คนทอดผ้าต้นกระสวยเข้าไปในหูกแล้ว ตัวกระสวยวิ่งตรงออกไปอีกด้านของหูกโดยไม่ติดขัดกับด้านใดด้านหนึ่งของตัวผ้า ลักษณะเช่นนี้เราเรียกว่า “ซื่อตรง”

ในสถานการณ์ปัจจุบันกลุ่มคนจำนวนมากจะมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อความซื่อตรงว่า “ขาดความยืดหยุ่น หัวโบราณทำให้ไม่มีเพื่อนพ้อง และผลของความซื่อตรงอาจจะทำให้ไม่มีความเจริญก้าวหน้าในการทำงาน และวิชาชีพ” ซึ่งความซื่อตรงในลักษณะดังกล่าวมักจะสะท้อนความซื่อตรงเทียม เพราะความซื่อตรงเทียมมักจะขึ้นตรงกับเงื่อนไขและปัจจัยต่างๆ ที่เข้ามาสัมพันธ์ แต่ความซื่อตรงแท้ นั้น จะไม่ขึ้นกับตัวแปรหรือเงื่อนไขต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะในความเป็นจริงแล้ว ความซื่อตรงแท้จะขึ้นอยู่กับธรรมซึ่งเป็นคุณธรรมที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ประพฤติปฏิบัติ

ความซื่อตรงต่อธรรมนั้นจะดำรงอยู่บนฐานของความละเอียดซื่อสัตย์ล้วนๆ ตามหลักของ หิริโอตตปปะ ความซื่อตรง (Honesty) จะเป็นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่การสร้างใจไว้วางใจ (Trust) แก่บุคคลทั่วไปที่เข้ามาเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับผู้นำ หรือผู้ปกครอง และเมื่อเกิดความไว้วางใจมากยิ่งขึ้นจะส่งผลต่อความสัมพันธ์ (Relationship) ที่แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้นระหว่างผู้นำกับกลุ่มคนต่างๆ ในสังคม จากเหตุผลเช่นนี้ผู้นำจึงจำเป็นต้องซื่อตรงต่อผู้ใต้ปกครองทุกคน โดยมีอาจแบ่งแยก หรือเลือกปฏิบัติที่จะซื่อตรงกับบางคน

๑.๕ รู้จักอ่อนโยน (มัททวะ)

หมายถึง การที่ผู้นำจะต้องมีอัธยาศัยไมตรีที่ไม่เย่อหยิ่ง หยาบคาย กระด้าง ถือตัวถือตน มีความงามสง่าในท่วงทีกริยาสุภาพ นุ่มนวล ละมุนละไม ในการดำรงตัวดำรงตนเป็นผู้นำนั้น คุณลักษณะของความอ่อนโยนเป็นประเด็นที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการปรับท่าทีของผู้นำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ท่าทีดังกล่าวเริ่มต้นจากใจของบุคคลที่เป็นผู้นำที่พร้อมจะอ่อนน้อมถ่อมตน และเริ่มต้นที่จะอ่อนโยนเข้าไปหากลุ่มคนต่างๆ เพื่อสร้างการยอมรับ และชักจูงกลุ่มคนต่างๆ ไปสู่เป้าหมายร่วมกัน เพราะการจะนำคนไปสู่เป้าหมายเดียวกันนั้นย่อมเป็นไปได้เลยที่จะใช้ความแข็งกระด้างเป็นเครื่องมือในการเชื่อมสมาน

ผู้นำจึงจำเป็นต้องใช้ความอ่อนโยนเข้าไปเป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน ดังนั้น ผู้นำที่ดีจำเป็นต้องแสวงหามิตรมากกว่าการสร้างศัตรู เพราะศัตรูมีคนเดียวก็นับว่ามากเพียงพอที่จะขัดขวางและทำลายอุดมการณ์และความต้องการของผู้นำได้

การที่ผู้นำ หรือผู้ปกครองท่านใดก็ตามที่น้อมตัวน้อมตนเข้าไปหากลุ่มบุคคลที่พยายามจะเรียกขานว่าตัวเองเป็นศัตรู โดยการมองอย่างให้ความใส่ใจว่า กลุ่มคนที่ปรากฏกายอยู่รอบข้างนั้นเป็นมิตรไม่ใช่ศัตรู ย่อมจะทำให้เกิดพื้นที่ในการสร้างความสัมพันธ์ในเชิงบวกได้และที่สำคัญก็คือ คนกลุ่มแรกที่จะพอใจจากท่าทีอ่อนโยนของผู้นำคือ ศัตรูนั่นเอง และเมื่อถึงจุดหนึ่ง คนหรือกลุ่มคนที่ได้รับการเรียกขานว่าเป็นศัตรูจะกลายเป็นคนที่กลับมาสนับสนุนผู้นำ หรือผู้ปกครองว่า “ราชา” ได้อย่างสนิทใจ และพร้อมที่จะอุทิศตัวอุทิศตนกระทำการสิ่งต่างๆ เพื่อตอบแทนคุณค่าความดี และความไว้วางใจที่ผู้นำมีให้

กล่าวโดยสรุป กลุ่มคนทั่วไปอาจจะคิดเกลียดชังผู้นำ หรือมองว่า “ผู้นำ” เป็นศัตรูของเขาได้ แต่ผู้นำ หรือบุคคลที่จะก้าวขึ้นไปสู่การเป็นผู้นำ หรือผู้ปกครองนั้นไม่มีสิทธิ์แม้กระทั่งคิด หรือแสดงออกว่า กลุ่มคนทั่วไปนั้นเป็นศัตรูของเขา หรือแสดงออกซึ่งความโกรธ เกลียดเคียดแค้นชิงชัง กลุ่มคนอื่นๆ เพราะฉะนั้น ภาพลักษณ์ดังกล่าว จะมีผลต่อความชอบธรรมในการนำของตัวผู้นำทั้งในปัจจุบันและอนาคต ฉะนั้น หน้าทีหลักของผู้นำคือการน้อมกายและน้อมใจเข้าไปเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีต่อคนกลุ่มต่างๆ เพื่อให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในชุมชนและสังคม ไม่ว่ากลุ่มคนต่างๆ จะมีฐานะยากดีมีจนมากน้อยเพียงใด หรือมีศถาบรรดาศักดิ์สูงต่ำมากน้อยเท่าใดก็ตาม

๑.๖ รู้จักยับยั้งชั่งใจ (ตปะ)

หมายถึง ผู้นำจำเป็นต้องฝึกฝนพัฒนาจิตใจให้สามารถทนต่อกิเลส หรือสิ่งยั่วยวที่เข้ามากระทบจิตใจ ช่มใจมิให้ความอยากได้ (ตัณหา) อยากใหญ่ (มานะ) และจิตใจที่คับแคบ (ทิฐิ) เข้ามาครอบครองและย่ำยีจิตใจ อีกทั้งมีจิตใจที่มั่นคงสามารถระงับยับยั้งชั่งใจได้ ไม่ยอมให้หลงใหลหมกมุ่นในความสุสำราญและความปรนเปรอ มีความเป็นวิถีชีวิตที่เสมอต้นเสมอปลาย และมุ่งมั่นตั้งใจในการดำเนินกิจกรรมที่ทรงคุณค่าแก่บุคคลอื่นๆ ในชุมชนและสังคม

ข้อสังเกตประการหนึ่งต่อการดำรงตนของการเป็นผู้นำในสถานการณ์ปัจจุบัน และผู้นำมักจะตกอยู่ภายในอิทธิพลและก่อให้เกิดความหายนะทั้งในชีวิตและการทำงาน คือ “อำนาจ” ซึ่งพระพุทธเจ้าเคยย่ำเตือนผู้นำมาโดยตลอดว่า “ผู้นำได้ยศแล้วไม่ควรเมา” ถึงกระนั้น ผู้นำจำนวนมากมักจะติดหล่มของอำนาจในด้านใดด้านหนึ่ง ไม่ว่าจะอำนาจที่เกิดจากหน้าที่การงาน และการเงิน

จากแง่มุมของ “อิคารัส” ทำให้เราได้เห็นแง่มุมบางประเด็นเกี่ยวกับคนที่เป็ผู้นำว่า ผู้นำส่วนใหญ่มักจะประสบความหายนะ เพราะความหลงใหลและเพลิดเพลินกับอำนาจที่ตัวเองได้รับมา จนนำไปสู่การใช้อำนาจโดยขาดความยั้งคิดว่าสอดคล้องกับกฎหมาย จริยธรรม และกติกาสังคมหรือไม่ และหลายสถานการณ์ที่ผู้นำพยายามจะบิดพลิ้วให้ตัวเองมีอำนาจ และหน้าที่ ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว อำนาจและหน้าที่ที่ผู้นำพยายามจะบิดพลิ้วนั้น อาจจะไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงตามที่กฎหมายกำหนด ดังนั้น หากผู้นำไม่ระมัดระวังการใช้อำนาจ หรือใช้อำนาจหน้าที่เกินกว่าที่กฎหมายกำหนดแล้ว ย่อมก่อให้เกิดความเสี่ยงที่จะพลัดหลงเข้าไปสู่วังวนของความขัดแย้งและความรุนแรงด้วยเหตุนี้ หากผู้นำไม่พยายามที่จะยับยั้งชั่งใจ เตือนใจและระมัดระวังใจของตัวเองแล้ว ย่อมเป็นเรื่องยากที่ผู้นำจะพาตัวเองออกไปจากหุบเหวของความทุกข์ในบั้นปลายดังจะเห็นได้จากการที่ผู้นำจำนวนมากประสบชะตากรรมหลังจากที่ตัวเองหมดอำนาจที่จะให้คุณหรือโทษแก่บุคคลอื่น

กล่าวโดยสรุปแล้ว ผู้นำ หรือผู้ปกครองจึงต้องมีความยับยั้งชั่งใจในขณะที่อารมณ์ของความอยากได้เข้ามากระทบใจของตัวเอง มิฉะนั้นแล้ว ผู้นำเองจะไม่ต่างจากนักมวยที่ซ้อมมาไม่ดี หรือขาดเทคนิคในการเอาตัวรอดจากสถานการณ์คับขัน จึงทำให้คู่ชกสามารถเลือกชก และน็อกคู่ปรับได้อย่างง่ายดาย เช่นเดียวกันผู้นำที่ได้รับแรงยั่วจากพลังของอำิสสินจ้างหรือลาภและสักการะ หากจิตขาดภูมิคุ้มกัน หรือขาดการยับยั้งชั่งใจแล้ว ย่อมเป็นการง่ายที่จะคล้อยตามแรงผลักของสิ่งยั่ว (Temptation) ด้วยเหตุนี้ ผู้นำจึงต้องมีจิตใจที่แข็งแกร่ง มีฤทธิ์เดชในการเผากิเลส คือความอยากได้โดยไร้ขีดจำกัด โดยไม่สอดคล้องกับกฎหมายของบ้านเมือง ผู้นำจึงจำเป็นต้องใช้ตบะ คือเผากิเลสไม่ให้เข้ามาครอบครองและกินพื้นที่ของคุณธรรมความดีที่สะสมมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน

๑.๗ รู้จักรงับความโกรธ (อภฺโกธะ)

หมายถึง ผู้นำหรือผู้ปกครองไม่ควรแสดงอาการเกรี้ยวกราด และตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของความโกรธ เพราะผลเสียที่ตามมาจะก่อให้เกิดการวินิจฉัยความ หรือตัดสินใจดำเนินการสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนเกิดความผิดพลาดจนสูญเสียความเป็นธรรมด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสเตือนว่า “ฆ่าความโกรธเสียได้ ย่อมอยู่เป็นสุข” (โกธํ ขตฺวา สุขํ เสติ) เหตุผลสำคัญที่พระองค์ต้องตรัสเช่นนี้ก็ด้วยเหตุที่ว่า เมื่อใดก็ตามที่ผู้นำไม่สามารถฆ่าความโกรธเกลียดได้ ความโกรธจะกลายเป็นอาวุธสำคัญที่จะเข้ามาทิ่มแทงผู้นำ เพราะเมื่อใดก็ตามที่ผู้นำเกิดความโกรธ เกลียด หรือชิงชัง จะทำให้ “ความรัก” ไม่สามารถทำงานได้อย่างเต็มกำลัง เพื่อที่จะเปิดพื้นที่ของหัวใจให้ผู้นำมอง หรือประเมินค่ากลุ่มคนอื่นๆ ในฐานะเป็นเพื่อนร่วมโลกที่ต้องเกิด แก่ เจ็บ และตายเฉกเช่นเดียวกัน

การย้ำเตือนให้ผู้นำระงับ ความโกรธย่อมหมายถึงการเปิดโอกาสให้ผู้นำเริ่มต้นที่จะรักคนอื่นมากยิ่งขึ้น เพราะในความเป็นจริงแล้ว การรักคนอื่นมีค่าทั้งไปทั้งกลับ เมื่อใดก็ตามที่ผู้นำรักคนอื่น ห่วงใยและใส่ใจผู้อื่น ผู้อื่นจะหันกลับมาใส่ใจ และรักผู้นำหรือผู้ปกครองเหล่านั้นเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ ธรรมชาติจึงย่ำสอนให้ผู้นำจำเป็นต้องระงับความโกรธ และเปิดโอกาสให้หัวใจตัวเองได้เรียนรู้ที่จะรักคนอื่นมากยิ่งขึ้น อาจจะมีกระดอนกลับมากระทบใบหน้าของเรา ฉันทนาการที่ผู้นำแสดงอาการโกรธ เกลียด เคียดแค้น ชิงชังผู้อื่นอย่างรุนแรง ย่อมทำให้อาณัติภาพของความโกรธ เกลียด และชิงชังของบุคคลอื่นๆ ย้อนกลับมาหาผู้นำ หรือผู้ปกครองได้เช่นเดียวกัน และบางครั้ง ผู้นำอาจจะต้องส่งเวยชีวิตต่อความโกรธเกลียดเช่นเดียวกับเตียวหุยได้ประสบมาแล้ว

๑.๘ รู้จักไม่เบียดเบียน (อวิหิงสา)

หมายถึง การไม่บีบคั้นกดขี่ เช่น เก็บภาษีขูดรีด หรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาดไม่หลงระเริงอำนาจขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใดผู้หนึ่ง เพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง คำว่า “การเบียดเบียน” ในบริบทนี้อาจจะมีนัยที่เกิดขึ้นจากตัวผู้นำเข้าไปเบียดเบียนโดยตรงและเปิดโอกาสให้กลุ่มคนที่ใกล้ชิดผู้นำได้ใช้อำนาจหน้าที่เข้าไปเบียดเบียนกลุ่มคนอื่นโดยมิชอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “การดำเนินนโยบายสาธารณะ” ของผู้นำ หรือผู้ปกครองที่ขาดความรอบคอบ และขาดการป้องกันไม่ให้เกิดการทุจริตอย่างครบวงจร จึงเปิดโอกาสให้เกิดการเบียดเบียนและเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกันตามมา

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงย้ำเตือนว่า “บุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นอริยะ จึงไม่ควรเบียดเบียนคนอื่น หรือสัตว์อื่น” เพราะการเบียดเบียนจะเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบ รังแกข่มเหงซึ่งกันและกันอย่างไร้ขีดจำกัดด้วยเหตุนี้ การเป็นผู้นำจึงต้องหยุดยั้งการเบียดเบียนเพื่อนร่วมโลก และทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และเปิดพื้นที่ให้กลุ่มคนต่างๆ ได้ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันมากยิ่งขึ้น อันจะส่งผลให้ชุมชน และสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

๑.๙ รู้จักอดทน (ขันติ)

หมายถึง การอดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายเหนื่อยหน่ายเพียงไรก็ไม่ท้อถอย ถึงจะได้รับการขู่ข่มและเย้ยหยันด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมทิ้งภาระกิจที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม การอดทนเป็นคุณสมบัติอันล้ำค่าอีกประการหนึ่งของผู้นำ ในพระพุทธศาสนาถือว่า “ความอดทนเป็นธรรมที่ทำให้ผู้นำเกิดความงาม” สิ่งสำคัญของผู้นำ หรือผู้ปกครองคือ “ความนิ่ง” เราจะหาความนิ่งได้จากที่แห่งใดหากเราไม่สามารถหาได้จากความอดทน

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอดทนเพื่อที่จะรอจังหวะเพื่อวิเคราะห์เหตุผล ตน ประมาณ กาล ชุมชน และบุคคลต่างๆ ที่เข้ามาแวดล้อม จะเห็นว่าในขณะที่ผู้นำกำลังเผชิญหน้ากับแรงเสียดทานอย่างต่อเนื่อง และรุนแรงนั้น คุณสมบัติสำคัญที่จะก่อให้เกิดชัยชนะ หรือพ่ายแพ้คือ “ความอดทน”

กล่าวโดยสรุปแล้ว จุดสำคัญเกี่ยวกับความอดทนของผู้นำนั้น หมายถึง การอดทนต่อวิกฤติการณ์ต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาพิสูจน์ใจของผู้นำ ความอดทนทำให้ผู้นำเกิดความงัดแงะ และนั่งสงบมากยิ่งขึ้น เพราะจิตใจที่นิ่งสงบจะเป็นตัวแปรสำคัญให้ผู้นำได้ใช้เวลาในการคิดนึก ตรึกตรองหาทางเลือกต่างๆ ก่อนที่จะตัดสินใจดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อที่จะก้าวข้ามปัญหา อุปสรรคและนำองค์กร ชุมชนและสังคมไปสู่เส้นทางที่อุดมไปด้วยความหวัง และมีทางออกมากยิ่งขึ้น

๑.๑๐ รู้จักหนักแน่น (อวิโรธนะ)

หมายถึง การวางใจให้หนักแน่นในธรรม คงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ร้าย ลากสักการะ หรืออิฐฐารมณอนิฐฐารมณใดๆ สถิตยมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรมคือความเที่ยงธรรมก็ดี นิติธรรมคือระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็ดีไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาตวิบัติไป หลักการของการเป็นผู้นำในข้อนี้ถือได้ว่าเป็นหลักการขั้นสูงสุดสำหรับบุคคลที่จะได้รับการแต่งตั้ง หรือสมมติขึ้นสู่ตำแหน่งของผู้นำและผู้นำจำเป็นจะต้องยึดหลักการนี้เอาไว้ให้มั่นคง

คำถามมีว่า “เพราะเหตุใด? ผู้นำจะต้องยึดหลักการนี้ให้มั่นคง” คำตอบคือ กลุ่มคนจำนวนมากที่เกิดความขัดแย้ง และต้องการทางเลือก หรือทางออกที่เหมาะสมนั้นจำเป็นจะต้องหา กลุ่มคนที่ซื่อสัตย์หรือตัดสินใจเลือกแนวทางอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือแม้กระทั่งเกิดความไม่เข้าใจขึ้นมาในองค์กร กลุ่มคนที่อยู่ภายในการบริหารงานขององค์กรจะคำนึงถึงผู้นำในองค์กรเป็นกลุ่มแรก เพื่อให้ดำเนินการชี้ทางออก รวมไปถึงแนวปฏิบัติของคนในองค์กร

ด้วยเหตุนี้ ผู้นำจึงมีความจำเป็นที่จะต้องหนักแน่นเพื่อดำรงตนอยู่ในครรลองแห่งความเที่ยงธรรม เพราะความเที่ยงธรรมของผู้นำนั้น หมายถึง การไม่คลาตเคลื่อนไปจากธรรมด้วยแรงผลักดันของอคติ (Bias) ไม่ว่าจะเป็นการลำเอียงเพราะรัก การลำเอียงเพราะโกรธเกลียดเคียดแค้น การลำเอียงเพราะลุ่มหลง และการลำเอียงเพราะความกลัวกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

ตัวชี้วัดเกี่ยวกับการดำรงตนของผู้นำ หรือผู้ปกครองในข้อที่ ๑๐ นี้จึงเน้น และให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติหน้าที่ และการใช้อำนาจด้วยความหนักแน่นซึ่งแผ่เอาไว้ด้วยความเที่ยงธรรม และพร้อมที่จะหยิบบั่นความยุติธรรมให้เกิดขึ้นแก่กลุ่มคนต่างๆ ที่อาศัยอยู่ร่วมกันในองค์กร ชุมชน และสังคม โดยไม่มีการแบ่งแยก ให้เกิดความแปลกแยก และแตกแยกกันที่สุดในที่สุด ความหนักแน่นจะเป็นปราการในการป้องกันความไว้วางใจเพื่อมิให้ผู้คนในสังคมเกิดความหวาดระแวงสงสัยในพฤติกรรมของผู้นำต่อการเลือกปฏิบัติด้วยเหตุผล หรือข้ออ้างอย่างใดอย่างหนึ่ง และหากผู้นำสามารถดำรงตนอยู่บนฐานของหลักการข้อนี้แล้ว เชื่อมั่นว่า จะทำให้ความสัมพันธ์ของสังคมที่อาศัยร่วมกันได้รับการพัฒนาให้เป็นไปในเชิงบวกและทำให้สังคมมีภูมิคุ้มกันมากยิ่งขึ้น

หลักการทั้ง ๑๐ ข้อข้างต้น เป็นหลักปฏิบัติสำหรับการกำกับ ควบคุม และพัฒนา อารมณ์ของผู้นำให้มีความฉลาดทางอารมณ์มากยิ่งขึ้น เหตุผลสำคัญเพราะผู้นำ หรือผู้ที่จะทำให้ผู้อื่นเกิดความพอใจตามที่เรียกกันว่า “ราชา” นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะมี “จิตใจที่สงบนิ่ง” ในขณะที่

เผชิญหน้ากับบารมย์ต่างๆ ที่เข้ามากระทบจิตใจของตัวเอง ความนิ่งจึงมีผลต่อการตัดสินใจอย่างแน่นอนอย่างหนึ่งของบุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นราชา

พระพุทธศาสนาได้ย้ำเตือนในประเด็นนี้ว่า “แม่น้ำไม่มีวันเต็มฉันใด มนุษย์ย่อมมีความอยากแบบไร้ขีดจำกัด ฉะนั้น” และด้วยเหตุนี้ “การโลภเกินไปจึงเป็นความลามกของชีวิต” ซึ่งสอดคล้องกับมหาตมะคานธี ที่ว่า “ทรัพยากรมีมากเพียงพอสำหรับคนทั้งโลก แต่ไม่เพียงพอสำหรับคนโลภเพียงคนเดียว” ผลจากการศึกษา วิเคราะห์ และตีความทำให้วิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมยุคปัจจุบันนี้ถือได้ว่ามีความท้าทายต่อจิตวิญญาณของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ได้รับการเรียกขานว่าเป็น “ผู้นำ หรือ ผู้ปกครอง” บุคคลกลุ่มนี้มีบทบาทสำคัญต่อการเสริมสร้างชุมชนหรือสังคมให้เกิดสันติสุข ทั้งในแง่ของการบังคับใช้กฎหมาย และกติกาเพื่อไม่ให้กลุ่มคนในองค์กรเอารัดเอาเปรียบ และทำร้ายซึ่งกันและกัน รวมไปถึงการใช้วิสัยทัศน์เพื่อที่จะนำองค์กรให้ก้าวไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง และความสุขสวัสดิ์ โดยการดึงกลุ่มคนต่างๆ เข้ามาร่วมพัฒนาองค์กรให้เกิดความเป็นเอกภาพ ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้นำหรือบุคคลที่ก้าวขึ้นไปสู่การเป็นผู้นำจำเป็นที่จะต้องทำให้ทุกคน หรือคนจำนวนมากเกิดความพึงพอใจ แม้ว่าหลักการทางรัฐศาสตร์จะอธิบายไว้ว่า “เป็นไปได้โดยที่ผู้นำจะทำให้ทุกคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในองค์กร ชุมชนหรือสังคม เกิดความพึงพอใจ แต่จะบริหารจัดการอย่างไร เพื่อให้กลุ่มคนไม่พอใจ หรือเกลียดผู้นำน้อยที่สุด”^{๑๙๓}

๒. จักรกวัตติสูตร หรือ จักรวรรดิธรรม ๑๒

จักรวรรดิธรรม ๑๒ ประการนี้ เป็นวัตรข้อปฏิบัติของพระเจ้าจักรวรรดิ ที่พึงทรงบำเพ็ญอยู่เสมอ เป็นธรรมเนียมที่ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ ของพระเจ้าจักรวรรดิ เป็นหน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ได้แก่

๑. คุ่มครองสงเคราะห์แก่ชนในพระราชฐานและพยุหเสนา
๒. คุ่มครองสงเคราะห์แก่กษัตริย์เมืองขึ้นหรือผู้ครองนครภายใต้พระบรมเดชานุภาพ
๓. คุ่มครองสงเคราะห์แก่กษัตริย์ที่ตามเสด็จคือเหล่าเชื้อพระวงศ์ผู้เป็นราชบริพาร
๔. คุ่มครองสงเคราะห์แก่พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย
๕. คุ่มครองสงเคราะห์แก่ชาวนิคมนและชาวชนบท
๖. คุ่มครองสงเคราะห์แก่สมณะพราหมณ์
๗. คุ่มครองสงเคราะห์แก่เหล่าเณรอันพึงบำรุงไว้ให้มีสืบพันธุ์
๘. ห้ามปรามไม่ให้ประพฤติดันไม่เป็นธรรม
๙. เจื้อจ้านทรัพย์ทำนุบำรุงแก่ผู้ขัดสนไร้ทรัพย์
๑๐. ไปหาสมณะพราหมณ์ไต่ถามปัญหา
๑๑. เว้นความกำหนดในกามโดยอาการไม่เป็นธรรม
๑๒. เว้นจากความโลภ กล้า ไม่เลือกที่ควร^{๑๙๔}

^{๑๙๓} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยนิรมล), ทศพิศราชธรรม ๑๐ ตัวชี้วัดสำหรับผู้ปกครอง , (มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๑ - ๘๓.

^{๑๙๔} ฐ.ปา. ๑๑/๘๔/๖๒.

๓. หลักอคติ ๔ หลักธรรมข้อนี้ นับว่าสำคัญสำหรับผู้นำหรือผู้ปกครอง ที่จะต้องละเว้นอคติทั้ง ๔ ให้ได้ เพราะเป็นทางประพฤติดีที่ผิด เป็นหายนธรรมในสังคมอย่างยิ่ง อคติ แปลว่าฐานะอันไม่พึงถึงทางความประพฤติผิด ความไม่เที่ยงธรรม หรือความลำเอียง มี ๔ อย่าง คือ

๑. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ เพราะพอใจ หรือเพราะรักในผู้นั้น จึงทำให้ผู้นั้นได้ดีเป็นคนเด่นในสังคม

๒. โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง ไม่ชอบหน้า ไม่พอใจผู้นั้น แม้เขาทำดีเพียงใด ความดีก็ไม่ปรากฏ

๓. โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลงหรือเขลา ไม่รู้ความจริง ไม่เห็นความดีของเขามักเห็นผิดพลาดไป

๔. ภยากติ ลำเอียงเพราะขาดกลัว อาจกลัวเพราะเขามีเงินทอง มีอำนาจ มีญาติพี่น้องใหญ่โตกว้างขวางในสังคม^{๑๙๕}

๔. หลักพรหมวิหารธรรม พรหมวิหารธรรม หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ หลักธรรมข้อนี้ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้ใหญ่หรือผู้ปกครอง ผู้บริหาร ที่จำเป็นจะต้องประพฤติปฏิบัติ มี ๔ ประการ ดังนี้

๑. เมตตา ความรัก ใคร่ปรารถนา มีไมตรี ต่อประชาชนหรือผู้ใต้ปกครอง กล่าวคือปรารถนาให้เขาเหล่านั้นมีความสุข

๒. กรุณา ความสงสาร คิดช่วยเหลือให้ประชาชนหรือผู้ใต้ปกครองให้พ้นจากทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความเดือดร้อนของปวงประชารวมถึงสัตว์ทั้งปวงด้วย

๓. มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อประชาชนหรือปกครองประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ก็รู้สึกชื่นชมยินดีกับความสำเร็จของเขาเหล่านั้น

๔. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง คือ อันจะทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญาคือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยความรัก และชัง ไม่เข้าเติมเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จทุกข์ พิจารณาเห็นการกระทำของเขาเหล่านั้นตามหลักแห่งกรรม คือการกระทำของเขาเอง ว่าเขาเป็นผู้กระทำขึ้น อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ^{๑๙๖}

๕. หลักอธิปไตย

ผู้ที่จะเป็นนักปกครองที่ดีนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรู้จักหลักความเป็นใหญ่ หรืออำนาจที่เรียกว่าอธิปไตย ๓ คือ

๑. อัตตอธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิของตนเป็นใหญ่ กระทำด้วยปรารถนาและสิ่งที่เนื่องด้วยตนเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่ว ทำดีด้วยเคารพตน

^{๑๙๕} ที.ปา (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๒๘๘. ดูเปรียบเทียบ อัง.จตุกก (แปล) ๒๑/๑๗/๒๘.

^{๑๙๖} ที.ปา (ไทย) ๑๑/๑/๒๗๕.

๒. โลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่ คือความนิยมของ คนอื่นเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ กระทำด้วย ยปรารถนาจะเอาใจหมู่ชน หาความนิยมหรือหวั่นกลัวเสียงว่ากล่าวเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่ว ทำดี ด้วยความเคารพเสียงหมู่ชน

๓. ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำด้วยความปรารถนาสิ่งที่ได้ศึกษาตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัดและพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดความสามารถ และสติปัญญา จะมองเห็นได้ด้วยความสามารถที่เชื่อว่าเป็นไปตามธรรม และเพื่อความดีงามเป็นประมาณ อย่างสามัญ ได้แก่ ทำการด้วยความเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา^{๑๙๗}

๖. หลักสัปปุริสธรรม ๗

สัปปุริสธรรม หมายถึง ธรรมของสัปปุริสชน คือคนดี หรือคนที่แท้ ซึ่งมีความเป็นคนที่สมบูรณ์ และถือเป็นคุณธรรมที่สำคัญของการเป็นผู้นำที่สมบูรณ์ ๗ ประการดังนี้

๑. ฉัมลัญญาตา เป็นผู้รู้จักเหตุผล คือเมื่อผู้นำมีตำแหน่ง จะทำหน้าที่อะไรก็ตามต้องรู้หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ ถึงกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตเกี่ยวข้องกับหน้าที่รับผิดชอบของตน โดยรู้ว่าสิ่งนี้เป็นเหตุแห่งสุข สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งทุกข์ และจะให้ความสุขแก่ผู้ใดปกครองได้อย่างไร และให้การช่วยเหลือตั้งตนอยู่ในหลักการนั้น

๒. อัตถัญญาตา รู้จักจุดมุ่งหมายและผล คือ รู้จุดมุ่งหมายที่ตนกระทำว่ามีจุดมุ่งหมายอะไรในการปกครอง คือปรารถนาให้ผู้ใดปกครองมีความสุขเป็นหลักในการปกครอง

๓. อัตตัญญาตา รู้จักตน คือ รู้ตามความเป็นจริงว่า โดยชาติ โดยตระกูล โดยหน้าที่ โดยคุณธรรมและความรู้ที่ตนมีอยู่แล้ว จะประพัตตนให้สมกับที่เป็นผู้ปกครองว่าสิ่งที่ตนกระทำไปนั้นให้อะไรแก่ผู้ใดปกครอง

๔. มัตตัญญาตา รู้จักประมาณ คือ รู้จักประมาณในการลงทัณฑ์ และการเก็บเกี่ยวภาษีอากรแต่พอควร รู้จักประมาณในการแบ่งปันความสุขแก่ผู้ใดปกครองให้ทั่วถึง

๕. กาลัญญาตา รู้จักกาล คือ รู้กาลอันควรในการทำกิจต่างๆเวลาไหนควรทำอะไร

๖. ปริสัณญญาตา รู้จักชุมชน คือ รู้ரியที่พึงประพัตต่อชุมชนนั้นว่าแต่ละชุมชนมีความต้องการอะไร ควรจะสงเคราะห์อย่างไรจึงจะเหมาะสม

๗. บุคคลัญญาตา รู้จักบุคคล คือ รู้จิตของแต่ละบุคคลว่ามีความโน้มเอียงไปด้านใด ผู้ปกครองที่มีความเข้าใจหรือมีความรู้ในเรื่องดังกล่าว ย่อมสามารถช่วยให้สามารถทำงานกับบุคคลที่มีความหลากหลายได้อย่างเป็นเอกภาพและมีประสิทธิภาพ^{๑๙๘}

๗. พละ ๕ ในที่นี้เป็นพลังของพระมหากษัตริย์ หมายถึง กำลังอันยิ่งใหญ่ที่สามารถเป็นกษัตริย์ปกครองแผ่นดินได้อันได้แก่

๑. พาหาพละ หมายถึง กำลังกาย

^{๑๙๗}ดูรายละเอียดใน พระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร., “ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย”, หน้า ๗๗.

^{๑๙๘}ที.ปา (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓.

๒. โภคพละ หมายถึง กำลังโภคสมบัติ
๓. อมัจฉพละ หมายถึง กำลังข้าราชการ
๔. อภิรัชชพละ หมายถึง กำลังตระกูลสูง
๕. ปัญญาพละ หมายถึง กำลังปรีชาญาณ ^{๑๙๙}

๘. ราชสังคหัตถุ สังคหัตถุ ของพระราชา ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจประชาชน หลักการสงเคราะห์ประชาชนของพระราชา มี ๔ ประการ คือ

๑. สัสสมณะ คือ ฉลาดบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร รู้จักส่งเสริมการเกษตรกรรมให้อุดมสมบูรณ์ โดยเข้าไปศึกษาถึงสภาพปัญหา และความต้องการของราษฎร เพื่อแสวงหาแนวทางที่เหมาะสม และดำเนินการสงเคราะห์ หรือช่วยเหลือให้ผลต่อไป

๒. ปุริสเมธ คือ ฉลาดบำรุงข้าราชการ ให้กำลังใจเจ้าหน้าที่ ข้าราชการที่ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ส่งเสริมคนดีมีความสามารถ และจัดสวัสดิการที่ดี

๓. สัมมาปาสะ คือ ผู้ประสานปวงประชา คือ ฉลาดในการแก้ปัญหาสังคม รู้จักผูกน้ำใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น การจัดกองทุนให้กู้ยืม โดยคิดอัตราดอกเบี้ยต่ำ เป็นต้น เพื่อนำไปประกอบอาชีพต่าง ๆ ทั้งในด้านอุตสาหกรรม และพาณิชยกรรม

๔. วาชเปยยะ คือ ความมีวาจาอันดูดีมีน้ำใจ รู้จักพูดจาปราศรัยยกย่องเชิดชู ชี้แจงแนะนำ รู้จักถามทุกข์สุขของราษฎรทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐาน มีประโยชน์ เป็นทางแห่งความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน ^{๒๐๐}

๙. สังคหัตถุ คือ วัตถุแห่งการสงเคราะห์ หรือวัตถุที่ยึดเหนี่ยวน้ำใจ ๔ ประการ คือ

๑. ทาน คือ การให้
๒. ปิยะวาจา คือ การกล่าวถ้อยคำอันไพเราะ
๓. อตถจริยา คือ การประพฤติเป็นประโยชน์ในโลกนี้
๔. สมานัตตตา คือ การเป็นผู้ประพฤติตนเสมอต้นเสมอปลายในบุคคลนั้นๆ ตาม

ควร ^{๒๐๑}

๑๐. บารมี ๑๐ ประการ คือ เป็นคุณธรรมที่ทำให้บุคคลผู้บำเพ็ญให้เต็มที่แล้ว สามารถทำให้ผู้บำเพ็ญหรือผู้นำ เป็นผู้นำที่ดีและดำเนินภาระกิจบรรลุเป้าหมายได้ และบารมี ๑๐ ประการ ได้แก่

๑. ทาน คือ การให้ การเสียสละ
๒. ศีล การประพฤติดีงามถูกต้องตามระเบียบ รักษากายวาจาให้เรียบร้อย
๓. เนกขัมมะ การปลื้กตัว ปลื้กใจ ออกจากกาม
๔. ปัญญา ความรอบรู้ ความหยั่งรู้เหตุผล

^{๑๙๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม , (กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์.พรินต์โปรดักส์จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗๐.

^{๒๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓.

^{๒๐๑} อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๒-๑๔๓.

๕. วิริยะ ความเพียร บากบั่น ไม่ทอดทิ้งธุระ
๖. ขันติ ความอดทนความสามารถใช้สติควบคุมตนเองให้อยู่ในอำนาจของเหตุผล
๗. สัจจะ ความจริง คือ ความพูดจริง ทำจริง ไม่โกหกหลอกลวง
๘. อธิษฐาน ความตั้งใจมั่น วางจุดหมายของการกระทำของตนเองไว้อย่างแน่นอน
๙. เมตตา ความรักใคร่ ประทานดี ต่อผู้อื่น
๑๐. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง เที่ยงธรรม ไม่ลำเอียง^{๒๐๒}

๑๑. เบญจศีล เบญจธรรม ๕

เบญจศีล เบญจธรรม ๕ ประการนี้ เป็นคุณธรรมสำหรับผู้นำผู้บริหารปกครองของมหาชนเป็นหลักธรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นไปในการไม่เบียดเบียนกันของบุคคลในสังคม เป็นธรรมที่เกื้อกูลแก่การพัฒนาสังคม เป็นหลักธรรม วินัย ที่เป็นพื้นฐานของผู้ครองเรือนที่มีคุณค่าต่อการปกครองบุคคลในสังคม ได้แก่

เบญจศีล ๕

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทานา เวรมณี คือ เว้นจากการลักขโมยทรัพย์สินของผู้อื่น
๓. กาเมสุเมฉาจารา เวรมณี คือ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม
๔. มุสาวาทา เวรมณี คือ เว้นจากการ พูดเท็จ
๕. สุราเมรัยมัชฌมาทัฏฐานา เวรมณี คือ เว้นจากการดื่มสุรา^{๒๐๓}

เบญจธรรม ๕

๑. เมตตา กรุณา คือ มีความรักความสงสารกัน
๒. สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ
๓. กามสังวร คือ สำรวมในกาม ยินดีในคู่ครองของตนเอง
๔. สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์ต่อกัน
๕. สติสัมปชัญญะ คือ ความเป็นผู้มีสติ สัมปชัญญะ ไม่ประมาท^{๒๐๔}

๑๒. อปรีหานิยธรรม ๗

ธรรมหัวข้อนี้ มีความสำคัญต่อการบริหารบ้านเมืองมาก เพราะเป็นหัวข้อธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อมของบ้านเมือง และเป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง ซึ่งธรรม ๗ ประการนี้ผู้บริหารบ้านเมืองใดมีธรรมเหล่านี้อยู่ บ้านเมืองนั้นจะไม่มี ความเสื่อมอย่างแน่นอนได้แก่

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิจ

^{๒๐๒} สุวิน สุขสมกิจ, “พุทธปรัชญากับการสร้างเสริมภาวะผู้นำ : กรณีศึกษากำนันผู้ใหญ่บ้าน จังหวัดกาญจนบุรี”, หน้า ๙๘.

^{๒๐๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๗๕.

^{๒๐๔} สุรินทร์ การะนนท์, ปรัชญาเบื้องต้น, (อุบลราชธานี : วิทยาการพิมพ์ออฟเซต, ๒๕๔๑), หน้า ๘๕.

๒. เมื่อประชุมและเลิกประชุมก็พร้อมเพียงกัน
๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างของเดิม
๔. ท่านเหล่าใดที่เป็นหลักเป็นผู้ใหญ่ เคารพนับถือท่านเหล่านั้น
๕. คຸ້ມครองบรรดาภุสสตรีกุมาลิทั้งหลายให้อยู่โดยดีมิให้ถูกข่มเหง
๖. เคารพสักการะบูชาเจดีย์ ปุชนียวัตถุของประจำชาติ
๗. จัดให้ความอารักขา คຸ້ມครอง ป้องกัน อันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย^{๒๐๕}

๑๓. คุณธรรม ธรรมที่เป็นคุณความดีงามที่เกื้อกูล คุณธรรมของผู้นำ ๖ ประการคือ

๑. ขมา มีความอดทน ต่อการปฏิบัติงานมีใจหนักแน่น ไม่ยอมตกในความชั่วไม่เกรงกลัวหรือมีอคติ ๔ เมื่อจะต้องตัดสินใจและไม่หวั่นไหวเพราะโลกธรรม ๘
๒. ซาครียะ มีความตื่นตัว อยู่ตลอดเวลา มีความระมัดระวังไม่ประมาทในการปกครองชีวิตหน้าที่และการงาน

๓. อุภูฐานะ มีความขยันหมั่นเพียรต่อหน้าที่การงานมีความระมัดระวังไม่ประมาท
๔. สังวิภาคะ มีอัธยาศัยดีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจต่อผู้ร่วมงานเป็นมิตรที่ดีกับทุกคน
๕. ทยา มีจิตใจที่เอ็นดู รักใคร่ห่วงใยเอาใจใส่ดูแลผู้ร่วมงาน
๖. อิกขนา เอาใจใส่ตรวจตรา การงานและหน้าที่ ที่ตนรับผิดชอบ^{๒๐๖}

๑๔. อริยทรัพย์ ทรัพย์อันประเสริฐ คุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐมี ๗ ประการคือ

๑. ศรัทธา คือมีเหตุผล มั่นใจในหลักการและในการทำดี
๒. ศีล คือ มีระเบียบวินัยดีความประพฤติถูกต้องดีงาม ไม่ผิดศีลธรรม
๓. ทิธี คือความละเอียดใจต่อการทำความชั่ว
๔. โอตตปปะ คือ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว
๕. พาหุสัจจะ คือความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก
๖. จาคะ คือความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
๗. ปัญญา คือความรอบรู้เข้าใจเหตุผล ดี ชั่ว รู้คิด รู้วินิจฉัย รู้หลักการ^{๒๐๗}

๑๕. สาราณียธรรม

สาราณียธรรม หมายถึง หลักธรรมที่เป็นเหตุให้ระลึกถึงกันอยู่เสมอหมายถึงธรรมที่ทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติต่อกันด้วยไมตรี สงเคราะห์ เอื้อเฟื้อต่อกันจนทำให้เกิดความรักใคร่สมัครสมานสามัคคีกลมเกลียวกัน คิดถึงและระลึกถึงกันอยู่เสมอ มี ๖ ประการ ได้แก่

๑. เมตตาทายกรรม คือ การกระทำต่อกันด้วยเมตตา การแสดงกิริยาอาการที่สุภาพต่อเพื่อนมนุษย์ทั้งต่อหน้าและลับหลังให้ความช่วยเหลือกันไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามกัน

^{๒๐๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๘.

^{๒๐๖} ดูรายละเอียดใน พระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร., “ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย”, หน้า ๓๗.

^{๒๐๗} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๐๖.

๒. เมตตาวจีกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาปราณีต่อกันทางวาจา การช่วยบอกแจ้งในสิ่งที่ประโยชน์ แนะนำสั่งสอนตักเตือนในทางที่ถูกที่ควรด้วยความปรารถนาดีมีวาจาสุภาพให้ความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. เมตตามโนกรรม คือ การตั้งจิตปรารถนาดีต่อกันกับเพื่อนร่วมสังคม หมู่คณะเดียวกัน มีจิตคิดทำในสิ่งที่ประโยชน์แก่กันและกัน มองกันแต่ในแง่ดี ไม่มีความระแวงสงสัยในกันและกัน

๔. สาธารณโภคี คือ การเอื้อเฟื้อแบ่งปันต่อกันและกัน การแสดงความเอื้อเฟื้อโอบอ้อมอารีด้วยการแบ่งปัน แจกจ่าย ลาภผล สิ่งที่ตนได้มาโดยชอบธรรมให้ทุกคนอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้ได้ประโยชน์ร่วมกัน

๕. สีลสามัญญตา คือ ความเป็นผู้มีศีล ความประพฤติเสมอเหมือนกันกับบุคคลอื่น การประพฤติปฏิบัติดำรงตนอยู่ในสังคมด้วยความถูกต้อง เรียบร้อยดีงาม เคารพกติการะเบียบของสังคม ไม่ทำตนให้เป็นที่ยกย่องหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖. ทิฐิสามัญญตา คือ ความเป็นผู้มีทิฐิหรือความเห็นเสมอกัน การปรับความคิดเห็นเข้าหากัน การให้ความเคารพยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น กล่าวคือ ยอมรับความคิดเห็นของคนหมู่มาก แม้จะไม่ถูกใจก็ตาม ยึดถือหลักอุดมคติแห่งความดีงามหรือมีจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน^{๒๐๘}

๑๖. กัลยาณมิตร

กัลยาณมิตร องค์คุณของกัลยาณมิตร คุณสมบัติของมิตรดีหรือมิตรแท้ คือท่านที่คบหรือเข้าหาแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามและความเจริญมี ๗ ประการ คือ

๑. ปิโย น่ารัก คือ ในฐานะที่สบายใจและสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาไตร่ตรอง

๒. ครุ น่าเคารพ คือ ในฐานะประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจเป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

๓. ภาวนีโย น่าเจริญใจ หรือน่ายกย่อง คือ ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอทำให้ระลึกและเฝ้าระวังด้วยทราบดีถึงภูมิปัญญา

๔. วตฺตา จ รู้จักพูดให้ได้ผล คือ พูดเป็น รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไหร่ควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. วจนฺทโม อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถาม คำเสนอ และวิพากษ์วิจารณ์ อดทนฟังได้ไม่เบื่อไม่ฉุนเฉียว

๖. คมภีรญฺจ กล้า กตฺตา แกล้งเรื่องกล้าสู้ได้ คือ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจและให้เรียนรู้

^{๒๐๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม , หน้า ๒๐๐–

๗. โน จณฺฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำในอฐาน คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหลหรือชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย^{๒๐๙}

๑๗. คหบดีธรรม ๔

คหบดีธรรม ๔ ประการ นี่เป็นสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยาก ในโลก ธรรม ๔ ประการ คือ

๑. ขอโอกาสจะเกิดขึ้นแก่เราพร้อมกับความชอบธรรม^๑ นี่เป็นธรรมประการที่ ๑ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก

๒. เราได้โภคทรัพย์พร้อมกับความชอบธรรมแล้ว ขอยศ ๒ จงเฟื่องฟูแก่เราพร้อมด้วยญาติมิตรสหาย นี่เป็นธรรมประการที่ ๒ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก

๓. เราได้โภคทรัพย์พร้อมกับความชอบธรรม ได้ยศพร้อมด้วยญาติ มิตร สหายแล้ว ขอเราจะมีชีวิตอยู่ยาวนาน รักษาอายุให้ยั่งยืน นี่เป็นธรรมประการที่ ๓ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก

๔. เราได้โภคทรัพย์พร้อมกับความชอบธรรม ได้ยศพร้อมด้วยญาติมิตร สหาย มีชีวิตอยู่ยาวนาน รักษาอายุให้ยั่งยืน หลังจากตายแล้ว ขอให้เราเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ นี่เป็นประการที่ ๔ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก

เป็นหลักธรรมของผู้ครองเรือนพึงยึดถือปฏิบัติมี ๔ ประการ เพราะความหมั่น ความโอบอ้อมอารี ความไม่ตื่น ตั้วมัวเมาในสมบัติ และความไม่เศร้าโศกเสียใจเมื่อเกิดภัยวิบัติ เป็นหลักธรรมทำให้ผู้ครองเรือนรู้จักมองถึงความเป็นจริงของสังขารในโลกที่มีอยู่นั่นเอง^{๒๑๐}

๑๘. อริชฐานธรรม ๔

อริชฐานธรรม ๔ เป็นหลักธรรมที่ควรตั้งไว้ในจิตใจเป็นนิจ เพื่อเป็นเครื่องน้อมนำจิตใจให้เกิดความรอบรู้ความจริง รู้จักเสียสละและความสุข มี ๔ ประการ

๑. ปัญญา ความรู้ในสิ่งที่ควรรู้ คือ ความรู้ชัด หยั่งรู้ในเหตุผล พิจารณาให้เข้าใจ ในสถานะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริง

๒. สัจจะ ความจริง คือ ประพฤติสิ่งใดก็ได้จริง ไม่ทำอะไรจับจด ให้ดำรงมั่นในความจริงที่รู้ชัดด้วยปัญญา เริ่มแต่จริงวาจาจนถึงปรมาตมสัจจะ

๓. จาคะ สละสิ่งที่เปื้อนข้าศึกแห่งความจริงใจ คือสละความเกียจคร้าน ความหวาดกลัวต่อความทุกข์ยาก ลำบาก สละสิ่งอันเคยชิน ข้อที่เคยยึดถือไว้ และสิ่งทั้งหลายอันผิดพลาดจากความจริงเสียได้ เริ่มแต่สละอามิสจนถึงสละกิเลส ละโลก โกรธ หลง

^{๒๐๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๔.

^{๒๑๐} ดูรายละเอียดใน พระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร., “ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย”, หน้า ๘๓.

๔. อุปสมะ สงบใจจากสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อความสงบ คือยับยั้งจิตใจมิให้ปั่นป่วนไปตามความพอใจ รักใคร่และความคัดเคือง เป็นต้น การระงับโทษข้อขัดข้องมัวหมองวุ่นวายอันเกิดจากกิเลสทั้งหลายเหล่านี้แล้ว จะทำให้จิตใจของเราสงบได้^{๒๑๑}

๑๙. ขันติโสรัจจะ

๑. ขันติ คือ ความอดทน มีลักษณะดังนี้คือ

๑.๑ อดใจทนได้ต่อกำลังแห่งความโกรธแค้น ไม่แสดงอาการ กาย วาจา สูงๆต่ำๆที่ไม่น่ารัก ออกมาให้เป็นที่ปรากฏแก่ผู้อื่น

๑.๒ อดใจทนได้ต่อความลำบากตรากตรำหรือความเหน็ดเหนื่อย^{๒๑๒}

๒. โสรัจจะ คือ ความเสถียร ความมีอหยาศัยยาม ความไม่ล่องละเมิดทางกาย ความไม่ล่องละเมิดทางวาจา ความไม่ล่องละเมิดทางกายและวาจานี้เรียกว่าโสรัจจะ แม้ความสำรวมในศีลทั้งหมดก็ชื่อว่าโสรัจจะ รักความประณีตหมั่นจดและสงบเรียบร้อย ทำจิตใจให้เข้มแข็งไม่ขุ่นหมอง^{๒๑๓}

สรุปและวิเคราะห์หลักธรรมตามหลักศาสนาพุทธ

หลักพุทธธรรม มิได้มีจุดหมายเพื่อการพัฒนาองค์กรหรือเป็นทฤษฎีขององค์กร หรือในหน่วยงาน แต่หลักพุทธธรรมได้ให้ความหมายสำคัญของสมาชิกทุกคน ในสังคมที่ร่วมอยู่ด้วยกันนั้น คือพุทธธรรมมุ่งหมายให้มนุษย์ไม่ว่าจะดำรงตนอยู่ในฐานะใดจะเป็นผู้นำหรือสมาชิกภายใต้การนำของกษัตริย์ ผู้ปกครอง หรือคณะบุคคลต่างๆ สามารถพัฒนาตนในทางคุณธรรม ดังนั้นโดยวิธีการทำงานของภาวะผู้นำตามค่านิยมพุทธธรรม ได้แสดงออกมาโดยธรรมที่ควรประพฤติ ควรที่จะมุ่งไปให้ถึงสภาวะอันสูงสุดต่อปัญหา อุปสรรคขององค์กรที่ผู้นำขาดทั้งองค์ความรู้ความสามารถก็เจริญไม่ได้ กล่าวในทางหลักธรรมของ พระพุทธศาสนา ได้แก่ ความไม่รู้ คือ อวิชชา ผลออกมาคือความเดือดร้อนต่อองค์กรที่เป็นภัยตนเอง ยิ่งผู้นำไม่มีความรู้ด้านหลักธรรมทางพุทธศาสนา ก็ย่อมเกิดปัญหามาก ด้วยเหตุนี้จำเป็นต้องเข้าใจหลักธรรม หรือรอบรู้ในเรื่องของศาสนาบ้าง การที่ผู้นำไม่มีวิสัยทัศน์ในการแก้ไขปัญหา ก็ไม่สามารถมองคน มองงาน มององค์กร ให้กระจ่างแจ่มแจ้งได้ก็จะก่อให้เกิดปัญหาตามมา ผู้นำจะต้องรู้จักสร้างความสามัคคีในหมู่คณะให้จงได้ สร้างองค์ความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการองค์กรผู้นำเชิงพุทธ พบว่าผู้นำจำเป็นต้องเอาความรู้ ความคิด ความสามารถและคุณธรรมมาสู่ภาคปฏิบัติเริ่มจากการทำงานได้ ทำงานดี ทำงานเป็น จนเกิดความชำนาญอันสืบเนื่องมาจากความรู้ในหลายๆด้าน เช่นการงบประมาณ แผนการรักษาศิลปะ ขนบธรรมเนียม แผนงานที่มีความจำเป็น และรู้จักใช้เมตตาธรรมหลักธรรมมาภิบาล หลักการรู้จักยกย่องผู้อื่น และให้มีการลงโทษแก่ผู้ที่ทำผิดล่องละเมิดกฎหมายโดยไม่มื่อคติแอบแฝงอยู่ในใจ สมควรตามโทษานุโทษนอกจากนั้น หากเราพิจารณาตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา สรรพสิ่งจะดำรงอยู่ได้โดยอาศัยซึ่งกันและกันเท่านั้นจะอยู่แบบอิสระตามลำพังไม่ได้ นี่คือหัวใจของกฎธรรมชาติที่

^{๒๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

^{๒๑๒} อ้างแล้ว, หน้า ๒๒.

^{๒๑๓} อภิ.สง (ไทย)๓๔/๑๓ /๔๘/ ตูรายละเอียดในพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) , พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลผลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินต์โปรดักส์จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๙๙.

เรียกว่าธรรมนิยามอันครอบคลุมถึงความสัมพันธ์กันและความอิงอาศัยกันของสิ่งทั้งปวง ซึ่งรู้จักกันดีว่าเป็นกฎของธรรมชาติตามหลักปรัชญาอุปาทานในทางพระพุทธศาสนา

ตามทัศนะสังคมของชาวพุทธที่มองเห็นโลก ในฐานะซึ่งเป็นสิ่งที่อิงอาศัยกันและกันแล้ว ก็จะพัฒนาความรู้สึกรับผิดชอบ กตัญญูและกรุณาต่อกฎแห่งธรรมชาติเพื่อปลูกฝัง ให้สังคมมนุษย์มีการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติทั้งมวล แบบกลมกลืนกัน และแบบสันติซึ่งจะต้องพัฒนา หลักจริยธรรม ศีลธรรมและคุณธรรมขึ้นไว้ในใจอย่างมั่นคง ด้วยหลักพุทธธรรม ๓ ประการกล่าวคือ

๑. ปัญญา หมายถึงความรู้ตามความเป็นจริงว่า ทุกอย่างอยู่ในโลกล้วนอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้นทั้งสิ้น

๒. สุทธิ หมายถึงความบริสุทธิ์ซึ่งเป็นสภาวะที่ใจปราศจากความโลภเป็นตัวก่อให้เกิดมลภาวะทางด้านสิ่งแวดล้อม และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไป

๓. กรุณา หมายถึง ความเห็นอกเห็นใจที่มีต่อบรรดาเหล่าสัตว์และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เพราะพระพุทธศาสนามุ่งสอนให้กายกรรมเต็มเปี่ยมด้วยความกรุณา มีใจกตัญญูต่อธรรมชาติทั้งมวลโดยแท้^{๒๑๔}

ลักษณะการเป็นผู้นำที่ดี ที่ควรแก่การสักการบูชา นบถือ ยกย่อง และเป็นที่ยอมรับของผู้น้อยหรือผู้ได้บังคับบัญชา ตลอดจนคนทั่วไปนั้น ผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่มีภูมิรู้ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา และภูมิฐาน จะต้องนำหลักธรรมมาใช้ในการปกครองหลักธรรมจะต้องวางไว้ตรงหน้า แล้วตามด้วยหลักการ การปกครองจึงจะประสบผลสำเร็จแบบยั่งยืน เพราะการรักษาธรรมมีความสำคัญยิ่ง ดังพระพุทธพจน์ในราชธรรม คือ “พึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ พึงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต พึงสละชีวิตเพื่อรักษาธรรม”

วิญญานแห่งความเป็นผู้นำของบุคคลที่แท้จริงไม่ได้หมายถึงพรสวรรค์ที่ติดตัวมาแต่กำเนิด หากแต่บุคคลลักษณะส่วนตัว วิธีการและรูปแบบแห่งการนำ ตลอดจนวิญญานแห่งจิตสำนึกที่อยู่ภายในจิตใจตัวตนต่างหาก เป็นเหตุให้ผู้คนจำนวนมากเป็นผู้ติดตามด้วยความศรัทธา และพร้อมที่จะอุทิศตนในการทำงานไปสู่เป้าหมายที่ตั้งมาอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย

ผู้นำที่ยิ่งใหญ่และยั่งยืนจะเป็นผู้นำแห่งหลักธรรมมิใช่ผู้นำแห่งหลักการเพียงอย่างเดียว ผู้นำจะต้องมีวิสัยทัศน์มองกว้าง คิดไกลใฝ่สูง เป็นผู้นำแห่งลักษณะทางปัญญาอันเป็นคุณสมบัติที่สำคัญที่สุด และยังเป็นกัลยาณมิตร คือเป็นมิตรที่ดีคอยแนะนำยังเกิดประโยชน์ ใครได้เข้าใกล้ได้สัมผัสก็เหมือนได้คบหาสัตบุรุษผู้ทรงธรรมด้วยสัปปุริสธรรม

ลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่จะเป็นประตูด่านแรกแห่งความเป็นผู้นำที่จะแสดงจิตวิญญานภายใน คือ รอยยิ้มด้วยความเมตตา อันจะก่อให้เกิดความเป็นมิตร เกิดความรัก ความเข้าใจแก่บุคคลที่พบเห็น เป็นมหาเสน่ห์ที่ใครๆ ได้พบได้สัมผัสแล้วอยากมีปฏิสัมพันธ์ด้วย และเป็นตัวบ่งชี้ลักษณะผู้นำที่เปี่ยมด้วยหลักธรรมอันเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของผู้นำที่มีภาวะผู้นำตลอดกาล

^{๒๑๔} Outdoor Education For Youth and Living Society, พุทธธรรมกับหลักภาวะผู้นำ , <<https://www.facebook.com/OEYthailand/posts/343884622367445>>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

ตารางที่ ๒.๓ สรุปคุณลักษณะ คุณสมบัติและหลักธรรมของผู้นำทางศาสนาพุทธ

คุณสมบัติภายนอก	คุณสมบัติภายใน	
มีรูปร่างสมส่วน มีร่างกายสมบูรณ์ มีผิวสวย พูดจาไพเราะอ่อนหวาน อ่อนน้อมถ่อมตน มีเพศที่สมบูรณ์ เป็นผู้เรียบง่าย มีท่าทีสง่า	มีธรรมเป็นใหญ่ มีความสามารถ ไม่มีอคติ ไม่หลงในกาม เป็นผู้เสียสละ มีความอดทน มองการณ์ไกล กระทำตนเป็นแบบอย่าง เป็นผู้เรียนรู้มาก มีมนุษยสัมพันธ์ มีความเป็นกัลยาณมิตร	มีเหตุผล มีความเมตตา มีปัญญามาก เห็นแก่ส่วนร่วม ซื่อสัตย์ ลึกซึ้งในหลักธรรม เชื่อมั่นในทีมงาน ไม่เป็นผู้โง่เขลา รู้จักประมาณ กล้าตัดสินใจ
หลักธรรมของผู้นำทางศาสนาพุทธ		
หลักทศพิธราชธรรม หลักออคติ ๔ หลักพรหมวิหารธรรม หลักสัพปุริสธรรม ๗ ราชสังคหวัตถุ สังคหวัตถุ	เบญจศีล เบญจธรรม อปริหานิยธรรม กัลยาณมิตร สารณียธรรม ขันติโสรัจจะ	

บทที่ ๓

ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาอิสลาม

ในบทนี้ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำ โดยอาศัยกรอบแนวคิดจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน และตัวบทจากพระวจนะของศาสดามุฮัมมัด(ซ.ล.)เป็นหลักสำคัญ ในเบื้องต้นควรทำความเข้าใจว่าอิสลามมิใช่เป็นศาสนาที่มนุษย์คิดค้นขึ้นมา แต่เป็นศาสนาที่พระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของ คือ อัลลอฮ์ (ซ.บ.) ได้ประทานมายังมนุษยชาติ มีความสัจจะและสมบูรณ์อย่างแท้จริง เนื่องจากพระองค์ท่านเป็นผู้ทรงสร้างจักรวาล สรรพสิ่งต่างๆและมนุษย์ ตลอดจนได้ทำการบัญญัติกติกาเป็นบทบัญญัติแห่งกฎหมายไว้ในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน และได้ทรงเลือกมุฮัมมัดเป็นศาสดา ซึ่งถือว่าเป็นผู้นำแห่งมนุษยชาติ เพื่อเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดและเป็นต้นแบบให้บรรดามุสลิมได้ประพฤติปฏิบัติตามเจตจำนงแห่งพระเจ้า ดังคำยืนยันจากพระวจนะของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.)

“แท้จริง ฉันได้มอบสิ่งหนึ่งแก่พวกท่านทั้งหลายซึ่งหากพวกท่านยึดเอาไว้อย่างมั่นคงแล้วท่านทั้งหลายจะไม่หลงออกไปสู่แนวทางเหลวไหลเป็นอันขาด สิ่งนั้นคือ อัลกุรอานและแบบอย่างของฉัน”^๑

๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำในศาสนาอิสลาม

นบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) เป็นมหาบุรุษที่นักวิชาการตะวันตกยอมรับว่าเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดในการนำมนุษยชาติสู่ความสงบสุขและสันติภาพในโลก ช่วงเวลา ๒๓ ปีแห่งการเป็นศาสนทูต (รอซูล) ของอัลลอฮ์ (ซ.บ.) ในการนำอิสลามมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และเปลี่ยนแปลงชาวอาหรับที่แตกแยกเป็นก๊กเป็นเหล่าไร้อารยธรรมให้หันมาสู่แนวทางอิสลาม จนกลายเป็นผู้สร้างอารยธรรมโลกด้วยทรัพยากรที่จำกัด เราอาจพูดได้ว่าไม่มีมหาบุรุษคนใดสามารถทำได้เหมือนท่านในเวลาและปัจจัยที่เท่ากัน แม้ในปัจจุบันความพยายามบางอย่างที่มนุษย์อยากจะทำความสำเร็จ เช่น การทำลาย สิ่งมีนเมาเพียงอย่างเดียว มนุษย์ได้ใช้ทรัพยากรไปมากมายมหาศาล อาศัยนักวิชาการมากมายและเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัยมาเป็นเวลาหลายสิบปี แต่จนทุกวันนี้มนุษย์ก็ยังไม่เห็นวี่แววของความสำเร็จ^๒

ครั้งหนึ่งท่านเมาลานา ญะลาละุดดีน อัล-รุมี ปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่งชาวตุรกีได้เขียนไว้ในบันทึกของท่านว่า วันหนึ่งท่านได้เห็นชายชราคนหนึ่ง ในมือถือคอปเปลิงเดินวนอยู่รอบเมือง ประหนึ่งว่ากำลังค้นหาอะไรบางอย่าง ท่านจึงถามชายผู้นั้นว่า “คุณมองหาอะไรอยู่หรือ ” ชาย

^๑อัลฮาดิษ

^๒สุลัยมาน อิบน์ อะวาด กออิมาน เคล็ดลับของการเป็นผู้นำและอิทธิพล แปลโดย บรรจง บินกาชัน (กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ อัลอะมีน ๒๕๕๖) หน้า ๑๐.

ชราผู้นั้นตอบว่า “ฉันเบื่อหน่ายกับการอยู่กับสิ่งสาระสั่วเหลือเกิน ระอาจนสุดจะทน จึงได้ออกค้นหาเพื่อจะพบผู้คนบ้างในโลกนี้... ฉันรู้สึกคับแค้นใจกับบรรดาผู้เกียจคร้าน และคนครึ่งคนที่พบเห็นอยู่มากมาย... เพื่อว่าฉันจะได้พบ **คนที่สมบูรณ์แบบ** คนเต็มคนที่ฉันจะได้ตื่นตาตื่นใจในคุณค่าของเขาสักที” ท่านเมาลานาจึงกล่าวว่า “ชะรอยท่านจะต้องคว้าน้ำเหลวเสียแล้ว ท่านอย่าได้เสียแรงเสียเวลาค้นหาต่อไปเลย แม้ตัวข้าพเจ้าเองก็ได้พากเพียรอย่าง ท่าน ออกเดินทางไปกับพาหนะคู่ใจ รอนแรมไปตามบ้านเมืองและแคว้นแคว้นต่างๆ มากมายแต่ก็หาได้พบเห็น แม้แต่ร่องรอยของคนที่มี**สมบูรณ์แบบ**ไม่”

สิ่งที่เมาลานา อัล-รุมิ บันทึกไว้นั้นย่อมเป็นความในใจของท่านที่บ่งบอกถึงการที่มนุษย์ได้ผ่านประสบการณ์ต่างๆ มากมายในการค้นพบสิ่งต่างๆ ตั้งแต่กาลดึกดำบรรพ์ไม่ว่าการค้นพบความสำคัญของเกษตรกรรมที่ได้ผันเปลี่ยนวิถีชีวิต วัฒนธรรม และอารยธรรมของมนุษยชาติให้ก้าวเข้าสู่ความศิวิไลซ์ การค้นพบแผ่นดินของโลกใหม่ โดยคริสโตเฟอร์ โคลัมบัส การค้นพบทฤษฎีแรงโน้มถ่วง ตลอดจนการค้นพบในยุคประดิษฐ์กรรมจนถึงการค้นพบที่สร้างความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีต่างๆ แห่งโลกยุคศตวรรษใหม่นี้ มนุษย์อาจได้ค้นพบสิ่งต่างๆ มากมาย แต่คงไม่มีการค้นพบอะไรที่ดูจะยากยิ่งและมีโอกาสพบได้น้อยมากเอกร เช่น **การค้นพบบุคลิกภาพที่ขาดหายไปของมนุษย์** ดังนั้นไม่ว่าโลกของเราจะค้นพบสิ่งต่างๆ ทางวัตถุได้มากมายนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน แต่มนุษย์ก็ยังคงมีความจำเป็นที่ยังต้องค้นหาสิ่งที่ขาดหายไปจากตัวของมนุษย์เองอยู่ต่อไป

อะไรคือสิ่งที่หายไปจากหมู่มนุษย์ ? แน่นนอนไม่ได้หมายความว่าคนทุกคนมีความบกพร่องในส่วนนี้ แต่ไม่ผิดที่จะหมายความว่ามีความเป็นจำนวนมากที่มีบางอย่างที่สำคัญยิ่งต่อความเป็นคนสูญหายไปจากตัวของพวกเขา หากจะพิจารณา สภาพของคนโดยทั่วไปก็จะเห็นว่า ความแตกต่างทางฐานะ สติปัญญา การศึกษา บทบาทหรือหน้าที่ทางสังคม ฯลฯ ไม่มีผลกระทบต่อความเป็นคน ผู้คนทุกระดับชั้น ทุกฐานะทางเศรษฐกิจ ทุกระดับ ทางสติปัญญาและการศึกษา ล้วนไม่มีความแตกต่างกันเลยในบรรทัดฐานของความเป็นคน ดังนั้นจึงต้องมีบางสิ่งที่สำคัญกว่านั้นและสิ่งนั้นย่อมส่งผลให้คนทุกระดับแตกต่างกันได้ ซึ่งหมายความว่าในหมู่มนุษย์ทุกคนจะเข้าใจด้วยกัน สิ่งดังกล่าวจะทำให้คนบางคนแตกต่างจากบางคน สิ่งนั้นคือ “ศรัทธา” ผู้ที่เป็นมุสลิมย่อมเป็นผู้ที่มีศรัทธาต่อองค์อภิบาลเพียงพระองค์เดียวจึงจะได้ชื่อว่า “มุสลิม” คือผู้นอบน้อมตนต่อพระประสงค์ของอัลลอฮ์ (ช.บ.) พระผู้เป็นเจ้าเพียงพระองค์เดียว คนในรูปแบบที่สมบูรณ์จึงไม่มีเพียงลักษณะทางกายภาพ และทางชีวภาพที่เป็นลักษณะซึ่งทั้งคนมั่งมีหรือยากเข็ญ ผู้ปกครองหรือผู้อยู่ใต้การปกครองต่างมีเหมือนกัน แต่ความแตกต่างนั้นอยู่ที่ว่าคนใดบ้างที่มีศรัทธา มีการนอบน้อมจำนนต่อพระประสงค์ของอัลลอฮ์ (ช.บ.)

ผู้เป็นมุสลิมต้องครองบุคลิกภาพและคุณลักษณะของคนที่มี**สมบูรณ์แบบ** แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า ผู้ที่ได้ชื่อเป็นมุสลิมทุกคนจะต้องมีคุณลักษณะสอดคล้องกับหัวข้อนี้ทุกคน มุสลิมจะได้ชื่อว่าเป็นคนที่**สมบูรณ์แบบ**นั้นจำเป็นต้องเป็น “มุสลิมแห่งตัวอย่างที่ดี” หรือ อัล-มุสลิม อัล-มิซาลี ที่มีศรัทธามั่นคง ไม่รู้สึกเคลือบแคลงหรือสงสัยในสัจธรรมของศาสนา ไม่เขินอายที่จะแสดงออกว่าเป็นมุสลิม ไม่ตกเป็นทาสของเงินตรา ลาภยศ อารมณ์ฝ่ายต่ำ หรือเป็นเครื่องมือของทรชน หลงใหลไปกับแสงสีของชีวิต วางตนอย่างเหมาะสม ไม่บ้ากามารมณ์ ไม่แปรเปลี่ยนไปอย่างไรเหตุผลตามกระแสของสังคม ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย มีความสมถะ ไม่ยกตนข่มท่าน ลำพอง จงหองหรือ

เยอหยิ่ง ต้องใช้ชีวิตตามหลักการของศาสนา บุคคลดังนี้จึงจะเป็นมุสลิมที่แท้จริง หรือ อัล-มุสลิม อัล-มิซาลี ผู้ซึ่งสถานการณ์สภาพแวดล้อม กระแสของสังคมไม่อาจส่งผลให้ชีวิตเขาเปลี่ยนแปลงไปจากแนวทางที่ถูกต้องได้ ทั้งสัจธรรมความจริงในตัวเขาก็จะไม่แปรเปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน ส่วนมุสลิมคนใดที่มีคุณลักษณะไกลจากที่กล่าวมานี้จะมีสภาพไม่ต่างจากฟองน้ำที่หาแก่นแท้และความหนักแน่นใต้อะมีได้ ย่อมจะลอยล่องไปตามกระแสของน้ำสุดแต่จะพัดพาไป ดังที่พระคัมภีร์อัล-กุรอานระบุไว้ มุสลิมที่ดีย่อมเป็นประดุจ “ ต้นไม้ที่ดี ” ที่หยั่งรากลึกลงไปในดินอย่างมั่นคง และลำต้นพุ่มทะยานชูดยอดเสียดไปยังท้องฟ้า สำหรับมุสลิมที่ขาดคุณลักษณะที่ดีย่อมเป็นประหนึ่ง “ ต้นไม้ที่ไม่ดี ” ที่หาที่หยั่งรากลงดินไม่ลึก ต้องล้มครืนลงในยามวิกฤตหรือเมื่อเกิดพายุไม่อาจยืนหยัดอยู่ต่อไปได้ “ มุสลิมที่ดี ” จึงเป็น คน ตามนัยและความหมายที่สมบูรณ์ของความเป็น “ คน ” คนดีที่สมบูรณ์แบบย่อมเป็นคนด้วยคุณค่าของความศรัทธาที่เป็นแก่นและรากฐานแห่งสัจธรรม^๓

เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่าปัจจัยหนึ่งที่สร้างความสำเร็จให้แก่ท่านปมูฮัมหมัด (ช.ล.) ก็คือคุณสมบัติแห่งความเป็นผู้นำของท่านซึ่งมีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมความเชื่อของผู้คน และดึงดูดผู้คนให้มาร่วมทำงานและสืบสานอุดมการณ์ของท่าน จึงมีหลายคนพยายามที่จะศึกษาบุคลิกภาพและจิตวิทยาความเป็นผู้นำของท่านต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตผู้คนและสร้างความสำเร็จ^๔

ปัจจุบัน ชาติมุสลิมไม่ได้ขาดแคลนท รัพยากรมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติเพื่อที่จะกอบกู้ตำแหน่งทางธรรมชาติที่ล้ำหน้าชาติอื่น เพราะชาติมุสลิมมีทั้งผู้ชาย ผู้หญิง เยาวชน เด็กและคนแก่ที่มีการรับรู้ที่ถูกต้อง มีความต้องการ มีความมุ่งมั่น มีความกล้าหาญและความแน่วแน่ที่จะเสียสละตัวตนภายในและใช้ชีวิตทั้งหมดของพวกเขาในการบรรลุถึงเป้าหมายนี้^๕

ผู้นำ (Leaders) และภาวะผู้นำ (Leadership) ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งที่อัลกุรอานและตัวบทจากพระวจนะของศาสดามูฮัมหมัด (ช.ล.) ตลอดจนผู้นำหรือผู้ปกครองอันทรงธรรมแห่งอิสลามได้กล่าวไว้นั้นหมายความว่าสิ่งเหล่านี้คือกรอบแนวคิดและหลักการบริหาร ผู้วิจัยขอยกบางโองการของอัลกุรอานที่เกี่ยวข้องกับผู้นำและภาวะผู้นำในทรรศนะของอิสลามดังนี้^๖

“โดยแน่นอนเราได้ส่งบรรดาศาสนทูตของเราพร้อมด้วยหลักฐานทั้งหลายอันชัดแจ้ง และเราได้ประทานคัมภีร์และความยุติธรรมลงมาพร้อมกับพวกเขาเพื่อมนุษย์จะได้ดำรงอยู่บนเที่ยงธรรมและเราได้มีเหล็กขึ้นมาเพราะในนั้นมีความแข็งแกร่งมาก”^๗

^๓ อานัส อมาตยกุล , ความหมายของชีวิตและความเป็นคนตามคำสอนของอิสลาม , <www.dranas.net/index.php?lay=show&ac=article&id=538774493&Ntype=1>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^๔ สุลัยมาน อิบน์ อะวาด กออิมาน, **เคล็ดลับของการเป็นผู้นำและอิทธิพล**, หน้า ๖.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

^๖ ดร.เชคซะรีฟ ฮาดีย , อุดมรัฐปรัชญาในทัศนะของฟารอบีและอิมามโคมัยนี , <http://thaiiranalumni.com/index.php?option=com_content&view=article&id=117%3Aincrease-your-business-credibility&catid=34%3Ademo&Itemid=40>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๕๖.

^๗ พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัลอะหดีด 57 : 25 / เล่ม 3 / หน้า 1274.

“และเราปรารถนาที่จะให้ความโปรดปราน แก่บรรดาผู้ที่อ่อนแอในแผ่นดินและเราจะทำให้พวกเขาเป็นผู้นำ และทำให้พวกเขาเป็นผู้รับมรดก”^๘

ทั้งสองโครงการนี้พระผู้เป็นเจ้าเอกองค์อัลลอฮ์ (ช.บ.) ประสงค์ที่จะแจ้งให้ประชาชาติทุกยุคทุกสมัยรู้ว่าแท้จริงมนุษย์นั้นเป็นสัตว์สังคม และทุกๆสังคมต้องการผู้นำและผู้ชี้แนะที่มีภาวะผู้นำเป็นผู้ยาเกรง และเคร่งครัด สำรวมตน

ผู้นำ เป็นบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งโดยพระผู้เป็นเจ้า และเป็นบุคคลที่พระผู้เป็นเจ้าไว้วางใจให้อยู่ในฐานะของผู้ชี้แนะ ตำแหน่งผู้นำนั้นเป็นพันธะสัญญาหนึ่งของพระเจ้า นั่นหมายความว่า เป็นการกำหนดโดยพระเจ้าต่อกลุ่มคนที่เหมาะสมและทรงธรรมให้ดำรงตำแหน่งผู้นำแห่งมวลมนุษยชาติ^๙

ดังส่วนหนึ่งจากคำสอนครั้งสุดท้ายจากท่านศาสดามูฮัมหมัด (ช.ล.) ความว่า

“...โอ้ผู้ศรัทธาทั้งหลาย หากเมื่อถึงเวลาที่ฉันต้องจากพวกท่านไปแล้ว พวกท่านจงอย่าได้หันกลับไปต่อสู้เป็นศัตรูหลังเลือดกัน เหมือนเช่นสมัยแห่งความโง่เขลาดังที่ได้ผ่านมา แท้จริงฉันได้มอบสิ่งหนึ่งแก่พวกท่านทั้งหลายซึ่งหากพวกท่านยึดเอาไว้ อย่างมั่นคง แล้วท่านทั้งหลายจะไม่หลงออกไปสู่แนวทางเหลวไหลเป็นอันขาด สิ่งนั้นคือ อัลกุรอาน และแบบอย่างของฉัน...”^{๑๐}

ในฐานะที่ ศาสดามูฮัมหมัด (ช.ล.) คือผู้นำที่สั่งเสียให้ติดตามและยึด ถือนแบบอย่าง จึงสมควรที่ผู้นำระดับต่างๆจะต้องศึกษาคุณสมบัติและบุคลิกภาพของท่านอย่างลึกซึ้งเพื่อใช้เป็นแนวทางพัฒนาตัวเองก่อนที่จะพัฒนาผู้อื่น เพราะการเปลี่ยนแปลงต้องเริ่มจากผู้ที่คิดจะให้ผู้อื่นเปลี่ยนแปลง หากตัวผู้นำเองยังไม่คิดเปลี่ยนแปลงก็ยากที่จะให้ผู้อื่นเกิดการเปลี่ยนแปลง การพูดถึงการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงก็เป็นเพียงการขายฝันที่อาจทำให้ความเชื่อมั่นศรัทธาของประชาชนผู้สนับสนุนต้องเสื่อมคลอนและมลายหายไปในที่สุด^{๑๑}

ดังส่วนหนึ่งของพระดำรัสของอัลลอฮ์ (ช.บ.) ในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน

“...แท้จริงอัลลอฮ์ (ช.บ.) มิทรงเปลี่ยนแปลงสภาพของประชาชาติใด จนกว่าพวกเขาจะเปลี่ยนแปลงสภาพของพวกเขาก่อน...”^{๑๒}

เคาะลีฟะฮ์ ถูกนิยามว่าเป็นประมุขของรัฐซึ่งได้รับการเลือกตั้ง อำนาจของเคาะลีฟะฮ์ ไม่ถูกจำกัดโดยรัฐธรรมนูญ หรือสถาบันทางการเมืองใดๆแต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเคาะลีฟะฮ์จะเป็น

^๘พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัลเกาะศ็อศ 28 : 5 / เล่ม 2 / หน้า 802.

^๙ดร.เชคซะรีฟ ฮาดีย , อุตมรรัฐปรัชญาในทัศนะของฟารอบีและอิมามโคมัยนี ,

<http://thaiiranalumni.com/index.php?option=com_content&view=article&id=117%3Aincrease-your-business-credibility&catid=34%3Ademo&Itemid=40>, เข้าถึงเมื่อวันที่ 5 เมษายน 2556.

^{๑๐}อัลฮาดิษ

^{๑๑}ซุรียี นูร , บุคลิกและคุณลักษณะของผู้นำที่ดีศึกษาจากชีวประวัติอุมม์อิบนุอัล -ค็อฏฏ็อบเราะฮ์ญัลลอฮ์ อันฮ, <http://khozafi-shahaan.blogspot.com/2010/10/blog-post_3208.html>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๕๖.

^{๑๒}พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อีรเราะฮุด 13 : 11 / เล่ม 2 / หน้า 511.

ผู้เผด็จการ หรือมีอำนาจไม่จำกัดเพราะเคาะลีฟะฮ์ต้องใช้อำนาจให้เป็นไปตามบทบัญญัติ คัมภีร์อัลกุรอานและสุนนะฮ์ของท่านศาสดา

เคาะลีฟะฮ์ ไม่มีหน้าที่ในการเป็นศาสดา แต่ต้องทำหน้าที่ในทางศาสนาบางอย่าง หน้าที่ทางศาสนาของเคาะลีฟะฮ์ที่สำคัญ คือต้องเป็นผู้นำทางการนมาซรวมในมัสยิดและการเทศนาธรรมในวันศุกร์การเป็นผู้นำหรืออิหม่าม ในการนมาซถือเป็นเครื่องหมายของความเป็นประมุขทางด้านศาสนาและการเมืองในอิสลามผู้ทำหน้าที่นี้ก็คือผู้ที่มีอำนาจสูงสุด เหตุที่เคาะลีฟะฮ์มีความหมายสำคัญอย่างยิ่งก็เพราะตำแหน่งเคาะลีฟะฮ์มิได้เป็นแต่เพียงประมุขของรัฐเท่านั้น แต่เป็นผู้บังคับบัญชากองทัพอีกด้วย เป็นผู้ส่งกองทัพออกทำศึกในต่างแดน แต่งตั้งแม่ทัพนายกองและสอนนักเรียนการต่อสู้กับศัตรู โดยเคาะลีฟะฮ์จะแสวงหาคำแนะนำจากบรรดาสาวกของท่านศาสดา

สมัยแห่งสี่เคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรม ได้ชื่อว่าเป็นยุคทองของอิสลามหลังจากศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) ไปปูทางแห่งสัจจะเอาไว้แล้ว ทั้งนี้ก็เพราะเคาะลีฟะฮ์ ยังทำหน้าที่ในด้านอำนวยความยุติธรรมให้กับอาณาประชาราษฎร์อีกด้วย นั่นคือการดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาสูงสุดของอาณาจักร เป็นผู้รวบรวมเงินรายได้ของรัฐ การก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ เช่น การขุดลอกคลอง เป็นต้น

ในสมัยของสี่เคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรม จะสังเกตได้ว่าสำนักงานปฏิบัติการเกี่ยวกับกิจการของรัฐโดยตรงยังไม่มี ดังนั้นเคาะลีฟะฮ์จึงต้องดูแลงานทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับกิจการของรัฐ อย่างไรก็ตามเมื่อเคาะลีฟะฮ์ต้องมีหน้าที่รับผิดชอบมากขึ้น เคาะลีฟะฮ์ก็ต้องอาศัยความช่วยเหลือจากสหายของท่านหรือผู้ใดผู้หนึ่งให้ปฏิบัติงานของรัฐ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือท่านอุมัร ทำหน้าที่บริหารความยุติธรรมและแจกจ่ายภาษีช่วยคนยากคนจน ในสมัยของท่านอูบัยดฺ ท่านอะลีผู้ทรงความรู้ ได้รับมอบหมายให้โต้ตอบจดหมายและดูแลเชลยศึก จึงอาจกล่าวได้ว่าในสมัยของอูบัยดฺ การะของการบริหารแผ่นดินได้ถูกแบ่งไปในหมู่สาวกคนสำคัญๆ เพื่อมิให้คนเดียวต้องมารับภาระอันหนักอึ้ง ในสมัยที่ศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) ยังมีชีวิตอยู่ บรรดาเลขาณูการและผู้ช่วยเคาะลีฟะฮ์จะทำงานในลานมัสยิดของท่านศาสดาที่มะดีนะฮ์

แม้ว่าตำแหน่งผู้สืบทอดต่อจากท่านศาสดาจะมีเรื่องของความขัดแย้งอยู่ แต่ก็ไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าในสมัยของเคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรม เป็นยุคสมัยแห่งความรุ่งเรืองของการนำสัจธรรมของอิสลามสู่โลกภายนอกได้อย่างกว้างไกลที่สุดอาจกล่าวได้ว่าสี่เคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรม ถูกกำหนดให้เป็นผู้ทำหน้าที่เผยแพร่คำประกาศแห่งศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้าไปสู่มนุษยชาติ พวกเขาถือธงแห่งอิสลามและนำมันไปทั่วทุกมุมโลกอย่างแข็งขัน คำสอนของท่านศาสดาได้ให้ชีวิตใหม่แก่พวกเขา ภายในเวลาสามสิบปีเท่านั้น พวกเขาได้สร้างอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่กว่าอาณาจักรโรมันขึ้นได้^{๑๓}

ประชาชาติมุสลิมได้ปรากฏตัวและสามารถก้าวหน้าขึ้นเป็นผู้นำโลก ทำหน้าที่ปลดปล่อยบรรดาชาติอ่อนแอทั้งหลายจากมหาอำนาจโลกสมัยนั้นที่ใช้อิทธิพลครอบงำและใช้อำนาจบาตรใหญ่กดขี่มาโดยตลอด พร้อมช่วยนำพามนุษยชาติให้ขับเคลื่อนเดินไปอย่างสมดุลและ

^{๑๓} อับดุลลอฮ์ อัลกอรี , สี่เคาะลีฟะฮ์ ผู้ทรงธรรม , แปลโดย ผศ.ดลมนรรัตน์ บากา , (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นันทา พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๓๗), คำนำ.

เที่ยงธรรม ด้วยคุณสมบัติอันเพียบพร้อมที่เหมาะสมต่อการเป็นผู้นำโลก และประกันความสุขและความสำเร็จของชาติต่างๆ เหล่านั้นภายใต้ร่มเงาและการนำของพวกเขาได้ ทั้งนี้ด้วยอัตลักษณ์ ๔ ประการต่อไปนี้

หนึ่ง : เพราะพวกเขามีคัมภีร์หนึ่งที่ถูกระทานลงมาเป็นบทบัญญัติแห่งพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งการได้มาของบทบัญญัตินี้ดังกล่าว ไม่ใช่เพียงเพื่อตัวของพวกเขาเอง เพราะเช่นนั้นเท่ากับเป็นบ่อเกิดของความโง่เขลา ความผิดพลาดและความที่ทำให้พวกเขามี แสงสว่างที่สามารถส่องนำทางเดินไปท่ามกลางมนุษย์ ทรงทำให้พวกเขามีบทบัญญัติที่ใช้เป็นกฎหมายในระหว่างผู้คนได้^{๑๔}

“หรือว่าผู้ที่ตายแล้วเรา อัลลอฮฺ (ช.บ.) ได้ให้เขามีชีวิตขึ้น และเราได้ให้แสงสว่างแก่เขา ใช้แสงสว่างนั้นเดินทางไปในระหว่างมนุษย์ จะเหมือนกับผู้ที่เสมือนอยู่ในบรรดาความมืดโดยมิเคยออกจากมันเลยกระนั้นหรือ?”^{๑๕}

และในอีกคำตรัสของอัลลอฮฺ (ช.บ.) ที่ว่า

“ผู้ที่ศรัทธาทั้งหลาย จงเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยดีเพื่ออัลลอฮฺ (ช.บ.) เป็นพยานด้วยความเที่ยงธรรมและจงอย่าให้เกลียดชังพวกหนึ่งพวกใดทำให้พวกเขามีอยู่ดีธรรม จงยุติธรรมเถิด มัน เป็นสิ่งที่ใกล้กับความยำเกรงยิ่งกว่า และพึงยำเกรงอัลลอฮฺ (ช.บ.) เถิด แท้จริงอัลลอฮฺ (ช.บ.) นั้นเป็นผู้ ทรงรอบรู้อย่างละเอียดในสิ่งที่พวกเจ้ากระทำ”^{๑๖}

สอง : พวกเขามีได้ก้าวขึ้นเป็นผู้นำหรือผู้ปกครองบ้านเมืองโดยขาดการอบรมสั่งสอน ด้านจริยธรรม หรือขัดเกลาลึใจ เหมือนดังเช่นชนชาติหรือผู้นำผู้ปกครองโดยส่วนใหญ่ทั้งในอดีตหรือปัจจุบัน ทว่าพวกเขาถูกพุ่มพื้มาเป็นเวลานานพอควรภายใต้การอบรมสั่งสอนของนบีมุฮัมมัด (ช.ล.) ภายใต้การดูแลทุกรายละเอียดสามารถขัดเกลา ผักผ่อนทำให้พวกเขายึดมั่นอยู่ในความสมถะ นอบน้อม พอเพียง มีสัจจะ เสียสละตนเอง ยำเกรงพระเจ้า และปราศจากนิสยที่ฝักใฝ่หรือกระสัน อยากรได้ตำแหน่ง^{๑๗}

ท่านนบีก้าวไวว่า “สาบานต่อพระเจ้า เราจะไม่มีวันมอบภาระงานอันนี้ให้แก่ผู้ใดที่ร้องขออยากจะเป็น หรือผู้ใดที่กระสันอยากจะได้”^{๑๘}

และโองการหนึ่งที่ยังเคาะโสตประสาทของพวกเขาอยู่ตลอด คือ

“นั่นคือที่พำนักแห่งปรโลก เรา อัลลอฮฺ (ช.บ.) ได้เตรียมไว้สำหรับบรรดาผู้ไม่ปรารถนา หยิ่งผยองในหน้าแผ่นดิน และไม่ก่อความเสียหาย และบั่นปลาย (แห่งความสำเร็จ) ย่อมเป็นของบรรดาผู้ยำเกรง”^{๑๙}

^{๑๔} อบุลหะซัน อาลี อัล-นัจวี, *Islam and the Word ภาคที่ ๑*, แปลโดย นศรุลลอฮ์ หมัดตะพงค์, (ปัตตานี : มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓๙.

^{๑๕} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัล-อันอาม 6 : 122 / เล่ม 1 / หน้า 285.

^{๑๖} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัลมาอิดะฮ์ 5 : 8 / เล่ม 1 / หน้า 213.

^{๑๗} อบุลหะซัน อาลี อัล-นัจวี, *Islam and the Word ภาคที่ ๑*, หน้า ๑๔๐.

^{๑๘} อัลฮาดิษ, มุตตะพะกุละลียะฮ์

^{๑๙} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัล-เกาะศ็อด 28 : 83 / เล่ม 2 / หน้า 822.

พวกเขามีเคยกระโจนหาตำแหน่ง หรือยศถาบรรดาศักดิ์เหมือนแมลงที่บินกระโจนสู่เปลวไฟ มีแต่จะหลีกห่างและระมัดระวังตัวในการรับหน้าที่เหล่านั้นเสมอ ไม่เสนอหน้าเพื่อขอรับตำแหน่งผู้นำ หรือยกย่องตัวเองด้วยการโฆษณาชวนเชื่อ วังเต็นใช้เงินใช้ทองลอบบี แต่หากได้รับมอบหมายหน้าที่อันใดเกี่ยวกับส่วนรวมแล้ว พวกเขาก็จะไม่ถือนั่นคือโชค ลาภ รายได้ หรือผลจากการที่ใช้ทรัพย์สินหรือความพยายาม แต่จะสำนึกเสมอว่า มันคือภาระหน้าที่อยู่บนบ่าและเป็นแบบทดสอบหนึ่งจากพระเจ้า ด้วยความตระหนักเสมอว่า พวกเขาจะต้องไปยืนอยู่หน้าพระพักต์ของพระองค์และถูกสอบถามในประการเหล่านั้นทุกรายละเอียด พวกเขาระลึกอยู่ตลอดเวลาในคำตรัสของพระองค์ที่ว่า^{๒๐}

“แท้จริงอัลลอฮ์ (ช.บ.) ทรงใช้พวกเจ้าให้มอบคุณ์บรรดาของฝาก (อะมานะฮ์) แก่เจ้าของของมัน และเมื่อพวกเจ้าตัดสินระหว่างผู้คน พวกเจ้าก็ต้องตัดสินด้วยความยุติธรรม...”^{๒๑}

สาม : พวกเขามีได้ทำไปเพื่อรับใช้ชาติพันธุ์ กลุ่มชน และประเทศใดเป็นการเฉพาะ หรือเพื่อพวกพ้องของตนมีชีวิตการเป็นอยู่ที่ดีหรือได้ประโยชน์ เนื่องจากเชื่อมั่นว่าชาติพันธุ์ตนเองมีเกียรติและศักดิ์ศรีเหนือชนชาติหรือประเทศอื่นๆ หรือคิดว่าพวกตนถูกบังเกิดมาต้องเป็นผู้ปกครองเท่านั้น ขณะที่ชนชาติอื่นล้วนเป็นอาณานิคมที่ต้องยึดครองไว้ได้อำนาจ พวกเขามีได้ปรากฏออกมาเพื่อสถาปนาอาณาจักรอาหรับเพียงเพื่อบำเรอชีวิตอย่างสุขสำราญภายใต้ร่มเงาของอาณาจักรดังกล่าว และเดินเจ็ดหน้าชูตาอย่างโอหังภายใต้แนวคิดของอภิสัทธีชน หรือเพื่อนำพามนุษย์ออกจากการปกครองของโรมันและเปอร์เซียสู่การปกครองของอาหรับ หรือสู่การปกครองตนเองก็หาไม่ ทว่าพวกเขายืนขึ้นเพื่อปลดปล่อยมนุษยชาติออกจากการเป็นทาสของมนุษย์ทั้งหลายสู่การเป็นทาสของอัลลอฮ์ (ช.บ.) เพียงองค์เดียว ดังคำกล่าวของท่านริบียี บินอาмирทูตของฝ่ายมุสลิมที่ได้แถลงไว้ต่อหน้าบัลลังก์ของเยอร์คาร์ดว่า

“พระเจ้าทรงส่งเรามาเพื่อปลดปล่อยมนุษยชาติออกจากการเป็นทาสของมนุษย์ด้วยกันไปสู่การเป็นบ่าวของพระองค์เพียงองค์เดียว ออกจากความคับแคบของโลกนี้สู่ความไพศาลของมัน ออกจากการกดขี่ของระบบลัทธิทั้งหลายสู่ความยุติธรรมของอิสลาม...” ชนชาติต่างๆ ในทัศนะของพวกเขาล้วนเท่าเทียมกัน เพราะมนุษย์ทั้งหลายย่อมมีความเสมอภาค ทุกคนล้วนแล้วแต่มาจากอาดัม ขณะที่อาดัมก็ถูกสร้างมาจากดิน คนอาหรับมิได้เลิศเลอดีกว่าคนที่มิใช่อาหรับ หรือคนมิใช่อาหรับก็มิได้เลอเลิศกว่าคนอาหรับ เว้นแต่ด้วยความยำเกรง (พระเจ้า) เท่านั้นเป็นตัวชี้วัด^{๒๒}

“โอ้มนุษยชาติทั้งหลาย แท้จริงเรา อัลลอฮ์ (ช.บ.) ได้สร้างพวกเจ้าจากชายหนึ่ง (คืออาดัม) และหญิงหนึ่ง (คือฮาวาหรืออีฟ) และเราได้ให้พวกเจ้าแยกเป็นเผ่าพันธุ์และตระกูลมากมาย เพื่อจะได้ทำความรู้จักกัน แท้จริงผู้ที่มีเกียรติยิ่งในหมู่พวกเจ้า ณ อัลลอฮ์ (ช.บ.) นั้น คือผู้ที่มีความยำเกรงที่สุดใหมู่พวกเจ้า...”^{๒๓}

^{๒๐} อิบูลหะซัน อาลี อัล-นัจวี, *Islam and the Word* ภาคที่ ๑, หน้า ๑๔๐ - ๑๔๑.

^{๒๑} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อันนิซาอ์ 4 : 58 / เล่ม 1 / หน้า 173.

^{๒๒} อิบูลหะซัน อาลี อัล-นัจวี, *Islam and the Word* ภาคที่ ๑, หน้า ๑๔๑ - ๑๔๒.

^{๒๓} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัลหุญร็อต 49 : 13 / เล่ม 3 / หน้า 1182.

เคาะลีฟะฮ์ฮุมาอีร์ อิบดุล-ค็อลฎอบได้กล่าวต่อฮุมาอีร์ อิบดุลอาศผู้ปกครองแห่งเมืองอียิปต์ ซึ่งลูกชายของเขามีเรื่องทะเลาะและทุบตีชาวอียิปต์พื้นเมืองคนหนึ่งพร้อมกับอวดอ้างชาติตระกูลอย่างโอหังว่า “นี่ไง คือการสั่งสอนจากลูกของผู้มีบารมี...” ฮุมาอีร์ได้ลงโทษลูกชายของฮุมาอีร์พร้อมกล่าวว่า “เจ้าเอาพวกเขามาเป็นทาสตั้งแต่เมื่อไหร่ล่ะทั้งๆที่พวกเขาเกิดมาจากท้องแม่อย่างอิสระชน”

พวกเขาไม่เคยตระหนักที่จะหยิбыื่นศาสนา ความรู้ วิธีการอบรมที่พวกเขามีอยู่แก่บุคคลอื่น พวกเขาไม่ถือว่าการปกครอง การเป็นผู้นำ หรือความมีเกียรติยศเป็นสิทธิเฉพาะบุคคลจากตระกูล สืบทอด หรือชาติใดๆ ทว่าพวกเขาคือก้อนเมฆที่พร้อมจะจัดกระจายไปทั่ว และครอบคลุมยังมนุษย์ทั้งหลาย เป็นเมฆอุ่มฝนที่ทั้งพื้นราบและสถานทุรกันดารทั้งหลายล้วนต่างเฝ้ารอคอยน้ำฝนอย่างเบิกบาน ขณะที่ประเทศและประชาชนทั้งหลายต่างก็ได้รับประโยชน์จากมันไม่มากนักน้อย...

ภายใต้ร่มเงาและการปกครองของพวกเขา ทำให้ชนชาติและประชาชนทั้งหลาย (แม้จะเป็นกลุ่มชนที่ถูกกดขี่มายาวนานในอดีต) ก็มีสิทธิอย่างเท่าเทียมกันตามบทบัญญัติทางศาสนา พวกเขาสามารถหาความรู้และเข้าถึงกระบวนการการฝึกอบรมอย่างเสมอภาค อีกทั้งมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการบ้านเมืองอย่างเท่าเทียมกัน บรรดาชาติต่างๆได้ร่วมมือกันอย่างเคียงบ่าเคียงไหล่กับชาวอาหรับในการพัฒนาสังคมใหม่ กระทั่งในบางครั้งชนชาติอื่น อาจได้รับโอกาสมากกว่าชาวอาหรับเสียด้วยซ้ำ ซึ่งบางคนก็เป็นถึงบรรดาอิมามอันเปี่ยมเสมือนมงกุฎของชนชาวอาหรับ และผู้นำของบรรดามุสลิมทั้งหลายที่มีทั้งนักนิติศาสตร์ (ฟุคอฮาฮ์) นักวิชาการฮาดิซ ท่านอิมามค็อลฎอนกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “นับเป็นเรื่องแปลกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นก็คือบรรดาผู้ทรงความรู้ในศาสนาอิสลามส่วนใหญ่แล้วมักเป็นชนต่างชาติ (ที่มีเชื้อชาวอาหรับ) แทบทั้งสิ้น ในที่นี้ไม่ว่าจะในสาขาวิชาต่างๆ ด้านศาสนา หรือวิชาการด้านวิทยาศาสตร์ก็ตาม ซึ่งปรากฏว่าน้อยมากที่เป็นชาวอาหรับ และในจำนวนนั้นบางคนอาจมีเชื้อสายเป็นอาหรับ แต่พูดภาษาอื่นหรือมีครูผู้ประสาทวิชาความรู้เป็นชนต่างชาติสัญชาติต่างๆ ที่ศาสนาไม่มีรากฐานมาจากประเทศอาหรับ และเจ้าของผู้กำหนดบัญญัติของมัน (หมายถึงนบี) ก็เป็นคนอาหรับเช่นเดียวกัน” บรรดาผู้นำ กษัตริย์ ผู้ปกครองและบุคคลสำคัญมากมายมาจากชนชาติเหล่านี้ในยุคของอิสลาม เขาเหล่านั้นนับเป็นดวงดาวอันแจ่มจรัสของโลก ผู้นำที่ปราดเปรื่องของมนุษยชาติและความดีงามของชาวโลกทั้งในด้านเกียรติยศ ความเป็นวีรบุรุษ อัจฉริยะภาพ ด้านศาสนาและผลงานอันมากมายที่มีอาจคำนวณนับได้หมดนอกจากพระเจ้าเท่านั้น....

สี่ : เนื่องในตัวของมนุษย์ประกอบด้วย ๒ ส่วนสำคัญ คือส่วนที่เป็นเรือนร่างและจิตวิญญาณ พวกเขามีหัวใจ สติปัญญา อารมณ์และอวัยวะต่างๆ เขามีอาจมีความสุขและประสบความสำเร็จ พัฒนาหรือก้าวไปข้างหน้าอย่างสมดุลและเที่ยงธรรมได้ จนกว่าพลังทั้งหมดจะได้รับการพัฒนาอย่างพอดีและเหมาะสม และได้รับสารอาหารที่มีประโยชน์ ฉะนั้นนั่น การพัฒนาที่ดีย่อมมีอาจเกิดขึ้นเว้นแต่ต้องอาศัยการนำที่ดี มีดุลยภาพ ศาสนา จริยธรรม ทั้งด้านสติปัญญาและร่างกาย ด้วยจึงจะทำให้มนุษย์สามารถบรรลุถึงความสมบูรณ์แห่งการเป็นมนุษย์ได้โดยง่ายขึ้น ประสบการณ์ที่ผ่านมาได้ยืนยันแล้วว่าสิ่งดังกล่าวนี้เกิดขึ้นไม่ได้เลย นอกจากด้วยการนำชีวิต และการควบคุมทิศทางของการพัฒนาที่มาจากบรรดาผู้ที่ศรัทธาที่เชื่อมั่นทั้งในเรื่องของจิตวิญญาณและวัตถุควบคู่กันไป พร้อมเป็นตัวอย่างอันสมบูรณ์ในชีวิตทั้งด้านศาสนาและจริยธรรม เป็นผู้ที่มีปัญญาที่ดีและสมบูรณ์ ความรู้ที่ถูกต้อง และทรงคุณค่า แต่หากผู้นำเหล่านั้นบกพร่องในด้านความเชื่อและด้านคุณธรรมแล้ว

ความบกพร่องดังกล่าวก็จะสะท้อนสู่แนวทางพัฒนาของพวกเขาทันที และจะค่อยเติบโตและปรากฏขึ้นเป็นวิกฤติการณ์ต่างๆในหลากหลายรูปแบบตามมา

ดังนั้น หากกลุ่มบุคคลที่ก้าวขึ้นมาเป็นพวกวัตถุนิยม และฝังใจในเรื่องของการเสพสุขหรือแสวงหาผลประโยชน์ ไม่เชื่อสิ่งใดนอกจากชีวิตนี้ ไม่เชื่อสิ่งเบื้องหลังประสาทสัมผัสแล้ว แน่นนอนธรรมชาติ อุดมการณ์และเจตคติของบุคคลเหล่านี้ก็จะมีอิทธิพลต่อการวางกรอบและรูปแบบต่างๆ ของการพัฒนา รวมทั้งมีผลต่อการกำหนดคุณค่าเป้าหมายและโครงสร้างของมันทันที ซึ่งอาจสร้างความสมบูรณ์ของชีวิตเพียงบางส่วนเท่านั้น แต่ในอีกหลายส่วนซึ่งสำคัญกว่าต้องบกพร่องเสียหายไป การพัฒนาดังกล่าวก็จะเติบโตและเจริญรุ่งเรืองขึ้นบนรากฐานของค่าจ้างและค่าตอบแทนเท่านั้น เจริญรุ่งเรืองในเรื่องของเงินทองและเสื้อผ้าอาภรณ์ ในเรื่องของอาวุธและกระสุน หรือเติบโตแค่สนามสงครามหรือสมรภูมิการต่อสู้ฆ่าฟันกัน รุ่งเรืองในด้านศาสตร์คิดต่างๆ ด้านความบันเทิงอันไร้สาระและชุมชนแห่งความชั่วช้าสามัญเท่านั้น แต่ในด้านหัวใจ จิตวิญญาณ ความผูกพันระหว่างสามีภรรยา ระหว่างลูกกับพ่อแม่ พี่น้องและระหว่างญาติสนิทมิตรสหายกลับถูกปลดปล่อยปละละเลยให้อับเฉาและเหี่ยวตาย การพัฒนาดังกล่าวเปรียบเสมือนร่างกายใหญ่โต อ้วนท้วน นานิยม ยกย่อง ขณะภายในจิตใจมีความเจ็บปวดทรมานและสุขภาพอันอ่อนแอที่มีโรคร้ายคุกคามรบกวนอยู่ตลอดเวลา^{๒๔}

๓.๒ ความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำ

วินัย (มรวาน) สะมะฮุน ได้ให้ความหมายว่า แต่ละประชาคมมีความจำเป็นต้องมีผู้นำเพื่อปกครอง และบริหารจัดการ ให้ประชาคมอยู่กันอย่างสงบมั่นคงและมีความสุขกันอย่างทั่วถึง ความเป็นผู้นำในแต่ละประชาคมนั้นสามารถจัดให้มีผู้นำลดหลั่นกันอีกได้หลายระดับ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์จริงที่มีการจัดตั้งโดยประชากรอันเป็นที่ยอมรับในแต่ละประชาคมด้วยกติกาที่กำหนดกันไว้ ในบรรดาเหล่าประชาคม มีความจำเป็นต้องจัดตั้งองค์กรได้อีกหลากหลายองค์กร และมีผู้นำบริหารองค์กรอีกหลายระดับที่ได้รับการเลือกสรรมาจากประชากรที่เกี่ยวข้องศาสนาอิสลามมีผู้นำระดับชัดเจนในบทบัญญัติซึ่งแบ่งได้เป็น ๒ ระดับ

ระดับที่ ๑ คือบรรดานบีทั้งหลายซึ่งพระเจ้าทรงแต่งตั้ง

ระดับที่ ๒ คือบรรดา เคาละลีพะฮ์(ผู้แทน)ที่ประชากรจัดตั้งกันขึ้นมาด้วยเสียงส่วนใหญ่^{๒๕}

ดังปรากฏในคำสอนของฮาดีษหนึ่ง คือ

“....ทุกครั้งทีนบีผู้หนึ่งเสียชีวิตจะมียี่สิบคนมาแทน และจะไม่มียี่สิบคนใดอีกแล้วหลังจากนั้น แต่จะมีเคาละลีพะฮ์มาแทนฉัน แล้วจะมีอีกมากมาย...”^{๒๖}

^{๒๔} อุบลหะซัน อาลี อัล-นัจวี, *Islam and the Word ภาคที่ ๑*, หน้า ๑๔๒ - ๑๔๔.

^{๒๕} วินัย (มรวาน)สะมะฮุน, การเลือกผู้นำ <<http://www.oknation.net/blog/kt/2010/05/10/entry-1>>, เข้าถึงวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๕๖

^{๒๖} อัลฮาดีษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรีและอิหม่ามมุสลิม

ผู้นำที่พระเจ้าแต่งตั้งเป็นคนสุดท้ายคือท่านนบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) ตามฮาดีษบัญญัติ คงมีเพียงตำแหน่งเคาะลีฟะฮ์ที่มนุษย์จัดตั้งขึ้น และมีชื่อตำแหน่งที่เปลี่ยนแปลงกันไปตามสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมการเมือง^{๒๓}

อูบัยกรฺ (ร.ค.) “ฉันได้ถูกเลือกให้เป็นผู้นำของพวกท่านโดยที่ฉันเองก็ไม่ดีกว่าใครในหมู่พวกท่านดังนั้น ถ้าฉันทำดี พวกท่านก็มีหน้าที่ต้องให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนฉัน ถ้าหากฉันทำผิด พวกท่านก็มีหน้าที่ต้องทำให้ฉันอยู่บนทางที่ถูกต้อง สัจธรรมและความดีงามเป็นความไว้วางใจ และการไม่รักษาสัจธรรมก็คือการทำลายความไว้วางใจ คนอ่อนแอในหมู่พวกท่านคือคนเข้มแข็งสำหรับฉัน ตราบใดที่ฉันยังให้ความยุติธรรมแก่พวกเขาอย่างครบถ้วน และคนที่เข้มแข็งในหมู่พวกท่านคือคนอ่อนแอสำหรับฉัน เว้นเสียแต่ว่าฉันจะได้รับสิ่งที่ควรจะได้รับจากเขา จงอย่าทิ้งการญูฮาดเมื่อผู้คนถอยห่างจากการญูฮาด พวกเขาก็จะได้รับความอับยศ จงเชื่อฟังฉันตราบใดที่ฉันยังเชื่อฟังอัลลอฮฺ(ซ.บ.) และรอซูล(ซ.ล) ของพระองค์ จงละทิ้งฉันเมื่อฉันไม่เชื่อฟังอัลลอฮฺ (ซ.บ.) และรอซูล(ซ.ล.)ของพระองค์ เพราะพวกท่านไม่มีหน้าที่ที่ต้องเชื่อฟังฉันอีกแล้ว”^{๒๔}

อัลมาวัรดี ได้ให้ทัศนะว่า ผู้นำ หมายถึงตำแหน่งที่สืบทอดจากท่านศาสนทูตเพื่อพิทักษ์ศาสนาและบริหารปกครองโลก

อิบนีคอลดูน ได้ให้ทัศนะว่า ผู้นำ หมายถึง ความรับผิดชอบในการประยุกต์ทฤษฎีในหลักศาสนาเพื่อบริหารกิจการศาสนาและประโยชน์สาธารณะ ดังนั้นกิจการทางโลกก็เพื่อในอาคีเราะฮ์ คือการเป็นผู้แทนของพระเจ้าเป็นเจ้าในการปกป้องศาสนา และปกครองโลกด้วยอิสลาม

นักนิติศาสตร์อิสลาม ได้ให้ความหมายของผู้นำว่า เป็นผู้ปกครองกิจการทั้งมวลทั้งเรื่องทางโลกและศาสนา ผู้นำคือตัวแทนของท่านศาสนทูตในการธำรงศาสนาให้เป็นศูนย์กลางของประชาชาติ และทำให้ปวงประชาราษฎร์ปฏิบัติตามผู้นำหรือเคาะลีฟะฮ์

อัลบัยดอวี นักอรรถาธิบายอัลกุรอานท่านหนึ่งได้กล่าวว่า ผู้นำหรือเคาะลีฟะฮ์ หมายถึงผู้สืบทอดหน้าที่แทนท่านนบี เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของอิสลามประชาชาติมุสลิมทุกคนต้องยอมรับคำสั่งและอำนาจของเคาะลีฟะฮ์

อะบู อะลา เมาดูตี ได้กล่าวว่า ผู้นำรัฐหรือเคาะลีฟะฮ์ หมายถึงตัวแทนแห่งคุณธรรมซึ่งมีสิทธิ์ใช้อำนาจหน้าที่บนแผ่นดินนี้ภายใต้ขอบเขตที่ได้บัญญัติไว้ ผู้นำจึงไม่ใช่มรดกทางการเมือง

^{๒๓}วินัย (มรวาน)สะมะฮุน การเลือกผู้นำ <<http://www.oknation.net/blog/kt/2010/05/10/entry-1>>, เข้าถึงวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๒๔}อับดุลฮาคิม นะญิบอบะบาดี , ประวัติศาสตร์อิสลาม เล่ม ๑ , แปลโดย บรรจง ปินากาชัน , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทออฟเซ็ทจำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๒๙๒.

ของตระกูล หรือชนชั้นใดเป็นการเฉพาะ แต่เป็นหน้าที่ของประชาคมที่มีคุณสมบัติเป็นผู้ศรัทธา ในหลักแนวคิดด้านเตฮีดและริสาละฮฺที่ได้กล่าวข้างต้น^{๒๙}

ชัยคฺ ดร.ยูซุฟ อัล-เกาะเราะฆอวีย ได้กล่าวไว้ว่า สำหรับภาวะผู้นำนั้น ข้าพเจ้ามิได้หมายถึงบุคคลที่อยู่ในระดับบนสุดของการปกครองโดยลำดับชั้น แต่หมายถึงกลุ่มคณะที่วางแผนปฏิบัติงานลงมือทำงาน อำนาจการและควบคุมงาน ตลอดจนทำให้การทำงานเหล่านั้นออกมาดีที่สุดในภายใต้การบังคับบัญชาของกลุ่มคณะดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อแปรเปลี่ยนสิ่งเหล่านั้นจาก “ภาวะที่ถูกทำลาย” ไปสู่ “การสร้างสรรค์” จาก “การโต้เถียงขัดแย้ง” ไปสู่ “การปฏิบัติงาน” และจาก “ความเกลียดชัง” ไปสู่ “การดีนร้อนต่อสู้อย่างจริงจัง”^{๓๐}

ท่านศาสตราจารย์ฮัมมัด (ช.ล.) ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของคุณลักษณะข้อนี้ ที่จะต้องมีในตัวผู้นำโดยที่ท่านได้กล่าวว่าตำแหน่งผู้นำจะไม่คู่ควร เว้นแต่สำหรับบุคคลที่มีคุณลักษณะ ๓ ประการคือ

๑. ความเคร่งครัดในศาสนา ซึ่งจะยับยั้งเขาจากการละเมิดฝ่าฝืนต่อพระผู้เป็นเจ้า
๒. ความอดทนอดกลั้น ซึ่งจะทำให้เขาควบคุมความโกรธกริ้วของตนเองได้
๓. การทำหน้าที่ปกครองที่ดีเหนือบุคคลที่อยู่ในปกครองของตน กระทั่งว่าการปฏิบัติต่อพวกเขาเหล่านั้นประหนึ่งดังบิดาที่มีความเมตตา^{๓๑}

การมอบหมายหน้าที่การปกครองและการเป็นผู้นำของประชาชาติ ให้กับบุคคลที่ขาดความรู้และความสามารถในการบริหารประเทศ อีกทั้งขาดความสามารถในการวิเคราะห์แยกแยะปัญหาต่างๆทางสังคม ก็เหมือนกับการมอบหมายหน้าที่การบริหารประเทศให้กับบุคคลที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะเป็นสิ่งที่ชัดเจนยิ่งว่าจะมีผลต่างๆอันเลวร้ายติดตามมาอย่างไร ? ดังเช่นที่ท่านอิหม่ามฮอดดิก ได้กล่าวว่า “ยุคสมัยหนึ่งจะมาถึงยังมวลมนุษยซึ่งจะไม่มีผู้ใดได้ใกล้ชิด (ต่อเหล่าผู้ปกครอง) นอกเสียจากผู้ที่ใช้เล่ห์กลอุบายหลอกลวงด้วยการให้ร้ายผู้อื่น และจะไม่นับว่าเป็นคนยอดเยี่ยมนอกเสียจากคนชั่ว และจะไม่นับว่าเป็นคนอ่อนแอนอกเสียจากบุคคลที่มีความเที่ยงธรรม ในช่วงเวลานั้น การให้ความช่วยเหลือแก่บุคคลที่ยากไร้จะนับว่าเป็นความเสียหายและก่อให้เกิดอันตราย และการเชื่อมสัมพันธ์กับเครือญาติถือเป็นบุญคุณ และการเคารพภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า (อิบาดะฮฺ) คือสื่อในการแสวงหาความเหนือกว่าในหมู่ประชาชน”^{๓๒}

^{๒๙} มีสลัน มาหะมะ , “อิสลามกับระบบการเมืองการปกครอง” , <
http://www.islammore.com/main/content.php?page=sub%20&category=44&id=943>, เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๔ เมษายน ๒๕๕๖.

^{๓๐} ชัยคฺ ดร.ยูซุฟ อัล-เกาะเราะฆอวีย , “แนวความคิดศะลาฟีย์” <www.Fityah.com/index.php?option=com_content&task=view&id=324>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๓๑} อัลฮาดิษ
^{๓๒} อะยาตุลลอฮ์ ญะอ์ฟร์ ซุฮยานี , “พื้นฐานการปกครองแบบอิสลาม” , <
http://www.sahibzaman.com/index.php?option=com_content&view=article&id=193:2011-04-12-03-57-10&catid=30:2011-03-11-19-34-28&Itemid=60>, เข้าถึงเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๖.

ท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) ถือว่าความยำเกรงต่อพระผู้เป็นเจ้า และความเคร่งครัดต่อศาสนา คือเงื่อนไขที่เป็นหลักสำคัญของมัน โดยที่ท่านกล่าวว่า “ความเคร่งครัดต่อศาสนาจะยับยั้งเขา (ผู้นำ) จากการละเมิดฝ่าฝืนต่อพระผู้เป็นเจ้า”^{๓๓}

ท่านอิหม่ามอะลี ยังได้กล่าวอีกว่า “ผู้ใดก็ตามที่ดำรงตนเป็นผู้นำของประชาชน ดังนั้นเขาจะต้องเริ่มต้นด้วยการสอนตัวเองก่อนที่จะสอนบุคคลอื่น และจงอบรมขัดเกลาด้วยการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างก่อนการอบรมขัดเกลาด้วยวาจา และผู้สั่งสอนและอบรมขัดเกลาตัวเองนั้นคู่ควรต่อการยกย่องให้เกียรติมากกว่าผู้ที่สั่งสอนและอบรมขัดเกลาเพื่อนมนุษย์”

ท่านอิหม่ามอะลี ได้กล่าวว่า “ท่านทั้งหลายจงยำเกรงพระผู้เป็นเจ้า และจงเชื่อฟังปฏิบัติตามผู้นำของพวกท่าน แท้จริงผู้ที่อยู่ใต้การปกครองที่เป็นคนดีจะได้รับความปลอดภัยจากผู้นำที่มีความยุติธรรม และพึงรู้ไว้เถิดว่า ผู้ที่อยู่ใต้การปกครองของคนชั่วร้าย ก็จะได้รับภัยพิบัติจากการปกครองที่ชั่วร้ายนั้น”^{๓๔}

ท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) ได้กล่าวว่า “บุคคลที่เป็นที่รักยิ่งที่สุดและเป็นผู้ใกล้ชิดกับพระผู้เป็นเจ้ามากที่สุดในวันกิยามะฮ์ (ปรโลก) คือผู้นำที่มีความยุติธรรม ในทำนองเดียวกันบุคคลที่ถูกชิงชังและเป็นผู้ที่ห่างไกลจากพระผู้เป็นเจ้ามากที่สุด คือผู้นำที่อธรรม”^{๓๕}

ท่านอิหม่ามอะลี ได้กล่าวเกี่ยวกับคุณลักษณะด้านลบต่างๆของผู้นำไว้ว่าไม่สมควรที่เขาจะมีคุณลักษณะเหล่านี้คือ

๑. ไม่สมควรเป็นผู้ที่ตระหนี่ถี่เหนียว เพราะจะทำให้เขาเกิดความละโมภในทรัพย์สินของประชาชน

๒. จะต้องไม่เป็นผู้ที่โง่เขลา เพราะจะทำให้ประชาชนหลงทาง อันเกิดจากความโง่เขลาของตน

๓. จะต้องไม่เป็นผู้ที่หยาบกระด้าง เพราะจะทำให้เขาทำลายความสัมพันธ์ต่อประชาชน ด้วยกับความหยาบกระด้างของตน

๔. จะต้องไม่เป็นผู้ไร้ความยุติธรรมในการแบ่งสรรทรัพย์สิน อันจะทำให้เขาเลือกที่จะให้ความสำคัญต่อคนกลุ่มหนึ่งโดยละทิ้งคนอีกกลุ่มหนึ่ง

๕. จะต้องไม่เป็นผู้รับสินบนในการตัดสินความ เพราะจะทำให้เขาทำลายสิทธิต่างๆของประชาชน และจะยับยั้งตนจากการปฏิบัติตามข้อกำหนดต่างๆ ของพระผู้เป็นเจ้า

^{๓๓} อัลฮาดิษ

^{๓๔} อียาตุลลอฮ์ ญะอ์ฟร ซุบฮานี , “พื้นฐานการปกครองแบบอิสลาม” , <

http://www.sahibzaman.com/index.php?option=com_content&view=article&id=193:2011-04-12-03-57-10&catid=30:2011-03-11-19-34-28&Itemid=60, เข้าถึงเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๓๕} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามอัตติรมิซีย์.

๖. จะต้องไม่เป็นผู้ละทิ้งชุมชนะฮ์ (แบบฉบับ) ของท่านศาสดา (ซ.ล.) อันจะทำให้ประชาชาติต้องพบกับความวิบัติ”^{๓๖}

ท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) ได้เตือนสัาห์อย่างเข้มงวดต่อบรรดาผู้ปกครอง ผู้นำ และบรรดาผู้บังคับบัญชาทั้งมวล โดยกล่าวว่า “ผู้ปกครองคนใดก็ตามที่ทำหน้าที่ปกครองภายหลังจากฉันในวันกียามะฮ์ (ปรโลก) เขาจะถูกนำตัวมาขึ้นเคียงข้างสะพาน (ชิรอฎ) และบรรดาเทวทูต (มะลาอิกะฮ์) จะเปิดบันทึกแห่งการงานของเขาออก ดังนั้น หากเขาเป็นผู้มีความยุติธรรม พระผู้เป็นเจ้าจะทรงทำให้เขาปลอดภัย เนื่องจากความยุติธรรมของเขา แต่หากเขาเป็นผู้อธรรม สะพาน (ชิรอฎ) จะบีบเขาจนกระทั่งทำให้ข้อกระดูกต่างๆของเขาแยกออกจากกัน และหลังจากนั้นพวกเขาจะพัดตกลงสู่ไฟนรก”^{๓๗}

ภาวะผู้นำเป็นคุณสมบัติทางสังคมที่เกิดขึ้นผลจากความร่วมระหว่างปัจเจกบุคคลกับผู้อื่น ซึ่งเป็นสิ่งที้องค์การหนึ่งๆมีความต้องการเป็นอย่างยิ่ง โดยที่ผู้นำจะมีหน้าที่ในการกำหนดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในองค์การ ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของปัจเจกบุคคลหรือในรูปของกลุ่มตน ซึ่งต่างคนก็ต่างจะมีเป้าหมายของตนเอง อิสลามได้ส่งเสริมให้มนุษย์ดำรงชีวิตในสังคมอย่างเป็นระบบ ในขณะเดียวกันได้ส่งเสริมให้ประชาชาติที่นับถือศาสนาอิสลามได้กำหนดขอบเขตของความเป็นผู้นำนั้นสามารถกำหนดขึ้นได้ด้วยการตกลงกันในหมู่คนจำนวนมาก เพื่อแต่งตั้งบุคคลให้เป็นผู้นำซึ่งโดยปกติแล้วบุคคลที่จะขึ้นมาดำรงตำแหน่งผู้นำจะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติที่พิเศษกว่าคนอื่นๆคุณสมบัติพิเศษดังกล่าวจะต้องมีความสามารถในการสั่งการอย่างมีคุณภาพ^{๓๘}

ดังคำกล่าวของท่านรอซูล (ซ.ล.)

“ไม่สมควรแก่บุคคลสามคนเมื่ออยู่ในที่เดียวกันแล้ว แต่หนึ่งในจำนวนสามคนนั้นจะต้องได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้นำ”^{๓๙}

ฮาดีษบทอื่นของท่านรอซูล (ซ.ล.)กล่าวว่า

“เมื่อบุคคลสามคนออกเดินทาง (มุซาฟิร) หนึ่งในจำนวนคนดังกล่าวจะเป็นผู้นำ”^{๔๐}

จากทั้งสอง ฮาดีษ ข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่าสิทธิในการคัดเลือกผู้นำนั้น เป็นสิทธิของญะมาอะฮ์ (ประชาคม) ด้วยเหตุนี้จึงไม่สมควรที่บุคคลคนๆหนึ่งจะขึ้นมาดำรงตำแหน่งผู้นำโดยปราศจากความเห็นชอบของคนส่วนรวม ทั้งนี้หากการขึ้นมาดำรงตำแหน่งของผู้นำโดยปราศจากความเห็นชอบของญะมาอะฮ์แล้ว จะทำให้ผู้ที่เป็ผู้นำปฏิบัติเชิงเผด็จการ แต่ในทางตรงกันข้ามกัน

^{๓๖} อะยาตุลลอฮ์ ญะฮ์ฟัร ซุบฮานี , “พื้นฐานการปกครองแบบอิสลาม ”, <
http://www.sahibzaman.com/index.php?option=com_content&view=article&id=193:2011-04-12-03-57-10&catid=30:2011-03-11-19-34-28&Itemid=60>, เข้าถึงเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๓๗} อัลฮาดีษ

^{๓๘} อะหมัด อิบรอฮีม อูซุน, การบริหารการจัดการในอิสลาม, แปลโดย ฮาเะาะ เจ๊ะโด,(สงขลา : ไอคิวมีเดีย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๐๔.

^{๓๙} อัลฮาดีษ

^{๔๐} อัลฮาดีษ

หากผู้นำได้รับการคัดเลือกโดยกระบวนการที่ถูกต้อง และยังได้รับความเห็นชอบจากบุคคลทุกฝ่าย ฝ่ายที่แต่งตั้งก็มีความภาคภูมิใจกับบุคคลที่ตนคัดเลือก ขณะเดียวกันฝ่ายที่ได้รับการคัดเลือกรู้สึกสบายใจเนื่องจากได้รับความไว้วางใจอย่างเต็มที่

นิยามของคำว่าภาวะผู้นำ

หลักพื้นฐานสามประการที่สนับสนุนความเป็นผู้นำ คือ

๑. กลุ่มคนจะต้องมีอย่างน้อยสองคนขึ้นไป

๒. จะต้องมีความหมายเดียวกัน

๓. ผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งจะต้องได้รับการสนับสนุนจากบุคคลทุกฝ่าย ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ ส่วนผู้นำจะต้องแสดงให้เห็นความสามารถในการทำงานร่วมกันในการประคับประคององค์การนำไปสู่เป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ สิ่งเหล่านี้มีอาจเกิดขึ้นได้หากปราศจากความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างผู้นำกับผู้ใต้บังคับบัญชา นอกจากนั้นแล้วผู้นำยังจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาในทุกๆด้านอีกด้วย^{๔๑}

ความสามารถของผู้นำในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับปัจเจกบุคคลและสังคมในเรื่องนี้เป็นความจำเป็นที่ผู้นำจะต้องมีในทุกๆกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก ผู้นำจะต้องมีความเข้าใจร่วมกันกับทีมบริหารและยังจะต้องมีอำนาจในการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อผลประโยชน์ขององค์การ พวกเขาจะต้องปฏิบัติทุกคำสั่งที่ออกมาจากผู้นำด้วยความรับผิดชอบ มีความเต็มใจและบริสุทธิ์ใจ ความสามารถในการติดต่อสื่อสารของผู้นำจะเห็นได้จากการเคลื่อนไหวและการปฏิบัติต่อทีมงานของเขา

การปฏิบัติของผู้นำต่อผู้ใต้บังคับบัญชาได้แก่

๑. จะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีงามในทุกๆด้าน

๒. รักษาความสัมพันธ์อันดี ขณะเดียวกันให้ความสำคัญต่อในหน้าที่ของตนที่มีต่อประชาชนและปฏิบัติอย่างเป็นธรรมในทุกเรื่อง

๓. ขอความเห็นจากผู้อื่น ขณะเดียวกันให้เกียรติในความคิดเห็นของผู้อื่น

๔. ฝึกฝนประชาชนให้ปฏิบัติด้วยความรับผิดชอบ

๕. มีความเชื่อมั่นในความสามารถของประชาชนในการงานที่ได้รับมอบหมาย

๖. คอยสอดและสังเกตการณ์ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบที่ได้มอบหมายให้แก่ประชาชนฝึกฝนตนเองให้มีจริยธรรมที่ดีงาม และยังจะต้องถือปฏิบัติในเรื่องต่างๆเช่น ความอดทนอดกลั้น มีความรับผิดชอบและการตักเตือนซึ่งกันและกันก่อนที่จะจะไปบังคับให้ผู้อื่นปฏิบัติ พฤติกรรมและการพูดจาของผู้นำจะต้องเหมาะสมกับคำดำรัสของอัลลอฮฺ (ช.บ.)^{๔๒} ที่ว่า

ความว่า โอ้บรรดาผู้รู้ทอาอีย์ ทำไมพวกเจ้าจึงกล่าวพูดในสิ่งที่พวกเจ้าไม่ปฏิบัติ เป็นที่น่าเกลียดยิ่ง ณ อัลลอฮฺ (ช.บ.) การที่พวกเจ้าพูดในสิ่งที่พวกเจ้าไม่ปฏิบัติ^{๔๓}

^{๔๑}อะหมัด อิบรอฮีม อูซุน, การบริหารการจัดการในอิสลาม, หน้า ๒๐๕ - ๒๐๖.

^{๔๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๑ - ๒๒๒.

^{๔๓}พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัลศ็อฟ 61 : 2 - 3 / เล่ม 3 / หน้า 1310.

นอกจากนั้นพระองค์ยังตรัสว่าความว่า “โดยแน่นอน ในรอซูล (ช.ล.) ของอัลลอฮ์ (ช.บ.) มีแบบฉบับอันดีงามสำหรับพวกเจ้าแล้ว สำหรับผู้ที่หวัง (จะพบ) อัลลอฮ์ (ช.บ.) และวันปรโลกและรำลึกถึงอัลลอฮ์ (ช.บ.) อย่างมาก”^{๔๔}

ความสำคัญของการเป็นผู้นำในสังคมมนุษย์ ได้เป็นตัวกำหนดเงื่อนไขและคุณลักษณะต่างๆที่จะต้องเป็นในตัวของผู้ปกครองและผู้นำ ซึ่งหากคุณลักษณะเหล่านี้ไม่มีอยู่การทำหน้าที่ผู้ปกครองและผู้นำย่อมจะต้องเบี่ยงเบนออกไปจากหนทางอันเที่ยงตรง และจะนำพาประชาชาติไปสู่เส้นทางที่เลวร้ายที่สุด ด้วยเหตุนี้ศาสนาอิสลามจึงให้ความสนใจต่อประเด็นที่สำคัญนี้ และสถานะอันละเอียดอ่อนของผู้ปกครองแห่งอิสลาม ซึ่งถือว่าในตัวผู้ปกครองและผู้นำจะต้องมีคุณลักษณะพิเศษต่างๆ และถือเป็นหน้าที่บังคับเหนือประชาตมุสลิมที่จะต้องให้ความสนใจต่อคุณลักษณะและเงื่อนไขเหล่านี้ในยามที่จะต้องเลือกผู้ปกครองของตนเอง

คุณลักษณะและเงื่อนไขของผู้นำหรือผู้ปกครอง

๑. ความมีศรัทธา (อิหม่าน)

ผู้ปกครองแห่งอิสลามจะต้องมีศรัทธามั่นต่ออิสลาม ต่อหลักคำสอนต่างๆของคัมภีร์อัลกุรอานและแบบฉบับ (ซุนนะฮ์) ของท่านศาสดา (ช.ล.)

๒. ประสพการณ์และความสามารถ

ประสพการณ์ ความรู้ ความสามารถและควมมีประสิทธิภาพ คือเงื่อนไขสำคัญขั้นพื้นฐานของการเข้ารับตำแหน่งการปกครองและการเป็นผู้นำตลอดช่วงเวลา^{๔๕}

ศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของคุณลักษณะข้อนี้ที่จะต้องเป็นในตัวผู้นำ โดยที่ท่านได้กล่าวว่า “ตำแหน่งผู้นำจะไม่คู่ควร เว้นแต่สำหรับบุคคลที่มีคุณลักษณะ ๓ ประการต่อไปนี้คือ

๒.๑. ความเคร่งครัดในศาสนา ซึ่งจะยับยั้งเขาจากการละเมิดฝ่าฝืนต่อพระผู้เป็นเจ้า

๒.๒. ความอดทนอดกลั้น ซึ่งจะทำให้เขาควบคุมความโกรธกริ้วของตนเองได้

๒.๓. การทำหน้าที่ปกครองที่ดีเหนือบุคคลที่อยู่ในการปกครองของตน กระทั่งว่าการปฏิบัติต่อพวกเขาเหล่านั้นประหนึ่งดังบิดาที่มีความเมตตา”^{๔๖}

โดยสรุปแล้ว เงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งในตัวผู้ปกครองแห่งอิสลาม คือความสามารถในการบริหารกิจการงานต่างๆ ที่กลุ่มบุคคลเหล่านั้นได้มอบหมายให้กับเขา ความพร้อมและความสามารถดังกล่าวนี้เองที่จะเป็นสื่อทำให้ผู้ปกครองหรือผู้นำสามารถเยียวยาแก้ไขความทุกข์ยากของประชาชาติลงได้ และจะทำให้เขาสามารถสมานความแตกแยกของบุคคลเหล่านั้นได้ สามารถขึ้นนำ

^{๔๔} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัลอะหฺซาบ 33 : 21 / เล่ม 3 / หน้า 893.

^{๔๕} อียาตุลลอฮ์ ญะฮ์ฟัร ซุบฮานี , “พื้นฐานการปกครองแบบอิสลาม” , <
http://www.sahibzaman.com/index.php?option=com_content&view=article&id=193:2011-04-12-03-57-10&catid=30:2011-03-11-19-34-28&Itemid=60>, เข้าถึงเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๔๖} อัลฮาดิษ

พวกเขาไปสู่ความสมบูรณ์และความเจริญรุ่งเรือง และทำให้ปวงชนมุสลิมตั้งอยู่ในระดับแนวหน้าของประชาชาติทั้งมวลในด้านความเจริญรุ่งเรืองและอารยธรรม

๓. ความเข้าใจที่ลึกซึ้งทางด้านการเมือง

ในตรรกะของอิสลาม ความรู้และความสามารถในการตัวของผู้ปกครองเพียงอย่างเดียวถือว่ายังไม่เพียงพอ ทว่าจำเป็นจะต้องมีมุมมองที่ลึกซึ้งทางด้านการเมืองด้วย เพื่อจะได้ไม่ถูกครอบงำและปราชัยต่อบุคคลอื่นๆ และจะได้ไม่ถูกเล่นกลกลวงต่างๆ ในการบริหารกิจการงานของประเทศ เพื่อเขาจะสามารถนำพาสังคมแห่งอิสลามไปสู่ความสมบูรณ์ขั้นสูงสุดได้

การมอบหมายหน้าที่การปกครองและการเป็นผู้นำของประชาชาติ ให้กับบุคคลที่ขาดความรู้และความสามารถในการบริหารประเทศ อีกทั้งขาดความสามารถในการวิเคราะห์แยกแยะปัญหาต่างๆ ทางสังคม ก็เหมือนกับการมอบหมายหน้าที่การบริหารประเทศให้กับบุคคลที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะดังเช่นที่ท่านอิหม่ามซอดิก ได้กล่าวว่า “ยุคสมัยหนึ่งจะมาถึงยังมวลมนุษย์ซึ่งจะไม่มีใครได้ใกล้ชิด (ต่อเหล่าผู้ปกครอง) นอกเสียจากผู้ที่ใช้เล่ห์กลลอบยักยอกด้วยการให้ร้ายผู้อื่น และจะไม่นับว่าเป็นคนยอดเยี่ยมนอกเสียจากคนชั่ว และจะไม่นับว่าเป็นคนอ่อนแอนอกเสียจากบุคคลที่มีความเที่ยงธรรม ในช่วงเวลานั้นการให้ความช่วยเหลือแก่บุคคลที่ยากไร้จะนับว่าเป็นความเสียหายและก่อให้เกิดอันตรายและการเชื่อมสัมพันธ์กับเครือญาติถือเป็นบุญคุณ และการเคารพภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า (อิบาดะฮ์) คือสื่อในการแสวงหาความเหนือกว่าในหมู่ประชาชน”^{๔๗}

ท่านฟารอบีได้กล่าวถึงเรื่อง “นครแห่งอารยะ” หรืออุตมรัฐในปรัชญาการเมืองของท่านไว้ว่า “ระบอบการเมืองที่มีคุณธรรมคือ การนำพาความดีงามไปสู่ประชาชนและนำมนุษยชาติสู่เป้าหมายของการสร้างคือความสันติสุขที่แท้จริง ซึ่งการไปสู่ความผาสุกและสันติสุขนั้นจะเกิดขึ้นมาเองมิได้ นอกจากผ่านระบอบการเมืองและการปกครองที่มีคุณธรรม (ธรรมารัฐ) เท่านั้น อีกทั้งจะนำพาพลเมือง ประชาชนไปสู่ความดีงามทั้งโลกนี้และโลกหน้า”^{๔๘}

๔. ความยุติธรรม

คุณลักษณะที่สำคัญที่สุดซึ่งจำเป็นที่ผู้ปกครองจะต้องมี นั่นก็คือ คุณลักษณะของความยุติธรรม ความซื่อตรง และความสะอาดบริสุทธิ์จากความชั่ว ผู้ปกครองหากไม่มีความยุติธรรมแล้ว จะสามารถรับผิดชอบต่อชะตากรรมต่างๆ ของประชาชาติได้อย่างไร ? ทั้งนี้เนื่องจากความยุติธรรมคือ

^{๔๗} อียาตุลลอฮ์ ญะอ์ฟร์ ซุบฮานี , “พื้นฐานการปกครองแบบอิสลาม” , <http://www.sahibzaman.com/index.php?option=com_content&view=article&id=193:2011-04-12-03-57-10&catid=30:2011-03-11-19-34-28&Itemid=60>, เข้าถึงเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๔๘} ดร.เชคซะรีฟฮาดี , อุตมรัฐปรัชญาในทัศนะของฟารอบีและอิมามโคมัยนี , <http://thaiiranalumni.com/index.php?option=com_content&view=article&id=117%3Aincrease-your-business-credibility&catid=34%3Ademo&Itemid=40>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๕๖.

คุณลักษณะทางด้านจิตใจประการหนึ่ง ที่จะช่วยยับยั้งมนุษย์จากการประพฤตชั่วและการละเมิดฝ่าฝืนต่างๆ ตัวอย่างเช่น การพูดโกหก การใช้เล่ห์เพทุบาย การหลอกลวงและการประสังค์ร้าย^{๔๙}

ท่านศาสตามฮัมหมัด (ช.ล.) กล่าวว่า “ความเคร่งครัดต่อศาสนาจะยับยั้งเขา (ผู้นำ) จากการละเมิดฝ่าฝืนต่อพระผู้เป็นเจ้า”^{๕๐}

ท่านอิหม่ามอะลี ยังได้กล่าวอีกว่า “ผู้ใดก็ตามที่ดำรงตนเป็นผู้นำของประชาชน ดังนั้นเขาจะต้องเริ่มต้นด้วยการสอนตัวเองก่อนที่จะสอนบุคคลอื่น และจงอบรมขัดเกลาด้วยการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างก่อนการอบรมขัดเกลาด้วยวาจา และผู้สั่งสอนและอบรมขัดเกลาตัวเองนั้นคู่ควรต่อการยกย่องให้เกียรติมากกว่าผู้ที่สั่งสอนและอบรมขัดเกลาเพื่อนมนุษย์”

ท่านอิหม่ามอะลี ได้กล่าวว่า “ท่านทั้งหลายจงยำเกรงพระผู้เป็นเจ้า และจงเชื่อฟังปฏิบัติตามผู้นำของพวกท่าน แท้จริงผู้ที่อยู่ใต้การปกครองที่เป็นคนดีจะได้รับความปลอดภัยจากผู้นำที่มีความยุติธรรม และพึงรู้ไว้เถิดว่า ผู้ที่อยู่ใต้การปกครองของคนชั่วร้าย ก็จะต้องพบกับความหายนะจากการปกครองที่ชั่วร้ายนั้น”^{๕๑}

ท่านศาสตามฮัมหมัด (ช.ล.) ได้กล่าวว่า “บุคคลที่เป็นที่รักยิ่งที่สุดและเป็นผู้ใกล้ชิดกับพระผู้เป็นเจ้ามากที่สุดในวันกิยามะฮฺ (ปรโลก) คือผู้นำที่มีความยุติธรรม ในทำนองเดียวกันบุคคลที่ถูกชิงชังและเป็นผู้ที่ห่างไกลจากพระผู้เป็นเจ้ามากที่สุด คือผู้นำที่อธรรม”^{๕๒}

๕. ความเป็นบุรุษเพศ

แม้ว่าอิสลามจะกำหนดเงื่อนไขในตัวผู้ปกครองและผู้พิพากษาคดีความว่าจะต้องเป็นเพศชาย แต่ก็มีได้หมายความว่าต้องการที่จะลดสถานภาพของสตรีหรือเป็นการดูถูกเหยียดหยามสตรี แต่ทว่ากระทำการดังกล่าวนี้ก็เนื่องมาจากการพิจารณาถึงเงื่อนไขต่างๆทางธรรมชาติและบรรดาคุณลักษณะเฉพาะทางด้านโครงสร้างของสตรี หลักเกณฑ์ขั้นพื้นฐานของ “การแบ่งงาน” เป็นตัวกำหนดว่า ทุกๆภารกิจงานจำเป็นจะต้องถูกมอบหมายให้กับบุคคลที่คู่ควรและมีความเหมาะสมต่องานนั้นๆ

๖. ความรู้และความเข้าใจต่อบทบัญญัติแห่งอิสลาม

การปกครองของอิสลามคือการปกครองของบทบัญญัติ ผู้ปกครองที่จะทำหน้าที่ดำเนินบทบัญญัตินี้จะต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบัญญัติแห่งพระผู้เป็นเจ้า แม้ว่าความรู้ความเข้าใจที่ว่าจะได้รับมาจากการยึดถือปฏิบัติตาม (ตักลีด) มุจญ์ตะฮิด (ผู้ทรงความรู้ในระดับสูงที่

^{๔๙} อะยาตุลลอฮ์ ญะฮ์ฟัร ซุบฮานี , “พื้นฐานการปกครองแบบอิสลาม” , <
http://www.sahibzaman.com/index.php?option=com_content&view=article&id=193:2011-04-12-03-57-10&catid=30:2011-03-11-19-34-28&Itemid=60>, เข้าถึงเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๕๐} อัลฮาดิษ

^{๕๑} อะยาตุลลอฮ์ ญะฮ์ฟัร ซุบฮานี , “พื้นฐานการปกครองแบบอิสลาม” , <
http://www.sahibzaman.com/index.php?option=com_content&view=article&id=193:2011-04-12-03-57-10&catid=30:2011-03-11-19-34-28&Itemid=60>, เข้าถึงเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๕๒} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามอัดดีรมิซี

ทำหน้าที่วินิจฉัยปัญหาต่างๆของศาสนา) ก็ตาม และเหตุผลของมันก็เป็นสิ่งที่ชัดเจน ทั้งนี้เนื่องจากผู้ปกครองจะต้องมีความสามารถในการแยกแยะสิ่งที่อนุมัติ (ฮะลาล) และข้อห้าม (ฮะรอม) ได้เป็นอย่างดี เพื่อให้เขาจะได้ไม่ประสบกับความผิดพลาดในการดำเนินการ

๗. ผู้ปกครองจะต้องเป็นบุตรที่เกิดจากการสมรสที่ถูกต้องตามศาสนบัญญัติ

จุดประสงค์จากเงื่อนไขข้อนี้ก็คือ ผู้นำหรือผู้ปกครองจะต้องไม่ใช่บุตรที่เกิดมาจากการล่วงละเมิดประเวณี (ซินา) และบุคคลที่ถือกำเนิดขึ้นมาจากการล่วงละเมิดประเวณี (ซินา) ไม่สามารถที่จะมาเป็นผู้นำของปวงชนมุสลิมได้ ด้วยศาสนามีเจตนารมณ์ว่าเป็นการสกัดกั้นการร่วมละเมิดประเวณี (ซินา) และพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนทางเพศ และผู้ที่ละเมิดประเวณี (ซินา) จะได้ตระหนักว่าทำให้เกิดความเสียหายต่อตนเองและครอบครัว และศาสนายังถือว่าการผิดประเวณี (ซินา) เป็นสิ่งต้องห้าม (ฮะรอม) และเป็นสิ่งที่น่าเกลียดยิ่ง เป็นการแสดงภาพลักษณ์ที่ตกต่ำของจริยธรรม^{๕๓}

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำในศาสนาอิสลาม สรุปได้ว่า ผู้นำเป็นตัวแทนของศาสดาซึ่งได้รับความไว้วางใจ มีความศรัทธาต่ออัลลอฮ์ (ช.บ.) และรอซูล (ช.ล.) มีความนอบน้อมถ่อมตน เป็นธรรมและมีความยำเกรงต่อพระผู้เป็นเจ้า ตั้งอยู่ในแนวทางที่ถูกต้องแห่งบทบัญญัติ เพื่อเป็นผู้นำปกครองปวงชนและพิทักษ์รักษาศาสนาและโลก โดยมีมุ่งหวังผลตอบแทนแห่งปรโลก ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุด ภาวะผู้นำเป็นคุณสมบัติทางสังคมที่เกิดขึ้นจากผลรวมระหว่างปัจเจกบุคคลกับผู้อื่นซึ่งส่งเสริมให้มนุษย์ดำรงชีวิตในสังคมอย่างเป็นระบบ โดยมีผู้นำจะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติที่พิเศษกว่าคนอื่นโดยที่คุณสมบัติที่เหนือกว่าเหล่านั้น เพื่อมารับใช้ประชาชน คุณลักษณะของผู้ที่จะเป็นผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่มีอหฺมานคือความศรัทธา ซึ่งประกอบด้วยความเคร่งครัดในศาสนา มีความอดทน อดกลั้นและจะต้องปฏิบัติต่อผู้ตามด้วยความเมตตา ประหนึ่งบิดาที่มีความเมตตาต่อบุตร อิสลามถือว่าทุกกิจการงานนั้นจะต้องอยู่ภายใต้ของบทบัญญัติ ฉะนั้นตามนัยนี้เราอาจแยกการเมืองออกจากศาสนาได้ ผู้นำที่มีภาวะของการการเป็นผู้นำจะต้องมีความรู้และความตั้งใจด้านบทบัญญัติอย่างแท้จริง เพื่อตอบสนองความพึงพอใจต่อพระผู้เป็นเจ้าโดยหวังความเมตตาจากพระองค์อัลลอฮ์ (ช.บ.) ให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ต้องดำรงซึ่งความเป็นธรรม ทั้งนี้ผู้นำที่ทรงธรรมจะเป็นที่รักยิ่งและเป็นผู้ที่ได้อยู่ใกล้ชิดกับพระผู้เป็นเจ้ามากที่สุดในวันปรโลก

๓.๓ คุณลักษณะ คุณสมบัติ และหลักธรรมของผู้นำตามหลักศาสนาอิสลาม

การเรียนรู้เรื่องภาวะผู้นำของอิสลามนอกจากจะเรียนรู้จากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ถือเป็นธรรมนูญของชีวิตมุสลิมที่ประกอบด้วยคำสอนที่ครอบคลุมชีวิตมนุษย์ในทุกๆ ด้านและใช้ได้ตลอดกาลเวลาและสถานที่ และอัลลอฮ์ (ช.บ.) ได้ทรงเลือกมุฮัมมัดเป็นศาสดา เพื่อเป็นแบบอย่างแก่มวลมนุษย์ในรูปแบบที่งดงามและสมบูรณ์ที่สุดที่มนุษย์สามารถปฏิบัติได้จริงในการ

^{๕๓} อะยาตุลลอฮ์ ญะอ์ฟัร ซุบฮานี , “พื้นฐานการปกครองแบบอิสลาม” , <
http://www.sahibzaman.com/index.php?option=com_content&view=article&id=193:2011-04-12-03-57-10&catid=30:2011-03-11-19-34-28&Itemid=60>, เข้าถึงเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๖.

ดำเนินชีวิต แนวทางและวิถีชีวิตของท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) นั้น ถือเป็นต้นแบบอันสำคัญยิ่ง ซึ่งบรรดามุสลิมสามารถนำมาเป็นตราชูเทียบเคียงสำหรับทุกๆ การกระทำและพฤติกรรมของตนเอง และปฏิบัติตามท่านศาสดาได้เพื่อที่จะทำให้พวกเขาได้พบกับความสุขและความสำเร็จอย่างแท้จริงทั้งในโลกนี้และปรโลก

ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ (ช.บ.) ได้ทรงรับรองว่า

“แน่นอนยิ่งในศาสนาทุกแห่งอัลลอฮ์ (ช.บ.) นั้น มีแบบอย่างทั้งงดงามสำหรับผู้ที่มุ่งหวังต่อการตามอัลลอฮ์และวันสุดท้าย (ปรโลก) และรำลึกถึงอัลลอฮ์ (ช.บ.) อย่างมากมาย”^{๕๔}

ดังนั้นตามนัยแห่งองค์การอัลกุรอานดังกล่าวสรุปได้ว่า ผู้ใดก็ตามที่แสวงหาแบบอย่างอื่นที่ไม่ใช่แบบอย่างของท่านศาสดา (ช.ล.) เขาผู้นั้นไม่อาจพบความสำเร็จและความผาสุกที่แท้จริงในชีวิตของตนได้

ครั้งจะตั้งคำถามต่อมุสลิมทุกคนทั่วทุกมุมโลกว่าใครคือผู้นำของพวกเขาและมีแบบอย่างที่ดีที่สุดและเขาปรารถนาจะปฏิบัติตามทุกแง่มุมของชีวิต คำตอบคือท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) หรือหากแม้ผู้นำที่ต้องการเป็นผู้นำเพื่อสืบทอดเจตนารมณ์แห่งศาสนาเขาจะต้องเอาศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) เป็นต้นแบบ และผู้นำคนนั้นจะต้องเรียนรู้ของการเป็นภาวะผู้นำในทุกแง่มุมของชีวิตท่านศาสดา (ช.ล.) นั่นก็คือความเป็นภาวะผู้นำ มิได้จำกัดการนำหลักการมาใช้ในออฟฟิศ เท่านั้น แต่จะครอบคลุมไปถึงทุกวิถีของการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นในออฟฟิศหรือนอกออฟฟิศ การประพฤติปฏิบัติจะเกี่ยวข้องกับหลักธรรมแห่งกรอบของศาสนา ทั้งนี้รวมไปถึงชีวิตความเป็นอยู่อุปนิสัยใจคออาจจะต่างก็เคร่งปรังหน้าตาและชาติพันธุ์เท่านั้น หากแต่ความประพฤตินิสัยใจคอ จริยมารยาท และความเป็นอยู่ต่างๆ จะเป็นไปตามแบบฉบับของท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) ในทางตรงข้ามหากมุสลิมคนใดที่อาศัยอยู่ ณ ที่ใดเป็นผู้นำที่ดีในทัศนะแนวทางของชาวโลกทั่วไป ประสบผลสำเร็จของการบริหารจัดการองค์กร แต่มีความขัดแย้งกับหลักธรรมหรือขัดต่อบทบัญญัติแห่งอัลกุรอานและแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) เขามิอาจถูกยอมรับได้ว่าเป็นผู้นำที่ดีในทัศนะอิสลามได้

ความจริงแล้วอิสลามสามารถผนวกแนวคิดทั้งจากซีกตะวันออกและซีกตะวันตกได้และคิดค้นแนวคิดใหม่ขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดทางรัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และ สังคมศาสตร์ตราบใดที่แนวคิดเหล่านั้นยังคงสอดคล้องกับสังคมอิสลาม

สิ่งที่ต้องรำลึกเสมอว่า แนวคิดต่างๆ เหล่านั้นเป็นแนวคิดใหม่และมีใช้มาจากแนวคิดอิสลามแต่ประการใดไม่ แต่มันเป็นลัทธิหรือแนวคิดที่นำเข้ามา แม้ว่าผู้ที่คิดค้นนั้นจะมีความคิดเฉียบแหลมในรายละเอียดของศาสนาอิสลามก็ตาม เราก็ไม่จำเป็นต้องตามไปอย่างตลอดรอดฝั่ง ทั้งนี้แนวคิดต่างๆ ที่มนุษย์คิดค้นมา ถึงจะมีความวิเศษปานใด หรือได้รับการสนับสนุนจากนักคิดมากเพียงใดก็ตาม จงตระหนักเสมอว่า สิ่งนั้นถูกคิดค้นมาโดยมนุษย์ มันย่อมปรากฏซึ่งความบกพร่องและความไม่สมบูรณ์อยู่ดี หรือหากสามารถบรรลุความรุ่งเรือง ก็เพียงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น เมื่อเวลาผ่านไป แนวคิดนั้นก็ต้องประสบกับความล้าสมัย จึงต้องกลับมาคิดค้นแนวคิดใหม่อีกครั้ง

^{๕๔} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัลอะหซาบ 33 : 21 / เล่ม 3 / หน้า 893.

อิสลามมิใช่เป็นศาสนาที่มนุษย์คิดค้นขึ้นมา แต่เป็นศาสนาที่อัลลอฮ์ (ช.บ.) ผู้ทรงยิ่งใหญ่ได้ประทานให้แก่มวลมนุษยชาติ มีความสัจจะและมีความสมบูรณ์อย่างแท้จริง เมื่อใดที่เราพูดถึงแนวคิดอิสลามและความดีงามของมนุษย์ การกล่าวถึงนั้นจะต้องเริ่มต้นจากอัลลอฮ์ (ช.บ.) ผู้ทรงปรีชาญาณและทรงรอบรู้ เนื่องจากพระองค์ท่านเป็นผู้สร้างจักรวาลและมนุษย์ เมื่อพระองค์ได้บัญญัติกฎหมายขึ้นมาแล้ว บทบัญญัติที่พระองค์ทรงสร้างนั้นแหละคือบทบัญญัติที่สมบูรณ์แบบที่สุด และไม่มีบทบัญญัติใดๆ เข้ามาทำลายหรือเทียบเคียงกับบทบัญญัติของพระองค์ได้โดยสิ้นเชิง^{๕๕}

ท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) เป็นแบบฉบับที่ดีเยี่ยมในฐานะทูตของอัลลอฮ์ (ช.บ.) ท่านเป็นแบบอย่างทั้งดงาม ในฐานะตัวแทนของผู้นำแห่งมนุษยชาติ เป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่เยี่ยมยอด ตลอดจนมีความสามารถในการจัดการกับอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดทั้งของตนเองและของผู้คน มีคุณธรรมจริยธรรมอันสูงส่ง มีจิตใจอันสะอาดบริสุทธิ์ ตลอดจนมารยาทที่ดีงาม ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมลักษณะและคุณสมบัติอันครบถ้วนของบุรุษที่ได้ชื่อว่า มุฮัมมัด (ช.ล.) ผู้ซึ่งเป็นผู้นำแห่งมนุษยชาติ ตลอดจนหลักธรรมในการดำเนินชีวิต ตามพระประสงค์ของพระเจ้า^{๕๖} โดยนำเสนอเป็นลำดับดังนี้

จากอลี อิบน์ อบี ฏอสิบ เล่าว่า

“ท่านรอซูล (ช.ล.) มีรูปร่างที่ไม่สูงจนเกินไป และไม่เตี้ยจนเกินไปสมส่วนในกลุ่ม ผมไม่หยิกแต่ก็ไม่สยาย เป็นลอนอยู่บ้าง ไม่อ้วนและไม่ผอมจนเกินไป ใบหน้ากลม ผิวขาวอมแดง คางไม่ยาว ดวงตาดำสนิทคิ้วอ่อน ไล่ผาย ขนหน้าอกยาว ฝ่ามือ ฝ่าเท้าหนา ลักษณะเดินจะมั่นคงเหมือนเดิมทางลาด(เร็ว) เวลาจะหันจะหันทั้งตัวระหว่างไหล่จะมีตรานปี กล่าวคือเป็นตราประจำของบรรดานปีทั้งหลาย ใจกว้างต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน มีสัจย์จริงต่อเพื่อนมนุษย์ในการพูด กิริยาอ่อนน้อม ให้เกียรติผู้อื่น ใครพบใครเห็นก็มีใจกริ่งเกรงใจ ใครวิสา สะด้วยก็มีใจรัก จนมีผู้กล่าวถึงท่านว่าไม่เคยเห็นใครก่อนจากนี้หรือหลังนี้ที่จะเหมือนท่าน”^{๕๗}

จากรายงานซึ่งนำมาจาก หะซัน อิบน์ อลี ได้เล่าว่า ท่านได้เคยถามลุฏ ซึ่งชื่อว่าฮินด อิบน์ อบี ฮาละฮ์ เกี่ยวกับลักษณะของท่านนบี ฮินดได้กล่าวตอบว่า

“ท่านรอซูล (ช.ล.) เป็นบุคคลที่มีร่างกายกำยำ ดวงหน้ามีประกายคล้ายประกายของดวงจันทร์ในคืนวันเพ็ญ รูปร่างได้สัดส่วน กล่าวคือไม่สูงจนเกินไป ไม่เตี้ยจนขาดส่วน ทอดใจให้ความอบอุ่น ผมเป็นคลื่นเล็กน้อย หากจะหวีก็จะหวีแสก หากไม่แสกก็จะปล่อยชายผมถึงติ่งหู โดยจัดให้เป็นระเบียบปล่อยถึงติ่งหู หน้าผากกว้าง คิ้วโค้ง (เหมือนจันทร์เสี้ยว) เมื่อโกรธจะเกิดมีสีแดงระหว่างคิ้ว จมูกโด่ง ปลายสูงของจมูกจะมีริ้วมี หากบุคคลที่ไม่คุ้นเคยก็จะบอกว่าโด่งมาก เคราตก แก้มขาว ปากกว้าง ฟันห่าง ขนหน้าอกเป็นเส้นเล็กๆละเอียด คอมั่นคงเหมือนคอกาน้ำ เรือนร่างพอดี เจ้าเนื้อพอควร ท้องและหน้าอกระดับเดียวกัน อกผายกว้าง กระดูกต้นคอใหญ่ ขาวแบบมีอำนาจ

^{๕๕} อะหมัด อิบรอฮีม อูซุน, การบริหารการจัดการในอิสลาม, คำนำผู้เขียน.

^{๕๖} นดา อีซา สะกีมี, ครองใจคนตามแบบฉบับท่านรอซูล , พิมพ์ครั้งที่ ๒, (พระนครศรีอยุธยา : สายสัมพันธ์, ๒๕๕๖), คำนำ.

^{๕๗} อัลฮาดิษ

จากต้นคอถึงสะดือจะมีเส้นผมเป็นทาง เว้นแต่บริเวณเต้านมและท้อง มีขนบริเวณสองข้อศอกขึ้นไป ถึงทรงอก กระดูกข้อมื่อยาว ฝ่ามือกว้าง ฝ่าเท้าและฝ่ามือหนา ฐานเล็บยาว หรือจะกล่าวว่าเล็บยาว ส่วนเท้าแบนพื้นไม่สนิท เท้าลื่น จนขนาดน้ำไม่ติดผิวเมื่อเปลี่ยนอิริยาบถจะทำได้ด้วยความมั่นใจ ก้าวเร็ว แต่เดินเรียบๆ ลักษณะเดินประหนึ่งส่วที่ลาด(เร็ว) เมื่อจะหันจะหันทั้งตัว สายตาปกติ จะมองพื้นดิน มากกว่ามองฟ้า มองอย่างมีความหมายขณะเดินจะให้เสา ะฮาบฮูเดินนำก่อน เมื่อพบใครจะกล่าว สลามทันที”^{๕๘}

ท่านนบีมีรูปร่างขนาดปานกลางได้สัดส่วน ไม่เตี้ยไม่สูงมาก โครงสร้างและกระดูก แข็งแรงได้สัดส่วน ผิวขาวอมแดงเกลี้ยงเกลา หมดจดดำหัย กศกน้อยๆ คิ้วดก ตาสีดำ ขนตายาว จมูก โด่ง ใบนางาม แต่ไม่อวบอูม ท่านมีเคราดกดำไหล่กว้างแข็งแรงและตรงกึ่งกลางระหว่างช่วงไหล่มี เครื่องหมายอันเป็นสัญลักษณ์แห่งการเป็นนบี^{๕๙}

จากอริส อิบน์ มาสิก เล่าว่า”ฉันเคยรับใช้ท่านร อซูล (ช.ล.)ถึงสิบปี ท่านไม่เคยพูดคำ หยาบสักครั้งเดียว และ ไม่เคยตำหนิในสิ่งที่ฉันทำ ว่าทำไมท่านจึงทำเช่นนั้นและไม่มีสักสิ่งเดียวที่ฉัน ไม่ได้ทำ ท่านจะว่าทำไมจึงไม่ทำ ท่านร่อซูล (ช.ล.) เป็นบุคคลที่มีมารยาทดีที่สุดฉัน ไม่เคยสัมผัสกับผ้า ไหม หรือใยไหมหยาบๆและไม่มีสิ่งใดที่จะอ่อนนุ่มไปกว่าฝ่ามือของท่านร่อซูล (ช.ล.) เลย และฉันเองก็ ไม่เคยดมชะมดเซียะ หรือน้ำหอมที่จะหอมไปกว่าเหงื่อของท่านร่อซูล (ช.ล.) เลย”^{๖๐}

“จากอัลหุซัยน อิบน์ อลิกเล่าว่า”อัลหุซัยน กล่าวว่า ฉันเคยถามบิดาของฉันเกี่ยวกับการแสดงออกของท่านนบี (ช.ล.) ต่อบรรดาเศาะฮาบะฮ์ บิดาตอบว่าท่าน ร่อซูล (ช.ล.)เป็นคนที่หน้า หวาน มารยาทงาม อ่อนโยนกับผู้ใกล้ชิดจะไม่พูดคำหยาบคำโลน ไม่ตะโกนเสียงดังๆไม่มีกิริยาที่บัดสี ไม่นินทา ไม่ละโมภ ท่านจะลืมนสิ่งที่ทำให้ท่านไม่สบายใจ ไม่ทำผู้ขอความช่วยเหลือผิดหวัง ไม่ผลัก ไส้คำขอใดๆทั้งสิ้น หากท่านไม่ทำตัวเองในสามประการคือการทะเลาะ ะโต้เถียง หยิ่งหย่อน ไม่ทำตัวไม่ เหมาะสมและท่านจะหลีกเลี่ยงจากสามสิ่ง คือท่านไม่ตำหนิ ท่านไม่ทำให้ละอาย ไม่แสวงหา จุดบกพร่อง ท่านจะไม่พูด เว้นแต่สิ่งที่เป็นคุณ เมื่อท่านพูดผู้ฟังต้องก้มเสมือนนกกำลังเกาะบนศรีษะ เมื่อท่านหยุดพูดพวกเขาเศาะฮาบะฮ์ทั้งหลายก็พูดได้ แต่พวกเขาต้องไม่โต้เถียงกันในคำพูด หาก บุคคลใดพูด คนอื่นๆก็ต้องนั่งเงียบจนกว่าจะพูดเสร็จ คำพูดของพวกเขาต่อหน้าท่านนั้นคือคำพูดที่ดี เป็นเรื่องสำคัญ ท่านจะหัวเราะในสิ่งที่เศาะฮาบะฮ์ประหลาดใจ ท่านอดทนที่ต้องเผชิญกับคำพูดที่ไม่ สุภาพตลอดจนการขอที่ไม่สุภาพ แม้กระนั้นเหล่าเศาะฮาบะฮ์ต่างหวังว่า การที่บุคคลภายนอกมาหา ท่านร่อซูล (ช.ล.) จะเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ ท่านร่อซูล (ช.ล.)กล่าวว่า เมื่อพวกเขาเห็นบุคคลที่มีฐานะทำ ฐานะอยู่จนช่วยเหลือเขาโดยไม่หวังคำสรรเสริญใดๆ เว้นแต่คำสรรเสริญที่พอเหมาะ ท่านจะไม่หยุด สนทนากับใครคนใดคนหนึ่งจนกว่าเขาจะพูดในสิ่งที่ไม่เหมาะสม หากผู้ใดพูดในสิ่งที่ไม่เหมาะสม ท่าน ก็จะยุติในการสนทนาโดยการบอกห้ามหรือไม่ก็ยืนขึ้น”^{๖๑}

^{๕๘} อัลฮาดิษ

^{๕๙} อัลฮาดิษ

^{๖๐} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามอัตติรมิซีย

^{๖๑} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามอัตติรมิซีย

ยืมยืม แจ่มใส

การยืมที่อ่อนโยนและจริงใจนั้น จะเสริมให้ตราซึ่งแห่งความดีงามของเรามีน้ำหนักมากขึ้นในวันกียามะฮ์ การยืมเป็นอิบาตะฮ์ และเป็นการทำทานในเวลาเดียวกัน ดังที่ท่านรอซูล (ซ.ล.) ได้สั่งสอนประชาชาติของท่านไว้ว่า :

“การที่ท่านยืมยืมต่อหน้าพี่น้องของท่านนั้น นับว่าเป็นทาน (ซอดะเกาะฮ์)”^{๖๒}

ท่านยังยืมได้ แม้ในขณะที่มีชายชาวอาหรับชนบทคนหนึ่งได้มาหาท่าน และกระซอกเล่าคลุ่มที่เป็นผ้าเนื้อหยาบของท่านอย่างแรง ก่อให้เกิดรอยแดงที่คอท่าน ชายผู้นี้ได้กล่าวกับท่านว่า :
โอ้มูฮัมหมัด ท่านจงมอบทรัพย์สินของอัลลอฮ์ ที่มีอยู่กับท่านให้เราบ้างสิ ท่านรอซูล (ซ.ล.) หันไปหาเขา ยืมให้เขา และท่านก็กล่าวกับคนของท่านว่า : จัดเงินให้แก่ชายผู้นี้ด้วย^{๖๓}

เริ่มต้นด้วยการทักทายกัน (ให้สลาม)

การให้สลามเป็นอีกหนทางหนึ่งในการสร้างไมตรีจิตต่อกันและช่วยส่งเสริมสร้างความสนิทสนมกลมเกลียวให้มากยิ่งขึ้น การเริ่มต้นให้สลามก่อนด้วยใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส เป็นวิธีที่ได้ผลมากในการสมานรอยร้าวระหว่างบุคคล ท่านรอซูล (ซ.ล.) กล่าวว่า :

“ฉันจะแนะนำพวกท่านทั้งหลายสู่หนทางที่จะทำให้พวกท่านรักใคร่กลมเกลียวกัน พวกท่านจะเอาไหม? (นั่นก็คือ) ให้สลามแพร่หลายในหมู่พวกท่าน”^{๖๔}

พูดจาสุภาพอ่อนโยน

อัลลอฮ์ (ซ.บ.) กำชับเราให้คัดสรรคำพูดที่ดี และไพเราะ พระองค์ตรัสกับท่านนบีว่า :

“และมูฮัมหมัด (ซ.ล.) จงกล่าวแก่บ่าวของข้าเถิดว่า ให้พูดแต่สิ่งที่ดีงาม...”^{๖๕}

“...และพวกเจ้าทั้งหลายจงพูดกับมนุษย์ด้วยดี...”^{๖๖}

ท่านนบีกิได้ถ่ายทอดคำสอนของอัลลอฮ์ (ซ.บ.) โดยท่านกล่าวว่า :

“คำพูดที่ดีและไพเราะเป็นทาน”^{๖๗}

ท่านนบีกิกล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า :

“ท่านจงตั้งมั่นในมารยาทที่ดีงาม และการสงบนิ่งที่ยาวนาน ขอสาบานด้วยผู้ที่ชีวิตของฉันอยู่ในพระหัตถ์ของพระองค์ว่า ไม่มีสิ่งใดที่มนุษย์จะประดับประดาตนเองดีไปกว่าสองสิ่งนี้ ”^{๖๘}
ท่านนบียังกล่าวไว้อีกว่า :

^{๖๒} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามอัตติรมิซีย

^{๖๓} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามมุสลิม, อิหม่ามบุคอรี

^{๖๔} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามมุสลิม

^{๖๕} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน อัลอิสรออ 17 : 53 / เล่ม 2 / หน้า 583.

^{๖๖} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน อัล-บะเกาะเราะฮ์ 2 : 83 / เล่ม 1 / หน้า 22.

^{๖๗} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามอัลบุคอรีและมุสลิม

^{๖๘} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อบูยะอฺลา อัลบัซซาร์ และอัลบัยฮะกี

“ผู้ใดศรัทธาในอัลลอฮ์ (ซ.บ.) และวันอาคิเราะฮ์ เขาก็จงพูดแต่สิ่งที่ดี มิเช่นนั้นก็จะนิ่งเสีย”^{๒๙} คำพูดที่ไร้สาระที่ผู้พูดเอ่ยเอื่อนออกมาโดยไม่ตระหนักถึงผลร้ายของมันได้สร้างความแตกแยก ร้าวฉานให้กับผู้คนมากมายขนาดไหน เหตุการณ์ร้ายต่าง ๆ นานาที่เกิดขึ้นไม่ว่าการโกรธกัน การแค้น เคืองซึ่งกันและกัน การทำสงครามระหว่างกันนั้น คำพูดมีบทบาทอยู่ไม่น้อยในการผลักดันให้ เหตุการณ์นั้นๆเกิดขึ้น

เป็นผู้ฟังและผู้พูดที่ดี

เมื่ออยู่ในวงสนทนา ท่านนบีมักจะนั่งฟังมากกว่าจะเป็นผู้พูด
ท่านจะพูดแต่เฉพาะเวลาที่จำเป็นจะต้องพูดเท่านั้น
เสียงของท่านดังชัดเจน การพูดก็ชวนฟัง และมีเสน่ห์
ท่านพูดและหยุดเป็นจังหวะ เว้นระยะระหว่างประโยค เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจและจดจำง่าย
เมื่อต้องการจะเน้นข้อความใดที่สำคัญ ท่านก็จะพูดซ้ำ
ขณะที่กำลังพูดอยู่ท่านมักจะเงย มองขึ้นไปบนท้องฟ้าบ่อยๆ
คำพูดของท่านไม่ยืดเยื้อวุ่นเกินความจำเป็น และไม่สั้นจนไม่ได้รับความ หากแต่เป็นคำพูด
ที่กระชับและสละสลวย

ท่านไม่เคยพูดสอดแทรกขึ้นในขณะที่ผู้อื่นกำลังพูดอยู่แต่ ถ้าหากเป็นเรื่องที่ค้านกับ
บัญญัติศาสนา ท่านจะห้ามมิให้พูดหรือมิฉะนั้นท่านก็จะปลีกตัวไปเสียจากที่นั้น
ท่านไม่กล่าวคำพูดที่ไร้ความหมาย หรือพูดสิ่งที่ไม่อยู่ในประเด็นที่กำลังพูดกันอยู่
ถ้าหากมีผู้ฟังหลายคน ท่านก็จะไม่จดจ่อแต่เฉพาะกลุ่มใดหรือบุคคลใดโดยเฉพาะ แต่
ท่านจะหันหน้าไปยังผู้ฟังแต่ละคน สลับกันไป
ท่านไม่ชอบตะโกนหรือทำเสียงดัง
ท่านจะพูดแต่เฉพาะที่จะเป็นประโยชน์ หรือมีคุณค่าต่อจิตใจเท่านั้น

พูดความจริง

ท่านนบีเคร่งครัดมากในการพูดความจริง แม้แต่คำพูดหยอกล้อของท่านก็ยังเป็นความจริง ท่านไม่พูดสิ่งที่ไม่เป็นความจริง

เป็นคนเรียบง่าย

ท่านนบีไม่ชอบชีวิตที่วุ่นวาย และท่านก็มักจะแนะนำผู้อื่นไม่ให้ใช้ชีวิตแบบนั้น
ชีวิตภายในครอบครัวของท่านเป็นไปอย่างเรียบง่าย
ปกติท่านนบีสวมเสื้อผ้าธรรมดาๆไม่โอ้อวด แสดงถึงความเรียบง่ายและความเป็นคน
สุภาพของท่าน

เรียกชื่อผู้ที่เขาชื่นชอบ

การเรียกชื่อบุคคลที่เราต้องการจะสนทนาคือ นับเป็นการให้เกียรติแก่เขา ยิ่งถ้าเราจำ
ชื่อของคนที่เราอยากจะพบกับเขา และเรียกชื่อเขาได้อย่างถูกต้อง และจำตำแหน่งหน้าที่การงาน
ของเขาได้อย่างแม่นยำ นั่นหมายถึง เราได้ทำให้เขารู้สึกภูมิใจที่เราให้ความสำคัญแก่เขา

^{๒๙} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรี

เป็นคนขี้อาย

ท่านนบีเป็นคนขี้อายยิ่งกว่าผู้หญิงเสียอีก

เมื่อท่านเดินผ่านที่ชุมนุมชน ท่านมักจะผ่านไปอย่างเงียบๆ

ท่านไม่เคยหัวเราะเสียงดังอย่างลืมหูลืมตา แต่ถึงกระนั้นท่านก็ยิ้มแย้มอยู่เสมอ^{๗๐}

รักความสะอาดเรียบร้อย

ท่านนบีมีนิสัยรักความสะอาดเรียบร้อย ครั้งหนึ่งเมื่อเห็นชายคนหนึ่งนั่งหมกมุ่นด้วยเสื้อผ้าสกปรก ท่านกล่าวว่า “ชายคนนี้ช่างดูตายแม้แต่จะซักเสื้อผ้าของตัวเอง”^{๗๑}

คนมั่งมีทรัพย์คนหนึ่งได้มาหาท่านนบี เขาแต่งกายอย่างหอมช่อ ท่านนบีได้ให้ข้อสังเกตว่า “พระเจ้าทรงโปรดปรานให้ท่านมีทรัพย์มาก ดังนั้นท่านควรจะให้มันปรากฏให้เห็นบ้างที่เครื่องแต่งกายของท่าน”^{๗๒}

ท่านนบีรังเกียจสิ่งที่มีกลิ่นเหม็นฉุน ท่านเคยกำชับว่าผู้ที่กินหัวหอม กระเทียม หรือหัวผักกาดขาว (หรืออาหารที่มีกลิ่นฉุนอื่นๆ) ไม่ควรเข้าไปในมัสยิด (อันเป็นที่ประชุมชน) หรือทำละหมาดร่วมกับคนหลายๆ (หมายความว่าผู้ที่กินของที่มีกลิ่นฉุนนั้น ควรจะล้างปากหรือแปรงฟันเสียก่อนที่จะไปร่วมในที่ชุมนุมชน)

มีบุคลิกภาพที่ดี

ด้วยการแต่งกายที่สุภาพ เรียบร้อย สะอาดสะอ้าน และเหมาะสมแก่กาลเทศะ มีกลิ่นกายหอม ท่านอับดุลลอฮ์อิบนิ มัสอูด ว่า :

ท่านนบี กล่าวว่า : “ผู้ที่ในหัวใจของเขามีความหยิ่งยโส แม้เพียงอณูเดียว เขาจะไม่ได้เข้าสวรรค์”^{๗๓} ชายคนหนึ่งกล่าวว่า : แล้วบุคคลที่ชอบที่จะให้เสื้อผ้าของเขาดูดีรองเท่าของเขาดีล่ะครับ?

ท่านรอซูล (ซ.ล.)กล่าวว่า : “แท้จริง อัลลอฮ์(ซ.บ.)ทรงสวยงามทรงรักความสวยงาม”^{๗๔}

เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

ท่านนบีเป็นคนที่ใจดีที่สุด ใจดี และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นนิสัยที่แท้จริงของท่าน

ท่านไม่เคยปฏิเสธจากคนยากจนที่มาขอจากท่านเลย

ท่านเคยพูดว่า ฉันเป็นแค่เพียงผู้ที่หยิบยื่นให้ และเป็นผู้รักษาทรัพย์เท่านั้นเอง อัลลอฮ์เป็นผู้อนุมัติการจ่าย

เมื่อมีคนยากจนเชิญใจมาขอ ท่านจะให้เสมอ ถ้าท่านพอมีจะให้ได้ แต่ถ้าท่านไม่มี ท่านจะปลอบใจเขา หรือไม่เช่นนั้น ท่านก็จะบอกให้เขามาหาใหม่ในโอกาสหน้า

^{๗๐} เมาลานาไซยิด ว่าตุ้ไซยิด ว่าตุ้ลฮาดิษอะดี, บุคลิกพระศาสดา, หน้า ๔.

^{๗๑} อัลฮาดิษ

^{๗๒} อัลฮาดิษ

^{๗๓} อัลฮาดิษ

^{๗๔} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามมุสลิม

ท่านไม่เคยกินดื่มอาหารอยู่เพียงคนเดียว ท่านจะเรียนผู้อื่นให้ร่วมกินกับท่านด้วยเสมอ เมื่อมีผู้ได้นำอาหารมาให้ท่าน ท่านจะแจกจ่ายอาหารนั้นให้ได้กินกันทั่วถึงเสียก่อน ท่านจึงจะกินอาหารนั้นได้อย่างเต็มใจ^{๗๕}

ท่านเคยพูดว่า “หากว่าภูเขาสัตว์จะกลายเป็นทองเพื่อให้ฉันเอาไปใช้จ่ายได้แล้ว ภายในเวลาสามวันฉันจะแจกจ่ายเงินทองเหล่านั้นจนไม่เหลือแม้แต่เหรียญเงินสักเหรียญเดียว”^{๗๖}

การทุ่มเทและการให้ด้วยใจบริสุทธิ์

ให้ด้วยใจ คือการมอบความรัก ความปรารถนาดี และทุ่มเทใจให้เกียรติ และยกย่องผู้อื่น โดยธรรมชาติมนุษย์ทุกคนต้องการความรัก การยอมรับ และการเห็นอกเห็นใจจากบุคคลอื่นที่อยู่รอบข้าง เนื่องจากความรัก เป็นการสร้างความอบอุ่นและความมั่นคงในจิตใจ หากเราหยิบบรรยากาศความรักที่จริงใจให้แก่ผู้อื่น ย่อมได้รับความรักตอบแทน อย่าได้ลังเลที่จะเปิดเผยความรัก トラบไคที่เป็นความรักที่บริสุทธิ์ที่อยู่ในขอบเขตและหนทางของอัลลอฮ์ (ช.บ.)^{๗๗}

ท่านนบี กล่าวว่า : “เมื่อคนใดคนหนึ่งในกลุ่มพวกท่านรักเพื่อนของเขา ก็จงมาหาเขาที่บ้าน และบอกให้เขาทราบว่ารักเขา”^{๗๘}

ความรักที่ท่านนบีหมายถึง ณ ที่นี้ต้องเป็นความรักตามแนวทางของอัลลอฮ์ (ช.บ) เท่านั้น มิใช่ด้วยเหตุผลใดอื่นเช่นรักเพื่อตำแหน่งหน้าที่ รักเพื่อหวังทรัพย์สินเงินทองหรือรักเพราะหลงรูปหลงโฉม อัลลอฮ์ (ช.บ.) ตรัสว่า :

การให้ด้วยกาย คือการมอบความสุขให้แก่ผู้อื่น

ท่านอับดุลลอฮ์ มีเพื่อนเป็นเจ้าของสวนองุ่นคราใดที่ท่านไปหาเขา เขาจะมอบองุ่นให้หนึ่งพวง และจะกระชั้นกระชิดให้ท่านรับประทาน ท่านก็จะรับประทานด้วยความเต็มใจจนหมดทุกครั้งไป และไม่ลืมที่จะขอบคุณเพื่อนเป็นการตอบแทนเป็นเช่นนั้นอยู่หลายวัน อยู่มาวันหนึ่ง ท่านอับดุลลอฮ์ได้ชวนเพื่อนให้รับประทานองุ่นด้วย เมื่อเจ้าของสวนหยิบองุ่นเม็ดแรกเข้าปาก เขาก็รีบคายออกมาทันที เพราะองุ่นนั้นเปรี้ยวมาก เขาถามท่านอับดุลลอฮ์ทันทีว่า : องุ่นมีรสชาติเช่นนี้ทุกวันหรือ? ท่านอับดุลลอฮ์กล่าวว่า : ใช่ เพื่อนจึงถามว่า : เหตุใดท่านจึงไม่บอกให้ฉันทราบ ? ท่านอับดุลลอฮ์กล่าวว่า : ก็เพราะฉันต้องการมอบความสุขให้กับท่าน ท่านไม่เคยทำไม่ดีกับฉัน ดังนั้น ฉันก็ไม่ควรทำเช่นกัน

การมอบความสุขมีหลากหลายรูปแบบ เช่น

-มอบความสุขด้วยการสงเคราะห์เกื้อกูล และให้ความช่วยเหลือ

อัลลอฮ์ (ช.บ.) ตรัสว่า :

“และพวกเจ้าทั้งหลายจงทำความดี แท้จริง อัลลอฮ์(ช.บ.) ทรงรักบรรดาผู้ทำความดี”^{๗๙}

^{๗๕} เมาลานาไซยิด ว่าดูตุไซยิด ว่าดูตุลฮาดิฮินดะวี, บุคลิกพระศาสดา, หน้า ๙-๑๐.

^{๗๖} อัลฮาดิษ อับดุลลอฮ์เราะฮ์ บันทีกโดย สุนันอับดุลลอฮ์ และสุนันติรมิซีย

^{๗๗} นดา อีซา ฮะกิม, ครองใจคนตามแบบฉบับท่านรอซูล, หน้า ๑๔-๑๖.

^{๗๘} อัลฮาดิษ บันทีกโดย อับดุลลอฮ์ และอิตติริมิซีย

^{๗๙} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัล-บะเกาะเราะฮ์ 2 : 195 / เล่ม 1 / หน้า 55.

การทำความดี มอบความสุข และช่วยเหลือผู้อื่นควรเริ่มต้นจากผู้ใกล้ชิดเราเป็นอันดับแรก คือบุคคลในครอบครัว บิดา มารดา ภรรยา ลูกๆ และญาติสนิทของเราเอง ท่านรอซูล (ช.ล.) กล่าวว่า :

“ผู้ที่ดีที่สุดในหมู่พวกท่านคือผู้ที่ทำดีต่อครอบครัวของเขา และฉันก็ดีที่สุดในหมู่พวกท่านในการทำดีต่อครอบครัวของฉัน”^{๘๐}

ผู้ที่ควรแก่การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่รองลงมาจากบุคคลในครอบครัวคือเพื่อนบ้านของเรา

ท่านรอซูล (ช.ล.) กล่าวว่า :

“ผู้ใดที่ศรัทธาในอัลลอฮ์ (ช.บ.) และวันอาคิเราะฮ์ เขาจงให้เกียรติและทำดีต่อเพื่อนบ้านของเขา”^{๘๑}

นอกจากจะพิชิตใจเขาด้วยความดีแล้ว เรายังจะได้รับความรักอันยิ่งใหญ่จากอัลลอฮ์ และสวนสวรรค์อันสถาพรอีกด้วย ท่านนบี ได้กล่าวในเรื่องนี้ว่า :

“คนที่เป็นที่รักยิ่ง ณ อัลลอฮ์ (ช.บ.) คือผู้ที่ทำคุณประโยชน์ให้แก่มนุษย์ด้วยกันมากที่สุด และการทำงานที่เป็นที่รักยิ่ง ณ อัลลอฮ์ (ช.บ.) คือการให้ความสุขแก่มุสลิม หรือปัดเป่าทุกข์ภัยให้หมดไปจากเขา หรือปลดปล่อยหนี้สินให้เขา หรือขจัดความหิวโหยไปจากเขา และขอสาบานต่ออัลลอฮ์ (ช.บ.) ว่า การที่ฉันได้มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือพี่น้องของฉันในเรื่องหนึ่งเรื่องใดนั้น เป็นที่รักยิ่งแก่ฉันมากกว่าการที่ฉันจะได้พำนัก (เอียะฮ์ดีกาฟ) อยู่ในมัสยิดนี้ (หมายถึงมัสยิดอันนะบะวียที่มะดีนะฮ์) เป็นระยะเวลาถึงหนึ่งเดือนเต็ม”^{๘๒}

ท่านซอฟวาน อิบน์ อุมัยยะฮ์ กล่าวว่า :

“ท่านรอซูล (ช.ล.) ให้ฉัน ทั่วๆไปในขณะนั้นท่านเป็นผู้ที่ฉันเกลียดชังมากที่สุด แต่ท่านก็ยังให้ และยังคงให้ฉันเรื่อยมา จนกระทั่งท่านได้กลายเป็นคนที่ฉันรักมากที่สุด”^{๘๓}

-มอบของขวัญการมอบของขวัญให้แก่ผู้อื่น แม้เพียงเล็กน้อย โดยไม่สร้างภาระให้แก่ตนเองก็เป็นอีกหนทางหนึ่งในการมอบความสุข ขจัดความหมางเมิน และความแคลงใจได้อย่างทันตาเห็น ท่านรอซูล (ช.ล.) ผู้นำสูงสุดของเราได้รับของขวัญและจะตอบแทนด้วยของขวัญเช่นเดียวกัน ท่านได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า :

“ท่านทั้งหลายจงมอบของขวัญซึ่งกันและกัน พวกท่านจะรักใคร่กลมเกลียวกัน”^{๘๔}

“ท่านทั้งหลายจงให้ของขวัญซึ่งกันและกัน เพราะแท้จริงนั้น ของขวัญจะทำความร้อนรุ่มในหัวอกหมดไป(หมายถึงขจัดความขุ่นข้องหมองใจออกไป)”^{๘๕}

^{๘๐} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามอัตติรมิซีย์ อิบน์มาญะฮ์

^{๘๑} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรีย์ และมุสลิม

^{๘๒} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อัญญ์อับรอญี

^{๘๓} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามมุสลิม

^{๘๔} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรีย์

^{๘๕} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามอัตติรมิซีย์

กว้อาหรับกล่าวไว้ว่า :

“พึงทำดีต่อเพื่อนมนุษย์ แล้วท่านจักครองใจเขา ความดีเท่านั้นที่จะครองใจเขาได้ตราบนานเท่านาน”

ให้เกียรติและยกย่อง

ท่านรอซูล (ซ.ล.) ให้เกียรติ และยกย่องทุกคนที่มาหาท่านต้อนรับขับสู้เป็นอย่างดีโดยไม่แบ่งชั้นวรรณะ บางครั้งท่านจะใช้เสื้อคลุมของท่านรองรับผู้มาเยือน หรือสละเบาะที่นั่งของท่าน เพื่อให้เกียรติแก่เขา ไม่ว่าจะมิชฐานะหรือไม่มีฐานะ ไม่ว่าจะเป็เด็กหรือผู้ใหญ่ ท่านได้กล่าวว่า :

“ผู้ที่ไมเคารพยกย่องผู้อาวุโสของเรา ไม่เ็นคนเมตตาเด็กเล็กของเรา ไม่ให้เกียรติ ไม่รู้สึกถึงสิทธิที่พึงปฏิบัติต่อผู้รู้ของเรา ผู้นั้นก็ไม่ใช่พวกของเรา”^{๘๖}

การให้ความเคารพยกย่องผู้อื่น หมายถึงเคารพความคิดเห็นของเขา แม้ว่าความคิดเห็นนั้นอาจจะขัดหรือตรงกันข้ามกับความคิดเห็นของเรา ควรหลีกเลี่ยงการโต้แย้งและการดูหมิ่นความคิดเห็นของผู้อื่น อย่าได้คิดว่าผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับท่านคือศัตรูของท่าน

ให้เกียรติแก่แขกผู้มาเยือน

ท่านนบีเอาใจใส่ต่อการต้อนรับแขกเป็นอย่างดี ท่านถึงกับมอบให้บิ๊ลาลคอยทำหน้าที่ต้อนรับแขก แขกที่มาหาท่านจึงได้รับการต้อนรับอย่างดีเสมอ

เมื่อคนมุสลิมผู้ใดได้รับความเดือดร้อนในเรื่องการครองชีพมาหาท่านนบี ท่านจะส่งให้บิ๊ลาลป่าวประกาศว่า มีใครจะให้ผู้นั้นยืมเงินและช่วยเหลือในการจัดหาอาหารและเครื่องนุ่งห่มให้ชายผู้นั้นบ้างคราใดที่มีผู้แทนจากศาสนาอื่นมาหา ท่านนบีจะเอาใจใส่ดูแลพวกเขาแต่ละคนเป็นอย่างดี ยิ่งกว่านั้นท่านยังอาจจะช่วยเหลือในเรื่องการเงินและให้ความสะดวกในการเดินทางผ่านแผ่นดินด้วย

ท่านนบีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โดยไม่เลือกว่าเป็นมุสลิมหรือศาสนิกอื่น ผู้ที่ไม่ใช่มุสลิมก็จะได้รับการต้อนรับในฐานะแขกผู้มีเกียรติจากท่านเช่นเดียวกับมุสลิมเหมือนกัน

มีอยู่บ่อยๆ ที่ท่านจัดอาหารรับรองแขกโดยที่คนในบ้านต้องอดอาหารเพราะไม่มีอาหารพอเพียง ท่านเคยตื่นขึ้นมาตอนดึกเพื่อดูและความสุขสบายของแขก

ถ่อมตนเสมอ

ท่านนบีชอบก้มหน้า

ถ้าเดินเป็นกลุ่ม ท่านก็มักจะเดินข้างหลัง และปล่อยให้คนอื่นๆ เดินข้างหน้า

เมื่อพบใคร ท่านทักเขาก่อนเสมอ

ท่านนั่งในลักษณะที่ถ่อมตน ไม่เคยนั่งวางผังอย่างคนใหญ่คนโตเลย

ท่านนั่งกินอาหารเหมือนอย่างคนจนๆ คนหนึ่ง ไม่มีลักษณะหยิ่งผยองเลย

ท่านกินพอสมควร ไม่กินมากจนอัมแป้

ท่านไม่กินขนมปังชนิดที่ดีเป็นพิเศษ

ไม่ใช่ถ้วยจานที่งดงามเป็นพิเศษ

^{๘๖} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามอะหมัด

ท่านเอาใจใส่ต่ออาหารที่มีผู้เอามาให้เสมอ ไม่ว่าจะมากน้อยหรือเลวอย่างไร ไม่เคยพูดว่าไม่ชอบ ไม่น่ากิน หรือมีกลิ่นไม่ดีแต่อย่างใดทั้งสิ้น หากว่าท่านไม่ชอบอาหารนั้น ท่านก็เพียงแต่ไม่กินมัน^{๘๗}

ท่านเคยพูดว่า “ฉันเป็นบ่าวของอัลลอฮ์ (ช.บ.) ฉันจึงกินและนั่งตามสภาพของบ่าว”^{๘๘}

ท่านกินขนมปังจากแป้งที่ไม่ได้ร่อนกากออก

ท่านไม่เคยถือตัวว่าอยู่ในฐานะอันมีเกียรติเหมือนผู้อื่นท่านปะปนกับคนทั้งหลายได้อย่างสนิทสนม

อ่อนน้อมถ่อมตน

การอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นประตูอีกบานหนึ่งที่เปิดทางให้ครองใจคนรอบข้างได้ การฝึกฝนตนเองให้วาจาและการกระทำมีความอ่อนน้อมถ่อมตน จะทำให้เราห่างไกลจากความแข็งกระด้าง เย็นชา หยิ่งผยอง และอหังการ ห่างไกลจากการใช้อำนาจบาตรใหญ่ การจองหองลำพองตน ยิ่งเราอ่อนน้อมมากเท่าไร คนก็จะยิ่งรักใคร่และอยากจะเป็นมิตรด้วยมากเท่านั้น ผู้ที่รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตนคือผู้ที่สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเป็นสุข และเข้ากับทุกคนได้อย่างง่ายดายแม้จะต่างสถานะกัน

ผู้ที่อ่อนน้อมถ่อมตนนั้นคือบ่าวของอัลลอฮ์ (ช.บ.) อย่างแท้จริง ที่พระองค์ทรงยกย่องและให้เกียรติ และผู้ที่ยโสโอหังนั้นจะไม่มีส่วนได้รับความดีใดๆเลย^{๘๙}

อัลลอฮ์ (ช.บ.) ตรัสว่า :

“และบรรดาบ่าวของอัลลอฮ์ อัลลอฮ์ (ช.บ.) นั้น คือ บรรดาผู้ที่เดินบนหน้าแผ่นดินด้วยความนอบน้อมถ่อมตน (ไม่แสดงอาการยโสโอหัง)”^{๙๐}

ท่านรอซูล (ช.ล.) กล่าวว่า :

“ทรัพย์สินสมบัติใดที่ได้ถูกจ่ายเป็นทาน (ซอตะเกาะฮ์) จะไม่หายพร่องไปไหน และอัลลอฮ์ (ช.บ.) จะทรงเพิ่มพูนเกียรติอันสูงส่งแก่บ่าวที่ให้อภัย และผู้ที่อ่อนน้อมถ่อมตนเพื่ออัลลอฮ์ (ช.บ.) พระองค์ทรงยกย่องให้เกียรติเขา”^{๙๑}

การอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นรากฐานสำคัญแห่งมิตรภาพ ความสุข ความอบอุ่นใจ ท่านรอซูล (ช.ล.) กล่าวว่า :

“แท้จริง อัลลอฮ์ (ช.บ.) ได้ประทานวะฮีย์ให้ฉันนอบน้อมถ่อมตน เพื่อจะได้ไม่มีมีการโอ้อวด เหยียดหยาม และไม่อธรรมต่อกัน”^{๙๒}

^{๘๗} เมลานาไซยิด ว่าดูตุไซยิด ว่าดูตุลฮานันดะวี, บุคลิกพระศาสดา, หน้า ๑๔ - ๑๗.

^{๘๘} อัลฮาดิษ

^{๘๙} นดา อีซา อะกีมี, ครองใจคนตามแบบฉบับท่านรอซูล, หน้า ๓๘.

^{๙๐} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัลฟุรคอน 25 : 63 / เล่ม 2 / หน้า 751.

^{๙๑} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิมามมุสลิม อัตติรมิซีย์ และอะหมัด

^{๙๒} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิมามมุสลิม

แม้อัลลอฮ์ (ช.บ.) จะประทานให้ท่านร่อซูลอยู่ในฐานะที่สูงที่สุด มีความสมบูรณ์แบบในทุกด้าน และพ้นจากความผิดและมลทินทั้งมวล แต่ท่านก็ยังมีความอ่อนน้อมถ่อมตนมากกว่าผู้คนทั้งหมด ท่านจะให้ผู้คนนั่งซ้อนท้ายท่านเมื่อท่านอยู่บนพาหนะ ท่านจะแบ่งเบาระภาระของคนในครอบครัวด้วยการช่วยเหลืองานบ้าน เมื่อท่านหญิงอาอิชะฮ์ ร่อฎิยัลลอฮุอันฮา ถูกถามว่า :

“ท่านร่อซูล (ช.ล.) ปฏิบัติเช่นไรขณะอยู่ในบ้านกับครอบครัวของท่าน ? เธอตอบว่า : ท่านจะร่วมช่วยเหลืองานบ้านและเมื่อถึงเวลาละหมาดท่านก็จะไปละหมาด”^{๙๓}

อีกรายงานหนึ่งมีผู้ถามเธอว่า :

“ท่านร่อซูล (ช.ล.) ร่วมทำงานบ้านบ้างหรือไม่? เธอตอบว่า : ใช่ ท่านจะซ่อมรองเท้าของท่าน จะเย็บเสื้อผ้าของท่าน และจะทำงานบ้านเหมือนกับที่คนใดในหมู่พวกท่านทำ”^{๙๔}

และเมื่อชายคนหนึ่งได้เผชิญหน้ากับท่านร่อซูล (ช.ล.) ในวันกลับสู่เมกกะฮ์ เขารู้สึกตกใจมาก ท่านนบีได้ปลอบโยนเขาและกล่าวกับเขาว่า :

“ใจเย็นๆ ไม่ต้องตกใจ แท้จริง ฉันเป็นเพียงลูกชายของหญิงคนหนึ่งที่มาจาก (เผ่ากูเรซ) ที่เธอกินเนื้อเค็มหรือขนมปังแข็งเป็นอาหารเท่านั้น (หมายถึงเป็นสามัญชนธรรมดา)”^{๙๕}

ท่านร่อซูล (ช.ล.) จะทักทายและให้สลามแม้กระทั่งเด็กเล็กเด็กน้อย ท่านอนัสเล่าว่า :

“ท่านร่อซูล (ช.ล.) เคยมาเยี่ยมชาวอันศอร และจะให้สลามลูกหลานของพวกเขา และลูบศีรษะเด็กๆ เหล่านี้”^{๙๖}

เมื่อท่านร่อซูล (ช.ล.) จับมือทักทายกับใคร ท่านจะไม่ปล่อยมือ จนกว่าชายผู้ที่ท่านจับมือด้วยจะปล่อยมือก่อน และเมื่อท่านสนทนากับใคร ท่านจะมองหน้าชายผู้นั้น จนกว่าชายผู้นั้นจะหันไปมองทางอื่นบรรดาสาวกของท่านนบีก็เจริญรอยตามท่านในการอ่อนน้อมถ่อมตน ดังเหตุการณ์ต่อไปนี้

-ขณะที่ท่านซัยด อิบน์ ซาบิต นั่งอยู่บนหลังม้า ท่านอับดุลลอฮ์ อิบน์ อับบาส ร่อฎิยัลลอฮุอันฮูมาได้เดินเข้ามาหาเพื่อที่จะจูงม้าให้ท่าน ท่านซัยดบอกว่า : อย่าเลย โอ้ผู้ที่เป็ณลูกพี่ลูกน้องกับท่านร่อซูล (ช.ล.) ท่านอับดุลลอฮ์จึงตอบกลับไ้ว่า : เราถูกใช้ให้ปฏิบัติเช่นนี้ (ให้เกียรติยกย่อง) แก่ผู้รู้ทั้งหลายเช่นนี้ ท่านซัยด อิบน์ ซาบิตจึงจับมือท่านอับดุลลอฮ์ และจูบที่มือของท่านพลางกล่าวว่า : และเช่นกัน เราถูกใช้ให้ยกย่องและให้เกียรติแก่วงศ์วานของท่านร่อซูล (ช.ล.)

-ท่านอูรวะฮ์ อิบน์ซุ ชุบัยร เล่าว่า : ฉันเห็นท่านอุมัร อิบน์ลคฏฏ็อบ แบกน้ำบนบ่าของท่าน ฉันจึงถามว่า : ท่านไม่สมควรทำเช่นนั้น (เพราะในขณะนั้นท่านดำรงตำแหน่งเป็นอะมีร์ลมุอิมีน ผู้นำสูงสุดของบรรดามุอิมีน) ท่านอุมัรกล่าวว่า : เมื่อฉันเห็นคณะทูตานุทูตทั้งหลายต่างแห่กันมาหาฉันด้วยความอ่อนน้อมและเชื่อฟัง ฉันรู้สึกล้าพองตนขึ้นมาทันที ด้วยเหตุนี้ฉันจึงต้องหักห้ามมันเสีย

^{๙๓} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิมามอัลบุคอรี

^{๙๔} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามอะหมัด

^{๙๕} อัลฮาดิษ

^{๙๖} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิบน์ฮิบบาน

ก่อนที่มันจะทำให้ฉันหึงผยอง แล้วท่านอุมร์ก็เดินแบกน้ำไปยังบ้านของหญิงชาวอันศอร แล้วท่านก็
เทน้ำลงในโอ่งของบ้านหลังนั้น

-มีผู้ที่เห็นท่านอุบะฮ์รอยเราะฮ์ ขณะที่ท่านดำรงตำแหน่งเป็นข้าหลวงของเมืองมะดีนะฮ์
เดินแบกฟืนอยู่บนหลัง พลังเอ่ยว่า : ขอทางให้ข้าหลวงหน่อย

ท่านอัลฮะซัน อัลบศรีร ร่อฮิมะฮ์ลลอฮ์ ตาบีอินผู้อาวุโสท่านหนึ่งกล่าวว่า :

“พวกท่านทราบไหมว่า ความอ่อนน้อมถ่อมตนคืออะไร? คือการที่ท่านมองว่าทุกคนที่
ท่านพบเจอนอกบ้านนั้นล้วนมีบุญคุณต่อท่าน”

ท่านอิมามซาฟิอียฺกล่าวว่า :

“ผู้ที่มีเกียรติยิ่งคือผู้ที่ไม่เห็นตนสูงเกินกว่าผู้อื่น และผู้ที่ประเสริฐยิ่ง คือผู้ที่ไม่เห็นว่าตน
ประเสริฐกว่าผู้อื่น”^{๙๗}

มีอารมณ์ดี

ท่านนบีไม่เคยแสดงความประพฤติดีที่หยาบกระด้าง

ท่านไม่เคยดูหมิ่น หรือแสดงกริยาหยาบคายต่อผู้ที่มาหาท่านเลย

ท่านไม่เคยแสดงความขัดเคืองต่อเรื่องหมุมหมิม ทางโลกแต่สำหรับเรื่องที่ขัดกับศาสนา
แล้ว ท่านจะแสดงความไม่พอใจอย่างรุนแรงทีเดียว

ท่านนบีไม่เคยหัวเสียกับเรื่องส่วนตัว

หากท่านไม่พอใจผู้ใด ท่านก็เพียงแต่เปลี่ยนหน้าหนีจากผู้นั้น แต่ท่านไม่เคยกล่าวถ้อยคำ
แสดงความไม่พอใจออกมา

ท่านชอบไปเยี่ยมคนเจ็บ ไม่ว่าคนนั้นจะจนหรือรวยก็ตาม

ท่านไปร่วมด้วยเสมอเมื่อมีพิธีฝังศพ

ท่านรับคำเชื้อเชิญเสมอ แม้ว่าจะเป็นกาเชื้อเชิญจากคนที่ไม่สำคัญ

ท่านนบีไม่ตรีจิตต่อทุกคน

ท่านมักที่จะหลีกเลี่ยงจากการที่จะมีเรื่องวิวาทกับศัตรู ท่านจะเผชิญหน้ากับพวกเขา
ด้วยอารมณ์เย็นและท่าทีที่ราบรื่น

ถ้าหากจะมีใครมาหาท่าน และพูดคุยกับท่าน ท่านก็จะนั่งฟังเขา และท่านจะลุกขึ้นก็
ต่อเมื่อผู้นั้นลุกขึ้นก่อน

แม้ว่าคนที่มาหาท่านนั้นจะเป็นคนเลวร้ายก็ตาม อย่างไรก็ตามท่านนบีก็จะปฏิบัติต่อเขา
ด้วยความเมตตา และจะไม่ทำให้เขารู้สึกสะเทือนใจ

ท่านนบีให้อภัยเสมอแก่ทุกคนที่ทำสิ่งไม่สมควรต่อท่าน การให้อภัยเป็นเป็นนิสัย
ประจำตัวของท่าน

ใบหน้าของท่านร่าเริงสดชื่นเสมอ ท่านไม่เคยทำหน้าบึ้งตึง

ท่านไม่เคยเปิดโปงจุดอ่อนของผู้อื่น

^{๙๗} นดา อีซา ฮะกีมี่, *ครองใจคนตามแบบฉบับท่านรอซูล*, หน้า ๔๒ - ๔๔.

ท่านไม่ชอบให้ผู้ใดมาสรรเสริญเยินยอตัวท่าน^{๙๘}

ละมุนละม่อม อ่อนโยน

การปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยความละมุนละม่อมและอ่อนโยนจะก่อให้เกิดสิ่งที่ดีงาม จะทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างกันแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น และจะช่วยทอดสะพานแห่งมิตรไมตรีให้แก่ผู้ที่เรา ต้องการจะสานสัมพันธ์ด้วย ท่านรอซูล (ซ.ล.) กล่าวว่า :

“แท้จริง ความละมุนละม่อมอ่อนโยนจะไม่มีอยู่ในสิ่งใด นอกจากจะทำให้สิ่งนั้นดีงาม ขึ้น และความละมุนละม่อม อ่อนโยนนั้นจะไม่ถูกถอนออกมาจากสิ่งใดนอกจากจะทำให้สิ่งนั้นน่า รังเกียจ”^{๙๙}

ท่านรอซูล (ซ.ล.)กล่าวว่า :

“แท้จริง อัลลอฮ์ (ซ.บ.) ทรงเป็นผู้ที่มีความละมุนละม่อมอ่อนโยน พระองค์ทรงชอบ ความละมุนละม่อมอ่อนโยนในกิจการทั้งปวง”^{๑๐๐}

และท่านยังได้กล่าวอีกว่า :

“ผู้ใดที่ขาดความละมุนละม่อมอ่อนโยน ผู้นั้นก็ขาดคุณงามความดีทั้งปวง”^{๑๐๑}

เนื่องด้วยความโปรดปราน และความเอ็นดูเมตตาที่อัลลอฮ์ (ซ.บ.) ทรงทำให้ในปีเป็นนคร สุภาพอ่อนโยนต่อมวลมนุษย เป็นเหตุให้ท่านสามารถพิชิตใจกลุ่มชนที่ไม่เคยชินกับความละมุนละม่อม อ่อนโยน และทำให้พวกเขาหันมาห้อมล้อมท่าน พระองค์อัลลอฮ์ทรงตรัสเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า :

“ด้วยความเมตตากรุณาของอัลลอฮ์ (ซ.บ.) นั่นเอง เจ้า(มุฮัมมัด) จึงได้สุภาพอ่อนโยน ต่อพวกเขา และถ้าหากเจ้าเป็นผู้ที่มีมารยาททราม และมีจิตใจที่แข็งแกร่งแล้วไซ้ร้แน่นอนพวกเขา ก็ ย่อมกระเจิดกระเจิงแยกตัวออกไปจากเจ้ากันหมดแล้ว”^{๑๐๒}

เอาใจเขามาใส่ใจเรา

โดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์จะเอนเอียงและผูกพันกับคนที่เข้าอกเข้าใจ และมองเขาในแง่ ดี การเอาใจใส่ต่อความรู้สึกของผู้อื่น การไถ่ถามถึงทุกข์สุขของเขา เป็นวิธีที่ยอดเยี่ยมในการสร้าง ความประทับใจให้แก่เขา ซึ่งแน่นอนเขาจะตอบแทนเราด้วยความรักและความยกย่องนับถือท่านรอซูล (ซ.ล.) เป็นผู้ที่เอาใจใส่อย่างแท้จริงต่อทุกรายละเอียดของพี่น้องมุสลิม ท่านจะติดตามไถ่ถามทุกข์สุข ของพวกเขา ถึงแม้ว่าจะมีการกิจหนักหนาสาหัสเพียงใดก็ตาม

ท่านอับดุลลอฮ์ อิบนิ มัสอู๊ด รายงานว่า : ท่านรอซูล (ซ.ล.)กล่าวว่า :

“ผู้ที่ไม่ใส่ใจต่อความเป็นอยู่ของมุสลิม เขาหาได้เป็นมุสลิมไม่”^{๑๐๓}

^{๙๘} เมลลานาไซยิด ว่าดูตุไซยิด ว่าดูตุลฮาอินดตะวี, บุคลิกพระศาสดา, หน้า ๒๙ - ๓๒.

^{๙๙} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามมุสลิม

^{๑๐๐} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรี

^{๑๐๑} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามมุสลิม

^{๑๐๒} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อาละอิมรอน 3 : 159 /เล่ม 1 /หน้า 139.

^{๑๐๓} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามฮาเกม

ท่านร่อซูล (ช.ล.) ยึดหลักเอาใจเขามาใส่ใจเราในการประพฤติปฏิบัติกับผู้อื่น ทั้งยังสั่งสอนสาวกของท่านเช่นนั้น

ท่านนบีกล่าวว่า :

“แท้จริง ฉันได้นำละหมาดโดยตั้งใจว่าจะละหมาดให้นาน แต่เมื่อได้ยินเสียงเด็กร้อง ฉันก็เปลี่ยนความตั้งใจเพราะไม่ต้องการที่จะสร้างความลำบากใจให้กับแม่ของเด็ก”^{๑๐๔}

มีรายงานจากท่านอับดุลลอฮ์เราะฮ์มานว่า : ท่านร่อซูล (ช.ล.) กล่าวว่า :

“เมื่อมีคนใดคนหนึ่งในกลุ่มของพวกเขาอ่านละหมาด ก็จงผ่อนปรนในการอ่าน (หมายถึงอ่านให้สั้น) เพราะแท้จริงในกลุ่มผู้ละหมาดตาม มีผู้อ่อนแอ ผู้ป่วย และผู้ชรา แต่เมื่อมีคนใดคนหนึ่งในกลุ่มพวกเขาอ่านละหมาดคนเดียวก็จงอ่านให้ยาวตามที่ใจปรารถนา”^{๑๐๕}

ช่วยเหลือผู้อื่น

ค่อบ๊าบเป็นเพื่อนคนหนึ่งของท่านนบี ที่บ้านของเขาไม่มีผู้ชายเลย พวกผู้หญิงก็รีดนมวัวไม่เป็น คราวหนึ่งค่อบ๊าบต้องไปทำสงครามหลายวัน ท่านนบีจึงได้ไปรีดนมวัวแทนเขาทุกวัน ในระหว่างที่เขาไม่อยู่บ้าน

ท่านช่วยผู้หญิง หญิงหม้ายและคนอนาถาทำงานโดยไม่เคยถือตัวหรือเสียดยแรงเลย

พวกทาสหญิงในเมืองมาดีนะฮ์ มักจะมาหาท่านและพูดทำนองนี้ “โอ้ท่านศาสนทูตแห่งอัลลอฮ์ (ช.บ.) พวกเราอยากจะขอร้องให้ท่านช่วยทำ(งาน)นี้ให้หน่อย” ท่านนบีก็จะกระวีกระวาดทำงานนั้นให้ด้วยความเต็มใจเสมอ

วันหนึ่ง ท่านนบีกำลังยืนอยู่เพื่อจะทำละหมาด มีคนเบดูอิน (คนอาหรับที่ทางกระโจมอยู่กลางทะเลทราย) คนหนึ่งมาจับชายเสื้อของท่านไว้แล้วกล่าวว่า “งานของฉันยังมีค้างอยู่อีกเล็กน้อยอยากจะให้ท่านช่วยทำ ท่านควรจะไปทำเสียก่อนเดี๋ยวท่านจะลืมเสีย ” ท่านนบีจึงออกจากมัสยิดไปกับเบดูอินผู้นั้น เมื่อทำงานเสร็จแล้วท่านจึงกลับมาละหมาด^{๑๐๖}

ไม่ชอบความฟุ่มเฟือย

ท่านนบีเคยพูดกับอาลีว่า “เป็นการไม่เหมาะสมสำหรับผู้มีฐานะเป็นนบีที่จะเข้าไปในบ้านอันโอ่อ่าหรูหรา”^{๑๐๗}

ท่านเคยกล่าวไว้ว่า อาคารทั้งหลายที่สร้างขึ้นนอกเหนือจากจะใช้เป็นที่อยู่อาศัย เป็นสิ่งที่จะนำความหายนะมาสู่มนุษย์ ^{๑๐๘}

ท่านนบีเคยกล่าวไว้ว่า “คนเรานั้นมักจะต้องการเครื่องอำนวยความสะดวกมากมายไม่รู้จักพอ เปรียบได้กับนกทองเทียวที่ไม่รู้จักอิ่มกับการเดินทางเลย”^{๑๐๙}

^{๑๐๔} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรี

^{๑๐๕} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรีและมุสลิม

^{๑๐๖} เมลานาไซยิด ว่าดูตุ้ไซยิด ว่าดูตุ้ลฮาดิษอันดะวี, บุคลิกพระศาสดา, หน้า ๑๒ - ๑๓.

^{๑๐๗} อัลฮาดิษ

^{๑๐๘} อัลฮาดิษ

^{๑๐๙} อัลฮาดิษ

ในวาระสุดท้ายของชีวิตของท่านปี ข้าวของที่เหลือติดบ้านก็มีเพียงข้าวสารเพียงไม่กี่กำมือ

ใจกว้างในการคบค้าสมาคม

ท่านร่อซูล (ซ.ล.) ได้แนะแนวถึงวิธีการในการคบค้าสมาคมกับผู้อื่นด้วยถ้อยคำที่กระชับแต่ได้ใจความว่า :

“อัลลอฮ์ (ซ.บ.) ทรงเมตตาผู้ที่ใจกว้างยามขาย ใจกว้างยามซื้อ ใจกว้างยามทวงสิทธิ”^{๑๑๐}

ใจกว้างยามขาย หมายถึง ผู้ขายจะต้องไม่ตระหนี่ถี่เหนียวขณะขาย หวังแต่ผลกำไรเพียงอย่างเดียว จะต้องไม่ใช้กิริยา วาจาที่หยาบกระด้างต่อผู้ที่มาซื้อ

ใจกว้างยามซื้อ หมายถึง ผู้ซื้อจะต้องไม่สร้างความอึดอัด ความยากลำบากให้แก่ผู้ขาย ไม่ต่อรองราคามากจนเกินไป เปิดใจกว้างโดยเฉพาะ หากผู้ซื้อเป็นคนรวยและคนขายเป็นคนจนและขัดสน

ใจกว้างยามทวงสิทธิ หมายถึง ให้ทวงสิทธิด้วยความละมุนละม่อม นุ่มนวล และอ่อนโยน ไม่ใช่วาจาที่กระโชกโฮกฮาก ควรให้อีกโอกาสแก่ผู้ที่ขัดสน ประวิงเวลาให้แก่ลูกหนี้ที่ยังไม่มีความสามารถจะชดใช้หนี้ได้

เหตุการณ์ที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ พิสูจน์ให้เห็นว่า ท่านร่อซูล (ซ.ล.) ได้ครองใจชายคนหนึ่งได้อย่างไร

มีรายงานจากท่านอับดุลลอฮ์เราะฮ์ว่า : ท่านร่อซูล (ซ.ล.) เป็นหนี้ชายคนหนึ่งด้วยอูฐตัวหนึ่งที่มีอายุ ๑ ปีและเมื่อชายคนนั้นมาทวงถามท่าน ท่านร่อซูล (ซ.ล.) ก็สั่งให้จัดให้เขา แต่ก็ไม่พบว่า มีอูฐที่อายุ ๑ ปีเลย มีแต่ที่มากกว่านั้น ท่านร่อซูล (ซ.ล.) จึงกล่าวว่า : จงมอบให้ชายผู้นี้เถิด ชายผู้นี้ขอบคุณท่านร่อซูล (ซ.ล.) เป็นอย่างมาก และกล่าวกับท่านว่า : ท่านให้ฉัน และให้มากกว่าที่ฉันให้ ท่านเสียอีก ขออัลลอฮ์ (ซ.บ.) ทรงตอบแทนท่านด้วย^{๑๑๑}

ท่านร่อซูล (ซ.ล.) กล่าวขึ้นว่า :

“แท้จริง ผู้ที่ดีที่สุดในหมู่พวกท่านคือผู้ที่ดีที่สุดในการคืนสิทธิ”^{๑๑๒}

และการใจกว้างในการคบค้าสมาคม ยังหมายรวมถึงการที่เราจะต้องไม่เคร่งครัดเอาจริง เอาจังในการจัดการกับผู้ที่อยู่ภายใต้คำบัญชา หรือการปกครองดูแลของเรา การจะทำให้ผู้ที่อยู่ใต้ปกครองของเราประทับใจนั้น เราจะต้องใจกว้าง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กับพวกเขา ไม่ซ้ำเติมกรณีที่ทำผิดพลาด นั้นย่อมจะสร้างความประทับใจ และจะทำให้พวกเขาเคารพและยำเกรงใจทั้งต่อหน้าและลับหลัง

^{๑๑๐} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรี

^{๑๑๑} นดา อีซา ฮะกีมี่, *ครองใจคนตามแบบฉบับท่านร่อซูล*, หน้า ๕๖ - ๕๗.

^{๑๑๒} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรีและมุสลิม

ท่านอนัส อิบน์ มาลิก รับใช้ท่านนบีมา ๑๐ ปี ท่านรอซูล (ซ.ล.) ไม่เคยตำหนิหรือว่าท่านอนัส เลยแม้สักครั้งเดียว ท่านไม่เคยพูดเลยว่า เหตุใดถึงทำเช่นนั้น และเมื่อท่านไม่ทำในสิ่งใด ท่านรอซูล (ซ.ล.) ก็ไม่เคยต่อว่าหรือพูดเลยว่า เหตุใดจึงไม่ทำเช่นนั้น^{๑๑๓}

รู้จักระงับโทสะ

ใครบางคนอาจเคยทำผิดต่อท่าน เคยมีนัดแล้วไม่มาตามนัด เคยสัญญาว่าจะทำอะไรให้ท่านแต่ก็ผิดคำสัญญาและใครบางคนอีกเช่นกันที่เคยล่วงเกินท่านด้วยวาจาหรือการกระทำ คนเหล่านี้หากท่านยังต้องการให้เขาเป็นมิตรกับท่าน ยักรักท่านอยู่ ท่านควรที่จะเก็บอารมณ์ความโกรธและความไม่พอใจของท่านเสีย ควรระงับโทสะ อัลลอฮฺทรงชมเชยผู้ที่รู้จักระงับโทสะของตนเองไว้ว่า :

“...และบรรดาผู้ข่มโทสะและบรรดาผู้ให้อภัยแก่มนุษย์และอัลลอฮฺ (ซ.บ.) ทรงรักผู้ทำดีทั้งหลาย”^{๑๑๔}

ความโกรธเป็นปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นได้กับมนุษย์ทุกคน แต่การจัดการกับความโกรธนี้สำคัญ เราจะต้องรู้จักควบคุมสติให้ดี จะต้องเก็บใจความโกรธ ความเกลียดชัง หรือความไม่พอใจไว้ เพราะความโกรธเป็นภัยแก่สุขภาพทั้งปวง ความโกรธทำให้ขาดสติ และนำมาซึ่งความเร่าร้อนที่จะเผาผลาญตัวของเราเอง และผู้คนรอบข้าง ไม่มีใครชอบที่จะอยู่ใกล้กับคนที่รู้จักระงับอารมณ์ตนเอง คนที่หน้าตาบึ้งตึง คิ้วขมวดอยู่ตลอดเวลา

ท่านรอซูล (ซ.ล.) จะไม่โกรธ ถ้าเรื่องที่ทำให้โกรธเกี่ยวข้องกับตัวท่าน ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ที่มีชายอาหรับคนหนึ่งที่มากระชากเสื้อของท่านอย่างแรงจนเกิดรอยถลอกตรงลำคอของท่าน ท่านก็ไม่โกรธชายผู้นั้น ตรงกันข้ามท่านกลับบอกให้บรรดาซอฮาบะฮฺ อะลุ่มอล่วยและเห็นใจเขา แต่ท่านจะได้กลับเมื่อมีผู้ใดละเมิดสิทธิของอัลลอฮฺ (ซ.บ.)

ท่านรอซูล (ซ.ล.) กล่าวว่า :

“ผู้ใดระงับความโกรธ อัลลอฮฺ (ซ.บ.) จะทรงปกปิดเอาเราะฮฺของเขา และผู้ใดข่มโทสะและความแค้นของตนทั้งๆที่เขา มีอำนาจที่จะจัดการกับผู้ที่ทำให้เขาโกรธได้ แต่เขาไม่ทำ อัลลอฮฺ (ซ.บ.) จะเติมเต็มหัวใจของเขาด้วยความพึงพอใจของพระองค์ในวันกิยามะฮฺ”^{๑๑๕}

ท่านรอซูล (ซ.ล.) กล่าวอีกว่า :

“ผู้ใดที่มีอำนาจ มีความสามารถที่จะทำอะไรก็ได้ แต่เขากลับระงับความโกรธในวันกิยามะฮฺ อัลลอฮฺ (ซ.บ.) จะทรงเรียกเขาออกมาจากสิ่งถูกสร้างทั้งหลาย และจะ让他เลือกหญิงงามนางใดก็ได้ที่เขาพึงพอใจ”^{๑๑๖}

^{๑๑๓} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรีและมุสลิม

^{๑๑๔} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อาละอิมรอน 3 : 134 / เล่ม 1 / หน้า 129.

^{๑๑๕} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อัหมฺมัดอบรอนียฺ

^{๑๑๖} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อัตติรมิซียฺ และอบูดาวูด

มีชายคนหนึ่งมาหาท่านรอซูล (ซ.ล.) และกล่าวกับท่านว่า :

“โปรดสั่งเสียกระผมด้วยเถิด ท่านรอซูล (ซ.ล.) กล่าวว่า : อย่าโกรธ และเมื่อชายคนนั้นถามท่านหลายครั้ง ท่านก็ตอบว่า : อย่าโกรธ ชายผู้นั้นจึงกล่าวว่า : และเมื่อฉันได้ร่ำร้องคำพูดของท่านรอซูล (ซ.ล.) แล้ว ฉันก็พบว่า ความโกรธนั้น ประมวลไว้ซึ่งสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง”^{๑๑๗}

วิธีจัดการกับความโกรธ

ท่านรอซูล (ซ.ล.) ยังแนะนำวิธีการจัดการกับความโกรธไว้ดังนี้

๑. ขอความคุ้มครองจากอัลลอฮ์ (ซ.บ.) ให้พ้นจากชัยฏอนด้วยการกล่าวว่า : “อะอูซุ บิลลาฮิมินชัยฏอนีลร่อญีม”

ท่านสุไลมาน อิบน์ ศอรุด เล่าว่า : มีชายสองคนทะเลาะวิวาทกันต่อหน้าท่านนบี ขณะที่ท่านอยู่กับเรา คนหนึ่งด่าอีกคนหนึ่งด้วยใบหน้าที่แดงกล้าไปด้วยโทสะ

ท่านนบีจึงกล่าวว่า : “แท้จริง ฉันรู้ว่ามีความผิดหนึ่ง หากเขาเอ่ยออกไปแล้ว สิ่งที่เขาประสบอยู่จะมลายหายปลาย หากเขากล่าวว่า : “อะอูซุ บิลลาฮิมินชัยฏอนีลร่อญีม ” (ฉันขอความคุ้มครองจากอัลลอฮ์ (ซ.บ.) ให้พ้นจากชัยฏอน)”^{๑๑๘}

๒. ให้นั่ง ถ้ายังไม่หายโกรธให้นอน เพราะความโกรธที่ฟุ้งพล่านควรแก้ด้วยการนั่งหรือนอน มีรายงานจากท่านอับดุลลอฮ์ รอซูล (ซ.ล.) กล่าวกับพวกเรว่า : “เมื่อผู้ใดในหมู่พวกท่านโกรธ ในขณะที่เขายืนอยู่ ก็จงนั่งลงเสีย ถ้ายังไม่หายโกรธก็ให้เขานอนลง”^{๑๑๙}

๓. ให้อาบน้ำละหมาด ในเมื่อน้ำสามารถดับไฟได้ ก็สามารถดับความโกรธ ซึ่งเป็นเสมือนไฟในทรงได้เช่นกัน

ท่านรอซูล (ซ.ล.) กล่าวว่า : “ แท้จริง ความโกรธมาจากชัยฏอน และชัยฏอนนั้นถูกสร้างมาจากไฟ ไฟนั้นสามารถดับได้ด้วยน้ำ ดังนั้นเมื่อคนใดในหมู่พวกท่านโกรธ ก็จงอาบน้ำละหมาดเสีย”^{๑๒๐}

ท่าน รอซูล (ซ.ล.) ชมเชยผู้ที่รู้จักหักห้ามใจ รู้จักข่มโทสะว่าเขาผู้นั้นคือผู้เข้มแข็งที่แท้จริง ท่านอบูซุรเราะฮ์ได้รายงานว่า ท่านรอซูล (ซ.ล.) กล่าวว่า : “ผู้ที่แข็งแกร่งไม่ใช่ผู้ที่เอาชนะคนอื่น แต่เป็นผู้ที่เอาชนะตนเองในยามโกรธ”^{๑๒๑}

อัลลอฮ์ (ซ.บ.) ตรัสอีกว่า : “และเมื่อพวกเขาโกรธ พวกเขาก็ให้อภัย”^{๑๒๒}

ยกโทษและให้อภัย

หากเรารู้จักที่จะระงับความโกรธ และข่มโทสะแล้วก็ควรที่จะรู้จักยกโทษและให้อภัย การให้อภัยเป็นการให้ที่พิเศษ เพราะเป็นการให้สองต่อ นอกจากจะเป็นการปลดปล่อยความผิดของ

^{๑๑๗} อัลฮาดิษ

^{๑๑๘} อัลฮาดิษ

^{๑๑๙} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามอบูดาอูด

^{๑๒๐} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามอบูดาอูด และอะหมัด

^{๑๒๑} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรี และมุสลิม

^{๑๒๒} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัลซุรอ 42 : 37 /เล่ม 3 /หน้า 1089.

ใครบางคนที่ทำต่อเราแล้ว ยังเป็นการปลดปล่อยใจไม่ให้แบกรับความรู้สึกที่ไม่ดีเอาไว้กับตัวเองด้วย การให้อภัยไม่ถือโทษเอาผิดกับผู้ที่ทำไม่ดีกับเรานั้นนอกจากทำให้ร่างกายของเราผ่อนคลาย จิตใจของเราก็เบิกบานไปด้วย อีกทั้งยังจะสร้างความประทับใจ ความนิยมชมชอบ และความยกย่องนับถือจากผู้คนรอบข้าง และที่สำคัญที่สุดคือ ความรักและความพึงพอใจของอัลลอฮ์ (ช.บ.)

พระองค์ตรัสว่า

“และพวกเจ้าจงรีบเร่งกันไปสู่การอภัยโทษจากพระเจ้าของพวกเจ้า และไปสู่สวรรค์ ซึ่งความกว้างขวางของสวรรค์นั้น คือบรรดาชั้นฟ้า และแผ่นดิน ที่ได้ถูกเตรียมไว้สำหรับบรรดาผู้ที่ยำเกรง คือผู้ที่บริจาคนิยามสุขและนิยามเดือดร้อน และบรรดาผู้ที่ข่มโทษ และบรรดาผู้ที่ให้อภัยแก่เพื่อนมนุษย์ และอัลลอฮ์ (ช.บ.) นั้นทรงรักผู้กระทำความดีทั้งหลาย”^{๑๒๓}

พระองค์ตรัสว่า :

“ผู้ใดอภัย และไกล่เกลี่ยคืนดีกัน รางวัลตอบแทนของเขาอยู่ ณ อัลลอฮ์ (ช.บ.)”^{๑๒๔}

“และพวกเจ้าจงอภัย และจงยกโทษ พวกเจ้าจะไม่ชอบหรือที่อัลลอฮ์จะทรงอภัยให้แก่พวกเจ้า และอัลลอฮ์ (ช.บ.) นั้นเป็นผู้ทรงอภัย ผู้ทรงเมตตาเสมอ”^{๑๒๕}

มีเหตุการณ์มากมายที่เกิดขึ้นกับท่านรอซูล (ช.ล.) ที่บ่งบอกถึงความใจเย็น และการให้อภัยของท่าน ท่านรอซูล (ช.ล.) ได้ให้อภัยต่อชายชาวยิวที่ทำไสยศาสตร์กับท่าน ท่านให้อภัยแก่หญิงที่ใส่ยาพิษในขาแกะที่นำมามอบให้ท่านเป็นอาหาร ท่านให้อภัยแก่ผู้ที่โรยขวากหนามตรงทางที่ท่านเดินผ่าน ท่านอภัยให้กับชาย ๘๐ คนที่มุ่งจะสังหารท่านในขณะที่ละหมาดซุบฮิ เมื่อบรรดาซอฮาบะฮ์จับตัวพวกเขาได้ ท่านก็สั่งให้ปล่อยพวกเขาเป็นอิสระ และท่านก็ได้ให้อภัยแก่ชาวเมืองมักกะฮ์ ภายหลังจากที่พวกเขาได้เคยทำร้ายท่าน และยังคงวางแผนสังหารท่านหลายครั้งและขับไล่ท่านออกจากมักกะฮ์ และต่อต้านท่านทุกหนทาง ท่านได้กล่าวกับชาวมักกะฮ์ว่า :

“วันนี้ไม่มีการประณามพวกท่าน จงไปเถิด พวกท่านล้วนเป็นอิสระ”^{๑๒๖}

รักความเสมอภาค

ท่านนบีให้ความสำคัญแก่คนรวย คนจน คนแก่ เด็ก นายหรือทาสเท่ากันหมด

ท่านปฏิบัติต่อเชลยเหมือนกันหมดทุกคน

หากท่านได้รับหน้าที่ให้เป็นผู้แบ่งปันสิ่งของ ท่านจะเริ่มแจกจ่ายจากขวาไปซ้าย โดยไม่แบ่งแยกว่าคนไหนจนคนไหนรวย แต่จะแบ่งปันเท่ากันหมด

ท่านไม่นิยมการโอ้อวดตนเอง หรือทำตัวเด่น ตัวท่านเองมักจะใกล้ชิดกับประชาชนอยู่เสมอ

ท่านไม่ชอบให้จัดที่ทางพิเศษสำหรับตัวท่าน ต่างหากจากคนสามัญอื่นๆ

ท่านร่วมในการทำงานกับมุสลิมคนอื่นๆ

^{๑๒๓} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อาละอิมรอน 3 : 133 – 134 / เล่ม 1 / หน้า 129.

^{๑๒๔} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัซซุรอ 42:40 / เล่ม 3 / หน้า 1090.

^{๑๒๕} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อันนุร 24 : 22 / เล่ม 2 / หน้า 724 - 725.

^{๑๒๖} อัลฮาดิษ

ท่านไม่เคยสั่งสอนให้แบ่งแยกกันระหว่างผู้ใหญ่กับเด็กหรือคนรวยกับคนจนแต่อย่างใด
รักคนจน

ท่านนบีมีความผูกพัน ต่อคนยากจนมา กเสียจนวันหนึ่งท่านได้ขอพรต่ออัลลอฮ์ (ช.บ)ว่า
“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าโปรดให้ฉันมีชีวิตอยู่เหมือนคนยากจนคนหนึ่งเถิด และให้ฉันตายจากโลกนี้ไป
อย่างคนจนคนหนึ่ง และให้ฉันคืนกลับมาอีกครั้งหนึ่งในหมู่คนจนด้วยเถิด”^{๑๒๗}

ในอีกวาระหนึ่งท่านกล่าวว่า ”จงแจ้งข่าวดีแก่บรรดาผู้อพยพที่ยากจนด้วยเถิดว่า พวก
เขาจะได้เข้าสู่สรวงสวรรค์ก่อนคนร่ำรวยถึงสี่สิบปี”^{๑๒๘}

ท่านนบีมีมิตรสหายเป็นคนยากจนมากกว่าคนร่ำรวย

ชอบเยี่ยมคนป่วย

ท่านนบีมักจะไปเยี่ยมผู้เจ็บป่วย ทั้งนี้โดยไม่เลือกว่าผู้นั้นเป็นมิตรหรือศัตรู เป็นมุสลิม
หรือมิใช่มุสลิม

เมื่อญาติพี่น้องของผู้ป่วยซึ่งมี อาการป่วย มาตามท่านไปดูคนป่วยเป็นครั้งสุดท้าย ท่าน
มักจะไปด้วยทันทีและขออุทาต่ออัลลอฮ์ (ช.บ.) ให้ยกโทษบุคคลที่กำลังจะสิ้นใจอยู่นั้น

ท่านนบีไปร่วมพิธีศพเสมอ

เมื่อมีขบวนศพผ่านมา ท่านมักจะยืนขึ้นให้เกียรติแก่ศพนั้น

ท่านเคยกล่าวไว้ว่า “หากมีขบวนศพผ่านมา ท่านควรจะร่วมไปกับเขา หรืออย่างน้อยท่าน
ก็ควรจะลุกขึ้นยืนให้เกียรติแก่เขา และยืนนิ่งอยู่จนกว่าขบวนแห่งศพนั้นจะผ่านไป”^{๑๒๙}

ไปมาหาสู่

การไปมาหาสู่ ไถ่ถามทุกข์สุขกันเป็นวิถีกระชับมิตรได้อย่างดียิ่ง ควรเลือกสรรเวลาที่เหมาะสม
และไม่ควรใช้เวลานาน เพื่อไม่สร้างความอึดอัด และความลำบากใจให้แก่เจ้าของบ้าน เขา
อาจมีธุระแต่ไม่กล้าเอ่ยปากให้ท่านทราบก็เป็นได้ ท่านอุบัยรูรเราะฮ์ เล่าว่า : ท่านรอซูล(ช.ล) กล่าว
ว่า : “ท่านจงใช้เวลาเยี่ยมให้น้อย ท่านก็จะได้รับความรักเพิ่มขึ้น”^{๑๓๐}

ท่านอุบัยรูรเราะฮ์ ว่า : ท่านนบี กล่าวว่า : “มีชายคนหนึ่งได้ไปเยี่ยมพี่น้องของเขา
(หมายถึงเพื่อน)ที่อาศัยอยู่อีกหมู่บ้านหนึ่ง ระหว่างทางอัลลอฮ์ (ช.บ.) ได้ส่งมลาอิกะฮ์ไปตักร้อเขา
และเมื่อเขาเข้ามาใกล้ มลาอิกะฮ์ ” ได้ถามเขาว่า : ท่านจะไปไหน ? ชายผู้นั้นกล่าวว่า : ฉันจะไปหา
เพื่อนคนหนึ่งในหมู่บ้านแห่งนี้ มลาอิกะฮ์ ถามต่ออีกว่า : ท่านมีบุญคุณอันใดจึงต้องการที่จะให้เขา
ตอบแทนท่านกระนั้นหรือ ? ชายผู้นั้นกล่าวว่า : ไม่เลยครับ เพียงแต่ผมรักเขา (ด้วยความบริสุทธิ์ใจ)
เพื่ออัลลอฮ์ (ช.บ.) มลาอิกะฮ์จึงกล่าวว่า : ดังนั้น เราขอแจ้งให้ท่านทราบว่าเราเป็นทูตของอัลลอฮ์

^{๑๒๗} เมลานาไซยิด ว่าดูตุ้ไซยิด ว่าดูตุ้ฮาอินดะวี, บุคลิกพระศาสดา, หน้า ๒๔ - ๒๗.

^{๑๒๘} อัลฮาดิษ

^{๑๒๙} อัลฮาดิษ

^{๑๓๐} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อัลบัซซาร์ อัมม็อบรอนีย์ และอัลบัยฮะกี

(ช.บ.) มาเพื่อจะบอกท่านว่า : แท้จริง อัลลอฮฺ (ช.บ) ทรงรักท่าน เช่นเดียวกับที่ท่านรักเพื่อนเพื่อ อัลลอฮฺ(ช.บ.)”^{๑๓๑}

ท่านรอซูล (ช.ล.) กล่าวว่า : “ผู้ใดเยี่ยมเยียนผู้ป่วยหรือไปมาหาสู่พี่น้องร่วมศาสนา ของอัลลอฮฺ (ช.บ.) จะมีผู้ร้องประกาศแก่เขาว่า : ท่านทำดีแล้ว และการเดินทางของท่านเป็นการ เดินทางที่ดี และท่านจะได้รับสวนสวรรค์เป็นที่พำนักอันทรงเกียรติ”^{๑๓๒}

อดทน

คุณคิดหรือว่าคุณจะสามารถพิชิตใจผู้อื่นได้ หากคุณไม่รู้จักที่จะอดทนต่อความประพฤติ อันมิชอบของพวกเขา และไม่รู้จักอดทนต่ออุปสรรค และปัญหามากมายที่ท่านอาจเผชิญเมื่อติดต่อกับสัมพันธ์กับพวกเขา

อัลลอฮฺ (ช.บ.) ตรัสว่า :

“และจงอดทนต่อตัวของเจ้า ร่วมกับบรรดาผู้วิงวอนต่อพระผู้เป็นเจ้าของพวกเขา ทั้ง ยามเช้าและยามเย็น โดยปรารถนาความโปรดปรานของพระองค์ และอย่าให้สายตาของเจ้าหันเหออก จากพวกเขา ขณะที่เจ้าประสงค์ความสวยงามแห่งชีวิตของโลกนี้ และจงอย่าเชื่อฟังผู้ที่เราทำให้หัวใจ ของเขาละลายจากการรำลึกเรา และปฏิบัติตามอารมณ์ต่ำของเขา และกิจกรรมของเขาพินาศสูญ หาย”^{๑๓๓}

การคบค้าสมาคมกับผู้อื่นก็ดี และการคงไว้ซึ่งความสัมพันธ์อันดีงามกับพวกเขาก็ดี ล้วน ต้องการความเพียรพยายามและการอดทนที่ดี เพราะมนุษย์เรานั้นต่างอารมณ์ต่างความต้องการ ต่าง ความคิดเห็น และมีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ไม่เหมือนกัน จึงเป็นการฉลาดอย่างยิ่งที่เราจะรู้จักใช้ กลยุทธ์ในการคบค้าสมาคมกับพวกเขาให้เหมาะสมกับแต่ละบุคคล และเหนือสิ่งอื่นใดคือการรู้จักที่จะ อดทนต่ออุปสรรคที่อาจประสบ

ในการนี้ท่านรอซูล (ช.ล.) กล่าวว่า : “มุอฺมินที่คบค้าสมาคมกับเพื่อนมนุษย์ และอดทน ต่อการทำร้ายของพวกเขา ย่อมดีกว่ามุอฺมินที่มีได้คบค้าสมาคมกับเพื่อนมนุษย์ และไม่อดทนต่อการ ทำร้ายของพวกเขา”^{๑๓๔}

ไม่ชอบให้ใครขอราน

ท่านนบีเกลียดชังการขอราน เว้นแต่ในกรณีที่เหมาะสมทางจริงๆ แต่กระนั้นท่านก็ไม่เห็น ด้วยกับการขอรานเลย

ท่านเคยกล่าวว่า “หากผู้ใดจะเข้าไปตัดฟันในป่าแล้วแบกใส่หลัง เอามาขายในตลาด เพื่อแลกกับปัจจัยยังชีพก็ยิ่งเป็นการดีกับตัวเองเสียยิ่งกว่าที่เขาจะไปเที่ยวขอราน”^{๑๓๕}

^{๑๓๑} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามมุสลิม

^{๑๓๒} อัลฮาดิษ

^{๑๓๓} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัลกะฮฟู 18 : 28 /เล่ม 2 /หน้า 603 - 604.

^{๑๓๔} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามอัตติรมิซีย

^{๑๓๕} อัลฮาดิษ

ท่านกล่าวว่า “หากผู้ใดขอต่ออัลลอฮ์ (ช.บ.) ให้ตัวเขาพ้นจากสภาพอันไร้เกียรติของ
ขอทาน อัลลอฮ์ (ช.บ.) จะทรงให้เขาตามที่ขอ และหากผู้ใดแสวงหาความสมบูรณ์พูนสุข อัลลอฮ์
(ช.บ.) ผู้ทรงประเสริฐและทรงอำนาจก็จะให้แก่เขาตามที่เขาประสงค์ และหากผู้ใดปรารถนาที่จะเป็น
ผู้อดทน อัลลอฮ์ (ช.บ.) ก็จะทรงช่วยให้เขาอดทนได้ และไม่มีความโปรดปรานอันใดจากพระเจ้าที่ดี
ยิ่งไปกว่าความอดทน”^{๑๓๖}

ท่านรอซูล (ช.ล.) ได้สั่งสอนไว้ว่า “ทรัพย์สินสมบัติ (ริชกี) นั้นเป็นสิ่งที่ชุ่มชื้นและหอมหวาน
ผู้ได้รับมันด้วยความพึงพอใจเขาก็ได้รับเพิ่มขึ้นไปอีก และผู้ใดตะเกียกตะกายหามันด้วยความงก และ
ตระการม เขาก็จะขาดแล่นมันอยู่เรื่อยไป”^{๑๓๗}

ทำดีโดยมิหวังผลตอบแทน

ท่านรอซูล (ช.ล.) กล่าวว่า : “จงมักน้อยในสิ่งที่มีอยู่ในโลกนี้ แล้วอัลลอฮ์ (ช.บ.) จะรัก
ท่าน จงมักน้อยในสิ่งที่มีอยู่ในมือของคุณ ผู้คนก็จะรักท่าน”^{๑๓๘}

ท่านรอซูล (ช.ล.) สอนวิธีที่จะทำให้ผู้คนรักเราว่า ให้ทำดีต่อพวกเขาโดยไม่หวัง
ผลตอบแทน ตำแหน่งหน้าที่ หรือแม้กระทั่งหวังค่ายกองชมเชย ให้ทำทุกสิ่งด้วยความบริสุทธิ์ใจ

ท่านอัลฮะซัน อัลบัศรียฺ กล่าวว่า : “ชายคนหนึ่งยังจะเป็นคนที่มีเกียรติ น่ายกย่องใน
สายตาผู้คน จนกว่าเขาจะหวังและต้องการสิ่งที่มีอยู่ในมือของคุณ เมื่อนั้นผู้คนก็จะดูถูกเขา จะรังเกียจ
เขา และจะเกลียดชังเขา”

ปฏิบัติต่อผู้อื่นเช่นเดียวกับที่ท่านต้องการให้ผู้อื่นปฏิบัติต่อท่าน

ความรัก หมายถึง การให้ในเบื้องต้น และการได้รับการตอบสนองตอบด้วยความรักใน
บั้นปลาย และผู้ที่ไม่รู้จักทำดีกับผู้อื่น ไม่ให้เกียรติพวกเขา จิตใจแต่ความหยิ่งทะนงและมีทิฐินั้น การ
จะคาดหวังว่าได้รับความรักจากคนรอบข้างนั้นเป็นเรื่องที่เป็นเรื่องเป็นไปไม่ได้อย่างแน่นอน^{๑๓๙}

ท่านรอซูล (ช.ล.) กล่าวว่า : “ท่านจงรักที่จะให้แก่ผู้คน ในสิ่งที่ท่านรักที่จะให้แก่ตัวของ
ท่านเอง”^{๑๔๐}

หากเราใช้มาตรฐานนี้ในการมีมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่น แน่แน่นอนเหลือเกินว่าความแตกแยก
และบาดหมางกลางแครงใจที่มีต่อกันจะละลายหายไป และจะกลับกลายเป็นความรัก ความกลมเกลียว
และความสมานสามัคคีแทน มีใครบ้างไหมชอบที่จะให้ผู้อื่นคดโกง หรือดูถูกตนต่อหน้าผู้อื่น ? ถ้าไม่ก็
อย่าทำเช่นนั้นกับผู้อื่น มีใครบ้างไหมที่ไม่ต้องการความช่วยเหลือ เกื้อกูลของผู้อื่นเมื่อยามที่ตนขัดสน
หรือเจ็บป่วย? ถ้าคุณต้องการ คุณก็ต้องทำเช่นนั้นกับผู้อื่นเช่นกัน เราอยากได้สิ่งใดก็ต้องอยากให้เรา
ได้รับสิ่งนั้นด้วย เราไม่ชอบสิ่งใดก็ต้องไม่อยากที่จะให้เขาประสบกับสิ่งนั้นด้วย แล้วความสัมพันธ์ที่
งดงาม และราบรื่นก็จะก่อกำเนิด และยั่งยืนระหว่างกัน

^{๑๓๖} อัลฮาดิษ

^{๑๓๗} อัลฮาดิษ

^{๑๓๘} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิบน์มาญะฮ์

^{๑๓๙} นดา อีซา ฮะกีมี่, *ครองใจคนตามแบบฉบับท่านรอซูล*, หน้า ๖๑ - ๖๒, ๖๗.

^{๑๔๐} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรี

ท่านรอซูล (ช.ล.) กล่าวว่า : “อุปมาบรรดาผู้ศรัทธาในด้านความรักใคร่ ความเอ็นดูเมตตาต่อกัน เปรียบประดุจเรือรูปร่างเดียวกัน เมื่ออวัยวะส่วนหนึ่งส่วนใดเจ็บปวด ก็จะทำให้อวัยวะทุกส่วนในร่างกายเจ็บปวดตามไปด้วย”^{๑๔๑}

อย่ามุ่งติเตียน

การเอาแต่ติเตียนผู้อื่นในสิ่งไร้สาระโดยไม่จำเป็น เป็นตัวการทำให้ผู้อื่นตีห่างจากเรา เพราะ การติเตียนสามารถทำให้จิตใจอันภาคภูมิของมนุษย์ได้รับความปวดร้าว ทำลายความรู้สึกแห่งการเป็นคนมีความสำคัญ ทำให้พวกเขามองผู้ติเตียนในแง่ลบ เพราะผู้ที่ถูกติเตียนโดยปกติแล้วจะต้องแก้ตัวต่าง ๆ นานา และพยายามที่จะเข้าข้างตนเองด้วยความทูลี้อ้อน

ดังนั้น ก่อนที่จะตำหนิติเตียน แก่ไข วิพากษ์วิจารณ์ผู้อื่น ให้เราคิดอยู่เสมอว่า เรามีได้ติดต่อกับบุคคลที่เพียบพร้อม ที่มีเหตุผล ควรควบคุมตนเอง คิดก่อนพูด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อจะตำหนิหรือวิพากษ์วิจารณ์ มนุษย์ชอบฟังคำสรรเสริญยกย่องมากกว่าการติเตียน ควรใคร่ครวญถึงผลดี และผลเสียของคำพูดที่จะพูดออกไปเสียก่อน^{๑๔๒}

ให้คำแนะนำตักเตือน

การนิ่งเงียบและการระมัดระวังในการติเตียนผู้อื่นมิได้หมายถึงการละเลยต่อการแนะนำ และการให้คำตักเตือนเมื่อเห็นผู้อื่นทำผิดหรือละเมิดขอบเขตของอัลลอฮ์ (ช.บ) หรือขอบเขตของมนุษย์

ท่านรอซูล (ช.ล.) กล่าวว่า : “ศาสนาคือการตักเตือน มีผู้ถามท่านว่า : เพื่อใครครับ ? ท่านรอซูล (ช.ล.) ตอบว่า: เพื่ออัลลอฮ์ (ช.บ.) เพื่อรอซูล (ช.ล.) ของพระองค์ บรรดาผู้นำมุสลิมทั้งหลาย ตลอดจนสามัญชนทั่วไป”^{๑๔๓}

อัลลอฮ์ (ช.บ.) ตรัสว่า : “และจงตักเตือนเถิด เพราะแท้จริง การตักเตือนนั้นจะให้ประโยชน์แก่บรรดาผู้ศรัทธา”^{๑๔๔}

ท่านอุมัร อิบнул คอฎ็อบ กล่าวว่า : “ไม่มีความดีงามใดๆในหมู่ชนที่ไม่รู้จักแนะนำตักเตือนผู้อื่น และไม่มีความดีงามใดๆในหมู่ชนที่ไม่ชอบบรรดาผู้แนะนำเตือน”

ท่านอัลฮาริซ อัลมุฮาซิบีย กล่าวว่า : “พึงรับรู้ไว้ ผู้ที่ตักเตือนท่าน คือผู้ที่รักท่าน (อย่างแท้จริง) และผู้ที่ประจบประแจง พูดเอาใจท่าน คือผู้ที่หลอกลวงหักหลังท่าน และผู้ที่ไม่ยอมรับคำตักเตือนเขามีได้เป็นพี่น้องของท่าน”

ผู้ที่แนะนำจำเป็นจะต้องเป็นผู้ที่มีมารยาทดีงาม เป็นแบบอย่างที่ดี มิใช่ตักเตือนห้ามปรามผู้อื่น แต่ตนนั้นกลับทำเอง ต้องแก้ไขตัวเองเสียก่อนที่จะให้คำแนะนำตักเตือนผู้อื่น และการตักเตือนก็ควรใช้วิธีที่ละมุนละม่อม อ่อนโยนโดยไม่ประจานผู้ถูกตักเตือน เพราะจุดประสงค์ที่แท้จริงของการตักเตือนคือการเปลี่ยนแปลงที่ดี หาใช่การโอ้อวดว่าตนเก่ง หรือรู้ดีกว่า

^{๑๔๑} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามมุสลิม และอะหมัด

^{๑๔๒} นดา อีซา ฮะกีมี่, *ครองใจคนตามแบบฉบับท่านรอซูล*, หน้า ๖๙.

^{๑๔๓} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามมุสลิม

^{๑๔๔} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัสซุริยาต 51 : 55 / เล่ม 3 / หน้า 1206.

ท่านอิหม่ามอัซฮาฟีอียี่ กล่าวว่่า : “หากท่านจะตักเตือน ก็จงตักเตือนแบบลับๆ ไม่เปิดเผย เพราะหากท่านตักเตือนเขาโดยลับๆ แล้ว นั้นหมายถึง ท่านได้ตักเตือนและทำให้เขาดี แต่ถ้าท่านตักเตือนเขาโดยเปิดเผยต่อหน้าสาธารณชน ก็เท่ากับท่านได้ให้คำตักเตือนกับเขา และทำให้เขาดูไม่ดี”

บางครั้งอาจจะพูดตรงๆ ไม่ได้ ก็ควรจะใช้วิธีการเปรียบเทียบ ยกนิทัศน์อุทาหรณ์สอนใจ จะได้ผลกว่า โดยเฉพาะในกรณีที่เราจะให้คำแนะนำนั้นเป็นผู้ที่มีอำนาจมีตำแหน่งหน้าที่การงานที่สูงกว่าเราหรืออาวุโสกว่าเรา

ท่านอัลฮะซัน และอัลฮุเซน บุตรท่านอาลี อิบน์ อบีฏอลิบ ขณะที่ท่านทั้งสองยังเด็ก ได้ผ่านชายชราคนหนึ่งที่กำลังอาบน้ำละหมาดอยู่ แต่เขาทำได้ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ท่านทั้งสองจึงอยากแนะนำชายชราคนนั้นถึงวิธีการที่ถูกต้องในการอาบน้ำละหมาด ท่านทั้งสองจึงเดินเข้ามาหาชายชราคนนี้ และกล่าวว่า : ท่านครับ เราสองคนถกเถียงกันว่าใครอาบน้ำละหมาดได้ดีกว่ากัน แต่ก็ยังไม่ได้ข้อยุติ จึงอยากให้ท่านช่วยตัดสินระหว่างเราด้วยเถิดและเมื่อท่านทั้งสองอาบน้ำให้ชายชราดู ชายชราก็ตระหนักในทันใดว่า ตนอาบน้ำละหมาดผิด จึงขอบคุณท่านทั้งสองที่ช่วยแนะนำแทนที่จะสั่งสอนด้วยคำพูด ให้สอนด้วยการทำให้ดูเป็นแบบอย่าง^{๑๔๕}

มีสัมพันธ์ที่ดีต่ออัลลอฮฺ (ช.บ.)

เป็นวิธีที่สำคัญที่สุด และลึกซึ้งที่สุดในการที่จะทำให้เราสามารถครองใจคนรอบข้างได้ คือความสัมพันธ์ของเราที่มีต่ออัลลอฮฺ (ช.บ.) นั้นจะต้องดีงาม และบริสุทธิ์ใจอย่างยิ่งเพราะหัวใจของมนุษย์อยู่ในพระหัตถ์ของอัลลอฮฺ (ช.บ.) พระองค์จะพลิกผันหัวใจเช่นใดก็ได้ตามแต่พระองค์จะทรงประสงค์ ผู้ใดที่ต้องการครอบครองหัวใจของมนุษย์คนใด ก็จำเป็นที่เขาที่จะต้องเข้าหาอัลลอฮฺ (ช.บ.) ผู้ที่กุมหัวใจของมนุษย์ทั้งหมดไว้ใน ณ ที่พระองค์

มีรายงานจากท่านอบูฮุร็อยเราะฮฺ ว่า : ท่านร่อซูล (ช.ล.) กล่าวว่า :

“แท้จริง อัลลอฮฺ (ช.บ.) เมื่อพระองค์ทรงรักบ่าวคนใด พระองค์ก็จะทรงเรียกญิบรีล และกล่าวแก่ญิบรีลว่า : แท้จริง ฉันรักบ่าวคนนี้ ท่านจงรักเขาด้วย และญิบรีลก็จะรักบ่าวคนนี้ และญิบรีลก็จะร้องประกาศในฟากฟ้าว่า : แท้จริง อัลลอฮฺ (ช.บ.) ทรงรักคนนั้นคนนี้ ดังนั้น พวกท่านทั้งหลายจงรักเขาด้วยเถิด ชาวฟากฟ้าทั้งหลายก็จะรักเขาแล้วเขาก็จะได้รับการยอมรับ (จะเป็นที่รัก) ในหมู่ชาวโลก”^{๑๔๖}

ระลึกถึงอัลลอฮฺ (ช.บ.) อยู่เสมอ

ท่านนบีมีความสงบเสงี่ยมอยู่เสมอด้วยความเกรงกลัวต่ออัลลอฮฺ (ช.บ.)

ท่านระลึกถึงอัลลอฮฺ (ช.บ.) อยู่เสมอไม่ว่าจะกำลังยืนหรือนั่งก็ตาม

ท่านเอาใจใส่กับการทำละหมาดเป็นพิเศษในเดือนรอมาดอนอันประเสริฐ

ท่านอ่านคัมภีร์กุรอานทุกวัน

^{๑๔๕} นดา อีซา ฮะกีมี่, *ครองใจคนตามแบบฉบับท่านร่อซูล*, หน้า ๗๐ - ๗๑.

^{๑๔๖} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรี

ทุกครั้งที่ท่านอ่านกุรอ่าน หรือได้ยินคนอื่นอ่าน ท่านมักจะน้ำตาไหลด้วยความกลัวเกรงและความสำนึกในพระมหากษัตริย์คุณแห่งอัลลอฮ์ (ช.บ.)

ท่านมักจะตื่นขึ้นกลางดึกเพื่อทำละหมาด

ท่านนบีกกล่าวคำระลึกถึงอัลลอฮ์ (ช.บ.) ในทุกอากัปกิริยา เช่น เมื่อลุกขึ้นยืน นั่งเดิน เคลื่อนไหว กิน ดื่ม ทั้งเวลาเข้านอนและตื่นนอน เปลี่ยนเสื้อผ้า ขึ้นขี่พาหนะ ออกเดินทางหรือกลับบ้าน เข้าบ้าน และเข้ามัสยิด^{๑๔๗}

ความเกลียดกลัวความไร้สาระและเกียจคร้าน

ท่านศาสดาเกลียดกลัวความเหลวไหลไร้สาระและความเกียจคร้านท่านเคยกล่าวว่า “โอ้พระผู้เป็นเจ้า ข้าพระองค์ขอพึ่งพระองค์จากความเบื่อหน่ายและความไร้สุข จากความเฉื่อยชาและเกียจคร้าน จากความอ่อนแอและความเลวทราม”

ท่านมักจะกล่าวว่า “การอับดะฮ์พระผู้เป็นเจ้านั้นมีอยู่เจ็ดสิบส่วน และส่วนที่ดีที่สุดคือการประกอบอาชีพที่ถูกต้องตามกฎหมาย”^{๑๔๘}

ความไว้วางใจได้

ก่อนที่จะทำหน้าที่เป็นศาสดา ท่านได้เดินทางไปนครตามัสกัสเพื่อทำธุรกิจให้แก่ท่านหญิงคอดีญะฮ์ สตรีซึ่งต่อมาคือภริยาของท่าน ในการเดินทางครั้งนี้ ความสามารถ ความฉลาดหลักแหลม ความซื่อสัตย์และซื่อตรงของท่านได้ปรากฏให้เห็นมากกว่าแต่ก่อนเสียอีก ท่านมีชื่อเสียงในหมู่ผู้คนว่าเป็น คนซื่อสัตย์จนท่านได้รับนามว่า “มุฮัมมัดผู้ไว้วางใจได้” ผู้คนมักจะไว้วางใจให้ท่านรักษาสินค้าอันมีค่าของพวกเขา

ความสะอาดและกลิ่นหอม

ท่านสนใจในความสะอาดและกลิ่นหอมเป็นอย่างมาก ท่านจะรักษาร่างกายของท่านให้สะอาดและมีกลิ่นหอมและสั่งให้คนอื่นทำเช่นนั้นด้วย ท่านแนะนำมิตรสหายและสานุศิษย์ของท่านให้รักษาร่างกายและบ้านเรือนของพวกเขาให้สะอาดและมีกลิ่นหอม ท่านรบเร้าให้พวกเขาชำระร่างกายอย่างจริงจังและใส่น้ำหอมก่อนจะมานมาหาในวันศุกร์^{๑๔๙}

การติดต่อและความสัมพันธ์ทางสังคม

ในหมู่คน ท่านมีเมตตากรุณาและเป็นมิตร ท่านจะทักทายคนทุกคนแม้แต่เด็กๆและทาส ในยามนั่งท่านไม่เคยยัดขาออกไปตรงหน้าคนอื่น และไม่เคยเอนกายนอนในเมื่อมีใครอยู่ แต่จะนั่งเข้าพับไว้ข้างใต้ตัว ในที่ประชุมท่านจะให้คนนั่งเป็นวงกลมเพื่อจะได้ไม่มีที่สูงที่ต่ำและทุกคนจะได้อยู่ในตำแหน่งเสมอกัน ท่านแสดงความรักห่วงใยต่อมิตรสหายของท่าน และถ้าท่านไม่ได้เห็นใครถึงสามวัน ท่านก็จะถามถึงผู้นั้นเพื่อจะได้ทราบว่าเขาล้มป่วยลงหรือเปล่าถ้าเขาป่วย ท่านก็จะไปเยี่ยม และถ้าเขา

^{๑๔๗} เมาลานาไซยิด ว่าดูตุ้ไซยิด ว่าดูตุ้ลฮายินดะวี, บุคลิกพระศาสดา, หน้า ๓๗.

^{๑๔๘} อัลฮาดิษ

^{๑๔๙} มุรตะฎอ มุญาฮะฮารี, ะฮียะฮ์และความเป็นศาสดา ; บทนำสู่โลกทรรศน์ของอิสลาม, แปลโดย ดร.กิติมา อมรทัต, (ม.ป.ท. : ศูนย์วัฒนธรรมสถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน, ๒๕๓๗), หน้า ๙๒ - ๙๕.

มีปัญหาอะไร ท่านก็จะช่วยเหลือ ในที่ประชุม ท่านจะไม่มองดูใครคนเดียวแต่จะมองไปรอบวง ท่านไม่ชอบนั่งสบายปล่อยให้คนอื่นทำงาน ท่านจะลุกขึ้นไปช่วยทำงานนั้นด้วย

ท่านมักกล่าวว่า “พระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าไม่ พอใจที่จะทรงเห็นใครคิดว่าตนอยู่เหนือคนอื่น” ^{๑๕๐}
ท่านเป็นคนทั้งอ่อนโยนทั้งหนักแน่น

เรื่องส่วนตัวท่านเป็นคนอ่อนโยนและให้อภัย ประวัติความเอื้อเฟื้ออันใหญ่หลวงของท่านเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ท่านมีความก้าวหน้าแต่ในเรื่องที่สำคัญและเป็นส่วนรวม ซึ่งเกี่ยวกับกฎหมาย ท่านจะหนักแน่นแข็งแกร่งไม่ยอมแพ้ต่อการประจบสอพลอใดๆ ฉันขอสาบานต่อพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าผู้ทรงกำชีวิตฉันไว้ในพระหัตถ์ว่าฉันจะไม่ลดหย่อนในการดำเนินความยุติธรรมถึงแม้ว่าผู้กระทำความผิดจะเป็นญาติสนิทที่สุดของฉันก็ตามที”

ความไม่พุ่มเฟิยในการกินดื่มและการมีชีวิตอยู่อย่างง่าย ๆ

การไม่พุ่มเฟิยในการกินและการดื่มกับการมีชีวิตอยู่อย่างง่าย ๆ นั้นเป็นหลักการสองอย่างในชีวิตของท่าน ท่านมักรับประทานอาหารชนิดง่ายๆ แต่งกายเรียบๆ และอยู่อย่างง่าย ตามปกติที่นอนของท่านก็คือเสื่อ ท่านชอบนั่งบนพื้น ท่านมักตื่นนอนแพะของท่านด้วยตัวเองและขี่สัตว์ที่ไม่ได้ใส่อาน ในขณะที่ท่านขี่สัตว์ไป ท่านจะไม่ยอมให้คนอื่นเดินไป อาหารสำคัญของท่านประกอบด้วยขนมปังข้าวบาร์เลย์และผลไม้สด ท่านซ่อมแซมรองเท้าและเสื้อผ้าของท่านด้วยมือของท่านเอง

การทำอิบาตะฮุ

ท่านใช้เวลาส่วนหนึ่งในตอนกลางคืนหรือครึ่งคืน หรือในบางครั้งหนึ่งในสามหรือสองในสามของเวลากลางคืนไปในการนมาซ ถึงแม้ว่าท่านจะทำงานมาตลอดทั้งวันโดยเฉพาะในตอนที่ท่านอยู่ในนครมะดีนะฮ์ก็ตาม แต่กระนั้นท่านก็มีได้เวลา นมาซลงเลย ท่านจะหาที่เงียบๆ สำหรับท่านมาซ และวิงวอนต่อพระเจ้า การที่ท่านนมาซการพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้ามิใช่เพราะท่านต้องการขึ้นสวรรค์หรือกลัวตกนรกดอก แต่ท่านทำไปเพราะความรักและรู้คุณ วันหนึ่งภริยาคนหนึ่งของท่านได้ถามท่านว่า เหตุใดท่านจึงนมาซมากมายเหลือเกิน เนื่องจากว่าท่านไม่มีบาปแล้ว ท่านได้ตอบว่า “จะให้ฉันเป็นข้าที่อกตัญญูหรือ?”

ท่านมักถือศีลอดบ่อยๆ นอกจากตลอดเดือนรอมฎอนและส่วนหนึ่งของเดือนชะบานแล้ว ท่านยังถือศีลอดวันเว้นวันตลอดปีอีกด้วย ในระหว่างสิบวันหลังของเดือนรอมฎอน ไม่มีการปูที่นอนของท่านเลย ท่านจะเข้าไปนมาซในมัสยิดตลอดเวลา แต่กระนั้นท่านก็ยังบอกคนอื่นๆ ว่าถือศีลอดเดือนละสามวันก็พอแล้ว ท่านมักจะกล่าวว่า “จงอย่ากำหนดกฎเกณฑ์แก่ตัวท่านให้มากกว่าที่ท่านจะทนได้เลย เพราะมันจะเกิดผลร้าย”

“ท่านมีหน้าที่ต่อร่างกายของท่าน ต่อภรรยาของท่าน ต่อบุตรและมิตรสหายของท่าน ท่านควรต้องทำหน้าที่เหล่านั้น” เมื่อท่านอยู่คนเดียว ท่านจะนมาซให้นานขึ้น ในบางครั้งท่านนมาซอยู่หลายชั่วโมงในตอนกลางคืน แต่เมื่อนมาซร่วมกับคนอื่น ท่านก็จะพยายามนมาซให้สั้นลงโดยคิดถึงสภาพของผู้ที่อ่อนแอ และท่านจะแนะนำคนอื่นให้ทำเช่นนั้นด้วย

ความเด็ดขาดและมานะบากบั่น

ความเด็ดขาดและมานะบากบั่นของท่านไม่มีใครเทียบได้ และได้ผลกระทบถึงมิตรสหายของท่านด้วยเวลาที่ท่านทำหน้าที่ศาสดามา ๒๓ ปีนั้น คือบทเรียนในเรื่องความเด็ดขาดและมานะบากบั่นในชีวิตของท่าน ท่านต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ไม่มีอะไรเหลือให้หวังอยู่บ่อยๆ แต่ท่านก็ไม่เคยคิดที่จะยอมแพ้ และความศรัทธาอันเข้มแข็งของท่านในความสำเร็จก็ไม่เคยอ่อนแอลงไปเลย

ระเบียบและวินัย

งานของท่านถูกควบคุมด้วยระเบียบและวินัย ท่านมักจะแบ่งเวลาออกเป็นส่วนๆ และแนะนำผู้อื่นให้ทำเช่นเดียวกัน ภายใต้อิทธิพลของท่านมิตรสหายของท่านจึงทำตัวให้มีวินัยอย่างเคร่งครัด ในบางครั้งท่านคิดว่าเป็นการจำเป็นที่ท่านจะไม่เปิดเผยการตัดสินใจของท่านเนื่องด้วยเกรงว่า ศัตรูอาจจะรู้มิตรสหายของท่านก็จะยอมรับคำสั่งของท่านโดยไม่ตั้งข้อสงสัยใดๆ ตัวอย่างเช่น ถ้าท่านสั่งให้พวกเขาเตรียมตัวให้พร้อมให้พร้อมที่จะไปในวันรุ่งขึ้นพวกเขาก็จะรวมไปกับท่านในทิศทางที่ท่านสั่งโดยไม่รู้ว่าจะไปไหน จนกระทั่งไปถึงแล้ว บางครั้งท่านก็ส่งคนกลุ่มหนึ่งให้เดินทางไปในทิศทางหนึ่งและมอบจดหมายฉบับหนึ่งให้แก่ผู้เป็นหัวหน้ากลุ่มไว้ ท่านบอกให้เขาเปิดจดหมายดูหลังจากไปถึงที่หมายแล้วหลายวันเพื่อจะทำตามคำสั่ง คนเหล่านั้นก็จะทำตามที่ท่านสั่งทุกอย่างที่ก่อนจะไปถึงที่หมาย พวกเขาไม่รู้ว่าจะดูจดหมายปลายทางสุดท้ายอยู่ที่ไหนและพวกเขาจะต้องทำอะไร ดังนั้นพวกศัตรูและสายลับจึงไม่อาจล่วงรู้ความจริงได้ และบางครั้งก็ถูกโจมตีโดยไม่รู้ตัวด้วย

ความสามารถในการฟังคำวิพากษ์วิจารณ์และความเกลียดกลัวการประจบสอพลอ

ในบางครั้งท่านศาสดาก็ต้องเผชิญกับการคัดค้านของบรรดามิตรสหายของท่าน แต่แล้วท่านก็จะพูดอย่างปราศจากความแข็งแกร่ง จนได้รับความเห็นชอบจากคนเหล่านั้นให้ท่านตามที่ท่านตัดสินใจได้ ท่านเกลียดกลัวการที่จะฟังคำประจบประแจงและการสรรเสริญเยินยอ^{๑๕๑}

การต่อสู้กับจุดอ่อนของผู้คน

ท่านศาสดาไม่เคยนำเอาจุดอ่อนและความเขลาของผู้คนมาใช้เป็นประโยชน์แก่ตัวท่านเอง ตรงกันข้ามท่านจะต่อสู้กับจุดอ่อนและความเขลาเหล่านั้น เมื่ออิบรอฮีมบุตรชายอายุ ๑๘ เดือนของท่านสิ้นชีวิตลง วันนั้นเผอิญมีสุริยคราสด้วยประชาชนกล่าวกันว่าสุริยคราสเกิดขึ้นเพราะท่านศาสดามีความทุกข์ท่านมิได้นั่งเฝ้าต่อความเขลาของเหล่านั้นท่านกลับขึ้นไปบนธรรมาสก์และกล่าวว่า”ประชาชนทั้งหลาย ดวงอาทิตย์และดวงจันทร์นั้นเป็นเครื่องหมายสองอย่างของพระผู้เป็นเจ้า มันจะไม่มีตไปเพราะการตายของใครหรอก”^{๑๕๒}

ความเป็นผู้นำ รู้จักการจัดการและปรีชาหาหรือ

ท่านศาสดาไม่เคยทำตนเป็นเผด็จการเลย ถึงแม้ว่ามิตรสหายของท่านจะทำตามคำสั่งของท่านโดยทันทีและถึงแม้ว่าคนเหล่านั้นจะได้กล่าวอยู่บ่อยๆว่า ถ้าท่านสั่งให้พวกเขาไปจมน้ำในทะเลหรือโดดเข้ากองไฟ พวกเขาก็จะทำตามเพราะพวกเขามีศรัทธาอย่างเข้มแข็งในตัวท่านก็ตามที่

^{๑๕๑} มุรตะฎอ มุญาะฮารี, ระเบียบและความเป็นศาสดา ; บทนำสู่โลกทัศน์ของอิสลาม, หน้า ๙๗ -

ในเมื่อจะทำอะไรที่ไม่มีคำบัญชาจากพระผู้เป็นเจ้า ท่านก็จะปรึกษาหารือกับมิตรสหายของท่าน และยกย่องความคิดของพวกเขา และให้ความสำคัญแก่พวกเขา ความอ่อนโยน เมตตากรุณาของท่าน ศาสดา การอภัยโทษและยกโทษให้และการขออภัยโทษจากพระผู้เป็นเจ้าให้แก่มิตรสหายของท่าน ความกระตือรือร้นที่จะขอต่อพระผู้เป็นเจ้าให้ทรงยกโทษให้แก่บาปของชุมชนมุสลิม ความเกรงอกเกรงใจที่ท่านมีต่อมิตรสหายและพรรคพวก การปรึกษาหารือกับพวกเขา และให้ความสำคัญแก่พวกเขานั้นเป็นเหตุผลสำคัญ ที่ทำให้ท่านมีอิทธิพลเหนือคนเหล่านั้น น้อย่างไม่มีที่เปรียบ พระมหาคัมภีร์กุรอานได้ชี้ให้เห็นในเรื่องนี้ว่า “เนื่องจากความเมตตาที่พระผู้เป็นเจ้าทรงบรรจุลงในหัวใจของเจ้า เจ้าจึงกรุณาต่อมิตรสหายของเจ้า ถ้าเจ้าแข็งกระด้างและใจหิน พวกเขาก็จะทิ้งเจ้าไป เพราะฉะนั้นจงให้อภัย และแสดงความเมตตากรุณาต่อพวกเขา ปรึกษาหารือกับพวกเขาและขอให้พระผู้เป็นเจ้าทรงอภัยให้แก่พวกเขา เมื่อเจ้าตัดสินใจเด็ดขาดแล้ว ก็จงมอบความไว้วางใจแด่พระผู้เป็นเจ้าและอย่าได้สงสัยเลย”^{๑๕๓}

ความเป็นเจ้าของคุณสมบัติอันจำเป็นสำหรับการเป็นผู้นำ

ท่านมีคุณสมบัติการเป็นผู้นำอย่างครบถ้วน ซึ่งรวมทั้งความเข้าใจความเด็ดขาดไม่มีความสงสัยและความลังเล ความกล้าหาญ กระทำการโดยไม่กลัวว่าผลจะเป็นอย่างไร มีสายตากว้างไกลและรอบคอบ มีความสามารถอดทนต่อการวิพากษ์วิจารณ์ได้ มีความเข้าใจผู้คนและความสามารถของพวกเขา และมอบอำนาจหน้าที่ให้แก่เขาเหล่านั้นมากเท่าที่เขาจะรับได้ มีความอ่อนโยนในเรื่องส่วนตัว มั่นคงในเรื่องอันเป็นหลักการพื้นฐาน ให้ความสำคัญแก่สามัญสำนึกและมีความสามารถในเชิงปฏิบัติ ไม่เป็นผู้เผด็จการและไม่คาดหวังให้ผู้อื่นต้องทำตามท่านอย่างตาบอด มีความอ่อนน้อมถ่อมตนและสงบเสงี่ยม มีความเรียบง่ายและกระหมัดกระหม่อม มีเกียรติภูมิและควบคุมตนเอง มีความสนใจอย่างแข็งขันที่จะจัดและนำเอาพลังของมนุษย์มาให้อยู่ในระเบียบ ท่านเคยกล่าวว่า “ถ้าพวกท่านสามคนเดินทางไปด้วยกัน ก็จงเลือกคนหนึ่งขึ้นเป็นหัวหน้าและผู้นำ”^{๑๕๔}

วิธีที่ท่านปฏิบัติต่อทาส

ท่านมีความกรุณาอย่างที่สุดต่อผู้เป็นทาส ท่านมักจะบอกแก่ผู้คนที่ว่า “พวกเขาคือพี่น้องของท่าน จงให้เขากินอาหารอย่างที่ท่านกิน และให้เขาสวมเสื้อผ้าอย่างที่ท่านสวม จงอย่าบังคับเขาให้ทำงานที่หนักกว่าเขา ตัวท่านเองก็จงช่วยเขาทำงานด้วย”

ท่านมักจะกล่าวว่า “จงอย่าเรียกพวกเขาโดยใช้ชื่อบันดะฮฺ (ทาสชาย) หรือกานิช (ทาสหญิง) (ซึ่งแสดงถึงความเป็นเจ้าของ) เพราะเหตุว่าเราทุกคนก็ต่างเป็นทาสของพระผู้เป็นเจ้า พระองค์เท่านั้นที่เป็นเจ้าของที่แท้จริง จงเรียกเขาว่า พ่อหนุ่มและแม่สาวดีกว่า”^{๑๕๕}

^{๑๕๓} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อาละอิมรอน 3 : 159 / เล่ม 1 / หน้า 139.

^{๑๕๔} อัลฮาดิษ

^{๑๕๕} อัลฮาดิษ

ในอิสลามนั้นมีการจัดหาอุปกรณ์ทุกอย่างให้แก่ทาสที่เป็นอิสระแล้วเพื่อว่าเขาจะได้เป็นอิสระอย่างสมบูรณ์ท่านถือว่าการซื้อขายทาสเป็นงานที่เลวทรามที่สุดและมักจะกล่าวว่า “สำหรับพระเจ้าผู้เป็นเจ้าแล้ว ผู้ที่เลวทรามที่สุดก็คือคนขายทาส”^{๑๕๖}

การสนับสนุนให้ศึกษาวิทยาการต่างๆ

ท่านได้สนับสนุนให้ผู้คนศึกษาวิทยาการต่างๆ และให้รู้หนังสือ ท่านทำให้บรรดาลูกๆ ของซอฮาเบฮ์เรียนภาษาซีเรีย

ท่านมักจะกล่าวว่า “เป็นหน้าที่และพันธะของมุสลิมทุกคนที่จะต้องเรียน”^{๑๕๗}

ท่านยังกล่าวด้วยว่า “จงแสวงหาความรู้ในที่ทุกแห่งและจากทุกคน แม้กระทั่งเขาจะเป็นผู้นับถือพระเจ้าหลายองค์หรือเป็นคนหน้าไหว้หลังหลอกก็ตาม”^{๑๕๘}

ท่านกล่าวว่า “จงแสวงหาวิชาการแม้แต่จำเป็นจะต้องเดินทางไปถึงเมืองจีนก็ตาม ” การสนับสนุนและเน้นเช่นนี้เป็นผลให้มุสลิมแสวงหาวิทยาการต่างๆ ทั่วโลก^{๑๕๙}

วิธีการเผยแพร่

ในการเผยแพร่อิสลาม ท่านทำไปตามสบายไม่เคร่งเครียดส่วนใหญ่ท่านอาศัยความหวังและคำพูดที่ดีมากกว่าจะอาศัยความขู่เข็ญและความกลัว ท่านได้ส่งสหายคนหนึ่งของท่านซึ่งถูกส่งไปเปลี่ยนศาสนาของประชาชนในเยเมนว่า “จงทำไปช้าๆ อย่าเกรี้ยวกราด ให้ความหวังแก่พวกเขา ไร้ความปรารถนาของเขา อย่าทำให้ประชาชนเกลียดกัน”^{๑๖๐}

มรดกของท่านบี

ท่านนบีไม่มีทรัพย์สินสมบัติ หรือถ้าหากว่าท่านมีท่านก็ได้ประกาศเกี่ยวกับเรื่องนี้เอาไว้แล้ว ก่อนที่จากโลกนี้ไปว่า

“นบีทั้งหลายย่อมไม่มีทายาท สิ่งที่บรรดานบีทิ้งเอาไว้เบื้องหลัง ย่อมเป็นสมบัติของชนทั้งหลาย”^{๑๖๑}

“เมื่อท่านตายจากไป ท่านศาสดามีได้ละทิ้งทรัพย์สินสมบัติ เช่น เหยี่ยงเงิน เหยี่ยงทองสัก เหยี่ยง หรือทาสชายหญิงหรือสิ่งอื่นในท่านองนี้ไว้เลย สิ่งที่ท่านเหลืออยู่ก็มีเพียงลาสี่ขาตัวหนึ่ง อารูธและที่ดิน ซึ่งท่านก็ได้อุทิศให้เป็นการกุศลแก่มุสลิมโดยทั่วไปแล้ว”

^{๑๕๖} อัลฮาดิษ

^{๑๕๗} มุรตะฎอ มุญาฮะฮารี , ะฮียีและความเป็นศาสตา ; บทนำสู่โลกทรรศน์ของอิสลาม , หน้า ๑๐๒.

^{๑๕๘} อัลฮาดิษ

^{๑๕๙} อัลฮาดิษ

^{๑๖๐} มุรตะฎอ มุญาฮะฮารี , ะฮียีและความเป็นศาสตา ; บทนำสู่โลกทรรศน์ของอิสลาม , หน้า ๑๐๑.

^{๑๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

๓.๔ สรุปและวิเคราะห์คุณลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำทางศาสนาอิสลาม

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำทางศาสนาอิสลามตามแบบฉบับของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) ผู้ซึ่งเป็นต้นแบบของผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาอิสลาม จะพบว่าท่านมีบุคลิกภาพแห่งการเป็นผู้นำอย่างครบถ้วน และดีเยี่ยมในฐานะทูตของพระเจ้า เป็นประชาชาติต้นแบบของบรรดามุสลิมทั้งหลาย เป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่เยี่ยมยอด ตลอดจนมีความสามารถเป็นเอกในการจัดการกับอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดทั้งของตนเองและของผู้คน มีคุณธรรมจริยธรรมอันสูงส่ง มีจิตใจอันสะอาดบริสุทธิ์ ตลอดจนมารยาทที่งดงาม

อัลลอฮ์ (ซ.บ.) ได้ทรงชมเชยท่านว่า “ โดยแน่นอน ในรอซูล (ซ.ล.) ของอัลลอฮ์ (ซ.บ.) มีแบบฉบับอันดีงามสำหรับพวกเจ้าแล้ว สำหรับพวกที่หวัง (จะพบ) อัลลอฮ์ (ซ.บ.) และวันอาคิเราะฮ์ และรำลึกถึงอัลลอฮ์ (ซ.บ.) อย่างมาก ”^{๑๖๒}

และพระองค์ยังทรงตรัสอีกว่า “และแท้จริง เจ้านั้นอยู่บนคุณธรรมอันยิ่งใหญ่”^{๑๖๓}

ท่านอูรวะฮ์ อิบนิ มัสอู๊ด อัซซะกะฟี ได้บรรยายให้ชาวกูเรซทราบถึงความรักที่สาวกของท่านนบีมีต่อท่านว่า :

“โอ้กลุ่มชนของฉัน ฉันได้เข้าเฝ้ากษัตริย์มามากต่อมากแล้ว ทั้งกษัตริย์โรมัน เปอร์เซีย และอับซิเนียน แต่ขอสาบานต่ออัลลอฮ์ (ซ.บ.) ว่า ฉันไม่เคยพบกษัตริย์คนใดที่ได้รับการยกย่องจากสาวก เณกเช่นสาวกของมุฮัมมัด (ซ.ล.) ยกย่องและให้เกียรติแก่มุฮัมมัด (ซ.ล.) เลย”^{๑๖๔}

สรุปและวิเคราะห์ท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) สามารถถ่ายทอดคุณงามความดีเหล่านี้ แก่มนุษยชาติหรือผู้ตามได้รู้จักแนวทางในการดำรงชีวิตที่ถูกต้องและเหมาะสม และมีความละเอียดลออทุกแง่มุม ท่านได้สร้างบรรทัดฐาน อันมาตรฐานที่ถาวรโดยการได้รับทางนำจากพระเจ้า เป็นเจ้า ท่านสามารถเปลี่ยนแปลงผู้คนในยุคของความป่าเถื่อนให้มาอยู่ในแนวทางที่ถูกต้องโดยใช้เวลาเพียง ๒๓ ปี ของการได้รับการคัดเลือกเป็นศาสดาและผู้นำแห่งมนุษยชาติ

ในอีกมิติหนึ่งนอกจากท่านศาสดา โดยส่วนตัวแล้วจะเป็นคนอ่อนโยนและให้อภัยแก่ผู้คนหรือแม้แต่ศัตรู ประวัติความเอื้อเฟื้ออันใหญ่หลวงของท่านศาสดาเป็นมูลเหตุหนึ่งของความก้าวหน้าในด้านการเผยแผ่หลักธรรมโดยเฉพาะในเรื่องที่สำคัญๆและเป็นเรื่องของส่วนรวมอาทิในเรื่องของบทบัญญัติหรือข้อกฎหมาย ในมิตินี้ท่านจะหนักแน่นและแข็งแกร่งไม่ยอมแพ้ต่อการประจบสอพลอใดๆ ท่านจะไม่ยอมลดหย่อนในการดำเนินความยุติธรรม แม้ว่าผู้กระทำความผิดจะเป็นญาติสนิทของท่านก็ตาม

^{๑๖๒} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัลอะหฺซาบ 33 : 21 / เล่ม 3 / หน้า 893.

^{๑๖๓} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัลก้อลัม 68 : 4 / เล่ม 3 / หน้า 1356.

^{๑๖๔} อัลฮาดิษ

๓.๕ บุคลิกภาพและคุณสมบัติของเคาะลีฟะฮ์อุมัร (ร.ด.)

ในที่นี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างผลผลิตหรือผลการปฏิบัติจากโรงงานต้นแบบเช่นท่านศาสดามาสู่ยุคหนึ่งในสี่ของคอลีฟะฮ์ คือท่านอุมัร (ร.ด.) ซึ่งเป็นสาวกในลำดับที่สองที่เป็นผู้นำที่ได้รับอิทธิพลจากท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) ซึ่งท่านได้รับการถ่ายทอดในบางบุคลิกภาพและคุณสมบัติดังกล่าวจากท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.)

บรรดาเคาะลีฟะฮ์อุมัรรอชิดีนได้บริหารประเทศได้เจริญรอยตามแนวทางของท่านร อซูล (ซ.ล.) พวกเขามีคุณธรรมจริยธรรมตามแบบฉบับของท่านร อซูล (ซ.ล.) มีความถ่อมตนและมีจุดยืนที่มั่นคง พวกเขาจะไม่ทำให้เกิดความแตกต่างไปจากบุคคลทั่วไป ทั้งเรื่องการแต่งกาย พาหนะ และการกินการนอน เมื่อใดที่พวกเขาได้รับเชิญให้ไปร่วมงานทุกครั้ง พวกเขาจะไปนั่งพร้อมกับประชาชนทั่วไปโดยไม่ได้อำนาจชั้นแม่แต่อย่างใด^{๑๖๕}

อุมัรได้ส่งสมความรู้อย่างมากมายจากการที่ได้เป็นที่ปรึกษาและผู้ใกล้ชิดกับท่าน นบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) และเป็นหนึ่งในกลุ่มศอฮาบะฮ์ที่มีความสามารถในการอ่านและเขียนหนังสือซึ่งมีอยู่จำนวนน้อย น้ำเสียงที่ดุดันและความเชี่ยวชาญทางด้านประวัติศาสตร์และกวีนิพนธ์ทำให้อุมัรเป็นผู้ใกล้ชิดและนักปราศรัยที่สามารถพูดได้อย่างคมคายและสามารถโน้มน้าวใจได้เป็นอย่างดียิ่ง นอกจากนี้ องค์ประกอบด้านสรีระ ความแว่นแฉะ และความยุติธรรม ทำให้อุมัรได้รับการยอมรับและเคารพอย่างเต็มหัวใจโดยปราศจากข้อกังขาหรือโต้แย้งใดที่จะปฏิเสธหรือไม่เชื่อฟังอุมัรได้ ความจริงแล้ว บุคลิกภาพของอุมัรเป็นปัจจัยที่นำไปสู่ความเป็นเอกภาพและความระเบียบของรัฐบาลอิสลามที่กำลังเจริญอย่างรวดเร็ว

อุมัรเหมือนกับผู้นำที่ประสบความสำเร็จอื่น ๆ ที่มีสำนักแห่งความรับผิดชอบสูง อุมัรตระหนักอยู่เสมอว่าเขาจะต้องรับผิดชอบต่ออัลลอฮ์ (ซ.บ.) สำหรับสวัสดิภาพของทุกสิ่งทุกอย่าง ภายใต้การดูแลของเขา รวมทั้งสัตว์ ครั้งหนึ่งอุมัรเคยกล่าวว่า “เขากลัวว่าล่อจะพลัดตกจากถนนบนไหล่เขาของอิรัก และจะทำให้เขาของมันได้รับบาดเจ็บ แล้วอัลลอฮ์ (ซ.บ.) ก็จะทรงสอบสวนเขาว่าทำไมเขาถึงไม่ถากถางถนนในพื้นที่ดังกล่าว ” ท่านอะลี ซึ่งเป็นคอลีฟะฮ์ท่านที่สี่ในอิสลาม เคยกล่าวว่า “ฉันเห็นอุมัรรุ่งพรั่งพร้อมอย่างรวดเร็ว ดังนั้นฉันจึงถามเขาว่า ท่านกำลังจะไปไหน ” อุมัรตอบว่า “ฉันกำลังไล่จับอูฐตัวหนึ่งที่ผู้อาริยาคซึ่งหนีหายออกไปจากฝูง ” ต่อมาอาลีได้กล่าวอีกว่า “นี่คงเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ที่ทำงานกับอุมัรต้องประสบกับความยุ่งยากเป็นอย่างยิ่ง ” อุมัรตอบว่า “หากมันแพะตัวหนึ่งได้หายจากริมแม่น้ำยูเฟรติสซึ่งอยู่ในอิรัก เขาก็จะต้องรับผิดชอบในสิ่งดังกล่าวในวันแห่งการพิพากษา ” ความรู้สึกในเรื่องรับผิดชอบของอุมัร ทำให้เขาชอบที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับสภาวะการณ์ที่เป็นจริงของประชาชนของเขาโดยการดำเนินนโยบายเปิดประตูต้อนรับและสืบสวนเกี่ยวกับสภาพที่แท้จริงของประชาชนของเขาทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อุมัรได้กำหนดให้มีการประชุมประจำปีในระหว่างที่ไปร่วมประกอบพิธีฮัจญ์ของบรรดามุสลิมจากทั่วทุกมุมโลก ซึ่งได้นำปัญหาความเดือดร้อนต่าง ๆ มาบอกกล่าวแก่อุมัร นอกจากนี้ อุมัรได้จัดตั้งองค์กรรับร้องทุกข์ของประชาชน อุมัรเคย

^{๑๖๕} อะหมัด อิบรอฮีม อุซุชิน, การบริหารการจัดการในอิสลาม, หน้า ๒๒๕ - ๒๒๖.

เปลี่ยนกลวิธีการสังเกตการณ์โดยการเดินทางไปตรวจเยี่ยมหนึ่งในสี่ส่วนของพื้นที่ที่แตกต่างกันในนครมะดีนะฮ์อย่างลับๆ เพื่อเก็บข้อมูลที่แท้จริงเกี่ยวกับสภาพการดำเนินชีวิตของประชาชนของเขา อุมร์เคยแก้ปัญหาที่เผชิญได้อย่างทันด่วนและมีประสิทธิภาพ ยิ่งไปกว่านั้น อุมร์เคยเดินทางไปเยี่ยมเยือนเมืองอื่นๆ หลายครั้ง เพื่อตรวจสอบสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนของเขาที่นั่น อุมร์จะใช้วิธีการควบคุมผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างเข้มงวด ความรับผิดชอบที่สูงของอุมร์ดังกล่าวนี้ ส่งผลให้อุมร์เป็นแบบอย่างของบทบาทที่ยิ่งใหญ่ ผู้ซึ่งการกระทำของเขาจะสะท้อนเสียงดังว่าคำพูดของเขามีผู้รายงานเกี่ยวกับอุมร์ว่า “อุมร์เคยพูดว่า ฉันจะพึงพอใจเป็นอย่างยิ่งนัก หากฉันสามารถสนองตอบต่อความต้องการของปัจเจกบุคคลตราบใดที่ความต้องการดังกล่าวไม่เป็นสิ่งที่ยากเกินไปสำหรับฉันที่หยาบคายให้ หากเราไม่สามารถสนองตอบต่อความพึงพอใจของแต่ละคนได้ เราก็ควรมีส่วนช่วยบุคคลเหล่านั้นเพื่อให้เราทั้งหมดจะได้บรรลุจุดหมายร่วม แม้นจะเป็นความมุ่งหวังในลำดับน้อยที่สุด...และฉันก็เพียงสามารถที่จะสอนท่านทั้งหลายผ่านการกระทำของฉัน”^{๑๖๖}

ผู้วิจัยขอเสนอเป็นลำดับดังนี้

๑.มีความยุติธรรม

ท่านอุมร์นั้นทุกครั้งที่ท่านขึ้นปราศรัยบนมิมบรกล่าวห้ามประชาชนในสิ่งใดท่านจะประชุมคนในนครบกรัวแล้วกล่าวว่า ฉันได้ห้ามประชาชนไม่ให้ทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ ซึ่งพวกเขาต่างพากันจ้องมองสังเกตดูพวกเจ้าเหมือนกับการจ้องมองของนกต่อก่อนเนื้อและฉันขอสาบานกับอัลลอฮ์ (ช.บ.) ว่าหากมีใครในหมู่พวกเจ้า ไปกระทำในสิ่งต้องห้ามฉันจะลงโทษเขาหนักถึงสองเท่าอย่างแน่นอน" (al-Tabariy)

๒.มีความรับผิดชอบ

เคาะลีฟะฮ์อุมร์ เราะฎิยัลลอฮุ อันฮุ เป็นผู้นำที่มีความรับผิดชอบเป็นอย่างสูง เพราะท่านคิดเสมอว่าท่านจะต้องถูกอัลลอฮ์ (ช.บ.) สอบสวนในวันกิยามะฮ์ ซึ่งด้วยความที่เป็นผู้มีใจเปี่ยมด้วยความรับผิดชอบนี้เอง ทำให้ท่านต้องอดนอนในยามค่ำคืนเพื่อทำหน้าที่บริการรับใช้ประชาชน ต้องทำหน้าที่ด้วยตัวเองก่อนที่จะสั่งให้เจ้าหน้าที่ช่วยทำ ต้องรินน้ำตาเสมอเมื่อไตร่ตรองถึงความรับผิดชอบที่มีต่อประชาชน ตลอดจนแม้แต่ในการเดิน ท่านก็เดินอย่างรวดเร็ว เพราะเห็นว่าสามารถปฏิบัติงานได้เร็วกว่า อัล-มัซอูดีย (al-Mas'udiy) กล่าวถึงความรับผิดชอบของเคาะลีฟะฮ์อุมร์ว่า

งานที่ประเสริฐที่สุดคือการได้ปฏิบัติสิ่งที่อัลลอฮ์ (ช.บ.) ใช้และการหันหลังให้กับสิ่งที่อัลลอฮ์ (ช.บ.) ห้ามท่านเคยยกสองมือกล่าวรำพันต่ออัลลอฮ์ (ช.บ.) พระผู้เป็นเจ้าว่า

โอ้ ข้าแต่อัลลอฮ์ (ช.บ.) บัดนี้ อายุฉันได้ร่วงโรยแล้ว พลังฉันได้อ่อนแอแล้ว ประชาชนฉันก็มีมากกระจัดกระจายแล้วฉันจึงขอให้พระองค์ทรงทำให้ฉันตายในสภาพที่ไม่ละเลยต่อหน้าที่หรือปฏิบัติหน้าที่จนเกินขอบเขตด้วยเถิด

^{๑๖๖} Dr.Naceur Jabnoun, อิสลามและการจัดการ Islam and mangement, แปลโดย ดอกเตอร์นิละ เวอูเซ็ง, (ปัตตานี : โรงพิมพ์มิตรภาพปัตตานี, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗๖ - ๑๗๙.

๓.มีความเมตตาปรานี

ผู้นำจะต้องมีความเมตตาต่อประชาชน มองพวกเขาเฉกเช่นบุตรหลาน ไม่เคยคิดอคติหรือปองร้ายต่อพวกเขาแม้ว่าจะเป็นผู้ไม่เห็นด้วยกับเขา เพราะประชาชนทุกคนไม่ว่าจะเป็นผู้สนับสนุนหรือผู้คัดค้านต่างก็เป็นประชาชนของเขา หากผู้นำขาดความเมตตาประชาชนจะไม่มีความสุข ชุมชนจะมีปัญหา เพราะความเดือนร้อนของพวกเขาไม่เคยเป็นที่รู้สึกและเหลียวแลของผู้นำ

๔.เข้าถึงประชาชน

ผู้นำจะต้องเข้าถึงประชาชน ยิ่งเข้าถึงพวกเขาได้มากเท่าใด เขาก็ยิ่งจะเข้าใจประชาชนมากเท่านั้น ทำให้ได้รับรู้ปัญหาและนำมาวิเคราะห์แก้ไขอย่างถูกต้อง ไม่ต้องเสียเวลากับการหลงนโยบายหรือกลยุทธ์การปฏิบัติงานที่ทำให้ขาดทุนทั้งเวลา งบประมาณ และโอกาสของประชาชน

๕.กล้าหาญและอดทน

ผู้นำจะต้องมีใจกล้าหาญและอดทนกับปัญหาและสิ่งยั่วยวนต่างๆ ทั้งจากภายในตัวเอง และจากประชาชนรอบข้าง จะต้องตระหนักเสมอว่าในชุมชนของตนมีทั้งคนดีและคนไม่ดี คนดีย่อมมีคนชั่วทดสอบและท้าทาย การพัฒนาสร้างที่ดีในสังคมย่อมทำให้คนคิดชั่วเสียผลประโยชน์ ผู้นำจึงต้องพร้อมที่จะเผชิญการทำลายจากความชั่วทุกรูปแบบ หากไม่เช่นนั้นแล้วสิ่งดีๆ ที่เขาจะสร้างสรรค์ให้กับสังคมก็จะเป็นเพียงความฝันหรือน้ำผึ้งหยดเดียวที่ประชาชนยังไม่ทันได้ลิ้มลองก็หมดสิ้นเสียแล้ว

๖.เสียสละเพื่อส่วนรวม

ผู้นำจะต้องเสียสละเพื่อส่วนรวม เพราะเขาคือผู้ได้รับความไว้วางใจให้ทำภารกิจแทนพวกเขาเหล่านั้น พวกเขามอบหมายผู้นำรับผิดชอบทั้งตัวพวกเขา ลูกเมีย บ้านเรือน จนถึงสัตว์เลี้ยงวัวควาย พวกเขามอบให้ผู้นำจัดการการศึกษา เศรษฐกิจ สังคม ให้ผู้นำดูแลพวกเขาทั้งยามไข้ยามป่วยและยามสุขสบาย ฯลฯ ผู้นำจึงมีภารกิจท่วมตัว มีเวลาติดลบ ไม่มีกลางวันไม่มีกลางคืนให้อยู่อย่างสุขเหมือนคนอื่น เพราะลำพังงานส่วนตัวของตัวเองก็แทบทำไม่หมดแล้ว ไหนจะต้องทำงานของคนอื่นเป็นหมื่นแสน ผู้นำจึงต้องพร้อมเสียสละทุกสิ่งทุกอย่างและหวังเพียงในความโปรดปรานและความเมตตาจากอัลลอฮ์ (ช.บ.)

๗.มีวิสัยทัศน์กว้างไกล

ผู้นำจะต้องมีวิสัยทัศน์เป็นของตัวเอง ประเมินสังคมถูกต้องตามเป็นจริง สามารถคาดคะเนทิศทางของสังคมทั้งในระยะสั้นและระยะยาวพร้อมกับวางแผนเพื่อแก้ปัญหาและผลักดันให้สังคมดำเนินไปสู่อนาคตที่สดใสดังเขาคาดหมายได้

๘.มั่นคงในความคิด

การมีความคิดที่มั่นคงหรือการยืนหยัดในหลักการถือเป็นคุณสมบัติสำคัญของการเป็นผู้นำที่ดี เพราะเป็นธรรมดาที่ผู้นำย่อมมีความคิดและมุมมองที่ยาวไกลกว่าผู้อื่น แต่บางทีหรือบ่อยครั้งที่ความคิดอันรอบคอบและยาวไกลของเขาจะถูกคัดค้านโดยคณะที่ปรึกษาและผู้ใกล้ชิด เพราะพวกเขามองไม่ถึงอย่างที่ผู้นำมอง ผู้นำจึงจะต้องยืนหยัดในความคิดของตัวเอง ไม่ผันแปรและอ่อนไหวทันทีที่ได้รับการคัดค้านและต่อต้าน เขาจะต้องพยายามชี้แจงโน้มน้าวให้คนอื่นเห็นดีด้วยกับความคิดของเขาหากเขามั่นใจว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ดีและมีเหตุผล

๙. รับฟังเหตุผล

การยอมรับและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นนับเป็นอีกหนึ่งลักษณะของการเป็นผู้นำที่ดี เพราะเมื่อผู้นำรับฟังความคิดของคนอื่น เขาก็จะสามารถคัดกรองเอาความคิดเห็นที่ดีที่สุดมาปฏิบัติซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมากทั้งกับตัวเองและประชาชน ในขณะเดียวกัน หากผู้นำหลงตัวเอง มองว่าความคิดตัวเองสมบูรณ์แบบเบ็ดเสร็จ เขาและสังคมก็ต้องพลอยหมดโอกาสจะได้รับพลอยเม็ดเงินซึ่งบางทีอาจได้รับจากประชาชนชั้นต่ำสุดในสังคมก็เป็นได้

๑๐. เคารพในความคิดเห็นที่แตกต่าง

การเข้าใจและให้ความเคารพต่อความคิดเห็นของผู้อื่น ซึ่งมีความแตกต่างจากความคิดเห็นของตัวเองนับเป็นคุณลักษณะสำคัญที่ผู้นำพึงมี เพราะหากขาดคุณสมบัตินี้แล้ว ผู้นำคนนั้นก็จะเป็นผู้นำที่ไม่ให้ความสำคัญต่อผู้ที่ไม่เหมือนเขา จะเป็นผู้นำที่สร้างปัญหาให้กับรัฐและประชาชนตลอดไป เพราะในรัฐที่กว้างใหญ่และมีประชาชนมาจากครอบครัวอันหลากหลาย ย่อมเป็นไปได้ที่ทุกคนจะมีความคิดเห็นเหมือนกันหมด

๑๑. ถ่อมตน

ผู้นำจะต้องถ่อมตัว ให้เกียรติแก่ประชาชนทุกระดับอย่างเท่าเทียมกัน ต้องเข้าใจว่ามนุษย์ทั้งหมดต่างรักในเกียรติยศและศักดิ์ศรี ไม่มีใครชอบให้ผู้อื่นมาลบหลู่แม้ว่าเขาจะเป็นคนด้อยโอกาสเพียงใดก็ตาม หากพยายามยกตัวเองข่มผู้อื่นเมื่อใดก็เสมือนพยายามจะดิสเครดิตตัวเองเมื่อนั้น ความเคารพที่ประชาชนให้กับเขาก็จะเป็นเพียงภาพการประจบสอพลอที่รอโอกาสจะสาปแช่งหมดสิ้น ซึ่งความศรัทธาและเลื่อมใสจากจิตใจของประชาชน

๑๒. ประหยัดอยู่อย่างพอเพียง

การมีความประหยัดและอยู่อย่างพอเพียงนับเป็นคุณลักษณะสำคัญของผู้นำ เพราะผู้นำคือผู้ที่ประชาชนให้การศรัทธาและลอกเลียนแบบ หากเขาประหยัด ประชาชนก็จะประหยัดตาม ปัญหาทางเศรษฐกิจของชาติก็จะลดลง รายได้ของประเทศก็จะดีขึ้น แต่หากผู้นำอยู่อย่างฟุ่มเฟือย ประชาชนก็จะฟุ่มเฟือยตาม มีเท่าไรก็ไม่รู้จักพอ กระทั่งเกิดภาวะวิกฤติปัญหาเศรษฐกิจและสังคมที่ยากจะเยียวยาและแก้ไข

๑๓. อยู่เหนือกิเลสและอารมณ์ใฝ่ต่ำ

การอยู่เหนือกิเลสและอารมณ์ใฝ่ต่ำนับเป็นคุณสมบัติของผู้นำอีกประการหนึ่ง เพราะการมีคุณสมบัตินี้ทำให้เขาสามารถแยกแยะระหว่างความรู้สึกส่วนตัวกับความถูกต้อง สามารถเสียสละผลประโยชน์ส่วนตัวเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมและยับยั้งตัวเองเมื่อเกิดความรู้สึกที่ไม่ดีต่อผู้อื่นได้ ทำให้การปฏิบัติหน้าที่ของเขาดำเนินไปอย่างเสมอต้นเสมอปลายและได้รับความศรัทธาจากผู้ใต้บังคับบัญชาและประชาชนซึ่งมีผลทำให้การงานรุดหน้าและประสบความสำเร็จ

๑๔. มีคณะผู้ร่วมบริหารและคณะที่ปรึกษาที่ดี

การที่จะนำพาประชาชนนับล้านคนไปสู่การพัฒนาเพื่อให้มีสภาพ "อยู่ดี กินดี" ได้สำเร็จนั้น หากผู้ผลักดันและนำพามีเพียงผู้นำคนเดียว คงยากที่จะประสบความสำเร็จได้ เพราะแม้ว่าเขาจะ

มีคุณสมบัติแห่งการเป็นผู้นำที่สมบูรณ์ทุกประการรวมอยู่ในตัวเขา แต่มนุษย์ก็ย่อมมีขีดจำกัดในด้านเวลาและสังขารของร่างกาย ผู้นำจึงจำเป็นต้องมีผู้ช่วย ผู้รับสนองงานและนโยบายต่างๆ เพื่อให้โครงการต่างๆ ที่วางไว้มากมายได้รับการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง^{๑๖๗}

ในฐานะเป็นเคาะลีฟะห์ที่มีความคิดก้าวไกลและมีภาวะผู้นำชัยดินาอุมร์ได้นำเสนอลักษณะของผู้นำที่ถือว่าอยู่ในอุดมคติมากที่สุดท่านกล่าวว่า

“งานนี้ที่ควรจะปฏิบัติด้วยวิธีการที่อ่อนโยน แต่ไม่ใช่อ่อนแอเกินไปและด้วยวิธีที่เด็ดขาด แต่ไม่ใช่แข็งกระด้าง”^{๑๖๘}

ท่านอุมร์ได้ถามท่านสลมานว่า “ฉันนี้เป็นราชาหรือเป็นเคาะลีฟะฮ์กันแน่?” สลมานตอบท่านว่า “หากท่านเก็บภาษีจากแผ่นดินชาวมุสลิมเพียงหนึ่งดิรฮัมหรือน้อยกว่าหรือมากกว่า แล้วท่านใช้จ่ายในทางที่ไม่ชอบ ท่านก็คือราชาไม่ใช่เคาะลีฟะฮ์” แล้วท่านอุมร์ ก็ร้องไห้

อุมร์ อิบน์ อัลค็อฏฏอบ มักจะตักเตือนบรรดาข้าหลวงของเขาอยู่เสมอว่าให้มีนิสัยที่ถ่อมตน และมีจรรยาที่ทรงเกียรติ ครั้งหนึ่งเขาได้สั่งเสียแก่ข้าหลวงของเขาว่า “ฉันต้องการผู้ชายซึ่งเมื่อใดที่เขาอยู่ท่ามกลางประชาชนที่ไม่มีผู้นำ แต่เขาดูเหมือนเป็นผู้นำของพวกเขาและเมื่อใดที่เขาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้นำของพวกเขา เขาดูเหมือนเป็นคนหนึ่งจากพวกเขา” นั่นก็หมายความว่าเขาสามารถอยู่ในฐานะของความสูงส่งและความต่ำต้อยได้^{๑๖๙}

สรุปทั้งหมดนี้ คือ บางตัวอย่างของการมีลักษณะของการเป็นผู้นำที่ดีของเคาะลีฟะฮ์อุมร์ อิบน์ อัลค็อฏฏอบ ท่านเป็นคนที่รอบรู้เรื่องประชาชน มีความยุติธรรมในตัวเอง ไม่หยิ่งผยอง รับผิดชอบ ง่ายหาได้ง่าย ประชูปบ้านเปิดตลอดเวลา เป็นคนเชิดชูความถูกต้อง ไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น เป็นมิตรกับผู้อ่อนแอ ไม่หวาดเสียวดัง เป็นคนเรียบง่าย และไร้สิ่งบกพร่อง ประชาชนได้การปกครองของท่าน สามารถใช้ชีวิตอย่างปกติสุขมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีสิทธิเสรีภาพทั้งเรื่องศาสนาและวัฒนธรรม ประชาชนได้รับการดูแลอย่างทั่วถึง บ้านเมืองได้รับการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ ในระยะเวลาอันรวดเร็ว ท่านเป็นผู้นำที่ดีและสมบูรณ์ที่สุดท่านหนึ่ง มีความรับผิดชอบสูง มีความเมตตาเป็นที่ตั้ง มีความกล้าหาญ มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มีความมั่นคงในความคิด เคารพในความคิดเห็นที่แตกต่าง มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม ตลอดจนมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ประหยัดและพอเพียง

^{๑๖๗} ชุกรีย์ นูร์ , บุคลิกและคุณลักษณะของผู้นำที่ดีศึกษาจากชีวประวัติ อุมร์อิบน์อัล -ค็อฏฏอบ เราะฎียัลลอฮ์ อันฮฺ, <http://khozafi-shahaan.blogspot.com/2010/10/blog-post_3208.html>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๕๖.

^{๑๖๘} อะหมัด อิบรอฮีม อบูซัยน, การบริหารการจัดการในอิสลาม, หน้า ๒๑๓.

^{๑๖๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๖.

๓.๖ ศาสดาามุฮัมมัด(ช.ล.)มหาบุรุษแห่งผู้นำที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดในโลก

นบีมุฮัมมัด (ช.ล.) เป็นมหาบุรุษที่นักวิชาการตะวันตกยอมรับว่าเป็นผู้นำที่ประสบผลสำเร็จที่สุดในบรรดามหาบุรุษที่สร้างคุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ไว้ในโลก ความจริงในเรื่องนี้สามารถหาอ่านได้จากหนังสือของนักวิชาการที่มีใจเป็นธรรมเขียนถึงท่าน

ในช่วงเวลาที่ผ่านมา นักคิดหลายคนพยายามที่จะจัดลำดับมหาบุรุษผู้ยิ่งใหญ่และทรงอำนาจที่สุดของโลก ที่สร้างปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงของโลกให้ได้ประจักษ์ต่อสายตาชาวโลก นักวิเคราะห์ชาวอเมริกันนามว่า จูลส์ มาสเซอร์แมน ได้วางหลักเกณฑ์กว้างๆในการคัดเลือกผู้ที่จะเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ ที่สุดตลอดกาลได้นั้น จะต้องปฏิบัติหน้าที่ ๓ ประการต่อไปนี้ให้สำเร็จ นั่นคือ

๑. ให้ความเป็นอยู่ที่ดีแก่ผู้ที่อยู่ใต้การปกครอง
๒. สร้างระเบียบทางสังคมที่ทำให้คนที่อยู่อาศัยในนั้นมีความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย
๓. สร้างระบบความเชื่ออย่างหนึ่งให้แก่สังคม

หลังจากได้วิเคราะห์กันอยู่ระยะหนึ่งด้วยหลักเกณฑ์ดังกล่าว เขาจึงแสดงความเห็นว่า “คนที่เป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ที่สุดตลอดกาลก็คือมุฮัมมัด(ช.ล.) ผู้ทำหน้าที่ทั้งสามได้ครบ”

ในปี ค.ศ.๑๙๗๘ นายไมเคิล ฮาร์ท นักดาราศาสตร์และคณิตศาสตร์ชาวอเมริกันได้เขียนหนังสือเล่มหนึ่งที่มีชื่อว่า The ๑๐๐ – A Ranking of The Most influential Persons in History (๑๐๐ ลำดับบุคคลผู้มีอิทธิพลที่สุดในประวัติศาสตร์) ซึ่งเป็นหนังสือที่ขายดีที่สุดเล่มหนึ่ง หนังสือเล่มนี้ได้ลำดับบุคคลสำคัญในทุกๆแขนงจำนวน ๑๐๐ คนแรกที่มีอิทธิพลมากที่สุดในประวัติศาสตร์มนุษย์เขาได้กล่าวคำนำในหนังสือของเขาว่า “การออกหนังสือเล่มนี้มาจำหน่ายได้นั้นก็ด้วยการเสนอจาก บรรดานักวิชาการ นักวรรณกรรม นักการศาสนาต่างๆมากมายที่นำเสนอชื่อต่างๆเข้ามา และเขาก็ใช้บรรทัดฐานที่แน่นอนในการเลือก ๑๐๐ คน และคัดออกไปเป็นร้อยๆคน ”

ผู้เขียนได้เลือกบุคคลที่ยิ่งใหญ่ที่สุดด้วยกับบรรทัดฐานหลายประการและหลายๆด้าน จนในที่สุดก็ได้ผลลัพธ์ออกมาด้วยการช่วยเหลือจากนักวิชาการด้านต่างๆจนสำเร็จ...

นายไมเคิล ฮาร์ท ได้เผยถึงการพิจารณาการจัดลำดับมหาบุรุษของโลกไว้หลายด้าน โดยเขาได้กล่าวถึงเหตุที่เลือกท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) เป็นอันดับหนึ่งว่า “แท้จริงผมได้เลือกให้ท่านศาสดามุฮัมมัดเป็นอันดับแรกจากบุคคลที่มีอิทธิพลที่สุดในโลก อาจทำให้หลายคนแปลกใจในการเลือกนี้ พร้อมกันนั้นพวกเขาก็ยอมรับถึงข้อเท็จจริงดังกล่าว ทว่าท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) เป็นมนุษย์คนเดียวในประวัติศาสตร์ที่ได้รับผลสำเร็จสูงทั้งในด้านศาสนาและทางโลก” ซึ่งท่านได้เชิญชวนเผยแผ่ศาสนาอิสลามได้กลายเป็นหนึ่งในศาสนาที่ยิ่งใหญ่ของโลก และท่านเองได้กลายเป็นผู้นำทางการเมืองการปกครอง ทางทหาร และทางศาสนา ถึงแม้ท่านจะจากไปเป็นเวลามากกว่า ๑๓ ศตวรรษแล้ว แต่ผลงานของท่านยังคงยิ่งใหญ่อย่างต่อเนื่องเสมอมาจนถึงปัจจุบัน “ปรากฏว่าในมหัศจรรย์ (ซึ่งเป็นจุดเริ่มเผยแผ่ศาสนาของท่านศาสดา) ในช่วงเวลาดังกล่าว อาหรับส่วนใหญ่นับถือรูปเจว็ด สักการะรูปปั้นต่างๆโดยมีวิวและคริสต์อยู่เพียงจำนวนเล็กน้อย ” “ชนเผ่าทะเลทรายแห่งคาบสมุทรอาหรับเป็นเผ่าที่มีชื่อเสียงร้ายลือมากในเรื่องความเป็นนักรบที่ดุร้ายแต่เนื่องจากพวกเขามีความแตกแยกกันและมีจำนวนน้อย จนไม่สามารถมีกองกำลังหรืออำนาจเทียบเท่าในอาหรับที่ทำการเกษตรในทางทิศเหนือได้ ” “ทว่า เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์โลกที่ท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.)

นั้นสามารถรวบรวมเผ่าต่างๆให้เป็นหนึ่งเดียวได้ ทำให้พวกเขามีความศรัทธา และนำทางพวกเขาไปสู่การมีพระเจ้าองค์เดียว กองทัพมุสลิมผู้ศรัทธาเล็กๆนี้ก็เริ่มทำการพิชิตในสงครามใหญ่ๆ จนกลายเป็นที่รู้จักกันทั่ว ดังนั้นแผ่นดินที่อยู่ภายใต้อำนาจมุสลิมได้ขยายกว้างจากทิศเหนือของคาบสมุทรอาหรับ คลุมไปถึงจักรวรรดิเปอร์เซียในสมัยซาสานี ไปจนกระทั่งถึงตะวันตกเฉียงเหนือ โดยกินไปถึงจักรวรรดิไบแซนไทน์และจักรวรรดิโรมันตะวันออก ” “และในปี ค.ศ. ๗๑๑ กองกำลังอิสลามได้ก้าวเข้าสู่ตอนเหนือของแอฟริกา จนถึงมหาสมุทรแอตแลนติก หลังจากนั้นกองกำลังอิสลามก็ได้มุ่งหน้าสู่ช่องแคบยิบรีตาร์ ผ่านไปยังสเปน และปกครองยุโรปได้ทั้งหมด ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวจะรู้สึกได้ว่ากองกำลังอิสลามสามารถครอบครองโลกของชาวคริสต์ได้ทั้งหมด ” “แน่นอนชาวเบดูอินผู้มีศรัทธาต่ออัลลอฮ์ (ช.บ.) ศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) และพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานสามารถปกครองจักรวรรดิที่กว้างไกล จากเขตอินเดียจนถึงมหาสมุทรแอตแลนติก ซึ่งเป็นจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์จนถึงทุกวันนี้ และในทุกครั้งที่กองกำลังนี้เข้าไปในเมืองๆหนึ่ง อิสลามก็ได้เผยแพร่ไปยังชาวเมืองนั้นๆเดียวเช่นกัน ” “ศาสนาใหม่ (ศาสนาอิสลาม) นี้ยังคงขยายกว้างมากขึ้นในทุกยุคทุกสมัย จนถึงกลางแอฟริกา ปากีสถาน และอินโดนีเซีย ” “ด้วยสาเหตุนี้ ท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) จึงถือว่ามืบทบาทสำคัญยิ่งในการกระจายอิสลาม ให้การสนับสนุน และสถาปนาบัพัญญูติอิสลามมีความมั่นคงมาก...”

“สำหรับท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) นั้น เป็นบุคคลแรกที่รับผิดชอบต่อการสถาปนาบัญญัติอิสลาม ศาสนศาสตร์ มารยาทต่อสังคม จริยธรรมแบบอิสลาม และหลักการในการติดต่อสัมพันธ์ทางธุรกิจระหว่างมนุษย์ในด้านศาสนาและทางโลก และเช่นเดียวกัน อัลกุรอานได้ประทานลงมายังเขาเพียงผู้เดียว โดยในอัลกุรอานนั้นมีสิ่งที่บรรดามุสลิมพึงปรารถนาทั้งในภพนี้และภพหน้า”

“อัลกุรอานเป็นคัมภีร์ที่ถูกประทานมายังท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) อย่างสมบูรณ์ โองการต่างๆมีท่วงทำนองประดุจดังชีวิต ได้ถูกบันทึกอย่างละเอียดที่สุด ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแม้แต่อักษรเดียว...”ปรากฏว่าอิทธิพลของอัลกุรอานมีผลต่อมนุษยชาติอย่างยิ่ง ...“ดังนั้น เราจะเห็นว่าการพิชิตของพวกอาหรับในศตวรรษของคริสต์ศักราชที่ ๗ ยังมีบทบาทสำคัญต่อไปในประวัติศาสตร์มนุษยชาติเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน ” “ความโดดเด่นที่ไม่สามารถแยกออกได้ระหว่างศาสนากับทางโลก เป็นสิ่งที่ทำให้ฉันมั่นใจว่า มุฮัมมัด (ช.ล.) คือบุคคลที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในการมีอิทธิพลต่อประวัติศาสตร์มนุษยชาติ”^{๑๗๐}

^{๑๗๐} อะห์หมัด มุสตาฟา อาลี โต๊ะลง , ศาสดามุฮัมมัด ผู้มีอิทธิพลมากที่สุดในประวัติศาสตร์ , พงษ์สบัติ 25 ตุลาคม 2555, <<http://www.oknation.net/blog/Mustafa/2012/10/25/entry-2>>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๕๖

๓.๗ เคล็ดลับของการเป็นผู้นำและอิทธิพล(Secret of Leadership and Influence)

ชาติจำเป็นต้องมีผู้นำ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ผู้นำที่สามารถกลับมาคุมพวงมาลัยข้างหน้า ผู้นำที่สามารถควบคุมหัวใจของผู้อื่นๆ ผู้นำที่สามารถควบคุมการตัดสินใจของผู้บรรลุนิติภาวะและเป็นตราประทับของวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่

ถ้าหากชาติทั้งหมดไม่ยอมรับความสำคัญอันยิ่งใหญ่ของเทคนิคการเป็นผู้นำ ศัตรูของชาตินั้นจะไม่ปล่อยชาตินั้นไว้กับบุคคลสำคัญหรือผู้นำใดๆ ที่สามารถเปลี่ยนสมดุลหรือถ่วงน้ำหนักตาชั่งผลประโยชน์ที่พวกเขามองว่าเป็นอันตรายที่สุดต่ออารยธรรมทางวัตถุของพวกเขา^{๑๗๑}

อัลลอฮ์ (ช.บ.) ทรงกล่าวว่า

“พวกเขารู้เพียงแต่ผิวเผินในเรื่องการดำรงชีวิตในโลกนี้ แต่พวกเขาไม่คำนึงถึงชีวิตในโลกหน้า”^{๑๗๒}

ในส่วนสุดท้ายของบทนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษารวบรวมและเรียบเรียงในเรื่องความเป็นผู้นำประเด็นร่วมสมัยและกุญแจสู่ชัยชนะ จากหนังสือ **เคล็ดลับของการเป็นผู้นำและอิทธิพล (Secrets of Leadership and Influence)** ในรูปแบบของการบูรณาการ ระหว่างองค์ความรู้การปฏิบัติและหลักธรรมในแง่มุมมองและบริบทต่างๆ ของการเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จ และเป็นไปตามธรรมชาติที่มนุษย์พึงกระทำได้ ผู้วิจัยขอเสนอเป็นลำดับดังนี้

เคล็ดลับประการแรกของการเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จ

เห็นคุณค่าและใส่ใจต่อมนุษย์ทุกคน

แน่นอน แรงจูงใจของมนุษย์อย่างหนึ่งก็คือ มนุษย์ต้องการที่จะได้รับการยกย่องและรัก ความกตัญญู แรงจูงใจเช่นนี้เป็นหนึ่งในเคล็ดลับของมนุษย์เหนือสิ่งมีชีวิตอื่นๆ และมันเป็นกระตุกสันหลังของความใจกว้างของมนุษย์ มันทำให้มนุษย์ไปสู่ศีลธรรมและจิตใจพวกเขา

วิญญาณของมนุษย์เป็นสิ่งที่ค่าต่อเจ้าของของมัน ดังนั้น มันจึงแสวงหาการยอมรับและการยกย่อง

ชีวประวัติของผู้นำเช่นนั้นต้องมีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความเอาใจใส่ผู้คนที่อยู่รอบตัวเขา การเห็นคุณค่าความพยายามของแต่ละคนรอบตัวเขา ทั้งคนแก่และคนหนุ่ม และความสามารถของเขาในการที่จะทำให้ความต้องการที่มีอยู่ในหัวใจของทุกคนเป็นความจริง นั่นคือความต้องการที่จะได้รับการยกย่องชมเชย

อนัสกล่าวว่า “เมื่อใครบางคนพบท่านนบีและจับมือทักทายกับท่าน ท่านจะไม่เป็นฝ่ายดึงมือของท่านออก จนกว่าคนผู้นั้นจะเป็นฝ่ายดึงมือออกก่อน และท่านนบีจะไม่หันหน้าของท่านจนกว่าคนผู้นั้นจะหันหน้าไปทางอื่น และท่านไม่เคยยึดเท้าของท่านต่อหน้าคนที่นั่งอยู่กับท่าน”^{๑๗๓}

^{๑๗๑} สุลัยมาน อิบน์ อะวาด กออิมาน, **เคล็ดลับของการเป็นผู้นำและอิทธิพล**, หน้า ๑๐.

^{๑๗๒} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อีรุม 30 : 7 / เล่ม 3 / หน้า 848.

^{๑๗๓} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามสุন্নันติรมิซี

เมื่ออะดี บินฮาติม มาหาท่านบีโดยมีเจตนาที่จะเข้ารับอิสลาม เขากล่าวว่า “ท่านนบีได้ยื่นขึ้นและไปกับฉัน ขอสาบานด้วยอัลลอฮ์ (ซ.บ.) ท่านพาฉันไปที่บ้านของท่านเพื่อต้อนรับฉัน ระหว่างทาง ท่านได้พบกับหญิงชราที่อ่อนแอคนหนึ่ง นางได้หยุดท่านไว้และท่านได้รอนางเป็นเวลานานในขณะที่นางพูดกับท่านเรื่องความต้องการของนาง” อะดีกล่าวว่า “ฉันพูดกับตัวเองว่า ‘คนผู้นี้มิใช่กษัตริย์อย่างแน่นอน’”

อะดีกล่าวต่อว่า “หลังจากนั้น ท่านนบีได้พาฉันไปจนกระทั่งถึงบ้านของท่าน ท่านเอาเบาะใบหนึ่งซึ่งยัดด้วยใยอินทผลัมส่งมาให้ฉัน และกล่าวว่า “นั่งบนนี้สิ” ฉันกล่าวว่า “ท่านต่างหากที่น่าจะนั่งบนนั้น” ท่านนบีกล่าวว่า “ท่านต่างหาก” ฉันจึงนั่งบนเบาะและท่านนบีได้นั่งบนพื้น ฉันพูดกับตัวเองว่า “ขอสาบานด้วยอัลลอฮ์ (ซ.บ.) นี่ไม่มีกษัตริย์คนไหนทำ”^{๑๗๔}

มันเป็นนิสัยของคนที่จะวางคนที่ตำแหน่งสูงไว้ในที่ๆถูกต้องของเขา และให้เขามีสิทธิ์ที่จะได้รับการเคารพ มนุษย์ก็เหมือนกันทั้งหมดในเรื่องนี้ มนุษย์แตกต่างกันก็เฉพาะในตอนที่มีปฏิกริยาต่อคนทั่วไป คนจนและคนชั้นต่ำ เมื่อใดก็ตามที่คุณพบใครบางคนวางคนสำคัญไว้ในตำแหน่งของพวกเขา และแสดงความรักธรรมดาๆ และความเอาใจใส่ต่อคนทั่วไปเขาก็เป็นผู้นำที่มีคุณค่า เมื่อใดก็ตามที่คุณพบใครบางคนที่วางคนชั้นสูงไว้ในที่ๆถูกต้องของคนเหล่านั้น และคนเหล่านั้น ให้ความสนใจแก่ผู้คนและบรรดาคนที่ประชาชนไม่สนใจ ถึงแม้เขาอาจจะต้องทิ้งเรื่องทางโลกที่ทำให้คนวุ่นวาย สับสน เป็นธรรมดาเขาทำเช่นนี้เพื่อที่จะให้ความใส่ใจแก่บรรดาผู้ไม่สำคัญในสังคม คนที่ไม่มั่งคั่งหรือคนชั้นสูง คุณต้องรู้ว่าเขาเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ที่สุดที่คุณเคยเห็นหรือเคยได้ยิน

เพื่อที่จะเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่และประสบความสำเร็จ คุณต้องให้ความสนใจแก่ทุกคน แสดงให้พวกเขาได้เห็นคุณค่าของพวกเขาและให้พวกเขาได้รับการยกย่อง

พระเจ้าทรงสร้างดวงวิญญาณทั้งหมด ผู้ทรงสูงส่งกล่าวว่า “และเมื่อบรรดาผู้ศรัทธาในอาเยฮ์ทั้งหลายของเรามาถึงเจ้า จงกล่าวแก่พวกเขาว่า “ขอความสันติจงมีแต่ท่าน พระผู้อภิบาลของพวกเขาได้ทรงกำหนดความเมตตาไว้สำหรับพระองค์แล้ว...”^{๑๗๕}

เคล็ดลับประการที่สองของการเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จ

หลีกเลี่ยงการตำหนิและการวิพากษ์วิจารณ์

การไม่ตำหนิและหลีกเลี่ยงการวิจารณ์ในทางทำลาย ในบันทึกอัตชีวประวัติของมุสลิมยุคต้น มีเรื่องราวที่น่าสนใจและมีความหมายอยู่เรื่องหนึ่งซึ่งก่อให้เกิดแรงบันดาลใจ นั่นคือชายคนหนึ่งได้พูดกับเพื่อนของเขาในเรื่องความเข้าใจผิดระหว่างเขาทั้งสองโดยเชื่อว่าเขายุติธรรมต่อเพื่อนแล้ว ในเรื่องที่ว่า “พรุ่งนี้ เราจะตำหนิตัวเราเอง ” เพื่อนอีกคนหนึ่งตอบว่า “พรุ่งนี้ เราจะให้อภัยตัวเอง”

เป้าหมายอันดีงามของการสนทนาที่จริงจังทุกครั้งคือการยกเกียรติความเป็นมนุษย์ของตัวเองให้พ้นจากการทำผิด ฟัน้องทั้งหลาย แน่ใจได้เลยว่าวิธีการที่จะบรรลุถึงการให้เกียรติแก่ตัวเอง นั่นคือการไม่ตำหนิและวิจารณ์คนที่ทำความผิด

^{๑๗๔} อัลฮาดีษ

^{๑๗๕} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัลอันอาม 6 : 54 / เล่ม 1 / หน้า 264.

วิญญาณเป็นสิ่งที่มีค่าต่อเป็นเจ้าของมัน และความภาคภูมิใจของมนุษย์เป็นอณูมณีที่มีค่าอย่างหนึ่ง มันสร้างความเจ็บปวดให้แก่ทุกชีวิตเมื่ออณูมณีของเขาต้องมีรอยขีดข่วนและถูกตำหนิ เมื่อผู้ฝึกอบรม ผู้สั่งสอน หรือผู้นำเลือกใช้การตำหนิเป็นวิธีการในการกำกับผู้คน เขาก็จะอย่าหวังว่าผู้อื่นจะยอมรับคำตำหนิของเขา หรืออย่าหวังว่าคำวิจารณ์ของเขาจะมีอิทธิพล ผลตามธรรมชาติของการตำหนิและการประมาณก็คือความเป็นศัตรู ความไม่พอใจ การถอนตัวออกไป และการแก้ตัวต่าง ๆ นานาเพื่อป้องกันเกียรติ

ผู้วิจารณ์จะไม่มีวันรอดจากการถูกกล่าวหาตอบโต้ในเรื่องความผิด บางครั้ง การวิจารณ์ที่เจ็บปวดอาจเปลี่ยนพฤติกรรมของลูกชาย ลูกจ้าง หรือใครสักคนหนึ่ง แต่มันเป็นการเปลี่ยนแปลงชั่วคราวภายใต้สถานการณ์ในขณะนี้ หรือการเปลี่ยนแปลงเพราะผลประโยชน์หรือความอ่อนแอของคนที่มีความจำเป็น แต่ไม่นานนัก บุคคลนั้นก็จะกลับไปสู่พฤติกรรมเดิมอีกครั้งหนึ่ง เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป หรือไม่มีใครคอยเฝ้าติดตามเขา

การให้ใครสักคนทำหน้าที่เป็นผู้นำมาช (ผู้นำเล็ก) เป็นการบ่งบอกถึงการเห็นความสำคัญของคนผู้นั้นในการจะเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ในอนาคต และอนุบักร์ที่เหมาะสมกว่าอุมัร เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงการให้คุณค่าแก่ผู้ที่สมควรจะได้รับและการวางสิ่งต่างๆไว้ในที่เหมาะสมของมัน

ท่านนบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) ถูกส่งมา เป็นผู้ฝึกอบรม เป็นนักการศึกษาและผู้นำทาง ท่านมิได้ถูกส่งมาเพื่อตำหนิ หรือเป็นผู้ขับไล่ไล่ส่ง หนึ่งในตัวอย่างดังที่กล่าวมาก็คือท่านจะให้การศึกษาและแนะนำแก่บรรดาสาวกของท่านเมื่อพวกเขาทำผิด ซึ่งนั่นเป็นสิ่งจำเป็นที่สูงที่สุดและเป็นวิธีการที่ดีที่สุด แต่การให้โดยพื้นฐานแล้ว ท่านนบีจะใช้แนวทางในการสร้างการรับรู้ การทำให้การศึกษาและฝึกอบรม และรากฐานที่เห็นได้ชัดเจนในความสำเร็จก็คือความง่าย ความอดทนและความเมตตาที่แสดงให้เห็นในการไม่ตำหนิและหลีกเลี่ยงการวิจารณ์

เมื่อความผิดและบาปถึงขั้นรุนแรง และเมื่อเรื่องนั้นเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของประชาคมมุสลิม เช่น อำนาจหน้าที่ การตัดสินใจ ความเป็นผู้นำสูงสุดและความเป็นผู้นำชั่วคราวหรือความไม่เป็นธรรมเกี่ยวกับการนองเลือด การยุยงให้เกิดการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายที่ปฏิบัติกันในสมัยอวิชชา การเยาะเย้ยสัญลักษณ์ของอัลลอฮ์ (ซ.บ.) การทำชั่วจากการดื้อดึงฝ่าฝืน ในกรณีเช่นนั้น มันก็เป็นเรื่องจำเป็นสำหรับท่านนบีที่จะอธิบายด้วยคำพูดที่ชัดเจนที่สุด และนี่มาจากการทำตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายมาให้สำเร็จลุล่วงไปตามความรับผิดชอบ

บางคำพูดในบางสถานการณ์อาจดูก้าวร้าว แต่หากพิจารณาให้ดีจะเข้าใจเจตนาของท่านนบีในฐานะผู้นำและผู้ฝึกอบรมและคำพูดของท่านเป็นที่ชัดเจนและมีได้แข็งแกร่งแต่อย่างใด หลายครั้ง อาจได้พบการแสดงออกอย่างเช่น “ท่านได้ยืนขึ้นด้วยความโกรธเป็นอย่างมาก ” หรือ “หน้าท่านแดงเพราะความโกรธ ” หรือ “หน้าของท่านเริ่มแดงเป็นสีทับทิมเพราะความโกรธ ” แต่ถ้าเราอ่านคำรายงานหรือคำบอกเล่าให้จบ ก็จะพบว่าคำพูดดังกล่าวมิได้เป็นดังที่มันปรากฏ เมื่อตีตรองอย่างรอบคอบและเปรียบเทียบคำพูด ท่านก็จะรู้สึกถึงบรรยากาศของความมีวินัยในตัวเองและศีลธรรมขั้นสูง ได้ยินเสียงของความเป็นห่วงเป็นใยในเรื่องผลประโยชน์ในปัจจุบันและในอนาคตของชีวิตโลกนี้และโลกหน้าโดยการรักษาความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาของท่าน การป้องกันชีวิตของท่านและความถูกต้องของความศรัทธาของท่าน

โดยทั่วไปแล้ว การตัดสินใจและการศึกษาต้องพบได้ในทุกสิ่งอย่างง่ายดาย ความผิดเกิดขึ้นมาจากอะไรจะต้องแยกแยะให้ได้ เช่น จากความรู้ที่ไม่เพียงพอ จากนิสัยที่ไม่ดี จากความบกพร่องของมนุษย์ ไปจนถึงเกียรติของตนเองในเรื่องความรู้ด้านหนึ่งด้านใด หรือเป็นเพราะเรื่องมารยาทหรือลักษณะของความดี ต้องหลีกเลี่ยงการตำหนิเสมอ

การจะเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จผู้นำที่ยิ่งใหญ่และมีประสิทธิภาพ ท่านจำเป็นต้องหลีกเลี่ยงการวิจารณ์ที่สร้างความเจ็บปวดและอย่าตำหนิคนที่รักท่าน

“โอ้ มูฮัมหมัด (ซ.ล.) มันเป็นความเมตตาของอัลลอฮ์ (ซ.บ.) ที่เจ้ามีความอ่อนโยนให้พวกเขา เพราะถ้าหากเจ้าเจ้าแข็งกร้าวและใจกระด้าง พวกเขาก็จะเตลิดออกไปจากเจ้า ดังนั้น จงให้อภัยแก่พวกเขาและจงขอต่ออัลลอฮ์ (ซ.บ.) ให้ทรงยกโทษแก่พวกเขา และจงปรึกษาหารือพวกเขาในการทำกิจการต่างๆ ครั้นเมื่อเจ้าตัดสินใจเด็ดขาดที่จะทำแล้ว จงวางใจในอัลลอฮ์ (ซ.บ.) (และทำสิ่งนั้นไป) แท้จริงอัลลอฮ์ (ซ.บ.) ทรงรักผู้ที่ไว้วางใจในพระองค์”^{๑๗๖}

เคล็ดลับประการที่สามของการเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จ

การรู้จักชื่อและการให้ฉายา

ชื่อเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับคนที่ใช้ชื่อนั้น และมันมีความหมายมากสำหรับพวกเขา ผู้คนมีความภูมิใจในชื่อของตน และพวกเขาใช้ชื่อเป็นสิ่งที่บอกเอกลักษณ์ของพวกเขา ซึ่งแสดงว่าพวกเขามีบุคลิกอย่างไรและบ่งบอกถึงลักษณะของพวกเขา ดังนั้น การรู้จักนำสิ่งนี้มาใช้จึงทำให้เราเข้าถึงหัวใจของคนอื่นได้

คุณสามารถสังเกตลักษณะบางอย่างจากใบหน้าของใครคนหนึ่งได้ เมื่อคุณพบเขาและทำความคุ้นเคยกับเขาบ้าง แต่เมื่อพบกันอีกครั้งหนึ่งหลังจากห่างกันไปนานและคุณลืมชื่อของเขา คุณจะพบว่าคนเรารักและภูมิใจในชื่อของตัวเองแค่ไหน คุณได้รับรอยยิ้มจากคนที่คุณรู้จักและคุณยังสามารถจดจำชื่อของเขาได้หลังจากนั้นเป็นเวลานาน ถึงแม้ว่าคุณจะจำได้แต่เพียงชื่อและฉายาของเขา เขาก็ยังอดยิ้มไม่ได้ ถ้าคุณสามารถจำเหตุการณ์ดีๆ ที่คุณและเขาเห็นด้วยกัน คุณสามารถถามสิ่งใดจากเขาก็ได้ เขาจะตอบคุณอย่างรวดเร็วกว่าเก่าเสียอีก

คุณรู้ไหมว่าทำไม ? คำตอบก็คือเพราะทุกคนชอบและภูมิใจในชื่อของตัวเอง ดังนั้น การจดจำชื่อและการให้ฉายาที่ดีจึงเป็นหนทางลัดที่สุดในการพิชิตใจคนและควบคุมจิตใจ ผู้นำที่ยิ่งใหญ่หมายถึง นบีมูฮัมหมัด (ซ.ล.) มีความชำนาญในเรื่องนี้ หลายครั้งที่ท่านให้ฉายาและคำอธิบายลักษณะแก่ใครบางคน หลายครั้งที่ท่านเปลี่ยนชื่อคนในยุคอูซัยฮะ (ญะฮิลียะฮ์) ซึ่งมีความหมายหยาบคายและไม่สมบูรณ์

การให้ฉายาเป็นหนทางลัดไปสู่หัวใจ

อุมร์ บินอัลค็อฏฏอบ เล่าว่า “สามสิ่งที่จะทำให้หัวใจของพี่น้องของท่านหันมารักท่าน นั่นคือ ทักทายเขาเมื่อท่านพบเขา ให้ที่นั่งแก่เขาในที่ชุมนุมและเรียกเขาด้วยชื่อที่เขารักมากที่สุด”^{๑๗๗}

^{๑๗๖} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อาลาอิมรอน 3 : 159 / เล่ม 1 / หน้า 139.

^{๑๗๗} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบัยฮะกี

คุณจะพบว่าท่านนั้นมีภาวะกระตือรือร้นอย่างไรในการที่จะรู้จักชื่อของผู้คนเมื่อท่านพบพวกเขา หลายครั้ง ท่านได้ตั้งชื่อและฉายาที่ดีให้พวกเขา

ถ้าหากคุณจะทำให้คนรักคุณหรือคุณต้องการพิชิตใจใคร สิ่งที่คุณต้องทำเมื่อพบเขาก็คือถามชื่อและฉายา หรือตำแหน่งของเขา และให้แน่ใจว่าการแนะนำนี้เพียงพอที่จะสร้างความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นและมิตรภาพที่ดี

ความสวยงามของลักษณะและความเพราะของฉายาหรือตำแหน่งสามารถเอาชนะสัญชาตญาณของมนุษย์ที่แข็งแกร่งที่สุดได้ ในบรรดาสัญชาตญาณเหล่านั้นก็คือความรักในชีวิตที่เป็นสัญชาตญาณจริงๆตามธรรมชาติของมนุษย์ มนุษย์ถูกสร้างมาด้วยสัญชาตญาณนี้เพื่อที่จะรักษาเผ่าพันธุ์มนุษย์และเพื่อที่จะรักษาอารยธรรมของมนุษย์ไว้ มันเป็นเช่นนั้นก็เพราะตำแหน่งพิเศษสำหรับชื่อและฉายาในหัวใจของผู้มีชื่อหรือฉายานั้นมันเป็นการบอกถึงบุคลิกของคน เป็นการแสดงออกถึงเอกลักษณ์ของพวกเขาและเปิดเผยให้เห็นถึงด้านที่ถูกปิดบังไว้

เมื่อใครคนหนึ่งได้ยินลักษณะที่ดีของตัวเองหรือฉายาที่เขารัก ความสวยงามและเสน่ห์ที่ฉายานั้นมีอาจทำคนลืมความกลัวของเขา ทั้งความต้องการความปลอดภัยและความรักชีวิตไป

ที่กล่าวมาจะ เห็นได้ว่า ลักษณะเช่นนี้เป็นหนึ่งใน **คุณสมบัติของผู้นำที่ยิ่งใหญ่** นั่นคือการให้ฉายาที่เป็นคำยกย่อง ลักษณะเช่นนี้ได้ปลุกฝังความดีขึ้นในหัวใจของบรรดาผู้รักเขาและเพิ่มความอ่อนโยนขึ้นในหัวใจของผู้ศรัทธาเพราะลักษณะที่ดีเป็นสิ่งที่ทำให้คนภูมิใจในตัวเอง และฉายาที่เหมาะสมถูกต้องคือจุดอันสวยงามบนใบหน้าของผู้ได้รับฉายานั้น ฉายาที่เหมาะสมและคุณลักษณะที่ดีจะอยู่ได้นานกว่าและไม่เคยจางหาย มันจะไม่ตายแม้ว่าเจ้าของฉายานั้นจะตายจากไป มันเป็นความยิ่งใหญ่ที่ถูกเขียนไว้เป็นถ้อยคำ มันเป็นเกียรติที่ถูกกล่าวเป็นคำพูด

ดังนั้น ผู้นำที่ฉลาดจะเลือกฉายาที่ดีที่สุดเพื่อให้แก่ใครบางคน ฉายาเหล่านี้ผู้ให้ต้องมีค่าใช้จ่ายมากเท่าใด? ไม่ต้องจ่ายสิ่งใดเลย แต่ดูสิ่งที่มีให้แก่ผู้รับสิ มันให้ความสุขและความพอใจแก่ผู้รับ ฉายาเหล่านี้สร้างชัยชนะ สร้างความเข้มแข็งให้แก่เกียรติ ยืนยันความหมายและปลุกฝังการทำงานที่ดีไว้ในความทรงจำของใครบางคน โออัลลอฮฺ (ช.บ.) มันช่างถูกและมีประสิทธิภาพเสียเหลือเกิน ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ หมายถึง ท่านนบีมุฮัมมัด (ช.ล.) ตระหนักถึงคุณค่าที่ฉายาและคุณลักษณะนี้ทั้งไว้ในจิตใจของผู้คน ดังนั้น ท่านจึงเป็นคนใจงาม เมื่อท่านให้ฉายาพวกเขาและท่านเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่และมีอิทธิพลโดยคุณสมบัติจริง

การให้ความเคารพยกย่องเป็นกุญแจไปสู่ความรักและการนำไปสู่การใกล้ชิดกับผู้คน วิญญาณของคนที่ได้รับการยกย่องจะได้ลิ้มรสความหวานของมัน การให้ความเคารพยกย่องที่ดีที่สุดก็คือการให้ความเคารพยกย่องที่ฝังรากอย่างดีและมั่นคง เหมือนกับภูผาและต้นไม้เก่าแก่ที่มีคุณค่า การให้ความเคารพยกย่องที่ถาวรที่สุดก็คือ ฉายาที่มีเกียรติ หรือการให้คำยกย่องที่งดงาม

อัมร์ บินตักลิบ กล่าวว่า “ประโยชน์ที่ท่านรอซูล (ช.ล.) กล่าวชมฉันนั้น เป็นที่รักสำหรับฉันยิ่งกว่าการเป็นเจ้าของอูฐสีแดงที่สวยงามเสียอีก”^{๑๗๘} แน่นอน คำรับรองและของขวัญของท่านบิรอนดีกว่าของขวัญใดๆ และมียิ่งกว่าทองคำแบบอัญมณีที่มีราคามากมาย

^{๑๗๘} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรี

เคล็ดลับประการที่สี่ของการเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จ การสนทนาที่นุ่มนวลและการฟังอย่างตั้งใจ

พฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นมาจากความต้องการที่จะตอบสนองความพึงพอใจของตัวเองเป็นสิ่งที่มิอยู่ถาวรและต่อเนื่องในตัวมนุษย์จึงไม่มีทางที่จะสร้างความพอใจ หรือฝังความประทับใจและคุณค่าใดๆ หรือสร้างศีลธรรมขึ้นมาได้นอกจากการเจียบและการสนทนาที่นุ่มนวลแน่นอนวิธีการที่มีเกียรติที่สุดของการเสวนา คือการฟังอย่างจริงจังและตั้งใจที่จะให้โอกาสอย่างเต็มที่แก่อีกฝ่ายหนึ่งแสดงความเห็นและเปิดเผยสิ่งที่หัวใจของเขาซ่อนไว้ในบรรยากาศที่สงบ ถึงแม้สิ่งที่หัวใจซ่อนไว้เป็นเรื่องแปลก แต่การเปิดเผยออกมาอย่างเต็มที่ก็เป็นหนทางไปสู่การพบสิ่งที่ไม่ลงรอยกัน

ดังนั้น การเสวนาพูดคุยกันจะทำให้รู้ถึงแก่นของปัญหาและสาเหตุของการเบี่ยงเบน จนการเสวนาได้กลายเป็นคำอธิบายอย่างเพียงพอและเป็นการเยียวยาที่ทำให้เกิดความสุขสบายใจ ด้วยการเสวนาเช่นนั้น ทักษะที่ดีจะเข้ามาแทนที่ทักษะและความที่ชั่วร้ายหรือแปลกแยก ดังนั้น ผลที่ได้ก็คือความพอใจที่เกิดขึ้นในวิญญาณของมนุษย์และมันจะแปลเป็นพฤติกรรมที่ดีและมีวุฒิภาวะ โดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์ไม่สามารถมีชีวิตแยกออกไปจากผู้คน เมื่อการติดต่อสื่อสารเกิดขึ้น จะมีทั้งคนเห็นด้วย ไม่เห็นด้วย และมีความขัดแย้ง การเสวนาเป็นตรรกะของปัญญาชนและการปฏิบัติของชนฉลาด มันเป็นตัวช่วยที่ดีที่สุดในการทำให้มนุษย์ได้ติดต่อสื่อสารกัน และเป็นวิธีการระดับสูงสุดสำหรับการรับรู้และการศึกษา

การเสวนาเป็นเหมือนกับการจารึกในวิญญาณ มันมีผลอย่างถาวรต่อพฤติกรรมที่เปลี่ยนคนให้เป็นผู้ฟังที่ดีและสามารถยอมรับความแตกต่างที่มาจากธรรมชาติของมนุษย์ได้ เมื่อใครคนหนึ่งเผชิญเรื่องใด ด้วย การได้รับการสนับสนุนจากทักษะของบรรดาพี่น้องและเพื่อนร่วมรุ่น การเสวนาพูดคุยจะทำให้เขามองสถานการณ์ได้จากทุกมุมซึ่งทำให้เขาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ในบรรดามนุษย์มีใครบ้างที่อ้างว่าเขาไม่ต้องการความคิดเห็นของคนอื่น? คนที่ดีที่สุด ลูกหลานที่ดีที่สุดของอาดัม คนที่เป็นเลิศที่สุดในภูมิปัญญา ล้วนฟังความเห็นของคนที่รักเขานั้น เขาเคยตอบรับความเห็นแม้แต่ของคนที่อ่อนแอและอายุน้อยกว่าเขา โดยเฉพาะถ้าเขาเห็นว่ามันเป็นประโยชน์หรือเป็นสิ่งดี ก่อนที่เขาจะฟังความเห็นของผู้ที่แข็งแรงและมีอายุมากกว่าเขาเสียด้วยซ้ำ

อัลลอฮฺ (ช.บ.) ได้ทรงสั่งนบีของพระองค์ว่า “และจงพูดคุยกับพวกเขาในลักษณะที่ดีกว่า”^{๑๗๙}

เมื่ออ่านชีวประวัติของท่านนบีมุฮัมมัด จะพบว่า ท่านนบีเป็นผู้ ฟังที่ดี ท่านจะฟังคนพิเศษในบรรดาสาวกของท่านในลักษณะเดียวกับที่ท่านฟังสถานะ และตำแหน่งของพวกเข่า ท่านจะฟังศัตรูตัวฉกาจของท่านเช่นเดียวกับที่ท่านขัดจังหวะใครก่อนที่คนผู้นั้นจะพูดจบ ถึงแม้ว่าคนผู้นั้นจะโง่หรือเป็นศัตรูตัวฉกาจ หรือเป็นคนที่เยาะเย้ยอิสลามก็ตาม ใครที่ศึกษาอัตชีวประวัติของท่านนบีมุฮัมมัด (ช.ล.) อย่างพิถีพิถันจะพบว่า ท่านเป็นผู้ฟังที่ดีและเอาความหมายที่ดีที่สุดจากการฟังมาใช้ในการสั่งสอน ให้การศึกษาและทำให้คนอื่นคล้อยตามท่าน การฟังของท่านไม่หยุดอยู่ที่คนที่กำลัง

^{๑๗๙} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อันนะหฺล กุรอาน 16 : 125 / เล่ม 2 / หน้า 571.

พูดกับท่านโดยตรงในรูปของการถามหรือการขอร้องเท่านั้น ท่านนบีมุฮัมมัด (ช.ล.) ให้ความสนใจแก่สิ่งที่คนกำลังทำ หรือสิ่งที่พวกเขา กำลังพูดอยู่รอบๆ โดยที่คนเหล่านั้นไม่รู้ว่าท่านกำลังฟังพวกเขาอยู่ ด้วยการจะเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ คุณต้องเป็นผู้ฟังที่ดีและสนทนากับผู้อื่นจนกระทั่งคุณตัดสินใจได้

อัลลอฮ์ (ช.บ.) ทรงกล่าวว่า ในหมู่พวกเขามีบางคนที่เราจะรณานปีและกล่าวว่า “คนผู้นี้หุเบา” จงกล่าวเถิด “มันเป็นเรื่องดีสำหรับพวกท่านที่เขาเป็นเช่นนั้น เขาศรัทธาในอัลลอฮ์ (ช.บ.)”
,,๑๘๐

“ในหมู่พวกเขามีบางคนที่เราจะรณานปี” และคนเหล่านั้นเป็นพวกตลบตะแลง

“และกล่าวว่าผู้นี้หุเบา” หมายความว่าเขาฟังทุกคนและเชื่อเขาโดยไม่แยกแยะอะไรผิดอะไรถูก

“จงกล่าวเถิดว่า “มันเป็นเรื่องดีสำหรับพวกท่านที่เขาเป็นเช่นนั้นเขาศรัทธาในอัลลอฮ์ (ช.บ.)” หมายความว่า ใช่ เขาฟังพวกท่านและทุกคน เพราะเขาฟังสิ่งที่ดี ไม่ใช่สิ่งที่ชั่ว

ญะรียร์ บินอับดุลลอฮ์ เล่าว่า “ฉันเข้ารับอิสลามก่อนการเสียชีวิตของท่านนบีมุฮัมมัด (ช.ล.)”

ในช่วงเวลานั้น ท่านนบีได้ล้มป่วยลงและเสียชีวิตในเวลาต่อมา ญะรียร์ได้รับรอยยิ้มอย่างต่อเนืองนี้ได้อย่างไร? จิตใจเช่นใดที่ท่านนบีมุฮัมมัดต่อเขา? ความดีประเภทไหน ที่หัวใจอันบริสุทธิ์ของท่านมีอยู่? จะมีใครสักกี่คนไม่ว่าจะมีมารยาทดีอย่างไรก็ตามที่สามารถเหมือนท่านนบีมุฮัมมัด (ช.ล.) ตลอดหนึ่งเดือนได้ไหม? หรือใครก็ได้ที่สามารถเป็นเหมือนท่านเพียงหนึ่งวันหรือแม้แต่หนึ่งชั่วโมง? รอยยิ้มอันสดใสเช่นใด ที่อยู่บนใบหน้าของท่านนบี? ขาวดีและความสุขประเภทไหนที่ไหลล้นจากหัวใจของท่านมาสู่มนุษยชาติทั้งหมด? ยิ้มนั้นเป็นยิ้มเดียวที่ญะรียร์ บินอับดุลลอฮ์ อัลบะญะลี ได้บอกเล่าและจดจำ “ท่านพบฉันที่ไร ท่านยิ้มให้ฉันทุกที” ยิ้มอันสดใสที่ญะรียร์เล่าให้ฟังนั้นมีความสวยงามกว่าของที่ระลึกทั้งหมดและหวานกว่าขาวดีทั้งหมด ท่านนบีไม่เคยพูดโดยปราศจากรอยยิ้มระหว่างการพูด ท่านนบีเป็นคนที่ดีที่สุดในการยิ้มและบริสุทธิ์ที่สุดในบุคลิกภาพ

เคล็ดลับประการที่ห้าของการเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จ

รอยยิ้มอันสดใสและวิญญาณอันบริสุทธิ์

ยิ้มเป็นผู้ควบคุมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของวิญญาณและจิตใจ

ยิ้มคือการหัวเราะน้อยๆ และเป็นการเคลื่อนไหวที่นุ่มนวลของปาก

ยิ้มเป็นหนทางที่สั้นที่สุดไปยังหัวใจและเป็นทางที่ใกล้ที่สุดไปสู่วิญญาณ

ยิ้มเป็นความลับที่ตราตรึงและเป็นพลังที่ควบคุม

เพราะธรรมชาติอันไร้เดียงสาตนเอง เด็กน้อยได้ทำให้ความมหัศจรรย์นี้เป็นจริง ดังนั้นเด็กจึงยิ้มอยู่บ่อยๆ คนที่หัวใจแข็งกระด้างอย่างไรก็ยังต้องใจอ่อนต่อการยิ้มของเด็ก คนหยาบคายกลายเป็นคนอ่อนไหวทันทีเมื่อเผชิญหน้ากับรอยยิ้มของทารก ยิ้มที่ถูกต้องเป็นเหมือนกับทองคำแท้ที่ไม่อาจปลอมได้ คนทำปลอมจะพยายามปลอมอย่างไร แต่ประกายของรอยยิ้มก็ไม่เหมือนกับประกายของสิ่งอื่น ความมหัศจรรย์ของการยิ้มที่แท้จริงไม่เหมือนกับความมหัศจรรย์อื่นๆ

การยิ้มเป็นรศมีของวิญญาณ เป็นอิสรภาพโดยตัวเองและเป็นภาพลักษณ์ของหัวใจ ยิ้มเป็นยาแก้ปวดและเป็นการเยียวยาความโศกเศร้า ยิ้มเป็นกระจกของความสำนึก ลักษณะที่ปรากฏบนใบหน้าของคนเป็นการสะท้อนถึงสภาพจิตใจภายในของคนผู้นั้น และเป็นกระจกที่แท้จริงของวิญญาณของเขา

การยิ้มเล็กน้อยคือกฎที่แข็งแกร่งที่สุดในการดึงดูดหัวใจและวิญญาณ รอยยิ้มมีความลับที่ดึงดูดหัวใจและจับใจคน คนที่ยิ้มคือคนที่มีอารมณ์ดี มีชีวิตที่มีความสุข และมีวิญญาณสวยงามที่สุด

การยิ้มคือกำไรสำหรับคนที่ได้รับมันและจะไม่ทำให้คนที่ให้รอยยิ้มยากจน ถ้าคุณไม่มีเงิน ทำหน้าที่ให้เบิกบานและยิ้มเข้าไว้

อับดุลลอฮฺ บินอัลฮาริช บินญุซ กล่าวว่า “ฉันไม่เคยเห็นใครที่ยิ้มอยู่เสมอมากไปกว่าท่านรอซูล (ซ.ล.)” อับดุลลอฮฺมีชีวิตอยู่เป็นเวลานานและได้พบผู้คนเป็นจำนวนมากมาย ูฮัมม หมด (ซ.ล.) นบีและรอซูล (ซ.ล.) ของอัลลอฮฺ (ซ.บ.) เป็นผู้ที่ดีที่สุดในบรรดาผู้ที่ยิ้มอยู่เสมอ

การเคลื่อนไหวของริมฝีปากและความขาวของฟันสามารถพบได้เสมอในความเงียบของคนฉลาดและความถ่อมตนของคนที่มีใจการุญ ยิ้มเป็นลักษณะที่นำคนขึ้นไปสู่เบื้องสูง อับดุลลอฮฺ บินอัลฮาริช กล่าวว่า “การหัวเราะของท่านนบีก็แค่การยิ้ม”^{๑๘๑}

ท่านหญิงอาอิชะฮฺ กล่าวว่า “ท่านรอซูล (ซ.ล.) เป็นผู้อ่อนปรนและมีน้ำใจงดงามที่สุดในหมู่ผู้คน ท่านเป็นหนึ่งในบรรดาคนของท่าน ยกเว้นแต่ว่าท่านจะหัวเราะและยิ้มเสมอ”^{๑๘๒}

อูซุร อัลฆิฟารี รายงานว่า ท่านรอซูล (ซ.ล.) กล่าวว่า “การยิ้มในใบหน้าของพี่น้องของท่านเป็นการให้ทาน การกำชับกันในเรื่องที่ดีงามและห้ามปรามความชั่วเป็นการให้ทาน การนำทางใครคนหนึ่งบนแผ่นดินแห่งการหลงผิดก็เป็นทาน การช่วยคนตาบอดก็เป็นทาน การเอาหิน หนาม กระดุก ที่เป็นอันตรายออกจากถนนก็เป็นทานและการช่วยพี่น้องของท่านตักน้ำใส่ถังให้เต็มก็เป็นทาน”^{๑๘๓}

อูซุรียะเราะฮฺ เล่าว่า ท่านรอซูล (ซ.ล.) กล่าวว่า “สาวกท่านไม่อาจเอาชนะหัวใจของคนได้ด้วยทรัพย์สิน แต่พวกท่านสามารถเอาชนะหัวใจของพวกเขาได้ ด้วยใบหน้าที่เบิกบานและมารยาทอันงดงาม”^{๑๘๔}

ท่านนบีเป็นผู้นำที่มีวิญญาณบริสุทธิ์ที่สุด ใบหน้ามีราศีที่สุดและยิ้มสวยงามที่สุด ท่านไม่หัวเราะจนเกินไปและไม่เสแสร้งแกล้งหัวเราะ ท่านเคยเยียวยาวิญญาณของบรรดาสาวกของท่านด้วยการยิ้มที่เบิกบานและการหัวเราะเจี๊ยบๆและอ่อนโยน

ท่านนบีเป็นผู้ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ได้จากไปแล้ว ขณะที่ท่านมีชีวิต ท่านต้องผ่านอุปสรรคและความยากลำบากนานัปการ แต่ความทุกข์ยากลำบากเหล่านั้นไม่เคยทำให้บุคลิกภาพอันเบิกบานของท่านเสียไป คุณจะไม่พบร่องรอยของความยุ่งยากลำบากเหล่านั้นหรือสัญญาณของความโศกเศร้าบนใบหน้าอันบริสุทธิ์ของท่านเลย ท่านยิ้มทั้งในยามสุขและยามทุกข์ ในระหว่างเหตุการณ์ดีและร้าย ใน

^{๑๘๑} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามอัตติรมิซีย

^{๑๘๒} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อัคฉาก ของอิบนุ อับอิดฺคุนยา

^{๑๘๓} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิบนุฮิบบาน

^{๑๘๔} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบัยฮะกี

ชอกชวยและบนแท่นเทศนา ในยามสันติและในยามสงคราม ในมะดีนะฮ์และระหว่างการเดินทาง
สั้นๆ แม้ในยามป่วยและในนาที่สุดท้ายแห่งชีวิตของท่าน

ขณะที่ท่านกำลังเทศนาธรรมวันศุกร์อยู่บนแท่นเทศนา ท่านมีปฏิสัมพันธ์กับคนที่
ขัดจังหวะการพูดและการเตือนของท่านโดยการละจากการกล่าวคำเทศนามาตอบผู้ถามครั้งหนึ่งหรือ
สองครั้ง และท่านก็ยังยิ้ม “ท่านหัวเราะท่านยิ้มและคนสามารถเห็นฟันหน้าอันขาวของท่านได้”

มันเป็นคำพูดของทุกคนที่อ่านชีวประวัติของท่านนบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) ผู้นำที่ยิ่งใหญ่
สามารถพบและคาดหวังได้ในตอนจบที่เขาอ่าน ทุกคนที่อ่านชีวประวัติของท่านนบีจะรู้ถึงวิญญาณอัน
บริสุทธิ์และบุคลิกอันงดงามของท่าน

การจะเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ คุณต้องยิ้มเป็นประจำทุกสถานการณ์ที่คุณกำลังเผชิญ

“ดังนั้น เขาจึงยิ้มแก้มหัวเราะและกล่าวว่า “โอ้พระผู้อภิบาลของฉัน โปรดทำให้ฉัน
สามารถขอบคุณพระองค์สำหรับความโปรดปรานที่พระองค์ประทานแก่ฉันและพ่อแม่ของฉัน”^{๑๘๕}

เคล็ดลับประการที่หกของการเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จ

มีอารมณ์ขันพอสมควรและตลกพอประมาณ

การตลกและการมีอารมณ์ขันเป็นพฤติกรรมทางสังคมที่มีอยู่กับมนุษย์เท่านั้นและมัน
เป็นสิ่งที่ไม่มีในสัตว์อื่นๆ การตลกและอารมณ์ขันเป็นความเมตตาชนิดหนึ่งที่วิญญาณมนุษย์ถูก
ประกอบขึ้นเพื่อให้สามารถเผชิญขั้นตอนต่างๆ ที่ยากลำบากของชีวิต

“และพระองค์คือผู้ทรงทำให้มนุษย์หัวเราะและร้องไห้”^{๑๘๖}

อิสลามเป็นศาสนาที่ยิ่งใหญ่ที่ไม่ห้ามการตลก การหัวเราะและความสุขของมนุษย์ ในทาง
ตรงข้าม อิสลามยอมรับทุกสิ่งที่จะทำให้มนุษย์มีความเบิกบานและรู้สึกดี

อิสลามต้องการให้มุสลิมมีลักษณะที่ร่าเริงและมองโลกในแง่ดีและไม่ชอบลักษณะการ
มองโลกในแง่ร้ายที่คิดแต่จะมองผู้คนด้วยสายตาที่ไม่ดี การจริงจังเกินไปในชีวิตมีใช้ธรรมชาติดี
แท้จริงของมนุษย์ การเคารพสักการะอัลลอฮ์ (ซ.บ.) และการดำเนินบทบาทความเป็นตัวแทน
ของอัลลอฮ์ (ซ.บ.) บนหน้าแผ่นดิน ก็ไม่ต้องการความจริงจังจนถึงกับเครียดและแข็งกร้าว

อะลี บินอับดุลลิลิ กล่าวว่ “พยายามนำความสุขมาสู่หัวใจของท่านและแสวงหาภูมิ
ปัญญาให้หัวใจ เพราะหัวใจทั้งหลายนั้นเบื่อเหมือนกับคนเบื่อ”

อับดุลลอฮ์เราะฮ์เล่าว่า “พวกเขา กล่าวว่า ‘ท่านรอซูล (ซ.ล.) เราพบว่าท่านมีอารมณ์ขัน
กับเรา’ ท่านตอบว่า ‘แต่ฉันจะพูดความจริงเท่านั้น’”^{๑๘๗}

ท่านใช้ชีวิตปกติกับบรรดาสาวกโดยหัวเราะ เล่นและตลกร่วมกันเช่นเดียวกับที่ท่าน
เจ็บปวดและเศร้าโศกร่วมกันกับบรรดาสาวก

ส่วนหนึ่งของสันดานการนี้ก็คืออารมณ์ขันความสนุกสนานและทุกสิ่งที่จะไล่ความเศร้า
โศกออกไปจากหัวใจของพวกเขา จากอาการหน้านิ่งคิ้วขมวดบนใบหน้าและความท้อแท้สิ้นหวังใน

^{๑๘๕} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อันนัมล 27 : 19 / เล่ม 2 / หน้า 786.

^{๑๘๖} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อันนัมล 53 : 43 / เล่ม 3 / หน้า 1225.

^{๑๘๗} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามอัตติรมิซีย

ชีวิตของพวกเขา ความจริงแล้ว นี่คือนิสัยของชีวิตอย่างหนึ่งและทักษะพิเศษของผู้นำ นิสัยเช่นนี้จะ มีขึ้นได้ เมื่อผู้นำ นักวิชาการ พ่อ ผู้สั่งสอน ครูและนักการศึกษาที่สามารถสร้างสมดุลระหว่างภารกิจ ใหญ่ที่เขาได้รับมอบหมายกับสันติภาพและการตกลงที่สุภาพ

ชีวประวัติของท่านนโปเลียน ฌัก (ช.ล.) และผู้ปฏิบัติภารกิจอันยิ่งใหญ่มีเรื่องราวและ การพูดเล่นบางโอกาสเพื่อความสนุกสนาน ซึ่งจะทำให้เกิดการหัวเราะเบาๆ การยิ้มที่บริสุทธิ์ ความสุข และความสดชื่น การตกลงที่ไม่ขัดกับศีลธรรมอันดีงาม

ถ้าปัญญาชนและคนมีการศึกษาบางคนไม่ชอบการตกลงขบขัน สิ่งถูกต้องคือสิ่งที่ถูก รายงานเกี่ยวกับท่านนโปเลียน ฌัก (ช.ล.) และสาวกของท่านซึ่งเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่จะเอาอย่าง การ หัวเราะ อารมณ์ขบขันและการตกลง เป็นอะไรบางอย่างที่อนุญาต ดังที่เห็นได้จากคำพูดและการ กระทำของท่านนโปเลียนผู้ยิ่งใหญ่ ด้วยบุคลิกส่วนตัวและคำพูดของท่านเอง ท่านนโปเลียนได้บอกคนที่รักท่านให้ ยิ้ม ให้มีอารมณ์ขัน มีความสะอาดในจิตใจ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในความประพฤติมีการกระทำที่น่า ยกย่อง และมีความรู้สึกที่ดี มันเป็นเรื่องที่เราจะรวมเอาความจริงจังที่ต้องมีเหนือกว่าไว้ในตัวของเขา กับอารมณ์ขัน การขบขันบางระดับในการสนทนา ความไพเราะในการพูดและการใช้ภูมิปัญญาที่ดี ที่สุด

การตกลงขบขันควรเป็นเหมือนกับเกลือ ผู้ให้สั่งการสั่งสอน รวมทั้งบรรดาผู้นำ นักวิชาการและนักปฏิรูปต้องใช้ความขบขันเป็นเหมือนเกลือที่ถูกใช้ในอาหาร แต่ปริมาณของเกลือใน อาหารต้องมีความถูกต้องด้วย ถ้าเกลือในอาหารมีน้อย มันก็จะไม่อร่อย แต่ถ้ามันมีมากเกินไป มันก็ จะทำให้อาหารนั้นกินไม่ได้

เพื่อที่จะเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ จงมีอารมณ์ขันในที่ที่ถูกต้องและเหมาะสม แล้วคุณจะเป็นที่ ได้รับการยกย่องและคุณจะมีความสัมพันธ์ที่ดี

“พระองค์ประทานวิทย์ปัญญาแก่ผู้ที่พระองค์ทรงประสงค์ และใครก็ตามที่ได้รับวิทย์ ปัญญา เขาผู้นั้นก็ได้รับทรัพย์สมบัติอันยิ่งใหญ่ แต่คนที่มีความเข้าใจเท่านั้นที่จะได้รับบทเรียนจากสิ่ง เหล่านี้”^{๑๘๘}

เคล็ดลับประการที่เจ็ดของการเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จ กรรยาผู้ยิ่งใหญ่

ความจริงแล้ว บ้านคือที่พักผ่อนที่มนุษย์ทุกคนหาความสะดวกสบาย หลังจากการดิ้นรน ต่อสู้มาอย่างหนัก มันเป็นเรื่องที่คุ้มครองเราจากความร้อนของการทำงาน กรรยาที่ดีคือแหล่งที่พัก พิงที่สามี่หันมาหาเมื่อเขารู้สึกเหนื่อยล้าและเขาพบเครื่องหย่อนใจในตัวเธอเมื่อดวงอาทิตย์ตก

มนุษย์ต่างใช้ความพยายามหลากหลายหนทางและเผชิญอุปสรรคต่างๆ แต่เมื่อคนผู้นั้น มาถึงบ้านของเขา เขาจะพบความรัก หลังความ เครียด ความสะดวกสบาย หลังความเหนื่อยล้า และ ความสุข หลังความเศร้า

กรรยาของท่านนโปเลียนซึ่งเป็นผู้นำทาง มีลักษณะที่สำคัญสามประการในตัวนาง นั่นคือ

๑. นางเป็นบ้านสำหรับหัวใจ วิญญาณและร่างกาย

^{๑๘๘} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัล-บะเกาะเราะฮ์ ๒ : 269 / เล่ม 1 / หน้า 83.

๒.นางเป็นความเอ็นดูสงสารวิญญานของผู้ที่อาศัยล่องลอยป่วนเปื้อนอยู่ใกล้ๆ
 ๓.นางเป็นความเมตตาที่ทำให้ความยากของชีวิตและความลำบากในการยังชีพง่ายขึ้น
 “และหนึ่งในสัญญาทั้งหลายของพระองค์คือพระองค์ได้ทรงสร้างคุ้มครองสำหรับสุเจ้า
 จากตัวของสุเจ้าเอง เพื่อสุเจ้าจะได้พบความสงบกับนาง และได้ทรงทำให้ความรักและความเอ็นดูขึ้น
 ระหว่างสุเจ้า แน่นนอน ในนั้นมีสัญญามากมายสำหรับหมู่ชนผู้ใคร่ครวญ”^{๑๘๙}

พื้นฐาน 5 ประการในการสร้างภรรยาผู้ยิ่งใหญ่

ในการมองชีวประวัติของผู้นำและครูผู้ยิ่งใหญ่ หมายถึงท่านนปีมุฮัมมัด (ช.ล.) และ
 ตัวอย่างการใช้ชีวิตสมรสของท่านประกอบสถานการณ์ต่างๆ และทำให้มัน **เป็นฐานในการสร้าง
 ภรรยาผู้ยิ่งใหญ่ในทัศนะของผู้นำเสนอ** พื้นฐานมี 5 ประการด้วยกัน

พื้นฐานแรก : คือความรักที่มีอยู่ตลอดเวลา

ความรักคือน้ำทิพย์ของชีวิตและเป็นแก่นสารของจิตใจ มันเป็นความรู้สึกเมตตาสงสารที่
 จับสิ่งถูกสร้างทุกอย่างไว้และผสมกับสิ่งมีชีวิตทุกอย่าง ถ้าการหัวเราะและการร้องไห้เป็นลักษณะหนึ่ง
 ของมนุษย์ ความรักจะรวบรวมชีวิตทั้งหมดและล้อมรอบสิ่งที่มีชีวิตทั้งหมดไว้ มันจะแพร่ไปทั่วทุกมุม
 โลกและในหัวใจของผู้ที่อยู่อาศัยอยู่ในนั้นจากทุกเผ่าพันธุ์และทุกสีผิว

บ้านที่ขาดความรักก็เหมือนกับทะเลทรายถึงแม้จะมีน้ำไหลผ่านมันก็ตาม บ้านที่อยู่
 อาศัยไม่สามารถซึมซับจิตวิญญาณแห่งความรักนั้นเป็นบ้านที่อ้างว้าง ถึงแม้ว่าผู้อยู่อาศัยจะพูดกัน
 เสียงดัง หัวใจที่ไร้ความรักคืออากาศธรรมดาถึงแม้ว่ามันจะสั่นด้วยลมหายใจ สิ่งแรกที่จะต้องสังเกตใน
 ชีวิตแต่งงานของท่านนปีมุฮัมมัด หมดผู้เป็นครูผู้นำทางก็คือความรักที่มีอยู่ตลอดเวลา บ้านของท่านจึง
 กลายเป็นโอเอซิสแห่งความรักและเป็นต้นไม้ใหญ่แห่งความสมัครสมาน

พื้นฐานที่สอง : การแบ่งหน้าที่และการรับใช้ผู้อาศัย

การปฏิสัมพันธ์ภายในบ้านมีรสชาติอันพิเศษ ถ้าคุณมองให้ดี คุณจะพบว่าโดยปกติแล้ว
 มนุษย์พยายามที่จะปรากฏตัวต่อหน้าคนอื่นในลักษณะที่ดีที่สุดและจะปฏิบัติต่อคนอื่นด้วยดีทั้งคำพูด
 และการกระทำ แต่เมื่อคนผู้นั้นอยู่ในบ้าน เขาจะเปิดเผยตัวตนที่แท้จริงของเขาออกมา ด้วยเหตุนี้ คุณ
 จะไม่ยุติธรรมถ้าคุณตัดสินคนจากสิ่งที่คุณเห็นเขาภายนอกบ้าน ถ้าจะตัดสินความประพฤติหรือ
 ศีลธรรมของใครอย่างเป็นธรรม คุณจะต้องตัดสินเขาจากการประพฤติปฏิบัติในขณะที่เขาอยู่ในบ้าน
 ซึ่งเป็นสถานที่ที่เขาจะแสดงตัวตนที่แท้จริงของเขาออกมา

ท่านนปีมุฮัมมัด (ช.ล.) ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ของเขาได้อธิบายความหมายนี้ไว้เมื่อท่านกล่าวว่า
 “คนที่ดีที่สุดในกลุ่มของพวกท่านคือคนที่ดีที่สุดต่อครอบครัวของเขาและฉันเป็นผู้ที่ดีที่สุดต่อครอบครัว
 ของฉัน”^{๑๙๐}

พื้นฐานที่สาม : ความสัมพันธ์ที่ดีและสามัคคีที่มีหัวใจอ่อนโยน

ท่านนปีมุฮัมมัด (ช.ล.) ผู้เป็นครูที่มีจิตใจงาม มิได้ค้นร้นที่จะแสดงความเมตตา แต่
 ความเมตตาและความอ่อนปรน ย่อมอันบริสุทธิ์ การขบขันแต่พองาม และรสนิยมสูงภายในครอบครัว

^{๑๘๙} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อรรถ 30 : 21 / เล่ม 3 / หน้า 851.

^{๑๙๐} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิบน์ฮิบบาน

ของท่านและในหมู่สาวก เป็นอุปนิสัยของท่านต่างหาก คุณสมบัติเหล่านี้มิได้มีไว้เพื่อโฆษณาชวนเชื่อหรือเป็นเพียงการแสดง แต่มันเป็นสิ่งที่อยู่ในตัวตนของท่านและกลายเป็นลักษณะอันถาวรและเป็นพฤติกรรมที่มั่นคง คำพูดของท่านที่ว่า “ทำตัวตามสบายกับภาชนะที่เปราะบางในขณะที่ชีพาหนะ”^{๑๙๑} นั่นคือ ผู้หญิง เพราะพวกเขารอบอบโอบมากและสามารถเจ็บปวดได้ง่าย มันเป็นเพราะการปฏิบัติอย่างหนึ่งต่างหากที่บรรดาภรรยาของท่านได้รับกลิ่นหอมจากการปฏิบัติในบ้านของพวกเขา

พื้นฐานที่สี่ : การจัดการปัญหา

บรรดาปัญญาชนต่างเห็นพ้องกันว่า ปัญหาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตครอบครัวและปัญหาเหล่านั้นคือเกลือของชีวิตและเป็นส่วนที่หวานของการมีชีวิต อิสลามกำหนดว่าการจัดหาปัจจัยและการคุ้มครองบ้านเป็นความรับผิดชอบของผู้ชาย แต่น่าเสียดาย สิทธิพิเศษที่คัมภีร์กุรอานกำหนดไว้นี้ได้ถูกนำไปใช้อย่างผิดๆ ผู้ชายบางคนเข้าใจว่าคัมภีร์กุรอานให้สิทธิพวกเขาในการกำหนดความเห็นของพวกเขาและทำให้พวกเขาเป็นคนตัดสินใจในเรื่องกิจการของบ้าน และตัวเองเหนือกว่าในบ้านของตนเอง

พื้นฐานที่ห้า : การพบความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจ

พื้นฐานของสงครามจิตวิทยาต่ออิสลามในเรื่องสิทธิของผู้หญิงก็คือการกล่าวหาว่าอิสลามไม่ให้ผู้หญิงมีสิทธิขั้นพื้นฐาน ปฏิเสธความคิดเห็นของผู้หญิงและบ่อนทำลายความสามารถของผู้หญิง ความจริงแล้ว มีตัวอย่างบางเรื่องที่ท่านนบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) ผู้นำที่ยิ่งใหญ่และบุคคลสำคัญๆ ที่อยู่รอบท่านได้แสดงให้เห็น ซึ่งเป็นการยุติคำกล่าวอ้างที่ไร้เหตุผลนี้ และปฏิเสธคำกล่าวอ้างเท็จ

ถ้าคุณต้องการจะเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ จงแผ่ขยายความรักในทุกมุมของบ้านแลกเปลี่ยนความเห็นกับภรรยาที่รักของคุณ มองข้ามความผิดและทำดีต่อเธอเท่าที่ทำได้

“...จงอยู่กับนางด้วยดีและเป็นธรรม”^{๑๙๒}

คำสั่งจากคัมภีร์กุรอานดังกล่าวข้างต้นคือ จงอยู่กับนางตามกฎหมายของชะรีอะฮ์และท่ามกลางคนของนางในสิ่งที่อัลลอฮ์ (ซ.บ.) ทรงอนุมัติ

“...ภรรยาก็มีสิทธิเช่นเดียวกับที่สามีมีสิทธิเหนือนางตามหลักการที่รู้จักกันดี”^{๑๙๓}

หมายความว่าเขาคควรอยู่กับภรรยาด้วยดีและนางก็ควรอยู่กับเขาด้วยดี

เคล็ดลับประการที่แปดของการเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จ

มีลูกที่ยิ่งใหญ่ (เด็กที่ยิ่งใหญ่)

ในช่วงวัยต้นๆเด็กจะใช้ชีวิตไปตามธรรมชาติและมีปฏิสัมพันธ์กับแรงจูงใจทางธรรมชาติโดยไม่คิดอะไรทั้งสิ้น เด็กอาจปัสสาวะบนตักของพ่อในขณะที่กำลังยิ้ม หรือทำให้คนอื่นไม่สบายใจในขณะที่ตัวเองกำลังยิ้ม เด็กเป็นเครื่องประดับของชีวิตนี้ เป็นความสุขใจของพ่อและเป็นเครื่องประดับ

^{๑๙๑} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรี

^{๑๙๒} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัน-นิซาอ 4 : 19 / เล่ม 1 / หน้า 160 - 161.

^{๑๙๓} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัลบาเกาะเราะฮ์ 2 : 228 / เล่ม 1 / หน้า 66.

ของหัวใจแม่ เด็กทำให้ชีวิตมีความงดงามและการยังชีพมีความสุข พ่อแม่อดตาหลับขับตานอนทั้งคืน เพื่อความสุขสบายของลูก และเหนื่อยตลอดทั้งวันเพื่อดูแลลูกของตนให้ได้รับความปลอดภัย

พ่อจะใช้ช่วงวัยอันแข็งแรงต้องทำงานหนัก ดิ้นรนต่อสู้ท้อ่งไปในร้อยเอ็ดเจ็ดยาน้ำเพื่อหาอาหารที่ดี เสื้อผ้าสวยๆและที่อยู่อาศัยที่กว้างขวางให้ลูก เขาทำเช่นนั้นด้วยหัวใจที่เต็มไปด้วยความสุข ถึงแม้ว่าเขาอาจต้องเผชิญอันตรายและต่อสู้ความชั่วช้าด้วยหัวใจที่กล้าหาญ แม่จะทำยิ่งกว่านั้นอีกเพื่อให้ลูกของตัวเองได้รับความปลอดภัย

แม่จะตื่นเช้า นอนดึกและทุ่มเทเวลาทั้งวันให้ลูก ความห่วงใยสำคัญของนางคือไข่มุกที่เดินเตาะแตะอยู่บนโลก ลูกเดินไปทางไหน นางจะเดินตามลูกไปทั่วทั้งบ้าน แม่จะระมัดระวังตลอดทั้งวันแล้วก็ตาม นางก็ยังกระวังลูกอีกตลอดทั้งคืน มิเสี่ยงอะไรที่ดังขึ้นมา นางก็จะตื่นขึ้นย่องไปดูและยกย่องกลับมายังที่นอน นางน้ำตาไหลทุกครั้งทีลูกร้องเพราะความเจ็บปวด

เมื่อลูกมีความสุขและหัวเราะ โลกไม่มีที่พอบรรจุความสุขของนางแต่ระหว่างที่ลูกเศร้าและเจ็บปวด นางจะรู้สึกวโลกลแคบถึงแม้ว่าแผ่นดินจะกว้างใหญ่ไพศาลก็ตาม ดังนั้นนางจึงสมควรได้รับความกตัญญูมากกว่าพ่อแม่สามในสี่เท่า ไม่เพียงเท่านั้น นางยังยกมรดกหนึ่งในสี่ให้แก่สามีของนางที่มีส่วนช่วยนางในการดูแลลูก

เด็กน้อยคนนี้นี้ยังคงเป็นเด็กน้อยอยู่นานเท่าใด และนานเท่าใดที่พ่อยังคงแข็งแรง มันเป็นกฎของอัลลอฮฺ (ช.บ.) “อัลลอฮฺ (ช.บ.) ทรงเป็นผู้สร้างสุเจ้าขึ้นมาในสภาพอ่อนแอ หลังจากสภาพอ่อนแอ พระองค์ได้ทรงทำให้สุเจ้าแข็งแรง หลังจากความแข็งแรง พระองค์ทรงทำให้เจ้าอ่อนแอและชราภาพ”^{๑๙๔}

ดังนั้น เด็กในวันนี้คือผู้ใหญ่ในวันหน้าและเป็นผู้สร้างอนาคตในอนาคตอันใกล้ พวกเขาจะเป็นผู้ใหญ่ที่จะนำสังคม นำประชาชนและจัดการกิจการของประชาชน พวกเขาคือเด็กผู้เยาว์วัยอ่อนแอและบริสุทธิ์เหล่านั้น

“เด็กทุกคนเกิดมาบนสัญชาตญาณทางธรรมชาติ จิตใจและสติปัญญาของพวกเขาเป็นเหมือนกับแผ่นดินอันอุดมสมบูรณ์ที่ถูกใช้เพื่อการเพาะพันธุ์พืช มาตรฐานทางศีลธรรมอันสูงส่งลักษณะที่ดีเกียรตินิยมและศักดิ์ศรี อะไรก็ตามที่เราใส่เข้าไปในพวกเขาวันนี้ในวันข้างหน้า เราจะ เป็นผู้นำของคนดี คนที่เป็นประโยชน์ นักวิชาการ แพทย์ วิศวกร ช่างเทคนิค นักการเมือง ผู้พิพากษา ผู้นำและนักคิด

การดูแลเอาใจใส่ประชากรรุ่นใหม่คือหนทางไปสู่ความสำเร็จและหนทางไปสู่ความก้าวหน้า ชาติต่างๆจะไม่มีวันเสื่อมลงนอกจากบรรดาเด็กเล็กๆและเยาวชนของพวกเขาถูกปล่อยปละละเลยและได้รับการปฏิบัติไม่ดีด้วยสายตายาวไกล ท่านนบีมุฮัมมัดได้ตระหนักถึงความสำคัญของเด็ก ยุวชนและวัยรุ่น ดังนั้นถึงแม้ท่านจะเผยแพร่อิสลามในหมู่ผู้ใหญ่แต่ท่านก็ไม่ปล่อยให้ตัวเองอยู่อยู่กับผู้ใหญ่ จนลืมนึกถึงต่อเด็กและกิจกรรมของเด็ก หรือลืมนึกเกี่ยวกับการศึกษาของเด็ก หรือพลาดโอกาสที่จะสั่งสอนและเตรียมตัวเด็กๆไว้สำหรับวันที่พวกเขาจะแบกความรับผิดชอบและเข้ามาเป็นผู้นำของสังคม

^{๑๙๔} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อีรุม 30 : 54 /เล่ม 3 /หน้า 860.

-ความสูงส่งของการเป็นนบีและตำแหน่งอันเลอเลิศของท่านนบีมุฮัมมัด ได้เป็นอุปสรรคกีดขวางเด็กที่จะติดต่อกับท่านโดยตรง ดังนั้น จึงไม่เป็นที่แนะนำให้ผู้ใหญ่คนใดไม่ว่าจะมีเกียรติหรือตำแหน่งอะไรก็ตาม สร้างปรាកการแห่งการกลั่นแกล้งระหว่างตัวเองกับลูกๆ โดยอ้างว่าเพื่อให้เด็กรู้จักเคารพและเพื่อรักษาตำแหน่งของตัวเอง

-ไม่มีตำแหน่งอะไรที่สูงไปกว่าตำแหน่งของท่านรอซูล (ซ.ล.) และไม่มีสถานะใดที่มีค่ามากไปกว่าผู้นำศาสนของพระเจ้า ท่านนบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) มิได้สร้างสิ่งกีดขวางระหว่างตัวของท่านเองกับหลานของท่านและท่านสั่งบรรดาสาวกของท่านมิให้ทำเช่นนั้นด้วย ท่านเคยอธิบายให้สาวกของท่านด้วยถ้อยคำและความรู้สึกว่าพวกเขาเหล่านั้นผิดที่คิดว่าการกระโดดโลดเต้นของเด็กๆ รอบตัวของท่านจะทำให้ท่านรำคาญ รู้สึกถูกรบกวนหรือได้รับบาดเจ็บ

-ในตรงข้าม ท่านกระตือรือร้นที่จะฉวยโอกาสสอน ทั้งการปฏิบัติตัว กฎระเบียบและมาตรฐานศีลธรรมอันสูงส่งให้แก่เด็กและผู้ใหญ่ ดังนั้น การแยกเด็กออกจากการชุมนุมของผู้ใหญ่จึงไม่มีอะไรเกี่ยวกับวิธีการที่ดีในการให้การศึกษา เป็นเรื่องอัศจรรย์เพียงใดเมื่อใครบางคนให้ลูกๆ ของตนมีโอกาสร่วมกับผู้ใหญ่ในการทำหน้าที่ต้อนรับและแสดงความเอื้อเฟื้อต่อผู้มาเยือนและเมื่อพวกเขาอยู่ร่วมกับเพื่อนๆ ของพวกเขา ถ้าเด็กจะถูกกั้นไว้ให้ห่างจากคนร่วมสมัยของเขาในสังคมเล็กๆ แล้ว เมื่อใดเขาจะบรรลุวุฒิภาวะและมารยาทของเขาจะดีขึ้น?

-อบูฮูร็อยเราะฮฺ เล่าว่า “เรากำลังมาชตอนกลางคืนกับท่านนบีและเมื่อท่านก้มกราบอัลอะฮ์ซานและอัลฮุเซนหลานชายของท่านได้ขึ้นไปขึ้นหลังของท่าน เมื่อท่านเงยศีรษะของท่าน ท่านจะเอาหลานของท่านไปอยู่ข้างๆ ด้วยความนุ่มนวล เมื่อท่านก้มกราบอีก หลานของท่านจะขึ้นไปขึ้นหลังท่านอีก เมื่อท่านนมาซเสร็จ ท่านได้อุ้มหลานของท่านมาวางไว้ที่นี้และอีกคนหนึ่งวางไว้ที่นั่น ฉันได้มาหาท่านและกล่าวว่า “ท่านรอซูล (ซ.ล.) จะให้ฉันนำหลานของท่านไปให้แม่ของพวกเขาไหม ?” ท่านกล่าวว่า “ไม่” เมื่อมีแสงฟ้าแลบขึ้นมา ท่านได้กล่าวว่า “ไปหาแม่ของเจ้า” ทั้งสองจึงได้เดินไปในความสว่างจนกระทั่งไปถึงบ้าน”^{๑๙๕}

อนัส บินมาลิก เล่าว่า “ฉันไม่เคยนมาซหลังอิหม่ามคนใดด้วยการนมาซที่สบายและสมบูรณ์มากไปกว่าการนมาซของท่านนบี ท่านจะนมาซให้เร็วขึ้นเมื่อใดก็ตามที่ท่านได้ยินเสียงร้องของเด็ก ทั้งนี้เพื่อที่จะได้ไม่สร้างความรำคาญใจให้แก่แม่ของเด็ก”^{๑๙๖}

ในอีกฮาดิษหนึ่ง เขากล่าวว่า “ท่านรอซูล (ซ.ล.) จะฟังเสียงร้องไห้ของเด็กอ่อนที่อยู่กับแม่ในการนมาซและท่านจะอ่านซูเราะฮฺที่สั้น”^{๑๙๗}

บุรียดะฮฺ อัลอัศละมี เล่าว่า “ในขณะที่ท่านรอซูล (ซ.ล.) กำลังกล่าวปาฐกถาธรรมในวันศุกร์ อัลอะฮ์ซานและอัลฮุเซน (หลานของท่าน) ซึ่งอยู่ในชุดสีแดงกำลังเดินอยู่และสะตุดล้ม ท่านนบีจึงได้ลงจากแท่นเทศนามาอุ้มหลานทั้งสองไว้ ท่านนำหลานทั้งสองไปวางไว้ข้างหน้าท่านและกล่าวว่า ‘อัลลอฮฺทรงตรัสจริงว่า “แท้จริง ทรีพยัสินและลูกหลานของพวกเขาท่านมิใช่จะไร่นอกไปจากการ

^{๑๙๕} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามฮาติม

^{๑๙๖} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรี

^{๑๙๗} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามมุสลิม

ทดสอบสำหรับพวกท่าน”^{๑๙๘} ฉันมองเห็นเด็กสองคนกำลังเดินสะดุดจะล้มและฉันไม่สามารถทนได้ ดังนั้น ฉันจึงหยุดกล่าวปาฐกถาธรรมเพื่อมาอุ้มเขาทั้งสอง”^{๑๙๙}

การเล่นเป็นส่วนหนึ่งในบุคลิกภาพและการสร้างอารมณ์ของเด็ก ในทัศนะของเด็ก การสนุกสนานเป็นสิ่งสำคัญ ผู้ใหญ่รู้สึกว่าการเดินเป็นสิ่งที่ดีที่คับแคบแต่ในความเห็นของเด็กเอง เขาเชื่อว่าชีวิตไม่ได้คับแคบเลย โดยทั่วไปผู้คนคิดว่าชีวิตเต็มไปด้วยความยุ่งยากในขณะที่ปัญหาความยุ่งยากไม่มีอยู่ในสมองของเด็ก มันมีแต่การเล่นและความสนุกสนาน เด็กอาจจะโกรธ แต่สักพักเดียวก็ลืม เด็กทะเลาะกันและก็เลิกรากันไปหลังจากนั้นสักพัก เด็กเสียใจได้ไม่นาน แต่หลังจากนั้นสักพักก็มีความสุข ดังนั้น ในสายตาของเขา ชีวิตจึงมีใช่ อะไรมากไปกว่าสนามเด็กเล่นที่กว้างใหญ่ ท่านนปีมัมหมัดเชื่อในสิ่งนี้

อูซุรียเราะฮ์ เล่าว่า “ฉันได้ยินด้วยสองหูนี้และเห็นด้วยตาทั้งสองว่า ขณะที่ท่านนปีกำลังอุ้มอัลฮะซันหรืออัลฮุเซนอยู่ เท้าทั้งสองของเขายืนบนหน้าเท้าของท่านนปีในขณะที่ท่านกล่าวว่า ‘ฮุซุกเกียฮ์ ฮุซุกเกียฮ์ปีนขึ้นมาเลย อัยน์บักเกียฮ์’ ดังนั้น เด็กน้อยจึงปีนขึ้นไป จนกระทั่งเท้าของเขายืนบนหน้าอกของท่านนปี ท่านได้กล่าวว่า ‘ชนะแล้ว’ และท่านได้หอมแก้มหลานของท่านและกล่าวว่า ‘โอ้อัลลอฮ์ (ช.บ.) ฉันขอพระองค์ให้ทรงรักเขา เพราะฉันรักเขา’”^{๒๐๐}

อูบัยดูลลอฮ์ อัลฮากิม กล่าวว่า “ฉันได้ถามคนที่มีความรู้เกี่ยวกับความหมายของฮะดีษนี้ พวกเขาบอกฉันว่า ฮุซุกเกียฮ์ คือผู้ที่ไม่ก้าวเท้าห่างมาก และอัยน์บักเกียฮ์ หมายถึงตัว ลีอดที่บินและไม่มีอะไรที่เล็กไปกว่าตาของตัวลีอด อัลลอฮ์ (ช.ล.) ทรงรู้ดีที่สุด”^{๒๐๑}

อับดุลลอฮ์ บินอัลฮาริษ เล่าว่า “ท่านนปีเคยจัดอับดุลลอฮ์, อูบัยดูลลอฮ์ และกุซัยยัร ลูกชายของอัลอับบาสให้อยู่ในแถวเดียวกัน หลังจากนั้นท่านกล่าวว่า “ใครที่ถึงฉันก่อนจะได้สิ่งนั้นสิ่งนี้” ดังนั้น พวกเขาจึงวิ่งแข่งกันมายังท่านและล้มลงบนหลังและอกของท่าน หลังจากนั้น ท่านนปีได้หอมแก้มเด็กทั้งสามและคลุกคลีอยู่กับเด็กเหล่านั้น”^{๒๐๒}

อิบนุอับบาส เล่าว่า “ขณะที่ท่านนปีแบกอัลฮะซัน บินอะลี อยู่บนคอของท่าน ชายคนหนึ่งได้พบท่านและกล่าวว่า ‘เจ้าหนูน้อยเอ๋ย เจ้าได้สิ่งที่ดีที่สุดแล้ว’ ท่านนปีได้กล่าวว่า ‘และเขาเป็นคนที่ดีที่สุดที่จะชี้’”^{๒๐๓}

ท่านนปีมัมหมัด (ช.ล.) ไม่เพียงแต่ให้ความสนใจเป็นอย่างมากต่อการศึกษาของเด็กเท่านั้น แต่ท่านยังปรารถนาให้เด็กได้รับความปลอดภัยและมีความสุขด้วย ดังนั้น เด็กจึงเป็นอัญมณีแห่งหัวใจของท่าน เป็นความเยินตาเยินใจของท่าน และทำให้วิญญาณของท่านเกิดความกระปรี้กระเปร่า

^{๑๙๘} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัดตะฆอบุน 64 : 15 / เล่ม 3 / หน้า 1329.

^{๑๙๙} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิบนุอับบาน

^{๒๐๐} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อัลญะาะบะรอณี

^{๒๐๑} อัลฮาดิษ บันทึกโดย ฮากิม

^{๒๐๒} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามอะหมัด

^{๒๐๓} อัลฮาดิษ บันทึกโดย ฮากิมใน มุสตัดร็อก

เด็กมายังชีวิตนี้โดยไม่รู้ว่าจะไรดีและชั่วจากสิ่งที่อยู่รอบตัวเขา เขาไม่สามารถประเมินสิ่งต่างๆได้ในหลายกรณี ด้วยเหตุผลนี้เอง พ่อแม่จึงมีหน้าที่ต้องคุ้มครองและคอยเฝ้าระวังลูกของตัวเองให้ดี ดังนั้น ท่านนบีผู้นำที่ยิ่งใหญ่จึงได้แสดงวิธีการคุ้มครองและดูแลเอาใจใส่ลูกของตัวเองให้เห็นในทางปฏิบัติ ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการดูแลเอาใจใส่และการคุ้มครองอันยิ่งใหญ่ที่มีต่อเด็กเล็ก

अब्दลลอฮฺ บิน अबباس เล่าว่า “ท่านนบีเคยขอความคุ้มครองต่ออัลลอฮฺ (ช.บ.) ให้แก่อัลฮะซันและอัลฮุเซน หลานชายทั้งสองของท่าน ท่านกล่าวว่า ‘บรรพบุรุษของเจ้า (กล่าวคือ นบีอิบรอฮีม) เคยวิงวอนขอความคุ้มครองต่ออัลลอฮฺ (ช.บ.) ให้แก่อิสมาอีลและอิสฮาก โดยอ่านดังต่อไปนี้ ‘โอ้อัลลอฮฺ (ช.บ.) ฉันขอความคุ้มครองต่อพระองค์ด้วยวจนะอันสมบูรณ์ให้พ้นจากการร้ายทั้งหมด และจากสัตว์ที่มีพิษ และจากสายตาที่ชั่วร้าย เป็นอันตรายและริษยาทุกสายตา’”^{๒๐๔}

ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ การเอาใจใส่ของพ่อที่มีต่อลูกๆยังคงดำเนินต่อไปแม้ลูกๆจะบรรลุนิติภาวะผู้ใหญ่ที่พวกเขาเป็นหนุ่มสาวที่แข็งแรงแล้วก็ตาม ความศรัทธาในตัวเองของเด็กและความไว้วางใจที่เขามีสำหรับตัวเองเป็นพื้นฐานที่แนวความคิดของการศึกษาที่ดีให้ความสำคัญ การศึกษาจะมีประโยชน์อะไรถ้ามันมีแต่ทำให้เด็กที่สำเร็จการศึกษาออกมาด้วยหัวใจที่ปั่นป่วนร่ำร้อนความคิดที่สับสน ลักษณะนิสัยที่คิดถึงแต่ตัวเองหรือตีนกแล้วไม่กล้าตัดสินใจหรือขี้ลาด ? ดังนั้นการสร้างความรู้ไว้วางใจในประชากรรุ่นใหม่จึงเป็นฐานที่มีความสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งสำหรับการสร้างการศึกษาที่ดี

อนัส บินมาลิก เล่าว่า “ท่านนบีได้ให้ฉายาเขาในขณะที่เขายังเป็นเด็ก”^{๒๐๕}

ชะฮฺลฺ บินชะฮฺดฺ อัซซะอิดี เล่าว่า “มีคนนำถ้วยที่มีนมเต็มมาให้ท่านนบีและท่านได้ตมมนมจากถ้วยนั้น ในด้านขวาของท่านมีเด็กเล็กคนหนึ่งเล็กที่สุดในบรรดาผู้คนและทางซ้ายของท่านมีคนแก่อายุหลายคน ท่านนบีได้ถามว่า “หนูน้อย เจ้ายอมไหมที่ฉันจะให้นมที่เหลือแก่คนแก่ก่อน ?” เด็กคนนั้นตอบว่า ท่านรอซูล (ช.ล.) ฉันจะไม่ยอมให้ใครตมมนมที่เหลือจากที่ท่านตมก่อนฉัน” ดังนั้น ท่านนบีจึงส่งถ้วยแก้วที่มีนมเหลือให้แก่เด็กคนนั้น”^{๒๐๖}

อนสรายงานว่า “ท่านนบีได้เดินผ่านเด็กบางคนและท่านได้ให้สลามทักทายแก่เด็กเหล่านั้น”^{๒๐๗}

อนัส เล่าว่า : ท่านรอซูล (ช.ล.) ได้มาหาฉันในขณะที่ฉันกำลังเล่นกับเด็กเล็กๆบางคน ท่านให้สลามทักทายเราและให้ฉันไปทำธุระบางอย่าง ทำให้ฉันไปหาแม่ของฉันช้ากว่าปกติ เมื่อฉันได้มาหาแม่ แม่ได้กล่าวว่า “ไปอยู่ที่ไหนซิจึงได้ช้า?” ฉันกล่าวว่า “ท่านรอซูล (ช.ล.) ได้ให้ฉันไปทำธุระบางอย่าง” แม่จึงถามว่า “เขาจำเป็นอะไร” ฉันกล่าวว่า “มันเป็นความลับ” ดังนั้น แม่จึงกล่าวว่า

^{๒๐๔} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรี

^{๒๐๕} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิบนุชะฮฺดฺ กุบรอ

^{๒๐๖} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรี

^{๒๐๗} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามมุสลิม

“ดังนั้น อย่าเปิดเผยความลับของท่านรอซูล (ช.ล.) แก่ผู้ใด” อนัสกล่าวว่า “ขอสาบานด้วยอัลลอฮ์ (ช.บ.) ถ้าฉันจะเปิดเผยความลับแก่ผู้ใดแล้ว ซาบิตเอ๋ย ฉันจะเปิดเผยแก่ท่าน”^{๒๐๘}

อิบนุอับบาส “ในตอนเป็นเด็ก ขณะที่ฉันกำลังเล่นกับเด็กคนอื่น ฉันมองไปที่ด้านหลัง และเห็นว่าท่านนบีกำลังมา ฉันกล่าวว่า “ ท่านนบีต้องมาหาฉันโดยเฉพาะแน่ๆ ฉันจึงวิ่งไปซ่อนตัวอยู่หลังประตู ” อิบนุอับบาส กล่าวว่า “ ฉันไม่รู้สึกรู้จากระทั่งท่านนบีจับฉันอย่างนิ่มนวล ท่านตีฉันเบาครั้งหนึ่ง (ด้วยฝ่ามือของท่านเป็นการเข้าหยอก) หลังจากนั้น ท่านได้กล่าวว่าไปเรียกมูอาวิยะฮมา ” เขาเป็นคนบันทึกสิ่งที่ท่านสั่ง ฉันได้ไปหามูอาวิยะฮและบอกว่า “ไปหาท่านรอซูล (ช.ล.) หน่อยครับ เพราะท่านต้องการตัวท่าน”^{๒๐๙}

เด็กๆต้องการความรักและการเล่น เหมือนกับผู้ใหญ่ต้องการงานและเงิน เด็กยังไม่รู้จักคิด วิญญาณของเด็กนุ่มนวลและเด็กไม่กังวลอะไร ไม่มีทางอื่นที่จะทำให้การดูแลและตอบสนองความต้องการของเขาได้นอกจากความรักที่หล่อหลอมเขา การเล่นที่ทำให้เขารู้สึกว่าเขาเป็นเด็กและความไร้เดียงสาที่เขาสามารถรู้สึกได้ ใครก็ตามต้องการที่จะได้รับผลการฝึกอบรมเด็กให้มีความคิด มีสุขภาพดี มีวิสัยทัศน์เป็นกลาง และมีความเชื่อมั่นในตัวเองแล้ว ขอให้เขาหลงจากห่อสูงแห่งเกียรติยศของเขา มายังเด็ก เพื่อให้พวกเขาได้หัวเราะสักวันหนึ่ง เพื่อเล่นกับเด็กๆและปฏิบัติต่อเด็กๆด้วยดี หลังจากนั้น อีกวันหนึ่งก็ขึ้นไปบนห่อสูงของเขาเพื่อปล่อยให้เด็กได้รับวุฒิภาวะ ขยายความสามารถทางสติปัญญาของพวกเขาและเพิ่มพูนประสบการณ์ของพวกเขาอย่างเต็มที่

ถ้าคุณต้องการเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ จงถ่อมตนต่อหน้าลูกๆของคุณและยกพวกเขาสู่ตำแหน่งของคุณ

“...แล้วพระองค์ทรงให้สุเฝ้าคลอออกมาเป็นทหารก แล้วทำให้สุเฝ้าเจริญเติบโตจนถึงวัยเข้มแข็งเต็มที่ แล้วทรงทำให้สุเฝ้าไปสู่วัยชรา...”^{๒๑๐}

“แล้วพระองค์ก็ทรงให้สุเฝ้าคลอออกมาเป็นทหารก” หมายถึงเด็กๆ

“แล้วทำให้สุเฝ้าเจริญเติบโตจนถึงวัยเข้มแข็งเต็มที่ ” นี่คือช่วงเวลาการใช้เหตุผลและอำนาจรวมกัน

“แล้วทำให้สุเฝ้าไปสู่วัยชรา” คนแก่คือคนที่ผ่านวัยสี่สิบปี

เคล็ดลับประการที่เก้าของการเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จ

ความรักอันลึกซึ้งและคนรักที่มีคุณธรรม

คนผู้หนึ่งที่ไปถึงกันบังหัวใจของบรรดาผู้นับถือเขา และความรักของเขาถูกวางไว้ในใจกลางวิญญาณของบรรดาสาวกของเขา โดยเขาสามารถทำอะไรได้มากมายในเวลาอันสั้น การเปลี่ยนแปลงชนิดไหนซี ที่เขาได้สร้างขึ้นและอิทธิพลอะไรซี ที่เขาทิ้งไว้ในบรรดาผู้เป็นที่รักเหล่านั้น?

เรื่องใดๆในชีวิตนี้ นิสัยใดๆที่ติดตัวมา อารมณ์ใดๆที่วิญญาณเคยปฏิบัติตาม และบาปใดๆที่อวัยวะต่างๆของร่างกายได้ทำไว้ สามารถถูกลบออกไปหนึ่งวิถีที่ถูกกล่าวหรือโดยข้อความ

^{๒๐๘} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามมุสลิม

^{๒๐๙} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามอะหมัด

^{๒๑๐} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, ซอฟ 40 : 67 / เล่ม 3 / หน้า 1055.

ประโยคหนึ่งที่ถูกอ่าน นั่นคือเคล็ดลับอันยิ่งใหญ่ที่สุดของความเป็นผู้นำและวิธีการอันทรงประสิทธิภาพที่สุดของอิทธิพล ถ้าคุณสามารถไปถึงหัวใจได้ ถ้าคุณสามารถพัฒนาการวิญญานได้ ร่างกายก็จะไม่พบทางเลือกอื่นนอกจากต้องพ่ายแพ้

ถ้าผู้คนรักคุณและเก็บคุณไว้ในหัวใจของพวกเขา คุณก็จะเป็นนายคนหนึ่งที่จะได้รับการเชื่อฟังและผู้นำที่จะได้รับการปฏิบัติตาม เมื่อไม่มีความรัก คุณก็ไม่สามารถเป็นนายและผู้นำได้

ท่านหญิงอาอิซะฮะเล่าถึงความโหดร้ายที่อุบัยกรเผชิญในหนทางของอัลลอฮฺ (ช.บ.) ว่า “บรรดาผู้ปฏิเสธศรัทธาได้ลุกขึ้นต่อต้านอุบัยกรและมุสลิมคนอื่นๆ คนพวกนี้รู้มติพวกเขาตรงมุมหนึ่งของมัสญิด อุบัยกรถูกจับนอนบนพื้นและถูกรุมตีอย่างรุนแรง อุตบียะฮฺ บินเราะบียะฮฺ ใช้รองเท้าหนังคู่ใหม่ตีไปที่ใบหน้าเขาจนกระทั่งรองเท้าขาด หลังจากนั้นก็กระโดดไปขึ้นไปบนท้องของอุบัยกร จนกระทั่งแทบจำใบหน้าของอุบัยกรไม่ได้ ”

สักครู่หนึ่ง เผ่าบุญตัยมีได้มาช่วยอุบัยกรไว้ให้พ้นจากบรรดาผู้ปฏิเสธศรัทธา พวกเขานำร่างอุบัยกรที่มีผ้าคลุมกายเพียงชิ้นเดียวไปยังบ้านของเขาและคิดว่าเขาตายแน่ แต่ในตอนเย็น เขาได้ฟื้นขึ้นมาและถามว่า “เกิดอะไรขึ้นกับท่านนบี? ” พวกเขาบอกว่า “ท่านปลอดภัยดีและไม่ได้รับบาดเจ็บ ” เขาจึงถามว่า “นบีอยู่ไหน? ” นางกล่าวว่า “ในบ้านของอัลฮัรอม ” เขากล่าวว่า “ฉันขอสาบานว่าฉันจะไม่กินอาหารหรือดื่มสิ่งใดจนกว่าฉันจะได้เห็นท่านรอซูล (ช.ล.) ”

เมื่อเขาถูกนำมาหาท่านนบีฮัมมัด ท่านนบีได้กอดเขาด้วยความอบอุ่นและจูบเขา บรรดามุสลิมจึงได้ทำเช่นเดียวกันและท่านนบีได้แสดงความเห็นใจอย่างสุดซึ้งต่ออุบัยกร

อุบัยกรได้กล่าวว่า “ท่านรอซูล (ช.ล.) เอาชีวิตพ่อแม่ของฉันไปพลีเพื่อท่านก็ได้ ไม่มีอะไรเกิดขึ้นกับฉันนอกจากสิ่งที่พวกคนชั่วทำต่อใบหน้าของฉัน นี่คือแม่ของฉันที่รับผิดชอบต่อลูกชายของนาง ท่านเป็นผู้มีความจำเริญ ดังนั้น กรุณาวีงวอนต่ออัลลอฮฺ (ช.บ.) ให้ชี้ทางสู่อิสลามให้แก่ฉันด้วยเถิด เพราะด้วยคำวิงวอนของท่าน นางอาจได้รับความช่วยเหลือให้รอดพ้นจากไฟนรก ”

ท่านนบีจึงได้วิงวอนให้นางและเชิญชวนนางเข้าสู่อิสลามและนางก็ได้เข้ารับอิสลาม”^{๒๑๑}

ท่านหญิงอาอิซะฮะ เล่าว่า “ชายคนหนึ่งได้มาหาท่านนบีและกล่าวว่า “ขอสาบานด้วยอัลลอฮฺ (ช.บ.) ฉันรักท่านมากกว่าตัวฉัน ครอบครัวของฉันและทรัพย์สินของฉัน และมากกว่าลูกของฉันเสียอีก เมื่อฉันอยู่ที่บ้าน ฉันนึกถึงท่าน แต่ไม่สามารถมาหาท่านได้ เพราะอยู่ไกลจากท่าน จนกระทั่งได้เห็นท่าน ฉันนึกถึงความตายของฉันและของท่าน ฉันรู้ว่าท่านจะเข้าสวรรค์และได้รับการยกย่องให้อยู่ในตำแหน่งของบรรดานบี และเมื่อฉันเข้าสวรรค์ ฉันอาจไม่เห็นท่านอีก”^{๒๑๒}

ท่านนบีจึงเจียบอยู่จนกระทั่งอัลลอฮฺ (ช.บ.) ได้ทรงส่งลาอิกะฮฺญิบรีลมาพร้อมกับอายะฮฺต่อไปนี้ :

“ผู้ใดเชื่อฟังอัลลอฮฺ (ช.บ.) และรอซูล (ช.ล.) เขาเหล่านั้นจะได้อยู่กับบรรดาผู้ที่อัลลอฮฺ (ช.บ.) ได้ประทานความโปรดปรานแก่พวกเขา นั่นคือบรรดานบี บรรดาผู้มัวจาฮ์ล (จิตตึ๊ก) บรรดา

^{๒๑๑} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อัซซีเราะฮฺ อันนะบะวีเยฮฺ ของอิบนุกะษีร์

^{๒๑๒} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อัมมฺะฮฺบะรอนี

ผู้พลีชีพในสงคราม (ซุฮะดา) และบรรดากัลป์ยาณาชน (ซอลิฮีน) ช่างดีเสียนี้กระไรเหล่ามุลมิตร
นี้”^{๒๑๓}

อนัสกล่าวว่า “ฉันเห็นท่านรอซูล (ซ.ล.) ตัดผมของท่านโดยช่างตัดผม สาวกของท่านจะ
มาอยู่รอบๆท่าน และพวกเขาไม่ต้องการให้เส้นผมของท่านตกลงพื้นนอกจากในมือของคน”^{๒๑๔}

เราะบีอะฮ์ บินกะอับ เล่าว่า : “ฉันได้อยู่กับท่านรอซูล (ซ.ล.) ในคืนหนึ่งและฉันได้เอาน้ำและสิ่งที่ท่านต้องการมาให้ท่าน ท่านได้พูดกับฉันว่า “จงขอสิ่งที่ท่านต้องการ ” ฉันจึงกล่าวว่า “ฉันขออยู่กับท่านในสวรรค์ ” ท่านนบีจึงกล่าวว่า “หรือมีสิ่งใดนอกเหนือจากนี้อีกไหม ” ฉันกล่าวว่า “นั่นเป็นทั้งหมดที่ฉันต้องการ” ท่านจึงกล่าวว่า “ดังนั้น จงช่วยฉันเพื่อทำให้ท่านได้สิ่งนี้โดยการอุทิศตัวเองให้ก้มกราบอยู่เสมอ”^{๒๑๕}

อูรวะฮ์ บินมัสอู๊ด กล่าวว่า “พวกท่านทั้งหลาย ขอสาบานด้วยอัลลอฮ์ (ซ.บ.) ฉันได้พบบรรดากษัตริย์ ไปพบกับซีซาร์ ไปพบกับกิสเราะฮ์และเนกสมาแล้ว แต่ฉันยังไม่เคยเห็นใครที่ได้รับความเคารพโดยผู้ใกล้ชิดติดตามพวกเขาเหมือนกับที่มุฮัมมัด (ซ.ล.) ได้รับความเคารพจากบรรดาสาวกของเขา ขอสาบานด้วยอัลลอฮ์ (ซ.บ.) ถ้าเขาถ่มน้ำลาย น้ำลายที่ถ่มออกมาจะตกลงในมือของสาวกของเขาไม่คนหนึ่งคนใดและสาวกคนนั้นจะนำมันไปถูบนหน้าและผิวหนังของตัวเอง ถ้าเขาสั่งบรรดาสาวก พวกเขาจะทำตามคำสั่งทันที ถ้าเขาชำระล้างร่างกายเพื่อนมาซ พวกเขาจะลดเสียงลงและจะไม่มองหน้าเขาอย่างต่อเนื่องเพราะความเคารพ”^{๒๑๖}

อัลมุซันนา บินสะอีด เล่าว่า : ฉันได้ยินอนัสกล่าวว่า “ไม่มีคืนไหนที่ฉันไม่ฝันถึงผู้เป็นที่รักของฉัน นั่นคือท่านรอซูล (ซ.ล.)”

เมื่อสองสิ่งที่มีเหมือนกันรักกันและกันเช่นมนุษย์สองคน นกสองตัวหรือแม้แต่ผีเสื้อสองตัวแล้ว ความรักเช่นนั้นคือการโน้มเอียงของหัวใจเข้าหากัน การโน้มเอียงของวิญญาณเข้าหากัน และสองร่างกายติดเข้าด้วยกัน มันเป็นเรื่องธรรมดาและเป็นอะไรบางอย่างที่จะพบสองสิ่งที่มีลักษณะต่างกัน เช่น ระหว่างมนุษย์กับนก หรือระหว่างมนุษย์กับสิ่งไม่มีชีวิต เราก็ควรประหลาดใจ แต่เมื่อสองวิญญาณพบกันและรวมเข้าด้วยกันแล้ว นั่นคือความรัก

อิบนุอุมร์ เล่าว่า “ท่านนบีเคยยืนข้างต้นไม้ต้นหนึ่งหรือต้นอินทผลัมในวันศุกร์ หลังจากนั้น ผู้หญิงหรือผู้ชายชาวอันซอร์คนหนึ่งได้ถามว่า “ท่านรอซูล (ซ.ล.) จะให้เรา ทำแท่นยืนเทศนาสำหรับท่านไหม?” ท่านตอบว่า “ถ้าอยากทำก็ทำ” ดังนั้น พวกเขาจึงได้ทำแท่นยืนเทศนาให้ท่านและเมื่อถึงวันศุกร์ ท่านได้ขึ้นไปยืนบนแท่นเทศนา (เพื่อกล่าวคำเทศนาธรรม) ต้นอินทผลัมได้ร้องให้เหมือนเด็กคนหนึ่ง ท่านนบีจึงได้ลงมาและโอบต้นอินทผลัมนั้นในขณะที่มันยังสะอึกสะอื้นเหมือนเด็ก

^{๒๑๓} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัน-นิซาอ์ 4 : 69 / เล่ม 1 / หน้า 175 - 176.

^{๒๑๔} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามมุสลิม

^{๒๑๕} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามมุสลิม

^{๒๑๖} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรี

ที่กำลังได้รับการปลอมโยนให้เสียบ ท่านนบีกกล่าวว่า “มันเป็นการร้องไห้เพราะคิดถึงสิ่งที่มันเคยได้ยืน
ความรู้เรื่องศาสนาใกล้ๆมัน”^{๒๑๗}

ถ้าท่านต้องการจะเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ จงขยายความรักและปลุกฝังความรักความสงสาร

“นบียูใกล้ชิดผู้ศรัทธายิ่งกว่าตัวตนของพวกเขาเสียอีก”^{๒๑๘} นั่นคือท่านนบียูใกล้พวกเขาในเรื่องราวศาสนาและเรื่องทางโลกทุกอย่างและมีสิทธิเหนือพวกเขายิ่งกว่าตัวของพวกเขาเอง ดังนั้น
การเชื่อฟังท่านต้องมาก่อนความรู้สึกรู้สึกและความต้องการของตัวเอง กล่าวกันว่าอายะฮ์นี้หมายความว่าท่านใกล้ชิดพวกเขามากกว่าในเรื่องของการอุปฐาตและการพลีชีพของเราเพื่อท่าน

ท่านนบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) ผู้นำที่ยิ่งใหญ่เพียงแค่นี้มีสัมผัสใบหน้าอย่างนุ่มนวลแทนการใช้คำเทศนาและใช้มือสั่งโดยตรงแทนคำพูดตักเตือน นี่คือการที่ท่านนบีสั่งวิธีการที่แตกต่างในการ
การศึกษาและการปฏิรูป ทุกคนมีประสาทสัมผัสทั้งห้า คือมีหูสำหรับได้ยิน มีจมูกสำหรับได้กลิ่น มีตา
สำหรับมอง มีลิ้นสำหรับรับรสหวานและมีผิวหนังที่รู้สึกอบอุ่น

ในการเชิญชวน การอธิบาย การชี้แนะความดีของท่าน ท่านนบิได้นำวิธีการต่างๆในการ
การสั่งสอนและคำสั่งหลากหลายวิธี เพื่อตอบสนองความต้องการของบรรดาผู้แสวงหาวิธีการปฏิบัติ
จัดหาสิ่งที่จำเป็นให้แก่คนยากจนและดับกระหายของบรรดาผู้ต้องการจะดื่มจากตาน้ำแห่งแบบอย่าง
อันบริสุทธิ์ นั่นคือแบบอย่างการปฏิบัติของบรรดาผู้นำที่ยิ่งใหญ่ และใครที่จะยิ่งใหญ่ไปกว่าท่านนบีมุ
ฮัมมัด (ซ.ล.)

เคล็ดลับประการที่สิบของการเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จ

มือสองข้างที่เอ็นดูสงสาร กับการสัมผัสอันนุ่มนวล

มนุษย์เป็นกลุ่มของความรู้สึกและกลุ่มของประสาทสัมผัส คุณไม่สามารถทำให้ใคร
ยอมรับโดยการเข้าถึงหัวใจของเขาทางการได้ยินเท่านั้นเพราะลักษณะของเขานี้เอง มนุษย์จึงรู้สึกเบื่อ
ถ้าหากเขาได้รับรสชาติและสียอย่างเดียวกันตลอดเวลา ดังนั้นจึงมีความจำเป็นบ้างที่จะต้องมียีสันต่างๆ
ของรสชาติและวิธีการหลากหลาย

ทุกคนมีความต้องการบางอย่างตามธรรมชาติของเขาและนิสัยที่ติดตัวมา นักการเมือง
และผู้นำที่ดีที่สุดคือผู้ที่รู้ซึ่งถึงความต้องการของประชาชนและเข้าใจว่าความต้องการเช่นนั้นจะมีผลต่อ
พวกเขา

ท่านนบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ ตระหนักถึงเรื่องเหล่านี้ ดังนั้น ท่านจึงมิได้หยุด
แค่การใช้คำพูดและการเทศนาเท่านั้น แต่ท่านยังตอบสนองความรู้สึกของบรรดาผู้ปฏิบัติตามศาสนา
ของท่านและรู้สึกมีความสุขกับศาสนาของท่าน ท่านเข้าใจจากกะฮ์ฟีที่ท่านได้รับศาสนาอันยิ่งใหญ่ที่
ผ่านมาจากท่านนบิได้ให้โอกาสแก่ผู้คนที่จะมีวิธีการต่างๆในการแสวงหาทางนำและตอบสนองความ
ต้องการของตัวเอง

ทางนำบางอย่างอาจอยู่ในรูปของวัตถุที่ฟังได้ เช่น อัลกรุอัน เทศนาธรรมวันศุกร์
ถ้อยคำระลึกถึงอัลลอฮ์ (ซ.บ.) และความรู้ที่เป็นประโยชน์ อีกหนทางหนึ่งของทางนำอาจอยู่ในรูป

^{๒๑๗} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรี

^{๒๑๘} พระมหาคัมภีร์อัลกรุอัน, อัลอะหซาบ 33 : 6 /เล่ม 3 /หน้า 887.

ของสิ่งที่มองเห็นได้ เช่นการปฏิบัติตามแนวทางความประพฤติของมุสลิมผู้มีคุณธรรมในยุคต้นและนักวิชาการที่ปฏิบัติด้วยความจริงใจ

ทางนำสามารถได้รับในรูปของสิ่งที่จับต้องมองเห็นได้ เช่น การจัดการผู้คนก่อนการนมาซร่วมกัน การยืนเป็นแถวตรงในการต่อสู้ การจับมือและการสวมกอดอย่างพื่ออย่างน้อง และการลูบหัวของเด็กกำพร้าและเด็กเล็ก

ยิ่งไปกว่านั้น มันอาจอยู่ในรูปของสิ่งที่รัฐสชาติได้ น้ำหวานที่เย็นและอาหารที่อร่อย เนื้อไหล่ของแกะตัวเมีย ฟักทองและสิ่งดีๆที่อัลลอฮ์ (ช.บ.) ทรงอนุมัติให้กิน ท่านนบีได้แสดงให้เห็นทั้งโดยคำพูดและการปฏิบัติ

ประเภทของทางนำอีกอย่างหนึ่งที่เราสามารถพบได้ในสิ่งที่เราได้กลืน เช่น น้ำหอมและกลิ่นหอมที่ได้รับการแนะนำให้ใส่ในวันศุกร์ วันอีดและในการชุมนุมอื่นๆ หรือในกรณีของการอยู่ด้วยกันของสามีภรรยา

ชีวประวัติของท่านนบีมุฮัมมัด (ช.ล.) มีตัวอย่างมากมายนับไม่ถ้วนที่ลิ้นไม่สามารถพูดออกมาได้ เช่น การติดต่อกันด้วยมือหรือการสวมกอดกัน สวากจำนวนมากมายและลูกๆเป็นเลิศในเรื่องนี้ในสถานการณ์ต่างๆทั้งในยามสันติ ในยามสนุกสนานและในยามจริงจัง

ไอ้อัลลอฮ์ (ช.บ.) โปรดส่งความสันติและพรอันจำเริญของพระองค์มายังท่านนบีมุฮัมมัด ครอบครัวท่านและบรรดาสาวกของท่านด้วยเถิด

อนัส กล่าวว่า “ฉันไม่เคยได้กลิ่นขี้ปลาว่าฟิที่ใช้ทำน้ำหอมหรือชะมดเชียงที่มีกลิ่นน้ำหอมเหมือนกับกลิ่นหอมจากร่างกายของท่านรอซูล (ช.ล.) และฉันไม่เคยสัมผัสกำมะหยี่หรือผ้าไหมที่นุ่มไปกว่าร่างกายของท่านรอซูล (ช.ล.)”^{๒๑๙}

ญาบิร บินสะมุเราะฮ์ กล่าวว่า “ฉันทำนมาซ (ของวัน) กับท่านรอซูล (ช.ล.) หลังจากนั้นท่านได้ไปหาครอบครัวของท่านและฉันก็ไปกับท่าน เมื่อท่านพบพวกเด็กๆระหว่างทาง ท่านเริ่มใช้มือลูบหรือแตะแก้มของเด็กแต่ละคน ท่านได้แตะแก้มฉันและฉันรู้สึกถึงความเย็นหรือกลิ่นหอมของมือของท่านราวกับว่ามันถูกนำออกมาจากถุงน้ำหอมของผู้ทำน้ำหอม”^{๒๒๐}

มือที่นุ่มเย็นและมีกลิ่นหอมนี้เองที่สัมผัสสร้างของทั้งเพื่อนและศัตรูตรงจุดที่มือของท่านสัมผัส มันนำความรักที่ทำให้เกิดความคลายกังวล และตรงจุดที่แยกจากกัน มันทำความเมตตามาให้อย่างมากมาย พวกเขาไม่สามารถทำสิ่งใดก่อนความรู้สึกอันจริงใจ และความอบอุ่นของมือนั้นออกไปจากต้องยอมจำนนตัวเองต่อท่านนบี ในฐานะมุสลิมผู้เชื่อฟังและสำนึกผิด

อัสสะอับ บินยะซีด กล่าวว่า “น้ำของฉันได้นำฉันไปหาท่านรอซูล (ช.ล.) และพูดกับท่านว่า “ท่านรอซูล (ช.ล.) หลานชายฉันป่วย ” ท่านนบีเอามือของท่านลูบหัวของฉันและขอพรให้แกฉัน หลังจากนั้น ท่านได้อาบน้ำนมาซและฉันได้ดื่มน้ำส่วนที่เหลือและเย็นหลังท่าน ฉันเห็นตราประทับการเป็นนปรีะหว่างไหล่ของท่าน”^{๒๒๑}

^{๒๑๙} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามมุสลิม

^{๒๒๐} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามมุสลิม

^{๒๒๑} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรี

เรื่องการสัมผัสได้จบแค่เพียงการวางมือบนหน้าอกของบรรดาผู้โชคดีและบนแก้มของผู้เป็นที่รัก แต่เรื่องนี้ยังไปไกลจนถึงการสวมกอดสาวกผู้ใกล้ชิดอันเป็นการโอบกอดแห่งความสุขด้วย

ไอ้อัลลอฮ์ (ช.บ.) นี่คือนำชนใดกัน? ท่านนบีเป็นมนุษย์ประเภทใด? ประชากรรุ่นแรกที่ได้พบผู้นำที่ยิ่งใหญ่จนไม่มีความจำเริญอื่นใดมาเทียบได้ เกียรติของการได้อยู่ร่วมกับท่านนบี เป็นสิ่งที่เหนือเกียรติอื่นใด หลังจากนั้น ลองตรวจสอบประชากรที่ได้รับการอบรมโดยท่านนบี ฮัมหมัด (ช.ล.) ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ดูประชากรรุ่นสาวกเป็นประชากรที่ดีที่สุดของทุกยุค สาวกทุกคนของท่านนบี มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ในตัวเอง ทุกคนเข้าร่วมอย่างแข็งขันในความมีเกียรติและความยิ่งใหญ่ ความเข้มแข็งของประชากรรุ่นนี้เป็นผลงานของความเข้มแข็งของผู้นำ

เพื่อจะเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่และมีอิทธิพล คุณควรมีสัมผัสที่นุ่มนวลและมือที่เมตตา

สงสาร

สรุปและวิเคราะห์ จากการศึกษารวบรวม ในเรื่องความเปี่ยมผู้นำ ประเด็นร่วมสมัย และ ญุญแจสู่ชัยชนะ ในรูปแบบของการบูรณาการ ระหว่างองค์ความรู้ การปฏิบัติและหลักธรรม ในแง่มุม และบริบทต่างๆของการเป็นผู้นำต้นแบบ เช่น ท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) เป็นการเผยให้เห็น ความลับอันน่าทึ่งของความเป็นผู้นำที่ประสบผลสำเร็จ ในสิ่งที่บรรดาศาสดาท่านก่อนๆ และผู้นำคนก่อนๆไม่สามารถทำได้ ภาวะผู้นำที่ยิ่งใหญ่ที่สุดที่สามารถควบคุมหัวใจ และความคิดของผู้คนให้ไปยังเป้าหมายที่ต้องการตามคำบัญชาของพระองค์อัลลอฮ์ (ช.บ.) เคล็ดลับดังกล่าวเป็นเสมือนบ่อน้ำไหลที่ไม่มีวันสิ้นสุด เป็นแม่น้ำที่ไม่มีวันเหือดแห้ง เป็นทะเลที่น้ำไม่มีวันลดน้อยลง และเคล็ดลับเหล่านี้ถูกถ่ายทอดมายังมวลมนุษยชาติ เพื่อดำรงไว้ซึ่งความดีงาม ถูกต้อง แม่นยำ และไม่มีอะไรมาบิดพลิ้วได้อันเนื่องมาจากความดีงามเหล่านั้น ถูกบันทึกลงเป็นพฤติกรรมของมนุษย์รุ่นหลัง ต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ถ้าคุณต้องการเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่และมีอิทธิพล คุณต้องปฏิบัติตามหลักการ ๑๐

ประการต่อไปนี้

๑. ให้คุณค่าและใส่ใจแก่ทุกคน ให้ความเคารพพวกเขา และทำดีต่อพวกเขาด้วยการยกย่อง
๒. หลีกเลี่ยงการวิจารณ์บรรดาผู้ที่รักคุณ
๓. ให้นิยามและเรียกคนที่รักคุณด้วยฉายาที่มีเกียรติ
๔. เป็นผู้ฟังที่ดีและสนทนากับผู้อื่นเพื่อความเชื่อมั่น
๕. ยิ้มเสมอโดยไม่คำนึงว่าคุณกำลังเผชิญอะไร
๖. มีอารมณ์ขันเมื่อถึงเวลาที่เหมาะสม และคุณจะได้รับยกย่องและมีคนเห็นคุณค่า
๗. สร้างความรักขึ้นในบ้านของคุณ แบ่งปันความเห็นกับภรรยาของคุณและมองข้ามความผิดเล็กๆน้อยๆให้อภัยเมื่อคุณสามารถ
๘. ลงมาสู่ระดับความคิดของลูกๆบ้างในบางครั้งและเลี้ยงดูพวกเขาในระดับของคุณในบางโอกาส
๙. แพร่ขยายเมล็ดพันธุ์แห่งความรักและปลูกเมล็ดพืชแห่งความเอ็นดูสงสาร
๑๐. คุณต้องมีมือที่นุ่มนวลและสัมผัสที่เมตตาสงสาร

ตารางที่ ๓.๑ สรุปคุณลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำทางศาสนาอิสลาม

คุณสมบัติภายนอก	คุณสมบัติภายใน	
มีรูปร่างสมส่วน	มีความยุติธรรม	มีเหตุผล
มีร่างกายสมบูรณ์	มีความสามารถ	มีความเมตตา
มีผิวสวย	มีความเมตตาปราณี	มีปัญญามาก
พูดจาไพเราะอ่อนหวาน	ไม่หลงในกาม	เห็นแก่ส่วนร่วม
อ่อนน้อมถ่อมตน	เป็นผู้เสียสละ	ชอบเยี่ยมคนป่วย
เป็นเพศชาย	กล้าหาญและอดทน	ลึกซึ้งในหลักธรรม
ยิ้มแย้มแจ่มใส	มีวิสัยทัศน์กว้างไกล	ระเบียบและวินัย
ไม่ชอบความฟุ่มเฟือย	เคารพความเห็นต่าง	การทำอิบาดะฮ์
มีบุคลิกภาพที่ดี	ให้เกียรติแก่แขกผู้มาเยือน	ระลึกถึงอัลลอฮ์เสมอ
	มีสัมพันธ์ที่ดีต่ออัลลอฮ์(ซ.บ.)	พูดความจริง
	สนับสนุนให้การศึกษาวิชาการ	รักความเสมอภาค
	มีมนุษยสัมพันธ์	

บทที่ ๔

แนวทางการบูรณาการ

ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

การดำเนินการวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) ผู้ทำการศึกษาได้กำหนดเอกสารที่ใช้ในการทำการศึกษเป็นข้อมูลปฐมภูมิ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ ส่วนแรกคือ พระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่ ๒ คือพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานและอัลฮาดิษ ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางศาสนาอิสลามและแบบฉบับของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) โดยการศึกษาในบทนี้เป็นการวิเคราะห์เนื้อหาที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม เพื่อศึกษาแนวทางการบูรณาการของภาวะผู้นำ ทั้งสองศาสนาต่อไป โดยได้กำหนดขอบข่ายในการวิเคราะห์เนื้อหาดังต่อไปนี้

๔.๑ แนวคิดและหลักการของศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม

๔.๑.๑ แนวคิดและหลักการของศาสนาพุทธ

๔.๑.๒ แนวคิดและหลักการของศาสนาอิสลาม

๔.๑.๓ บูรณาการแนวคิดและหลักการทางศาสนาสำหรับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

๔.๒ ภาวะผู้นำกับที่มาของอำนาจในการบริหารและรูปแบบการบริหาร

๔.๒.๑ ภาวะผู้นำกับที่มาของอำนาจในการบริหารและรูปแบบการบริหารตามหลักศาสนาพุทธ

๔.๒.๒ ภาวะผู้นำกับที่มาของอำนาจในการบริหารและรูปแบบการบริหารตามหลักตามหลักศาสนาอิสลาม

๔.๒.๓ บูรณาการภาวะผู้นำกับที่มาของอำนาจในการบริหารและรูปแบบการบริหารที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

๔.๓ การบริหารโดยใช้หลักลำดับชั้น

๔.๓.๑ การบริหารโดยใช้หลักลำดับชั้นทางศาสนาพุทธ

๔.๓.๒ การบริหารโดยใช้หลักลำดับชั้นทางศาสนาอิสลาม

๔.๓.๓ บูรณาการการบริหารโดยใช้หลักลำดับชั้นทางศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

๔.๔ การใช้หลัก POSDCORB ในการบริหาร

๔.๔.๑ POSDCORB ทางศาสนาพุทธ

๔.๔.๒ POSDCORB ทางศาสนาอิสลาม

๔.๔.๓ บูรณาการใช้หลัก POSDCORB ในการบริหาร ทางศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

๔.๕ คุณลักษณะ คุณสมบัติและหลักธรรมของผู้นำที่ดี

๔.๕.๑ คุณลักษณะ คุณสมบัติและหลักธรรมของผู้นำที่ดีตามหลักศาสนาพุทธ

๔.๕.๒ คุณลักษณะ คุณสมบัติและหลักธรรมของผู้นำที่ดีตามหลักศาสนาอิสลาม

๔.๕.๓ บูรณาการคุณลักษณะ คุณสมบัติ และคุณธรรมที่ดีของผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

๔.๖ สรุปบทสัมภาษณ์

๔.๗ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย (Body of Knowledge)

๔.๑ แนวคิดและหลักการของศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม

ผู้ทำการศึกษาวิจัยขอแนะนำเสนอในเรื่องของแนวคิดหลักการของศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม เป็นเบื้องต้น เพื่อให้ทราบถึงเจตนาหรือจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของศาสนาทั้งสอง โดยอาศัยจากคัมภีร์พระไตรปิฎก พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานและพระจริยวัตรของท่านศาสดา ตลอดจนเอกสารสำคัญที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาประกอบการศึกษาวิเคราะห์ อันจะนำไปสู่การได้มาซึ่งภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ทั้งสองศาสนา และแนวทางในการบูรณาการต่อไป

๔.๑.๑ แนวคิดและหลักการของศาสนาพุทธ

ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่ถือกำเนิดในประเทศอินเดีย โดยองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระโคตมพุทธเจ้า พระองค์มีพระนามเดิมว่าเจ้าชายสิทธัตถะเป็นพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางสิริมหามายา ประสูติในราชตระกูลศากย ะวงศ์ ซึ่งเป็นวรรณะกษัตริย์ ที่กรุงกบิลพัสดุ์ เจ้าชายสิทธัตถะประสูติแล้ว พวกพราหมณ์บุโรหิตทั้งหลายได้ถวายพยากรณ์ว่า หากเบื้องหน้าเจ้าชายสิทธัตถะได้เป็นมหากษัตริย์ ก็จะได้เป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ของโลกแต่หากพระองค์สละทางโลกเลือกทางเดินชีวิตในเพศสมณะก็จะได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้รู้แจ้งของโลก แต่มีพราหมณ์หนุ่มผู้หนึ่งชื่อ กาลเทวละ ได้ทำนายในทางเดียวคือ พระองค์จะต้องออกบวชและเป็นศาสดาผู้รู้แจ้งของโลกอย่างแน่นอน ต่อมาเมื่อเจ้าชายเจริญวัยขึ้น พระบิดาก็ให้อยู่แต่ในพระราชวังที่เต็มไปด้วยความสุขสบาย ในวัย ๑๖ ปี เจ้าชายสิทธัตถะก็ได้อภิเษกสมรสกับพระนางยโสธรา ทั้งคู่อยู่กันอย่างมีความสุข ร่ายล้อมไปด้วยข้าบริวารและสิ่งเรีงรมย์ต่าง ๆ

ทั้งๆที่พระองค์มีความสุขสำราญอยู่อย่างเต็มเปี่ยม ก็ยังมีเหตุเป็นเครื่องกระตุ้นให้ทรงคิดหนีทางโลกขึ้นจนได้ เมื่อพระองค์ทรงเสด็จประพาสอุทยานได้ทอดพระเนตรเห็น เทวทูตทั้ง ๔ ที่

แปลงกายลงมาเป็น คนแก่ คนเจ็บ คนตายและนักบวช เมื่อพระองค์เห็นดังนั้นก็เกิดความทุกข์ขึ้นมา ในทันที และทรงคิดว่าชีวิตที่เป็นอยู่ยังไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง แล้วจึงตัดสินใจออกบวชในที่สุดในวัน ๒๙ ปี และค้นคว้าหาทางพ้นทุกข์ตลอดมาจนถึงในวัย ๓๕ ปี พระองค์จึงได้ตรัสรู้เป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า อริยสัจ ๔ คือสัจธรรม ๔ ประการ ประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ต่อมาพระองค์ก็ทรงให้กำเนิดปฐมสาวก คือ พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นภิกษุองค์แรกในพระพุทธศาสนา ซึ่งในวันนั้นเองได้ถือว่าเป็นวันที่รัตนะครบองค์ ๓ คือ เป็นวันที่มีพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ครบถ้วนสมบูรณ์ เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน หลังจากนั้น พระองค์ทรงมุ่งมั่นที่จะประกาศพระพุทธศาสนาอย่างเต็มกำลัง จนศาสนาพุทธของพระองค์ได้รับการเผยแผ่ไปทั่วชมพูทวีป จวบจนในวัย ๘๐ พรรษา พระองค์จึงได้เสด็จดับขันธปรินิพพาน

หากพิจารณาให้ดีแล้วการถือกำเนิดของพระพุทธศาสนานี้ นอกจากจะมีสถานะเป็น ศาสนา ๆ หนึ่งที่เกิดใหม่ในชมพูทวีปแล้ว ยังมีนัยการถือกำเนิดอีกสถานะหนึ่งคือ สถานะ **ของหลักความคิดที่ว่าด้วยหลักการและเหตุผล** ให้มีความสำคัญกับหลักสิทธิมนุษยชนและความเท่าเทียมกัน เป็นการปฏิวัติทางความคิดและยังเป็นการปฏิวัติชนชั้นในอินเดียด้วย กล่าวคือ พระพุทธเจ้าถือกำเนิดขึ้นมาท่ามกลางจารีตและแบบปฏิบัติของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญกับชนชั้น ยศศักดิ์ และเชื้อตระกูล มากกว่าสิ่งอื่นใด เจ้าชายสิทธัตถะในวัยเด็กจึงถูกเลี้ยงดูด้วยกรอบแนวคิดแบบพราหมณ์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สังคมอินเดียและประชาชนอินเดียก็เช่นเดียวกัน ระบบชนชั้นวรรณะ เป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตที่ยากจะล้างออก เจ้าชายสิทธัตถะถึงแม้จะเกิดในชนชั้นกษัตริย์ ซึ่งถือว่าเป็นชนชั้นที่มีเกียรติและสูงที่สุดในสังคม แต่พระองค์ก็ได้ยินดีและเห็นด้วยกับหลักการนี้

ดังนั้นเมื่อพระองค์ได้ออกบวชและตรัสรู้เป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วนั้น พระองค์ทรงได้ปฏิเสธลัทธิความเชื่อที่ถือวรรณะ อันเป็นต้นเหตุแห่งความแตกแยกทางสังคม และลิดรอนสิทธิมนุษยชนโดยสิ้นเชิง และได้กล่าวแถลงการณ์ประกาศความเสมอภาคตามหลักสิทธิมนุษยชนของพระองค์ออกมา คือ

กำเนิด ชาตตระกูล มิได้ทำให้บุคคลเป็นพราหมณ์

กำเนิด ชาตตระกูล มิได้ทำให้บุคคลเป็นกษัตริย์ เป็นพ่อค้า

ความประพฤติของบุคคลเป็นเครื่องกำหนดบุคคล

ชาตตระกูล มิได้เป็นเครื่องกำหนดความแตกต่างกันของบุคคล^๑

นับตั้งแต่นั้นมาศาสนาที่ว่าด้วยความเสมอภาค เสรีภาพ และภราดรภาพ จึงถือกำเนิดขึ้นบนโลกใบนี้ **ทุกคนไม่ว่าเป็นชนเหล่าใดหากเข้ามาอยู่ในพระพุทธศาสนาจะมีความเสมอภาค และเท่าเทียมกันโดยสถานะทันที** ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นมหาราชาผู้ยิ่งใหญ่ หรือเป็นคนยากจนเข็ญใจ ทุกคนก็จะได้รับเกียรติแห่งเสรีภาพเท่าเทียมกัน ในการปกครองคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าก็สะท้อนให้เห็นถึงหลักเสมอภาค เสรีภาพ และภราดรภาพ เช่นกัน

^๑เสถียร พันธังสี, ศาสนาเปรียบเทียบ , พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๘-๑๔๙.

โดยการจัดลำดับองค์การของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาลนั้นพระองค์ได้กำหนดหลักอาวสุโส ภัณฑะขึ้นมา กล่าวคือในองค์การของภิกษุทางพระพุทธศาสนานั้นจะให้ความเคารพกับผู้มาก่อนเสมอ ยกตัวอย่างเช่น กรณีของพระอุบาลีเถระ ซึ่งเป็นผู้เลิศในพระวินัย เป็นบุตรที่มาจากตระกูลช่างตัดผม เมื่อท่านเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาก็มีสถานะเหมือนกันกับภิกษุทั่วไป เมื่อมีภิกษุที่มาบวชตามหลัง ถึงแม้จะมาจากตระกูลที่สูงกว่าก็ต้องให้ความเคารพพระอุบาลีตามพระวินัย

ตามธรรมดาภิกษุผู้มีพรรษาน้อยจะต้องเคารพเชื่อฟังภิกษุที่มีพรรษามาก แต่หากเป็นในเวลาที่ร่วมกันทำงาน หรือทำสังฆกรรม เช่น การรับภิกษา หรือการอุปสมบท ภิกษุทุกรูปที่เข้าร่วมทำพิธีกรรมจะมีความเท่าเทียมกันทุกรูป กล่าวคือ ถ้ามีใครค้ำขึ้นมาสักองค์หนึ่งก็จะกระทำสังฆกรรมนั้นมิได้ เช่น การอุปสมบท ซึ่งเป็นพิธีกรรมในการรับสมาชิกใหม่ในทางพระพุทธศาสนา พระอุปัชฌาย์จะกระทำหน้าที่เป็นประธานเท่านั้น โดยมอบให้คู่สวด คือ กรรมวาจาจารย์และอนุสาวนาจารย์เป็นผู้ซักถามผู้ขออุปสมบท ว่ามีคุณสมบัติครบถ้วนหรือไม่ เสร็จแล้วก็ประกาศให้ที่ประชุมทราบ ซึ่งที่ประชุมมีความเห็นอย่างไรก็ถือเป็นสิทธิของแต่ละรูปที่จะแสดงออกว่าจะรับหรือไม่รับ ถ้ามีภิกษุรูปใดรูปหนึ่งคัดค้านขึ้นเพียงรูปเดียวแล้ว ก็ไม่สามารถรับสมาชิกใหม่เข้ามาได้ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับการรับภิกษา พระภิกษุรูปหนึ่งจะประกาศว่า ฝ่ากฐินนี้เป็นของบริสุทธ์ ดุจลอยมาจากนภากาศ ตกลงในท่ามกลางสงฆ์ จะเป็นของเจาจงแก่ภิกษุรูปหนึ่งก็หาไม่ได้ พร้อมทั้งถามที่ประชุมว่า ฝ่ากฐินนี้จะมอบให้แก่รูปใด พระภิกษุอีกรูปหนึ่งก็จะเสนอว่าควรมอบให้แก่ภิกษุที่มีคุณสมบัติครบถ้วนตามพระธรรมวินัยรูปหนึ่ง ซึ่งจะระบุชื่อ หากใครเห็นด้วยต้องกล่าวว่า สาธุ หากผู้ใดไม่เห็นด้วยก็ให้คัดค้านขึ้นในท่ามกลางที่ประชุมสงฆ์ โดยการแสดงความคิดเห็นดังกล่าวไม่ต้องคำนึงว่าจะมีพรรษามากหรือน้อย ทุกรูปมีสิทธิเป็นของตน หรือจะเป็นเหตุการณ์ในการทำมหาปวารณา คือ วันประชุมใหญ่ของสงฆ์ จะเป็นการเปิดโอกาสให้ภิกษุที่อยู่ร่วมกันสามารถกล่าวตักเตือนกันได้ ภิกษุทุกรูปจะมีสิทธิที่จะแสดงความคิดเห็นอย่างเสรี ผู้ที่มีพรรษาน้อยก็มีสิทธิว่ากล่าวตักเตือนผู้ที่มีพรรษามากกว่าได้ หากพิจารณาดีแล้วว่าภิกษุรูปนั้นมีการกระทำไม่เหมาะสมไม่ควรแก่สมณะวิสัยหรือผิดพระธรรมวินัย

การถือกำเนิดของพระพุทธศาสนาในแผ่นดินชมพูทวีป เกิดขึ้นมาพร้อมกับพระพุทธเจ้า บุรุษที่มีความเชื่อว่า คนทุกคนเท่าเทียมกัน พระพุทธองค์ทรงต่อสู้ในเรื่องของสิทธิมนุษยชนตลอดชีวิตการเผยแผ่ของพระองค์ผ่านหลักธรรมต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงบัญญัติขึ้น จวบจนวาระสุดท้ายของพระองค์ ในวันที่ดับขันธปรินิพพาน พระองค์ก็ยังตระหนักถึงหลักการนี้อย่างแน่นอน โดยกล่าวกับพระอานนท์ว่าพระธรรมวินัยนั้นจะเป็นศาสนาแทนพระองค์ ซึ่งพระธรรมวินัยนี้ก็คือหลักการที่ว่าด้วยความเสมอภาคนั่นเอง

จึงสามารถกล่าวได้ว่าศาสนาพุทธของพระพุทธเจ้านั้นเป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญกับหลักการและเหตุผล ที่เชื่อในสิทธิของความเป็นมนุษย์ มนุษย์ทุกคนถือกำเนิดขึ้นมาอย่างเท่าเทียมกัน สิทธิเสรีภาพของมนุษย์ทุกคนเป็นสิ่งที่ซื้อขายไม่ได้และไม่มีใครสามารถขโมยไปได้ ชาตีกำเนิด ชื่อตระกูล ความร่ำรวยไม่ได้เป็นตัวกำหนดความสูง ต่ำ ของคนในสังคม แต่หากความประพฤติของบุคคลที่เป็นตัวกำหนดว่าผู้นั้นเป็นอย่างไร ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญกับการถกเถียงกันด้วยเหตุผล และเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นอย่างเสรีชน เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนคือบุปผาชนที่สามารถแสดงออกทางความคิดได้อย่างไม่จำกัดกาล เป็นความสวยงามหนึ่งเดียวที่สามารถหาได้ในแผ่นดินที่เต็มไปด้วยการกดขี่และแบ่งแยกคนจากชาติกำเนิด

๔.๑.๒ แนวคิดและหลักการของศาสนาอิสลาม

อิสลามโดยภาษาแล้ว หมายถึง “การยอมจำนนเพื่อบรรลุถึงความสันติสุข” ในคัมภีร์อัลกุรอาน (5 : 3) บอกให้เราได้ว่าอิสลามเป็น “ดิน” ซึ่งหมายถึงแนวทางการดำเนินชีวิตที่อัลลอฮ์ (ช.บ.) ได้ประทานแก่มนุษย์ในทุกยุคทุกสมัยและพระองค์ได้ทรงทำให้ “ดิน” ที่กล่าวมานี้มีความครบถ้วนในสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด (ช.ล.) นอกจากนี้แล้ว ในคัมภีร์อัลกุรอาน (3: 19) อัลลอฮ์ (ช.บ.) ยังได้ทรงยืนยันอีกว่า “ดิน” ของพระองค์คืออิสลาม และในคัมภีร์อัลกุรอาน (3 : 8) ยังได้บอกอีกว่าใครที่ปรารถนา “ดิน” อื่นนอกไปจากอิสลามจะไม่ใช่ที่ยอมรับจากพระองค์

อิสลามมิได้พึงจะมีขึ้นในสมัยของท่านนบีมุฮัมมัดอย่างที่คนอื่นเข้าใจกัน หากแต่อิสลามมีมาตั้งแต่มีมนุษย์คนแรกบนโลกนี้ โดยที่อัลลอฮ์ (ช.บ.) ได้ประทานแก่มนุษย์ผ่านทางท่านนบีต่างๆทุกยุคทุกสมัยและทุกประชาชาติ ทั้งนี้เพื่อที่มนุษย์จะมีแนวทางในการดำเนินชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุข

สาเหตุที่อัลลอฮ์ (ช.บ.) ได้ประทานอิสลามแก่มนุษย์ก็เนื่องจากว่าเมื่อพระองค์ทรงสร้างสิ่งใดขึ้นมาแล้วพระองค์มิได้ปล่อยให้สิ่งที่พระองค์สร้างขึ้นมาดำรงอยู่และดำเนินไปตามยถากรรมหรือไร้วัตถุประสงค์ แต่พระองค์จะทรงวางกฎระเบียบให้ทุกสรรพสิ่งดำเนินไปอย่างมีความสัมพันธ์กันอย่างสันติและมีวัตถุประสงค์ ดังนั้นเราจึงพบว่าทุกสรรพสิ่งที่พระองค์ทรงสร้างมาไม่ว่าจะในจักรวาลอันกว้างใหญ่ไพศาลหรือในตัวมนุษย์จึงดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ทั้งนี้เนื่องจากสรรพสิ่งทั้งหลายนั้นยอมจำนนต่อกฎระเบียบที่พระองค์ได้ทรงวางไว้นั่นเอง (กุรอาน 3 : 83) ภาวะแห่งการยอมจำนนอยู่ในกฎระเบียบที่ก่อให้เกิดความสันตินี้เองที่เรียกว่า “อิสลาม”

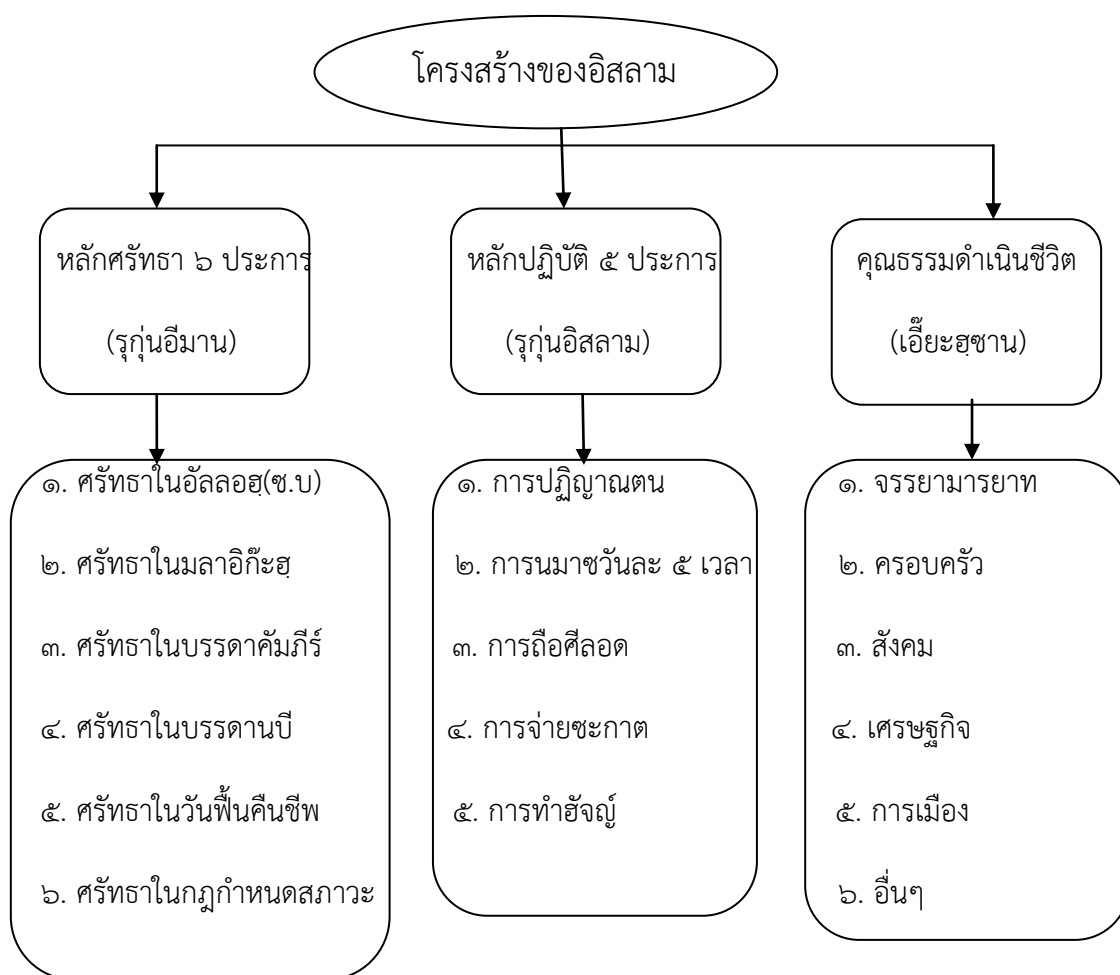
มนุษย์เป็นสิ่งหนึ่งในสรรพสิ่งที่หลายที่อัลลอฮ์ (ช.บ.) ทรงสร้างมาและพระองค์ก็มีได้ทรงทอดทิ้งให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ตามยถากรรมเช่นกัน ดังนั้น พระองค์จึงได้ประทานแนวทางในการดำเนินชีวิตแก่มนุษย์โดยผ่านท่านนบีต่างๆที่พระองค์ได้ทรงเลือกสรรขึ้นมาจากหมู่มนุษย์เองแต่เนื่องจากมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีสติปัญญาและมีเจตนาธรรมเสรีที่จะเลือก ดังนั้น อัลลอฮ์ (ช.บ.) จึงไม่บังคับมนุษย์ให้ดำเนินชีวิตเหมือนสัตว์ทั่วไป แต่เปิดโอกาสให้มนุษย์เลือกโดยใช้สติปัญญาของตนเองว่าจะรับอิสลามเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตหรือไม่ ถ้าใครเลือกที่จะรับอิสลามด้วยความสมัครใจยอมจำนนต่อประสงค์ของพระองค์ เขาผู้นั้นก็เป็นมุสลิม ถ้าไม่รับก็ถือว่าเป็นผู้ปฏิเสธ (กาฟิร) แนวทางของพระองค์และมนุษย์ทุกคนจะต้องรับผิดชอบในสิ่งที่ตัวเองได้เลือกไป

ในการประทานอิสลามแก่มนุษย์นั้นอัลลอฮ์ (ช.บ.) มิได้ประทานแก่มนุษย์ทีเดียวทั้งหมด แต่ได้ทรงทยอยส่งคำสอนอิสลามมาให้ทีละเล็กทีละน้อยตามความจำเป็นและความต้องการของยุคสมัย นับตั้งแต่ต้นปีคนแรกคือ นบีอาดัมเป็นต้นมาจนกระทั่งมาถึงสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสม เพราะสังคมมนุษย์เริ่มมีวิวัฒนาการได้ทีแล้วอัลลอฮ์ (ช.บ.) จึงได้ทรงแต่งตั้งมุฮัมมัดให้เป็นรอซูล (ช.ล.) (ผู้นำศาสน์) ของพระองค์ และประทานอิสลามที่สมบูรณ์แบบแก่ท่านเพื่อนำมาเผยแผ่แก่มนุษย์ชาติโดยใช้เวลาทั้งหมด ๒๓ ปี คำสอนของอัลลอฮ์ (ช.บ.) ทั้งหมดที่ท่านได้รับมาตลอดระยะเวลาแห่งการเป็นนบีนั้นได้ถูกเก็บรวบรวมไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน ซึ่งถือเป็นธรรมนูญสูงสุดในการดำเนินชีวิตของมุสลิม

ถึงแม้ว่าผู้นำคำสอนจากอัลลอฮ์ (ช.บ.) มาสั่งสอนมนุษยชาติจะเกิดขึ้นในยุคต่างๆและในต่างถิ่นต่างที่ต่างชนชาติกัน แต่สาระสำคัญของคำสอนที่ทุกนบีนำมานั้นจะเหมือนกันประการหนึ่งก็

คือ “อัลลอฮ์ (ช.บ.) เท่านั้นที่เป็นพระเจ้าที่แท้จริงที่มนุษย์จะต้องเคารพสักการะและคำบัญชาของพระองค์เท่านั้นที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติตาม” ส่วนรายละเอียดในการปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติศาสนกิจหรือการปฏิบัติตนในการดำรงชีวิตอาจแตกต่างกันไปบ้างเล็กน้อยตามยุคสมัยและความจำเป็นของสังคม ดังนั้นใครก็ตามไม่ว่าจะอยู่ในยุคไหน หากเชื่อว่าอัลลอฮ์ (ช.บ.) เป็นพระเจ้าที่แท้จริง แต่เพียงพระองค์เดียวและสักการะพระองค์และปฏิบัติตามคำบัญชาของพระองค์ผู้นั้นก็อยู่ในอิสลามหรือเป็นมุสลิมนั่นเอง

เนื่องจากอิสลามเป็นแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตดังนั้น อิสลามจึงมิได้เป็น “ศาสนา” หรือ “ลัทธิความเชื่อ” ในความหมายแคบๆ อย่างที่หลายคนเข้าใจกัน หากแต่ อิสลามเป็นทั้งระบบความเชื่อและแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ครอบคลุมพฤติกรรมของมนุษย์ในทุกๆ ด้านตั้งแต่เกิดจนตาย นับตั้งแต่เรื่องส่วนตัว ครอบครัว สังคม และประเทศชาติโดย มีรากฐานที่มาจากคัมภีร์อัล-กุรอานและแบบอย่างคำสอนของท่านนบีมุฮัมมัด (ช.ล.) นั่นเอง^๒

แผนภาพที่ ๔.๑ โครงสร้างของศาสนาอิสลาม

^๒บรรจง บินกาชัน, สารานุกรมอิสลาม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อัล อะมีน, ๒๕๔๗), หน้า ๑๙๒-๑๙๔.

มุฮัมหมัด (ช.ล.) เป็นชาวอาหรับในเผ่ากูเรซซึ่งเป็นเผ่าใหญ่ที่มีอิทธิพลในอารเบีย ถือกำเนิดขึ้นในนครมักกะฮ์ ประมาณ ค.ศ. ๕๗๐ บิดาของท่านชื่อ अबดุลลอฮฺ บิน अबดุลมุฏฏอลิบ มารดาของท่านชื่อนางอะมีนะฮ์ ก่อนที่ท่านจะถือกำเนิดขึ้นมานั้น บิดาของท่านได้เสียชีวิตระหว่างเดินทางกลับมาจากค้าขาย และหลังจากที่ท่านกำเนิดขึ้นมาได้ไม่นานมารดาของท่านก็เสียชีวิต มุฮัมหมัด (ช.ล.) จึงกำพร้าบิดาและมารดาตั้งแต่เด็กตั้งนั้น अबดุลมุฏฏอลิบปู่ของท่านจึงได้รับตัวท่านไปอุปการะเลี้ยงดูโดยที่มุฮัมหมัด (ช.ล.) มิได้รับการศึกษาจากที่ใด **ดังนั้นท่านจึงอ่านหนังสือไม่ออกและเขียนหนังสือไม่ได้**

เมื่อเติบโตเข้าสู่วัยหนุ่ม มุฮัมหมัด (ช.ล.) ใช้ชีวิตผิแดดแตกต่างไปจากคนหนุ่มทั่วไปในวัยเดียวกันที่มักจะใช้ชีวิตอย่างคึกคะนอง ผจญภัยในสิ่งที่ไร้สาระ แต่ท่านได้รวมกันกับเพื่อนบางคน ก่อตั้งกลุ่มสังคมสงเคราะห์ที่เรียกว่า "ฮิลฟุลฟุดุล" ขึ้นเพื่อให้ความช่วยเหลือแก่คนที่ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อน และไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของผู้คน นอกจากนั้นแล้ว มุฮัมหมัด (ช.ล.) ก็ยังมีคุณสมบัติอันดีงามอย่างหนึ่งซึ่งชาวมักกะฮ์จึงได้ตั้งฉายาให้ท่านว่า "อัล-อะมีน" ซึ่งแปลว่าซื่อสัตย์และไว้วางใจได้

ด้วยคุณสมบัติดังกล่าวนี้เองที่ทำให้ท่านเป็นที่สนใจของนางเคาะดีญะฮ์ เศรษฐินิยายคนหนึ่งซึ่งต้องการคนมาช่วยนางคุมกองคาราวานสินค้าไปขายยังซีเรีย นางได้ว่าจ้างมุฮัมหมัด (ช.ล.) ด้วยค่าจ้างสูงเป็นสองเท่าของอัตราจ้างทั่วไปในเวลานั้น และมุฮัมหมัด (ช.ล.) ก็ไม่ได้ทำให้นางผิดหวัง เพราะท่านสามารถทำกำไรให้นางได้มากกว่าเดิม ด้วยความชื่นชมในตัวมุฮัมหมัด (ช.ล.) นางจึงได้ส่งคนไปทาบทามขอมุฮัมหมัด (ช.ล.) แต่งงานด้วย มุฮัมหมัด (ช.ล.) จึงได้นำเรื่องไปปรึกษาลุงของท่าน และเมื่อได้รับการเห็นชอบท่านก็ตกลงแต่งงานกับนางเคาะดีญะฮ์ ในตอนนั้นมุฮัมหมัด (ช.ล.) อายุได้ ๒๕ ปี และนางเคาะดีญะฮ์อายุได้ ๔๐ ปี หลังจากแต่งงานทั้งสองมีบุตรด้วยกัน ๖ คนเป็นหญิง ๔ คน และชาย ๒ คน แต่ลูกชายทั้งสองได้เสียชีวิตตั้งแต่ยังเป็นทารก

ในยามที่ว่างจากภาระหน้าที่ มุฮัมหมัด (ช.ล.) จะปลีกตัวไปแสวงหาความสงบตามลำพัง อยู่ในถ้ำแห่งหนึ่งชื่อถ้ำฮิรอ บนภูเขาเตี้ยลูกหนึ่งชื่อญะบัลนูร นอกเมืองมักกะฮ์ ทั้งนี้เพื่อใช้เวลาไตร่ตรองถึงความจริงแห่งชีวิต จนกระทั่งคืนหนึ่งในเดือนเราะมะฎอน ขณะที่นั่งสงบจิตใจอยู่นั้นอัลลอฮ์ (ช.บ.) ก็ได้ทรงให้มาลิกีกะอ์บิลรณาวณะของพระองค์มาแก่มุฮัมหมัด (ช.ล.) ในตอนที่มาลิกีกะอ์บิลรณาวณะ (ช.ล.) นั้น มุฮัมหมัด (ช.ล.) รู้สึกว่าตัวเองถูกใครสักคนหนึ่งซึ่งมองไม่เห็นทอดรัดตัวท่านไว้แน่นและสั่งท่านว่า "จงอ่าน" แต่ท่านก็ปฏิเสธไปเพราะท่านอ่านไม่เป็นและไม่รู้จะอ่านอะไร ดังนั้นญิบรีลจึงได้สั่งให้ท่านอ่านวณะของอัลลอฮ์ (ช.บ.) ที่เรียกว่ากูรออัน ๕ ประโยค (อายะฮ์) สั้นๆ ซึ่งมีความหมายดังต่อไปนี้

“จงอ่าน ด้วยพระนามของพระผู้อภิบาลของเจ้าผู้ทรงสร้าง
ทรงสร้างมนุษย์จากก้อนเลือดก้อนหนึ่ง
จงอ่าน พระผู้อภิบาลของเจ้านั้นทรงมีเกียรติยิ่ง
ผู้ทรงสอนด้วยปากกา
ทรงสอนมนุษย์ในสิ่งที่เขาไม่รู้”^๔

^๓บรรจง บินกาซัน, สารานุกรมอิสลาม, หน้า ๑๑๗ - ๑๑๘.

^๔พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัลอะลัก 96 : 1-5 / เล่ม 3 / หน้า 1515.

เมื่อมุฮัมหมัด (ซ.ล.) อ่านตามและทบทวนจนจำได้แล้ว ญิบรีลจึงจากไป ประสพการณ์ดังกล่าวสร้างความตกใจให้แก่มุฮัมหมัด (ซ.ล.) เป็นอย่างมาก ท่านรีบออกจากถ้ำไปที่บ้านอย่างรีบเร่ง และเล่าเรื่องทั้งหมดให้นางเคาะดีญะฮ์ฟังด้วยอาการหนาวสั่น นางจึงได้ปลอบท่านและนำผ้าห่มมาห่มให้หลังจากที่รู้สึกสบายตัวแล้ว นางเคาะดีญะฮ์ก็ได้พามุฮัมหมัด (ซ.ล.) ไปหาลุงของนางซึ่งอเวรเราะฮ์ฮะฮ์ บินนาฟัลซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องคัมภีร์โบราณและได้รับการบอกว่าเป็นคนรอบรู้ของมุฮัมหมัด (ซ.ล.)

หลังจากเหตุการณ์ครั้งนั้นแล้ว นบีมุฮัมหมัด (ซ.ล.) ก็ได้รับอายะฮ์สุรอาณจากอัลลอฮ์ (ซ.บ.) ผ่านทางญิบรีลให้ออกสั่งสอนผู้คนให้หันมาเคารพสักการะอัลลอฮ์ (ซ.บ.) เป็นพระเจ้าองค์เดียว และปฏิบัติตามคำบัญชาของพระองค์ มิเช่นนั้นแล้วจะต้องได้รับโทษในชีวิตหลังความตาย

การเผยแผ่คำสอนของอัลลอฮ์ (ซ.บ.) ในตอนแรกดำเนินไปอย่างลับๆ ในหมู่เครือญาติ ใกล้ชิด แต่ถึงกระนั้น ท่านนบีมุฮัมหมัด (ซ.ล.) ก็ยังถูกญาติผู้ใหญ่และหัวหน้าชาวเมืองมักกะฮ์ต่อต้าน ด้วยวิธีการต่าง ๆ นานา และทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นเมื่อท่านได้รับคำบัญชาให้ประกาศคำสอนอย่างเปิดเผย แต่เนื่องจากท่านได้รับความคุ้มครองดูแลจากอับดุลลิบ ลุงของท่านจึงไม่มีใครกล้าที่จะคิดทำร้ายท่าน แต่สำหรับคนยากจนหรือคนอ่อนแอที่หันเข้ามารับอิสลาม คนเหล่านี้ถูกกดขี่ข่มเหงอย่างหนัก จนกระทั่งท่านนบีมุฮัมหมัด (ซ.ล.) ต้องสั่งให้อพยพไปหลบภัยที่เมืองอับซีดีเนียก่อน โดยที่ท่านยังคงมุ่งมั่นเผยแผ่คำสอนแห่งอิสลามในมักกะฮ์อยู่ต่อไป ในที่สุด หัวหน้าชาวมักกะฮ์ก็หันมาใช้วิธีการคว่ำบาตรไม่คบค้าสมาคมกับสมาชิกในครอบครัวของท่านเป็นเวลานานนับปี ในช่วงเวลาแห่งความทุกข์ยากลำบากนี้เองที่นางเคาะดีญะฮ์สุรเราะฮ์ฮะฮ์ชีวิตของท่านต้องเสียชีวิตลง หลังจากนั้นไม่นาน อับดุลลิบลุงของท่านก็เสียชีวิตตามไปอีกคน เมื่อไม่มีญาติผู้ใหญ่ให้ความคุ้มครอง พวกหัวหน้าชาวเมืองมักกะฮ์ก็เริ่มคุกคามท่านนบีและบรรดามุสลิมหนักขึ้นจนท่านต้องสั่งให้บรรดามุสลิมค่อยๆ อพยพออกจากมักกะฮ์มุ่งหน้าไปหลบภัยอยู่ที่เมืองยัษริบซึ่งที่นั่นจะมีมุสลิมคอยให้การต้อนรับและช่วยเหลืออยู่ เมื่อมุสลิมอพยพไปหมดแล้ว ท่านนบีมุฮัมหมัด (ซ.ล.) พร้อมกับอับดุลบักร์เพื่อสนิทของท่านจึงได้อพยพออกจากมักกะฮ์เป็นกลุ่มสุดท้าย ขณะนั้นท่านอายุได้ ๕๓ ปี

ที่เมืองยัษริบท่านนบีมุฮัมหมัด (ซ.ล.) ได้รับการต้อนรับอย่างดีจากชาวเมืองซึ่งได้พร้อมใจกันยกให้ท่านเป็นผู้นำ แต่หลังจากนั้นไม่นาน พวกชาวเมืองมักกะฮ์ก็ยกกำลังเข้ามารุกรานหมายทำลายประชาคมมุสลิมและอิสลามให้หมดไปจากอาระเบีย ท่านนบีมุฮัมหมัด (ซ.ล.) จึงได้รับคำบัญชาจากอัลลอฮ์ (ซ.บ.) ให้จับอาวุธขึ้นต่อสู้เพื่อปกป้องชีวิตและความศรัทธาของชนมุสลิม สงครามครั้งแรกจบลงด้วยชัยชนะของมุสลิมถึงแม้จะมีกำลังคนและอาวุธที่น้อยกว่า หลังจากนั้นก็มีสงครามติดตามมาอีกหลายครั้ง แต่ท่านนบีและบรรดามุสลิมก็สามารถต่อต้านการรุกรานได้ทุกครั้ง จนกระทั่งเมืองยัษริบหรือเมืองมะดีนะฮ์เริ่มมีความเข้มแข็งขึ้น ขณะเดียวกัน ตลอดระยะเวลาที่อยู่ในนครมะดีนะฮ์ ท่านนบีมุฮัมหมัด (ซ.ล.) ก็ยังคงได้รับสุรอาณจากอัลลอฮ์ (ซ.บ.) อย่างต่อเนื่องในโอกาสและสถานการณ์ต่างๆ กันซึ่งส่วนใหญ่แล้วสุรอาณที่ท่านได้รับในช่วงนี้จะเป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับกฎระเบียบของสังคมเพื่อมาใช้เป็นกฎหมายของประชาคมมุสลิมที่เติบโตขึ้นเป็นรัฐอิสลามแห่งแรกของโลกนี้

ประมาณปีที่ ๘ หลังจากอพยพออกจากนครมักกะฮ์เมื่อท่านนบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) เห็นว่าประชาคมมุสลิมเริ่มมีความเข้มแข็งและไม่มียุทธภัยต่ออำนาจของมุสลิมแล้ว ท่านจึงได้นำบรรดามุสลิมมุงมายังมักกะฮ์เพื่อกวาดล้างทำลายการเคารพบูชาเทวรูปรอบกะอับซะฮ์ให้หมดไป ทั้งนี้เพื่อที่กะอับซะฮ์จะได้ถูกใช้เป็นสถานที่สำหรับการเคารพสักการะอัลลอฮ์ (ซ.บ.) แต่เพียงพระองค์เดียว การเข้ายึดนครมักกะฮ์ไม่ได้ถูกต่อต้าน ดังนั้นจึงไม่มีการเสียเลือดเนื้อ หลังจากนั้น ท่านนบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) ก็ได้สั่งให้ทำลายเทวรูปรอบกะอับซะฮ์ลงทั้งหมด และสั่งห้ามการเคารพบูชาสิ่งอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์ (ซ.บ.) โดยเด็ดขาด ทั้งนี้เพื่อให้กะอับซะฮ์เป็นสถานที่สำหรับการเคารพสักการะอัลลอฮ์ (ซ.บ.) องค์เดียวตามเจตนารมณ์เดิมที่พระองค์ทรงบัญชาแก่นบิอับรอฮีมในตอนสร้างกะอับซะฮ์ขึ้นมา

แม้จะพิชิตมักกะฮ์ซึ่งเป็นเมืองสำคัญได้แล้ว ท่านนบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) ก็ไม่ได้อยู่ในมักกะฮ์ แต่ท่านได้กลับมาอยู่ที่นครมะดีนะฮ์เหมือนเดิม จนกระทั่งในปีสุดท้ายแห่งชีวิตท่านจึงได้กลับไปยังมักกะฮ์อีกครั้งเพื่อประกอบพิธีฮัจญ์ที่ถูกต้องตามหลักการอิสลามให้เป็นแบบอย่างแก่ประชาชาติมุสลิมได้กระทำตาม หลังจากนั้นไม่นาน ท่านก็ได้เสียชีวิตลงในขณะที่ยังอายุได้ ๖๓ ปี ร่างของท่านได้ถูกฝังไว้ในบริเวณบ้านของท่านซึ่งปัจจุบันนี้อยู่ในบริเวณมัสญิดนะบะวีย์ในนครมะดีนะฮ์^๕

ในสมัยที่ท่านศาสดากำเนิดนั้น สังคมอาหรับอยู่ในสภาพที่เสื่อมโทรมมาก ผู้คนมั่วสุมดื่มน้ำเมาและเล่นการพนัน การละเมิดประเวณีเกิดขึ้นเป็นประจำ มีการแก้แค้นด้วยการประหารประหารเป็นเรื่องปกติผู้คนงมยกับการบูชารูปเคารพ และการประกอบพิธีกรรมต่างๆที่สิ้นเปลืองและไร้สาระ ท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) จึงเริ่มประกาศศาสนา คนแรกที่เข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม ก็คือ นางคอดีญะฮ์ ผู้เป็นภรรยา การประกาศศาสนาช่วงแรกเต็มไปด้วยความยากลำบากและถูกต่อต้านเพราะ ศาสนาอิสลาม ทำให้ผู้มีอิทธิพลเสียผลประโยชน์ รวมทั้งให้คนทั่วไปซึ่งนับถือรูปเคารพต่างๆ ชัดเคือง

หลังจากประกาศศาสนาได้ ๑๓ ปี ท่านศาสดา และสาวกได้ลี้ภัยจากการตามล้างผลาญของชาวเมืองมักกะฮ์ โดยไปอยู่ที่เมืองมะดีนะฮ์ ปีที่ท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) อพยพมาอยู่เมืองมะดีนะฮ์นี้ ถือเป็นการเริ่มต้นนับศักราช อิสลาม เรียกว่า ฮิจเราะห์ศักราช (ฮ.ศ.) จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. ๑๑๗๓ ท่านศาสดาก็สามารถรวบรวมผู้คนกลับไปยึดเมืองมักกะฮ์ไว้ได้ โดยปราศจากการสู้รบให้เสียเลือดเนื้อ ท่านศาสดาให้ทำลายรูปเคารพต่างๆ และประกาศนิตินัยทอหิดแก่ชาวเมืองที่เคยเป็นปฏิปักษ์ต่อท่าน หลังจากนั้นท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) ก็ได้กลับไปเมืองมะดีนะฮ์ต่อมาภายหลังชนอาหรับเผ่าต่างๆและประเทศข้างเคียงก็ได้ส่งทูตเข้ามาขอเป็นพันธมิตรบ้าง เพื่อขอรับนับถือ ศาสนาอิสลาม ศาสนาอิสลาม จึงได้แพร่ขยายไปทั่วดินแดนตะวันออกกลาง อินเดีย และที่อื่นๆนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

คัมภีร์อัล-กุรอาน เป็นกลไกสำคัญในการโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลาย คัมภีร์นี้ถือว่าเป็นวจนะของพระเจ้า ที่ได้ประทานแก่มวลมนุษย์ผ่านทางท่านศาสดานบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) ซึ่งเป็นบุคคลที่พระองค์อัลลอฮ์ (ซ.บ.) ทรงเลือกให้ทำหน้าที่ประกาศศาสนา และเป็นผู้นำในการปฏิบัติศาสนกิจตามคำสอนของพระองค์อัลลอฮ์ (ซ.บ.) ประทานคัมภีร์แก่ท่านศาสดาโดยการดลใจ การทำให้เห็นภาพเวลาตกอยู่ในภวังค์ และการส่งเทวทูตมาพร้อมกับโอองการ ท่านศาสดาได้รับโอองการจาก พระองค์

^๕บรรจง ปินากัน, สารานุกรมอิสลาม, หน้า ๑๑๘ - ๑๒๐.

อัลลอฮ์ (ช.บ.) เป็นระยะๆ รวมเวลาทั้งสิ้น ๒๓ ปี เมื่อได้รับโองการมาก็ให้สาวกจดจารึกลงบนหิน หนังสือ และอื่นๆ เก็บไว้ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงมีฐานะเป็น “รอซูล (ช.ล.) ของอัลลอฮ์ (ช.บ.)” (ผู้นำศาสน์ของอัลลอฮ์ (ช.บ.)) และเนื่องจากศาสน์ดังกล่าวมีความสมบูรณ์ครบถ้วนที่จะเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตสำหรับมนุษย์ไปตลอดกาล ท่านนบีมุฮัมมัด (ช.ล.) จึงเป็นนบีนุสสุตท้ายที่อัลลอฮ์ (ช.บ.) ประทานมายังมนุษยชาติและหลังจากท่านแล้วจะไม่มีนบีนุสสุตใดเกิดขึ้นอีก

ท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) เป็นประมุขแห่งประชาชาติอาหรับ ท่านได้ดำรงตนเป็นผู้เสมอต้นเสมอปลาย อยู่ง่าย กินง่าย มีเมตตากับทุกคน โดยเฉพาะผู้ที่ยากไร้ และต่ำต้อย ท่านไม่ถือยศถือศักดิ์ มีกำลังใจเข้มแข็ง มีความยุติธรรม และความซื่อสัตย์เป็นเลิศจนได้รับฉายาตั้งแต่สมัยเป็นหนุ่มว่า “อัลอามีน” ซึ่งแปลว่า ผู้ซื่อสัตย์^๖

อันที่จริงอิสลามได้เสนอ नियามความเป็นพี่น้องที่ไม่มีใครเหมือน ในอิสลามแต่ละคนประกอบกันเป็นภราดรภาพหนึ่งเดียวไม่มีใครอยู่นอกกรอบของภราดรภาพนี้ อิสลามกำหนดอย่างชัดเจนว่า ความมั่นคง ตำแหน่ง ชาติตระกูล หรือสถานะทางสังคมมิได้เป็นเหตุผลหรือเส้นแบ่งที่จะสร้างความรู้สึกหยิ่งยะโส หรือความเหนือกว่าผู้อื่นทว่าในอิสลามนั้นผู้ปกครองและผู้ที่อยู่ใต้การปกครอง ถูกเชื่อมภายใต้ภราดรภาพเดียวกัน^๗ มีฮาดีษบทหนึ่งกล่าวว่า : ผู้ปกครองที่ดีที่สุดของพวกท่านคือผู้ที่พวกท่านรักพวกเขา แล้วพวกเขาก็รักพวกท่าน คือผู้ที่พวกท่านให้เกียรติพวกเขา แล้วพวกเขาก็ให้เกียรติพวกท่าน ผู้ปกครองที่เลวที่สุดของพวกท่านคือผู้ที่พวกท่านรังเกียจพวกเขา แล้วพวกเขาก็ต่อว่าพวกท่าน^๘

พระองค์อัลลอฮ์ (ช.บ.) ทรงตรัสว่า

ความว่า : แท้จริงมวลผู้ศรัทธาย่อมเป็นพี่น้องกัน ดังนั้นพวกเจ้าจงไกล่เกลี่ยในระหว่างพี่น้องสองฝ่ายของพวกเจ้า และพวกเจ้าจงยำเกรงพระองค์อัลลอฮ์ (ช.บ.) เพื่อพวกเจ้าจะได้รับความเมตตา^๙

ท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) ได้กล่าวว่า :

ความว่า : แท้จริงผู้ศรัทธากับผู้ศรัทธานั้นเปรียบเสมือนตัวอาคร ที่แต่ละส่วนต่างยึดเหนี่ยวซึ่งกันและกัน และพร้อมกันนั้นท่านก็ได้ประสานนิ้วมือ^{๑๐}

มนุษย์ที่อาศัยอยู่บนโลกใบนี้แม้จะแตกต่างทางชาติพันธุ์ ภูมิประเทศ เผ่าพันธุ์ สีผิว ภาษา และอื่นๆ ก็ตาม จำเป็นต้องอาศัยอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความเมตตา ความเป็นภราดรภาพต่อกันเพื่อสรสร้างสังคมแห่งความสงบ และสันติสุข ความปลอดภัยให้แก่ปวงคนโลกใบนี้ ความแตกต่างทางชาติพันธุ์และคุณลักษณะที่กล่าวมาแล้วนั้นมิใช่เป็นเส้นแบ่งคุณค่าและความหมายแห่งความเป็นมนุษย์ แต่ทุกคนพึงได้รับสิทธิแห่งความสันติสุขโดยเท่าเทียมกัน พระองค์อัลลอฮ์ (ช.บ.) ทรงแจ้งให้

^๖ ประทีป สวาโย, **สิบเอ็ดศาสนาของโลก**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๗๐-๗๓.

^๗ ปริญญ์ ประหยัดทรัพย์ , ความเป็นพี่น้อง(ภราดรภาพ)หนึ่งในคุณสมบัติของมุสลิมที่แท้จริง , <www.skthai.org>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๖.

^๘ อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามมุสลิม

^๙ พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัล-หุญรอต, 49 : 10 / เล่ม 2 / หน้า 1181.

^{๑๐} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรี

มนุษย์ทุกคนทราบถึงเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ของพวกเขาว่ามาจากอาดัม และฮาวา ผู้เป็นบิดาและมารดาคนแรกของมวลมนุษยชาติ โดยที่พระองค์ทรงบันดาลมนุษย์จากน้ำอสุจิที่ตกตัวในมดลูก เพื่อเป็นจุดนัดพบแห่งความมีสัมพันธ์ภาพอันแน่นแฟ้น ซึ่งพระองค์อัลลอฮ์ (ช.บ.) ทรงตรัสไว้ในพระมหาคัมภีร์อัล-กุรอานว่า

โอ้มวลมนุษย์ แท้จริงเราได้บังเกิดพวกเจ้ามาจากชายหนึ่งและหญิงหนึ่ง และบันดาลพวกเจ้าให้แตกเป็นเผ่าพันธุ์และเป็นกลุ่มต่าง ๆ เพื่อพวกเจ้าจะทำความรู้จักซึ่งกันและกัน แท้จริงผู้ที่มีเกียรติที่สุดในหมู่พวกเจ้า ณ องค์อัลลอฮ์ (ช.บ.) คือผู้มีความยำเกรงที่สุดในหมู่พวกเจ้า แท้จริงอัลลอฮ์ (ช.บ.) ทรงรอบรู้อย่างยิ่ง ทรงตระหนักรู้^{๑๑}

ดังนั้นการทำความรู้จักซึ่งกันและกันคือพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อองค์กร หรือสังคมนั้นๆ อันเป็นศูนย์รวมแห่งสังคมซึ่งยืนยงถึงสภาพที่บริบูรณ์ระหว่างมนุษย์กับองค์พระผู้อภิบาลของเขา และระหว่างมนุษย์ด้วยกันที่อาศัยอยู่บนโลกใบนี้

ศาสนาอิสลามได้ประกาศชัดเจนถึงความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ของมวลมนุษย์ มนุษย์ทุกคนมาจากอาดัม ไม่มีใครประเสริฐกว่าใคร จะเป็นอาหรับหรือไม่ใช่อาหรับ คนผิวขาวกับคนผิวดำ นอกจากด้วยตราซึ่งของศีลธรรม และความยำเกรง ดังนั้นเหตุที่ต้องแบ่งเป็นชาติและเผ่าพันธุ์ต่างๆ นั้นเพียงเพื่อให้ได้แลกเปลี่ยน ปฏิสัมพันธ์กัน มิใช่เพื่อให้มาขัดแย้งหรือห้าพันกัน เกณฑ์หรือมาตรฐานที่กำหนดว่า ใครดีกว่า ประเสริฐเลิศเลอกว่านั้นอยู่บนฐานแห่งศีลธรรมความยำเกรง และการประกอบคุณงามความดีที่ส่งผลอันอนันต์ให้กับบุคคลและสังคม พระองค์อัลลอฮ์ (ช.บ.) ทรงเป็นผู้อภิบาลของทุกคนทรงกำชับให้มวลบ่าวพิทักษ์รักษาความเป็นพี่น้องมีภราดรภาพต่อกันด้วยไมตรีจิต พระมหาคัมภีร์อัล-กุรอานได้ประกาศถึงความหมายแห่งภราดรภาพไว้อย่างชัดเจนว่า

ความว่า : โอ้มวลมนุษย์ทั้งหลาย พวกเจ้าจงยำเกรงองค์อภิบาลของพวกเจ้า ซึ่งทรงบันดาลพวกเจ้ามาจากชีวิตหนึ่ง (คืออาดัม) และบันดาลจากชีวิตนั้นซึ่งคู่ครองของเขา (คือฮาวา) และพระองค์ทรงแพร่พันธุ์ไปจากทั้งสองซึ่งผู้ชายและผู้หญิงเป็นจำนวนมาก และพวกเจ้าจงยำเกรงอัลลอฮ์ (ช.บ.) ซึ่งพวกเจ้าวอนขอพระองค์และ(จงระวังการตัดขาด) ความสัมพันธ์ทางเครือญาติแท้จริงอัลลอฮ์ (ช.บ.) ทรงสังเกตพวกเจ้า(ตลอดเวลา)^{๑๒}

๔.๑.๓ บุรณาการแนวคิดและหลักการทางศาสนาสำหรับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

พระพุทธศาสนาและศาสนาอิสลาม มีหลักความเชื่อพื้นฐานตรงกันคือ **มนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน** พระพุทธเจ้าทรงเชื่อว่าระบอบวรรณะของศาสนาพราหมณ์ที่ครอบงำอินเดียมาเป็นเวลานานนั้น เป็นหลักคำสอนที่กดขี่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ศาสนาพราหมณ์ได้กำหนดคนจากตระกูลที่เกิดว่าบุคคลผู้นั้นมีสถานะแบบไหนในสังคม ซึ่งศาสนาพราหมณ์ก็ได้เข้าไปแทรกซึมทุกสิ่งทุกอย่างของประเทศอินเดียอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้เนื่องจากศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาที่มีการผสมผสานกันระหว่างศาสนาเดิมของพวกอารยันกับวัฒนธรรมและความเชื่อดั้งเดิมของชาว

^{๑๑} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน อัล-หุญรอต, 49 : 13 / เล่ม 2 / หน้า 1182.

^{๑๒} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัน-นิซาอ์ 4 : 1 / เล่ม 1 / หน้า 154.

พื้นเมืองอย่างกลมกลืนและลงตัว^{๑๓} จึงเป็นเรื่องราวที่แยกอินเดียออกจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งพระพุทธเจ้าเห็นว่าระบบวรรณะเป็นอุปสรรคต่อหลักสิทธิมนุษยชน พระพุทธจึงปฏิเสธระบบวรรณะโดยสิ้น แล้วจึงมอบหลักแห่งเสรีภาพของพระองค์มาให้รูปแบบของหลักธรรมและการกระทำของพระองค์ ด้วยหลักการอันเดียวกันนี้ในวาระสุดท้ายขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ก็ยังเน้นย้ำถึงหลักความเสมอภาคผ่านปัจฉิมโอวาทเช่นกัน โดยผ่านเรื่องของ อาวุโส ภัณฑะ ซึ่งเป็นระบบขององค์การทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งหมายให้ภิกษุทุกรูปมีความเป็นอยู่กันอย่างพิน้อย และเคารพกันพรชามากกว่าชาติกำเนิด

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง ธรรมาธิปไตย คือ ความมีธรรมเป็นใหญ่ พระพุทธศาสนาได้แสดงคุณสมบัติสำคัญ ของการบริหารคือ **การถือธรรมเป็นใหญ่ ยึดเอาธรรมเป็นสำคัญ เชิดชูหลักการและเหตุผลเป็นสำคัญ ปฏิบัติโดยยึดหลักความถูกต้อง ความดีงาม ไม่เป็นอัตตาธิปไตย** คือไม่ถือตัวเป็นใหญ่ แล้วก็ไม่เป็นโลกาธิปไตย ธรรมาธิปไตยนั้นถือหลักความจริง ความถูกต้อง ความดีงามและเหตุผลเป็นใหญ่ เป็นการกระทำด้วยความปรารถนาสิ่งที่ได้ศึกษาตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัดและพิจารณาอย่างดีที่สุด ทำด้วยความเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ และกติกา

พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานที่พระเจ้าได้มอบให้มนุษย์ชาตินั้นก็กล่าวถึงหลักความเสมอภาคและยังให้ความสำคัญกับหลักการและเหตุผลเหนือสิ่งอื่นใด **ความจริง ความถูกต้องและสัจธรรม คือหลักสำคัญที่ปรากฏในมหาคัมภีร์อัลกุรอาน ที่มุสลิมทั่วโลกยึดเป็นธรรมบัญญัติของชีวิต ความยุติธรรมคือ สัจธรรมของศาสนาอิสลาม** เป็นหลักการที่มุสลิมทุกคนยึดถือกันอย่างเคร่งครัดตามความหนึ่งจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน พระองค์อัลลอฮ์ (ช.บ.) กล่าวว่า “โอ้บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลายจงเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยดีเพื่ออัลลอฮ์ (ช.บ.) เป็นพยานด้วยความเที่ยงธรรมและจงอย่าให้ความเกลียดชังพวกหนึ่งพวกใดทำให้พวกเจ้าไม่ยุติธรรม จงยุติธรรมเถิด มันเป็นที่ใกล้กับความยำเกรงยิ่งกว่า และพึงยำเกรงอัลลอฮ์ (ช.บ.) นั้นเป็นผู้ทรงรอบรู้อย่างละเอียดในสิ่งที่พวกเจ้ากระทำ”^{๑๔}

ถึงแม้จะเป็นวาระสุดท้ายของท่านศาสดามูฮัมหมัด (ช.ล.) ในปัจฉิมโอวาทของท่านก็ยังกล่าวถึงหลักการนี้ว่า “ดูกรท่านทั้งหลาย พระผู้เป็นเจ้าของท่านนั้นองค์เดียว และบิดาของพวกท่านนั้นก็คนเดียว ทุกคนมีกำเนิดจากอาดัม และอาดัมมีกำเนิดมาจากดิน **ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ไม่ว่าเชื้อชาติ ผิวพรรณ ภาษา ถิ่นกำเนิด แม้จะแตกต่างกันเพียงใดก็ตาม จะไม่ทำให้เกิดเอกสิทธิ์ ศักดิ์ศรี เหลื่อมล้ำแก่กัน**”^{๑๕}

อัตลักษณ์แห่งความเป็นภราดรภาพที่อิสลามประกาศยืนยันนั้นปรากฏอยู่ในหลักพื้นฐานทั่วไปด้วยการอธิบายว่า บทบัญญัติที่พระเจ้าผู้เป็นเจ้าของนั้นวางอยู่บนกฎเกณฑ์ที่แน่นอน นั่นคือการศรัทธาว่า บรรดาศาสนทูตทั้งหมดเป็นผู้ประกาศศาสน์จากพระเจ้า คัมภีร์ที่ถูกประทานแก่บรรดาศาสนทูตนั้นเป็นวิวรรณ์ (วะหฺยู) จากพระองค์ เพื่อความเป็นภราดรภาพและเอกภาพ อิสลามได้ใช้วิถีทางที่น่าสนใจยิ่ง นั่นคือการที่มุสลิมถูกบัญญัติให้ศรัทธาต่อบรรดาศาสดา

^{๑๓} ประทีป สรวาโย, **สิบเอ็ดศาสนาของโลก**, หน้า ๘๔.

^{๑๔} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อัล-มาอิดะฮ์ 5 : 8/เล่ม 1 /หน้า 213.

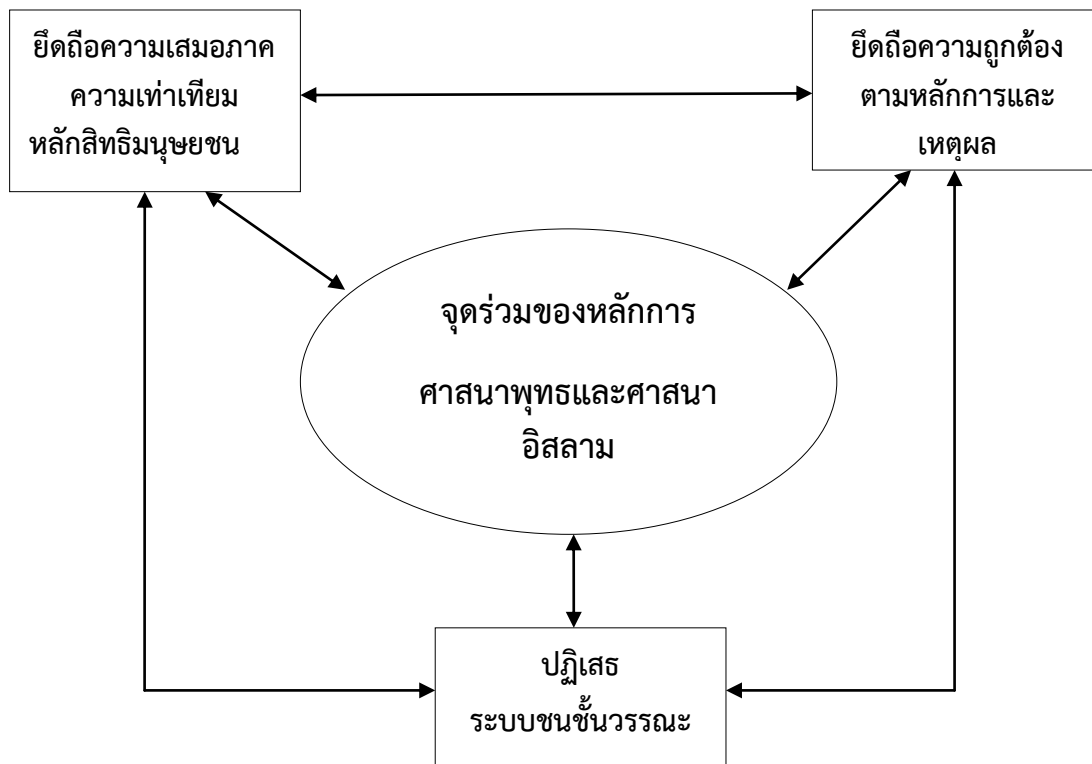
^{๑๕} อัลฮาดิษ

ทุกๆท่าน เชื่อในคัมภีร์ทุกเล่มที่ถูกประทานลงมาก่อนหน้านี้ ต้องให้เกียรติกับบทบัญญัติที่ผ่านมา และยกย่องในความดีของประชาชาติผู้มีศรัทธาที่ผ่านมาเช่นเดียวกัน อิสลามนั้นไม่ใช่กฎเกณฑ์และหลักทางทฤษฎีเท่านั้น หากแต่อิสลามนั้นได้ก้าวไปสร้างแนวทาง และวิธีการในการปฏิบัติจริง ด้วยการกำหนดบทบัญญัติต่าง ๆ เพื่อตอกย้ำความหมายทั้งหมดนี้เข้าไปในจิตใจ และก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ยืนหยัดขึ้นในสังคม ดังนั้นอิสลามได้กำหนดสัญลักษณ์และบัญญัติต่างๆขึ้น ซึ่งเมื่อปฏิบัติตามนั้นแล้ว จะส่งผลให้เกิดภราดรภาพอันแท้จริง เช่น กิบละฮ์ ผู้ศรัทธาทุกคนจำต้องหันหน้าและมุ่งจิตใจสู่ “กะบะฮ์” อย่างน้อยวันละห้าครั้ง ซึ่งทุกคนจะรู้สึกและสัมผัสถึงเครื่องหมายที่บ่งบอกถึงความเป็นภราดรภาพ และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างมนุษย์ทั้งหมด จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่า อิสลามได้เชิดชูความหมายแห่งความเป็นภราดรภาพทั้งในแง่ทฤษฎี และวิถีปฏิบัติด้วยการปลูกฝังความรู้สึกให้ซึมซาบเข้าไปในตัวของผู้ศรัทธา และสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของภราดรภาพระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกันอย่างแท้จริง^{๑๖}

สรุปได้ว่าศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามมีจุดร่วมตรงสำหรับหลักการขั้นพื้นฐานของภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม คือ **หลักสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ การให้ความสำคัญกับหลักความถูกต้องยุติธรรม ตามหลักการและเหตุผลตามความจริง ปฏิเสธระบบชนชั้น วรรณะ ที่แบ่งความเป็นมนุษย์จากชาติตระกูล เงินตรา ยศศักดิ์ ซึ่งจุดร่วมที่เห็นตรงกันของทั้งสองศาสนานี้ถือว่าเป็นสิ่งพื้นฐานที่ผู้นำควรคำนึงถึง ฉะนั้น การ ถือนตนเองเป็นใหญ่ คิดว่าตนเองฉลาดกว่าใคร ไม่รับฟังความคิดเห็นที่ถูกต้อง ไม่รับฟังเหตุผลที่เป็นความจริง ตัดสินใจคนเดียว ไม่ตั้งอยู่บนหลักของความยุติธรรม จึงไม่ใช่สิ่งที่พึงประสงค์สำหรับภาวะผู้นำตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม**

ทั้งสองศาสนาเห็นตรงกันว่าสิทธิเสรีภาพเป็นสิ่งที่หอมหวานสำหรับมนุษย์ทุกคน และสิทธิขั้นพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนมีมาโดยแต่กำเนิด ไม่มีผู้ใดสามารถพรากเอาสิทธินี้ไปจากมนุษย์ได้ ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามเห็นตรงกันว่าหลักการและเหตุผล เป็นสิ่งที่สามารถทำให้องค์การทางสังคมอยู่กันอย่างเป็นระเบียบและมีความสุข และเป็นสิ่งที่สามารถทำให้ผู้นำสามารถจัดการองค์การได้อย่างมีประสิทธิภาพ

^{๑๖}ปริญญ์ ประหยัดทรัพย์ , ความเป็นพี่น้อง(ภราดรภาพ)หนึ่งในคุณสมบัติของมุสลิมที่แท้จริง , <www.skthai.org>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๖.

แผนภาพที่ ๔.๒ สรุปองค์ความรู้หลักการของศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม^{๑๗}

๔.๒ ภาวะผู้นำกับที่มาของอำนาจในการบริหารและรูปแบบการบริหาร

ผู้ทำการวิจัยได้เล็งเห็นความสำคัญในเรื่องของภาวะผู้นำกับที่มาของอำนาจในการบริหารและรูปแบบการบริหารตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามเพื่อศึกษาดูว่ามีความสัมพันธ์กันเช่นไร โดยในส่วนนี้ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีตะวันตกของแมกซ์ เวบเบอร์ (Max Weber) เพื่อเป็นเกณฑ์กลางในการหาความสัมพันธ์ดังกล่าว และนำไปสู่การได้มาซึ่งผู้นำที่มีคุณลักษณะ คุณสมบัติที่พึงประสงค์ต่อไป

Bureaucracy ซึ่งในความหมายของแมกซ์ เวบเบอร์ ซึ่งเป็นผู้คิดค้นคำนี้ไม่ได้หมายถึงเฉพาะองค์การภาครัฐอย่างที่สังคมไทยคุ้นเคย แต่รวมถึง องค์การภาคเอกชนด้วย เพราะในความหมายของ แมกซ์ เวบเบอร์ นั้นหมายถึง องค์การที่มีขนาดใหญ่มีโครงสร้างสลับซับซ้อน มีระบบการบังคับบัญชา ตามลำดับชั้นเต็มไปด้วยกฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับและขั้นตอนในการทำงาน ตัวบุคคล กับองค์กรแยกออกจากกัน หรือองค์กรไม่ใช่สมบัติบุคคล การรับคนเข้าทำงานและการเลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่งเป็นไปตามระบบคุณธรรม^{๑๘}

^{๑๗} ที่มา : สังเคราะห์โดยผู้วิจัย

^{๑๘} บูมอริ ยีหมะ , ความรู้เบื้องต้นทางรัฐศาสตร์ , พิมพ์ครั้งที่ ๒ , (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๘๐.

แม็กซ์ เวบเบอร์ ได้แบ่งอำนาจการปกครองหรือการบริหารออกเป็น ๓ รูปแบบ

- **อำนาจเฉพาะตัว (Charismatic domination)** ซึ่งเป็นการอาศัยลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งได้แก่บุคลิกลักษณะความเป็นผู้นำเป็นปัจจัยโน้มน้าวให้ผู้ตามทั้งหลายเชื่อฟังและยอมปฏิบัติตาม คำสั่งและเจตนารมณ์ของผู้นำ การใช้อำนาจมีลักษณะไม่เคร่งครัดรัดกุมนักและไม่ค่อยมีเสถียรภาพ เรียกรูปแบบกลไกการบริหารนี้ว่า Communal ผู้นำประเภทนี้มาจากคุณลักษณะที่พิเศษแตกต่างจากคนทั่วไป บางรายผู้เลื่อมใสศรัทธาอาจถึงขั้นเห็นว่า มีคุณสมบัติเหนือมนุษย์ ก่อให้เกิดความเคารพยำเกรง แก่ผู้พบเห็น เช่น หัวหน้านักรบ ผู้นำทหาร

- **อำนาจแบบประเพณีนิยม (Traditional domination)** ความชอบธรรมของอำนาจขึ้นอยู่กับประเพณีดั้งเดิมของสังคม ผู้ตามเชื่อฟังคำสั่งของผู้นำ เพราะผู้ตามมักมีความเห็นว่า ผู้นำเป็นหัวหน้าที่ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติกันมาช้านาน ในระดับชาติผู้นำที่ใช้อำนาจแบบประเพณีต่อคนจำนวนมากนั้น จำเป็นที่ต้องใช้กลไกการบริหารแบบ (Feudal patrimonial) เกิดขึ้นในสังคมยุคโบราณ อำนาจมาจากการอ้างอิงวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ในสังคมนับถือ เช่น ผู้นำในสังคมชนเผ่า

- **อำนาจตามกฎหมาย (Legal domination)** การใช้อำนาจของผู้นำตั้งอยู่บนรากฐานของตัวบทกฎหมาย ผู้ตามเชื่อฟังคำสั่งของผู้นำเพราะฝ่ายหลังเป็นบุคคลที่มีหน้าที่เป็นผู้นำ ซึ่งดำรงตำแหน่งอย่างชอบธรรมตามกฎหมาย ผู้ตามปฏิบัติตามผู้นำเพราะมีกฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผน กำหนดไว้ให้ทำ กลไกการบริหารซึ่งทำหน้าที่รองรับการใช้อำนาจตามกฎหมายของผู้นำต่อมวลชนนี้ได้ เป็นผู้นำในสังคมสมัยใหม่ที่มาจากกฎหมาย หรือระเบียบ ข้อบังคับที่วางอยู่บนหลักเหตุผล (Rational) ของสังคมสมัยใหม่ซึ่งแยกออกจากตัวบุคคล (Impersonal) ซึ่งเป็นระบบการจัดองค์การที่ตั้งอยู่บนรากฐานของกฎหมายเป็นสำคัญ^{๑๙} ได้แก่อำนาจตามหลักเหตุผล เกิดขึ้นมาเพราะความเชื่อหรือความรู้สึกว่าอำนาจนั้นถูกต้องหลักเหตุผลหรือตามกฎหมาย อำนาจมีอยู่เฉพาะระบบกฎหมาย และระบบเหตุผลนั้นๆ มิใช่อยู่ที่ตัวบุคคลผู้ออกคำสั่ง ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งย่อมมีสิทธิที่จะออกคำสั่งให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม นั้นเป็นสัมพันธภาพระหว่างข้าราชการด้วยกัน ดังนั้นอำนาจชนิดนี้เกิดขึ้นเฉพาะตำแหน่ง ไม่ถือตัวบุคคลเป็นสำคัญ ขอบเขตของอำนาจมีเพียงเท่าที่ได้มีการกำหนดกฎหมายไว้เท่านั้น ซึ่งคำว่า ตำแหน่งนั้นหมายความว่าไม่ใช่ตัวคนแต่เป็นผลรวมของสิทธิและหน้าที่ อำนาจตามกฎหมายเป็นอำนาจอันแท้จริงเพียงประการเดียวในการทำงาน

๔.๒.๑ ภาวะผู้นำกับที่มาของอำนาจในการบริหารและรูปแบบการบริหารตามหลักศาสนาพุทธ

ที่มาของอำนาจในการบริหาร

วาเสฏฐะและภารรทวาชะ เพราะเหตุที่สัตว์นั้นอันมหาชนสมมต (แต่งตั้ง) ฉะนั้น คำแรกว่า มหาสมมต มหาสมมต จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้น เป็นใหญ่แห่งที่นาทั้งหลาย ฉะนั้น คำที่ ๒ ว่ากษัตริย์ กษัตริย์จึงเกิดขึ้น

^{๑๙} สัมฤทธิ์ ยศสมศักดิ์, **หลักรัฐประศาสนศาสตร์ แนวคิดและทฤษฎี**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทรัตนพรชัย จำกัด ๒๕๔๘), หน้า ๙๐ – ๙๔.

เพราะเหตุที่สัตว์นั้นใช้ชนเหล่าอื่นยินดีได้โดยชอบธรรมฉะนั้น คำที่ ๓ ว่า ราชา ราชา จึงเกิดขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้จึงได้เกิดมีแวดวงกษัตริย์ขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้นเท่านั้น^{๒๐}

พระพุทธศาสนานี้ได้มีการกล่าวถึงภาวะผู้นำกับที่มาของอำนาจในการบริหารและรูปแบบการบริหารตามหลักศาสนาพุทธ โดยได้กำหนดหลักเกณฑ์การคัดเลือกผู้นำเช่นกัน คือ วิธีมหาสมมติ คือ ได้รับเลือกตั้งโดยมหาชนลงมติพร้อมเพรียงกันเห็นชอบ บุคคลที่ได้รับเลือกตั้ง จึงเรียกว่า มหาสมมติ มาจากคำบาลีว่า มหาชนเน สมมโตติ มหาสมมโต ปุคฺคโล แปลว่า บุคคลผู้ที่มหาชนเห็นดีงามโดยพร้อมเพรียงกัน เป็นการรับเลือกจากเสียงส่วนใหญ่ของมหาชน ซึ่งการทำ มหาสมมติ รูปแบบนี้จะต้องเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม ตามหลักความถูกต้อง ยึดถือหลักธรรมเป็นใหญ่ จึงได้ชื่อว่าเป็นการเลือกตั้งโดยธรรม ซึ่งผู้ที่ได้รับเลือกมาเป็นผู้นำแล้วนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปกครองด้วยหลักธรรม ยึดถือสัจจะ ความจริง และยุติธรรม ตามคำบาลีที่ว่า ธมฺเมเนว โน อธฺเมเน กล่าวคือ เป็นผู้ที่ใช้หลักธรรมในการปกครอง บุคคลที่สามารถทำได้แบบนี้จึงเรียกว่า ธรรมิกราช หมายถึง ผู้ปกครองโดยธรรมนั่นเอง เมื่อผู้ที่ได้รับเลือกมาเป็นผู้นำแล้วนั้นในทางพระพุทธศาสนาได้กำหนดหน้าที่ของผู้นำที่จำเป็นที่ต้องทำคือ

สมมาชียิตพฺพํ ปราบปรามคนที่ต้องปราบปรามโดยชอบ

สมมาครหิตพฺพํ ครหิ ลงโทษคนที่ต้องลงโทษโดยชอบ

สมมาปพฺพาเซตพฺพํ ปพฺพาเซหิ ขับไล่คนที่ต้องขับไล่โดยชอบ

๒๑

หากนำหลักการคัดเลือกผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนามาเปรียบการได้มาซึ่งอำนาจการบริหารตามทฤษฎีระบบราชการของแม็ก เวเบอร์ แล้วจะเห็นความสัมพันธ์กันกับรูปแบบ อำนาจตามกฎหมาย (Legal domination) การใช้อำนาจของผู้นำตั้งอยู่บนรากฐานของตัวบทกฎหมาย ผู้ตามเชื่อฟังคำสั่งของผู้นำเพราะฝ่ายหลังเป็นบุคคลที่มีหน้าที่เป็นผู้นำ ซึ่งดำรงตำแหน่งอย่างชอบธรรมตามกฎหมาย ผู้ตามปฏิบัติตามผู้นำเพราะมีกฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผนกำหนดไว้ให้ทำ

พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับหลักธรรมเป็นอย่างมากในการบริหารองค์การ หลักธรรมที่สำคัญข้อหนึ่งคือความยุติธรรม ในหลักอคติ ๔

หลักอคติ ๔ หลักธรรมข้อนี้ นับว่าสำคัญสำหรับผู้นำหรือผู้ปกครอง ที่จะต้อง **ละเว้น อคติทั้ง ๔ ให้ได้** เพราะเป็นทางประพตติที่ผิด เป็นหายนะ ธรรมในสังคมอย่างยิ่ง อคติ แปลว่า ฐานะอันไม่พึงถึงทางความประพตติผิด ความไม่เที่ยงธรรม หรือความลำเอียงมี ๔ อย่างคือ

๑. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ เพราะพอใจ หรือเพราะรักในผู้นั้น จึงทำให้ผู้นั้นได้ดีเป็นคนเด่นในสังคม

๒. โทษาคติ ลำเอียงเพราะชัง ไม่ชอบหน้า ไม่พอใจผู้นั้น แม้เขาทำดีเพียงใด ความดีก็ไม่ปรากฏ

๓. โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลงหรือเขลา ไม่รู้ความจริง ไม่เห็นความดีของเขามาก เห็นผิดพลาดไป

^{๒๐}ที.ปา.(ไทย) ๑๑ / ๑๓๑ / ๙๖-๙๗.

^{๒๑}สิริภพ เหล่าลาภะ, **พุทธศาสตร์การเมือง**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด ๒๕๔๘),

๔. ภาษาคติ ลำเอียงเพราะขาดกลัว อาจกลัวเพราะเขามีเงินทอง มีอำนาจ มีญาติพี่น้องใหญ่โตกว้างขวางในสังคม^{๒๒}

อคติ นี้เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ยังมีกิเลส ซึ่งจะต้องมีอยู่ด้วยกันทุกคน เพราะธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนแล้วจะทำการใด ๆ ก็ตาม มักคิดถึงผลประโยชน์ของตนและพวกพ้องเป็นสำคัญ ซึ่งสิ่งนี้จะทำไปด้วยความถูกต้องมากกว่าถูกต้อง ความลำเอียงทั้ง ๔ นี้เป็นอันตรายมากสำหรับผู้นำ เป็นต้นเหตุของความวิบัติขององค์กร ดังนั้นผู้บริหารควรต้องละเสียให้ได้ซึ่ง อคติ นี้ ซึ่งหลักธรรมที่จะนำมาปราบความลำเอียงที่อันตรายนี้ เรียกว่า ธรรมาธิปไตย

ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ยึดหลักความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ ทำการด้วยความเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา กระทำด้วยความปรารถนาสิ่งที่ดีได้ศึกษาตรวจสอบตามข้อเท็จจริง อย่างเต็มที่ รับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัดและพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดความสามารถ และสติปัญญา มองเห็นได้ด้วยความเป็นจริงที่ใจว่า เป็นไปตามธรรม และตัดสินใจทุกปัญหาด้วยความยุติธรรมตามหลักการและเหตุผล

หากเปรียบ อคติ เหมือนโรคภัยที่กำลังบ่อนทำลายร่างกายให้เสื่อมโทรม ธรรมาธิปไตย ก็เปรียบเสมือนยารักษาโรคที่ถูกขนาน ซึ่งออกฤทธิ์โดยการฆ่าเชื้อโรคได้ตรงจุด โดยไม่ทำให้เนื้อดีส่วนอื่นเสียหายแต่อย่างใด ดังนั้นหากเกิดอคติขึ้นควรเร่งแก้ด้วยธรรมาธิปไตย ในศาสนาพุทธนั้น พระพุทธเจ้าได้เน้นถึงหลักการนี้เป็นอย่างมาก โดยพระพุทธองค์กล่าวไว้และถอดใจความได้ว่า

น เตน โหติ ฆมมกุโจ เยนตถิ สหสา นเย
โย จ อตถิ อนตถญจ อโก นิจเจยย ปณฺธิโต
ตั้งมั่นอยู่ในความถูกต้อง ไม่รีบร้อนตัดสินคดีความใดๆ
เป็นผู้ฉลาดในสองด้าน ทั้งความถูกและความผิด
ตัดสินด้วยความรอบคอบรัดกุม^{๒๓}

๔.๒.๒ ภาวะผู้นำกับที่มาของอำนาจในการบริหารและรูปแบบการบริหารตามหลักตามหลักศาสนาอิสลาม

ที่มาของอำนาจในการบริหาร

ศาสนาอิสลามนั้นกล่าวถึงผู้นำไว้ว่า ผู้นำ คือ ตำแหน่งที่สืบทอดจากท่านศาสนทูต เพื่อพิทักษ์ศาสนาและบริหารปกครองโลก ผู้นำทางศาสนาอิสลามจะมีชื่อเรียกว่า เคาลีฟะฮ์ หมายถึงตัวแทนแห่งคุณธรรม ซึ่งมีสิทธิ์ใช้อำนาจหน้าที่บนแผ่นดินนี้ภายใต้ขอบเขตที่ได้บัญญัติไว้ ผู้นำจึงไม่ใช่มรดกทางการเมืองของตระกูล หรือชนชั้นใดเป็นการเฉพาะ แต่เป็นหน้าที่ของประชาคมที่มีคุณสมบัติเป็นผู้ศรัทธาในหลักแนวคิดด้านเตฮิดและริสาละฮ์^{๒๔}

^{๒๒}ที.ปา (ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๓๙.

^{๒๓}สิริภพ เหล่าลาภะ, พุทธศาสตร์การเมือง, หน้า ๑๐๗ – ๙๔.

^{๒๔}มีสสัน มาหะมะ, “อิสลามกับระบบการเมืองการปกครอง”,

<<http://www.islammore.com/main/content.php?page=sub%20&category=44&id=943>>, เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๔ เมษายน ๒๕๕๖.

ศาสนาอิสลามได้ระบุถึงการได้มาซึ่งอำนาจการปกครองไว้ โดยมีลักษณะที่คล้ายกับศาสนาพุทธ กล่าวคือ บรรดาเคาะลีฟะฮ์ (ผู้แทน) ที่ประชากรจัดตั้งกันขึ้นมาด้วยเสียงส่วนใหญ่ ลักษณะนั้นนั้นเหมือนกับหลักการมหาสมมติ ของทางศาสนาพุทธอย่างชัดเจน

อบูบักร์ (ร.ด.) ผู้เป็นปฐมสาวกของท่านศาสดากล่าวว่า ฉันได้ถูกเลือกให้เป็นผู้นำของพวกท่านโดยที่ฉันเองก็ไม่ดีกว่าใครในหมู่พวกท่าน ดังนั้นถ้าฉันทำดีพวกท่านก็มีหน้าที่ต้องให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนฉัน ถ้าหากฉันทำผิดพวกท่านก็มีหน้าที่ต้องทำให้ฉันอยู่บนทางที่ถูกต้อง สัจธรรมและความดีงามเป็นความไว้วางใจและการไม่รักษาสัจธรรมก็คือการทำลายความไว้วางใจ คนอ่อนแอในหมู่พวกท่านคือคนเข้มแข็งสำหรับฉัน トラบโดที่ฉันยังให้ความยุติธรรมแก่พวกเขาอย่างครบถ้วน และคนที่เข้มแข็งในหมู่พวกท่านคือคนอ่อนแอสำหรับฉัน เว้นเสียแต่ฉันจะได้รับสิ่งที่ควรจะได้รับจากพวกเขา จงอย่าทิ้งการยุติธรรม เมื่อผู้คนถอยห่างจากการยุติธรรม พวกเขาก็จะได้รับความอับยศ จงเชื่อฟังฉันตราบโดที่ฉันยังเชื่อฟังอัลลอฮ์ (ช.บ.) และรอซูล (ช.ล.) ของพระองค์ จงละทิ้งฉันเมื่อฉันไม่เชื่อฟังอัลลอฮ์ (ช.บ.) และรอซูล (ช.ล.) ของพระองค์ เพราะพวกท่านไม่มีหน้าที่ที่ต้องเชื่อฟังฉันอีกแล้ว^{๒๕}

อัตลักษณ์แห่งความเป็นภราดรภาพที่อิสลามประกาศยืนยันนั้นปรากฏอยู่ในหลักพื้นฐานทั่ว ๆ ไปด้วยการอธิบายว่า บทบัญญัติที่พระผู้เป็นเจ้านำมาใช้กับมนุษย์นั้นวางอยู่บนกฎเกณฑ์ที่แน่นอน นั่นคือการศรัทธาว่า บรรดาศาสนทูตทั้งหมดเป็นผู้ประกาศศาสนจากพระเจ้า คัมภีร์ที่ถูกประทานแก่บรรดาศาสนทูตนั้นเป็นวิวรรณ์ (วะหฺยู) จากพระองค์ เพื่อความเป็นภราดรภาพและเอกภาพ อิสลามได้ใช้วิถีทางที่น่าสนใจยิ่ง นั่นคือการที่มุสลิมถูกบัญญัติให้ศรัทธาต่อบรรดาศาสดาทุก ๆ ท่าน เชื่อในคัมภีร์ทุกเล่มที่ถูกประทานลงมาก่อนหน้านี้ ต้องให้เกียรติกับบทบัญญัติที่ผ่านมา และยกย่องในความดีของประชาชาติผู้มีศรัทธาที่ผ่านมาเช่นเดียวกัน อิสลามนั้นไม่ใช่กฎเกณฑ์และหลักทางทฤษฎีเท่านั้น หากแต่อิสลามนั้นได้ก้าวไปสร้างแนวทาง และวิธีการในการปฏิบัติจริง ด้วยการกำหนดบทบัญญัติต่าง ๆ เพื่อตอบย้าความหมายทั้งหมดนี้เข้าไปในจิตใจ และก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ยั่งยืนขึ้นในสังคม ดังนั้นอิสลามได้กำหนดสัญลักษณ์และบัญญัติต่างๆขึ้น ซึ่งเมื่อปฏิบัติตามนั้นแล้วจะส่งผลให้เกิดภราดรภาพอันแท้จริง เช่นกิบละฮ์ ผู้ศรัทธาทุกคนจำต้องหันหน้าและมุ่งจิตใจสู่ “กะบะฮ์” อย่างน้อยวันละห้าครั้ง ซึ่งทุกคนจะรู้สึกและสัมผัสถึงเครื่องหมายที่บ่งบอกถึงความเป็นภราดรภาพ และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างมนุษย์ทั้งหมด จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่า อิสลามได้เชิดชูความหมายแห่งความเป็นภราดรภาพทั้งในแง่ทฤษฎี และวิถีปฏิบัติด้วยการปลูกฝังความรู้สึกให้ซึมซาบเข้าไปในตัวของผู้คน และสะท้อนให้เขาเห็นถึงคุณค่าของภราดรภาพระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกันอย่างแท้จริง^{๒๖}

ตรงจุดนี้สามารถกล่าวได้ว่าศาสนาอิสลามให้ความสำคัญกับผู้นำที่มาถูกต้องตามหลักการของศาสนานั้น คือความเห็นชอบของเสียงส่วนใหญ่ และผู้นำนั้นจะต้องใช้อำนาจด้วยความระมัดระวังและสามารถถูกตรวจสอบได้โดยสมาชิก ผู้นำในศาสนาอิสลามนั้นจะต้องใช้อำนาจการ

^{๒๕} อักบารุฮ์ นะญิบอบาดี , ประวัติศาสตร์อิสลาม เล่ม ๑ , แปลโดย บรรจง ปินากาชัน , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทออฟเซ็ท จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๒๙๒.

^{๒๖} บริญญา ประหยัดทรัพย์ , ความเป็นพี่น้อง (ภราดรภาพ) หนึ่งในคุณสมบัติของมุสลิมที่แท้จริง , <www.skthai.org>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๖.

บริหารอยู่ภายใต้บทบัญญัติของกฎระเบียบข้อบังคับที่ถูกตราขึ้น ในที่นี้หมายถึงบทบัญญัติของ คัมภีร์อัลกุรอานและแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) ดังจะเห็นได้จากข้อความที่ว่า

เคาะลีฟะฮ์ ถูกนิยามว่าเป็นประมุขของรัฐซึ่งได้รับการเลือกตั้ง อำนาจของเคาะลีฟะฮ์ ไม่ถูกจำกัดโดยรัฐธรรมนูญ หรือสถาบันทางการเมืองใดๆ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเคาะลีฟะฮ์จะเป็น ผู้นำเผด็จการ หรือมีอำนาจไม่จำกัด เพราะเคาะลีฟะฮ์ต้องใช้อำนาจให้เป็นไปตามบทบัญญัติ คัมภีร์อัลกุรอานและสุนนะฮ์ของท่านศาสดา

ศาสนาอิสลามนั้นได้กล่าวถึงความยุติธรรมของผู้นำในการบริหารองค์การเช่นเดียวกับ ศาสนาพุทธ โดยพระองค์อัลลอฮ์ (ซ.บ.) ได้ดำรัสไว้ในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานความว่า

แท้จริงอัลลอฮ์ (ซ.บ.) ใช้ให้พวกท่านทั้งหลาย คืนของฝากแก่ผู้เป็นเจ้าของ อย่าง ครบถ้วน เมื่อพวกท่านทำหน้าที่ตัดสินระหว่างผู้คน พวกท่านจงตัดสินด้วยความยุติธรรม^{๒๗}

ท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) ได้กล่าวว่า “บุคคลที่เป็นที่รักยิ่งที่สุดและเป็นผู้ใกล้ชิดกับ พระผู้เป็นเจ้ามากที่สุดในวันกิยามะฮ์ (ปรโลก) คือผู้นำที่มีความยุติธรรม ในทำนองเดียวกัน บุคคลที่ ถูกชิงชังและเป็นผู้ที่ห่างไกลจากพระผู้เป็นเจ้ามากที่สุด คือผู้นำที่อธรรม”^{๒๘}

ท่านอิหม่ามอะลี ก็ได้กล่าวไว้เช่นกันว่า ท่านทั้งหลายจงยำเกรงพระผู้เป็นเจ้า และจง เชื่อฟังปฏิบัติตามผู้นำของพวกท่าน แท้จริงผู้ที่อยู่ใต้การปกครองที่เป็นคนดีจะได้รับความปลอดภัย จากผู้นำที่มีความยุติธรรม และพึงรู้ไว้เถิดว่า ผู้ที่อยู่ใต้การ ปกครองของคนชั่วร้าย ก็จะต้องพบกับความ หายนะจากการปกครองที่ชั่วร้ายนั้น

ท่านอิหม่ามซอดิก ได้กล่าวว่า หากมีความขัดแย้งกันเกิดขึ้นในระหว่างพวกท่าน ดังนั้น จงอย่ามอมการตัดสินชี้ขาดให้กับคนชั่วและผู้อธรรม หากมีบุคคลใดบุคคลหนึ่งจากพวกท่านที่มี ความรู้ในส่วนหนึ่งจากคำตัดสินชี้ขาดต่างๆของเรา ก็จงแต่งตั้งเขาให้เป็นผู้ตัดสินในระหว่างพวกท่าน ฉะนั้นได้แต่งตั้งเขาให้เป็นผู้ตัดสินชี้ขาดสำหรับพวกท่าน ดังนั้นพวกท่านจงไปหาเขาในกรณีที่เกิดข้อ พิพาทต่างๆ^{๒๙}

๔.๒.๓ บุรณาการภาวะผู้นำกับที่มาของอำนาจในการบริหารและรูปแบบการบริหาร ที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

ศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามมีจุดร่วมตรงกันว่าการได้อำนาจทางการเมืองมาด้วยความถูกต้องตามบทบัญญัติของศาสนา และตามความเห็นชอบของประชาชนจึงจะเป็นสิ่งที่ถูกต้อง อีกผู้นำนั้นจะต้องบริหารและปกครองโดยตั้งอยู่ในกรอบของศาสนา ด้วยความยุติธรรมและได้ให้ความ สำคัญอำนาจการปกครองที่อยู่บนความถูกต้องตามหลักเหตุผล มีคุณธรรม จริยธรรม เป็นตัวตั้ง ผู้ปกครองที่ยึดหลักการเหล่านี้ ย่อมส่งผลให้เกิดการปกครองที่ดี การจัดการที่ดี มีคุณธรรม

^{๒๗} พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน, อันนิชาฮ์ 4 : 58 เล่ม 1/ หน้า 173.

^{๒๘} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามอัตติรมิซีย์.

^{๒๙} อะยาตุลลอฮ์ ญะฮ์ฟัร ซุบฮานี , “พื้นฐานการปกครองแบบอิสลาม ”, <

มีธรรมาภิบาล (Good Governance) ศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม เชื่อว่า ผู้นำที่มีคุณธรรมและจริยธรรม เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ในหน้าที่ของตนจะทำให้ สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ส่งผลให้สมาชิกทุกคนมีความสมานฉันท์ ไม่เบียดเบียนกัน มีความเห็นพ้องต้องกัน เห็นคุณธรรมเป็นใหญ่ มีความเสมอกันด้วยความเห็นที่เป็นสัมมาทิฐิ รู้จักสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด สิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำ เสมอกันด้วยศีลประพฤตินำให้อยู่ในกรอบของความสุจริต

การใช้อำนาจของผู้ผู้นำในทางศาสนาอิสลามและศาสนา พุทธนั้น จำเป็นต้องมีธรรมกำกับเสมอ กล่าวถึงผู้นำที่ดี ต้องมาจากการเลือกสรรอย่างเต็มที่ จของสมาชิกในสังคม โดยการมอบอำนาจให้แก่บุคคลที่มีคุณสมบัติพิเศษ ต่างจากบุคคลอื่นและศักยภาพในการใช้อำนาจซึ่งเป็นพื้นฐานสำหรับปกครองหมู่คณะ การใช้อำนาจตามที่ปรากฏในหลักพุทธธรรมและมหาคัมภีร์ อัลกุรอานนั้น กล่าวถึงวิธีการต่างๆ ในการใช้อำนาจเพื่อสนองตามวัตถุประสงค์ของการใช้อำนาจตามลักษณะ ของผู้นำ อำนาจจึงมิใช่สิ่งสมบูรณ์ในตัวเอง แต่เป็นวิถีทาง (means) ไปสู่จุดหมาย (purposes) โดยทั้งศาสนา พุทธและศาสนาอิสลามต่างเห็นตรงกันว่า การใช้อำนาจจำเป็นต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์โดยรวมของมวลสมาชิก เพื่อทำลายอธรรม ความชั่วร้าย หรือ ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมเพื่อรักษาความเป็นธรรมของมวลสมาชิกในสังคม ถือเป็นแนวทางที่ตรงตาม เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมและสนับสนุนความถูกต้องในรูปของกฎระเบียบของสังคม เพื่อสร้างความสงบสุข

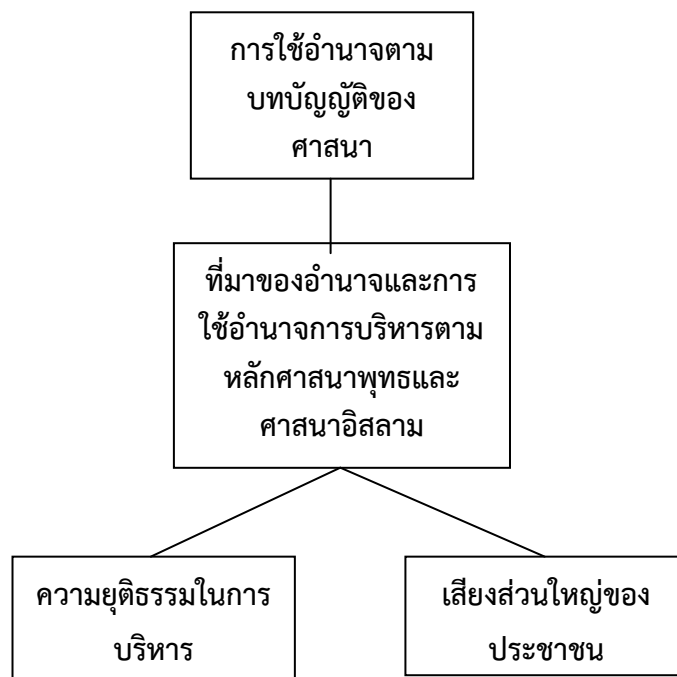
ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามได้กล่าวถึงการบริหารไว้ในลักษณะตรงกันว่า การบริหารงานทุกประเภทนั้นควรใช้หลักธรรมในการบริหาร ไม่ว่าองค์การนั้นจะใหญ่หรือเล็กก็ตาม มิฉะนั้นแล้วองค์การที่ผู้นำคนนั้นบริหารก็จะล้มเหลว ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการบริหารที่ดีตามหลักธรรม ซึ่ง หลักธรรมนี้การบริหารสมัยใหม่เรียกว่า หลักธรรมาภิบาล (Good Governance) คือ หลักการบริหารบ้านเมืองที่ดี โดยใช้หลักธรรมในการบริหารงาน ซึ่งเป็นหลักการที่ทำให้ประชาชนในบ้านเมืองอยู่กันอย่างสงบสุขและบริหารผลประโยชน์ของประเทศอย่างเหมาะสมและลงตัว

โดยศาสนาอิสลามได้กล่าวถึงภาพรวมในการบริหารองค์การไว้โดยผ่านคำกล่าวของท่าน ศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) ว่า “บรรดาผู้ศรัทธาเปรียบเสมือนบุคคลที่มีเรือนร่างอันเดียวกัน หากส่วนหัวได้รับบาดเจ็บส่วนอื่นๆ ของร่างก็จะเจ็บปวดไปด้วยและเมื่อใดก็ตามที่ดวงตาของเขาได้รับบาดเจ็บ ร่างกายของเขาก็จะเจ็บตามไปด้วย” ^{๓๐} ซึ่งในส่วนนี้ศาสนาพุทธก็ได้กล่าวไว้เช่นเดียวกันโดยผ่านหลักธรรมที่เรียกว่า อิทัปปัจจยตา ความว่า อิมสมี สติ อิทั โหติ อิมสสุปปาพาหา อิทั อุปุปชติ อิมสมี อสติ อิทั นโหติ อิมสส นิโรธาอิทั นิรุชฌติ แปลว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ย่อมไม่มี เพราะความดับไปแห่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป

เมื่อนำทั้งสองหลักการดังกล่าวมาทำการศึกษา ก็จะพบความเหมือนหรือจุดร่วม คือ ทั้งสองศาสนามองการบริหารองค์การเป็นลักษณะแบบเชิงระบบที่ว่า องค์การหนึ่งองค์การที่เป็นองค์การใหญ่ ย่อมมีภาคส่วนเล็ก ๆ ที่รวมกันทำงานภายในองค์การ เพื่อที่จะให้องค์การนั้นก้าวเดินไปข้างหน้าได้ โดยส่วนย่อยทุกส่วนนั้นมีความสำคัญเท่ากันหมด ขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไปไม่ได้ หากส่วนย่อยส่วนใดเกิดความบกพร่องแล้วทำงานต่อไม่ได้ก็จะทำให้ส่วนที่เหลือต้องหยุดตามไปด้วย โดยศาสนาอิสลามได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ขององค์การเหมือนกับส่วนประกอบของอวัยวะร่างกาย โดยกล่าว ทุกส่วนมี

^{๓๐} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามบุคอรีและมุสลิม

ความสำคัญทั้งสิ้นในการดำเนินชีวิต หากส่วนใดขาดเสียก็จะทำให้ส่วนอื่นได้รับผลกระทบตามไปด้วย ศาสนาพุทธก็กล่าวเช่นเดียวกันในอทิปปัจจยตา ซึ่งหากมองในด้านการบริหารก็จะมีลักษณะเช่นกัน กับองค์การเชิงระบบ กล่าวคือ เมื่อสิ่งหนึ่งเกิดอีกสิ่งหนึ่งก็ต้องเกิด หากส่วนใดส่วนหนึ่งที่เป็นส่วนย่อย เกิดความบกพร่องในการทำงานก็จะทำให้ส่วนต่างๆเกิดผลกระทบตามไปด้วย

แผนภาพที่ ๔.๓ ที่มาของอำนาจการบริหารของผู้นำตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม^{๓๑}

๔.๓ การบริหารโดยใช้หลักลำดับชั้น

หลักลำดับชั้น (Hierarchy) เป็นการบังคับบัญชาที่เป็นไปตามลำดับชั้น นั่นก็คือ ผู้ นำที่ อยู่ในระดับการบังคับบัญชาที่สูงกว่าจะทำการควบคุมและบังคับบัญชาผู้ที่อยู่ในระดับการบังคับ บัญชาที่ต่ำกว่าเป็นหลั่นชั้นลงมาตามลำดับชั้น ของอำนาจหน้าที่เป็นรูปพีระมิด ดังนั้นบุคคลที่มี อำนาจหน้าที่แบบเป็นทางการ (formal authority) สูงสุดก็จะอยู่ในจุดสูงสุดของระดับการบังคับ บัญชาซึ่งเป็นจุดยอดของพีระมิดองค์กร^{๓๒} ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บริหารองค์การจะต้องมี เอกภาพใน การบังคับบัญชา (unity of command) คือ อำนาจการควบคุมบังคับบัญชาโดยอำนาจสิทธิขาดมา อยู่ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือ คณะบุคคลใดคณะหนึ่งโดยเด็ดขาด หน่วยงานต่าง ๆ จะต้องระบุงลงไป

^{๓๑} ที่มา : สังเคราะห์โดยผู้วิจัย

^{๓๒} สร้อยตระกูล (ติวานนท์) อรรถมานะ, พฤติกรรมองค์กร : ทฤษฎีและการประยุกต์ , พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๑๖.

ให้ชัดเจนว่าใครเป็นผู้ได้บังคับบัญชา ใครมีความรับผิดชอบงานใดในขอบเขตกว้างแคบเท่าใด เอกภาพในการบังคับบัญชาจะช่วยให้การบริหารงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย^{๓๓}

๔.๓.๑ การบริหารโดยใช้หลักลำดับชั้นทางศาสนาพุทธ

ศาสนาพุทธได้มีการบริหารที่มีลักษณะของการบริหารตามการบังคับบัญชา กล่าวคือ พระพุทธเจ้าได้สร้างองค์การของพระองค์ขึ้น โดยใช้ระบบอาวุโส กล่าวคือ ในการรับสมาชิกใหม่เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุในศาสนา พุทธนั้น พระพุทธองค์ กำหนดให้สมาชิกทุกคนเริ่มต้นจากศูนย์ นั่นคือ ไม่มีการอนุญาตให้นำชาติชั้นวรรณะหรือตำแหน่งหน้าที่ในเพศฆราวาสเข้ามาในองค์กรคณะสงฆ์ แต่พระองค์ก็ทรงตระหนักดีว่า ทุกคนที่เข้ามาบวชในศาสนา พุทธเป็นพระภิกษุเสมอเหมือนกันหมด การอยู่ร่วมกันของคนที่ไม่เท่าเทียมกันนี้อาจก่อให้เกิดปัญหาในการบังคับบัญชาภายในองค์กร เพราะเหตุที่ว่าเมื่อสมาชิกถือตัวว่า เท่าเทียมกับคนอื่นก็จะไม่มีใครเชื่อฟังใครหรือยอมลงให้ใคร พระพุทธเจ้าจึงทรงกำหนดให้พระภิกษุต้องเคารพกันตามลำดับพรรษา ผู้บวชทีหลังต้องแสดงความเคารพต่อผู้ที่บวชเข้ามาก่อน เรียกระบบนี้ว่า ระบบอาวุโส กันต์

ต่อมา เมื่อสาวกมีจำนวนมากขึ้น พระพุทธเจ้าทรงจัดองค์การในพระพุทธศาสนาออกเป็นพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในส่วนของภิกษุบริษัทและภิกษุณีบริษัท พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่คณะสงฆ์ ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงกระจายอำนาจ ให้คณะสงฆ์ดำเนินการอุปสมบท เมื่อมีกิจการที่จะต้องทำร่วมกัน คณะสงฆ์สามารถบริหารจัดการเอง หรือเมื่อมีกรณีความขัดแย้งเกิดขึ้นในคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าก็ทรงมอบอำนาจให้คณะสงฆ์เป็นผู้จัดการแก้ปัญหา

โครงสร้างการบริหารองค์การของพระพุทธเจ้านั้นจะมีลักษณะที่เป็นการบริหารตามลำดับชั้น หรือตามสายการบังคับบัญชา คือ พระพุทธเจ้าทรงดำรงตำแหน่งเป็นธรรมราชา คือ ผู้บริหารสูงสุดในองค์การพระพุทธศาสนา ในลำดับถัดมา พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งพระสารีบุตรให้รองประธาน ด้านงานวิชาการ และพระโมคคัลลานะ อยู่ในตำแหน่งของรองประธานด้านงานบริหาร ซึ่งทั้งสองอยู่ในลำดับถัดมา สำหรับพระอานนที่อยู่ในตำแหน่งเลขานุการส่วนตัวของพระพุทธเจ้า และได้แบ่งหน้าที่การทำงานเป็นลำดับชั้นที่เหมาะสมกับบุคคลตามที่ผู้วิจัยได้เสนอไว้ในแผนภาพที่ ๔.๔

๔.๓.๒ การบริหารโดยใช้หลักลำดับชั้นทางศาสนาอิสลาม

การบริหารในสมัยการปกครองของท่านศาสดา บทบาทของสภาชูรอได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญในทุกกิจการงานที่เกี่ยวกับการรักษาความยุติธรรมและการบริหารจัดการ โดยที่ท่านเองจะคอยดูแลกิจการเกี่ยวกับบัญญัติมาล ส่วนหน้าที่อื่นๆท่านจะมอบหมายให้แก่บรรดาสหายคนอื่นๆเป็นผู้รับผิดชอบ ท่านอุมร์เคยกล่าวว่า ผู้ใดที่ต้องการความกระจ่างเกี่ยวกับวิชาฟิคว จงไปพบกับมุอาซ บินญะบัล และผู้ใดที่ต้องการความช่วยเหลือด้านการเงินจงพาเขาไปพบกับฉัน เพราะอัลลอฮ์ (ช.บ.) ได้มอบให้ฉันเป็นผู้ที่คอยรักษาอะมานะฮ์ในทรัพย์สิน และมีความรับผิดชอบในการแบ่งปัน

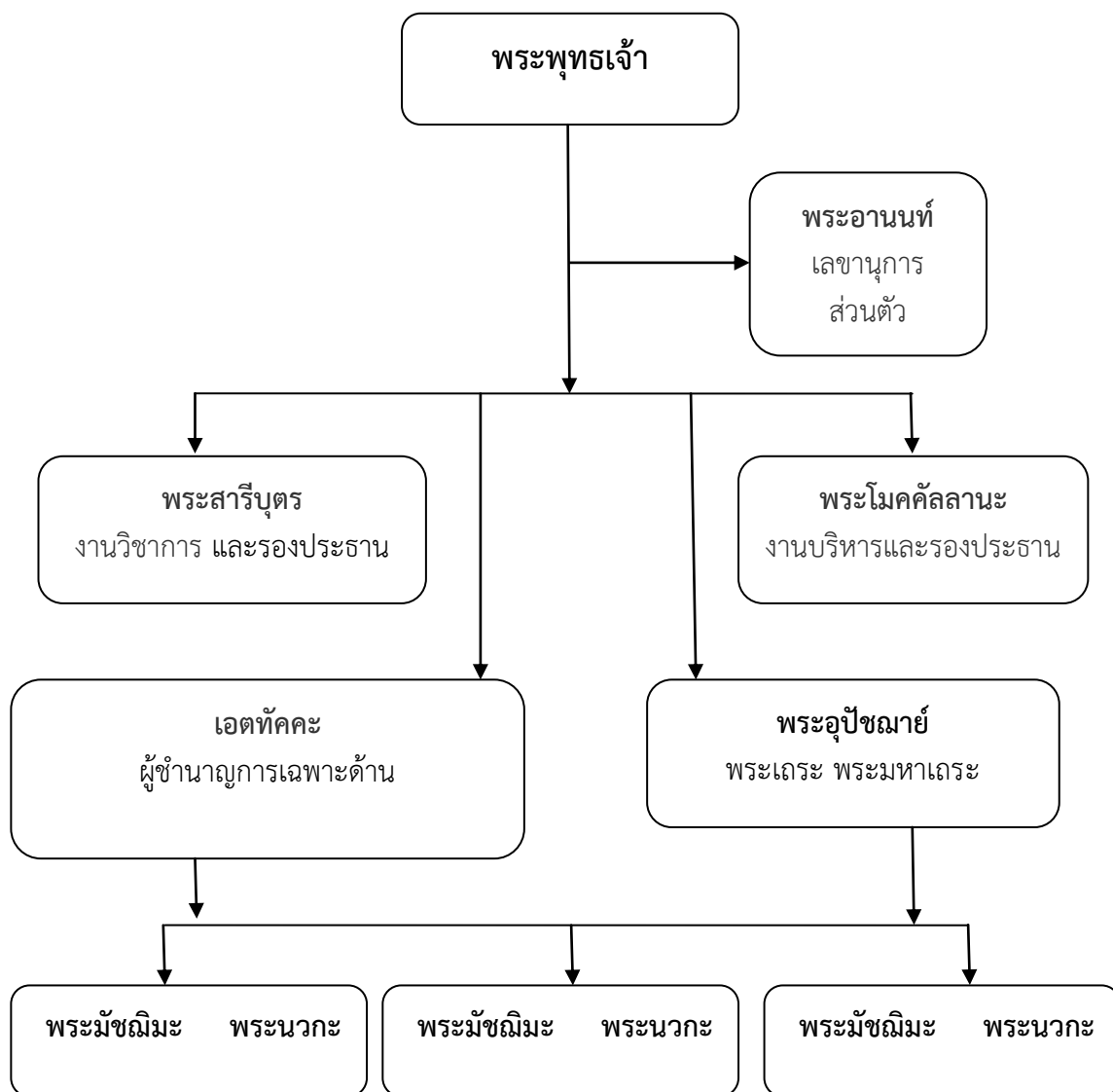
^{๓๓} สมคิด บางโม, องค์การและการจัดการ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิทย์พัฒน์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๙.

ซัยดินามูร์ นับเป็นเคาะลีฟะฮ์ท่านแรก ที่ก่อตั้งกรมต่างๆมาใช้ในการปกครองรัฐ โดยได้นำแบบอย่างการบริหารจากเปอร์เซียและโรม ท่านได้ก่อตั้งกรมสรรพสามิต กรมสารบรรณ และ กรมการทหาร ซึ่งทำหน้าที่ในการควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ของทหารและอัตราค่าตอบแทนของทหาร

ซัยดินามูร์ ได้แยกอำนาจตุลาการออกจากอำนาจบริหาร แยกหน้าที่ในการจัดเก็บภาษี ออกจากหน้าที่ข้าหลวง ท่านได้สั่งการให้เจ้าหน้าที่เฉพาะในการจัดเก็บภาษีออกจากหน้าที่ของ ข้าหลวง ท่านได้สั่งการให้เจ้าหน้าที่เฉพาะในการจัดทำบัญชีที่ดินใช้ประโยชน์ ทั้งนี้เพื่อกำหนดอัตราที่ เหมาะสมที่จะต้องจัดเก็บภาษีหลังจากเกษตรกรได้เก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว การจัดทำบัญชียังเป็น ประโยชน์เพื่อจะได้ทราบจำนวนประชากรในแต่ละแคว้น ซัยดินามูร์ ยังดำเนินมาตรการคุมขังผู้ที่ กระทำความผิดกรณีินทว่าร้าย ซึ่งไม่ได้ต่างจากกรณีการกระทำความผิดอื่น ๆ การขยับขยายอาณา เขตยังคงมีอยู่เสมอ ขณะนั้นคนที่มิใช่ชาติอาหรับและชาติอื่นจำนวนมากได้เข้านับถือศาสนาอิสลาม ท่านจึงได้สั่งการให้มีการสร้างสถานศึกษาเบื้องต้นเพื่อปลูกฝังหลักคำสอนอิสลามให้แก่บุตรหลานของ บุคคลที่เพิ่งเข้ารับศาสนาอิสลาม

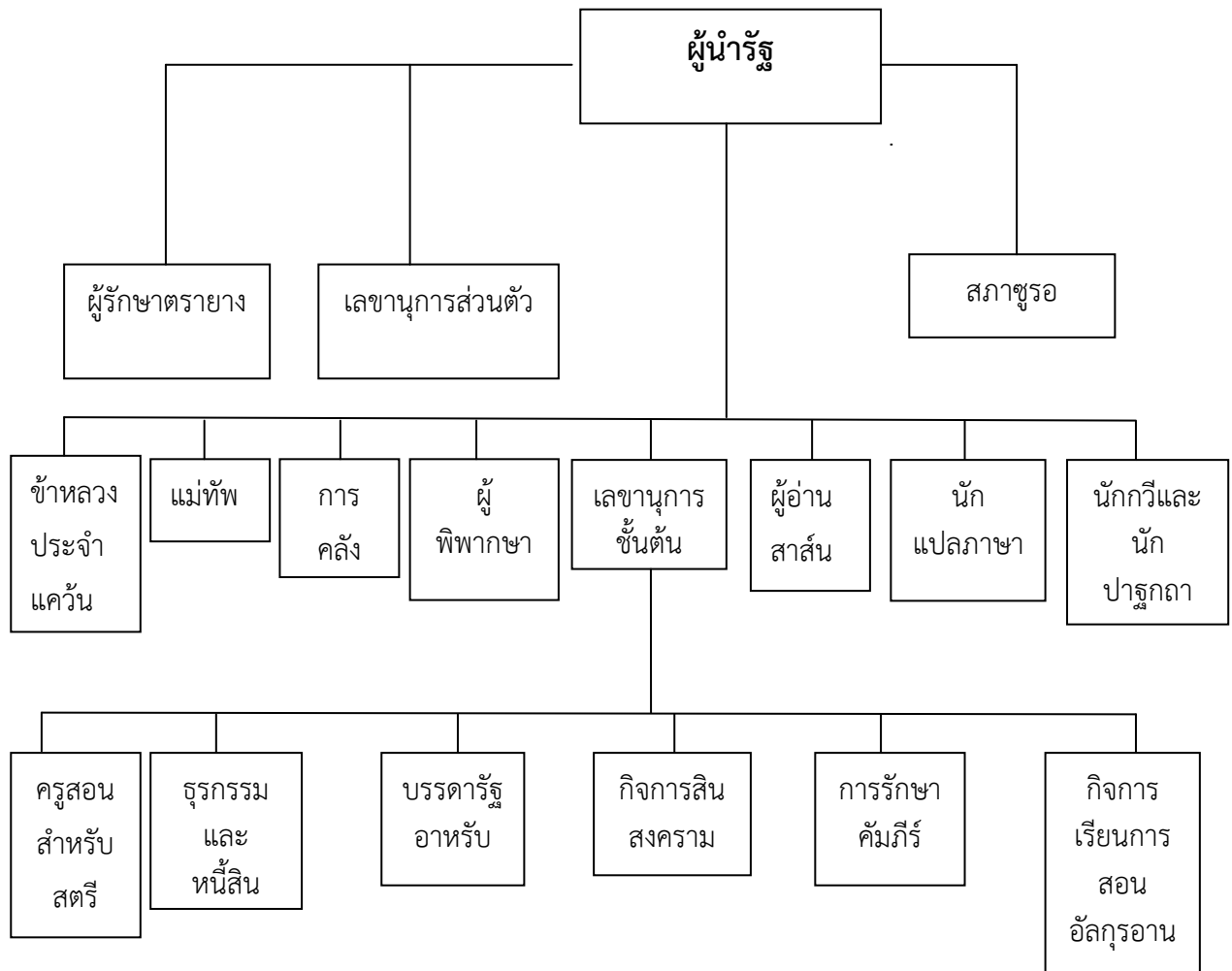
๔.๓.๓ บุรณาการการบริหารโดยใช้หลักลำดับชั้นทางศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

สรุปการบริหารการบริหารโดยใช้ หลักลำดับชั้นในการบริหารองค์การของศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม การบริหารโดยใช้หลักลำดับชั้น เป็นหลักการบริหารซึ่งเป็นที่ยอมรับในทุกองค์การ เป็นหลักการบริหารที่มีประสิทธิภาพ สมาชิกในองค์การมีความเข้าใจชัดเจนในอำนาจหน้าที่ของตน ซึ่งเป็นเรื่องง่ายในการบริหารองค์การ ซึ่งพระศาสดาของทั้งพระพุทธศาสนาและศาสนาอิสลามก็ได้ใช้ หลักลำดับชั้นในการบริหารด้วยเช่นกัน ทั้งสองศาสนาตระหนักดีว่าการจัดการองค์การที่เป็นระบบจะ ทำให้องค์การมีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จ

แผนภาพที่ ๔.๔ การบริหารโดยใช้หลักลำดับชั้นทางศาสนาพุทธ^{๓๔}

^{๓๔} ที่มา : สังเคราะห์โดยผู้วิจัย

แผนภาพที่ ๔.๕ การบริหารโดยใช้หลักลำดับชั้นทางศาสนาอิสลาม^{๓๕}

๔.๔ การใช้หลัก POSDCORB ในการบริหาร

หลักบริหาร POSDCORB คือแนวความคิดของ Gulick และ Urwick ที่มีเนื้อหา กล่าวถึง หลักการเกี่ยวกับหน้าที่ของผู้นำ Gulick และ Urwick ได้กำหนดให้หัวหน้าฝ่ายบริหารที่มี หน้าที่และบทบาทการบริหารอยู่ ๗ ประการ ที่เรียกว่า POSDCORB มีดังนี้

P=Planning หมายถึง การวางแผน การจัดวางโครงและแผนปฏิบัติงานขององค์กรไว้ล่วงหน้าว่าจะต้องทำอะไรบ้างและทำอย่างไร เพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

O=Organizing หมายถึง การกำหนดโครงสร้างขององค์กร การแบ่งส่วนงาน การจัดสายงาน การกำหนดตำแหน่งและหน้าที่ของงานต่างๆอย่างชัดเจน

^{๓๕}อะหมัด อิบรอฮีม อูบูนิน, การบริหารการจัดการในอิสลาม, หน้า ๑๖๐.

S=Staffing หมายถึง การจัดตัวบุคคล การบริหารงานบุคคลในด้านต่างๆ ขององค์การ ได้แก่ การวิเคราะห์อัตรากำลัง การพัฒนาบุคคล การบำรุงรักษาบุคคลให้มีประสิทธิภาพ

D=Directing หมายถึง การอำนวยการ การวินิจฉัยสั่งการของผู้บริหารองค์การ ในการตัดสินใจ การควบคุมบังคับบัญชาและควบคุมปฏิบัติงาน

CO=Co ordinating หมายถึง การประสานงาน การติดต่อประสานงานที่เชื่อมโยงงานของทุกคน ทุกฝ่ายทั้งภายในและภายนอกเพื่อให้งานดำเนินไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้

R=Reporting หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานให้ผู้บริหารและสมาชิกขององค์การได้ทราบความเคลื่อนไหว และความเป็นไปของหน่วยงาน

B=Budgeting หมายถึง การเงินงบประมาณ การจัดทำบัญชี การใช้จ่ายเงินและการควบคุมตรวจสอบด้านการเงินและทรัพย์สินขององค์การ^{๓๖}

๔.๔.๑ POSDCORB ทางศาสนาพุทธ

P=Planning หมายถึง การวางแผน หรือการวางนโยบาย เป็นเรื่องของการคาดเดา เหตุการณ์ล่วงหน้าว่าควรจะทำอะไรก่อนหลัง เช่น พระองค์ทรงวางแผนการประกาศศาสนา หรือ วางแผนการแสดงธรรมเทศนา โดยหลักธรรมที่ผู้นำควรนำมาใช้ในการวางแผน คือ หลักธรรมที่มาจาก หลักสัปปริสธรรม ๗ ได้แก่ อัมมัญญาตา เป็นผู้รู้จักเหตุผล ผู้นำจะดำเนินกิจกรรมอะไรก็ตาม ต้องรู้หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ ถึงกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับองค์การ เกี่ยวข้องกับหน้าที่รับผิดชอบของตน ต่อมาคือ อัตถัญญาตา รู้จักจุดมุ่งหมายและผล คือ รู้จุดมุ่งหมายขององค์การ ว่ามีจุดมุ่งหมายอะไรในการดำเนินนโยบาย และต้องสามารถทำตามเป้าหมายได้ และกาลัญญาตา รู้จักกาล คือ รู้กาลอันควรในการทำกิจต่างๆ เวลาไหนควรทำอะไร ระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่ที่ทรงงาน คุณสมบัติของผู้นำในข้อนี้ ต้องเป็นผู้กระทำการใดๆ ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลาให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา ซึ่งเวลาเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการทำงานให้สำเร็จ

O=Organizing หมายถึง การจัดองค์การในศาสนา พุทธ มีพุทธบริษัท ๔ ส่วน ประกอบด้วย ภิกษุบริษัท ภิกษุณีบริษัท อุบาสกบริษัท อุบาสิกาบริษัท หลักธรรมที่ผู้นำควรนำมาใช้ได้แก่ ปริสัณญตา ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักองค์การของตนเป็นอย่างดีว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร องค์การของตนดำเนินกิจการอย่างไร และต้องมีระบบการจัดการองค์การที่มีประสิทธิภาพ

S=Staffing หมายถึง คณะผู้ร่วมงาน รวมไปถึงการจัดวางสายงาน พระองค์ทรงมอบหมายงานให้เหมาะกับคน put the right man on the right job ใครถนัดด้านใด ก็ทรงยกย่องให้เป็นเอกทัศคนในด้านนั้น ๆ หลักธรรมที่ผู้นำควรนำมาใช้ได้แก่ ปุคคัลัญญาตา รู้จักบุคคล คือ รู้ว่าพนักงานของตนแต่ละคนมีความสามารถด้านไหนบ้าง แต่ละคนมีจุดเด่นจุดด้อยอย่างไร แล้วต้อง

^{๓๖} พระมหาสนอง ปจ โจอ ปการี, ความรู้เบื้องต้นทางการบริหารรัฐกิจ, (นครปฐม : โรงพิมพ์รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๓๖-๓๗).

สามารถจัดคนให้เหมาะกับงานได้ ผู้นำที่ดีต้องสามารถกลบจุดด้อยของพนักงานได้ และต้องดึงจุดเด่นของพนักงานออกมาใช้ให้ได้เช่นกัน

D=Directing หมายถึง พระองค์ทรงวินิจฉัยสั่งการ และกำหนดความเป็นไปขององค์การด้วยเหตุผลและหลักธรรม หลักธรรมที่นำมาใช้ได้แก่ ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำด้วยความปรารถนาสิ่งที่ดี ศึกษาตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัดและพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดความสามารถ และสติปัญญา จะมองเห็นได้ด้วยความรู้ที่กระจ่าง เป็นไปตามธรรม และเพื่อความดีงามเป็นประมาณ อย่างสามัญ ได้แก่ ทำการด้วยความเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา

CO=Co ordinating หมายถึง การประสานงาน การติดต่อประสานงานที่เชื่อมโยงงานของทุกคน ทุกฝ่ายทั้งภายในและภายนอกเพื่อให้งานดำเนินไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ หลักธรรมที่นำมาใช้ได้แก่ พรหมวิหารธรรม หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ หลักธรรมข้อนี้ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับ ผู้นำที่จำเป็นจะต้องประพฤติปฏิบัติมี ๔ ประการดังนี้ **เมตตา** ความรัก ใคร่ปรารถนา มีไมตรี **กรุณา** ความสงสาร คิดช่วยเหลือให้ทุกคนในองค์การได้พ้นจากความทุกข์ **มฤตา** ความเบิกบานพลอยยินดีเมื่อประชาชนหรือปกครองประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ก็รู้สึกชื่นชมยินดีกับความสำเร็จของเขาเหล่านั้น **อุเบกขา** ความวางใจเป็นกลาง คือ อันจะทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญาคือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยความรักและชัง ไม่เข้าเติมเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จทุกข์ พิจารณาเห็นการกระทำของเขาเหล่านั้นตามหลักแห่งกรรม คือการกระทำของเขาเอง ว่าเขาเป็นผู้กระทำขึ้นอันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ

R=Reporting หมายถึง พระองค์ทรงเรียกประชุมเพื่อแจ้งรายงานแก่คณะสงฆ์อยู่เป็นประจำ เป็นอธิปไตยธรรมโดยเน้นเรื่องความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคณะสงฆ์ หลักที่ผู้นำควรนำมาใช้ได้แก่ อธิปไตยธรรม หมั่นประชุมกันเนืองนิจ

B=Budgeting หมายถึง การทำงานประมาณ พระพุทธเจ้าไม่ได้ใช้งบประมาณในรูปแบบของเงินทอง แต่พระองค์ทรงมีต้นทุนทางสังคมที่สูงมาก คือ เรื่องของศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นอริยทรัพย์ที่สามารถบริหารจัดการได้ หลักธรรมที่ผู้นำควรนำมาใช้ได้แก่ มัตตัญญูตา รู้จักประมาณ คือ รู้จักประมาณในการใช้จ่าย รู้กำลัง ความสามารถ งบประมาณ บุคลากรและเทคโนโลยีในการดำเนินงานขององค์การ และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์มาก

๔.๔.๒ POSDCORB ทางศาสนาอิสลาม

โดยหลักการอิสลามทางด้านหลักการศรัทธา ท่านศาสดาเป็นเพียงบุคคลที่ถูกเลือกจากพระผู้เป็นเจ้า ให้มาทำหน้าที่เผยแผ่หลักการอิสลามที่ต้องแก่มนุษยชาติ ดังนั้นสิ่งต่างๆทั้งทางด้านศาสนา สังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และทางด้านต่างๆ จึงไม่ใช่การวางหลักการโดยท่านศาสดา แต่ได้มาจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน ดังนั้นการบริหารงานต่างๆของท่านศาสดาจึงเป็นสิ่งที่ดำเนินไปตามแนวทางหลักการของคัมภีร์นี้ การบริหารงานตามหลักการ POSDCORB โดย

หลักการอิสลามจึงจำเป็นต้องเทียบเคียงจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน อันเป็นแหล่งที่มาของหลักการที่นำมาวางแนวทางโดยท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.)

P=Planning หมายถึง การวางแผน โดยการวางแผนตามหลักศาสนาอิสลามนั้นจะเป็นไปตามที่อัลลอฮ์ (ซ.บ.) ได้บัญญัติไว้ พระองค์ทรงกำหนดหลักการทางการเมืองลักษณะกว้าง โดยได้ประทานมายังท่านรอซูล (ซ.ล.) เพื่อปฏิบัติ ยกตัวอย่างเช่น การวางแผนการเผยแผ่ศาสนาลับๆ หรือจะเป็นการวางแผนในการรับผู้นับถือศาสนาใหม่ ให้มีความปลอดภัยในการเข้ารับอิสลาม รอดพ้นจากอันตรายของชาวกุฟฟาร์ หรือผู้ปฏิเสธศาสนา ซึ่งทั้งสองเหตุการณ์ก็ได้รับผลตอบแทนที่ตั้งไว้ ด้วยเนื่องจากการวางแผนที่ดี โดยการวางแผนในศาสนาอิสลามนั้นต้องไม่ขัดกับคัมภีร์อัลกุรอาน จึงสามารถสรุปได้ว่า การวางแผนตามหลักศาสนาอิสลามนั้นต้องเป็นไปตามหลักการและเหตุผล ซึ่งต้องอยู่ในกรอบของความถูกต้องตามหลักศาสนา

O=Organizing หมายถึง การจัดองค์การในศาสนาอิสลามนั้นเป็นรูปแบบของสภา คือ สภาซุรอ ผู้นำในศาสนาอิสลามจะต้องบริหารงานให้สอดคล้องและยึดคำตัดสินของสภาซุรอเป็นหลักในทุกกรณี โดยมีพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานเป็นธรรมนูญในการปกครอง ท่านจะแบ่งงานออกเป็นส่วนต่าง ๆ โดยใช้สมัยเป็นจุดศูนย์กลางของการบริหารงานอาณাজักร ดูได้จากช่วงเวลาที่ท่านเดินทางอพยพไปเมืองมาดีนะฮ์ ฮุ (เมืองหลวงแห่งแรกของอาณাজักร) ท่านมองหาที่สำหรับสร้างมัสยิดเป็นงานแรกของท่าน ในส่วนของเจ้าเมือง นักบริหารอาณাজักร ที่ต้องมีความรู้ มีความซื่อสัตย์ มีความยุติธรรม เป็นที่ยอมรับของประชาชน หรือในส่วนของศาล ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในหลักการการเงินอิสลามที่ดี รู้จักการใช้จ่ายเงินของอาณাজักรในหนทางศาสนาที่ถูกต้อง หรือในส่วนของพิพากษา ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในกฎหมายอิสลามที่ชัดเจน เพื่อการตัดสินที่เป็นธรรม และต้องไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแม้แต่พี่น้อง หรือแม้แต่ส่วนของผู้ที่การปกครอง จำเป็นต้องเชื่อในตัวผู้นำที่ดี ผู้นำในหลักการ トラบที่ผู้นำยังคงอยู่ในหลักการที่ถูกต้อง

S=Staffing หมายถึง คณะผู้ร่วมงาน จากการแบ่งโครงสร้างทางสังคม ท่านได้ทำการจัดสรรหน้าที่ให้เหมาะสมกับตำแหน่งของแต่ละบุคคล ท่านศาสดาได้ทำการคัดเลือกบุคคลที่มีความฉลาด รอบรู้ในเรื่องของศาสนา รู้จักวิธีการเรียกร้อง และเข้าใจธรรมชาติความเป็นมนุษย์ไปเผยแพร่อิสลามในเมืองมาดีนะฮ์ หลังจากที่ท่านต้องการผู้สนับสนุนให้มากขึ้น ดังนั้นเมืองนี้ในปี ค.ศ. 622 จึงกลายมาเป็นศูนย์กลางการปกครองของอิสลามในเวลาต่อมา แม้ว่าศาสนาอิสลามได้ใช้หลักการผ่านสภาซุรอในการดำเนินงานเกี่ยวกับการบริหารจัดการก็ตาม แต่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธศาสตร์ในตำแหน่งข้าหลวงเพื่อปกครองดูแลในเขตพื้นที่ห่างไกล โดยศึกษาได้จากข้อความที่ว่า ซัยดินาอุมร์ได้เอ่ยกับบรรดาเศาะหาบะฮ์ของเขาว่า จงแนะนำผู้ชายสักคนให้ข้า เพื่อข้าจะได้แต่งตั้งเขาเป็นข้าหลวง ซึ่งผู้ชายคนนั้นเมื่อเขาอยู่ท่ามกลางเผ่าใดเผ่าหนึ่งแล้ว เขาจะไม่เป็นกษัตริย์แต่เสมือนกษัตริย์ เมื่อเขาอยู่ท่ามกลางกลุ่มคนแล้ว เขาเป็นผู้นำและตัวเขารู้สึกว่าเขาก็เป็นสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่มนั้น ผู้ที่ถูกแต่งตั้งเป็นผู้นำในท้องถิ่นนั้นจะต้องเป็นผู้ดำรงความยุติธรรมและ รับฟังเสียงจากประชาชนด้วย จึงสามารถกล่าวสรุปได้ว่า ผู้ปฏิบัติงานในศาสนาอิสลามนั้นจะต้องเป็นผู้มีความสามารถตามเนื้องาน และต้องเอาความทุกข์สุขของประชาชนเป็นใหญ่

D=Directing หมายถึง การวินิจฉัยสั่งการถือเป็นหัวใจสำคัญของการปฏิบัติงาน การสื่อสารที่ชัดเจนทั้งผู้รับสารและผู้ส่งสารจะทำให้การปฏิบัติงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี สำหรับศาสนาอิสลามศาสนที่ใช้สื่อ หรือการติดต่อระหว่างสองฝ่ายจะต้องเป็นเนื้อหาเรื่องราวที่กล่าวไว้ในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน ท่านศาสดาจะตัดสินหรือบัญชาการต่างๆโดยอาศัยหลักการนี้ การวินิจฉัยสั่งการของสภาชุรออนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องไม่ขัดกับหลักคัมภีร์อัลกุรอาน หากคำสั่งของสภาชุรออนั้นขัดกับหลักการของมหาคัมภีร์อัลกุรอาน ก็ให้ถือว่าคำสั่งนั้นไม่เป็นผล ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตาม

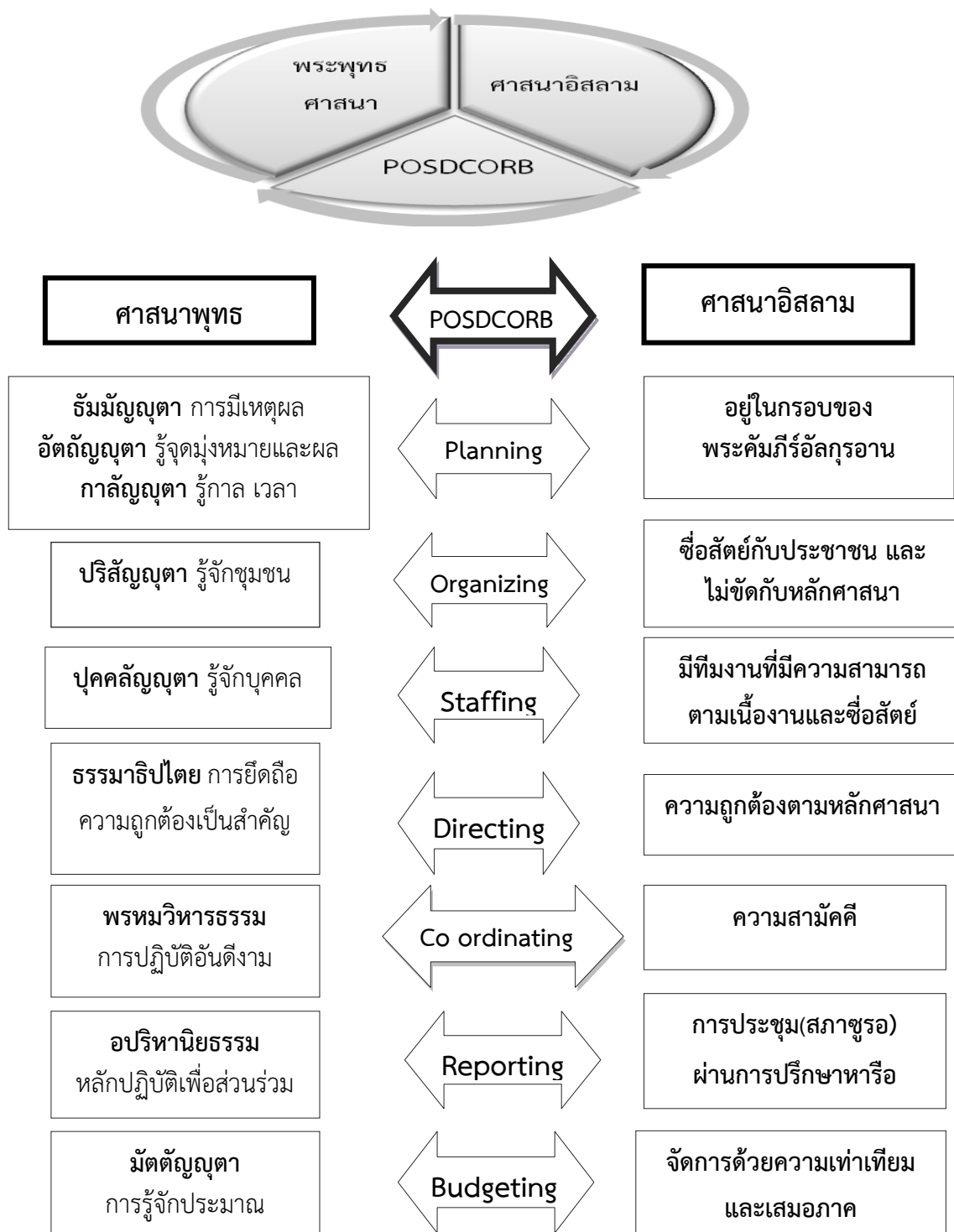
CO=Co ordinating หมายถึง การติดต่อประสานงานในอิสลามนั้นเป็นหน้าที่ของสภาชุรออนี้จะติดต่อประสานงานและมอบหมายคำสั่ง โดยศาสนาอิสลามนั้นก็ได้อ้างถึงหน้าที่ตามหลักศาสนาที่ว่าด้วยความร่วมมือกันภายใน ซึ่งก็คือความสามัคคีนั่นเอง การประสานงานภายในอาณาจักรอิสลาม เป็นสิ่งที่ถูกบัญญัติในคัมภีร์อัลกุรอาน ที่กล่าวว่า “การงานของพวกเจ้าจงปรึกระหว่างพวกเจ้า”(38 : 42) ในสมัยเคาะลีฟะฮ์อุมัยรได้ใช้การประชุมสภาที่ประกอบด้วยผู้มีความรู้ และมีความเชี่ยวชาญโดยไม่ยกเว้นแม้ผู้หญิงหรือเด็ก สามารถแสดงความคิดเห็นต่างๆได้ และท่านไม่อนุญาตบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญออกนอกเมืองหรือออกสงคราม

R=Reporting หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติงาน ท่านศาสดาเป็นผู้ที่ติดตามผลการปฏิบัติงานของข้าราชการอยู่เป็นประจำ โดยการรายงานผลของพวกเขา รวมทั้งการรับรู้จากประชาชน ในการรับรู้จากข่าวสารต่างๆ รวมทั้งรับทราบความคืบหน้าในการดำเนินงาน หาแนวทางแก้ไข ปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

B=Budgeting หมายถึง การบริหารงบประมาณ การจัดทำบัญชี ในศาสนาอิสลามนั้นจะเป็นลักษณะที่มุ่งเน้นความสุขของสมาชิกทั้งหมด ทุกคนมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรอย่างยุติธรรมและเท่าเทียมกัน จากคำกล่าวของท่านรอซูล (ซ.ล.) ที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีสิทธิที่เท่าเทียมกันในสามประการคือ น้ำ ทุ่งหญ้า และไฟ^{๓๓๗} จากข้อความแสดงให้เห็นว่าศาสนาอิสลามไม่อนุญาตให้ผู้ใดผู้หนึ่งผูกขาดหรือถือสิทธิในการเป็นเจ้าของทรัพยากรแต่เพียงผู้เดียว แต่ให้ทุกคนสามารถใช้ทรัพยากรได้อย่างเท่าเทียมกัน ในเรื่องการจัดทำงบประมาณ ค่าใช้จ่ายของอาณาจักรอิสลาม มีการทำบัญชีสมุดรายรับรายจ่าย เมื่องานทางด้านนี้มีจำนวนมากขึ้น เคาะลีฟะฮ์อุมัยรจึงจัดตั้งกองคลังโดยเฉพาะ เริ่มผลิตเหรียญเงินและเหรียญทองขึ้น เพื่อใช้ในราชอาณาจักร ท่านได้ตั้งกรมบัญชีกลางเพื่อจัดเก็บรายได้และรายจ่ายเงินเดือนเจ้าหน้าที่และเงินอุดหนุนประชาชน

^{๓๓๗} อะหมัด อิบรอฮีม อบูซัน, การบริหารจัดการในอิสลาม, หน้า ๓๕.

๔.๔.๓ บุรณาการใช้หลัก POSDCORB ในการบริหารทางศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

แผนภาพที่ ๔.๖ การบริหารโดยใช้หลัก POSDCORB ในศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม^{๓๘}

^{๓๘} ที่มา : สังเคราะห์โดยผู้วิจัย

๔.๕ คุณลักษณะ คุณสมบัติและหลักธรรมของผู้นำที่ดี

๔.๕.๑ คุณลักษณะ คุณสมบัติและหลักธรรมของผู้นำที่ดีตามหลักศาสนาพุทธ

ผู้นำในทางพระพุทธศาสนานั้น ผู้นำสูงสุดในสมัยพุทธกาลก็คือ พระศาสดา มีอธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงนำหมู่ชื่อว่าพระศาสดาเหมือนผู้นำหมู่เกวียนย่อมนำหมู่เกวียนข้ามที่กัณดาร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นผู้นำโดยวิเศษ เป็นผู้ตามแนะนำ ทรงให้รู้จักประโยชน์ให้พิจารณา ให้เพ่งประโยชน์ ทรงทำให้เลื่อมใสได้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงชื่อว่าผู้ทรงนำหมู่ เพราะว่าพระพุทธานั้นทรงมีพระนามว่า นายโก และวินายโก ไวพจน์อย่างหนึ่งที่เรียกพระพุทธเจ้า ก็คือ นายก แปลว่า ผู้นำ^{๓๙}

สำหรับพระพุทธเจ้าแล้วผู้นำก็คือ ผู้ที่ทำการเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์หรือมนุษยชาติทั้งปวง ผู้นำนั้นเป็นผู้ที่ตั้งใจทำการเพื่อประโยชน์แก่หมู่ชน แก่ญาติมิตร เพื่อนร่วมชุมชน เพื่อนร่วมชาติ เพื่อนร่วมสังคม หรือแก่องค์กรนั้น ๆ

ศาสนา พุทธให้ความสำคัญเกี่ยวกับผู้นำในการบริหารนี้มากโดยมีคำสอนที่พูดถึงเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำ ดังที่ปรากฏอยู่ในทฎิปปาป นิทสูตรว่าผู้นำจะต้องประกอบด้วยลักษณะดังนี้คือ

๑. จักขุมา คือ เป็นผู้มียุติวิสัยที่กว้างไกล มองสภาพเหตุการณ์ออกและจะวางแผนเตรียมรับหรือรุกได้อย่างไร
๒. วิรุโธ คือ เป็นผู้ชำนาญในงาน รู้จักวิธีการ ไม่บกพร่องในหน้าที่ที่ตนได้รับผิดชอบ
๓. นิสสยสัมปันโน คือ เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีและได้รับความเชื่อถือจากผู้อื่น^{๔๐}

ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ ในสุวณณหังสชาดก อัมปทานวรรค ขุททกนิกาย ได้กล่าวถึงคุณธรรมของผู้ปกครองหรือธรรมของพระราชา ๑๐ ประการ คือ

๑. ทาน (ให้ปันประชา) คือบำเพ็ญตนให้เป็นผู้ให้โดยมุ่งปกครองหรือทำงานเพื่อให้เขาได้ มิใช่เพื่อจะเอาจากเขา เอาใจใส่อำนวยความสะดวกจัดสรรความสงเคราะห์ อนุเคราะห์ให้ประชาราษฎร์ได้รับประโยชน์สุข มีความสะดวกปลอดภัย ตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อน ประสบทุกข์ และให้ความสนับสนุนแก่คนที่ทำความดี

๒. ศีล (รักษาความสุจริต) คือ ประพฤติดีงามสำรวมกายและวจีทวารประกอบการสุจริต รักษาจิตดีคุณ ประพฤติให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นทีเคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ผู้ใดจะดูแคลน

๓. ปริจจาคะ (บำเพ็ญกิจด้วยความเสียสละ) คือสามารถเสียสละความสุขสำราญส่วนตน ตลอดจนชีวิตของตนได้ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๔. อาชวชะ (ปฏิบัติภาระโดยซื่อตรง) คือซื่อตรงทรงสัตย์ไรรمایาปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

^{๓๙} พระมหาสุบัตติ สุปณฺธิโต (จันทร์สว่าง), “ศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของพระมหาปชาบดีโคตรมี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓.

^{๔๐} อัง จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๐๓.

๕. มัททวะ (ทรงความอ่อนโยนเข้าถึงคน) คือมีอัธยาศัยไม โยหยังหยาบคาย กระด้าง ถีตจน มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ควรได้รับความรักภักดี แต่มีขาดยาเกรง

๖. ตปะ (พันมัดด้วยเภากิเลส) คือแผดเผากิเลส ตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำจิต ระวังยับยั้งข่มใจ ไม่หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญ และการปรนเปรอมีความเป็นอยู่สม่ำเสมอ หรือเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ สามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจในหน้าที่ให้สมบูรณ์

๗. อักโกธะ (มีเหตุผลไม่โกรธา) คือ ไม่กราดเกรี้ยวไม่วินิจฉัยความ และกระทำการด้วยอำนาจความโกรธ มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองชุ่น วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันสุขุมราบเรียบตามธรรม

๘. อวิหิงสา (มือหิงสาน่าร่มเย็น) คือ ไม่หลงระเรีงอำนาจ ไม่บีบคั้นกดขี่มีความกรุณา ไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใด ด้วยอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๙. ชันติ (ชนะชัยด้วยขันติ) คืออดทนต่องานที่ตรากตรำ อดทนต่อความเหนื่อยยากถึงจะลำบากกายเหนื่อยหน่ายเพีย ังไรก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกยั่ว ถูกยั่วยุด้วยถ้อยคำเสียดสี ถากถางอย่างไรก็ไม่หมกมุ่นใจ ไม่ยอมละทิ้งกิจกรณียที่บำเพ็ญโดยธรรม

๑๐. อวิโรธนะ (มีปฏิบัติคลาดจากธรรม) คือ ประพฤติมิให้ผิดจากประศาสนธรรม อันเป็นประโยชน์สุขความดีความงาม ของรัฐและราษฎร์เป็นที่ตั้ง อันใดประชาราษฎร์ปรารถนา โดยชอบธรรมก็ไม่ขัดขืน การใดจะเป็นไปโดยชอบธรรมเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนก็ไม่ขัดขวาง วางตนเป็นเป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำดีร้าย ลากสัการะ หรืออิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ใด ๆ ตั้งมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือความเที่ยงธรรมที่ดี นิติธรรมคือระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็ดีไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป ๔๑

ราชสังคหัตถุ สังคหัตถุของพระราชา ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจประชาชนหลักการสงเคราะห์ประชาชนของพระราชา มี ๔ ประการ คือ

๑. สัสตเมธะ คือ ฉลาดบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร รู้จักส่งเสริมการเกษตรกรรมให้อุดมสมบูรณ์ โดยเข้าไปศึกษาถึงสภาพปัญหา และความต้องการของราษฎร เพื่อแสวงหาแนวทางที่เหมาะสม และดำเนินการสงเคราะห์ หรือช่วยเหลือให้ผลต่อไป

๒. บุริสเมธะ คือ ฉลาดบำรุงข้าราชการ ให้กำลังใจเจ้าหน้าที่ ข้าราชการที่ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ส่งเสริมคนดีมีความสามารถ และจัดสวัสดิการที่ดี

๓. สัมมาปาสะ คือ ผู้ประสานปวงประชา คือ ฉลาดในการแก้ปัญหาสังคม รู้จักผูกน้ำใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น การจัดกองทุนให้กู้ยืม โดยคิดอัตราดอกเบี้ยต่ำ เป็นต้น เพื่อนำไปประกอบอาชีพต่างๆ ทั้งในด้านอุตสาหกรรม และพาณิชยกรรม

๔. วาขเปยยะ คือ ความมีวาจาอันดูดีมีน้ำใจ รู้จักพูดจาปราศรัยยกย่องเชิดชู ชี้แจงแนะนำ รู้จักถามทุกข์สุขของราษฎรทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐาน มีประโยชน์ เป็นทางแห่งความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน ^{๔๒}

พุทธวิธีการสื่อสาร การบริหารของพระพุทธเจ้า ก็คือความสามารถในการสื่อสารกับคนทั่วไป ในการสื่อสารเพื่อการบริหาร

๑. สันติสนา คือ อธิบายขั้นตอนการดำเนินงานได้ชัดเจน ช่วยให้สมาชิกปฏิบัติตามได้ง่าย

๒. สมาทปนา คือ อธิบายให้เข้าใจและเห็นชอบกับวิสัยทัศน์ และต้องจงใจให้ทำตามได้

๓. สมุตเตชนา คือ ปลุกใจให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเองและความกระตือรือร้นในการไปสู่เป้าหมาย

๔. สัมปหังสนา คือ สร้างบรรยากาศในการทำงานร่วมกันแบบกัลยาณมิตร ให้สมาชิกมีความสุขในการทำงาน

คุณวุฒิ คือ คุณสมบัติของนักบริหาร คุณลักษณะบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งในฐานะนักบริหาร มี ๓ ประการ ได้แก่

๑. ศรัทธาวุฒิ ความเจริญด้วยศรัทธา ความเชื่อที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา และหลักธรรมต่าง ๆ

๒. ศีลวุฒิ คือ ความเจริญด้วยศีล เป็นความเจริญด้วยระเบียบวินัย เคารพความยุติธรรม เคารพในกฎระเบียบของสังคมและประเทศชาติ

๓. ปัญญาวุฒิ คือ ความเจริญด้วยปัญญา มีความเฉลียวฉลาด มีปฏิภาณ ใช้หลักเหตุผลในการบริหาร

ลักษณะทางกายภาพของผู้นำตามหลักศาสนาพุทธ

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงบุคคลที่จะก้าวขึ้นมาเป็นผู้บริหารนั้นไม่ใช่ใครอยากจะทำขึ้นมาเป็นก็ได้ พระพุทธศาสนา ได้กำหนด คุณสมบัติ ของนักบริหารไว้เรียกว่า ราชพละ คือ กำลังของพระราชา หมายถึง กำลังของนักการเมือง นักปกครอง

พาหาลัง ได้แก่ กำลังแขน หรือกำลังกาย กล่าวคือการมีร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์ด้วยอาการครบ ๓๒ ไม่เป็นคนพิการพิการ มีสุขภาพพลานามัยเข้มแข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ มีเพศสมบูรณ์ ไม่วิบัติ หากเป็นชายก็เป็นชายสมบูรณ์ หากเป็นหญิงก็เป็นหญิงสมบูรณ์ ซึ่งพระพุทธศาสนา เรียกว่า ลิงคสมบัติ มีความเป็นชาย (ปुरुสภาวะ) หรือความเป็นหญิง (อิตถิภาวะ) สมบูรณ์ชัดเจน มิใช่เป็นคนสองเพศ

๑. สุตัญฐานา มีทรวดทรงดี สมส่วน คือ ผู้ที่ไม่สูงไม่เตี้ยเกินไป มีองค์ประกอบของร่างกายเหมาะสมทั้งส่วนศีรษะ ส่วนลำตัวและส่วนเท้า มีองค์พหพหรืออวัยวะน้อยใหญ่ครบอาการ ๓๒ ตั้งอยู่ในตำแหน่งของตนอย่างสมบูรณ์ดี

^{๔๒} ส. ส. (ไทย) ๑๕/๓๕/๑๐๐.

๒. สุรูปตา มีรูปร่างดี คือ มีอวัยวะน้อยใหญ่ ตั้งปลายเส้นผมจรดปลายเท้ามีความสวยงาม ไม่พิกลพิการ แปลกประหลาด เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก ตา หู จมูก ลิ้น ไม่บิดเบี้ยวผิดรูป มีความสวยงามสมบูรณ์ดี

๓. สุวัณณาตา มีผิวพรรณดี คือ ผ่องแผ้ว ผุดผาด เปล่งปลั่ง สดใส ไม่ตกรักระ ไม่มีซีแมลงวัน สมวัย สมฐานะ รู้จักประดับตกแต่งร่างกาย แต่งตัวดี ใช้เสื้อผ้าที่เหมาะสมกับตนเอง

๔. สุสุรตา มีเสียงดี คือ มีเสียงดุษเสียงพรหม มีองค์ประกอบของเสียงที่ดี ๘ ลักษณะ คือ ไพเราะ (วิสสุทฺถุ) ชัดเจน (วิญญูโย) นุ่มนวล (มัญญุ) ขวานฟัง (สวณีย) กลมกล่อม (พินทุ) ไม่แหบพร่า (อวิสารี) ลึกซึ้ง (คัมภีร์) และ ก้องกังวาน (นินนาที)

๔.๕.๒ คุณลักษณะ คุณสมบัติและหลักธรรมของผู้นำที่ดีตามหลักศาสนาอิสลาม

การปฏิบัติตนของผู้นำต่อผู้ใต้บังคับบัญชาได้แก่

๑. จะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีงามในทุกๆด้าน
 ๒. รักษาความสัมพันธ์อันดี ขณะเดียวกันให้ความสำคัญต่อในหน้าที่ของตนที่มีต่อประชาชนและปฏิบัติอย่างเป็นธรรมในทุกเรื่อง
 ๓. ขอความเห็นจากผู้อื่น ขณะเดียวกันให้เกียรติในความคิดเห็นของผู้อื่น
 ๔. ฝึกฝนประชาชนให้ปฏิบัติด้วยความรับผิดชอบ
 ๕. มีความเชื่อมั่นในความสามารถของประชาชนในการทำงานที่ได้รับมอบหมาย
 ๖. คอยสอดและสังเกตการณ์ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบที่ได้มอบหมายให้แก่ประชาชนฝึกฝนตนเองให้มีจริยธรรมที่ดีงาม^{๔๓}
- ท่านอิหม่ามอะลี ได้กล่าวเกี่ยวกับคุณลักษณะด้านลบต่างๆของผู้นำไว้ว่าไม่สมควรที่เขามีคุณลักษณะเหล่านี้คือ**
๑. ไม่สมควรเป็นผู้ที่ตระหนี่ถี่เหนียว เพราะจะทำให้เขาเกิดความละโมภในทรัพย์สินของประชาชน
 ๒. จะต้องไม่เป็นผู้ที่โง่เขลา เพราะจะทำให้ประชาชนหลงทาง อันเกิดจากความโง่เขลาของตน
 ๓. จะต้องไม่เป็นผู้ที่หยาบกระด้าง เพราะจะทำให้เขาทำลายความสัมพันธ์ต่อประชาชน ด้วยกับความหยาบกระด้างของตน
 ๔. จะต้องไม่เป็นผู้ไร้ความยุติธรรมในการแบ่งสรรทรัพย์สิน อันจะทำให้เขาเลือกที่จะให้ความสำคัญต่อคนกลุ่มหนึ่งโดยละทิ้งคนอีกกลุ่มหนึ่ง
 ๕. จะต้องไม่เป็นผู้รับสินบนในการตัดสินความ เพราะจะทำให้เขาทำลายสิทธิต่างๆ ของประชาชน และจะยับยั้งตนจากการปฏิบัติตามข้อกำหนดต่างๆ ของพระผู้เป็นเจ้า
 ๖. จะต้องไม่เป็นผู้ละทิ้งขุนนะฮฺ (แบบฉบับ) ของท่านศาสดา (ซ.ล.) อันจะทำให้ประชาชาติต้องพบกับความวิบัติ”

^{๔๓} อะหมัด อิบรอฮีม อูซุน, การบริหารการจัดการในอิสลาม, หน้า ๒๒๑.

คุณลักษณะและเงื่อนไขของผู้นำหรือผู้ปกครอง

๑. ความมีศรัทธา (อิหม่าน) ผู้ปกครองแห่งอิสลามจะต้องมีศรัทธามั่นต่ออิสลาม ต่อหลักคำสอนต่างๆของคัมภีร์อัลกุรอานและแบบฉบับ(ซุนนะฮฺ) ของท่านศาสดา (ซ.ล.)

๒. ประสพการณ์และความสามารถ ประสพการณ์ ความรู้ ความสามารถและความมีประสิทธิภาพ คือเงื่อนไขสำคัญขั้นพื้นฐานของการเข้ารับตำแหน่งการปกครองและการเป็นผู้นำตลอดช่วงเวลา

๓. ความเข้าใจที่ลึกซึ้งทางด้านการเมือง ความรู้และความสามารถในตัวของผู้ปกครองเพียงอย่างเดียวถือว่ายังไม่เพียงพอ ทว่าจำเป็นจะต้องมีมุมมองที่ลุ่มลึกทางด้านการเมืองด้วย เพื่อจะได้ไม่ถูกครอบงำและปราชัยต่อบุคคลอื่นๆ และจะได้ไม่ถูกเล่นให้กลวงต่างๆในการบริหารกิจการงานของประเทศ

๔. ความยุติธรรม คุณลักษณะที่สำคัญที่สุดซึ่งจำเป็นที่ผู้ปกครองจะต้องมี นั่นก็คือคุณลักษณะของความยุติธรรม ความซื่อตรง และความสะอาดบริสุทธิ์จากความชั่ว

๕. ความเป็นบุรุษเพศ แม้ว่าอิสลามจะกำหนดเงื่อนไขในตัวผู้ปกครองและผู้พิพากษาคดีความว่าจะต้องเป็นเพศชาย แต่ก็ได้หมายความว่าต้องการที่จะลดสถานภาพของสตรีหรือเป็นการถูกเหยียดหยามสตรี แต่ทว่าการกระทำดังกล่าวนี้ก็เนื่องมาจากการพิจารณาถึงเงื่อนไขต่างๆทางธรรมชาติและบรรดาคุณลักษณะเฉพาะทางด้านโครงสร้างของสตรี หลักเกณฑ์ขั้นพื้นฐานของ “การแบ่งงาน” เป็นตัวกำหนดว่า ทุกๆการกิจการงานจำเป็นจะต้องถูกมอบหมายให้กับบุคคลที่คู่ควรและมีความเหมาะสมต่องานนั้นๆ

๖. ความรู้และความเข้าใจต่อบทบัญญัติแห่งอิสลาม การปกครองของอิสลามคือการปกครองของบทบัญญัติ ผู้ปกครองที่จะทำหน้าที่ดำเนินบทบัญญัตินี้จะต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบัญญัติแห่งพระผู้เป็นเจ้า

๗. ผู้ปกครองจะต้องเป็นบุตรที่เกิดจากการสมรสที่ถูกต้องตามศาสนบัญญัติ

จุดประสงค์จากเงื่อนไขข้อนี้ก็คือ ผู้นำหรือผู้ปกครองจะต้องไม่ใช่บุตรที่เกิดมาจากการล่วงละเมิดประเวณี(ซินา) และบุคคลที่ถือกำเนิดขึ้นมาจากการล่วงละเมิดประเวณี(ซินา) ไม่สามารถที่จะมาเป็นผู้นำของปวงชนมุสลิมได้ ด้วยศาสนามีเจตนารมณ์ว่าเป็นการสกัดกั้นการร่วมละเมิดประเวณี(ซินา)และพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนทางเพศ และผู้ที่ละเมิดประเวณี(ซินา)จะได้ตระหนักว่า เป็นเรื่องที่ทำให้เกิดความเสียหายต่อตนเองและครอบครัว และศาสนายังถือว่าการผิดประเวณี(ซินา)เป็นสิ่งต้องห้าม(ฮะรอม) และเป็นสิ่งที่น่าเกลียดยิ่ง เป็นการแสดงภาพลักษณ์ที่ตกต่ำของจริยธรรม^{๔๔}

คุณลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำในองค์การ ที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาอิสลาม ตามที่นักวิชาการอุซูลุดดีน ได้รวบรวมจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน และแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) มีดังนี้

๑. มีสัจจะ พูดจริง ทำจริง คิดจริง จริ่งใจ ไม่โกหก ไม่เหลาะแหละ (ศิดก์)

^{๔๔} อะยาตุลลอฮ์ ญะอ์ฟร์ ซุบฮานี , “พื้นฐานการปกครองแบบอิสลาม” , <

http://www.sahibzaman.com/index.php?option=com_content&view=article&id=193:2011-04-12-03-57-10&catid=30:2011-03-11-19-34-28&Itemid=60>, เข้าถึงเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๖.

๒. ซื่อสัตย์สุจริต ไว้วางใจได้ เชื่อถือได้ เคารพนับถือได้ ไม่บิตพัว ไม่ละเมิด (อะมานะฮ์)

๓. ฉลาดมีไหวพริบ แก้ไขปัญหาได้ ความรู้ดี ความสามารถ (พะกูนะฮ์)

๔. สื่อสารดี มีมนุษยสัมพันธ์ เผยแพร่ เปิดเผย (ต๊อบลิฆ)

สี่ประการนี้ เป็นคุณสมบัติที่วายิบ(จำเป็นอย่างยิ่ง)สำหรับผู้นำ และเป็นรากฐานของความเป็นผู้นำทุกระดับ ในทุกยุคสมัย

๕. มีเมตตาสูง เป็นห่วง ช่วยเหลือ เผื่อแผ่ (เราะห์มะฮ์)

๖. นอบน้อม ถ่อมตน ไม่เย่อหยิ่งจองหอง (ตะวาฏอ์)

๗. สำรวม เคร่งครัด มีระเบียบวินัย บุคลิกภาพมั่นคง (คุชอ์)

๘. สุภาพ อ่อนโยน ยิ้มแย้ม เป็นกันเอง ไม่ถือตัว (ลัยยินะฮ์)

๙. ตัดสินใจเด็ดขาด ไม่โลเล (อะซัม)

๑๐. มุ่งมั่น จิตใจมั่นคง มอบหมายต่ออัลลอฮ์ (ตะวัคคัล)

๑๑. อภัย ไม่ถือโทษ ยกโทษ เปิดโอกาสให้ผู้อื่นปรับปรุงตัวเอง (อัฟว์)

๑๒. กล้าหาญ ไม่อ่อนแอ ไม่ขี้ขลาด (วะย้าอ์)

๑๓. เสียสละ สุจริต จริ่งจัง บากบั่น พากเพียร ขยัน (มุญาฮะดะฮ์)

๑๔. ยึดระเบียบ มีจุดยืนมั่นคง แน่วแน่ (อิสติกมะฮ์)

๑๕. มีความตั้งใจที่บริสุทธิ์เพื่ออัลลอฮ์ ไม่ลำพอง ไม่โอ้อวด ไม่คุยอวด (อิกลาศ)

๑๖. อุดหนุน เยือกเย็น สุขุม ระวัง อารมณ์ดี (ศ็อบร์)

๑๗. บริการผู้อื่น ให้ความสำคัญแก่ผู้อื่น (คิদ্มะฮ์)

๑๘. ให้เกียรติผู้อื่น (อิกรอม)^{๔๕}

ลักษณะทางกายภาพของผู้นำตามหลักศาสนาอิสลาม

ศาสนาอิสลามก็กล่าวลักษณะทางกายภาพของผู้นำไว้เช่นเดียวกับพระพุทธศาสนา โดยศาสนาอิสลามกล่าวว่า

จากอนัส อิบน์ มาลิก กล่าวถึงรูปร่างของท่านรอซูล (ซ.ล.)ว่า

“ท่านรอซูล (ซ.ล.) มีรูปร่างสมส่วนไม่สูงและไม่ต่ำจนเกินไปร่างสง่างามสมส่วน ผมไม่หยิกและไม่สยายจนเกินไปมีสีน้ำตาลดำ เมื่อเดินจะเดินเร็วๆ”^{๔๖}

จากอัลบัรรอ อิบน์ อาชิบ เล่าว่า

“ท่านรอซูล (ซ.ล.) เป็นชายที่มีรูปร่างสมส่วนใหญ่กว้าง ผมดกถึงตึงหู เมื่อท่านสวมเสื้อคลุมสีแดงฉันไม่เคยเห็นใครสวยสง่าเท่าท่าน”^{๔๗}

จากอัลบัรรอ อิบน์ อาชิบ เล่าว่า

^{๔๕} คณะกรรมการจัดงานเมาลิดกลางแห่งประเทศไทย อิจเราะฮ์ศักราช ๑๔๑๕, หนังสืออนุสรณ์งานเมาลิดกลางแห่งประเทศไทย ปีที่ ๓๕ อิจเราะฮ์ศักราช ๑๔๑๕, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์บริหารกิจการศาสนาอิสลามแห่งชาติ, ๒๕๓๗), หน้า ๙๖ – ๙๗.

^{๔๖} อัลฮาดิษ บันทึกโดย อิหม่ามอัตติรมิซีย

^{๔๗} อัลฮาดิษ

“ฉันไม่เคยเห็นจนผมยาวในเสื้อคลุมสีแดงของใครจะสง่าเท่าของท่านรอซูล (ช.ล.) ผมของท่านประป่าไหลผึ่งไม่เตี้ยจนเกินไปและไม่สูงมากนัก”^{๔๘}

จากอลี อิบน์ อบี ฏอสิบ เล่าว่า

“ท่านนบีไม่สูงหรือเตี้ยจนเกินไป ฝ่ามือฝ่าเท้าใหญ่ ศีรษะและกระดูกท้ายทอยก็ใหญ่ ขนที่หน้าอกยาว เมื่อเดินจะเดินคล้ายเดินลงสู่ที่ลาด(เร็ว) แม้คนสมัยก่อนหรือหลังท่าน ฉันก็ไม่เคยเห็นเช่นท่านเลย”^{๔๙}

จากอลี อิบน์ อบี ฏอสิบ เล่าว่า

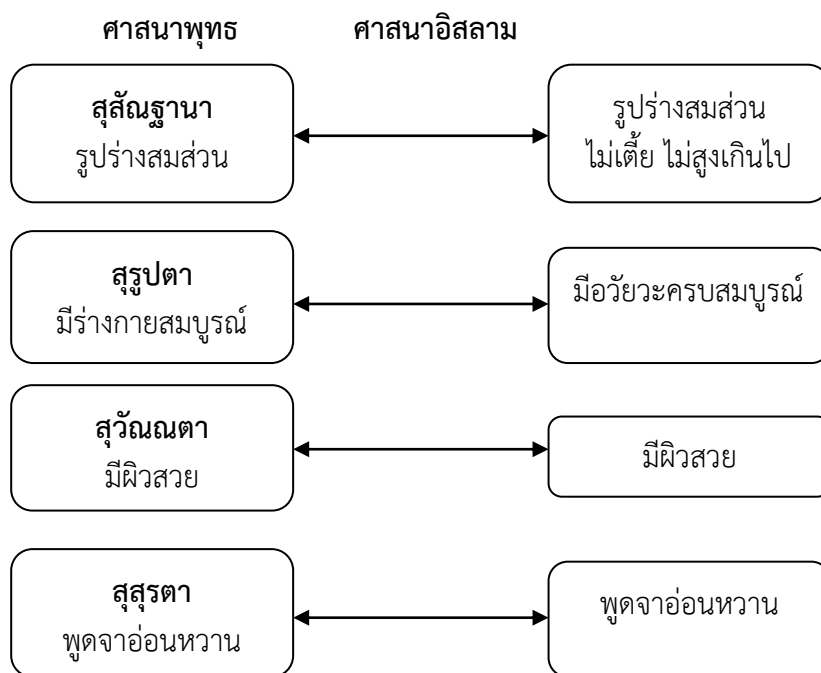
“ท่านรอซูล (ช.ล.) มีรูปร่างที่ไม่สูงจนเกินไป และไม่เตี้ยจนเกินไปสมส่วนในกลุ่ม ผมไม่หยิกแต่ก็ไม่สยาย เป็นลอนอยู่บ้าง ไม่อ้วนและไม่ผอมจนเกินไป ใบหน้ากลม ผิวขาวอมแดง คางไม่ยาว ดวงตาดำสนิทคิ้วงาม ไหล่ผาย ขนหน้าอกยาว ฝ่ามือ ฝ่าเท้าหนา ลักษณะเดินจะมั่นคงเหมือนเดิมทางลาด(เร็ว) เวลาจะหันจะหันทั้งตัวระหว่างไหล่จะมีตรานบี กล่าวคือเป็นตราประจำของบรรดานบีทั้งหลาย ใจกว้างต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน มีสัจย์จริงต่อเพื่อนมนุษย์ในการพูด กิริยาอ่อนน้อม ให้เกียรติผู้อื่น ใครพบใครเห็นก็เกรงใจ ใครวิสาสะด้วยก็มีใจรัก จนมีผู้กล่าวถึงท่านว่าไม่เคยเห็นใครก่อนจากนี้หรือหลังนี้ที่จะเหมือนท่าน”^{๕๐}

ศาสนาอิสลามนั้นก็เช่นเดียวกับศาสนาพุทธที่กล่าวถึงการมีลักษณะที่ดีของผู้นำทางศาสนาพุทธนั้นได้กล่าวถึงราชพละ คือ กำลังของพระราชา หมายถึง กำลังของนักการเมือง นักปกครองนักบริหาร ส่วนศาสนาอิสลามนั้นได้กล่าวลักษณะที่ดีทางกายภาพของศาสดามุฮัมมัด(ช.ล.) ซึ่งเป็นผู้นำจากอัลฮาดิษที่ถูกบันทึกไว้สามารถสรุปความสัมพันธ์ได้จากแผนภาพ ๔.๗ ดังกล่าว

^{๔๘} อัลฮาดิษ

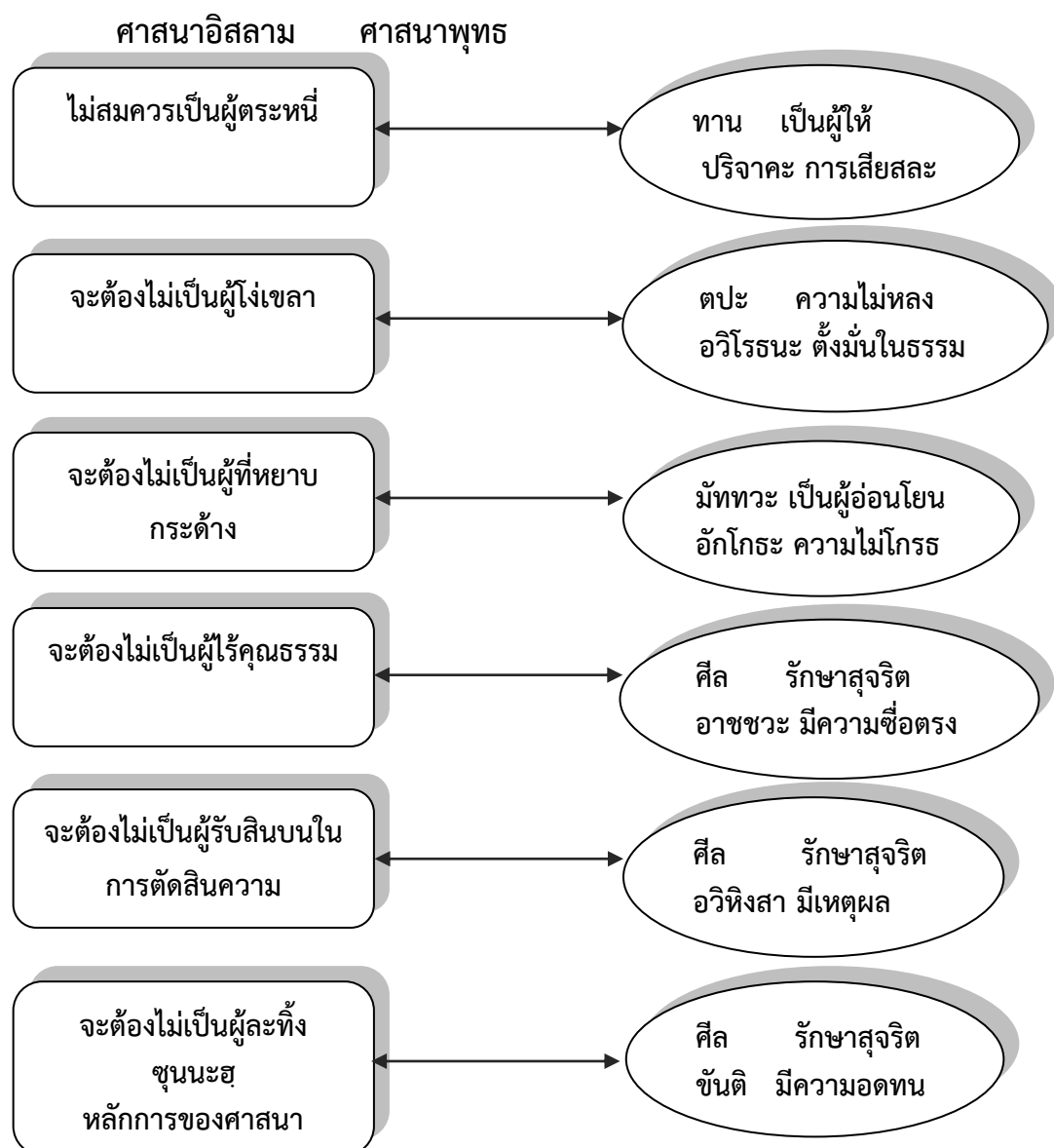
^{๔๙} อัลฮาดิษ

^{๕๐} อัลฮาดิษ

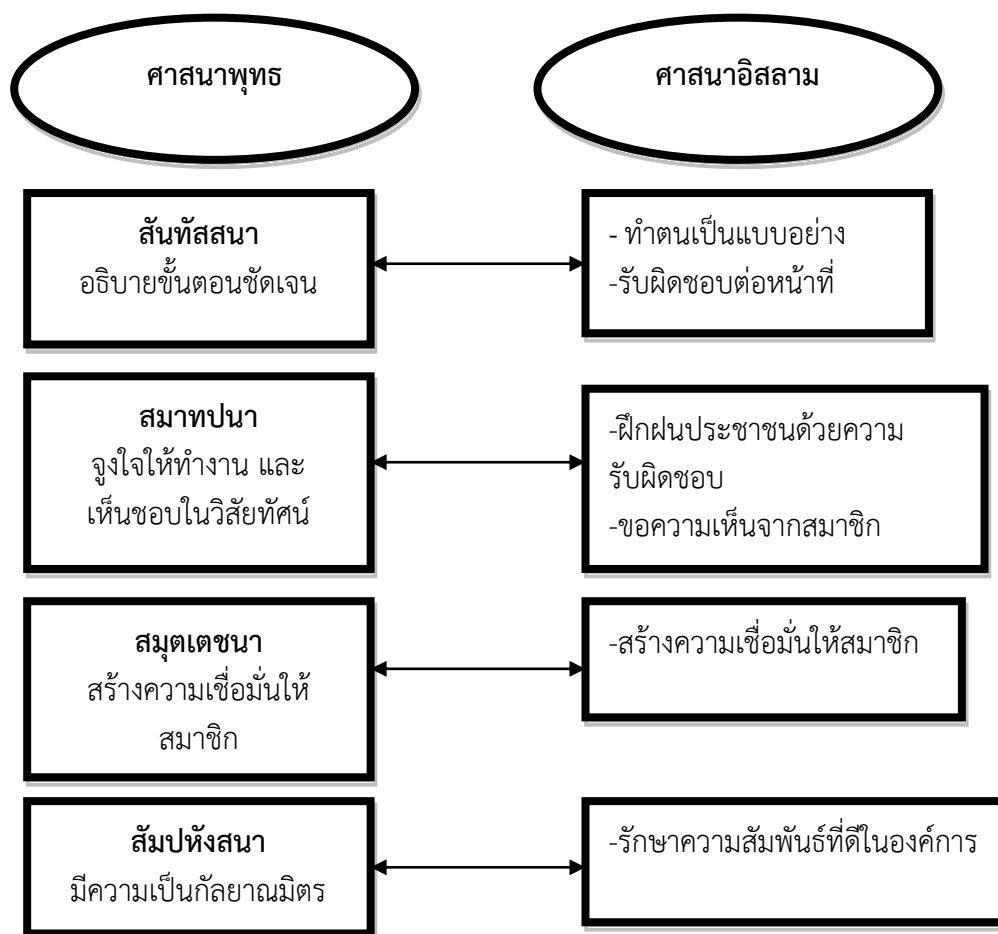
แผนภาพที่ ๔.๗ ความสัมพันธ์ลักษณะของผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม^{๕๑}

^{๕๑}ที่มา : สังเคราะห์โดยผู้วิจัย

แผนภาพที่ ๔.๘ ความสัมพันธ์ระหว่าง หลักการของท่านอิหม่ามอะลี กับหลักทศพิธราชธรรม^{๕๒}

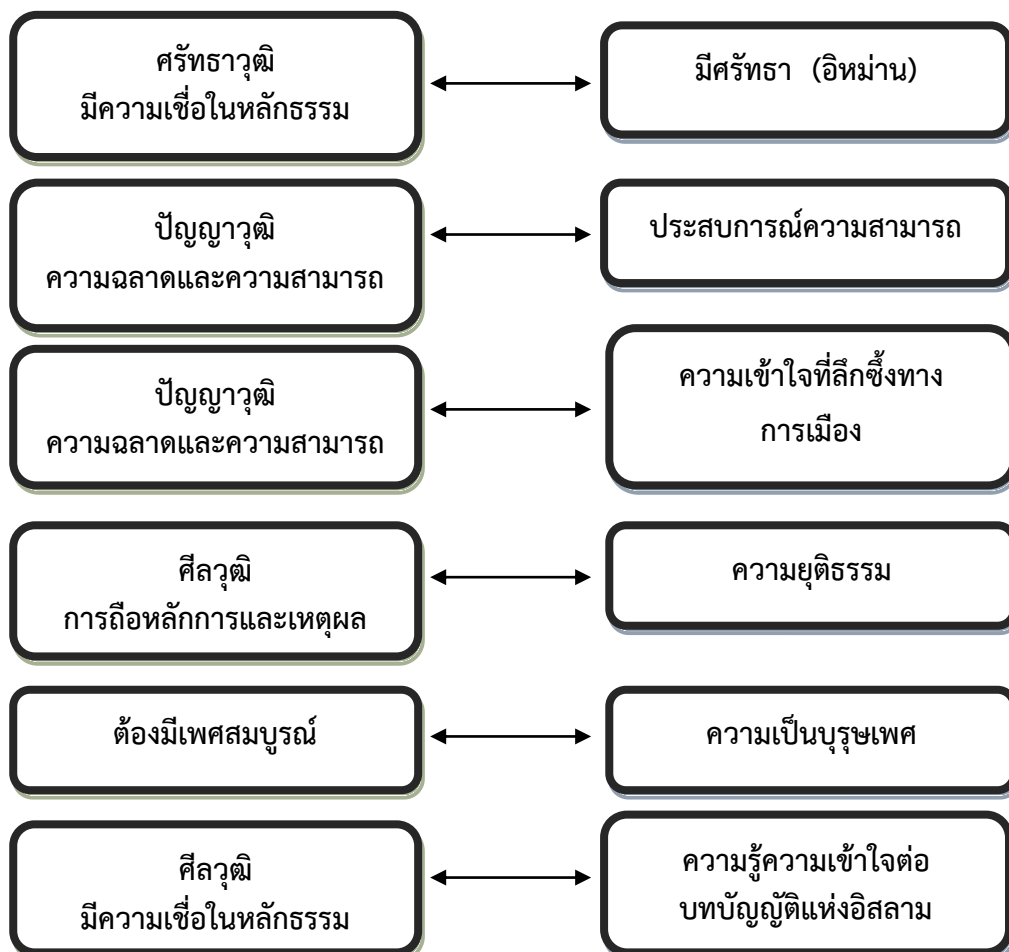
^{๕๒} ที่มา : สังเคราะห์โดยผู้วิจัย

แผนภาพที่ ๔.๙ ความสัมพันธ์ระหว่าง พุทธวิธีการสื่อสารกับหลักการปฏิบัติตนของผู้นำต่อ
 ผู้ใต้บังคับบัญชา ตามหลักศาสนาอิสลาม^{๕๓}

^{๕๓} ที่มา : สังเคราะห์โดยผู้วิจัย

ศาสนาพุทธ ศาสนาอิสลาม

แผนภาพที่ ๔.๑๐ คุณลักษณะที่ดีของผู้นำตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม ^{๕๔}

๔.๕.๓ บุรณาการคุณลักษณะ คุณสมบัติ และหลักธรรมที่ดีของผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

คุณลักษณะที่ดีของผู้นำในทางกายภาพ ทางศาสนาพุทธได้กล่าวถึงราชพละ คือ กำลังของพระราชา หมายถึง กำลังของนักการเมือง นักปกครองนักบริหาร ส่วนศาสนาอิสลามนั้นก็ได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีทางกายภาพของผู้นำทางศาสนาอิสลามไว้อย่างครบถ้วนเช่นกัน ดังแผนภาพที่ ๔.๗

^{๕๔} ที่มา : สังเคราะห์โดยผู้วิจัย

ศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามนั้น ได้กล่าวถึงคุณลักษณะและคุณสมบัติ ทั้งทางสติปัญญาและทั้งทางกายภาพของผู้ผู้นำ ทางด้านสติปัญญาของผู้ผู้นำนั้นทางศาสนาพุทธได้กล่าวถึงหลักทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นธรรมของนักปกครองที่ควรจะต้องมี เมื่อนำทศพิธราชธรรมมาหาความสัมพันธ์กับหลักการของ ท่านอิหม่ามอะลี จะพบความสัมพันธ์ดังแผนภาพที่ ๔.๘

พระพุทธเจ้าทรงเพียบพร้อมด้วยอรรถกถาสมบัติและประเพณีปฏิบัติ จึงสามารถใช้ภาวะผู้นำบริหารกิจการศาสนาพุทธให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี อรรถกถาสมบัติของการบริหารของพระพุทธเจ้าก็คือความสามารถในการสื่อสารกับคนทั่วไป พระพุทธเจ้าทรงใช้หลัก ๔ ส. ซึ่งมีความสัมพันธ์กับหลักปฏิบัติตนของผู้ผู้นำต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาทางด้านศาสนาอิสลาม ดังแผนภาพที่ ๔.๙

คุณลักษณะที่ดีของผู้ผู้นำตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามนั้นทั้งสองศาสนาได้กล่าวถึงหลักการนี้ตรงกันโดยสามารถจับความสัมพันธ์ ทั้งสองศาสนาได้โดยของศาสนาพุทธคือคุณวุฒิ กล่าวถึง คุณสมบัติของนักบริหาร คุณลักษณะบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งในฐานะนักบริหาร โดยศาสนาอิสลามก็ได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีของผู้ผู้นำไว้เช่นกันดังแผนภาพที่ ๔.๑๐

๔.๖ สรุปบทสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวทางการบูรณาการภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

๑.ท่านคิดว่าลักษณะของผู้ผู้นำที่ดีองค์กรที่ดี ควรเป็นอย่างไร

ด้านศาสนาพุทธ ผู้นำที่ดีต้องใช้หลักธรรมในการบริหารทั้งยังต้องเป็นคนรักการเรียนรู้ ต้องเป็นคนรอบรู้ และควรเป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกันในระหว่างศาสนาเพื่อหาจุดร่วม^{๕๕} ผู้นำที่ดีต้องเป็นคนมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีศีล ๕ มีความสัตย์ มีความกรุณาสุภาพเรียบร้อยประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่โกรธง่าย ไม่ใช้ความรุนแรง มีความอดทน ไม่ขัดต่อเจตจำนงประชาชน^{๕๖} ผู้นำที่ยิ่งใหญ่คือผู้นำที่เอาหลักความจริง ความถูกต้องและคุณธรรมเป็นเสาหลักของการปกครอง มีภูมิธรรม มีคุณธรรม มีพรหมวิหารธรรม และปราศจากอคติ^{๕๗}

ด้านศาสนาอิสลาม ผู้นำที่ดีต้องยึดถือพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานและแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) มีอิหม่าน (ความศรัทธา) เป็นสำคัญ ทั้งยังต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีความยุติธรรม มีความเข้าใจในหลักการศาสนา มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนทั้งโลกนี้และโลกหน้า^{๕๘} ผู้นำที่ดีมีความซื่อสัตย์มีความยุติธรรม มีการบริหารหรือวางแผนการทำงาน รักษา

^{๕๕}สัมภาษณ์ พระราชปัญญาเวที, ดร., รองเจ้าคณะภาค ๔, ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖.

^{๕๖}สัมภาษณ์ พระราชสิริชัยมุนี, เจ้าอาวาสวัดบ้านใหม่ศิริพัฒนาราม อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท, ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖.

^{๕๗}สัมภาษณ์ พระอมรเมธี, ดร., รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖.

^{๕๘}สัมภาษณ์ นาย ประเสริฐ มัสซารี, นายกสมาคมโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามแห่งประเทศไทย, ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖.

ประโยชน์ส่วนรวมก่อนส่วนตน ให้กำลังใจและให้รางวัล^{๕๙} ผู้นำที่ดีต้องมีความยุติธรรม มีความรับผิดชอบ มีเมตตาสูง เข้าถึงประชาชน กล่าวหาญและอดทนเสียสละเพื่อส่วนรวม^{๖๐}

ด้านบริหารองค์กร ผู้นำองค์กรที่ดีต้องมีศัพทราชธรรมเป็นคุณสมบัติสำคัญ ทั้งยังต้องรู้หลักการครองตน ครองคน ครองงาน และนำหลักธรรมของทุกศาสนามาบูรณาการใช้ร่วมกัน ควรจะมีการสะสมการทำความดี สามารถเลือกใช้ทฤษฎีให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ซึ่งบริบทของสถานการณ์จะกำหนดภาวะผู้นำ ความมีเหตุผลรู้จักประมาณตน ตามหลักธรรมของสัปบุริสธรรม ธรรมาภิบาล และใช้ระบบนิติรัฐในการบริหาร^{๖๑} ผู้นำที่ดีต้องธำรงไว้ซึ่งคุณธรรมและจริยธรรมที่เหมาะสม ยึดหลักธรรมาภิบาล มีความรู้รอบด้าน มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลง และยอมรับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการตัดสินใจ ซึ่งจะก่อให้เกิดความยั่งยืน^{๖๒} ผู้นำที่ดีต้องมีความยุติธรรม มีความรับผิดชอบ มีเมตตาสูง เข้าถึงประชาชน กล่าวหาญและอดทนเสียสละเพื่อส่วนรวม^{๖๓} มีความรู้ทางศาสนาดี คือมีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม มีหลักปฏิบัติที่ดี คือปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตรง มีคุณธรรม^{๖๔}

๒. ท่านคิดว่าคุณสมบัติของผู้นำองค์กรที่ดี ตามหลักศาสนาเป็นอย่างไร

ด้านศาสนาพุทธ คุณสมบัติของผู้นำองค์กรที่ดี ตามหลักศาสนาพุทธ จำเป็นต้องเป็นผู้รู้ เขารู้เรา รู้เขา คือ รู้ว่าเขาเป็นอย่างไร รู้เรา คือ รู้ว่าเราเป็นอย่างไร ต้องมีความซื่อสัตย์ มีความยุติธรรม มีวินัยตัดสินใจปัญหาด้วยปัญญา มิใช่ด้วยเงิน ซึ่งหลักธรรมของศาสนาทั้งหมดมิได้ขัดกัน สามารถนำมาบูรณาการใช้ร่วมกันได้^{๖๕} ผู้นำที่ดีตามหลักพุทธ ต้องไร้อคติ ๔ ต้องมีสังคหวัตถุ ๔ ต้องมีคุณธรรมทั้งต่อตนเองและผู้ร่วม และต้องมีศีล ๕^{๖๖} ผู้นำที่ดีต้องสามารถทำตนให้เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรแก่สมาชิกได้ ทั้งยังต้องมีพรหมวิหารธรรม ซึ่งเป็นคุณสมบัติ ๔ ประการ ที่ผู้นำจำเป็นต้องมี ต้องเป็นผู้นำที่เป็นแรง เป็นผู้นำที่เป็นแบบอย่างได้^{๖๗}

ด้านศาสนาอิสลาม คุณสมบัติของผู้นำที่ดีตามหลักศาสนาอิสลามนั้น อันดับแรกต้องมีความรู้มีความเข้าใจในหลักการปกครอง มีวิสัยทัศน์ และต้องเป็นเพศชาย มีทีมงานที่ดี ทั้งยังต้องมี

^{๕๙} สัมภาษณ์ นายชาญวุฒิ บุญชม, อิหม่ามประจำมัสยิดสันติชน, ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖.

^{๖๐} สัมภาษณ์ นายกมล หนูมรักชาติ , อิหม่ามประจำมัสยิดปากีสถานนครสวรรค์ , ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

^{๖๑} สัมภาษณ์ ดร.ภิญโญ นิโรจน์, นายกสภามหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖.

^{๖๒} สัมภาษณ์ ดร.มนัส บุญชม, ผู้อำนวยการ โรงเรียนอิสลามสันติชน, ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖.

^{๖๓} สัมภาษณ์ นายอุสมาน งามสมชาติ , ประธานกรรมการอิสลาม ประจำจังหวัดนครสวรรค์ , ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖.

^{๖๔} สัมภาษณ์ พระโสภณวราร, ดร., เจ้าอาวาสวัดวรนาถบรรพต พระอารามหลวง, ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๗.

^{๖๕} สัมภาษณ์ พระราชปัญญาเวที, ดร., รองเจ้าคณะภาค ๔, ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖.

^{๖๖} สัมภาษณ์ พระราชสิริชัยมณี, เจ้าอาวาสวัดบ้านใหม่ศิริวัฒนาราม อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท , ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖.

^{๖๗} สัมภาษณ์ พระอมรเมธี, ดร., รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖.

ความอ่อนโยน รู้จักการให้อภัย และเป็นต้นแบบ^{๖๘} ต้องมีความศรัทธาในหลักศาสนา มีประสบการณ์ ความรู้ความสามารถ มีความเข้าใจซึ่งทางการเมือง ในส่วนของการบริหารนั้นต้องมีความยุติธรรม มีความรู้ความเข้าใจในบทบัญญัติอิสลาม และต้องเป็นบุรุษเพศ เป็นบุตรที่เกิดจากการสมรสถูกต้อง ตามบทบัญญัติของอิสลาม^{๖๙} มีทีมงานอ่อนน้อมถ่อมตนรับฟังเหตุผลมีวิสัยทัศน์กว้างไกล และต้องมีความมั่นคงในความคิด^{๗๐}

ด้านบริหารองค์การ ผู้นำที่ดีต้องใช้หลักความมีเหตุผล ต้องรู้จักประมาณตน ตามหลักธรรมของสัปปริสธรรม ต้องสามารถนำหลักธรรมมาภิบาล และระบบนิติรัฐมาใช้ในการบริหารได้^{๗๑} ผู้นำองค์กรที่ดีต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต มีความรับผิดชอบและไว้วางใจได้ ทั้งยังต้องมีปฏิภาณไหวพริบที่ดี มีความเฉลียวฉลาดรู้จักเสียสละและแบ่งปัน^{๗๒} ผู้นำที่ดีต้องมีทีมงานที่มีคุณภาพ ตัวของผู้นำเองต้องเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตนรับฟังเหตุผล มีวิสัยทัศน์กว้างไกลมั่นคงในความคิด^{๗๓} พร้อมด้วยไตรสิกขา คือ มีศีล สมาธิ ปัญญา^{๗๔}

๓. ท่านคิดว่าผู้นำองค์กรที่ดีต้องใช้หลักธรรมอะไรตามหลักศาสนา

ด้านศาสนาพุทธ ผู้นำที่ดีตามหลักศาสนาพุทธนั้นต้องเป็นผู้มีศรัทธาธรรม และยังสามารถนำหลักสัปปริสธรรม ๗ มาปรับใช้ในการบริหารได้ ทั้งยังต้องเป็นผู้ปราศจากอกติ ๔^{๗๕} ผู้นำที่ดีตามหลักพุทธนั้นต้องมีการครองตนที่ดี มีคุณธรรมต่อผู้ร่วมงาน และมีคุณธรรมต่อหน้าที่การงาน ส่วนการครองคนต้องใช้พรหมวิหารธรรม และการครองงานต้องใช้ อิทธิบาท ๔ และสัปปริสธรรม ๗^{๗๖} ต้องเป็นผู้ที่มีศรัทธาธรรมเป็นคุณสมบัติส่วนตน และยังสามารถใช้หลักสัปปริสธรรม ๗ มาปรับใช้ในการบริหารได้^{๗๗}

^{๖๘} สัมภาษณ์ นาย ประเสริฐ มัสซารี , นายกสมาคมโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามแห่งประเทศไทย, ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖.

^{๖๙} สัมภาษณ์ นายชาญวุฒิ บุญชม, อิหม่ามประจำมัสยิดสันติชน, ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖.

^{๗๐} สัมภาษณ์ นายกมล หนูมรักชาติ , อิหม่ามประจำมัสยิดปากีสถานนครสวรรค์ , ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖.

^{๗๑} สัมภาษณ์ ดร.ภิญโญ นิโรจน์, นายกสมาคมมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖.

^{๗๒} สัมภาษณ์ ดร.มนัส บุญชม, ผู้อำนวยการ โรงเรียนอิสลามสันติชน, ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖.

^{๗๓} สัมภาษณ์ นายอุสมาน งามสมชาติ , ประธานกรรมการอิสลาม ประจำจังหวัดนครสวรรค์ , ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖.

^{๗๔} สัมภาษณ์ พระโสภณวราร, ดร., เจ้าอาวาสวัดวรนาถบรรพต พระอารามหลวง, ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๗.

^{๗๕} สัมภาษณ์ พระราชปัญญาเวที, ดร., รองเจ้าคณะภาค ๔, ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖.

^{๗๖} สัมภาษณ์ พระราชสิริชัยมณี, เจ้าอาวาสวัดบ้านใหม่ศิริวัฒนาราม อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท , ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖.

^{๗๗} สัมภาษณ์ พระอมรเมธี, ดร., รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖.

ด้านศาสนาอิสลาม ผู้นำที่ดีตามหลักศาสนาอิสลามนั้นต้องมีหลักศรัทธา ๖ ประการ มีหลักปฏิบัติ ๕ ประการ มีจริยธรรมในการดำเนินชีวิต^{๗๘} สามารถครองตน ครองคน ครองงาน ในรูปแบบของอิสลาม^{๗๙} ผู้นำที่ดีต้องยึดอัลกุรอานและแบบอย่างของท่านศาสดาเป็นสำคัญในการบริหาร^{๘๐}

ด้านบริหารองค์การ ผู้นำที่ดีต้องรู้จักประมาณตน สามารถบริหารองค์การตามหลัก สัปปริสธรรม และหลักธรรมาภิบาลได้^{๘๑} ผู้นำที่ดีต้องมีคุณธรรมสูงส่ง หมายถึง มีเจตนาอันบริสุทธิ์ มีความสำรวม และรักษามารยาท สำรวมตน การกระทำทุกอย่างต้องทำเพื่ออัลลอฮ์ แม้ว่าท่านจะมองไม่เห็นอัลลอฮ์ แต่อัลลอฮ์ ทรงเห็นท่าน ต้องเป็นผู้มีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตน ความอ่อนน้อมถ่อมตน และออกห่างจากพฤติกรรมเลวร้าย สามารถนำบุคคลสู่ความสงบสุขในชีวิตอย่างมีคุณธรรม มีความเมตตาเพื่อนมนุษย์ มีความกตัญญูต่อบุพการี ต้องเชื่อมสัมพันธ์เครือญาติ มีความเป็นผู้ให้ ต้องให้เกียรติซึ่งกันและกัน^{๘๒} ผู้นำที่ดีต้องยึดอัลกุรอานและแบบอย่างของท่านศาสดาอยู่เสมอ^{๘๓} ผู้นำที่ดีต้องมีสังคหวัตถุธรรม ๔ ข้อ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา^{๘๔}

^{๗๘} สัมภาษณ์ นาย ประเสริฐ มัสซารี , นายกสมาคมโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามแห่งประเทศไทย, ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖.

^{๗๙} สัมภาษณ์ นายชาญวุฒิ บุญชม, อิหม่ามประจำมัสยิดสันติชน, ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖.

^{๘๐} สัมภาษณ์ นายกมล หนูรักชาติ , อิหม่ามประจำมัสยิดปากีสถานนครสวรรค์ , ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖.

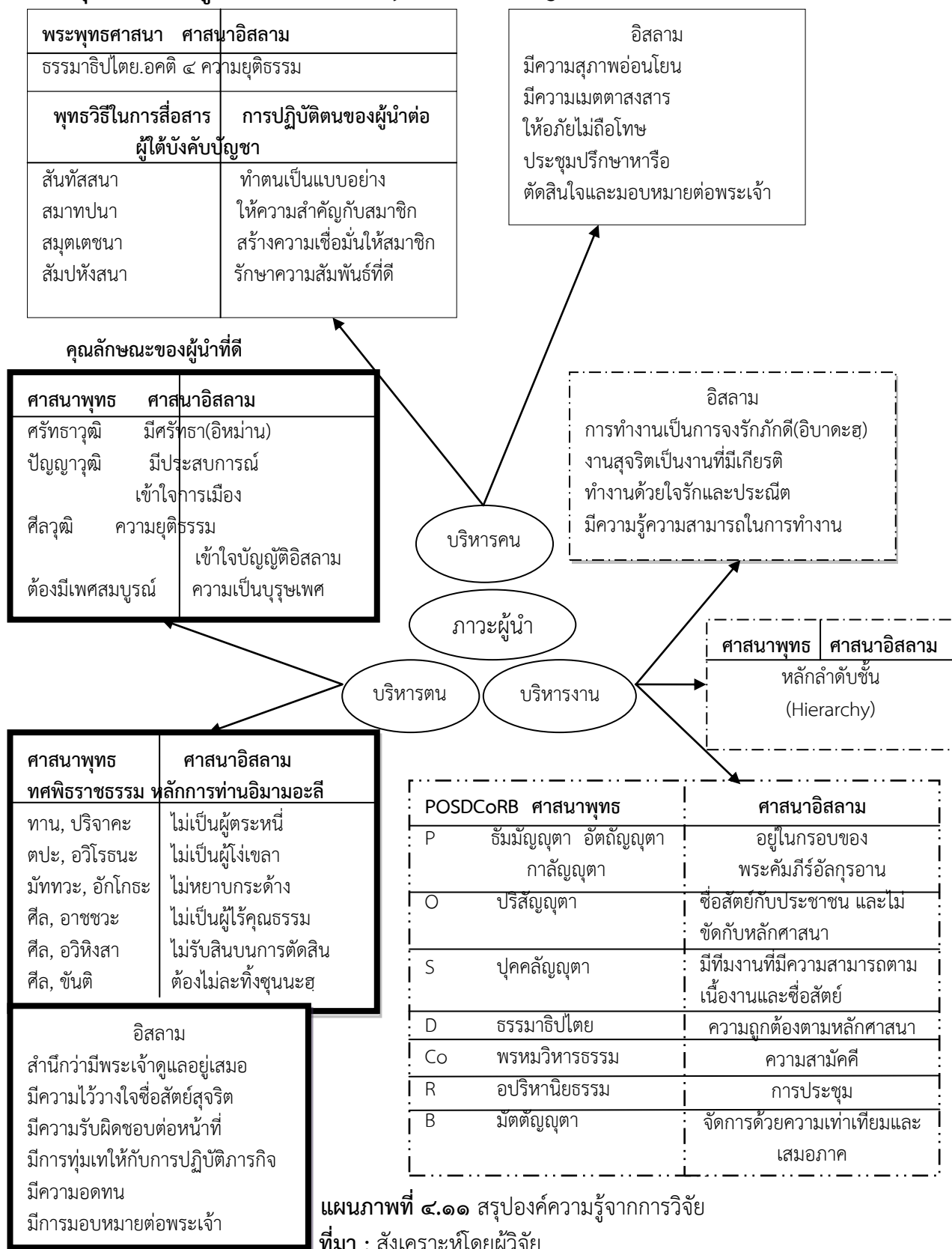
^{๘๑} สัมภาษณ์ ดร.ภิญโญ นิโรจน์, นายกสมาคมมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๗ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๖.

^{๘๒} สัมภาษณ์ ดร.มนัส บุญชม, ผู้อำนวยการ โรงเรียนอิสลามสันติชน , ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖.

^{๘๓} สัมภาษณ์ นายอุสมาน งามสมชาติ , ประธานกรรมการอิสลาม ประจำจังหวัดนครสวรรค์ , ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖.

^{๘๔} สัมภาษณ์ พระโสภณวราร, ดร., เจ้าอาวาสวัดวรนาถบรรพต พระอารามหลวง, ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๕๗.

๔.๗ สรุปลองค์ความรู้จากการวิจัย (Body of Knowledge)

บรรยายสรุปองค์ความรู้จากการวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนา พุทธและศาสนาอิสลาม

การบริหารตน

ศาสนาพุทธ คุณวุฒิ คือ คุณสมบัติของนักบริหาร คุณลักษณะบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งในฐานะนักบริหาร มี ๓ ประการ ได้แก่ ๑. ศรัทธาวุฒิ ๒. ศีลวุฒิ ๓. ปัญญาวุฒิ

ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ คุณธรรมของผู้ปกครองหรือธรรมของพระราชา ๑๐ ประการ คือ ๑. ทาน ๒. ศีล ๓. ปริจจาคะ ๔. อาชวะ ๕. มัททวะ ๖. ตปะ ๗. อักโกธะ ๘. อวิหิงสา ๙. ขันติ ๑๐. อวิโรธนะ

ศาสนาอิสลาม ๑. ความมีศรัทธา (อิห์มาน) ๒. ประสบการณ์และความสามารถ ๓. ความเข้าใจที่ลึกซึ้งทางด้านการเมือง ๔. ความยุติธรรม ๕. ความเป็นบุรุษเพศ ๖. ความรู้และความเข้าใจต่อบทบัญญัติแห่งอิสลาม ๗. ผู้ปกครองจะต้องเป็นบุตรที่เกิดจากการสมรสที่ถูกต้องตามศาสนา บัญญัติ ท่านอิหม่ามอะลี ได้กล่าวเกี่ยวกับคุณลักษณะด้านลบต่างๆของผู้นำไว้ว่าไม่สมควรที่เขาจะมีคุณลักษณะเหล่านี้คือ ๑. ไม่สมควรเป็นผู้ที่ตระหนี่ถี่เหนียว ๒. จะต้องไม่เป็นผู้ที่โง่เขลา ๓. จะต้องไม่เป็นผู้ที่หยาบกระด้าง ๔. จะต้องไม่เป็นผู้ไร้ความยุติธรรมในการแบ่งสรรทรัพย์สิน ๕. จะต้องไม่เป็นผู้รับสินบนในการตัดสินความ ๖. จะต้องไม่เป็นผู้ละทิ้งขุนนะฮ์

การบริหารงาน

การบริหารการบริหารโดยใช้ หลักลำดับชั้นในการบริหารองค์การของศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม การบริหารโดยใช้หลักลำดับชั้น เป็นหลักการบริหารซึ่งเป็นที่ยอมรับในทุกองค์การ เป็นหลักการบริหารที่มีประสิทธิภาพ สมาชิกในองค์การมีความเข้าใจชัดเจนในอำนาจหน้าที่ของตน ซึ่งเป็นเรื่องง่ายในการบริหารองค์การ ซึ่งพระศาสดาของทั้งศาสนาก็ได้ใช้หลักลำดับชั้นในการบริหารด้วยเช่นกัน ทั้งสองศาสนาตระหนักดีว่าการจัดการองค์การที่เป็นระบบจะทำให้องค์การมีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จ

โครงสร้างการบริหารองค์การของพระพุทธเจ้าท่านนั้นจะมีลักษณะที่เป็นการบริหารตามลำดับชั้น หรือตามสายการบังคับบัญชา คือ พระพุทธเจ้าทรงดำรงตำแหน่งเป็นธรรมราชา คือ ผู้บริหารสูงสุดในองค์การพระพุทธศาสนา ในลำดับถัดมาพระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งพระสาวกให้รองประธาน ด้านงานวิชาการ และพระโมคคัลลานะ อยู่ในตำแหน่งรองประธานด้านงานบริหาร ซึ่งทั้งสองอยู่ในลำดับถัดมา สำหรับพระอานนที่อยู่ในตำแหน่งเลขานุการส่วนตัวของพระพุทธเจ้า และได้แบ่งหน้าที่การทำงานเป็นลำดับชั้นที่เหมาะสมกับบุคคล

การบริหารในสมัยการปกครองของท่านศาสดา บทบาทของสภาชูรอได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญในทุกกิจการงานที่เกี่ยวกับการรักษาความยุติธรรมและการบริหารจัดการ โดยที่ท่านเองจะคอยดูแลกิจการเกี่ยวกับบัญชีมูลา ส่วนหน้าที่อื่น ๆ ท่านจะมอบหมายให้แก่บรรดาสหายคนอื่น ๆ เป็นผู้รับผิดชอบ ท่านอุมร์เคยกล่าวว่า ผู้ใดที่ต้องการความกระจ่างเกี่ยวกับวิชาฟิคว จงไปพบกับมูอาฮบินญะบัล และผู้ใดที่ต้องการความช่วยเหลือด้านการเงินจงพาเขาไปพบกับฉัน เพราะอัลลอฮ์ได้มอบให้ฉันเป็นผู้ที่คอยรักษาอะมานะฮ์ในทรัพย์สิน และมีความรับผิดชอบในการแบ่งปัน

ต่อมาคือการบริหารตามหลัก POSDCORB ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามนั้น ได้ให้ความสำคัญกับหลักบริหารที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งหลัก POSDCORB ก็เป็นหลักบริหารที่ทั้งสองศาสนานี้ใช้ในบริหารคล้ายกัน

P=Planning หมายถึง การวางแผน หรือการวางนโยบาย เป็นเรื่องของการคาดเดา เหตุการณ์ล่วงหน้าว่าควรจะทำอะไรก่อนหลัง สำหรับการวางแผนพระพุทธรศาสนา นั้น พระองค์ทรงวางแผนการประกาศศาสนา หรือ วางแผนการแสดงธรรมเทศนา โดยหลักธรรมที่ผู้นำควรนำมาใช้ในด้าน การวางแผน คือ หลักธรรมที่มาจาก หลักสัปปุริสธรรม ๗ ส่วนการวางแผนตามหลักศาสนาอิสลามนั้นจะเป็นไปตามที่อัลลอฮ์ (ช.บ.) ได้บัญญัติไว้ พระองค์ทรงกำหนดหลักการทางการเมือง ลักษณะกว้าง โดยได้ประทานมายังท่านรอซูล (ช.ล.) เพื่อปฏิบัติ ยกตัวอย่างเช่น การวางแผนการเผยแผ่ศาสนาต่างๆ หรือจะเป็นการวางแผนในการรับผู้นับถือศาสนาใหม่ ให้มีความปลอดภัยในการเข้ารับอิสลาม รอดพ้นจากอันตรายของชาวกุฟฟาร

O=Organizing หมายถึง การจัดองค์การ ศาสนาพุทธมีพุทธบริษัท ๔ ส่วนประกอบด้วย ภิกษุบริษัท ภิกษุณีบริษัท อุบาสกบริษัท อุบาสิกาบริษัท หลักธรรมที่ผู้นำควรนำมาใช้ได้แก่ ปริสัณญตา ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักองค์การของตนเป็นอย่างดีว่ามีลักษณะเป็น เช่นไร องค์การของตนดำเนินกิจการอย่างไร และต้องมีระบบการจัดการองค์การที่มีประสิทธิภาพ ส่วนการจัดการในศาสนาอิสลามนั้นเป็นรูปแบบของสภา คือ สภาซุรอ ผู้นำในศาสนาอิสลามจะต้องบริหารงานให้สอดคล้องและยึดคำตัดสินของสภาซุรอเป็นหลักในทุกกรณี โดยมีพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานเป็นธรรมนูญในการปกครอง

S=Staffing หมายถึง คณะผู้ร่วมงาน รวมไปถึงการจัดวางสายงาน ศาสนาพุทธนั้น พระองค์ทรงมอบหมายงานให้เหมาะกับคน put the right man on the right job ใครถนัดด้านใด ก็ทรงยกย่องให้เป็นเอกทัศคนในด้านนั้น ๆ ส่วนศาสนาอิสลามนั้น ผู้ปฏิบัติงานในศาสนาอิสลามนั้น จะต้องเป็นผู้มีความสามารถตามเนื้องาน และต้องเอาความทุกข์สุขของประชาชนเป็นใหญ่ รับฟังเสียงจากประชาชน คณะผู้ร่วมงาน จากการแบ่งโครงสร้างทางสังคม ท่านได้ทำการจัดสรรหน้าที่ให้เหมาะสมกับตำแหน่งของแต่ละคน

D=Directing หมายถึง วินิจฉัยสั่งการ ในศาสนาพุทธ พระองค์ทรงวินิจฉัยสั่งการ และกำหนดความเป็นไปขององค์การด้วยเหตุผลและหลักธรรม หลักธรรมที่นำมาใช้ได้แก่ ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ สำหรับศาสนาอิสลามนั้น การวินิจฉัยสั่งการเป็นหน้าที่ของสภาซุรอ นั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องไม่ขัดกับหลัก คัมภีร์อัลกุรอาน หากคำสั่งของสภาซุรอ นั้นขัดกับหลักการของมหาคัมภีร์อัลกุรอาน ก็ให้ถือว่าคำสั่งนั้นไม่เป็นผล ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตาม

CO=Co ordinating หมายถึง การประสานงาน การติดต่อประสานงานที่เชื่อมโยงงานของทุกคน ทุกฝ่ายทั้งภายในและภายนอกเพื่อให้งานดำเนินไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ หลักธรรมที่นำมาใช้ได้แก่ พรหมวิหารธรรม หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ สำหรับการติดต่อประสานงานในอิสลามนั้นเป็นหน้าที่ของ

สภาชุรอที่จะติดต่อประสานงานและมอบหมายคำสั่ง โดยศาสนาอิสลามนั้นก็ได้อ้างถึงหน้าที่ตามหลักศาสนาที่ว่าด้วยความร่วมมือกันภายใน ซึ่งก็คือความสามัคคีนั่นเอง

R=Reporting หมายถึง การรายงานผล ทางพระพุทธรูปศาสนานั้น พระองค์ทรงเรียกประชุมเพื่อแจ้งรายงานแก่คณะสงฆ์อยู่เป็นประจำ เป็นอปริหานิยธรรมโดยเน้นเรื่องความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคณะสงฆ์ หลักที่ผู้นำควรนำมาใช้ ได้แก่ อปริหานิยธรรม ห้าประการด้วยกันเนื่องมาจากการรายงานผลของศาสนาอิสลามนั้น ท่านศาสดาเป็นผู้ที่ติดตามผลการปฏิบัติงานของข้าราชกรณอยู่เป็นประจำ โดยการรายงานผลของพวกเขา รวมทั้งการรับรู้จากประชาชน ในการรับรู้จากข่าวสารต่างๆ รวมทั้งรับทราบความคืบหน้าในการดำเนินงาน หาแนวทางแก้ไข ปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

B=Budgeting หมายถึง การทำงานประมาณ พระพุทธเจ้าไม่ได้ใช้งบประมาณในรูปแบบของเงินทอง แต่พระองค์ทรงมีต้นทุนทางสังคมที่สูงมาก คือ เรื่องของศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นอริยทรัพย์ที่สามารถบริหารจัดการ ในศาสนาอิสลามนั้น จะเป็นลักษณะที่มุ่งเน้นความสุขของสมาชิกทั้งหมด ทุกคนมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรอย่างยุติธรรมและเท่าเทียมกัน จากคำกล่าวของท่านรอซูล (ซ.ล.) ที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีสิทธิที่เท่าเทียมกันในสามประการ คือ น้ำ ทุ่งหญ้า และไฟ

การบริหารคน

พุทธวิธีการสื่อสาร การบริหารของพระพุทธเจ้า ก็คือความสามารถในการสื่อสารกับคนทั่วไป ในการสื่อสารเพื่อการบริหาร ๑. สันติสนทนา ๒. สมาทปนา ๓. สมุตเตชนา ๔. สัมปหังสนา

การปฏิบัติตนของผู้นำต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา

๑. จะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีงามในทุกๆด้าน
๒. รักษาความสัมพันธ์อันดี ขณะเดียวกันให้ความสำคัญต่อในหน้าที่ของตนที่มีต่อประชาชนและปฏิบัติอย่างเป็นธรรมในทุกเรื่อง
๓. ขอความเห็นจากผู้อื่น ขณะเดียวกันให้เกียรติในความคิดเห็นของผู้อื่น
๔. ฝึกฝนประชาชนให้ปฏิบัติด้วยความรับผิดชอบ
๕. มีความเชื่อมั่นในความสามารถของประชาชนในการงานที่ได้รับมอบหมาย
๖. คอยสอดและสังเกตการณ์ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบที่ได้มอบหมายให้แก่ประชาชนฝึกฝนตนเองให้มีจริยธรรมที่ดีงาม

บทที่ ๕

สรุป และข้อเสนอแนะ

การดำเนินการวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) ผู้ทำการศึกษาได้กำหนดเอกสารที่ใช้ในการทำการศึกษเป็นข้อมูลปฐมภูมิ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ ส่วนแรกคือ พระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่ ๒ คือพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน และอัลฮาดิษ ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางศาสนาอิสลามและแบบฉบับของท่านศาสดามูฮัมหมัด (ช.ล.) โดยการศึกษาในบทที่ ๕ มีเนื้อหา สรุป และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุป

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุป

การดำเนิน การวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัย คือ เพื่อศึกษาภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธ เพื่อศึกษาภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาอิสลาม และเพื่อศึกษาแนวทางการบูรณาการภาวะผู้นำตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเนื้อหา โดยศึกษาภาวะผู้นำตามแนวคิดทฤษฎีตะวันตก แนวคิดตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม โดยศึกษาจากพระไตรปิฎกพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน อัลฮาดิษ (พระจริยวัตรของท่านศาสดามูฮัมหมัด (ช.ล.) หนังสือ ตำรา และเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๕.๑.๑ บูรณาการแนวคิดและหลักการทางศาสนาสำหรับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

พระพุทธศาสนาและศาสนาอิสลาม มีหลักความเชื่อพื้นฐานตรงกันคือ **มนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน** พระพุทธเจ้าทรงเชื่อว่าระบอบบรรณะของศาสนาพราหมณ์ที่ครอบงำอินเดียมาเป็นเวลานานนั้น เป็นหลักคำสอนที่กดขี่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ศาสนาพราหมณ์ได้กำหนดคนจากตระกูลที่เกิดว่าบุคคลผู้นั้นมีสถานะแบบไหนในสังคม พระพุทธเจ้าเห็นว่าระบอบบรรณะเป็นอุปสรรคต่อหลักสิทธิมนุษยชน พระพุทธเจ้าจึงปฏิเสธระบอบบรรณะโดยสิ้นเชิง แล้วจึงมอบหลักแห่งเสรีภาพของพระองค์มาให้รูปแบบของหลักธรรมและการกระทำของพระองค์

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง ธรรมาธิปไตย คือ ความมีธรรมเป็นใหญ่ ได้แสดงคุณสมบัติสำคัญของการบริหารคือ **การถือธรรมเป็นใหญ่ ยึดเอาธรรมเป็นสำคัญ เชิดชูหลักการ และเหตุผลเป็นสำคัญ ปฏิบัติโดยยึดหลัก ความถูกต้อง ความดีงาม** ไม่เป็นอัตตาธิปไตย คือไม่ถือตัวเป็นใหญ่ แล้วก็ไม่ใช่โลกาธิปไตย ธรรมาธิปไตยนั้นถือหลักความจริง ความถูกต้อง ความดีงามและเหตุผลเป็น

ใหญ่ เป็นการกระทำด้วยความปรารถนาสิ่งที่ได้ศึกษาตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัดและพิจารณาอย่างดีที่สุด ทำด้วยความเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ และกติกา

พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานที่พระเจ้าได้มอบให้มนุษย์ชาตินั้นก็กล่าวถึงหลักความเสมอภาคโดยตลอด ถึงแม้จะเป็นวาระสุดท้ายของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) ในปัจฉิมโอวาทของท่านก็ยังกล่าวถึงหลักการนี้ว่า “ดูกรท่านทั้งหลาย พระผู้เป็นเจ้าของท่านนั้นองค์เดียว และบิดาของพวกท่านนั้นก็คนเดียว ทุกคนมีกำเนิดจากอาดัม และอาดัมมีกำเนิดมาจากดิน ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ไม่ว่าเชื้อชาติ ผิวพรรณ ภาษา ถิ่นกำเนิด แม้จะแตกต่างกันเพียงใดก็ตาม จะไม่ทำให้เกิดเอกสิทธิ์ ศักดิ์ศรีเหลื่อมล้ำแก่กัน”^๑

นอกจากนี้ศาสนาอิสลามให้ความสำคัญกับหลักการและเหตุผลเหนือสิ่งอื่นใด ความจริง ความถูกต้องและสัจธรรม คือหลักสำคัญที่ปรากฏในมหาคัมภีร์อัลกุรอาน ที่มุสลิมทั่วโลกยึดเป็นธรรมนูญของชีวิต ความยุติธรรมคือ สัจธรรมของศาสนาอิสลาม เป็นหลักการที่มุสลิมทุกคนยึดถือกันอย่างเคร่งครัดตามความหนึ่งจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน พระองค์อัลลอฮ์ (ซ.บ.) กล่าวว่า “โอ้บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลายจงเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยดีเพื่ออัลลอฮ์ (ซ.บ.) เป็นพยานด้วยความเที่ยงธรรมและจงอย่าให้ความเกลียดชังพวกหนึ่งพวกใดทำให้พวกเจ้าไม่ยุติธรรม จงยุติธรรมเถิด มันเป็นเรื่องที่ใกล้กับความยำเกรงยิ่งกว่า และพึงยำเกรงอัลลอฮ์ (ซ.บ.) ผู้ทรงรอบรู้อย่างละเอียดในสิ่งที่พวกเจ้ากระทำ

สรุปได้ว่าศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามมีจุดร่วมตรงกันสำหรับหลักการขั้นพื้นฐานของภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม คือ **หลักสิทธิเสรีภาพของมนุษย์** การให้ความสำคัญกับหลักความถูกต้องยุติธรรม ตามหลักการและเหตุผลตามความจริง ปฏิเสธระบบชนชั้น วรรณะ ที่แบ่งความเป็นมนุษย์จากชาติตระกูล เงินตรา ยศศักดิ์ ซึ่งจุดร่วมที่เห็นตรงกันของทั้งสองศาสนานี้ถือว่าเป็นสิ่งพื้นฐานที่ผู้นำควรคำนึงถึง ฉะนั้น การ ถือนตนเองเป็นใหญ่ คิดว่าตนเองฉลาดกว่าใคร ไม่รับฟังความคิดเห็น ที่ถูกต้อง ไม่รับฟังเหตุผลที่เป็นความจริง ตัดสินใจคนเดียว ไม่ตั้งอยู่บนหลักของความยุติธรรม จึงไม่ใช่สิ่งที่พึงประสงค์สำหรับภาวะผู้นำตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

ทั้งสองศาสนาเห็นตรงกันว่าสิทธิเสรีภาพเป็นสิ่งที่หอมหวานสำหรับมนุษย์ทุกคน และสิทธิขั้นพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนมีมาโดยแต่กำเนิด ไม่มีผู้ใดสามารถพรากเอาสิทธินี้ไปจากมนุษย์ได้ ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามเห็นตรงกันว่าหลักการและเหตุผล เป็นสิ่งที่สามารถทำให้องค์การทางสังคมอยู่กันอย่างเป็นระเบียบและมีความสุข และเป็นสิ่งที่สามารถทำให้ผู้นำสามารถจัดการองค์การได้อย่างมีประสิทธิภาพ

^๑อัลฮาดิษ

๕.๑.๒ บุรณาการภาวะผู้นำกับที่มาของอำนาจในการบริหารและรูปแบบการบริหารที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

ศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามมีจุดร่วมตรงกันว่าการได้อำนาจทางการปกครองมาด้วยความถูกต้องตามบทบัญญัติของศาสนา และตามความเห็นชอบของประชาชนจึงจะเป็นสิ่งที่ถูกต้อง อีกทั้งผู้นำนั้นจะต้องบริหารและปกครองโดยตั้งอยู่ในกรอบของศาสนา ด้วยความยุติธรรมและได้ให้ความสำคัญกับอำนาจการปกครองที่อยู่บนความถูกต้องตามหลักเหตุผล มีคุณธรรม จริยธรรม เป็นตัวตั้ง ผู้ปกครองที่ยึดหลักการเหล่านี้ ย่อมส่งผลให้เกิดการปกครองที่ดี การจัดการที่ดี มีคุณธรรม มีธรรมาภิบาล (Good Governance) ศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม เชื่อว่า ผู้นำที่มีคุณธรรมและจริยธรรม เป็นข้อประพจน์ปฏิบัติในหน้าที่ของตนจะทำให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบ

การใช้อำนาจของผู้นำในทางศาสนา พุทธและศาสนา อิสลาม นั้น จำเป็นต้องมีธรรมกำกับเสมอ กล่าวถึงผู้นำที่ดี ต้องมาจากการเลือกสรรอย่างเต็มที่ จของสมาชิกในสังคม โดยการมอบอำนาจให้แก่บุคคลที่มีคุณสมบัติพิเศษ ต่างจากบุคคลอื่นและศักยภาพในการใช้อำนาจซึ่งเป็นพื้นฐานสำหรับปกครองหมู่คณะ การใช้อำนาจตามที่ปรากฏในหลักพุทธธรรมและมหาคัมภีร์ รอัลกุรอานนั้น กล่าวถึงวิธีการต่างๆ ในการใช้อำนาจเพื่อสนองตามวัตถุประสงค์ของการใช้อำนาจตามลักษณะผู้นำ อำนาจจึงมิใช่สิ่งสมบูรณ์ในตัวเอง แต่เป็นวิถีทาง (means) ไปสู่จุดหมาย (purposes) โดยทั้งศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามต่างเห็นตรงกันว่า การใช้อำนาจจำเป็นต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์โดยรวมของมวลสมาชิก เพื่อทำลายอธรรม ความชั่วร้าย หรือ ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม เพื่อรักษาความเป็นธรรมของมวลสมาชิกในสังคม ถือเป็นแนวทางที่ดีงาม เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมและสนับสนุนความถูกต้องในรูปของกฎระเบียบของสังคม เพื่อสร้างความสงบสุข

ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามได้กล่าวถึงการบริหารไว้ในลักษณะตรงกันว่าการบริหารงานทุกประเภทนั้นควรใช้หลักธรรมในการบริหาร ไม่ว่าองค์กรนั้นจะใหญ่หรือเล็กก็ตาม มิฉะนั้นแล้วองค์กรที่ผู้นำคนนั้นบริหารก็จะล้มเหลว ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการบริหารที่ดีตามหลักธรรม ซึ่ง หลักธรรมนี้การบริหารสมัยใหม่เรียกว่า หลักธรรมาภิบาล (Good Governance) คือ หลักการบริหารบ้านเมืองที่ดี โดยใช้หลักธรรมในการบริหารงาน ซึ่งเป็นหลักการที่ทำให้ประชาชนในบ้านเมืองอยู่กันอย่างสงบสุขและบริหารผลประโยชน์ของประเทศอย่างเหมาะสมและลงตัว

เมื่อนำทั้งสองหลักการดังกล่าวมาทำการศึกษา ก็จะพบความเหมือนหรือจุดร่วม คือทั้งสองศาสนามองการบริหารองค์กรเป็นลักษณะแบบเชิงระบบที่ว่า องค์กรหนึ่งองค์การที่เป็นองค์การใหญ่ ย่อมมีภาคส่วนเล็กๆ ที่ร่วมกันทำงานภายในองค์กร เพื่อที่จะให้องค์การนั้นก้าวเดินไปข้างหน้าได้ โดยส่วนย่อยทุกส่วนนั้นมีความสำคัญเท่ากันหมด หากส่วนใดส่วนหนึ่งไปไม่ได้ หากส่วนย่อยส่วนใดเกิดความบกพร่องแล้วทำงานต่อไม่ได้ก็จะทำให้ส่วนที่เหลือต้องหยุดตามไปด้วย โดยศาสนาอิสลามได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ขององค์การเหมือนกับส่วนประกอบของอวัยวะร่างกาย โดยกล่าว ทุกส่วนมีความสำคัญทั้งสิ้นในการดำเนินชีวิต หากส่วนใดบาดเจ็บก็จะทำให้ส่วนอื่นได้รับผลกระทบตามไปด้วย ศาสนาพุทธก็กล่าวเช่นเดียวกันในอิทัปปัจจยตา ซึ่งหากมองในด้านการบริหารก็จะมีลักษณะเช่นกันกับองค์การเชิงระบบ กล่าวคือ เมื่อสิ่งหนึ่งเกิดอีกสิ่งหนึ่งก็ต้องเกิด หากส่วนใดส่วนหนึ่งที่เป็นส่วนย่อยเกิดความบกพร่องในการทำงานก็จะทำให้ส่วนต่างๆ เกิดผลกระทบตามไปด้วย

๕.๑.๓ บุรณาการการบริหารโดยใช้หลักลำดับชั้นทางศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

การบริหารโดยใช้ หลักลำดับชั้น ในการบริหารองค์การของศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม เป็นหลักการบริหารซึ่งเป็นที่ยอมรับในทุกองค์การ เป็นหลักการบริหารที่มีประสิทธิภาพ สมาชิกในองค์การมีความเข้าใจชัดเจนในอำนาจหน้าที่ของตน ซึ่งเป็นเรื่องง่ายในการบริหารองค์การ ซึ่งพระศาสดาของก็ได้ใช้หลักลำดับชั้นในการบริหารด้วยเช่นกัน ทั้งสองศาสนาตระหนักดีว่าการจัดการองค์การที่เป็นระบบจะทำให้องค์การมีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จ

๕.๑.๔ บุรณาการใช้หลัก POSDCORB ในการบริหารทางศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

การบริหารตามหลัก POSDCORB ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามนั้น ได้ให้ความสำคัญกับหลักบริหารที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งหลัก POSDCORB ก็เป็นหลักบริหารที่ทั้งสองศาสนานั้นใช้ในบริหารคล้ายกัน

P=Planning หมายถึง การวางแผน หรือการวางนโยบาย เป็นเรื่องของการคาดเดา เหตุการณ์ล่วงหน้าว่าควรจะทำอะไรก่อนหลัง สำหรับการวางแผนพระพุทธรศาสนา นั้น พระองค์ทรงวางแผนการประกาศศาสนา หรือ วางแผนการแสดงธรรมเทศนา โดยหลักธรรมที่ผู้นำควรนำมาใช้ในด้าน การวางแผน คือ หลักธรรมที่มาจาก หลักสัปปุริสธรรม ๗ ส่วนการวางแผนตามหลักศาสนาอิสลามนั้นจะเป็นไปตามที่อัลลอฮ์ (ช.บ.) ได้บัญญัติไว้ พระองค์ทรงกำหนดหลักการทางการเมือง ลักษณะกว้าง โดยได้ประทานมายังท่านรอซูล (ช.ล.) เพื่อปฏิบัติ ยกตัวอย่างเช่น การวางแผนการเผยแผ่ศาสนาต่างๆ หรือจะเป็นการวางแผนในการรับผู้นับถือศาสนาใหม่ ให้มีความปลอดภัยในการเข้ารับอิสลาม รอดพ้นจากอันตรายของชาวกุฟฟาร

O=Organizing หมายถึง การจัดองค์การ ศาสนาพุทธมีพุทธบริษัท ๔ ส่วนประกอบด้วย ภิกษุบริษัท ภิกษุณีบริษัท อุบาสกบริษัท อุบาสิกาบริษัท หลักธรรมที่ผู้นำควรนำมาใช้ได้แก่ ปริสัญญูตา ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักองค์การของตนเป็นอย่างดีว่ามีลักษณะเป็น เช่นไร องค์การของตนดำเนินกิจการอย่างไร และต้องมีระบบการจัดการองค์การที่มีประสิทธิภาพ ส่วนการจัดการในศาสนาอิสลามนั้นเป็นรูปแบบของสภา คือ สภาซุรอ ผู้นำในศาสนาอิสลามจะต้องบริหารงานให้สอดคล้องและยึดคำตัดสินของสภาซุรอเป็นหลัก โดยมีพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานเป็นธรรมนูญในการปกครอง

S=Staffing หมายถึง คณะผู้ร่วมงาน รวมไปถึงการจัดวางสายงาน ศาสนาพุทธนั้น พระองค์ทรงมอบหมายงานให้เหมาะกับคน put the right man on the right job ใครถนัดด้านใด ก็ทรงยกย่องให้เป็นเอตทัคคะในด้านนั้น ๆ ส่วนศาสนาอิสลามนั้น ผู้ปฏิบัติงานในศาสนาอิสลามนั้น จะต้องเป็นผู้มีความสามารถตามเนื้องาน และต้องเอาความทุกข์สุขของประชาชนเป็นใหญ่ รับฟังเสียงจากประชาชน คณะผู้ร่วมงาน จากการแบ่งโครงสร้างทางสังคม และได้ทำการจัดสรรหน้าที่ให้เหมาะสมกับตำแหน่งของแต่ละคน

D=Directing หมายถึง การวินิจฉัยสั่งการ ในศาสนาพุทธ พระองค์ทรงวินิจฉัยสั่งการ และกำหนดความเป็นไปขององค์การด้วยเหตุผลและหลักธรรม หลักธรรมที่นำมาใช้ได้แก่

ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ สำหรับศาสนาอิสลามนั้น การวินิจฉัยสั่งการนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องไม่ขัดกับหลักการในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน หากคำสั่งการนั้นขัดกับหลักการของพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน ก็ให้ถือว่าคำสั่งนั้นไม่เป็นผล ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตาม

CO=Co ordinating หมายถึง การประสานงาน การติดต่อประสานงานที่เชื่อมโยงงานของทุกคน ทุกฝ่ายทั้งภายในและภายนอกเพื่อให้งานดำเนินไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ หลักธรรมที่นำมาใช้ได้แก่ พรหมวิหารธรรม หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ สำหรับการติดต่อประสานงานในอิสลามนั้นเป็นหน้าที่ของสภาชอโรที่จะติดต่อประสานงานและมอบหมายคำสั่ง โดยศาสนาอิสลามนั้นก็กล่าวถึงหน้าที่ตามหลักศาสนาที่ว่าด้วยความร่วมมือกันภายใน ซึ่งก็คือความสามัคคีนั่นเอง

R=Reporting หมายถึง การรายงานผล ทางพระพุทธศาสนานั้น พระองค์ทรงเรียกประชุมเพื่อแจ้งรายงานแก่คณะสงฆ์อยู่เป็นประจำ เป็นอปริหานิยธรรมโดยเน้นเรื่องความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคณะสงฆ์ หลักที่ผู้นำควรนำมาใช้ ได้แก่ อปริหานิยธรรม หมั่นประชุมกันเนื่องนิจ สำหรับการรายงานผลของศาสนาอิสลามนั้น ท่านศาสดาเป็นผู้ที่ติดตามผลการปฏิบัติงานของข้าราชการอยู่เป็นประจำ โดยการรายงานผลของพวกเขา รวมทั้งการรับรู้จากประชาชน ในการรับรู้จากข่าวสารต่างๆ รวมทั้งรับทราบความคืบหน้าในการดำเนินงาน หาแนวทางแก้ไข ปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

B=Budgeting หมายถึง การทำงานประมาณ พระพุทธเจ้าไม่ได้ใช้งบประมาณในรูปแบบของเงินทอง แต่พระองค์ทรงมีต้นทุนทางสังคมที่สูงมาก คือ เรื่องของศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นอริยทรัพย์ที่สามารถบริหารจัดการ ในศาสนาอิสลามนั้น จะเป็นลักษณะที่มุ่งเน้นความสุขของสมาชิกทั้งหมด ทุกคนมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรอย่างยุติธรรมและเท่าเทียมกัน จากคำกล่าวของท่านรอซูล (ซ.ล.) ที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีสิทธิที่เท่าเทียมกันในสามประการ คือ น้ำ ทุ่งหญ้า และไฟ

๕.๑.๕ บุรณาการคุณลักษณะ คุณสมบัติ และหลักธรรมที่ดีของผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

คุณลักษณะที่ดีของผู้นำในทางกายภาพ ทางศาสนาพุทธได้กล่าวถึงราชพละ คือ กำลังของพระราชา หมายถึง กำลังของนักการเมือง นักปกครองนักบริหาร ส่วนศาสนาอิสลามนั้นก็ได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีของผู้นำทางศาสนาอิสลามไว้อย่างครบถ้วนเช่นกัน

ศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามนั้น ทั้งสองศาสนาได้กล่าวถึงคุณลักษณะและคุณสมบัติทั้งทางสติปัญญาและทั้งทางกายภาพของผู้นำ ทางด้านสติปัญญาของผู้นำนั้นทางศาสนาพุทธได้กล่าวถึงหลักทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นธรรมของนักปกครองที่ควรจะต้องมี จะพบว่าหาความสัมพันธ์กับหลักการของท่านอิหม่ามอะลี

พระพุทธเจ้าทรงเพียบพร้อมด้วยอรรถกถาสมบัติและปริทติปฏิบัติ จึงสามารถใช้ภาวะผู้นำบริหารกิจการศาสนาพุทธให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี อรรถกถาสมบัติของการบริหารของพระพุทธเจ้าก็

คือความสามารถในการสื่อสารกับคนทั่วไป พระพุทธเจ้าทรงใช้หลัก ๔ ส. ซึ่งมีความสัมพันธ์กับหลักปฏิบัติตนของผู้นำต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาทางด้านศาสนาอิสลาม

คุณลักษณะที่ดีของผู้นำตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามนั้นทั้งสองศาสนาได้กล่าวถึงหลักการนี้ตรงกันโดยสามารถจับความสัมพันธ์ ทั้งสองศาสนาได้โดยของศาสนาพุทธคือคุณวุฒิ กล่าวถึง คุณสมบัติของนักบริหาร คุณลักษณะบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งในฐานะนักบริหาร โดยศาสนาอิสลามก็ได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีของผู้นำไว้เช่นกัน

๕.๑.๖ สรุปบทสัมภาษณ์

๑.การบูรณาการลักษณะของผู้นำองค์กรที่ดี

ครองตน ครองคน ครองงาน มีวิสัยทัศน์

๒.การบูรณาการคุณสมบัติของผู้นำองค์กรที่ดี ตามหลักศาสนา

มีความยุติธรรม

มีความซื่อสัตย์

มีความอดทน

มีความรู้ความสามารถ

มีวินัย

๓.การบูรณาการหลักธรรมตามหลักศาสนา

หลักธรรมในพระไตรปิฎก แบบอย่างของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

บทบัญญัติจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน และแบบอย่างของท่านศาสดามูฮัมหมัด (ซ.ล.)

การวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

ผู้ทำการวิจัยได้พบว่า หลักการและคำสอนของทั้งสองศาสนานั้นมีเนื้อหาที่คล้ายกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ แนวคิดและหลักการ ที่มาของอำนาจการบริหาร ลักษณะการบริหาร คุณลักษณะ คุณสมบัติ และหลักธรรมของผู้นำ ตลอดจนบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิและผู้นำองค์กร ไม่มีส่วนใดเลยที่ขัดแย้งกัน ทั้งสองศาสนากล่าวถึงความยุติธรรมในการใช้อำนาจ และการใช้หลักธรรมในการบริหาร ศาสนาพุทธและอิสลามกล่าวตรงกันว่าหลักการบริหารที่ดีนั้น ผู้นำต้องใช้อำนาจอยู่ภายใต้กรอบของหลักธรรมและบทบัญญัติทางศาสนา ทั้งยังต้องเสียสละเพื่อส่วนร่วม ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และยังสามารถนำพาองค์กรและประเทศชาติประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืนและสามารถบูรณาการหลักธรรมต่างๆมาปรับใช้จากจุดร่วมดังกล่าวมาเป็นประโยชน์ต่อทั้งสองศาสนา เคารพในความเห็นที่ต่างและนำสู่การแก้ปัญหาความขัดแย้ง เพื่อความสันติสุขอย่างแท้จริง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ควรจัดตั้งสถาบันพิเศษเพื่อเตรียมภาวะผู้นำ สำหรับบุคคล เตรียมความพร้อมที่จะเป็นผู้นำในอนาคต ที่เปี่ยมด้วยภูมิรู้ ภูมิธรรม ภูมิปัญญาและภูมิฐาน อันเนื่องจากการเติบโตของประชากรโลกไม่ได้เดินคู่ไปกับการมีอยู่ของผู้ที่ดี ในจำนวนที่เหมาะสม

๒. ควรให้ประชาชนได้เรียนรู้ในบริบทของการเป็นผู้ตามที่ดีอย่างมีเหตุผล ประเด็นแรก ที่ควรตั้งเกณฑ์ของการพิจารณา คือ หลักธรรมความถูกต้องมิใช่ระบอบเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์การตัดสิน โดยการกระทำอันขัดต่อหลักธรรม

๓. ภาครัฐควรส่งเสริมให้ทำการศึกษาหนทางของการปกครองระบอบประชาธิปไตยในรูปแบบของรัฐธรรมนูญ

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

๑. ผู้นำจะต้องอาศัยหลักธรรมต่างๆ มาประกอบหลักเกณฑ์ของกฎหมายการปกครอง ให้เป็นเรื่องเดียวกันซึ่งสอดคล้องกับหลักการปกครองของขงจื้อที่ว่า “ผู้ปกครองจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำเรื่องผลประโยชน์ และคุณธรรมความดีให้เป็นเรื่องเดียวกัน เพราะคุณธรรมเป็นเสาหลักของการปกครอง

๒. ควรมีการเรียนการสอนในเรื่องของหลักธรรมศาสนาในเชิงบูรณาการสัปดาห์ละหนึ่งวัน “ด้วยนโยบาย หลักธรรมนำความรู้” อย่างจริงจังเพื่อสร้างความรัก ความเข้าใจในเรื่องของหลักปฏิบัติของแต่ละศาสนาควบคู่กันไป

๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรทำการศึกษาว่ามีมูลเหตุปัจจัยใดที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางด้านทัศนคติจนก่อให้เกิดความรุนแรงขึ้น ระหว่างผู้ที่นับถือศาสนาที่ต่างกัน ในบริบทของผู้นำและประชาชนทั่วไป

๒. ควรทำการศึกษาว่า มีปัจจัยใดบ้างที่จะก่อให้เกิดความสงบสุขอันจะเห็นพ้องกัน ระหว่างผู้ที่นับถือศาสนาที่ต่างกัน ในบริบทของผู้นำและประชาชนทั่วไป

บรรณานุกรม

๑.ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๓๙.

สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ ประเทศไทย . พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน ฉบับแปลเป็นภาษาไทย เล่ม ๑ - ๓. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ ห.จ.ก.จิรัชการพิมพ์, ๒๕๓๘.

อรุณ บุญชม. ฮาดิซขอเอียะฮ์ เล่ม ๑ - ๙. ฉบับแปลเป็นภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร : จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ ส.วงศ์เสงี่ยม, ๒๕๒๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ :

กวี วงศ์พุด. ภาวะผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี, ๒๕๓๖.

_____. ภาวะผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี, ๒๕๓๙.

กิติ ตยัคคานนท์. เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : บัตเตอร์ฟลายการพิมพ์, ๒๕๓๕.

_____. เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : เซซฐ์การพิมพ์, ๒๕๓๐.

_____. เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เปลวอักษร , ๒๕๔๓.

กิติมา ปรีดีติลล. การบริหารและเทคนิคการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น กรุงเทพมหานคร อักษราพัฒนา, ๒๕๒๙

คณะกรรมการจัดงานเมาลิดกลางแห่งประเทศไทย อีจเรฮ์ฮัศบ์หนังสืออนุสรณ์งานเมาลิดกลางแห่งประเทศไทย ปีที่ ๓ อีจเรฮ์ฮัศบ์ ๔๑๕ กรุงเทพมหานคร ศูนย์บริหารกิจการศาสนาอิสลามแห่งชาติ, ๒๕๓๗.

คณะอนุกรรมการการศึกษาและกำหนดหลักวิชาการรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์กราฟิการ์ต, ๒๕๒๖.

จุมพล หนีพานิชผู้นำ อำนาจ และการเมืองในองค์กรบทปริ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ๒๕๔๗.

ฉัตรวรรณ ตันนะรัตน์การพูดสำหรับผู้นำพิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓.

ซัจจันนัต ธรรมจินดา และจิตติพร เครือเนตฝึกให้เป็นยอดผู้นำ กรุงเทพมหานคร บริษัทซีเอ็ดยูเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๗.

ชัยวัฒน์ อุตพัฒน์. หลักการดำรงชีวิตในสังคม , มหาวิทยาลัยรามคำแหง . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘.

ซามูเอล ซี. เซอร์โต (Samuel C. Certo). **การจัดการสมัยใหม่** พิมพ์ครั้งที่ ๙, แปลโดยทัชนี้ นนทศักดิ์และคณะ
กรุงเทพมหานคร : เพียร์สันเอดดูเคชั่น อินโดไชน่า, ๒๕๔๙.

ฐะปะนีย์ นาครทรรพ **สัปปุริสธรรม** กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ, ๒๕๒๙
เดโช สนวนานนท์. **จิตวิทยาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๘.

ติน ปรัชญพฤทธิ์ “ภาวะผู้นำและการมีส่วนร่วม. เอกสารการสอนชุดวิชาพฤติกรรมมนุษย์ในองค์การ
หน่วยที่ ๑๑ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
๒๕๒๗.

ถวิล ธาราโกชน. **จิตวิทยาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

เถาว์วัลย์ นันทาภวัฒน์. **หลักการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

ทวิช เปล่งวิทยา. **จิตวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๐.

ทองย้อย แสงสินชัย. **สัปปุริสธรรม ๗ ประการ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.

ทองอินทร์ วงศ์โสธร. **หลักและระบบบริหาร** พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช,
๒๕๔๔.

ธงชัย สันติวงษ์ และชัยยศ สันติวงษ์ **พฤติกรรมของบุคคลในองค์กร** กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช
๒๕๒๒.

ธรรมรส โชติบุญชู. **มนุษย์สัมพันธ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิษณุ, ๒๕๑๙.

ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์. **สังคมกับการปกครอง**. กรุงเทพมหานคร : แพร์พิทยา, ๒๕๒๑.

นางลักษณ์ สิทธิวัฒนพันธ์. **พัฒนาบุคลิกผู้นำและนักบริหาร** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพ,
๒๕๔๔.

นางลักษณ์ สิทธิวัฒนพันธ์. **คิดอย่างผู้นำ**. นนทบุรี : สำนักพิมพ์ สนุกอ่าน, ๒๕๔๒.

นดา อีชา อะกิมิ. **ครองใจคนตามแบบฉบับท่านรอซูล** พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนครศรีอยุธยา สายสัมพันธ์,
๒๕๕๖.

นพพงษ์ บุญจิตราดุล. **หลักการบริหารการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๓๔.

เนตร์พัฒนา ยาวีราช. **ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเซ็นทรัลเอ็กเพรส
จำกัด, ๒๕๔๖.

บรรยงค์ โตจินดา. **การบริหารงานบุคคล การจัดการทรัพยากรมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น
, ๒๕๔๓.

บรรจง ปินกาชัน , **สารานุกรมอิสลาม** , พิมพ์ครั้งที่ ๒ , กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อัล -อะมีน,
๒๕๔๗

บุญทัน ดอกไธสง **การจัดการองค์การ** พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๕.

บุญอริ ยีหะมะ . **ความรู้เบื้องต้นทางรัฐศาสตร์** . พิมพ์ครั้งที่ ๒ . กรุงเทพมหานคร : บริษัท เคล็ดไทย
จำกัด, ๒๕๕๒.

ประชุม รอดประเสริฐ . **ผู้นำและพฤติกรรมการบริหารงาน** เอกสารประกอบการสอนภาควิชาการ
บริหารงาน เอกสารประกอบการสอนภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์
กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ๒๕๒๕.

ประทีป สาวาโย. **สิบเอ็ดศาสนาของโลก**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

ประพันธ์ สุริหาร. **การบริหารการศึกษา**. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๕.

ปริญญา ต้นสกุล. **ศาสตร์แห่งผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จิตจักรวาล, ๒๕๔๓.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. **ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ปิ่น มุกกันต์. **แนวสอนหลักธรรมหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี**. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๑๔.

พรชัย ลิขิตธรรมโรจน์. **พฤติกรรมองค์การ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียน สโตร์, ๒๕๔๕.

พรนพ พุกกะพันธ์. **ภาวะความเป็นผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : จามจุรีโรดท์, ๒๕๔๒.

_____. **ภาวะผู้นำ และการจูงใจ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จามจุรี โรดท์, ๒๕๔๔.

พระครูสิริจันทวิสุทธิ (บุญจันทร์ เขมกาโม). **ภาวะผู้นำเชิงพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๔๙.

พระธรรมโกศาจารย์ประยูร ธมฺมจิตโต. **พุทธวิธีบริหารกรุงเทพมหานคร**. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลผลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้งโปรดักส์จำกัด, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **ภาวะผู้นำ**. ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **ภาวะผู้นำเชิงพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๔๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๖.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส(นิธิบุญญากร). **ทศพิศราชธรรม ๑๐ ตัวชี้วัดสำหรับผู้นำองค์กร**. มหาสารคาม : อภิชาตการพิมพ์, ๒๕๕๖.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต) และเสฐียรพงษ์ วรรณปก. **มณีแห่งปัญญา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สภา, ๓๕๓๖.

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล). **หลักธรรมมาภิบาลและประมุขศิลป์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มงคลชัยพรินต์ติ้ง, ๒๕๔๘.

พระราชวิจิตรปภิภาณ (สุนทร ญาณสุนทโร). **ยอดแห่งผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต). **ชุดพุทธศาสนาประยุกต์สงฆ์ผู้นำสังคม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาสนอง ปจฺจาปการี. **ความรู้เบื้องต้นทางการบริหารรัฐกิจ**. นครปฐม : โรงพิมพ์รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๔๘.

มูตะภูอ มุฏเฐฮาเร. **วะฮีย์และความเป็นศาสดา ; บทนำสู่โลกทรรศน์ของอิสลาม**. แปลโดยดร.กิติมา อมรทัต. ม.ป.ท : ศูนย์วัฒนธรรมสถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน, ๒๕๓๗.

- มัลลิกา ต้นสอน. **พฤติกรรมองค์การ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ด้านสุขภาพการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๔.
- ยงยุทธ เกษสาคร. **ภาวะผู้นำและการจูงใจ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสมอธรรม, ๒๕๔๒.
- รังสรรค์ ประเสริฐศรี. **ภาวะผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : ธนรัชการพิมพ์, ๒๕๔๔.
- วิเชียร วิทยาอุดม. **ภาวะผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : อีระฟิล์มและโซเท็กซ์, ๒๕๔๘.
- วิรัช ถิรพันธุ์เมธี. **พุทธปรัชญาการปกครอง**. กรุงเทพมหานคร : ดวงแก้ว, ๒๕๔๖.
- วัชร ทรงแพร่ม . **ความคิดทางการเมืองในพระพุทธศาสนา** . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗.
- ศิริพร พงศ์ศรีโรจน์. **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : เทคนิค ๑๙, ๒๕๔๐.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ. **พฤติกรรมองค์การ**. กรุงเทพมหานคร : อีระฟิล์มและโซเท็กซ์, ๒๕๔๑.
- สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ **ผู้นำ**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมเณศ พรินต์ติ้งเซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๔
- สมัย จิตต์หมวด. **พฤติกรรมผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗.
- สมคิด จาตุศรีพิทักษ์. **วิสัยทัศน์ขุนคลัง**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ผู้จัดการ, ๒๕๔๔
- สมคิด บางโม . **องค์การและการจัดการ** . พิมพ์ครั้งที่ ๔ . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิทย์พัฒน์, ๒๕๔๘.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส . **พุทธศาสนสุภาษิต ฉบับรวมเล่ม** . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- สมพงษ์ เกษมสิน. **การบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.
- สมพิศ วิชญวิเชียร. **เป็นหัวไม้ไผ่หาง**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๒.
- สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์. **ภาวะผู้นำ : ทฤษฎีปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท วิรัตน์ เอ็ดดูเคชั่นจำกัด, ๒๕๓๗
- สร้อยตระกูล (ตวยานนท์) อรรถมานะ. **พฤติกรรมองค์การ : ทฤษฎีและการประยุกต์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.
- ลีปนันท เกตุทัต . **วิสัยทัศน์กว้างไกลปฏิบัติได้ผลจริงใน ผู้นำ** . สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และสุทธิลักษณ์ สติตะสิริ บรรณาธิการ พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๑.
- สิรภาพ เหล่าลาภะ. **พุทธศาสตร์การเมือง**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘.
- สุพานี สฤษฏ์วานิช . **พฤติกรรมองค์การสมัยใหม่ : แนวคิดและทฤษฎี** . (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙.
- สุรินทร์ การะนนท์. **ปรัชญาเบื้องต้น**. อุบลราชธานี : วิทยาการพิมพ์ออฟเซต, ๒๕๔๑.
- สุลัยมาน อิบน์ อะวาด กออิมาน **เคล็ดลับของการเป็นผู้นำและอิทธิพล** แปลโดย บรรจง บินกาซัน กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ อัลอะมีน, ๒๕๕๖
- สัมฤทธิ์ ยศสมศักดิ์. **หลักรัฐประศาสนศาสตร์ แนวคิดและทฤษฎี**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทรัตนพรชัย จำกัด, ๒๕๔๘.
- เสถียร พันธรังสี . **ศาสนาเปรียบเทียบ** . พิมพ์ครั้งที่ ๙ . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๖.

เสถียร เหลืองอร่าม . **หลักมนุษยสัมพันธ์ต่อการบริหารงานในองค์กร** . กรุงเทพมหานคร : แพรวพินทยา, ๒๕๑๙.

เสนาะ ตีเยาว์. **หลักการบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ . **ภาวะผู้นำ : ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารการศึกษา** . กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐.

หลวงกณิน อรรถโยธิน. **อธิบายธรรมวิภาค น.ธ. ตร.** กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๐๒.

หวน พันธุ์พันธ์. **การบริหารโรงเรียน**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๘.

อบลุหะซัน อาลี อัล-นัตวี. **Islam and the Word ภาคที่ ๑**. แปลโดย นัศรุลลอฮ์ หมัดตะพงค์. ปัตตานี : มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา, ๒๕๕๔.

อรุณ รักธรรม. **มนุษยสัมพันธ์กับนักบริหาร**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๓๒

อะหมัด อิบรอฮีม อูซุซัน . **การบริหารการจัดการในอิสลาม** . แปลโดย ฮาเร๊ะ เจ๊ะโต. สงขลา : ไอคิว มีเดีย, ๒๕๕๓

อักบารฮาห์ นะญิบอะบาดี . **ประวัติศาสตร์อิสลาม เล่ม ๑** . แปลโดย บรรจง บินกาซัน . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทออฟเซ็ทจำกัด, ๒๕๕๒.

อับดุลลอฮ์ อัลกอรี. **สี่เคาะลีฟะฮ์ ผู้ทรงธรรม** . แปลโดย ผศ.ดลมนรรัตน์ บากา . กรุงเทพมหานคร : บริษัท นัทชา พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๓๗.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

นันทวรรณ อิสรานวัฒน์ . “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิตบัณฑิตวิทยาลัย** : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๐.

บัญชา ชื่นชม “บทบาททางการเมืองของนายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ศึกษากรณีบทบาทการดำรงตำแหน่ง ประจํารัฐสภาในปี พ.ศ. ๒๕๑๕. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัย** : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๙.

พระภิกษุ วฑฺฒโน (บุตรสวัสดิ์)การวิเคราะห์คุณสมบัติของผู้นำตามหลักสัพพัญญูธรรม. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิตบัณฑิตวิทยาลัย** : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระบุญเรือง ฐิตธมฺโม (สุทธิชัย) “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะวิธีการแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้า”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระปลัดวรเมศวร์ นาควโร (ยัมภุม)ผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระราชสุทธินิโสภณ (ประทวน ปากโร) เจ้าคณะจังหวัดชัยนาท. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔

พระมหารุ่งโรจน์ ธมฺมฐมฺเมธี (ศิริพันธ์)รศศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนา. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิตบัณฑิตวิทยาลัย** : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕

พระมหาสุบัตติ สุปนฺติโต (จันทรสว่าง) . “ศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของพระมหาปชาบดีโคตมี ”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต . บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระสามารถ อานนฺโท (เนตรแสง) . “ภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม” . **วิทยานิพนธ์ ศาสตรมหาบัณฑิต**บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระสุรเชษฐ์ ฐิริปญฺโญ (หวังมั่น) . “ภาวะผู้นำของพระสารีบุตรเถระ ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร มหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย๒๕๕๑.

พูนลาภ แก้วแจ่มศรี “การจัดการเชิงพุทธ : การสำรวจปรัชญาและแนวคิดสำหรับการจัดการสมัยใหม่” **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ , ๒๕๕๖.

มนตรี อีธรรมพิพัฒน์ “จริยธรรมกับภาวะผู้นำ ศึกษาทัศนะของนักวิชาการรัฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา**บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐

วชิระ โอสรส . “บทบาทกำนันผู้ใหญ่บ้านในการป้องกันยาเสพติด ”, **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

วนิษา อนุกุลประเสริฐ . “แบบภาวะผู้นำของอธิการบดีมหาวิทยาลัยฟาร์อีสเทอร์น ”. **วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

วาสนา สุขประเสริฐ . “ภาวะผู้นำของผู้บริหารสตรีโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการ ประถมศึกษาจังหวัดยโสธร ”. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต** . บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี , ๒๕๔๗.”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรอดสากรรม มหาบัณฑิต** . กรุงเทพมหานคร : สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร ลาดกระบัง, ๒๕๔๗.

สถาบันอัล-บะลาม. **สภาวะการเป็นนบี**. แปลโดยอาจารย์อัยยูบ ยอมใหญ่ . กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ โดยศูนย์วัฒนธรรมอิสลาม สถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน ประจำ กรุงเทพฯ, ๒๕๔๐.

สุชาติ โจมเสนาะ . “การศึกษาภาวะผู้นำที่ประกอบด้วยจริยธรรม กรณศึกษาชีวิตและผลงานของ ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ”. **ปริญญานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต** . มหาวิทยาลัยมหิดล : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๐.

สุรศักดิ์ ม่วงทอง . “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ ”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต** . บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

สุรศักดิ์ ม่วงทอง . “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ : ศึกษาเฉพาะกำนันผู้ใหญ่บ้านจังหวัด นครศรีธรรมราช ”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต** . บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

สุวิน สุขสมกิจ . “พุทธปรัชญากับการสร้างเสริมภาวะผู้นำ : กรณศึกษากำนันผู้ใหญ่บ้านจังหวัด กาญจนบุรี ”. **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต** . บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

มัสลัน มาหะมะ , “อิสลามกับระบบการเมืองการปกครอง ”,<

<http://www.islammore.com/main/content.php?page=sub%20&category=44&id=943>>,
เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๔ เมษายน ๒๕๕๖.

วินัย (มีรวาน) สะมะฮุน , คัดลอกจาก <http://www.oknation.net/blog/kt/2010/05/10/entry-1>,
เข้าถึงวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

วีรยุทธ จินสีคง, ลักษณะของการเป็นผู้นำ, <http://sites.google.com/site/prachidtinabutr/weerayut49>,
เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๖.

สายลมพเนจร'sspace, ลักษณะผู้นำ ๑๐ ประการ<<http://abwind.wordpress.com/2009/06/04>>

อะยาตุลลอฮ์ ญะอ์ฟร์ ซุบฮานี้ , “พื้นฐานการปกครองแบบอิสลาม ”<ที่มา :
http://www.sahibzaman.com/index.php?option=com_content&view=article&id=193:2011-04-12-03-57-10&catid=30:2011-03-11-19-34-28&Itemid=60>, เข้าถึงเมื่อ ๑๕
มกราคม ๒๕๕๖.

อะห์หมัดมุสตาฟา อาลี โต๊ะลง , ศาสดามุฮัมมัด ผู้มีอิทธิพลมากที่สุดในประวัติศาสตร์ , พงศสบัติ
25 ตุลาคม ๒๕๕๕ <http://www.oknation.net/blog/Mustafa/2012/10/25/entry-2>>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๕๖

(๖) สัมภาษณ์ :

สัมภาษณ์ นายประเสริฐ มัสซารี, นายกสมาคมโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามแห่งประเทศไทย ,
๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายชาญวุฒิ บุญชม, อิหม่ามประจำมัสยิดสันติชน, ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายกมล หนูมรกชาติ, อิหม่ามประจำมัสยิดปากีสถานนครสวรรค์,
๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ ดร.ภิญโญ นิโรจน์, นายกสมาคมมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๗ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ ดร.มนัส บุญชม, ผู้อำนวยการ โรงเรียนอิสลามสันติชน, ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายอุสมาน งามสมชาติ, ประธานกรรมการอิสลาม ประจำจังหวัดนครสวรรค์,
๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ พระโสภณวรารักษ์, ดร., เจ้าอาวาสวัดวรนาถบรรพต พระอารามหลวง,
๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๕๗.

สัมภาษณ์ พระราชปัญญาเวที ดร., รองเจ้าคณะภาค ๔, ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ พระราชสิริชัยมณี, เจ้าอาวาสวัดบ้านใหม่ศิริวัฒนาราม อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท,
๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ พระอมรเมธี, รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ พระโสภณวรารักษ์, เจ้าอาวาสวัดวรนาถบรรพต พระอารามหลวง
ประจำจังหวัดนครสวรรค์, ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๕๗.

๒. ภาษาอังกฤษ :

- Arnold Wehmhoener. **Elite and Development**. Bangkok : Work Shop – Series – Report VI, 1975.
- Barbara Kelleman (ed),. **Leadership as a Political Act in Leadership : Multidisciplinary Perspective** . New Jersey : Prentice Hall, 1984.
- Bass, Bernard M. **Leadership and Performance Beyond Expection**. New York : The Free Press, 1985.
- David J.campbell. **Organizations and the Business Environment**. Oxford : Butterworth Heineman, 1997.
- Dejnozka. **Education administer ation glossary**. Westport, CT : Greenwood, 1983.
- Don Hellriegel, John W. slocom and Richard W. Woodman. **Oranizational Behavior**. 8th ed. Ohio : South-Westem College Publishing, 1998.
- Earl J. Frierich. **An Introduction to Political Theory**.(New York : Harper & Row Publishers, 1976.
- Elgie, Robert. **Political Leadership in liberal democracies**. New York : Palgrave, 1984.
- Emory S. Bogardus. **Leaders and Leadership**. New York : Appleton – century Crofts, Inc., 1934.
- Frankin Covey. **The Four Roles Leadership**. USA : Frankin Covey Co.,Ltd., 1999.
- Gary Dessler. **Management : Principles and Practies for Tomorrow’s Leaders**. 3thed. New Jersey : Pearson Education, Inc, 2000.
- George R. Terry. **Principles of management**. Illinois : Richard D. Irwin, 1977.
- Gibson, J.L., Ivancevich, J.M., & Donnelly, J.H.,. **Organization Behavior Structure Process. (9th ed)**. New York : McGraw-Hill, 1997.
- Hodge Billey J. & Herbert J. Johnson. **Management and Organization Behavior**. New York : John Willey & Sons), 1970.
- Luis R.Gomez-Meja and David B.Balkin. **Management**. New York : McGraw-Hill Book Company, 2002.
- Nelson, D.L., & Quick, J.C.. **Organizational Behavior : Foundations Realities, and Challenges**. New York : West Publishing Company, 1997.
- Normand L. Frigon, Sr.& Harry K. Jackson, Jr.. **The Leader : Developing the Skills & Personal Quarlities You Need to Lead Effectively**. New York : American Management Association, 1996.
- Ordway Tead. **The Art of Leadership**. New York : McGraw Hill Book Company Inc., 1956.

- Paul R. Timm and Brent D. Peterson. **People at Work : Human Behavior in Organizations**, 5th ed. New York : South-Western Publishing, 2000.
- Plato. **The Republic**. tr. Paul Shorey. New Jersey : Princeton University Press, 1973.
- Ralph M. Stogdill, **Handbook of Leadership : A Survey of Theory and Research**. New York : Free Press, 1974.
- Ralph Stogdill. **Leadership Membership and Organization**. Psychological Bulletin, 1950.
- Rasmussen, Jorgen. **The process of politics : A comparative approach**. Chicago : Aldine, 1986.
- Raymond J. Burdy. **Fundermental of Leadership Reading**. Masschusetts Addison : Wesley Publishing Co., 1967.
- Rederick Bell, David V. Edwards & R. Harrison Wagner. **Political Power : A Rederin Theory and Research**. New York : The free Press, 1969.
- Rensis Likert. **The Human Organization**. New York : McGraw Hill, 1967.
- Robert Tannenbaum and Others. **Leadership and Organization**. New York : McGraw Hill Book, 1961.
- Sergiovarnni, Thomas J. and Moore, John H. **Schooling for Tomorrow**. Boston : Allyn and Bacon, 1989.
- Solomal Ben. **Leadership of Youth**, New York : Youth Service T.N. Whitehead, (1963)' **Leadership in Free Society**. Cambridge : Harvard University Press, 1950.
- Yukl, Gary A. **Leadership in Organization**. 3n.d. ed. Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice-Hill, Inc, 1994.

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม”

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยฉบับนี้ จัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษาภาวะผู้นำตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม ภายใต้แนวคิดในมิติ ๓ ด้าน

๑. ลักษณะของผู้นำ
๒. คุณสมบัติของผู้นำ
๓. หลักธรรมของผู้นำ

ซึ่งผลวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับเป็นข้อมูลและแนวทางสำหรับผู้วิจัย เพื่อนำเสนอองค์ความรู้ เป็นแนวทางปฏิบัติ และประยุกต์ใช้ในบูรณาการในมิติต่างๆ

กรุณาให้สัมภาษณ์ตามความเป็นจริง เพื่อจะได้เป็นประโยชน์ในทางวิชาการ ข้อมูลที่ได้จากการให้สัมภาษณ์ครั้งนี้ จะนำไปสรุปเสนอผลงานวิจัยในภาพรวม ซึ่งการให้สัมภาษณ์นี้จะไม่มีการให้สัมภาษณ์ทั้งในหน้าที่และการปฏิบัติงานแต่อย่างใด

แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น ๓ ชุด ดังนี้

ชุดที่ ๑. ภาวะผู้นำทางด้านศาสนาพุทธ

- ๑.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์
- ๑.๒ ศึกษาภาวะผู้นำทางด้านศาสนาพุทธ
- ๑.๓ ข้อเสนอแนะ

ชุดที่ ๒. ภาวะผู้นำทางด้านศาสนาอิสลาม

- ๒.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์
- ๒.๒ ศึกษาภาวะผู้นำทางด้านศาสนาอิสลาม
- ๒.๓ ข้อเสนอแนะ

ชุดที่ ๓. ภาวะผู้นำองค์กร

- ๒ .๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์
- ๒.๒ ศึกษาภาวะผู้นำองค์กร
- ๒.๓ ข้อเสนอแนะ

แบบสัมภาษณ์

ผู้นำทางศาสนาพุทธ

ตอนที่ ๑. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

เริ่มสัมภาษณ์เวลา.....น.
 วัน/เดือน/ปี ที่สัมภาษณ์.....น.
 ผู้สัมภาษณ์ ผู้วิจัย ทนตแพทย์ อับดุลฮามิ อิบราฮิม
 ผู้ให้สัมภาษณ์.....
 ตำแหน่ง.....
 บันทึกข้อมูล/จดบันทึก/บันทึกเสียง/บันทึกภาพ
 สถานที่สัมภาษณ์.....
 สิ้นสุดการสัมภาษณ์เวลา.....น.

ตอนที่ ๒. ศึกษาภาวะผู้นำทางด้านศาสนาพุทธ

๑. ท่านคิดว่าลักษณะของผู้นำที่ดี ตามหลักศาสนาพุทธเป็นอย่างไร
๒. ท่านคิดว่าคุณสมบัติของผู้นำที่ดี ตามหลักศาสนาพุทธเป็นอย่างไร
๓. ท่านคิดว่าผู้นำที่ดีต้องใช้หลักธรรมอะไร ตามหลักศาสนาพุทธ

ตอนที่ ๓. ข้อเสนอแนะ

๑. ลักษณะของผู้นำ
๒. คุณสมบัติของผู้นำ
๓. หลักธรรมของผู้นำ

กระผมหวังเป็นอย่างยิ่ง จะได้รับความร่วมมือจากพระคุณท่านในการตอบแบบ
 สัมภาษณ์ครั้งนี้เป็นอย่างดีและขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ทนตแพทย์ อับดุลฮามิ อิบราฮิม
 นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
 สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบสัมภาษณ์

ผู้นำทางศาสนาอิสลาม

ตอนที่ ๑. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

เริ่มสัมภาษณ์เวลา.....น.
 วัน/เดือน/ปี ที่สัมภาษณ์.....น.
 ผู้สัมภาษณ์ ผู้วิจัย ทนตแพทย์ अबดุลฮามิ อิบราฮิม
 ผู้ให้สัมภาษณ์.....
 ตำแหน่ง.....
 บันทึกข้อมูล/จดบันทึก/บันทึกเสียง/บันทึกภาพ
 สถานที่สัมภาษณ์.....
 สิ้นสุดการสัมภาษณ์เวลา.....น.

ตอนที่ ๒. ศึกษาภาวะผู้นำทางด้านศาสนาอิสลาม

๑. ท่านคิดว่าลักษณะของผู้นำที่ดี ตามหลักศาสนาอิสลามเป็นอย่างไร
๒. ท่านคิดว่าคุณสมบัติของผู้นำที่ดี ตามหลักศาสนาอิสลามเป็นอย่างไร
๓. ท่านคิดว่าผู้นำที่ดีต้องใช้หลักธรรมอะไร ตามหลักศาสนาอิสลาม

ตอนที่ ๓. ข้อเสนอแนะ

๑. ลักษณะของผู้นำ
๒. คุณสมบัติของผู้นำ
๓. หลักธรรมของผู้นำ

กระผมหวังเป็นอย่างยิ่ง จะได้รับความร่วมมือจากพระคุณท่านในการตอบแบบ
 สัมภาษณ์ครั้งนี้เป็นอย่างดีและขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ทนตแพทย์ अबดุลฮามิ อิบราฮิม
 นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
 สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบสัมภาษณ์

ผู้นำองค์กร

ตอนที่ ๑. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

เริ่มสัมภาษณ์เวลา.....น.
 วัน/เดือน/ปี ที่สัมภาษณ์.....น.
 ผู้สัมภาษณ์ ผู้วิจัย ทนตแพทย์ อับดุลฮามิ อิบราฮิม
 ผู้ให้สัมภาษณ์.....
 ตำแหน่ง.....
 บันทึกข้อมูล/จดบันทึก/บันทึกเสียง/บันทึกภาพ
 สถานที่สัมภาษณ์.....
 สิ้นสุดการสัมภาษณ์เวลา.....น.

ตอนที่ ๒. ศึกษาภาวะผู้นำองค์กร

๑. ท่านคิดว่าลักษณะของผู้นำองค์กรที่ดีเป็นอย่างไร
๒. ท่านคิดว่าคุณสมบัติของผู้นำองค์กรที่ดี เป็นอย่างไร
๓. ท่านคิดว่าผู้นำองค์กรที่ดีต้องใช้หลักธรรมอะไร

ตอนที่ ๓. ข้อเสนอแนะ

๑. ลักษณะของผู้นำ
๒. คุณสมบัติของผู้นำ
๓. หลักธรรมของผู้นำ

กระผมหวังเป็นอย่างยิ่ง จะได้รับความร่วมมือจากพระคุณท่านในการตอบแบบ
 สัมภาษณ์ครั้งนี้เป็นอย่างดีและขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ทนตแพทย์ อับดุลฮามิ อิบราฮิม
 นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
 สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ข

รายนามและสำเนาหนังสือขอความอนุเคราะห์ต่างๆ

ศธ ๖๑๐๙(๗)/๙๙๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
จ.นครสวรรค์ ๖๐๐๐๐

๕ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย

เรียน พระราชบัญญัติว่าที่ ร่องเจ้าคณะภาค ๔

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ทนตแพทย์อับดุลฮามิ อิบราฮิม รหัสประจำตัวนิติ ๕๕๒๓๔๐๕๕๘๙ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม”
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีความประสงค์จักสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย
จากหน่วยงานของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดพิจารณาอนุญาตให้หนังสือดำเนินการ
สัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

ฉะนั้น จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่านได้พิจารณาอนุญาตให้หนังสือดำเนินการ
สัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับ
ความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระเทพปริยัติเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

ประธานคณะกรรมการบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐๕๖-๒๑๙๙๗๐

โทรสาร ๐๕๖-๒๑๙๙๙๘

ศธ ๖๑๐๙(๗)/๙๙๙

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
จ.นครสวรรค์ ๖๐๐๐๐

๕ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตเคราะห้ให้สัตตัมภ์ภาณเพื่อประกอบการวิจัย
เรียน พระราชสิริชัยมณี เจ้าอาวาสวัดบ้านใหม่สิริพัฒนาราม
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ทนตแพทย์อัครกุลฮามี อิบราฮิม รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๒๓๔๐๕๕๘๘๙ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม”
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีความประสงค์จักสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย
จากหน่วยงานของท่าน จึงขออนุญาตเคราะห้จากท่านโปรดพิจารณาอนุญาตให้สัตตัมภ์ภาณ
สัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

ฉะนั้น จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตเคราะห้จากท่านได้พิจารณาอนุญาตให้สัตตัมภ์ภาณ
สัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับ
ความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระเทพปริยัติเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
ประธานคณะกรรมการบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา
โทร. ๐๕๖-๒๑๙๙๗๐
โทรสาร ๐๕๖-๒๑๙๙๙๘

ศธ ๖๑๐๙(๗)/๙๙๙

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
จ.นครสวรรค์ ๖๐๐๐๐

๕ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย

เรียน พระอมรเมธี, ดร. รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ทนตแพทยอับดุลฮามิ อิบราฮิม รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๒๓๔๐๕๕๘๙ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม”
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีหนังสือมีความประสงค์จักสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย
จากหน่วยงานของท่าน จึงขออนุญาตจากท่านโปรดพิจารณาอนุญาตให้หนังสือดำเนินการ
สัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

ฉะนั้น จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตจากท่านได้พิจารณาอนุญาตให้หนังสือดำเนินการ
สัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับ
ความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระเทพปริยัติเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

ประธานคณะกรรมการบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐๕๖-๒๑๙๙๗๐

โทรสาร ๐๕๖-๒๑๙๙๙๘

ศธ ๖๑๐๙(๓)/๙๙๖

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
จ.นครสวรรค์ ๖๐๐๐๐

๕ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย

เจริญพร นายประเสริฐ มีสขารี ประธานกรรมการสถานศึกษาโรงเรียนอิสลามสันติชน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ทนตแพทย์อับดุลฮามิ อิบราฮิม รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๒๓๔๐๕๕๘๙ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม”
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีหนังสือมีความประสงค์จักสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย
จากหน่วยงานของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดพิจารณาอนุญาตให้หนังสือดำเนินการ
สัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

ฉะนั้น จึงเจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่านได้พิจารณาอนุญาตให้หนังสือดำเนินการ
สัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับ
ความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขออโนไมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระเทพปริยัติเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

ประธานคณะกรรมการบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐๕๖-๒๑๙๙๗๐

โทรสาร ๐๕๖-๒๑๙๙๘๘

ศธ ๖๑๐๙(๗)/๙๙๗

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
จ.นครสวรรค์ ๖๐๐๐๐

๕ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตเคราะห้ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย

เจริญพร นายชาญวุฒิ บุญชม ผู้จัดการสมาคมโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามแห่งประเทศไทย

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ทนตแพทย์อับดุลยามี อิบราฮิม รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๒๓๔๐๕๕๘๙ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม”
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีความประสงค์จักสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย
จากหน่วยงานของท่าน จึงขออนุญาตเคราะห้จากท่านโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการ
สัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

ฉะนั้น จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตเคราะห้จากท่านได้พิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการ
สัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับ
ความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขออโนโมนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระเทพปริยัติเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

ประธานคณะกรรมการบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐๕๖-๒๑๙๙๗๐

โทรสาร ๐๕๖-๒๑๙๙๘๘

ศธ ๖๑๐๙(๗)/๑๐๐๒

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
จ.นครสวรรค์ ๖๐๐๐๐

๕ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย

เจริญพร นายกมล หนู่มรักชาติ อธิการประจำมัสยิดปากีสถานนครสวรรค์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ทนตแพทย์อับดุลฮามิ อิบราฮิมรหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๒๓๔๐๕๕๘๙ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม” เพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีความประสงค์จักสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย จาก
หน่วยงานของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อ
ประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

ฉะนั้น จึงเจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่านได้พิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการ
สัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความ
อนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขออโนไมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระเทพปริยัติเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

ประธานคณะกรรมการบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐๕๖-๒๑๙๙๗๐

โทรสาร ๐๕๖-๒๑๙๙๙๘

ศธ ๖๑๐๙(๗)/๑๐๐๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
จ.นครสวรรค์ ๖๐๐๐๐

๕ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย

เจริญพร ดร.ภิญโญ นิโรจน์ นายกสภามหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ท้นตแพทย์อับดุลฮามิ อิบราฮิมรหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๒๓๔๐๕๕๘๙ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม” เพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีความประสงค์จักสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย จาก
หน่วยงานของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อ
ประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

ฉะนั้น จึงเจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่านได้พิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการ
สัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความ
อนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขออนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระเทพปริยัติเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

ประธานคณะกรรมการบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐๕๖-๒๑๙๙๗๐

โทรสาร ๐๕๖-๒๑๙๙๙๘

ศธ ๖๑๐๙(๓)/๑๐๐๔

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
จ.นครสวรรค์ ๖๐๐๐๐

๕ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตเคราะหิให้สัตสัสมภาษณัเพื่อประกอบการวิจัย

เจริญพร ดร.มนัส บุญชม ผู้อำนวยการโรงเรียนอิสลามสันติชน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัสมภาษณั จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ทนตแพทยัอับลฮามิ อิบราฮิมรหัสประจำตัวนัสัต ๕๕๒๓๔๐๕๕๘๙ นัสัตปรัญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตรั มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม” เพื่อเป็นส่วนหนัง
ของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนัสนัสัตมีความประสงค์จักสัสมภาษณัเพื่อประกอบการวิจัย จาก
หนัวยงานของท่าน จังขออนุญาตเคราะหิจากท่านโปรดพิจารณาอนุญาตให้นัสัตดำเนินการสัสมภาษณัเพื่อ
ประกอบการวิจัย จังจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

ฉะนัั้น จัจเจริญพรมาเพื่อขออนุญาตเคราะหิจากท่านได้พิจารณาอนุญาตให้นัสัตดำเนินการ
สัสมภาษณัเพื่อประกอบการวิจัย จังจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยังว่าคงจะได้รับความ
อนุญาตเคราะหิจากท่านด้วยดี และขออนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนัี้

ขอเจริญพร

(พระเทพปริยัติเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

ประธานคณะกรรมการบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐๕๖-๒๑๙๙๗๐

โทรสาร ๐๕๖-๒๑๙๙๙๘

ศธ ๖๑๐๙(๗)/๑๐๐๕

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
จ.นครสวรรค์ ๖๐๐๐๐

๕ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย

เจริญพร นายอุสมาน งามสมชาติ ประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนครสวรรค์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ทนตแพทย์อับดุลฮามิ อิบราฮิมรหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๒๓๔๐๕๕๘๙ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม” เพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ นิสิตมีความประสงค์จักสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย จาก
หน่วยงานของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อ
ประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

ฉะนั้น จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่านได้พิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการ
สัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความ
อนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขออโนโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระเทพปริยัติเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

ประธานคณะกรรมการบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐๕๖-๒๑๙๙๗๐

โทรสาร ๐๕๖-๒๑๙๙๙๘

ที่ ศธ ๖๑๐๙(๗)/๑๐๐๖

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร. วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
จ.นครสวรรค์ ๖๐๐๐๐

๕ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตร่วมสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย

เรียน พระโสภณวราภรณ์, ดร., เจ้าอาวาสวัดรณาลมบรรพต พระอารามหลวง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ทนตแพทย์อับดุลฮามี อิบราฮิม เลขประจำตัว ๕๕๒๓๔๐๕๕๘๙ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม”
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ นิสิตมีความประสงค์จักสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย
จากท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อ
ประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

ฉะนั้น จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่านได้พิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการ
สัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับ
ความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาด้วยความนับถือ

(พระเทพปริยัติเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

ประธานคณะกรรมการบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐๕๖-๒๑๙๙๗๐

โทรสาร ๐๕๖-๒๑๙๙๙๘

ภาคผนวก ค
รายนาม และรูปผู้ให้สัมภาษณ์

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์ จำนวน ๑๐ ท่าน

๑. พระราชปัญญาเวที ดร., รองเจ้าคณะภาค ๔
๒. พระราชสิริชัยมุนี, เจ้าอาวาสวัดบ้านใหม่สิริพัฒนาราม อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท
๓. พระอมรเมธี, ผู้อำนวยการโรงเรียนพระปริยัติธรรม ศรีนภเขต วิทยา อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์
๔. นายประเสริฐ มัสซารี , นายกสมาคม โรงเรียนเอกชน สอนศาสนาอิสลามแห่งประเทศไทย
๕. นายชาญวุฒิ บุญชม, อิหม่ามประจำมัสยิดสันติชน
๖. นายกมล หนู่มรักชาติ, อิหม่ามประจำมัสยิดปากีสถาน นครสวรรค์
๗. ดร.ภิญโญ นิโรจน์, นายกสมาคมมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
๘. ดร.มนัส บุญชม, ผู้อำนวยการโรงเรียนอิสลามสันติชน
๙. นายอุสมาน งามสมชาติ, ประธานกรรมการอิสลาม ประจำจังหวัดนครสวรรค์
๑๐. พระโสภณวราภรณ์, ดร., เจ้าอาวาสวัดวรนาถบรรพตพระอารามหลวง นครสวรรค์

ภาคผนวก

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: ทันตแพทย์ อับดุลฮามิ อิบราฮิม
เกิด	: วันอังคารที่ ๒ เดือน มิถุนายน พ.ศ.๒๕๐๒
ภูมิลำเนา	: อำเภอสุไหงโกลก จังหวัดนราธิวาส
การศึกษา	: ทันตแพทยศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
ประสบการณ์ทำงาน	: ทันตแพทย์ประจำคลินิกตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๓๓ จนถึงปัจจุบัน : รักษาการณ์ผู้บรรยายธรรม (คอเต็บ) มัสยิด ปากีสถานนครสวรรค์ : กรรมการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนอนุบาลนครสวรรค์ : คณะทำงานทันตสาธารณสุขระดับพื้นที่เขต ๓ นครสวรรค์ สำนักงานหลักประกันสุขภาพ แห่งชาติ : ที่ปรึกษาประธานกรรมการอิสลามประจำ จังหวัดนครสวรรค์ : ที่ปรึกษาอหัมมามประจำมัสยิดปากีสถาน จังหวัดนครสวรรค์ : เจ้าของกิจการคลินิกทันตกรรมหมอฮามิ : ปีพ.ศ. ๒๕๕๕ : ปีพ.ศ. ๒๕๕๗ : คลินิกทันตกรรมหมอฮามิ (Dr.Hami Dental Clinic) ๑๖๕/๓ ถนนสวรรควิถี ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐ E-mail : dr.hami_ndc@yahoo.co.th
ชื่อ	
เกิด	
ภูมิลำเนา	
การศึกษา	
ประสบการณ์ทำงาน	
หน้าที่การงาน	
ปีที่เข้าการศึกษา	
ปีที่สำเร็จการศึกษา	
ที่อยู่ปัจจุบัน	

